

พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 1

พระสุตตันตปิฎก

สังยุตตนิกาย สคาถวรรค

เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

มารสังยุต

ปฐมวรรคที่ ๑

๑. ตโปกรรมสูตร

ตบะอื่นไม่อำนวยประโยชน์

[๔๑๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสรู้ใหม่ ๆ ประทับอยู่ที่ต้นไม้อชปาลนิโครธ ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ณ ตำบลอุรุเวลา ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับพักเรือนอยู่ในที่ส่วนพระองค์ ได้เกิดความตริกแห่งพระทัยอย่างนี้ว่า สาธุ เราเป็นผู้พ้นจากทุกกริยานั้นแล้วหนอ สาธุ เราเป็นผู้พ้นแล้วจากทุกกริยาอันไม่ประกอบด้วยประโยชน์นั้นหนอ สาธุ เราเป็นสัตว์ที่บรรลุปุทธิญาณแล้วหนอ.

[๔๑๗] ครั้งนั้น มารผู้มีบาปได้ทราบความตริกแห่งพระทัยของ พระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยจิต จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ แล้ว ได้ทูลด้วยคาถาว่า

มาณพทั้งหลายย่อมบริสุทธิได้ด้วย

การบำเพ็ญตบะใด ท่านหลีกจากตบะนั้น

เสียแล้ว เป็นผู้ไม่บริสุทธิ มาสำคัญตนว่า

เป็นผู้บริสุทธิ ท่านพลาดมรรคาแห่งความ

บริสุทธิเสียแล้ว.

[๔๑๘] ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่า นี้มารผู้มีบาป จึงได้ตรัสกะมารผู้มีบาปด้วยพระคาถาว่า

เรารู้แล้วว่า ตบะอื่น ๆ อย่างใด

อย่างหนึ่ง ไม่ประกอบด้วยประโยชน์

ตบะทั้งหมดหาอำนาจประโยชน์ให้ไม่

ดุจต่อเรือบนบก ฉะนั้น (เรา) เจริญมรรค

คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อความ

ตรัสรู้ เป็นผู้บรรลุความบริสุทธิอย่าง

ยอดเยี่ยมแล้ว ดูก่อนมารผู้กระทำซึ่งที่สุด

ตัวท่านเป็นผู้ที่เรากำจัดเสียแล้ว.

ครั้งนั้น มารผู้มีบาปเป็นทุกข์เสียใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรู้ จักเรา พระสุตตทรงรู้จักเรา ดังนี้ จึงได้อันตรธานไปในที่นั่นเอง.

มารสังยุต

อรรถกถาโปรแกรมสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในคโปกรรมสูตรที่ ๑ วรรคที่ ๑ ต่อไป :-

บทว่า **อรุเวลาย์** **วิหริติ** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงตลอดพระสัมพันธคุณ ทรงอาศัยหมู่บ้านอรุเวลาประทับอยู่ บทว่า **ปรมาภิสมพุทฺโธ** ความว่า ตรัสรู้เป็นพระพุทฺธเจ้า ภายใน ๗ สัปดาห์แรกนั้นเทียว. บทว่า **ทุกกรกริกาย** ได้แก่ ด้วยทุกกรกิริยา ที่ทรงทำมาตลอด ๖ ปี. บทว่า **มโร ปาปิมา** ความว่า ที่ชื่อว่ามาร เพราะทำเหล่าสัตว์ผู้ปฏิบัติเพื่อก้าวล่วงวิสัยของตนให้ตาย. ที่ชื่อว่า **ปาปิมา** เพราะประกอบสัตว์ไว้ในบาป หรือประกอบตนเองอยู่ในบาป มานั้นมีชื่ออื่น ๆ บ้าง มีหลายชื่อ เป็นต้นว่า **กัณหา** **อธิปติ** **วสวัตติ** **อันตกะ** **นมุจิจิ** **ปมัตตพันธุ** ดังนี้บ้าง. แต่ในพระสูตรนี้ระบุไว้ ๒ ชื่อเท่านั้น. บทว่า **อุปสงฺกมิ** ความว่า มารคิดว่า พระสมณโคดมนี้บัญญัติว่า เราเป็นผู้หลุดพ้นแล้ว จำเราจักกล่าวข้อที่พระสมณโคดมนี้ยังไม่เป็นผู้หลุดพ้น ดังนี้แล้ว จึงเข้าไปเฝ้า.

บทว่า **ตโปกมฺมา** **อปกมฺม** แปลว่า หลีกออกจากตบะกรรม ด้วยบทว่า **อปฺรทฺโธ** มารกล่าวว่า ท่านยังห่างไกลจากทางแห่งความหมดจด. บทว่า **อปฺริ** **ตฺปี** ความว่า ตบะอันเสร้าหมองที่กระทำเพื่อประโยชน์แก่ตบะอย่างอื่นอีก เป็นอรรถกถาตามนุโยค ประกอบตนให้ลำบากเปล่า. บทว่า **สพฺพนตฺถาวหํ** **โหติ** ความว่า รู้ว่าตบะทั้งหมดไม่นำประโยชน์มาให้เรา. บทว่า **ถิยา** **ริตุตฺว** **ธมฺมฺนิ** ความว่า เหมือนถ่อเรือบนบกในป่า. ท่านอธิบายว่า

เปรียบเสมือนคนทั้งหลาย วางเรือไว้บนบกในป่า บรรทุกสิ่งของแล้ว เมื่อมหาชนขึ้นเรือแล้วก็จับถ่อ ยันมาข้างนี้ ยันไปข้างโน้น ความพยายามของมหาชนนั้น ไม่ทำเรือให้เขยื้อนไปแม้เพียงนิ้วหนึ่ง สองนิ้ว ก็พึงไร้ประโยชน์ ไม่นำประโยชน์มาให้ ชื่อนั้น ฉันทิ ชื่อนี้ ก็ฉันทันเหมือนกัน เรารู้ว่า ตบะอื่น ๆ ทั้งหมด ย่อมเป็นตบะที่ไม่นำประโยชน์มาให้ จึงสละเสีย.

ครั้นทรงละตบะอย่างอื่น ๆ นั้นแล้ว บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงทางที่ เกิดเป็นพระพุทธรเจ้า จึงตรัสว่า สิลฺลํ เป็นต้น. ในคำว่า สิลฺลํ เป็นต้นนั้น ทรงถือเอาสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ ด้วยคำว่า สิลฺลํ ทรงถือเอาสัมมาวาชามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ด้วยสมาธิ ทรงถือเอาสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ ด้วยปัญญา. บทว่า มคฺคํ โภชาย ภาวยํ ได้แก่ ทรงเจริญ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ เพื่อตรัสรู้. ก็ในคำนี้ บทว่า โภชาย ได้แก่ เพื่อ มรรค เหมือนอย่างว่า คนทั้งหลายดื่มข้าวต้มอย่างเดียว ก็เพื่อข้าวต้ม ปิ้งขนม อย่างเดียว ก็เพื่อขนม ไม่ทำกิจใดๆ อย่างอื่น ฉันทิ บุคคลเจริญมรรค อย่างเดียว ก็เพื่อมรรค ฉันทัน. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า มคฺคํ โภชาย ภาวยํ ดังนี้. บทว่า ปรมํ สุทฺธิ ได้แก่ พระอรหันต์. บทว่า นิหโต ได้แก่ ท่านถูกเรือดาคด ขจัดออกไป คือทำให้พ่ายแพ้ไปแล้ว.

จบอรรถกถาโปรดกรรมสูตรที่ ๑

๒. นาคสูตร

มารแปลงเพศเป็นพระยาช้าง

[๔๑๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสรู้แล้วใหม่ ๆ ประทับอยู่ที่ต้นไม้อชปาลนิโครธ ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ณ อุรุเวลาประเทศ สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งกลางแจ้ง ในราตรีอันมืดสนิท และฝนลงเม็ดประปรายอยู่.

[๔๒๐] ครั้งนั้น มารผู้มีบาปประสงค์จะให้เกิดความกลัว ความครั่นคร้าม ขนลุกขนพองแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงเนรมิตเพศเป็นพระยาช้างใหญ่ เข้าไปใกล้พระผู้มีพระภาคเจ้า พระยาช้างนั้นมีศิระะเหมือนกับก้อนหินใหญ่สีดำ งามทั้งสองของมันเหมือนเงินบริสุทธิ์ งามเหมือนงอนไถใหญ่.

[๒๑] ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่ นี้มารผู้มีบาปดังนี้ แล้วได้ตรัสกะมารผู้มีบาปด้วยพระคาถาว่า

ท่านจำแลงเพศทั้งทั้งามและไม่งาม

ท่องเที่ยวอยู่ตลอดกาล อันยืดยาวนาน

มารผู้มีบาปเอ๋ย ไม่พอที่ท่านจะต้องจำแลง

เพศอย่างนั้นเลย ดูก่อนมารผู้กระทำซึ่ง

ที่สุด ตัวท่านเป็นผู้ที่เรากำจัดเสียแล้ว.

ครั้งนั้น มารผู้มีบาปเป็นทุกข์เสียใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรู้จักเรา พระสุคตทรงรู้จักเรา ดังนี้ จึงได้อันตรธานไปในที่นั่นเอง.

อรรถกถานาคสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในนาคสูตรที่ ๒ ต่อไป :-

บทว่า สตุตฺตฺนุชฺชการตฺมิสสํ ได้แก่ ในราตรีมืดมาก คือมืดมิดมืด
๔ ที่กระทำให้เป็นประหนึ่งคนตาบอด. บทว่า อชฺโฌกาสฺส นิลินฺโน โหติ
ความว่า เสด็จออกจากพระคันธกุฎี วางจิวรผืนใหญ่ไว้บนพระเศียร ประทับ
นั่งกำหนดความเพียรบนแผ่นดิน ท้ายที่จงกรม.

ถามว่า มรรคที่พระตถาคตยังไม่เจริญ กิเลสที่ยังไม่ได้ละ อรูปปชรรณ
ที่ยังไม่แทงตลอด หรือนิโรธที่ยังไม่ทำให้แจ้งของพระตถาคต ไม่มีเลยมิใช่
หรือ เพราะเหตุไร จึงได้ทรงกระทำอย่างนั้น. ตอบว่า พระศาสดาทรง
พิจารณาเห็นประโยชน์ดังขอข้าง [บังคับข้าง] สำหรับกุลบุตรทั้งหลายในอนาคต
ว่า กุลบุตรทั้งหลายในอนาคตกาล รำลึกถึงทางที่เราตถาคตดำเนินไปแล้ว
สำคัญถึงที่อยู่ซึ่งควรอยู่กลางแจ้ง จักกระทำกรรมคือความเพียร จึงได้ทรง
กระทำดั่งนั้น. บทว่า มหา แปลว่า ใหญ่. บทว่า อริฏฺฐโก แปลว่า คำ.
บทว่า มณฺธิ ได้แก่ หิน. บทว่า เอวมสฺส สีสฺ โหติ ความว่า ศีรษะ
ของข้างนั้น ก็เป็นอย่างนั้น คือ เสมือนหินก้อนใหญ่สีดำขนาดเท่าเรือนยอด.

ด้วยบทว่า สุภาสุภํ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ก็ท่านท่องเที่ยวอยู่
ตลอดกาลยาวนาน มาแปลงเพศทั้งดีและไม่ดี. อีกนัยหนึ่ง. บทว่า สฺสรํ
แปลว่า ท่องเที่ยวมา. บทว่า ทิมมทฺธานํ ได้แก่ ตลอดทางไกลตั้งแต่ถิ่น
ของท้าวสวัตติ จนถึงตำบลอรุเวลาและตลอดกาลนาน กล่าวคือสมัยทรง

บำเพ็ญทุกกรกิริยาตลอด ๖ ปี ก่อนตรัสรู้. บทว่า **วณฺณํ กตฺวา สุภาสุภํ** ความว่า ท่านแปลงเพศ ทั้งดีและไม่ดี มีประการต่างๆ มายังสำนักเรา หลายครั้ง. ได้ยินว่า ขึ้นชื่อว่า เพศนั้นไม่มีดอก. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส อย่างนั้นกับมาร ก็โดยเพศที่มารไม่เคยมายังสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อ ประสงค์จะหลอกให้ทรงหวาดกลัว. บทว่า **อลนฺเต เตน** ความว่า คู่ก่อน มาร ท่านชวนขวายเป็นสิ่งที่น่ากลัวน่าจะพอกันที.

จบบรรณกถานาคสูตรที่ ๒

๓. สุภสูตร

มารแปลงเพศเป็นต่าง ๆ

[๔๒๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสรู้แล้วใหม่ ๆ ประทับ อยู่ที่ต้นไม้อชปาลนิโครธ ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ณ อุรุเวลาประเทศ สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งกลางแจ้งในราตรีอันมืดสนิท. และฝนลงเม็ดประปรายอยู่.

[๔๒๓] ครั้งนั้น มารผู้มีบาปประสงค์จะให้เกิดความกลัว ความครั่นคร้าม ขนลุกขนพองแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงเข้าไปใกล้พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วแสดงเพศต่าง ๆ หลากหลาย ทั้งที่งามทั้งที่ไม่งาม ในที่ไม่ไกลพระผู้มีพระภาคเจ้า.

[๔๒๔] ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่า นี้มารผู้มีบาป ดังนี้ จึงตรัสกะมารผู้มีบาปด้วยพระคาถาทั้งหลายว่า

ท่านจำแลงเพศทั้งที่งามทั้งที่ไม่งาม

ท่องเที่ยวอยู่ตลอดกาล อันยี่ดยาวนาน
มารผู้มีบาปเอ๋ย ไม่พอที่ท่านจะต้องจำแลง
เพศอย่างนั้นเลย ดูก่อนมารผู้กระทำซึ่ง
ที่สุด ตัวท่านเป็นผู้ทำเรากำจัดเสียได้แล้ว.

และชนเหล่าใดสำรวมดีแล้ว ด้วย
กาย ด้วยวาจา และด้วยใจ ชนเหล่านั้น

ย่อมไม่ตกอยู่ในอำนาจของมาร ชนเหล่า

นั้น ไม่เดินตามหลังมาร.

ครั้งนั้น มารผู้มีบาปเป็นทุกข์เสียใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรู้จักร
เรา พระสุคตทรงรู้จักรเรา จึงได้อันตรธานไปในที่นั่นเอง.

อรรถกถาสูกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสุกสูตรที่ ๓ ต่อไป:-

บทว่า สุกสูตา แปลว่าปิดไว้แล้ว. บทว่า น เต มารวสานุคา
ความว่า คู่ก่อนมาร ชนเหล่านั้นไม่ตกอยู่ในอำนาจของท่านดอก. บทว่า
น เต มารสุส ปจฺจุ ความว่า ชนเหล่านั้นหาเป็นพวกพ้องศิษย์อันเตवासิก
ของท่านผู้เป็นมารไม่.

จบอรรถกถาสูกสูตรที่ ๓

๔. ปฐมปาฐสูตร

ว่าด้วยบ่วงของมาร

[๔๒๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน กรุงพาราณสี ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า คุณก่อน ภิกษุทั้งหลาย

ภิกษุเหล่านั้นได้ทูลรับพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ความหลุดพ้นอย่างยอดเยี่ยมเรบรรลุแล้ว ความหลุดพ้นอย่างยอดเยี่ยม เรากระทำให้แจ้งแล้ว เพราะการกระทำไว้ในใจโดยแยกกาย เพราะการตั้งความเพียรไว้ชอบโดยแยกกาย คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้เธอทั้งหลายก็จงบรรลุซึ่งความหลุดพ้นอย่างยอดเยี่ยม จงกระทำให้แจ้งซึ่งความหลุดพ้นอย่างยอดเยี่ยม เพราะการกระทำไว้ในใจโดยแยกกาย เพราะการตั้งความเพียรไว้ชอบโดยแยกกายเกิด.

[๔๒๖] ครั้งนั้น มารผู้มีบาปได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วได้ทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาว่า

ท่านเป็นผู้ที่ถูกเราผูกไว้แล้วด้วยบ่วง
ของมารทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของ
มนุษย์ ท่านเป็นผู้ที่ถูกเราผูกไว้แล้วด้วย
เครื่องผูกของมาร คุณก่อนสมณะ ท่านจัก
ไม่พ้นเราไปได้.

[๔๒๗] ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่า นี้มารผู้มีบาป
จึงได้ตรัสกะมารผู้มีบาปด้วยพระคาถาว่า

เราเป็นผู้พ้นแล้วจากบ่วงของมาร
ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์
เราเป็นผู้พ้นแล้วจากเครื่องผูกของมาร
ดูก่อนมารผู้กระทำซึ่งความพินาศ ท่าน
เป็นผู้ที่เรากำจัดเสียแล้ว.

ครั้งนั้น มารผู้มีบาปเป็นทุกข์เสียใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรู้จัก
เรา พระสุคตทรงรู้จักเรา ดังนี้ จึงได้อันตรธานไปในที่นั่นเอง.

อรรถกถาปฐมปาฐสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมปาฐสูตรที่ ๔ ต่อไป :-

บทว่า โยนิโสมนสิการา ได้แก่ เพราะกระทำไว้ในใจโดยอุบาย.

บทว่า โยนิโสมมุขปฐานา ได้แก่ เพราะความเพียรโดยอุบาย เพราะความเพียรโดยเหตุ. บทว่า วิมุตติ ได้แก่ วิมุตติที่สัมปยุตด้วยอรหัตผล.

บทว่า อชฺฌภาสิ ความว่า มารคิดว่า พระสมณโคดมนี้ ทำความเพียรแม้ตนเองบรรลुพระอรหัตแล้วก็ไม่สะใจ บัดนี้ก็ทำความอุตสาหะให้คนอื่น ๆ ว่า พวกท่านจงพากันบรรลุพระอรหัต จ้ะเราจักกำจัดเธอเสีย ดังนี้ จึงได้กล่าวอย่างนั้น.

บทว่า มารปาเสน ได้แก่ บ่วงกิเลส. ด้วยบทว่า เย ทิพฺพา เย จ มานุสา มารกล่าวว่า ชื่อว่าบ่วงมารเหล่าใด กล่าวคือ กามคุณที่เป็นทิพย์ และกล่าวคือกามคุณที่เป็นของมนุษย์มีอยู่ ท่านถูกบ่วงมารเหล่านั้น ผูกไว้แล้ว. บทว่า มารพฺนฺชนพฺนฺโธ แปลว่า ถูกบ่วงมารผูกไว้ หรือติดบ่วงมาร. บทว่า น เม สมณ โมกฺขสิ ความว่า ดูก่อนสมณะ ท่านจักไม่หลุดพ้นจากวิสัยของเราไปได้.

จบอรรถกถาปฐมปาฐสูตรที่ ๔

๕. ทูตียปาตสูตร

พระพุทธเจ้าตรัสการพ้นจากบ่วงมาร

[๔๒๘] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน กรุงพาราณสี ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย.

ภิกษุเหล่านั้นได้ทูลรับพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้เธอทั้งหลายก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่าได้ไปทางเดียวกัน ๒ รูป คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงแสดงธรรม งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ. บริสุทธบริบูรณ์สิ้นเชิง สัตว์ทั้งหลายผู้มีธุลีในจักษุน้อย มีอยู่ เพราะไม่ได้ฟังธรรมย่อมเสื่อมเสีย ผู้รู้ทั่วถึงซึ่งธรรมยังจักมี คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังอรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรม.

[๔๒๙] ครั้งนั้น มารผู้มีบาปเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วได้ทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาว่า

ท่านเป็นผู้ที่ถูกเราผูกไว้แล้วด้วยบ่วง
ทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ทั้งที่เป็นของ
มนุษย์ ท่านเป็นผู้ที่ถูกเราผูกไว้แล้ว ด้วย
เครื่องพันธนาการอันใหญ่ ดูก่อนสมณะ
ท่านจักไม่พ้นเราไปได้.

[๔๓๐] ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่ นี้มารผู้มีบาปจึง
ได้ตรัสกะมารผู้มีบาปด้วยพระคาถาว่า

เราเป็นผู้พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้ง
ที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ เรา
เป็นผู้พ้นแล้วจากเครื่องพันธนาการอัน
ใหญ่ ดูก่อนมารผู้กระทำให้ความพินาศ
ท่านเป็นผู้ที่เรากำจัดเสียแล้ว

ครั้งนั้น มารผู้มีบาปเป็นทุกข์ เสียใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
รู้จักเรา พระสุคตทรงรู้จักเรา ดังนี้ จึงได้อันตรธานไป ณ ที่นั่นเอง.

อรรถกถาทุติยปาฐสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในตุติยปาฐสูตรที่ ๕ ต่อไป:-

บทว่า มุตตาหิ แปลว่า เราพ้นแล้ว. สูตรตันตริสภายในพรรษา ส่วนสูตรนี้ ตรัสในเวลาปวารณาออกพรรษาแล้ว. บทว่า จาริกิ ได้แก่ จาริกไปตามลำดับ. ตรัสว่า พวกเรອງจาริกไปวันละหนึ่งโยชน์เป็นอย่างยิ่ง. บทว่า มา เอเกน เทว แปลว่า อย่าไปทางเดียวกัน ๒ รูป. ด้วยว่า เมื่อไปทางเดียวกัน ๒ รูป เมื่อรูปหนึ่งกล่าวธรรม อีกรูปหนึ่ง ก็จำต้องยั้ง เพราะฉะนั้น จึงตรัสอย่างนี้.

บทว่า กลุยาณิ ในบทว่า อาทิกุลุยาณิ เป็นต้น แปลว่า ดี เจริญ ในเบื้องต้น ในท่ามกลางและในที่สุดก็เหมือนกัน ก็ชื่อว่า เบื้องต้นท่ามกลาง และที่สุดนี้มี ๒ คือ ศาสนาและเทศนา. ใน ๒ อย่างนั้น ศีล เป็นเบื้องต้น ของศาสนา สมถวิปัสสนาและมรรคเป็นท่ามกลาง ผลนิพพานเป็นที่สุด. อีกนัยหนึ่ง ศีล และสมาธิเป็นเบื้องต้น วิปัสสนาและมรรคเป็นท่ามกลาง ผลนิพพานเป็นที่สุด อีกนัยหนึ่ง ศีลสมาธิวิปัสสนาเป็นเบื้องต้น มรรคเป็นท่ามกลาง ผลนิพพานเป็นที่สุด. ส่วนเทศนา สำหรับคาถา ๔ บทก่อน บทที่ ๑ เป็นเบื้องต้น บทที่ ๒-๓ เป็นท่ามกลาง บทที่ ๔ เป็นที่สุด สำหรับ ๕ บท หรือ ๖ บท บทแรกเป็นเบื้องต้น บทสุดท้ายเป็นที่สุด ที่เหลือเป็นท่ามกลาง. สำหรับพระสูตรมีอนุสนธิเดียว คำนิทานเริ่มต้นเป็นเบื้องต้น. คำนิคมลงท้ายว่า อิทมโวจ เป็นที่สุด คำที่เหลือเป็นท่ามกลาง. สำหรับพระสูตรที่มีอนุสนธิมาก แม้จะมากตรงกลาง ก็จัดเป็นอนุสนธิเดียวเท่านั้น คำนิทานเป็นเบื้องต้น คำลงท้ายว่า อิทมโวจ เป็นที่สุด.

บทว่า **สาตุถิ** ได้แก่ แสดงให้พร้อมอรรถ. บทว่า **สพฺพญฺชนํ** ได้แก่ จงแสดงให้บริบูรณ์ด้วยพญฺชนะและบท. บทว่า **เกวลปฺริปฺลฺลณํ** แปลว่า บริบูรณ์สิ้นเชิง. บทว่า **ปฺริสุทฺถํ** ได้แก่ ปราศจากอุปกิเลส. บทว่า **พฺรหฺมจฺริยํ** ได้แก่ ศาสนาพฺรหฺมจฺรยฺที่สงเคราะห์ด้วยสิกขา ๓. บทว่า **ปกาเสถ** ได้แก่ กระทำให้แจ้ง.

บทว่า **อปฺปรชฺกขชาติกา** ได้แก่มีสภาพฐิติ คือกิเลสน้อย ใน จักขุคือปัญญา อธิบายว่า เหล่าสัตว์ที่สามารถบรรลุพระอรหัต เมื่อจบกาลา ๔ บท ประหนึ่งปิดไว้ด้วยม่านผ้าเนื้อละเอียด มีอยู่. บทว่า **อสุสฺวนตา** แปลว่า เพราะไม่ได้ฟังธรรม. บทว่า **ปฺริหายนฺตํ** ได้แก่ ย่อมเสื่อมจากธรรม โดยไม่เสื่อมจากลาภ. บทว่า **เสนานิกโม** ได้แก่ หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในโอกาสที่ตั้ง กองทัพของเหล่ามนุษย์คั่นกับ อีกนัยหนึ่ง ได้แก่ หมู่บ้านเสนานิกมของ . บิดนางสุชาดา. บทว่า **เตนุสฺสงฺกมิสฺสุตฺตํ** ความว่า เราส่งพวกเธอไป ให้สร้างสถานที่มีบริเวณเป็นต้น ถูกพวกอุปัฏฐากเป็นต้น บำเรออยู่หามิได้. แต่เราครั้นแสดงยมกปาฏิหาริย์ ๑,๕๐๐ แก่ชฎิลสามพี่น้องแล้วเข้าไปก็เพื่อ แสดงธรรมอย่างเดียว. บทว่า **อุปฺสงฺกมิ** ความว่า มารคิดว่า พระสมณ โคดมนี้ ส่งพระภิกษุ ๖๐ รูปไปด้วยกล่าวว่า พวกเธออย่าไปทางเดียวกัน ๒ รูป จงแสดงธรรม ประหนึ่งทำการรบใหญ่ ก็เมื่อพระสมณโคดมนี้แม่องค์ เดียวแสดงธรรมอยู่ เรายังไม่มีความสบายใจเลย เมื่อภิกษุเป็นอันมากแสดง อยู่อย่างนี้ เราจักมีความสบายใจได้แค่ไหนเล่า จำเราจักห้ามกัน พระสมณโคดม นั้นเสีย ดังนี้แล้วจึงเข้าไปเฝ้า.

จบอรรถกถาทุติยปาสุตฺตที่ ๕

๖. สัปสูตร

มารนิรมิตเพศเป็นพระยางู

[๔๓๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ ณ พระวิหารเวฬุวันอันเป็น
สถานที่พระราชทานเหยื่อแก่กระแต กรุงราชคฤห์.

สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ประทับนั่งกลางแจ้งในราตรีอันมืดสนิท
ทั้งฝนก็ลงเม็ดประปรายอยู่.

[๔๓๒] ครั้งนั้น มารผู้มีบาปประสงค์จะให้เกิดความกลัว ความ
ครั่นคร้าม ขนลุกขนพองแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงนิรมิตเพศเป็นพระยางูใหญ่
เข้าไปใกล้พระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ กายของพระยางูนั้นเป็นเหมือนเรือ
ลำใหญ่ที่ขุดด้วยขงทั้งคืน พังพานของมันเป็นเหมือนเสื้อลำแพนผืนใหญ่
สำหรับ ปูตากแป้งของนักผลิตสุรา นัยน์ตาของมันเป็นเหมือนถาดสำริดขนาด
ใหญ่ของพระเจ้าโกศล ลิ้นของมันแลบออกจากปากเหมือนสายฟ้าแลบ ขณะ
เมฆกำลังกระหึ่ม เสียงหายใจเข้าออกของมัน เหมือนเสียงสูบช่างทองที่กำลัง
พ่นลมอยู่ฉะนั้น.

[๔๓๓] ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่า นี่มารผู้มีบาป
ดังนี้ จึงได้ตรัสกะมารผู้มีบาปด้วยพระคาถาทั้งหลายว่า

มุนีใดเสพรือนว่างเปล่าเพื่ออยู่อาศัย

มุนีนั้นตำรวมตนแล้ว สละความอาลัยใน
อัตภาพนั้นเที่ยวไป เพราะการสละความ
อาลัยในอัตภาพแล้วเที่ยวไปนั้น เหมาะสม
แก่มุนีเช่นนั้น.

สัตว์ที่สัญจรไปมากี่มาก สิ่งที่น่ากลัว

ก็มา อึ่ง เหลือบยุง และสัตว์เลื้อยคลาน

ก็ชุกชุม (แต่) มหามุนีผู้อยู่ในเรือนว่าง-

เปล่า ย่อมไม่ทำแม้แต่ขนให้ไหว เพราะ

สิ่งที่น่ากลัวเหล่านั้น.

ถึงแม้ท้องฟ้าจะแตก แผ่นดินจะไหว

สัตว์ทั้งหลายพึงสะดุ้งกลัวกันหมดก็ตามที่

แม้ถึงว่าหอกจะจ่ออยู่ที่อกก็ตามเถิด พระ-

พุทธเจ้าทั้งหลายย่อมไม่ทรงป้องกันเพราะ

อุปธิ (คือขันธ) ทั้งหมด.

ครั้งนั้น มารผู้มีบาป เป็นทุกข์เสียใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
รู้จักเรา พระสุคตทรงรู้จักเรา ดังนี้ จึงได้อันตรธานไปในที่นั่นเอง.

ที่นำกล้วเหล่านั้น สัตว์มีสี่เท้า และสี่เป็นต้น ชื่อว่า. สภาพที่นำกล้วมีวิญญาณ
ต่อไม้และจอมปลวกเป็นต้น ในเวลากลางคืน ชื่อว่า สภาพที่นำกล้วไม่มีวิญญาณ
เป็นความจริง สภาพที่นำกล้วแม่เหล่านั้น ย่อมปรากฏเป็นประหนึ่งยักษ์ใน
เวลานั้น เชือกและเถาวัลย์เป็นต้น ก็ปรากฏประหนึ่งงู. บทว่า **ตตฺถ** ความว่า
พุทธมุนี เข้าไปสู่เรือนว่าง ไม่ทำอาการแม่เพียงจนลูก ในสภาพที่นำกล้ว
เหล่านั้น.

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงแสดงการกำหนดสิ่งที่มีใช้ฐานะ
จึงตรัสว่า **นภํ ฝลฺลยฺย** เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ฝลฺลยฺย** ได้แก่
ท้องฟ้าจะพึงแตกเป็นริ้ว ๆ ประหนึ่งดินกา. บทว่า **จลฺลยฺย** ได้แก่ แผ่นดิน
จะพึงไหว เหมือนหยาดน้ำบนใบบัวที่ด้อยลม. บทว่า **สฺลฺลมฺปิ เจ อฺรฺสฺกํ**
ปฺลฺลยฺยฺย ความว่า แม้ว่าคนทั้งหลาย จะพึงจ้อหอกและหลาวอันคมไว้
ตรงอก. บทว่า **อฺปฺธิสฺสุ** ได้แก่ ในเพราะอุปธิ คือจันท์ทั้งหลาย. บทว่า
ตาณฺ หน กโรนฺติ ความว่า คนทั้งหลาย เมื่อเขาจ้อหลาวอันคมไว้ตรงอก
ก็หนีเข้าระหว่างที่กำบังและภายในกระท่อมเป็นต้น เพราะความกลัว ชื่อว่า
กระทำการป้องกัน. แต่พระพุทธรูปทั้งหลาย ไม่กระทำการป้องกันเห็นปานนั้น
เพราะท่านเพิกถอนความกลัวหมดทุกอย่างแล้ว.

จบอรรถกถาสัปสูตฺรที่ ๖

๗. อุปปติสูตร

ว่าด้วยสำเร็จสี่หิไสยาสน์

[๔๓๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน อันเป็นสถานที่พระราชทานเหยื่อแก่กระแต กรุงราชคฤห์.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจงกรมอยู่กลางแจ้งเกือบตลอดราตรี ในเวลาใกล้รุ่ง ทรงล้างพระบาทแล้วเสด็จเข้าพระวิหารทรงสำเร็จสี่หิไสยาสน์ โดยพระปรักษ์เบื้องขวา ทรงเหลื่อมพระบาทด้วยพระบาท ทรงมีพระสติสัมปชัญญะ ทรงทำความเข้าใจในอันจะเสด็จลุกขึ้นไว้ในพระทัย.

[๔๓๕] ครั้งนั้น มารผู้มีบาปได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยพระคาถาว่า

ท่านหลับหรือ ท่านหลับเสีย

ทำไมนะ ท่านหลับเป็นตายเทียวหรือนี้

ท่านหลับโดยสำคัญว่า เรือนว่างเปล่า

กระนั้นหรือ เมื่อตะวันโด่งแล้ว ท่านยัง

จะหลับอยู่หรือนี้.

[๔๓๖] ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่ นี้มารผู้มีบาป จึงได้ตรัสกะมารผู้มีบาปด้วยพระคาถาว่า

พระพุทธรเจ้าซึ่งไม่มีคณาคุณข้าย

อันชานไปในอารมณ์ต่าง ๆ สำหรับจะนำ

ไปสู่ภพไหน ๆ ย่อมบรรทมหลับ เพราะ

ความสิ้นไปแห่งอุปธิทั้งปวง กงการอะไร

ของท่านในเรื่องนี้เล่ามารเอ๋ย.

ครั้งนั้น มารผู้มีบาป เป็นทุกข์ เสียใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรู้จักเรา พระสุคตทรงรู้จักเรา ดังนี้ จึงได้อันตรธานไปในที่นั่นเอง.

อรรถกถาสุปปติสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสุปปติสูตรที่ ๗ ต่อไป :-

บทว่า ปาเท ปกฺขาลเหตุวา ได้แก่ทรงล้างพระบาทเพื่อให้ยึดถือธรรมเนียมไว้. ก็ผงฐลี ย่อมไม่คิดในพระสีระระของพระพุทธรูปทั้งหลาย. แม้แต่น้ำก็กลิ้งไปเหมือนน้ำที่ใสในใบบัว. อีกนัยหนึ่ง การล้างเท้าในที่ล้างเท้าเข้าบ้าน เป็นธรรมเนียมของนักบวชทั้งหลาย ธรรมดาพระพุทธรูปทั้งหลาย ชื่อว่าไม่ทรงทำลายธรรมเนียมในข้อนั้น ก็พระพุทธรูปทั้งหลาย ตั้งอยู่ในหัวข้อแห่งธรรมเนียมย่อมล้างพระบาท. จริงอยู่ ถ้าพระตถาคต ไม่พึงสงรงน้ำไม่ล้างพระบาทไซ้ร้ คนทั้งหลายก็จะพึงพูดว่า ผู้นี้ไม่ใช่มนุษย์ เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่ทรงละเลยกิจของมนุษย์ จึงทรงล้างพระบาท. บทว่า สโต สมฺปชานो ได้แก่ทรงประกอบด้วยสติสัมชัญญะ ที่กำหนดเอาความหลับเป็นอารมณ์. ด้วยบทว่า อุปสงฺกมิ ท่านกล่าววว่า มารคิดว่า พระสมณโคดม ทรงจงกรมในที่แจ้งตลอดคืนยังรุ่ง แล้วเข้าพระคันธกุฎี บรรทม คงจักบรรทมเป็นสุขอย่างเหลือเกิน จำเราจักแก้งเธอ แล้วจึงไปเฝ้า.

ด้วยบทว่า ก็ โสฺปฺปติ มารกล่าวว่า ท่านหลับหรือ การหลับของท่านนี้เป็นอย่างไร. บทว่า ก็ นฺุ โสฺปฺปติ ได้แก่เพราะเหตุไร ท่านจึง

หลับ. บทว่า **ทพฺภโต วีย** ได้แก่ หลับเหมือนตาย และหลับเหมือนสลบ.
ด้วยบทว่า **สุญฺญมคฺคาร์** มารกล่าววาท่านหลับด้วยคิดว่า เราได้เรื่อนว่างแล้ว
หรือ. บทว่า **สุริเย อุคฺคเต** ความว่า เมื่อตะวันโद่งแล้ว ก็บัดนี้ ภิกษุทั้งหลาย
กำลังกวาด ตั่งน้ำฉันเตรียมตัวไปภิกขาจาร เหตุไร ท่านจึงยังนอนอยู่
เล่า.

บทว่า **ชาลินี** ความว่า ตัณหาชื่อว่า คุจขาย โดยขายอันเป็นส่วน
ของตน ซึ่งครอบงำภพทั้งสาม ตามนัยที่ว่า ซึ่งว่าตัณหาวิจริต ๑๘ เพราะ
อาศัยอายตนะภายในเป็นต้น. บทว่า **วิสุตฺติกา** ได้แก่ ตัณหาที่ชื่อว่าชานไป
เพราะชานไปในอารมณ์มีรูปเป็นต้นในภพนั้น ๆ เพราะมีรากเป็นพิษและ
เพราะบริโภคเป็นพิษ. บทว่า **กุหฺลยฺจึ เนตเว** ได้แก่ เพื่อนำไปในที่ไหน ๆ.
บทว่า **สพฺพุปธิํ ปริกฺขยา** ได้แก่ เพราะสิ้นอุปธิทั้งหมด ต่างโดยเป็น
ขันธ กิเลส อภิสังขารและกามคุณ. บทว่า **กึ ตเวตฺถ มร** ความว่า คุณ
ก่อนมาร ประโยชน์อะไรของท่านในเรื่องนี้เล่า เหตุไร ท่านจึงเลาะริมรั้ว
ติเตียน เหมือนแมลงวันตัวเล็ก ๆ ไม่อาจซ่อนตัวอยู่ในข้าวต้มที่ร้อน ๆ ได้.

จบอรรถกถาสุตฺตปิฎกที่ ๗

๘. นันทนสูตร

ว่าด้วยเหตุเศร้าโศกของนรชน

[๔๓๗] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้:-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อาราม
ของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี.

[๔๓๘] ครั้งนั้น มารผู้มีบาปได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วได้
กล่าวคาถานี้ในสำนัก พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า

คนมีบุตร ย่อมผลิตเพลินเพราะ

บุตร คนมีโคก็ย่อมผลิตเพลินเพราะโค

ฉันนั้นเหมือนกัน อุปธิทั้งหลายนั้นแล

เป็นเครื่องผลิตเพลินของนรชน เพราะ

คนที่ไม่มียุติหาผลิตเพลินไม่.

[๔๓๙] ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่า นี้มารผู้มีบาป
จึงได้ตรัสกะมารผู้มีบาปด้วยพระคาถาว่า

คนมีบุตร ย่อมเศร้าโศกเพราะบุตร

คนมีโคก็ย่อมเศร้าโศกเพราะโค ฉันนั้น

เหมือนกัน อุปธิทั้งหลายนั้นแล เป็นเหตุ

เศร้าโศกของนรชน เพราะคนที่ไม่มียุติ

หาเศร้าโศกไม่.

พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 25

ครั้งนั้นแล มารผู้มีบาป เป็นทุกข์ เสียใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงรู้จักเรา พระสุคตทรงรู้จักเรา ดังนี้ จึงได้อันตรายไปในที่นั่นเอง.

อรรถกถา

นันทนสูตรที่ ๘ มีเนื้อความกล่าวไว้ในเทวตาสังยุตทั้งนั้น.

๕. ปฐมอายุสูตร

ว่าด้วยอายุน้อย

[๔๔๐] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน อันเป็นสถานที่พระราชทานเหยื่อแก่กระแต กรุงราชคฤห์.

ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย ดังนี้.

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระคำรัสพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย อายุของมนุษย์ทั้งหลายนี้น้อยนัก จำต้องไปสู่สัมปรายภพ ควรทำกุศล ควรประพฤติพรหมจรรย์ สัตว์ผู้เกิดมาแล้วจะไม่ตายไม่มี ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย คนที่เป็นอยู่นาน ย่อมเป็นอยู่ได้เพียงร้อยปี หรือจะอยู่เกินไปได้บ้าง ก็มีน้อย.

[๔๔๑] ครั้งนั้น มารผู้มีบาปได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาว่า

อายุของมนุษย์ทั้งหลายยืนยาว คนดี

ไม่ควรดูหมิ่นอายุนั้นเลย ควรประพฤติดูจ

เด็กอ่อนที่เอาแต่กินนม ฉะนั้น ไม่มีมัจจุ-

มaddock.

[๔๔๒] ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่ นี้มารผู้มีบาป จึงได้ตรัสกะมารผู้มีบาปด้วยพระคาถาว่า

อายุของมนุษย์ทั้งหลายน้อย คนดี

ควรดูหมิ่นอายุนั้นเสีย ควรประพฤติดูจคน

ที่ถูกลงไฟไหม้ศีรษะ ฉะนั้น การที่มัจจุไม่มา

จะไม่มีเลย.

ครั้งนั้น มารผู้มีบาป เป็นทุกข์เสียใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรู้จักเรา พระสุคตทรงรู้จักเรา ดังนี้ จึงได้อันตรธานไปในที่นั่นแล.

อรรถกถาปฐมอายุสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมอายุสูตรที่ ๕ ต่อไป :-

บทว่า **อปปี วา ภิชฺชโรย** ความว่า คนเมื่อเป็นอยู่เกินก็ไม่อาจเป็นอยู่เกิน ๑๐๐ ปี คือเป็นอยู่ ๕๐ ปีบ้าง ๖๐ ปีบ้าง. บทว่า **อหุณฺณาสี** ความว่า มารคิดว่า พระสมณโคดมกล่าวว่า อายุของเหล่ามนุษย์น้อย จำเราจักกล่าวว่า อายุสั้นยืนยาวจึงพูดข่มเพราะเป็นผู้ชอบขัดคอ.

บทว่า **น นํ หิเพ** ได้แก่ ไม่พึงดูหมิ่นอายุนั้นว่าอายุน้อย. บทว่า **จิรมตุโตว** ความว่า เปรียบเหมือนเด็กอ่อนนอนหงายคืบนม นอนบนเบาะ กลับไปเหมือนไม่รู้สึกตัว บุคคลย่อมไม่คิดว่า อายุของใครน้อย หรือยืนยาว. คนดีก็คิดอย่างนั้น. บทว่า **จเรยฺยาทิคฺคตฺสีโสว** ได้แก่ รู้ว่าอายุน้อย พึงประพฤติดีตัวเหมือนคนมีศีรษะถูกลงไฟไหม้.

จบอรรถกถาปฐมอายุสูตรที่ ๕

๑๐. ทุติยอายุสูตร

ว่าด้วยอายุสิ้นไป

[๔๕๓] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุ-
วัน อันเป็นสถานที่พระราชทานเหยื่อแก่กระแต. กรุงราชคฤห์.

ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสข้อนีว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
อายุของมนุษย์ทั้งหลายนี้น้อยนัก จำต้องไปสัมปรายภพ ควรทำกุศล ควร
ประพฤติพรหมจรรย์ สัตว์ผู้เกิดแล้วจะไม่ตายไม่มีเลย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คน
ที่เป็นอยู่นาน ย่อมเป็นอยู่ได้เพียงร้อยปี หรือที่เกินขึ้นไปก็น้อย ดังนี้.

[๔๕๔] ครั้งนั้น มารผู้มีบาป ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว
ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาว่า

วันคืนย่อมไม่ผ่านพ้นไป ชีวิตย่อม

ไม่สิ้นเข้า อายุของสัตว์ทั้งหลาย ย่อม

ดำเนินตามไป ดูกงจรถตามทวยรถไป ฉะนั้น.

[๔๕๕] ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่ นี้มารผู้มีบาป จึง
ได้ตรัสกะมารผู้มีบาปด้วยพระคาถาว่า

วันคืนย่อมผ่านพ้นไป ชีวิตย่อมสิ้น

เข้า อายุของสัตว์ทั้งหลายย่อมสิ้นไป

ดูจน้ำแห่งแม่น้ำน้อย ฉะนั้น.

พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 29

ครั้งนั้น มารผู้มีบาป เป็นทุกข์เสียใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
รู้จักเรา พระสุคตทรงรู้จักเรา ดังนี้ จึงได้อันตรธานไปในที่นั่นแล.

จบทุติยอายุสูตร

จบ ปฐมวรรคที่ ๑

อรรถกถาทุติยอายุสูตรที่ ๑๐

พึงทราบวินิจฉัยในทุติยอายุสูตรที่ ๑๐

บทว่า เหมิว รตฺถุพฺพรํ ความว่า รถที่แล่นไปทั้งวัน กงล้อก็แล่น
ตามไป ไม่ละทุบรถ ฉันทใด อายุก็แล่นไปตามฉันทนั้น.

จบอรรถกถาทุติยอายุสูตรที่ ๑๐

จบปฐมวรรคที่ ๑

รวมพระสูตรในปฐมวรรคนี้มี ๑๐ สูตร คือ

๑. ตโปกรรมสูตร ๒. นาคสูตร ๓. สุกสูตร ๔. ปฐมปาสสูตร
๕. ทุติยปาสสูตร ๖. ตัปฺปสูตร ๗. สุปฺปติสูตร ๘. นันทนสูตร
๙. ปฐมอายุสูตร ๑๐. ทุติยอายุสูตร พร้อมทั้งอรรถกถา.

ทุติยวรรคที่ ๒

๑. ปาสาณสูตร

มารกลิ้งศิลาขู่พระพุทธเจ้า

[๔๔๖] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ
กรุงราชคฤห์.

ก็สมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งในที่แจ้ว ในเวลากลางคืน
เดือนมืด และฝนกำลังตกประปรายอยู่.

[๔๔๗] ครั้งนั้นแล มารผู้มีบาปต้องการจะยังความกลัว ความ
หวาดเสียว ขนพองสยองเกล้า ให้เกิดขึ้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงเข้าไป
ณ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ ครั้นแล้ว กลิ้งศิลาก้อนใหญ่ ๆ ไปใกล้
พระผู้มีพระภาคเจ้า.

[๔๔๘] ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่า นี้มารผู้มีบาป
จึงตรัสส้าทักกะมารผู้มีบาปด้วยพระคาถาว่า

แม้ถึงว่าท่านจะพึงกลิ้งภูเขาคิชฌกูฏ

หมดทั้งสิ้น ความหวั่นไหวก็จะไม่มีแก่

พระพุทธเจ้าทั้งหลายผู้หลุดพ้นแล้วโดย

ชอบแน่แท้.

ลำดับนั้น มารผู้มีบาปเป็นทุกข์เสียใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
รู้จักเรา พระสุคตทรงรู้จักเรา ดังนี้ จึงได้หายไปในที่นั้นเอง.

ทุติยวรรคที่ ๒

อรรถกถาปาสาณสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปาสาณสูตรที่ ๑ วรรคที่ ๒ ต่อไป :-

บทว่า นิสินฺโน ได้แก่ ประทับนั่ง กำหนดความเพียรตามนัยที่กล่าวไว้แล้วในสูตรต้น ๆ นั้นแล. แม้มารก็รู้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ประทับนั่งสบาย จึงเข้าไปเฝ้าด้วยหมายจะแกล้ง. บทว่า ปคฺคเพติ ความว่า มารยืนที่หลังเขา แงะก้อนหิน ก้อนหินทั้งหลายก็ตกกระทบกัน ไม่ขาดสาย. บทว่า เภวลํ แปลว่า ทั้งสิ้น. แม้ทั้งหมดก็เป็นไวพจน์ของคำว่า เภวลํ นั้นนั่นแล.

จบอรรถกถาปาสาณสูตรที่ ๑

๒. สihanat

ว่าด้วยบันลือSihanat

[๔๔๙] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหาร-
เชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี.

ก็สมัยนั้นแล พระองค์แวดล้อมด้วยบริษัทหมู่ใหญ่ ทรงแสดงธรรม
อยู่.

ครั้งนั้นแล มารผู้มีบาปได้มีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า พระสมณโคดม
นี้แล แวดล้อมด้วยบริษัทหมู่ใหญ่ แสดงธรรมอยู่ ถ้ากระไร เราพึงเข้าไปใกล้
ณ ที่พระสมณโคดมประทับอยู่. เพราะประสงค์จะยังปัญญาจักขุให้พินาศ.

[๔๕๐] ลำดับนั้น มารผู้มีบาปเข้าไปใกล้พระผู้มีพระภาคเจ้าถึง
ประทับ ครั้นแล้ว กล่าวกะพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาว่า

ท่านเป็นผู้องอาจในบริษัท บันลือ

Sihanat ดุจราชสีห์ ฉะนั้นหรือ ก็ผู้ที่พอ

จะต่อสู้ท่านยังมี ท่านเข้าใจว่าเป็นผู้ชนะ

แล้วหรือ.

[๔๕๑] พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสตอบด้วยพระคาถาว่า

ตถาคตเป็นมหาวิรบุรุษ องอาจใน

บริษัท บรรลุทสพลญาณ ข้ามคัณหา

อันเป็นเหตุข้องในโลกเสียได้ บันลืออยู่

โดยแท้.

ครั้งนั้นแล มารผู้มีบาปเป็นทุกข์ เสียใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
รู้จักเรา พระสุคตทรงรู้จักเรา ดังนี้ จึงได้หายไปในที่นั่นเอง.

อรรถกถาสีหสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสีหสูตรที่ ๒ ต่อไป :-

บทว่า **วิจกฺขุภุมฺมาย** ได้แก่ เพื่อประสงค์จะทำปัญญาจักขุของ
บริษัทให้เสีย. แต่มารนั้น ไม่อาจทำปัญญาจักขุของพระพุทธรูททั้งหลายให้เสียได้
ได้แต่ประกาศหรือสำแดงอารมณ์ที่น่ากลัวแก่บริษัท. บทว่า **วิชิตาวิ นุ**
มณฺญลลิต ความว่า ท่านยังสำคัญว่า เราเป็นผู้ชนะอยู่หรือหนอ ท่านอย่าสำคัญ
อย่างนี้ ความชนะของท่านไม่มีดอก. บทว่า **ปริสาสู** ได้แก่ ในบริษัท ๘.
บทว่า **พลปฺปตฺตา** ได้แก่ ผู้บรรลุตศพลญาณ.

จบอรรถกถาสีหสูตรที่ ๒

๓. สกติกสูตร

ว่าด้วยถูกสะเก็ดหิน

[๔๕๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ มัททกุจฉิมิคทายวัน
กรุงราชคฤห์.

ก็โดยสมัยนั้นแล พระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าถูกสะเก็ดหินเจาะ
แล้ว ได้ยินว่า เวทนาทั้งหลาย อันยิ่ง เป็นไปในพระสรีระ เป็นทุกข์ แรงกล้า
เผ็ดร้อน ไม่เป็นที่ยินดี ไม่เป็นที่พอพระทัย ย่อมเป็นไปแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
พระองค์มีพระสติสัมปชัญญะอดกลั้นซึ่งเวทนาเหล่านั้น ไม่กระสับกระส่าย.

ลำดับ นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งให้ปุฬัสังฆาฏิเป็น ๘ ชั้น แล้ว
สำเร็จสีหไสยา โดยพระปรศัวัเบื้องขวา พระบาทซ้ายเหลื่อมพระบาทขวา มี
พระสติสัมปชัญญะ.

[๔๕๓] ครั้งนั้นแล มารผู้มีบาปเข้าไปหาพระองค์ถึงที่ประทับ แล้ว
ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาว่า

ท่านนอนด้วยความเขลา หรือมัวเมา

คิดกาพย์กลอนอยู่ ประโยชน์ทั้งหลาย

ของท่านไม่มีมา ท่านอยู่ ณ ที่นอนที่นั่ง

อันสัจแต่ผู้เดียว ตั้งหน้านอนหลับ นี้

อะไร ท่านหลับทีเดียวหรือ.

[๔๕๔] พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสตอบว่า

เราไม่ได้นอนด้วยความเขลา ทั้ง

มิได้มัวเมาติดกาพย์กลอนอยู่ เราบรรลุ

ประโยชน์แล้วปราศจากความโศก อยู่

ที่นอนที่นิ่ง อันสงัดแต่ผู้เดียว นอนรำพึง

ด้วยความเอ็นดูในสัตว์ทั้งปวง. ลูกศรเข้า

ไปในอกของชนเหล่าใด เสียบหทัยให้

ลุ่มหลงอยู่ แม้ชนเหล่านั้นในโลกนี้ ผู้มี

ลูกศรเสียบอกอยู่ ยังได้ความหลับ เราผู้

ปราศจากลูกศรแล้ว ไฉนจะไม่หลับเล่า.

เราเดินทางไปในทางที่มีราชสีห์เป็นต้น

มิได้หวาดหวั่น ถึงหลับในที่เช่นนั้นก็

มิได้กลัวเกรง กลางคืนและกลางวัน ย่อม

ไม่ทำให้เราเดือดร้อน เราย่อมไม่พบเห็น

ความเสื่อมอะไร ๆ ในโลก ฉะนั้น เราผู้

มีความเอ็นดูในสัตว์ทั้งปวงจึงนอนหลับ.

ครั้งนั้นแล มารผู้มีบาปเป็นทุกข์ เสียใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง

รู้จักเรา พระสุคตทรงรู้จักเรา ดังนี้ จึงได้หายไปในที่นั่นเอง.

อรรถกถาสกติกสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในสกติกสูตรที่ ๓ ต่อไป :-

บทว่า มนุชฺชิตยา นุ เสติ ได้แก่ ท่านนอนด้วยความเขลา ด้วย
ความลุ่มหลง. บทว่า อูทาทุ กาวะยุมตฺโต ได้แก่ ก็หรือว่า ท่านนอน
เหมือนอย่างกวี นอนครุ่นคิดคำที่จะฟังกล่าว หมกมุ่นด้วยเหตุที่จะฟังแต่นั้น.
บทว่า สมุปจฺจรา แปลว่า มาก. บทว่า กิมิทฺโสปฺปเสว ได้แก่ เหตุไร
ท่านจึงหลับอย่างนี้เล่า. บทว่า อตฺถํ สเมจฺจ ได้แก่ มาถึงพร้อม คือบรรลู่
ประโยชน์แล้ว ด้วยว่า เราไม่มีประโยชน์ [ความต้องการ] ว่า ขึ้นชื่อว่า ผู้ไม่
เกี่ยวข้อง ก็วิบัติจากผู้เกี่ยวข้องดังนี้. บทว่า สลฺลํ ได้แก่ หอกแลลูกศรอันคม.
บทว่า ชคฺคํ น สงฺกมิ ความว่า เราถึงเดินทางก็ไม่ระแวง อย่างคนบางคน
เดินไปในทางสี่หะเป็นต้น ก็ระแวง. บทว่า นปี เภมิ โสตุตฺตํ ความว่า
เราไม่กลัวจะหลับ อย่างคนบางคน กลัวจะหลับ ในทางสี่หะเป็นต้น. บทว่า
นानุปตฺนฺติ มา มํ ความว่า คนทั้งหลายไม่เดือดร้อนตามไปกะเรา อย่าง
เมื่ออาจารย์หรืออันตเวาสิกเกิดไม่สบาย อันตเวาสิก มัวแต่เล่าเรียนและสอบ
ถามเสีย คั้นวันล่วงไป ๆ ก็เดือนร้อนถึง ด้วยว่า กิจที่ยังไม่เสร็จไร ๆ ของ
เราไม่มี. ด้วยเหตุนี้แหละ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า หานี น ปสฺสามิ
กุหฺลิจิ โลกฺ เราไม่เห็นความเสื่อมในโลกไหน ๆ.

จบอรรถกถาสกติกสูตรที่ ๓

๔. ปฏิจฺฐุปฺปตฺต

ว่าด้วยทรงตั้งอยู่ในธรรมที่ควรสอน

[๔๕๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ ณ ศาลาหลังหนึ่ง ใน
พราหมณคาม แคว้นโกศล.

ก็โดยสมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าแวดล้อมด้วยคฤหัสถ์บริษัท
หมู่ใหญ่ทรงแสดงธรรมอยู่.

ลำดับนั้น มารผู้มีบาปได้มีความคิดขึ้นว่า พระสมณโคดมนี้แวดล้อม
ด้วยคฤหัสถ์บริษัทหมู่ใหญ่ ทรงแสดงธรรมอยู่ ถ้ากระไร เราพึงเข้าไปหาพระ-
สมณโคดมถึงที่ประทับ เพราะประสงค์จะยังปัญญาจักขุให้พินาศ.

[๔๕๖] ลำดับนั้น มารผู้มีบาปเข้าไปหาพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่
ประทับ ครั้นแล้ว จึงทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาว่า

ท่านพร้าสอนผู้อื่นด้วยสิ่งใด สิ่งนั้น

ไม่สมควรแก่ท่าน เมื่อท่านกล่าวถึงธรรม

นั้น อย่าได้ข้องอยู่ในความยินดียินร้าย

[๔๕๗] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า

พระสัมพุทธเจ้ามีปกติอนุเคราะห์

ด้วยจิตอันเกื้อกูล ทรงพร้าสอนผู้อื่นด้วย

สิ่งใด ตถาคตมีจิตหลุดพ้นจากความยินดี

ยินร้ายในสิ่งนั้นแล้ว.

ครั้งนั้นแล มารผู้มีบาปเป็นทุกข์ เสียใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
รู้จักเรา พระสุคตทรงรู้จักเรา ดังนี้ จึงได้หายไปในที่นั้นนั่นเอง.

อรรถกถาปฏิรูปสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฏิรูปสูตรที่ ๔ ต่อไป :-

บทว่า **อนุโรธวิโรธสุ** ได้แก่ ในความยินดียินดีร้าย. บทว่า **มา**
สขุชิตฺถ ททาจฺร ได้แก่ อย่างมัวยี้ดการกล่าวธรรมติดอยู่เลย. ด้วยว่า เมื่อ
ท่านกล่าวธรรมกถาอยู่ คนบางพวกถวายสาธุการ ก็เกิดความยินดีในคนพวก
นั้น คนบางพวกฟังไม่เคารพ ก็เกิดความยินดีร้ายในคนพวกนั้น ดังนั้น
พระธรรมกถึก ชื่อว่า ช้องอยู่ในความยินดียินดีร้ายของท่านอย่าข้องอย่างนั้นแล
มารกล่าวดังนี้. บทว่า **ยทญฺญมฺนุสาสติ** แปลว่า ย่อมสั่งสอนคนอื่นใด.
พระสัมพุทธะ ย่อมอนุเคราะห์ด้วยประโยชน์เกื้อกูล ชื่อว่า **หิตานุกมฺปิ** ผู้
อนุเคราะห์ด้วยประโยชน์เกื้อกูล ก็เพราะเหตุที่ทรงอนุเคราะห์ด้วยประโยชน์
เกื้อกูล ฉะนั้น พระตถาคตจึงทรงหลุดพ้นจากความยินดียินดีร้ายแล.

จบอรรถกถาปฏิรูปสูตรที่ ๔

๕. มานสสูตร

ว่าด้วยบ่วงใจ

[๔๕๘] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อาราม
ของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี.

[๔๕๙] ครั้งนั้นแล มารผู้มีบาปได้เข้าไปหาพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่
ประทับ ครั้นแล้ว ได้กล่าวกะพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาว่า

บ่วงใดมีใจไปได้ในอากาศ กำลัง

เที่ยวไป ข้าพระองค์จักคล้องพระองค์ไว้

ด้วยบ่วงนั้น สมณะ ท่านไม่พ้นเรา.

[๔๖๐] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า

เราหมดความพอใจในรูป เสียง

กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันเป็นของรื่นรมย์

ใจแล้ว แนะมาร เรากำจัดท่านได้แล้ว.

ลำดับนั้น มารผู้มีบาปเป็นทุกข์ เสียใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
รู้จักเรา พระสุคตทรงรู้จักเรา ดังนี้ จึงได้หายไปในที่นั้นนั่นเอง.

อรรถกถามานสสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในมานสสูตรที่ ๕ ต่อไป :-

บ่วงชื่อว่า จรไปในอากาศ เพราะผูกแม้แต่ผู้จรไปในอากาศ. บทว่า
ปาโธ ได้แก่ บ่วงคือ รากะ. บทว่า มานโส ได้แก่ ประกอบกับใจ.

อรรถกถามานสสูตรที่ ๕

๖. ปัตตสูตร

ว่าด้วยบาตร

[๔๖๑] พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี.

ก็สมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยังภิกษุทั้งหลายให้เห็นแจ้ง ให้สมทาน ให้อาจหาญ ให้ร่าเริง ด้วยธรรมิกถาเกี่ยวกับอุปาทานชั้น ๕ ก็ภิกษุเหล่านั้นทำในใจให้สำเร็จประโยชน์ น้อมน้อมมาด้วยความเต็มใจ เญยโสตกลงสดับธรรมอยู่.

ครั้งนั้นแล มารผู้มีบาปได้มีความคิดว่า พระสมณโคดมนี้แล ยังภิกษุทั้งหลายให้เห็นแจ้ง ให้สมทาน ให้อาจหาญ ให้ร่าเริง ด้วยธรรมิกถาเกี่ยวกับอุปาทานชั้น ๕ ก็ภิกษุเหล่านั้นทำในใจให้สำเร็จประโยชน์ น้อมน้อมมาด้วยความเต็มใจ เญยโสตกลงสดับธรรมอยู่ ถ้ากระไร เราพึงเข้าไปหาพระสมณโคดมถึงที่ประทับ เพื่อประสงค์จะยังปัญญาจักขุให้พินาศ.

ก็โดยสมัยนั้นแล ภิกษุเหล่านั้นได้วางบาตรเป็นอันมากไว้ในที่กลางแจ้ง.

[๔๖๒] ลำดับนั้น มารผู้มีบาปแปลงเพศเป็นโคเดินไปยังที่บาตรเหล่านั้นวางอยู่.

ลำดับนั้น ภิกษุรูปหนึ่งจึงบอกภิกษุอีกรูปหนึ่งว่า ภิกษุ ๆ โคนั้น พึงทำบาตรทั้งหลายให้แตก.

เมื่อภิกษุนั้นพูดอย่างนั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสภิกษุนั้นว่า ภิกษุ นั้นมิใช่โค นั้นเป็นมารผู้มีบาป มาเพื่อประสงค์จะยังปัญญาจักขุของพวกเขาให้พินาศ.

[๔๖๓] ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่า ผู้นี้เป็นมารผู้มีบาป จึงตรัสกะมารผู้มีบาปด้วยพระคาถาว่า

พระอริยสาวกย่อมเบื่อหน่ายในรูป

เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ

อย่างนี้ว่า เราไม่ใช่มัน มันไม่ใช่ของเรา

แม้มารและเสนามารแสวงหาอยู่ในที่

ทั้งปวง ก็ไม่พบอริยสาวกผู้เบื่อหน่ายแล้ว

อย่างนี้ มีอัทธภาพอันเกษมล่วงพ้น.

สังโยชน์ทั้งปวงแล้ว.

ลำดับนั้น มารผู้มีบาปเป็นทุกข์ เสียใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
รู้จักเรา พระสุคตทรงรู้จักเรา ดังนี้ จึงได้หายไปในที่นั้นนั่นเอง.

อรรถกถาปิตตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปิตตสูตรที่ ๖ ต่อไป :-

บทว่า **ปลงฺจนฺนํ อุปาทานกฺขนฺธานํ อุปาทาย** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงถือเอาอุปาทานชั้น ๕ ขึ้นจำแนกแสดง โดยประการต่างๆ ด้วยอำนาจสภาวะและสามัญลักษณะ. บทว่า **สนฺทสฺเสติ** ได้แก่ ทรงแสดงสภาวะและลักษณะเป็นต้นของชั้นทั้งหลาย. บทว่า **สมาทเปติ** ได้แก่ ทรงให้ถือไว้. บทว่า **สมฺมุเตเชติ** ได้แก่ ทรงให้เกิดอุตสาหะในการสมาทานถือเอา. บทว่า **สมฺปหฺมฺเสติ** ได้แก่ ทรงให้ส่องแผ้ว ให้สว่างด้วยคุณที่แทงตลอดแล้ว. บทว่า **อฏฺฐริกฺตฺวา** แปลว่า ทำให้เป็นประโยชน์ ได้แก่ กำหนดอย่างนี้ว่า เราพึงได้ประโยชน์นี้ แล้วมีความต้องการด้วยเทศนานั้น. บทว่า **มนสิกริตฺวา** ได้แก่ ตั้งไว้ในจิต. บทว่า **สพฺพโส สมฺนุนาหริตฺวา** ได้แก่ รวบรวมไว้ด้วยจิตที่ทำการนั้นทั้งหมด. บทว่า **โอหิตโสตา** ได้แก่ ตั้งโสตไว้. บทว่า **อชฺโณกาเส นิภฺจิตฺตา** ได้แก่ ภาตรที่เหล่าภิกษุวางไว้กลางแจ้งเพื่อผิงแดด.

บทว่า **รูปํ เวทิตํ สลฺลํ** ได้แก่ ชั้น ๑ มีรูปเป็นต้นเหล่านั้น ทรงถือเอาสังขารชั้น ด้วยบทนี้ว่า **ยลฺยจ สฺงฺขตํ**. บทว่า **เอวํ ตตฺถ วิรชฺชติ** ได้แก่ พระอริยสาวกเมื่อเห็นว่า เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ของเรา ย่อมเบื่อหน่ายในชั้นเหล่านั้นอย่างนี้. บทว่า **เขมตฺตํ** ได้แก่ อตภาพที่มีความเกษม พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงขณะแห่งผลจิต ด้วยบทนี้. บทว่า **อนฺเวลฺลํ** ได้แก่ แสวงหาในที่ทั้งปวง กล่าวคือ ภพ กำเนิด คติ ฐิติและสัตตาวาส. บทว่า **นาชฺฌกา** ได้แก่ ไม่เห็น.

จบอรรถกถาปิตตสูตรที่ ๖

๗. อายตনสูตร

ว่าด้วยผัสสาชยตนะ ๖

[๔๖๔] ครั้งหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ กุฎาคารศาลา ป่ามหาวัน กรุงเวสาลี.

ก็โดยสมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยังภิกษุทั้งหลายให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้ร่าเริง ด้วยธรรมิกถาเกี่ยวกับผัสสาชยตนะ ๖.

ก็ภิกษุเหล่านั้นทำในใจให้สำเร็จประโยชน์ น้อมนิกมาด้วยความเต็มใจเจียโสตกลงสดับธรรมอยู่.

ครั้งนั้นแล มารผู้มีบาปได้มีความคิดว่า พระสมณโคดมนี้แล ยังภิกษุทั้งหลายให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้ร่าเริง ด้วยธรรมิกถาเกี่ยวกับผัสสาชยตนะ ๖ และภิกษุเหล่านั้นทำในใจให้สำเร็จประโยชน์ น้อมนิกมาด้วยความเต็มใจ เจียโสตกลงสดับธรรมอยู่ ถ้ากระไร เราพึงเข้าไป หาพระสมณโคดมถึงที่ประทับ เพื่อประสงค์ทำปัญญาจักขุให้พินาศ.

[๔๖๕] ครั้งนั้นแล มารผู้มีบาปเข้าไปหาพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ครั้นแล้ว ได้ร้องเสียงดังพิลึกพิงกแล้ว ประคองแผ่นดินจะถล่ม ในที่ใกล้พระผู้มีพระภาคเจ้า.

ลำดับนั้น ภิกษุรูปหนึ่งจึงกล่าวกะภิกษุอีกรูปหนึ่งอย่างนี้ว่า ภิกษุ ภิกษุ แผ่นดินนี้เห็นจะถล่มเสียละกระมัง.

เมื่อภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสกะภิกษุนั้นว่า คู่ก่อนภิกษุ แผ่นดินนี้ยอมไม่ถล่ม คู่ก่อนภิกษุ นั้นมารผู้มีบาปมาแล้ว เพื่อประสงค์ทำปัญญาจักขุของพวกเขาให้พินาศ.

[๔๖๖] ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่ นี่เป็นมารผู้มีบาปจึงตรัสกะมารผู้มีบาปด้วยพระคาถาว่า

รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ
และธรรมารมณ์ทั้งสิ้นนี้เป็นโลกามิสอัน
แรงกล้า โลกหมกมุ่นอยู่ในอามร เหล่านี้
ส่วนสาวกของพระพุทธเจ้ามีสติกำวล่วง
โลกามิสนั้น และกำวล่วงบ่วงมารแล้ว
รุ่งเรืองอยู่ดุจพระอาทิตย์ ฉะนั้น.

ลำดับนั้น มารผู้มีบาปเป็นทุกข์ เสียใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรู้จักเรา พระสุคตทรงรู้จักเรา ดังนี้ จึงได้หายไปในที่นั้นนั่นเอง.

อรรถกถาอายุตนสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอายุตนสูตรที่ ๗ ต่อไป :-

บทว่า **ผลุสสายตนานัน** ได้แก่ อายุตนะทั้งหลายแห่งผัสสะ ที่ชื่อว่า เป็นไปในทวาร ๖ เพราะอรรถว่า เป็นที่ประชุมโดยสัญชาติ. บทว่า **ภยเกรว** **สทฺท** ได้แก่ เสียงที่ทำให้เกิดความกลัว เช่นเสียงเมฆเสียงกลองเสียงฟ้าผ่า. บทว่า **ปจวิ มณฺเณ อุทฺริยติ** ได้แก่ ผืนแผ่นดินใหญ่ ได้เป็นประหนึ่งทำเสียงครืนครัน. บทว่า **เอตฺถ โลโก สมฺจุจฺจโ** ได้แก่ โลกหมกมุ่นในอามรณ์ ๖ เหล่านี้. บทว่า **มารเชยฺย** ได้แก่ วัฏฏะที่เป็นไปในภุมิ ๓ อันเป็นที่ตั้งแห่งมาร.

จบอรรถกถาอายุตนสูตรที่ ๗

๘. ปิณฑิกสูตร

ว่าด้วยมารดลใจไม่ให้เสียบิณฑบาต

[๔๖๓] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ บ้านพราหมณ์
ในปัญจสาลคาม แคว้นมคธ.

ก็สมัยนั้นแล ที่บ้านพราหมณ์ ในปัญจสาลคาม มีนักขัตฤกษ์แจก
ของแก่พวกเด็ก ๆ ครั้นรุ่งเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงครองแล้ว ทรงถือบาตร
และจีวรเสด็จเข้าไปสู่บ้านพราหมณ์ในปัญจสาลคามเพื่อบิณฑบาต.

ก็โดยสมัยนั้นแล พราหมณ์ผู้กตัญญูชาวปัญจสาลคามถูกมารผู้มีบาป
เข้าดลใจ ด้วยประสงค์ว่า พระสมณโคดมอย่าได้บิณฑบาตเลย.

พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าสู่บ้านพราหมณ์ในปัญจสาลคามเพื่อ
บิณฑบาตด้วยบาตรเปล่าอย่างใด ก็เสด็จกลับมาด้วยบาตรเปล่าอย่างนั้น.

[๔๖๔] ลำดับนั้น มารผู้มีบาปเข้าไปหาพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ
ครั้งแล้ว จึงกล่าวกะพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า สมณะ ท่านได้บิณฑบาตบ้างไหม.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า แน่ะมารผู้มีบาป ท่านได้กระทำให้เราไม่
ได้บิณฑบาตมิใช่หรือ.

มารผู้มีบาปกราบทูลว่า ถ้าอย่างนั้น ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงเสด็จ
เข้าไปสู่บ้านพราหมณ์ในปัญจสาลคาม เพื่อบิณฑบาตครั้งที่สองอีกเถิด พระ-
เจ้าข้า ข้าพระองค์จักการทำให้พระผู้มีพระภาคเจ้าได้บิณฑบาต.

[๔๖๕] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

มารมาขัดขวางตลาคต ได้ประสบ

สิ่งมิใช่บุญแล้ว ตุก่อนมารผู้มีบาป ท่าน

เข้าใจว่า บาปย่อมไม่ให้ผลแก่เรา ฉะนั้น

หรือพวกเราไม่มีความกังวล ย่อมอยู่เป็น

สุขสบายหนอ พวกเราจักมีปิติเป็นภักษา

ดูจอาภัสสรเทพ ฉะนั้น.

ครั้งนั้นแล มารผู้มีบาปเป็นทุกข์เสียใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรู้
จักเรา พระสุคตทรงรู้จักเรา ดังนี้ จึงได้หายไปในที่นั้นนั่นเอง.

อรรถกถาปิณฑิกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปิณฑิกสูตรที่ ๘ ต่อไป :-

บทว่า ปาหุณกานิ ภวนฺติ ความว่า ของขวัญที่พึงส่งไปในที่นั้นๆ
ในงานนักขัตฤกษ์เห็นปานนั้นหรือไทยทานเป็นบรรณาการสำหรับต้อนรับแขก
[อาคันตุกะ] ได้ยินว่า วันนั้นเป็นวันเที่ยวเตร่กันตามลำพัง [เสรี] พวกหนุ่มๆ
ที่มีวัยและชาติเสมอกันอันตระกุลคุ้มครองแล้วก่อนออกไปชุมนุมกัน. แม้พวกสาว
ก็แต่งตัวด้วยเครื่องตกแต่งอันเหมาะสมกับสมบัติตนๆ เที่ยวเตร่กันไปในที่นั้นๆ
ในจำพวกหนุ่มสาวเหล่านั้น แม้พวกสาวๆ ก็ส่งของขวัญให้แก่พวกหนุ่มๆ ที่
ตนพอใจ. ถึงพวกหนุ่มๆ ก็ส่งของขวัญให้พวกสาว ๆ เหมือนกัน. เมื่อไม่มีของ
ขวัญอย่างอื่น โดยที่สุกกก็คล้องแม่ด้วยพวงมาลัย. บทว่า อหฺวาวินฺชฺฐา ได้แก่
เข้าไปสิงแล้ว. ได้ยินว่า วันนั้น พวกสาว ๕๐๐ คน กำลังเดินไปเล่นใน
สวน พบพระศาสดาสวนทางมาก็พึงถวายขนมอ่อน. พระศาสดาจึงทรงแสดง
ธรรมเบ็ดเตล็ด เพื่ออนุโมทนาทานของพวกสาวเหล่านั้น. เมื่อจบเทศนา พวก
สาวทั้งหมดพึงตั้งอยู่ในโศดาปัตติผล ดังนั้น มารจึงเข้าคลใจ ด้วยหมายจักทำ
อันตรายแก่สมบัตินั้น. แต่ในบาลี ท่านกล่าวไว้เพียงว่า ขอพระสมณโคดม
อย่าได้อาหารเลย.

ถามว่า พระศาสดาไม่ทรงทราบการคล้อยของมารหรือจึงเสด็จเข้าไป.

ตอบว่าใช่ไม่ทรงทราบ. เพราะเหตุไร. เพราะไม่ทรงนึกไว้. จริงอยู่ การนึกว่าเราจักได้หรือไม่ได้อาหารในที่โน้น ดังนี้ ไม่สมควรแก่พระพุทธรทั้งหลาย. ก็พระศาสดาเสด็จเข้าไปแล้ว ทรงเห็นความผิดแผกแห่งการปฏิบัติของเหล่าผู้คน ทรงนึกว่า นี้อะไรกัน ก็ทรงทราบ ทรงพระดำริว่า การทำลายการคล้อยของมาร เพื่ออามิสไม่สมควร จึงไม่ทรงทำลายเสด็จออกไปเสีย.

บทว่า **อุปสงฺกมิ** ความว่า มารดีใจเหมือนชนะศัตรู จึงแปลงเพศเป็นชาวบ้านเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ไม่ได้อาหารแม้เพียงทัพพีเดียวในบ้านทั้งสิ้น กำลังเสด็จออกไปจากหมู่บ้าน. คำว่า **ตถาหิ กริสฺสามิ** นี้เป็นคำที่มารพูดเท็จ ได้ยินว่า มารนั้นคิดอย่างนี้ว่า เมื่อเรากล่าวอย่างนี้แล้ว พระสมณโคดมเสด็จเข้าไปอีก ที่นั่น พวกเด็กชาวบ้านก็จักพูดเยาะเย้ยเป็นต้นว่า พระสมณโคดมเที่ยวไปทั่วบ้าน ไม่ได้ภิกษาแม้แต่ทัพพีเดียว ออกจากหมู่บ้านแล้วยังเสด็จเข้าไปอีก ดังนี้. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระดำริว่า ถ้ามารนี้จักเบียดเบียนเราอย่างนี้ ศีรษะของเขาก็จักแตก ๗ เลี้ยงแน่ จึงไม่เสด็จเข้าไปด้วยทรงเอ็นดูในมารนั้นจึงตรัส ๒ พระคาถา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปสฺวิ** ได้แก่ให้เกิด คือให้เกิดขึ้น. บทว่า **อาสฺซุข น** ได้แก่ขัดขวาง คือ กระทบแล้ว. ด้วยบทว่า **น เม ปาปี วิปฺยจฺจติ** ทรงแสดงว่าท่านยังจะสำคัญอยู่อย่างนี้หรือว่า บาปจะไม่ให้ผลแก่เรา คือบาปนั้นไม่มีผล ท่านอย่าสำคัญอย่างนั้น ผลของบาปที่ท่านทำมีอยู่ ดังนี้. บทว่า **กิลฺยจฺน** ได้แก่ ข่ายคือกิเลสมีกิเลสเครื่องกังวลคือราคะเป็นต้น ที่สามารถอย่าได้. บทว่า **อาภฺสฺสุตรา ยถา** ความว่าเราจักเป็นเหมือนเหล่าเทวดาชั้นอาภัสสระที่ดำรงอรรถภาพด้วยมานที่มีปีติ ชื่อว่ามีปีติเป็นภักษาหาร.

จบอรรถกถาปิณฑิกสูตรที่ ๘

๕. กัสสกสูตร

ว่าด้วยมารแปลงเพศเป็นชวานา

[๔๗๐] สาวัตถีนิทาน.

ก็สมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยังภิกษุทั้งหลายให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้आจหาญ ให้ร่าเริง ด้วยธรรมิกถาเกี่ยวกับพระนิพพาน และภิกษุเหล่านั้นทำในใจให้สำเร็จประโยชน์ น้อมนึกมาด้วยความเต็มใจ เจริญโสดลงสดับธรรมอยู่.

ครั้งนั้นแล มารผู้มีบาปได้มีความคิดว่า พระสมณโคดมนี้แล ทรงยังภิกษุทั้งหลายให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้आจหาญ ให้ร่าเริง ด้วยธรรมิกถาเกี่ยวกับพระนิพพาน ถ้ากระไร เราพึงเข้าไปใกล้พระสมณโคดมถึงที่ประทับ เพื่อทำปัญญาจักขุให้พินาศ.

[๔๗๑] ครั้งนั้นแล มารผู้มีบาปจึงนิรมิตเพศเป็นชวานาแบกไถใหญ่ ถือปลักมีด้ามยาว มีผมยาวรุงรังปกหน้าปกหลัง นุ่งผ้าเนื้อหยาบ เท้าทั้งสองเปื้อนโคลน เข้าไปหาพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ครั้นแล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่สมณะ ท่านได้เห็นโคทั้งหลายบ้างไหม.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า แนะมารผู้มีบาป ท่านจะต้องการอะไรด้วยโคทั้งหลายเล่า.

มารกราบทูลว่า ข้าแต่พระสมณะ จักขุเป็นของเราแท้ รูปก็เป็นของเรา อายุตนะคือวิญญาณอันอาศัยจักขุสัมผัสก็เป็นของเรา ท่านจะหนีเราไปไหนพ้น ข้าแต่สมณะ โสตเป็นของเรา เสียงเป็นของเรา อายุตนะคือวิญญาณอันอาศัยโสตสัมผัสก็เป็นของเรา ท่านจะหนีเราไปไหนพ้น ข้าแต่สมณะ จมูกเป็นของเรา กลิ่นเป็นของเรา อายุตนะคือวิญญาณอันอาศัยฆานสัมผัส

ก็เป็นของเรา ท่านจะหนีเราไปไหนพ้น ข้าแต่สมณะ ลิ่นเป็นของเรา รสเป็นของเรา आयตนะคือวิญญาณอันอาศัยชีวหาสัมผัสก็เป็นของเรา ท่านจะหนีเราไปไหนพ้น ข้าแต่สมณะ กายเป็นของเรา โผฏฐัพพะเป็นของเรา आयตนะคือวิญญาณอันอาศัยกายสัมผัสก็เป็นของเรา ท่านจะหนีเราไปไหนพ้น ข้าแต่สมณะ ใจเป็นของเรา ธรรมารมณเป็นของเรา आयตนะคือวิญญาณอันอาศัยมโนสัมผัสก็เป็นของเรา ท่านจะหนีเราไปไหนพ้น.

[๔๗๒] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนมารผู้มีบาป จักขุเป็นของท่าน รูปเป็นของท่าน आयตนะคือวิญญาณอันอาศัยจักขุสัมผัสก็เป็นของท่านแท้ ดูก่อนมารผู้มีบาป แต่ในที่ใด ไม่มีจักขุ ไม่มีรูป ไม่มีอายตนะคือวิญญาณอันอาศัยจักขุสัมผัส ที่นั่นมิใช่ทางดำเนินของท่าน โสตเป็นของท่าน เสียงเป็นของท่าน आयตนะคือวิญญาณอันอาศัยโสตสัมผัสก็เป็นของท่าน แต่ในที่ใด ไม่มีโสต ไม่มีเสียง ไม่มีอายตนะคือวิญญาณอันอาศัยโสตสัมผัส ที่นั่นมิใช่ทางดำเนินของท่าน จมูกเป็นของท่าน กลิ่นเป็นของท่าน आयตนะคือวิญญาณอันอาศัยฆานสัมผัสเป็นของท่าน ฯลฯ ลิ่นเป็นของท่าน รสเป็นของท่าน आयตนะคือวิญญาณอันอาศัยชีวหาสัมผัสเป็นของท่าน ฯลฯ กายเป็นของท่าน โผฏฐัพพะเป็นของท่าน आयตนะคือวิญญาณอันอาศัยกายสัมผัสเป็นของท่าน ฯลฯ ใจเป็นของท่าน ธรรมารมณทั้งหลายเป็นของท่าน आयตนะคือวิญญาณอันอาศัยมโนสัมผัสก็เป็นของท่าน แต่ในที่ใด ไม่มีใจ ไม่มีธรรมารมณ ไม่มีอายตนะคือวิญญาณอันเกิดแต่มโนสัมผัส ที่นั่นมิใช่ทางดำเนินของท่าน.

[๔๗๓] มารกราบทูลว่า

ชนเหล่าใดกล่าวถึงสิ่งใดว่า นี่ของ
เรา และกล่าวว่า นี่เป็นเรา ถ้าใจของท่าน
มีอยู่ในสิ่งนั้น ข้าแต่สมณะ ท่านก็จะไม่
พินเราไปได้.

[๔๗๔] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า

ชนเหล่าใดกล่าวถึงสิ่งใด สิ่งนั้นไม่
มีแก่เรา ชนเหล่าใดกล่าว ชนเหล่านั้น
ไม่ใช่เรา ดูก่อนมารผู้มีบาป ท่านจงรู้
อย่างนี้ ท่านย่อมไม่เห็นแม่ทางของเรา.

ลำดับนั้น มารผู้มีบาปเป็นทุกข์ เสียใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
รู้จักเรา พระสุคตทรงรู้จักเรา ดังนี้ จึงได้หายไปในที่นั้นนั่นเอง.

อรรถกถากัสสกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในกัสสกสูตรที่ ๕ ต่อไป :-

บทว่า นิพพานปฏิสัมมุตตาย ได้แก่ ที่อ้างพระนิพพานเป็นไปแล้ว.

บทว่า ทฎฐกเกโส ได้แก่ นำผมหน้าไว้ข้างหลัง นำผมหลังไว้ข้างหน้า
นำผมข้างซ้ายไว้ข้างขวา นำผมข้างขวาไว้ข้างซ้าย ชื่อว่า มีผมกระจายยุ่งเหยิง

บทว่า มม จกขุสมมุสสุวิญญาณายตนํ ได้แก่ จักขุสัมผัสที่ประกอบด้วย
จักขุวิญญาณ. จักขุสัมผัสนั้นก็ดี วิญญาณายตนะก็ดี เป็นของเรา. ก็ในคำว่า

มเมว ของเรานี้ ท่านถือเอาธรรมทั้งหลายที่ประกอบด้วยวิญญาณ ด้วยจักขุสัมผัส

ถือเอาวิญญาณทั้งหลายมีอวิชชาจิตเป็นต้น ที่เกิดในจักขุทวารแม้ทั้งหมด ด้วยวิญญาณายตนะ. ถึงในโสตทวารเป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน. แต่ในมโนทวาร ภวังคจิต เป็นไปโดยการรับอารมณ์ ชื่อว่ามโน. ธรรมที่เป็นอารมณ์ทั้งหลาย ชื่อว่า ธรรม. สัมผัสที่ประกอบด้วยภวังคจิตอันเป็นไปด้วยอวิชชานะ ชื่อว่า มโนสัมผัส. ชวนจิต ชื่อว่า วิญญาณายตนะ แม้ตาทรมณะก็เป็นไป.

บทว่า ตเวว ปาปิมี จกฺขุ ความว่า จักขุใด อันโรคที่ทำความมืด เป็นต้นในโลกเข้าขัดขวาง เป็นบ่อเกิดแห่งโรคมามากอย่าง ทำให้แห้งให้กระด้าง ๆ โดยที่สุด ตาก็บอด เหตุนั้น จักขุนั้นทั้งหมดเป็นอย่างนั้นนั่นแหละ. แม้ในรูป เป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน. บทว่า ยํ วทนฺติ จ ความว่า บุคคลเหล่าใดกล่าวถึง สิ่งใด ว่าเป็นของเรา. บทว่า มมฺนฺติ จ ความว่า และบุคคลเหล่าใดกล่าว ว่าของเรา. บทว่า เอตฺถ เจ เต มโน อตฺถิ ความว่า ฝ่า จิตของท่านมีอยู่ใน ฐานะเหล่านี้ใช่รึ. บทว่า น เม สมนฺ โมกฺขสิ แปลว่า ท่านจักไม่หลุดพ้น จากวิสัยของเรา. บทว่า ยํ วทนฺติ ความว่า บุคคลทั้งหลายกล่าวถึงสิ่งใด สิ่งนั้น ไม่ใช่ของเรา. บทว่า เย วทนฺติ ความว่า บุคคลแม้เหล่าใดกล่าว อย่างนี้ บุคคลเหล่านั้นก็ไม่ใช่เรา. บทว่า น เม มคฺคฺมปิ ทกฺขสิ ความว่า ท่านก็ไม่เห็นแม้แต่ทางไปของเรา ในภพกำเนิดและคติเป็นต้น.

จบอรรถกถาสกสูตรที่ ๕

๑๐. ราชสูตร

ว่าด้วยมารเชิญให้เสวยราชสมบัติ

[๔๗๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ กระท่อมอันตั้งอยู่ในป่า ในประเทศหิมวันต์ แคว้นโกศล.

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ พักผ่อนอยู่ในที่ลับใต้ทรงปริวิตกว่า เราจะสามารถเสวยราชสมบัติโดยธรรม โดยที่ไม่เบียดเบียนเอง ไม่ใช่ให้ผู้อื่นเบียดเบียน ไม่ทำผู้อื่นให้เสื่อมเอง ไม่ใช่ให้เขาทำผู้อื่นให้เสื่อม ไม่เศร้าโศกเอง ไม่ทำให้ผู้อื่นเศร้าโศกได้หรือไม่.

[๔๗๖] ครั้งนั้นแล มารผู้มีบาปทราบความปริวิตกแห่งพระหฤทัยของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยจิตแล้ว เข้าไปหาพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ครั้น แล้วจึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงเสวยราชสมบัติเถิด พระเจ้าข้า ขอพระสุคตจงเสวยราชสมบัติโดยธรรม โดยที่ไม่เบียดเบียนเอง ไม่ใช่ให้ผู้อื่นเบียดเบียน ไม่ทำให้ผู้อื่นเสื่อมเอง ไม่ใช่ให้เขาทำคนอื่นให้เสื่อม ไม่เศร้าโศกเอง ไม่ทำให้ผู้อื่นเศร้าโศก.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนมารผู้มีบาป ท่านเห็นอะไรของเราทำไมจึงได้พูดกะเราอย่างนี้ว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงเสวยราชสมบัติเถิด พระเจ้าข้า ขอพระสุคตจงเสวยราชสมบัติโดยธรรม โดยที่ไม่เบียดเบียนเอง ไม่ใช่ให้ผู้อื่นเบียดเบียน ไม่ทำให้ผู้อื่นเสื่อมเอง ไม่ใช่ให้เขาทำผู้อื่นให้เสื่อม ไม่เศร้าโศกเอง ไม่ทำให้ผู้อื่นเศร้าโศก.

มารกราบทูลว่า พระเจ้าข้า อิทธิบาททั้ง ๔ พระองค์ทรงบำเพ็ญให้เจริญ กระทำให้มาก กระทำให้เป็นคฤยาน ทำให้เป็นวัตถุที่ตั้ง กระทำไม่หยุด ตั้งสมปรารถนาคด้วยดีแล้ว พระเจ้าข้า ก็เมื่อพระองค์ทรงพระประสงค์ ทรง

อธิษฐานภูเขาลวงชื่อหิมพานต์ให้เป็นทองคำล้วน ภูเขานั้นก็พึงเป็นทองคำล้วน.

[๔๗๗] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะมารด้วยพระคาถาว่า

ภูเขาทองคำล้วนมีสี่ตูกปลั่ง ถึง
สองเท่าก็ยังไมพอกแก่บุคคลหนึ่ง บุคคล
ทราบดังนี้แล้ว พึงประพาศิสงฆ ผู้ใดได้
เห็นทุกข์มีกามเป็นเหตุแล้ว โฉนผู้นั้นจะ
พึงน้อมใจไปในกามเล่า บุคคลทราบอุปธิ
ว่าเป็นเครื่องข้องในโลกแล้ว พึงศึกษา
เพื่อกำจัดอุปธินั้นเสีย.

ลำดับนั้น มารผู้มีบาปเป็นทุกข์ เสียใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
รู้จักเรา พระสุคตทรงรู้จักเรา ดังนี้ จึงได้หายไปในที่นั้นนั่นเอง.

จบรัชชสูตร

จบทุติยวรรคที่ ๒

อรรถกถารัชชสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในรัชชสูตรที่ ๑๐ ต่อไป :-

บทว่า **อหฺน อฆาญฺย** ได้แก่ไม่เบียดเบียนเอง ไม่ใช่ให้เขาเบียดเบียน. บทว่า **อหฺน อชาปยฺย** ได้แก่ไม่ทำความเสื่อมทรัพย์เอง ไม่ใช่ให้เขาทำความเสื่อม. บทว่า **อโธจํ อโธจาปยฺย** ได้แก่ไม่เสร้าโศกเอง ไม่ทำให้เขาเสร้าโศก. เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นมนุษย์ทั้งหลาย ถูกผู้ลงโทษเบียดเบียน ในรัชสมัยของเหล่าพระราชเจ้าผู้ไม่ทรงธรรม จึงทรงพระดำริอย่างนี้ ด้วยอำนาจความกรุณา. บทว่า **อุปสงฺกมฺมิ** ความว่า มารคึกว่าพระสมณโคดม ทรงดำริว่า เราอาจครองราชสมบัติได้ คงจักอยากครองราชสมบัติ ก็ขึ้นชื่อว่าราชสมบัตินี้เป็นฐานที่ตั้งแห่งความประมาท เมื่อทรงครองราชสมบัติ เราอาจได้พบความผิดพลาด จำเราจักไปทำให้พระองค์เกิดความอุตสาหะ ดังนี้จึงเข้าไปเฝ้า. บทว่า **อิทฺธิปาทา** ได้แก่ส่วนที่ให้สำเร็จ. บทว่า **ภาวิตา** ได้แก่ให้เจริญแล้ว. บทว่า **พหุลิกตา** ได้แก่กระทำบ่อย ๆ. บทว่า **ยานิกตา** ได้แก่การทำให้เป็นอุทยานที่เต็มไว้แล้ว. บทว่า **วตฺตฤกตา** ได้แก่กระทำให้มีที่ตั้ง เพราะธรรมดาว่าเป็นที่ตั้ง. บทว่า **อนฺนุจฺจिता** ได้แก่ไม่ละแล้ว ติดตามอยู่เป็นนิตย์. บทว่า **ปริจฺจिता** ได้แก่สั่งสมดี ด้วยการกระทำติดต่อกัน คือชำนาญเหมือนฝีมือยิงธนูไม่พลาดของนักแม่นธนู. บทว่า **สุสฺมา รทฺธา** ได้แก่ เริ่มพร้อมดีแล้วมีภาวนาบริบูรณ์แล้ว. บทว่า **อหฺมิจฺเจยฺย** ได้แก่พึงคิด.

บทว่า **ปพฺพตฺตสฺส** แก่เป็น **ปพฺพโต** ภาวฺยฺย พึงมีภูเขา. บท **ทฺวิตาว** ความว่า ภูเขาถูกเดี่ยวกไว้ก่อน ภูเขาทองขนาดใหญ่เพียงนั้นแม้

สองเท่า ก็ยังไม่พอคือไม่พอความต้องการสำหรับคน ๆ เดียวได้.

บทว่า อิติ วิทฺฐา สมญฺเฐ ได้แก่ เมื่อรู้อย่างนี้ ฟังพระพฤติสม่าเสมอ.

บทว่า ยโตนิทานํ ได้แก่ขึ้นชื่อว่าทุกข์มีกามคุณ ๕ เป็นเหตุ. สัตว์ใดได้เห็น
อย่างนี้ว่า ทุกข์นั้นมีกามคุณใดเป็นเหตุ. บทว่า กถํ นเมยฺย ความว่า สัตว์
นั้นฟังน้อมไปในกามเหล่านั้นอันเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ เพราะเหตุอะไร. บทว่า
อุปฐึ วิทิตฺวา ความว่า รู้อุปฐึคือกามคุณอย่างนี้ว่า นั้นเป็นเครื่องข้อง นี้ก็
เป็นเครื่องข้อง. บทว่า ตสฺเสว ชนฺตฺว วินยาย สิग्ฺขเ ความว่า ฟังศึกษา
เพื่อกำจัดอุปฐึนั้นนั้นแลเสียดังนี้.

จบอรรถกถารัชชสูตรที่ ๑๐

ทุติยวรรคที่ ๒

รวมพระสูตรในวรรคที่ ๒ นี้มี ๑๐ สูตร คือ

๑. ปาสาณสูตร
๒. สีหสูตร
๓. สกติกสูตร
๔. ปฏิจรูปสูตร
๕. มานสสูตร
๖. ปัตตสูตร
๗. อายตนสูตร
๘. ปิณฑิกสูตร
๙. กัสสกสูตร
๑๐. รชชสูตร พร้อมทั้งอรรถกถา

ตติยวรรคที่ ๓

๑. สัมพหุลสูตร

มารกวนภิกษุ

[๔๗๘] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่นครศิวาดิ ในแคว้นสักกะ. ก็สมัยนั้นแล ภิกษุมากด้วยกัน เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร ใจมั่นอยู่ในที่ใกล้พระผู้มีพระภาคเจ้า.

[๔๗๙] ครั้งนั้นแล มารผู้มีบาปนิรมิตเพศเป็นพราหมณ์มุ่นชฎาใหญ่ นุ่งหนังเสือ แก่ หลังโก่ง หายใจเสียงดังครีคราค ถือไม้เท้าทำด้วยไม้มะเดื่อ เข้าไปหาภิกษุเหล่านั้นถึงที่อยู่ ครั้นแล้วจึงกล่าวกะภิกษุเหล่านั้นว่า ท่าน บรรพชิตผู้เจริญทั้งหลายล้วนแต่เป็นคนหนุ่มกระชุ่มกระชวย มีมมด้า ประกอบ ด้วยความหนุ่มแน่น ยังอยู่ในปฐมวัยไม่เบื่อในกามารมณ์ทั้งหลาย ขอท่านจง บริโภคกามอันเป็นของมนุษย์ อย่าละผลอันเห็นเอง วังไปสู่ผลชั่วคราวเลย.

ภิกษุเหล่านั้น ตอบว่า คุณก่อนพราหมณ์ พวกเราขอมไม่ละผลอันเห็นเอง วังไปสู่ผลชั่วคราว แต่เราทั้งหลายละผลชั่วคราววังไปสู่ผลอันเห็นเอง คุณก่อน พราหมณ์ เพราะว่ากามทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็นของชั่วคราว มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก โทษในกามทั้งหลายมีมากยิ่งขึ้น ธรรมนี้มีผลอัน เห็นเองให้ผลไม่จำกัดกาล เป็นของควรเรียกกันมาดู ควรน้อมมาไว้ในตน อัน วิญญูชนทั้งหลายพึงรู้ได้เฉพาะตน.

เมื่อภิกษุเหล่านั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว มารผู้มีบาปจึงสั่นศีรษะ แลบลิ้น ทำหน้าขมวดเป็นสามรอย จดจ้องไม้เท้าหลีกไป.

[๔๘๐] ครั้งนั้นแล ภิกษุเหล่านั้นเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ายังที่ประทับถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ภิกษุเหล่านั้นครั้งนั้นแล้ว จึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ทั้งหลายเป็นผู้ไม่ประมาท บำเพ็ญความเพียร ตั้งใจมั่น อยู่ในที่ใกล้พระองค์ ณ ที่นี้พระเจ้าข้า มีพราหมณ์คนหนึ่ง มุ่นชฎาใหญ่ นุ่งหนังเสือ เป็นคนแก่ หลังโกง หายใจเสียงดังครี๊ดคราด ถือไม้เท้าทำด้วยไม้มะเดื่อ เข้าไปหาข้าพระองค์ยังที่อยู่ ครั้นแล้วได้กล่าวกะข้าพระองค์ว่า ท่านบรรพชิตผู้เจริญทั้งหลาย ล้วนแต่เป็นคนหนุ่มกระชุ่มกระชวย มีผมดำ ประกอบด้วยความหนุ่มแน่น ยังอยู่ในปฐมวัยไม่เบื่อในกามารมณ์ทั้งหลาย ขอท่านจงบริโศกคามอันเป็นของมนุษย์ อย่าละผลอันเห็นเอง วิ่งไปสู่ผลชั่วคราวเลย พระเจ้าข้า เมื่อพราหมณ์กล่าวอย่างนี้แล้ว พวกข้าพระองค์ได้กล่าวกะพราหมณ์นั้นว่า คุณก่อนพราหมณ์ พวกเราขอมไม่ละผลอันเห็นเอง วิ่งไปสู่ผลชั่วคราว แต่พวกเราละผลชั่วคราว วิ่งไปสู่ผลอันเห็นเอง คุณก่อนพราหมณ์ เพราะกามทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่า เป็นของชั่วคราว มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก โทษในกามทั้งหลายนั้นมีมากยิ่งขึ้น ธรรมนี้มีผลอันเห็นเอง ให้ผลไม่จำกัดกาล เป็นของควรรยกมาดู ควรรน้อมไว้ในตน อันวิญญูชนทั้งหลายพึงรู้เฉพาะตน พระเจ้าข้า เมื่อข้าพระองค์กล่าวอย่างนี้แล้ว พราหมณ์นั้นสั่นศีรษะ แลบลิ้น ทำหน้าขมวดเป็นสามรอย จดจ้องไม้เท้าหลีกไป.

พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 58

[๔๘๑] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นั้นมิใช่
พราหมณ์ นั้นเป็นมารผู้มีบาป มาเพื่อประสงค์จะทำปัญญาจักขุของพวกเธอให้
พินาศ.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงภยิต
พระคาถานี้ในเวลานั้นว่า

ผู้ใดได้เห็นทุกข์มีกามเป็นเหตุแล้ว
โชนผู้นั้นจะพึงน้อมใจไปในกามเล่า บุคคล
ผู้ทราบอุปธิว่า เป็นเครื่องข้องอยู่ในโลก
แล้ว พึงศึกษาเพื่อกำจัดอุปธินั้นเสีย.

ตติยวรรคที่ ๓

อรรถกถาสัมพหุสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในสัมพหุสูตรที่ ๑ วรรคที่ ๓ ต่อไป:-

บทว่า **ขณฺฑทฺตฺวเณ** ได้แก่เทริดเชิงผม. บทว่า **อชินฺนุจิปินิตฺตฺวโ**
ได้แก่หนึ่งเสื่อที่มีเล็บแทงาม นุ่งผืนหนึ่ง ห่มผืนหนึ่ง. บทว่า **อุทฺตมฺพฺรทฺตฺว**
ได้แก่ถือไม้เท้าไม้มะเดื่อ คณฺนิคฺคหน้อย เพื่อประกาศความเป็นผู้มกน้อย. บทว่า
เอตทวโจ ความว่า มารถือเพศนักบวชพราหมณ์แก่ เพราะเป็นนักบวชใน
จำพวกพราหมณ์ก็ดี เป็นผู้แก่ในจำพวกนักบวชก็ดี ด้วยเข้าใจว่าธรรมด่าถ้อยคำ
ของพราหมณ์ รับฟังกันด้วยดีในโลก แล้วเข้าไปหาภิกษุเหล่านั้น ผู้ทำกิจ ฌ
ที่สำหรับทำความเพียร ยกมือทั้งสองขึ้น ได้กล่าวคำว่า **ทหรา ภวฺนฺโต**
เป็นต้นนั้น. บทว่า **โอกมฺเปตฺวา** แปลว่า เอาคางจดท้องค้อมตัวตัวลงต่ำ.
บทว่า **ชีวฺหํ นิลฺลาเพตฺวา** ได้แก่แลบลิ้นใหญ่รับคำข้าว เสียไปสองข้าง
ทั้งข้างบนทั้งข้างล่าง. บทว่า **ติวีสายํ** ได้แก่ ๓ รอย. บทว่า **นลาฏฺกิ** ความ
ว่ารอยย่น ปรากฏที่หน้าผากอันสยิว. บทว่า **ปฏฺกามิ** ความว่า พราหมณ์แก่
กล่าวว่า พวกท่านไม่เชื่อคำของผู้รู้ จงเข้าไปที่เรือนของตนเถิด แล้วจับทาง
ไปทางหนึ่ง.

จบอรรถกถาสัมพหุสูตรที่ ๑

๒. สมितिสูตร

ว่าด้วยมารูปุพระสมिति

[๔๘๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่กรุงศิวาดิ แคว้นสักกะ. ก็สมัยนั้นแล ท่านสมितिเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร ตั้งใจมั่น อยู่ในที่ใกล้พระผู้มีพระภาคเจ้า.

ครั้งนั้นแล ท่านสมितिผู้พักผ่อนอยู่ในที่ลับ มีความปริวิตกแห่งจิตเกิดขึ้นอย่างนี้ว่า เป็นลาภของเราดีแท้ที่เราได้พระอรหันต์ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ เป็นพระศาสดาของเรา เป็นลาภของเราดีแท้ที่เราได้บวชในพระธรรมวินัย อันพระศาสดาตรัสดีแล้วอย่างนี้ เป็นลาภของเราดีแท้ที่เราได้เพื่อนพรหมจรรย์ อันมีศีลมีกัลยาณธรรม.

[๔๘๓] ครั้งนั้นแล มารผู้มีบาปทราวมความปริวิตกแห่งจิตของท่าน สมितिด้วยจิตแล้ว เข้าไปหาท่านสมितिถึงที่อยู่ ครั้นแล้ว จึงทำเสียงดังก่ากัว นำหาวาดเสียวประคองแผ่นดินจะถล่ม ณ ที่ใกล้ท่านสมिति.

[๔๘๔] ลำดับนั้น ท่านสมितिเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ายังที่ประทับ ถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วนั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง ท่านสมितिครั้งนั้น ณ ที่ควรข้างหนึ่งแล้ว จึงได้กราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร ตั้งใจมั่น อยู่ในที่ใกล้พระองค์ ณ ที่นี้ พระเจ้าข้า ข้าพระองค์อยู่ในที่ลับเร้น มีความปริวิตกแห่งจิตเกิดขึ้นอย่างนี้ว่า เป็นลาภของเราดีแท้ที่เราได้พระอรหันต์ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ เป็นพระศาสดาของเรา เป็นลาภของเราดีแท้ที่เราได้บวชในพระธรรมวินัยอันพระศาสดาตรัสดีแล้วอย่างนี้ เป็นลาภของเราดีแท้ที่เราได้เพื่อนพรหมจรรย์ อันมีศีลมีกัลยาณ-

ธรรม พระเจ้าข้า ขณะนั้น ก็ได้มีเสียงดังน่ากลัว นำหาวคเสียวประคุดแผ่นดิน จะถล่ม เกิดขึ้นในที่ใกล้ข้าพระองค์.

[๔๘๕] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า สมิทธิ นั้นไม่ใช่แผ่นดินจะถล่ม นั้นเป็นมารผู้มีบาปมาเพื่อประสงค์จะทำปัญญาจักขุของเธอให้พินาศ เธอจึงไปเกิด สมิทธิ จึงเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร ตั้งใจมั่นอยู่ในที่นั้นตามเดิมเกิด.

ท่านสมิทธิรับพระคำรัสแล้วลุกขึ้นจากอาสนะ ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำประทักษิณแล้วหลีกไป.

[๔๘๖] แม้ครั้งที่สอง ท่านสมิทธิเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร ตั้งใจมั่นอยู่ในที่นั้นนั่นเอง แม้ในครั้งที่สอง ท่านสมิทธิไปในที่ลับเร้นอยู่ มีความปริวิตกเกิดขึ้นอย่างนี้ ฯลฯ แม้ในครั้งที่สอง มารผู้มีบาปทราบความปริวิตกแห่งจิตของท่านสมิทธิด้วยจิตแล้ว ฯลฯ จึงทำเสียงดังน่ากลัว นำหาวคเสียวประคุดแผ่นดินจะถล่ม ณ ที่ใกล้ท่านสมิทธิ.

[๔๘๗] ลำดับนั้น ท่านสมิทธิทราบว่ ผู้นี้เป็นมารผู้มีบาป จึงกล่าวกะมารผู้มีบาปด้วยคาถาว่า

เราหลีกออกจากเรือนบวชเป็นผู้ไม่มี

เรือนด้วยศรัทธา สติและปัญญาของเรา

เรารู้แล้ว อนึ่ง จิตของเราตั้งมั่นดีแล้ว

ท่านจักบันดาลรูปต่างๆ อันน่ากลัวอย่างไร

ก็จักไม่ยังเราให้หวาดกลัวได้เลยโดยแท้.

ลำดับนั้น มารผู้มีบาปเป็นทุกข์ เสียใจว่า ภิกษุสมิทธิรู้จักเรา ดังนี้ ได้หายไปในที่นั้นนั่นเอง.

อรรถกถาสมิทธิสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสมิทธิสูตรที่ ๒ ต่อไป:-

บทว่า **ลาภา เม กต สุตทุชฺช วัต เม** ความว่า เป็นลาภของเรา เราได้ดีแล้ว เพราะเราได้พระศาสดา พระธรรม และเพื่อนพรหมจารีเห็นปานนั้น. ได้ยินว่า ท่านสมิทธินั้น ภายหลัง พิจารณามูลกัมมัญฐานแล้ว ก็ยึดกัมมัญฐานที่น่าเลื่อมใสไว้ก่อน ด้วยหมายจะยึดเอาพระอรหัตให้ได้ ระลึกคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ให้เกิดความที่จิตเหมาะแล้ว นั่งทำจิตให้ร่าเริงยินดี ด้วยเหตุนี้ ท่านสมิทธินั้นจึงคิดอย่างนี้. บทว่า **อุปสงฺกมิ** ความว่า มารคิดว่ พระภิกษุสมิทธินี้ ก็เป็นเช่นเดียวกับ ภิกษุที่นั่งถือกัมมัญฐานที่น่าเลื่อมใส ตราบใด ยังถือเอาพระอรหัตไม่ได้ ตราบนั้น จำเราจักทำอันตรายแก่เธอ ดังนี้ แล้วจึงเข้าไปหา. บทว่า **คจฺจ ทฺว** ความว่า พระศาสดาทรงตรวจดูทั่วชมพูทวีป ทรงพบว่า กัมมัญฐานจักเป็นสัพปาเยสำหรับภิกษุผู้นั้นในที่นั้นนั่นแล เพราะฉะนั้น จึงตรัสอย่างนี้. บทว่า **สติ ปญฺญา จ เม พุทฺธา** ความว่า เรารู้สติและปัญญาของเรา. บทว่า **กามํ กรสฺสุ รูปานิ** ได้แก่ ท่านจะทำรูป ที่น่ากลัวแม้มากมาย. บทว่า **เนว มํ พยาชยิสฺสตี** ได้แก่ ท่านไม่ทำเราให้หวั่นไหวได้.

จบอรรถกถาสมิทธิสูตรที่ ๒

๓. โคธิกสูตร

ว่าด้วยพระโคธิกะปรินิพพาน

[๔๘๘] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน อันเป็นสถานที่พระราชทานเหยื่อแก่กระแต กรุงราชคฤห์.

ก็สมัยนั้นแล ท่านโคธิกะ อยู่ที่กาฬศิลาข้างภูเขาอิสิคิลิ.

[๔๘๙] ครั้งนั้นแล ท่านโคธิกะเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร ตั้งใจมั่น ได้บรรลุเจโตวิมุตติอันเป็นโลกีย์ ภายหลังท่านโคธิกะได้เสื่อมจากเจโตวิมุตติอันเป็นโลกีย์นั้น แม้ครั้งที่ ๒ ท่านโคธิกะเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร ตั้งใจมั่น ได้บรรลุเจโตวิมุตติอันเป็นโลกีย์ แม้ในครั้งที่ ๒ ก็ได้เสื่อมจากเจโตวิมุตติอันเป็นโลกีย์นั้น แม้ครั้งที่ ๓ ท่านโคธิกะเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร ตั้งใจมั่นอยู่ ได้บรรลุเจโตวิมุตติอันเป็นโลกีย์ แม้ในครั้งที่ ๓ ก็ได้เสื่อมจากเจโตวิมุตติอันเป็นโลกีย์นั้น แม้ครั้งที่ ๔ ท่านโคธิกะเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร ตั้งใจมั่น ได้บรรลุเจโตวิมุตติอันเป็นโลกีย์ แม้ในครั้งที่ ๔ ก็ได้เสื่อมจากเจโตวิมุตติอันเป็นโลกีย์นั้น แม้ครั้งที่ ๕ ท่านโคธิกะเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร ตั้งใจมั่น ได้บรรลุเจโตวิมุตติอันเป็นโลกีย์ แม้ในครั้งที่ ๕ ก็ได้เสื่อมจากเจโตวิมุตติอันเป็นโลกีย์นั้น แม้ครั้งที่ ๖ ท่านโคธิกะเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร ตั้งใจมั่น ได้บรรลุเจโตวิมุตติอันเป็นโลกีย์ แม้ในครั้งที่ ๖ ก็ได้เสื่อมจากเจโตวิมุตติอันเป็นโลกีย์นั้น แม้ครั้งที่ ๗ ท่านโคธิกะเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร ตั้งใจมั่น ก็ได้บรรลุเจโตวิมุตติอันเป็นโลกีย์อีก.

พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 64

ครั้งนั้นแล ท่านโคธิกะได้เกิดความคิดอย่างนี้ว่า เราได้เสื่อมจาก
เจโตวิมุตติอันเป็นโลกีย์ถึง ๖ ครั้งแล้ว ถ้ากระไร เราพึงนำศัสตรามา.

[๔๕๐] ลำดับนั้นแล มารผู้มีบาปทราบความปริวิตกแห่งจิตของท่าน
โคธิกะด้วยจิตแล้ว จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ครั้นแล้ว
ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้มีจักขุ มีเพียรใหญ่

มีปัญญามาก รุ่งเรืองด้วยฤทธิและยศ
ก้าวล่วงเวรและภัยทั้งปวง ข้าพระองค์ขอ
ถวายบังคมพระบาททั้งคู่ ข้าแต่พระองค์
ผู้มีเพียรใหญ่ สาวกของพระองค์อันมรณะ
ครอบงำแล้ว ย่อมคิดจางหวังความตาย
ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงไว้ซึ่งความรู้เรื่อง
ขอพระองค์จงห้ามสาวกของพระองค์นั้น
เสียเถิด.

ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ปรากฏ

ในหมู่ชน สาวกของพระองค์ยินดีในพระ-
ศาสนา ยังไม่ได้บรรลุพระอรหัต ยัง
เป็นพระเสขะอยู่ ไฉนจะพึงกระทำกาละ
เสียเล่า.

ก็เวลานั้น ท่านโคธิกะได้นำศัสตรามาแล้ว.

[๔๕๑] ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่า ผู้นี้เป็นมารผู้มีบาป
จึงได้ตรัสกะมารผู้มีบาปด้วยพระคาถาว่า

ปราชญ์ทั้งหลายย่อมทำอย่างนี้แล

ย่อมไม่หวังใยชีวิต โคธิกะภิกษุ ถอน

ตัณหาพร้อมด้วยราค นิพพานแล้ว.

[๔๕๒] ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมา แล้วตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เรามาไปสู่กาลศิลา ข้างภูเขาอิสิคิลิ อันเป็นที่ โคธิกกุลบุตร นำศัสตรามาแล้ว

ภิกษุเหล่านั้น กราบทูลรับพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว.

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมด้วยภิกษุหลายรูปได้เข้าไปยัง กาลศิลาข้างภูเขาอิสิคิลิ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทอดพระเนตรเห็น โคธิกะมีคออันพลิกแล้ว นอน อยู่บนเตียงที่ไกลเที่ยว ก็เวลานั้นแล ควันหรือหมอกปลุ่งไปสู่ทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องต่ำ และอนุทิศ.

[๔๕๓] ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเห็นไหม ควันหรือหมอกนั้นปลุ่งไปสู่ทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องต่ำ และอนุทิศ เมื่อ ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลรับพระดำรัสแล้วจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นั้น มารผู้มีบาป เทียวแสวงหาวิญญาณ. ของโคธิกกุลบุตร ด้วยคิดว่า วิญญาณของ โคธิกกุลบุตรตั้งอยู่ ณ ที่ไหน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โคธิกกุลบุตร มีวิญญาณ อันไม่ตั้งอยู่แล้ว ปรินิพพานแล้ว.

[๔๕๔] ครั้งนั้นแล มารผู้มีบาปถือพิณมีสี่เหล็องเหมือนมะตูมสุก เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ครั้นแล้ว ได้ทูลถามพระผู้มีพระ-ภาคเจ้าด้วยคาถาว่า

ข้าพระองค์ได้ค้นหาวิญญาณของ
โคธิกกุลบุตร ทั้งในทิศเบื้องบน ทั้งทิศ
เบื้องต่ำ ทั้งทางขวาง ทั้งทิศใหญ่ ทิศน้อย
ทั่วแล้ว มิได้ประสบ โคธิกะนั้นไป ณ
ที่ไหน.

[๔๕๕] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า

นักปราชญ์ผู้ใดสมบูรณ์ด้วยฉิ ตี มี
ปกติเฟ่งพินิจ ยินดีแล้วในฉนทุกเมื่อ
พากเพียรอยู่ตลอดวันและคืน ไม่มีความ
อาลัยในชีวิต ชนะเสนาของมัจจุราชแล้ว
ไม่กลับมาสู่ภพใหม่ นักปราชญ์นั้นคือ
โคธิกกุลบุตร ได้ถอนตัณหาพร้อมด้วย
ราก ปรินิพพานแล้ว.

พิน ได้พลัดตกจากรักเร้าของมารผู้มีความเศร้าโศก ในลำดับนั้น
ยักษ์นั้นมีความโทมัส หายไปในที่นั่นนั่นเอง.

อรรถกถาโคธิกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในโคธิกสูตรที่ ๓ ต่อไป :-

บทว่า **อิสิคิลิปสุเส** ได้แก่ ข้างภูเขาชื่อ อิสิคิลิ. บทว่า **กาฬสาลี** ได้แก่ ก้อนหินสีดำ. บทว่า **สามายิกิ เจโตวิมุตติ** ความว่า สมาบัติฝ่าย โกลิเกะ ชื่อว่า สามายิกาเจโตวิมุตติ เพราะจิตหลุดพ้นจากกรรมที่เป็นข้าศึก ในขณะที่จิตแน่วแน่แนบแน่น และน้อมไปในอารมณ์. บทว่า **มุสิ** ได้แก่ กลับได้. ในบทว่า **ปริหาสิ** ถามว่า เพราะเหตุไร ท่านโคธิกะ จึงเสื่อมถึง ๖ ครั้ง. ตอบว่า เพราะท่านมีอาพาธ. ได้ยินว่า พระเถระมีอาพาธเรื้อรัง [ประจำตัว] โดยเป็นโรคลมบ้าใบและเสมหะ. ด้วยอาพาธนั้น พระเถระจึงไม่อาจบำเพ็ญอุปการกรรมให้เป็นสัปปายะของสมาธิได้ จึงเสื่อมจากสมาบัติที่แน่ว แน่แนบแน่นไปเสีย.

บทว่า **ยฆุณฺหาหิ สตุถิ อหเรยฺย** ความว่า ได้ยินว่า พระเถระ คิดจะฆ่าตัวตาย. ผู้มีฉันทเลื่อมการทำกาละ. [ตาย] คติไม่แน่นอน. ผู้มีฉันทไม่เลื่อม คติแน่นอนคือย่อมบังเกิดในพรหมโลก เพราะฉะนั้น พระเถระจึง ประสงค์จะฆ่าตัวตายเสีย. บทว่า **อุปสงฺกมิ** ความว่า มารคิดว่า สมณะนี้ ประสงค์จะฆ่าตัวตาย ก็ขึ้นชื่อว่า การฆ่าตัวตายนี้ ย่อมมีแก่ผู้ไม่เหยื่อใยในร่างกาย และชีวิต สมณะนั้นพิจารณามูลกัมมัฏฐานแล้ว ย่อมสามารถยึดแม้พระอรหันต์ ไปได้ ถึงเราห้ามปราม เขอคงไม่ละเว้น ต่อพระศาสดาทรงห้ามปราม จึงจะ เว้น ดังนี้ จึงทำเหมือนหวังดีต่อพระเถระ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า.

บทว่า **ขลฺ** แปลว่า รุ่งเรืองอยู่. บทว่า **ปาเท วนฺทามิ จกฺขุม** ความว่า ท่านผู้มีจักขุด้วยจักขุทั้ง ๕ ข้าพระองค์ขอไหว้พระบาทของพระองค์.

บทว่า **ชุตินุสร** ได้แก่ผู้ทรงอนุภาพ. บทว่า **อปุตฺตมานโส** ได้แก่ผู้ยังไม่บรรลุพระอรหัต. บทว่า **เสกฺโข** ได้แก่ผู้กำลังศึกษาศีลเป็นต้นชื่อว่าผู้ยังมีกิจที่จะต้องทำ. บทว่า **ขเน สุตา** ได้แก่ผู้ปรากฏในหมู่ชน. บทว่า **สตถํ อหริตํ โหติ** ความว่า ได้ยินว่า พระเถระคิดว่า เราจะมีประโยชน์อะไรด้วยชีวิตนี้ จึงนอนหงายเอาเม็ดตัดตลอดคอ. ทุกขเวทนาทั้งหลายก็เกิดขึ้น. พระเถระข่มเวทนาแล้วกำหนดเวทนานั้นนั้นแหละเป็นอารมณ์ตั้งสติมั่นพิจารณาผูกมัดมัจฉฐานก็บรรลุพระอรหัต เป็นสมศีลีสี ปรีนิพพานแล้ว. ก็ชื่อว่าสมศีลีสีมี ๓ ประเภท คืออิริยาปถสมศีลีสี โโรคสมศีลีสี ชีวิตสมศีลีสี.

บรรดาพระอรหันต์ ๓ ประเภทนั้น พระอริยรูปใดอริยฐานอิริยาบถทั้งหลายมีขึ้นเป็นต้น อิริยาบถอย่างใดอย่างหนึ่ง ตั้งวิปัสสนาไว้มั่นด้วยหมายจะไม่เปลี่ยนอิริยาบถนี้แล้ว บรรลุพระอรหัต เมื่อเป็นดั่งนั้น พระอริยรูปนั้นบรรลุพระอรหัตและไม่เปลี่ยนอิริยาบถพร้อมคราวเดียวกัน พระอริยรูปนี้ชื่อว่าอิริยาปถสมศีลีสี. อนึ่ง พระอริยรูปใดเมื่อบรรดาโรคทั้งหลายมีโรคตาเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่งมีอยู่ ตั้งวิปัสสนาไว้มั่นว่า ถึงไม่หายจากโรคนี้ ก็จักบรรลุพระอรหัต เมื่อเป็นดั่งนั้น พระอริยรูปนั้นบรรลุพระอรหัต และหายโรคพร้อมคราวเดียวกัน พระอริยรูปนี้ชื่อว่า โรคสมศีลีสี. แต่อาจารย์บางพวกบัญญัติพระอรหันต์นั้นเป็นสมศีลีสีในข้อนี้ โดยปรีนิพพาน ในเพราะอิริยาบถนั้นนั้นแหละ และในเพราะโรคนั้นนั้นแหละ. อนึ่ง พระอริยรูปใด ลิ่นอาสวะและลิ่นชีพ พร้อมคราวเดียวกัน พระอริยรูปนี้ ชื่อว่าชีวิตสมศีลีสี สมจริงดังที่ทีนกล่าวไว้ว่า บุคคลใดลิ่นอาสวะและลิ่นชีพไม่ก่อนไม่หลัง บุคคลนี้ เรียกว่า สมศีลีสี.

ก็ในคำว่า **สมศีลีสี** นี้ สีสะมี ๒ คือ ปวัตตีสีสะและกิเลสตีสะ. บรรดาีสีสะทั้ง ๒ นั้น ชีวิตินทรีย์ ชื่อว่า ปวัตตีสีสะ อวิชาชื่อว่า กิเลสตีสะ. บรรดา

พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 69

ชีวิตินทรีย์และอวิชชา นั้น จุตติจิตย่อมทำชีวิตินทรีย์ให้สิ้นไป มรรคจิต ทำอวิชชาทั้งหลายให้สิ้นไป. จิตสองดวงย่อมไม่เกิดพร้อมคราวเดียวกัน . แต่ผลจิตเกิดในลำดับมรรคจิต ภาวังคจิตเกิดในลำดับผลจิต ออกจากภาวังคจิต ปัจจเวกขณจิตก็เกิด. ปัจจเวกขณจิตนั้นบริบูรณ์บ้างไม่บริบูรณ์บ้าง. จริงอยู่แม้เอาดาบอันคมกริบตัดศีรษะ ปัจจเวกขณจิตย่อมเกิดขึ้น ๑ วาระ หรือ ๒ วาระ โดยแท้ แต่เพราะจิตทั้งหลายเป็นไปเร็ว การสิ้นอาสวะและการสิ้นชีพจึงปรากฏเหมือนมีในขณะเดียวกันนั้นเทียว.

บทว่า สมฺมุตฺตํ ตณฺหํ อพฺภุญฺห ได้แก่เพิกถอนตัณหาพร้อมทั้งมूल โดยมूलคืออวิชชาเสียด้วยพระอรหันต์มรรค. บทว่า ปรีนิพฺพุโต ได้แก่ปรีนิพพานด้วยอนุปาทิสถปรีนิพพาน.

บทว่า วิวตฺตกฺขณฺฐํ ได้แก่พลิกตัว. บทว่า เสยฺยมานํ ได้แก่นอนหงาย. ก็พระเถระนอนหงายก็จริงอยู่ ถึงอย่างนั้น ศีรษะของท่านก็เปลี่ยนไปอยู่ข้างขวา เพราะนอนคู้แต่ข้างขวา. บทว่า ฐมฺมายิตฺตํ ได้แก่ภาวะที่เป็นคว้น . จริงอยู่ ขณะนั้น เหมือนฝนคว้นและฝนมีดปรากฏขึ้นมา. บทว่า วิญฺญาณํ สมฺนุเวสตี ได้แก่ มารแสวงหาปฏิสนธิจิต. บทว่า อปฺปติญฺจฺริเตน ได้แก่มิปฏิสนธิวิญญา มิได้ตั้งอยู่แล้ว อธิบายว่ามีเหตุแห่งปฏิสนธิวิญญาณไม่ตั้งอยู่แล้ว. บทว่า เวพฺพูปณฺฑู วิณฺ ได้แก่ พินเหลือเหมือนผลมะตูมสุกคือพินใหญ่สีเหมือนทอง. บทว่า อาทาย ได้แก่หนีบรักแร้. บทว่า อฺอุปสงฺกมิ ความว่า มารคิดว่า เราไม่รู้ที่เกิดของพระโคธิกเถระ ต้องถามพระสมณโคดม จึงจะหมดสงสัย แล้วแปลงเพศเป็นเด็กเล็กเข้าไปเฝ้า. บทว่า นาธิจฺจุจฺจามิ ได้แก่ไม่เห็น. บทว่า โสธปเรตฺตสฺส ได้แก่ถูกความโศกกระทบแล้ว. บทว่า อภสฺสธ ได้แก่ ตกไปที่หลังเท้า.

จบอรรถกถาโคธิกสูตรที่ ๓

๔. สัตตวัตสสูตร

มารหาโอกาสทำลายพระพุทธเจ้าสิ้น ๗ ปี

[๔๕๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับที่ต้อนชปาณิโคธ รีมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ณ ตำบลอรุเวลา.

ก็สมัยนั้นแล มารผู้มีบาปติดตามพระผู้มีพระภาคเจ้า คอยมุ่งหาโอกาสสิ้น ๗ ปี ก็ยังไม่ได้โอกาส.

[๔๕๗] ภายหลังมารผู้มีบาป จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ครั้นแล้ว ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาว่า

ท่านถูกความโศกทัฬหหรือ จึงได้

มาชบเซาอยู่ในป่าอย่างนี้ ท่านเสื่อมจาก
ทรัพย์เครื่องปลื้มใจแล้วหรือ หรือว่ากำลัง
ปรารถนาอยู่ ท่านได้ทำความชั่วอะไร ๆ
ไว้ในบ้านหรือ เหตุไรท่านจึงไม่ทำมิตร
ภาพลับชนทั้งปวงเล่า หรือว่าท่านทำมิตร-
ภาพกับใคร ๆ ไม่สำเร็จ.

[๔๕๘] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า

ดูก่อนมารผู้เป็นเฝ้าของบุคคลผู้

ประมาทแล้ว เราชูดรากของความเศร้า
โศกทั้งหมดแล้ว ไม่มีความชั่ว ไม่เศร้า
โศก เฟงอยู่ เราชนะความติดแน่น กล่าว
คือความโลภในภพทั้งหมด เป็นผู้ไม่มี
อาสวะ เฟงอยู่.

[๔๙๕] มารทูลว่า

ถ้าใจของท่านยังข้องอยู่ในสิ่งที่ชน
ทั้งหลาย กล่าวว่า สิ่งนี้เป็นของเรา และว่า
สิ่งนี้เป็นเราแล้ว สมณะ ท่านจักไม่พิน
เราไปได้.

[๕๐๐] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

สิ่งที่ชนทั้งหลายกล่าวว่าเป็นของเรา
นั้น ย่อมไม่เป็นของเรา และสิ่งที่ชนทั้ง
หลายกล่าวว่า เป็นเรา ก็ไม่เป็นเราเหมือน
กัน ฉะนมารผู้มีบาป ท่านจงทราบอย่าง
นี้เถิด แม้ท่านก็จักไม่เห็นทางของเรา.

[๕๐๑] มารทูลว่า

ถ้าท่านจักรู้ทางอันปลอดภัย เป็นที่
ไปสู่อมตมหานิพพาน ก็จงหลีกเลี่ยงไปแต่คน
เดียวเถิด จะพรวดสอนคนอื่นทำไมเล่า.

[๕๐๒] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

ชนเหล่าใดมุ่งไปสู่ฝั่ง ย่อมถึงพระ-
นิพพาน อันมิใช่โอกาสของมาร เราถูก
ชนเหล่านั้นถามแล้ว จักบอกว่า สิ่งใด
เป็นความจริง สิ่งนั้นหาอุปธิกิเลสมิได้.

[๕๐๓] มารทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เหมือนอย่างว่ามีสระโบก-
ขรณีในที่ที่ไม่ไกลบ้านหรือนิคม ในสระนั้นมีปูอยู่ ครั้งนั้น พวกเด็กชายหรือ

พวกเด็กหญิงเป็นอันมาก ออกจากบ้านหรือนิคมนั้นแล้วเข้าไปถึงที่สระโบก
ขรณินั้นตั้งอยู่ ครั้นแล้วจึงจับปูนั้นขึ้นจากน้ำให้อยู่บนบก พระเจ้าข้า ก็ปูนั้น
ยังกำมทุก ๆ กำมาให้ยื่นออก พวกเด็กชายหรือเด็กหญิงเหล่านั้น ฟังริดฟังหัก
ฟังทำลายกำมั้นเสียทุก ๆ กำด้วยไม้หรือก้อนหิน พระเจ้าข้า ก็เมื่อเป็นอย่าง
นั้น ปูนั้นมีกำมถูกริด ถูกหัก ถูกทำลายเสียหมดแล้ว ย่อมไม่อาจก้าวลงไป
สู่สระโบกขรณินั้นอีกเหมือนแต่ก่อน ฉนใด อารมณ์แม้ทุกชนิดอันเป็นวิสัย
ของมาร อันให้สัตว์เสพผิด ทำให้สัตว์ดิ้นรน อารมณ์นั้นทั้งหมด อันพระผู้
มีพระภาคเจ้าตรอนหกรานย่ำยีเสียหมดแล้ว บัดนี้ ข้าพระองค์ผู้คอยหาโอกาส
ย่อมไม่อาจเข้าไปใกล้พระผู้มีพระภาคเจ้าได้อีก ฉนนัน.

[๕๐๔] ครั้นแล้ว มารผู้มีบาปได้กล่าวคาถาอันเป็นที่ตั้งแห่งความ
เบื่อหน่ายเหล่านั้น ในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า

ฝูงกาเห็นก้อนหินมีสีดงามมันฉน จึง

บินเข้าไปใกล้ด้วยเข้าใจว่าเราทั้งหลาย ฟัง
รสอาหารในที่นี้เป็นแน่ ความยินดีฟัง
มีโดยแท้.

เมื่อพยายามอยู่ไม่ได้อาหารสม
ประสงค์ในที่นั้น จึงบินหลีกไป.

ข้าแต่พระโคตม ข้าพระองค์ก็เหมือน
กามาพบศิลา ฉะนั้น ขอหลีกไป.

ครั้งนั้นแล มารผู้มีบาปครั้น กล่าวคาถาอันเป็นที่ตั้งแห่งความเบื่อหน่าย
เหล่านี้ ในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว จึงหลีกจากที่นั้น ไปนั่งขัดสมาธิที่
พื้นดินไม่ไกลจากพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้นั่ง ก่อเงิน คอดก กัมหน้า
ชบเซา หมดปฎิภาณ เอาไม้ขีดแผ่นดินอยู่.

อรรถกถาสัตตวัสสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสัตตวัสสูตรที่ ๔ ต่อไปนี้:-

บทว่า สตุต วสุธานี ได้แก่ ก่อนตรัสรู้ ๖ ปี หลังตรัสรู้ ๑ ปี.

บทว่า โอตาราเปกฺโข ได้แก่ มารจ้องอยู่นาน อย่างนี้ว่า ถ้าเราเห็นกาย ทวารเป็นต้น บางทวารของพระสมณโคดมไม่เหมาะสม เราก็จะท้วงเธอ ดังนี้.

บทว่า อลฺภมาโน ได้แก่ ไม่เห็นความผิดพลาดแม้เพียงละอองธุลี. ด้วย เหตุนั้น พระคันธกรนาจารย์จึงกล่าวว่า มารผู้มีบาปติดตามพระผู้มีพระภาคเจ้า

ทุกฝีก้าวอายุ ๗ ปี ก็ไม่พบความผิดพลาดของพระสัมพุทธเจ้าผู้มีสิริ. บทว่า

อุปฺสงฺกมิ ความว่า มารเข้าไปหาด้วยคิดว่า วันนี้ เราจักมาอภิวัตพระสมณ-

โคดม. ด้วยบทว่า ฌายสิ มารกล่าวว่า ท่านนั่งชบเซาอยู่. บทว่า วิตุตฺ

นฺ ชินฺโน ความว่า ท่านเสื่อมเสียทรัพย์ไปร้อยหนึ่งหรือพันหนึ่ง. บทว่า

อาคฺคฺคฺนฺ ความว่า ได้กระทำความชั่วไว้นับไม่ถ้วนภายในบ้าน

ท่านไม่อาจมองหน้าของคนอื่น ๆ ได้แต่นั่งชบเซา เทียวอยู่แต่ในป่าหรือ.

บทว่า สกฺขิ ได้แก่ ความเป็นมิตร.

บทว่า ปลิขาย แปลว่า ขุดแล้ว. บทว่า ภวโภภชปฺป ได้แก่

ค้นหา กล่าวคือความอยากได้ภพ. บทว่า อนาสโว ฌายามิ ความว่า เรา

ไม่มีค้นหา พงอยู่ด้วยฉานทั้งสอง พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกมารว่า

ปมัตตพันธฺ จจริงอยู่ มารนั้นเป็นพวกพ้องของตนบางพวกที่มัวเมาอยู่ในโลก.

บทว่า สเจ มคฺคํ อนฺนุพุทฺธํ ความว่า ผิดว่า ท่านตรัสรู้ตามมรรค๔ไซ้.

บทว่า อเปหิ ได้แก่ จงไปเสีย. บทว่า อมจฺจุเชยฺย ได้แก่ พระนิพพาน

อันไม่เป็นโอกาสแห่งมัจจุราช. บทว่า ปารคามิโน ความว่า ทั้งคนที่ถึง

ฝั่งแล้ว ทั้งคนที่ประสงค์จะไปสู่ฝั่ง ก็ชื่อว่า ปารคามิโน.

บทว่า **วิธกยิกานิ** ได้แก่ อันเป็นไปในส่วนลึกของมาร. บทว่า **วิเสวิตานิ** ได้แก่ อันบุคคลเสพผิด คือมีเหตุอันกลับกันเสีย เป็นต้นว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า อายุของเหล่ามนุษย์น้อย วันและคืนย่อมล่วงไป ๆ มารกลับกล่าวเสียว่า อายุของเหล่ามนุษย์ยืนยาว วันและคืนไม่ล่วงไป ๆ. บทว่า **วิปฺพนฺหิตานิ** ได้แก่ แสดงเพศเป็นพระยาช้างและเพศพระยางู เป็นต้น ในกาลนั้น. บทว่า **นิพฺพเพชฺฌินิยา** ได้แก่ ควรเล่าเรียน.

ในคำว่า **อนุปริยคา** เป็นต้น ท่านทำเป็นคำอดีต ก็จริง ถึงอย่างนั้น ก็ควรทราบความ โดยกำหนดแน่นอน [ปัจจุบัน]. ท่านอธิบายไว้ดังนี้ว่า กายเห็นก้อนหินสีเหมือนมันชัน จึงเข้าไปใกล้ก้อนหินนั้น ด้วยคิดว่า พวกเรา พบของอ่อนเข้าแล้ว คงจะมีรสอร่อย ครั้นแล้ว กายนั้นก็ไม่ได้รสอร่อยที่ก้อนหินนั้น จึงหลีกจากที่นั้น คือต้องหลีกไปเสียจากก้อนหินนั้น ฉนใด แม้พวก ข้าพระเจ้า กระทบพระโคดมแล้ว ก็เหมือนกายนั้นกระทบก้อนหิน เมื่อไม่ได้ ความยินดีหรือความชื่นชม ก็เบื่อหน่ายพระโคดม หลีกไปเสีย ฉนนั้น. อักษรในคำว่า **อภาสิตฺวา** นี้ เป็นเพียงนิบาต ใจความว่ากล่าวแล้ว. ปาฐะว่า **ภาสิตฺวา** ก็มี.

จบอรรถกถาสัตตวัสสูตตรที่ ๔

๕. มารฐีตสูตร

ว่าด้วยธิดามารมาขอบำเรอพระพุทธเจ้า

[๕๐๕] ครั้งนั้นแล มารฐีดาทั้ง ๓ คือ นางคันทหา นางอรดี นางราคาพากันเข้าไปหาพระยามารถึงที่อยู่ ครั้นแล้วจึงถามพระยามารด้วยคาถาว่า

ข้าแต่คุณพ่อ คุณพ่อมีความเสียใจ
ด้วยเหตุอะไร หรือเศร้าโศกถึงผู้ชาย
คนไหน หม่อมฉันจักผูกผู้ชายคนนั้นด้วย
บ่วง คือราคะ นำมาถวาย เหมือนบุคคล
ผูกข้างมาจากป่า ฉะนั้น ชายนั้นจักตกอยู่
ในอำนาจของคุณพ่อ.

[๕๐๖] พระยามารกล่าวว่า

ชายนั้น เป็นพระอรหันต์ผู้ดำเนินไป
ดีแล้วในโลก ไม่เป็นผู้อันใคร ๆ พึงนำ
มาด้วยราคะได้ง่าย ๆ ก้าวล่วงบ่วงมารไป
แล้ว เพราะฉะนั้น เราจึงเศร้าโศกมาก.

[๕๐๗] ครั้งนั้นแล มารฐีดา คือ นางคันทหา นางอรดี นางราคา จึงพากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ครั้น แล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระสมณะ พวกหม่อมฉันจักขอบำเรอพระบาทของพระองค์.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ทรงใส่พระทัยถึงคำของนางมารฐีดาเหล่านั้น เพราะพระองค์ทรงน้อมพระทัยไปในความสิ้นอุปธิกิเลสอย่างยอดเยี่ยม

[๕๐๘] ลำดับนั้น มารธิดา คือนางตันทา นางอรดี นางราคา จึงหลีกออกไป ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วร่วมคิดกันอย่างนี้ว่า ความประสงค์ของบุรุษมีต่าง ๆ กันแล อย่างกระนั้นเลย พวกเราควรนิรมิตเพศเป็นนางกุมาริกาคนละร้อย ๆ.

ลำดับนั้น มารธิดา คือ นางตันทา นางอรดี นางราคา จึงพากันนิรมิตเพศเป็นนางกุมาริกาคนละร้อย ๆ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ แล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระสมณะ พวกหม่อมฉันจะขอบำเรอพระบาทของพระองค์.

พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ทรงใส่พระทัยถึงถ้อยคำของมารธิดา เพราะพระองค์ทรงน้อมพระทัยไปในความสิ้นอุปธิกิเลสอย่างยอดเยี่ยม.

[๕๐๙] ลำดับนั้น มารธิดาทั้ง ๓ คือ นางตันทา นางอรดี นางราคา พากันหลีกไป ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ร่วมคิดกันอย่างนี้ว่า ความประสงค์ของบุรุษมีต่าง ๆ กัน อย่างกระนั้นเลย พวกเราควรพากัน จำแลงเพศเป็นหญิงยังไม่เคยคลอดบุตรคนละร้อย ๆ.

ลำดับนั้น มารธิดาทั้ง ๓ คือ นางตันทา นางอรดี นางราคา จึงพากันจำแลงเพศเป็นหญิงยังไม่เคยคลอดบุตรคนละร้อย ๆ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ แล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระสมณะ พวกหม่อมฉันจะขอบำเรอพระบาทของพระองค์.

ถึงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าก็มิได้ทรงใส่พระทัยถึงเลย เพราะพระองค์ทรงน้อมพระทัยไปในความสิ้นอุปธิกิเลสอย่างยอดเยี่ยม.

[๕๑๐] ฝ่ายนางตันทา นางอรดี นางราคา พากันหลีกไป ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ร่วมคิดกันอย่างนี้ว่า ความประสงค์ของบุรุษทั้งหลายมีต่าง ๆ

กัน อย่างกระนั้นเลย พวกเราควรจำแลงเพศเป็นหญิงที่คลอดบุตรแล้วคราวเดียว
คนละร้อย ๆ

ลำดับนั้นแล นางคันทา นางอริดี นางราคา พวกกันจำแลงเพศ
เป็นหญิงคลอดแล้วคราวเดียวคนละร้อย ๆ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่
ประทับ แล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระสมณะ พวก
หม่อมฉันจะขอบำเรอพระบาทของพระองค์.

ถึงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าก็มิได้ทรงใส่พระทัยถึง เพราะพระ-
องค์ทรงน้อมพระทัยไปในความสิ้นอุปธิกิเลสอย่างยอดเยี่ยม.

[๕๑๑] ลำดับนั้นแล นางคันทา นางอริดี นางราคา ฯลฯ จึงพา
กันจำแลงเพศเป็นหญิงที่คลอดบุตรแล้ว ๒ คราว คนละร้อย ๆ เข้าไปเฝ้า
พระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ฯลฯ แม้ถึงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าก็
มิได้ทรงใส่พระทัยถึง เพราะพระองค์ทรงน้อมพระทัยไปในความสิ้นอุปธิกิเลส
อย่างยอดเยี่ยม.

[๕๑๒] ลำดับนั้น นางคันทา นางอริดี นางราคา ฯลฯ จึงพากัน
จำแลงเพศเป็นหญิงกลางคน คนละร้อย ๆ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่
ประทับ ฯลฯ ถึงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าก็มิได้ทรงใส่พระทัยถึงเลย
เพราะพระองค์ทรงน้อมพระทัยไปในความสิ้นอุปธิกิเลสอย่างยอดเยี่ยม.

[๕๑๓] ลำดับนั้น นางคันทา นางอริดี นางราคา ฯลฯ จึงพากัน
จำแลงเพศเป็นหญิงผู้ใหญ่คนละร้อย ๆ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าจนถึงที่
ประทับ ฯลฯ แม้ถึงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าก็มิได้ทรงใส่พระทัยถึง
เพราะพระองค์ทรงน้อมพระทัยไปในความสิ้นอุปธิกิเลสอย่างยอดเยี่ยม.

[๕๑๔] ลำดับนั้น มารธิดา คือ นางคันทา นางอรดี นางราคา
พากันหลีกไป ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว จึงพูดกันว่า เรื่องนี้จริงดังบิดา
เราได้พูดไว้ว่า

ชายนั้นเป็นพระอรหันต์ ผู้ดำเนินไป

ดีแล้วในโลก ไม่เป็นผู้อันใคร ๆ พึงนำ

มาด้วยราคาได้ง่าย ๆ ก้าวล่วงบ่วงแห่งมาร

ไปได้แล้ว เพราะฉะนั้น เราจึงเศร้าโศก

มาก.

ก็ถ้าพวกเราพึงเล่า โลมสมณะหรือพราหมณ์คนใดที่ยังไม่หมดราคะ
ด้วยความพยายามอย่างนี้ หทัยของสมณะหรือพราหมณ์คนนั้นพึงแตก หรือ
โลหิตอุ่นพึงพลุ่งออกจากปาก หรือพึงถึงกับเป็นบ้า หรือถึงความมีจิตฟุ้งซ่าน
(จิตลอย) เหมือนอย่างไม้้อสดอันลมพัดขาดแล้ว ย่อมหงอยเหงานเหี่ยวแห้ง
แม้จันใด สมณะหรือพราหมณ์นั้นพึงชুবซิดเหี่ยวแห้งไป จันนั้นเหมือนกัน.

ครั้นแล้ว นางคันทา นางอรดี นางราคา พากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มี
พระภาคเจ้าถึงที่ประทับ แล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๕๑๕] นางคันทามารธิดา ครั้นยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว
ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาว่า

ท่านถูกความโศกทับถมหรือ จึงได้

มาชบเซาอยู่ในป่าอย่างนี้ ท่านเสื่อมจาก

ทรัพย์เครื่องปลื้มใจแล้วหรือ หรือว่ากำลัง

ปรารถนาอยู่ ท่านได้ทำความชั่วอะไร ๆ

ไว้ในบ้านหรือ เพราะเหตุไร ท่านจึงไม่ทำ

มิตรภาพกับชนทั้งปวงเล่า หรือว่าท่านทำ

มิตรภาพกับใคร ๆ ไม่สำเร็จ.

[๕๑๖] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า

เราชนะเสนาคือปิยรูปและสาตรูป
(รูปที่รักและรูปที่พอใจ) เป็นผู้ๆ เดียวพอง
อยู่ ได้รู้ความบรรลุประโยชน์ และความ
สงบแห่งหทัย ว่าเป็นความสุข.

เพราะฉะนั้น เราจึงไม่ทำความเป็น
มิตรกับชนทั้งปวง และความเป็นมิตรกับ
ใคร ๆ ย่อมไม่อำนวยประโยชน์ให้แก่เรา.

[๕๑๗] ลำดับนั้น นางอรดีมารธิดาได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้า
ด้วยคาถาว่า

ภิกษุในพระศาสนา นี้ มีปกติอยู่
ด้วยธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างไหนมา จึง
ข้ามโอฆะทั้ง ๔ แล้ว เวลามิได้ข้ามโอฆะ
ที่ ๖ แล้ว กามสัญญาทั้งหลายย่อมห้อม
ล้อมไม่ได้ซึ่งบุคคลผู้ฟังฌานอย่างไหน
มาก.

[๕๑๘] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า

บุคคลมีกายอันสงบแล้ว มีจิตหลุด
พ้นดีแล้ว เป็นผู้ไม่มีปัจจัยอะไร ๆ เป็น
เครื่องปรุงแต่ง มีสติ ไม่มีความอาลัย ได้

รู้ตัวซึ่งกรรม มีปกติเพ่งอยู่ด้วยฉันทที่ ๔
อันหาวิตกมิได้ ย่อมไม่กำเริบ ไม่ชานไป
ไม่เป็นผู้ย่อท้อ.

ภิกษุในศาสนานี้ เป็นผู้ที่มีปกติอยู่
ด้วยกรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างนี้มาก จึงข้าม
โอฆะทั้ง ๕ ได้แล้ว บัดนี้ได้ข้ามโอฆะที่
๖ แล้ว กามสัญญาทั้งหลายย่อมห้อมล้อม
ไม่ได้ ซึ่งภิกษุผู้เพ่งฉันทอย่างนี้มาก.

[๕๑๕] ถ้าคัมภีร์นั้นแล นางราคามารธิดา ได้กราบทูลพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าด้วยคาถาว่า

พระศาสดาผู้เป็นหัวหน้าดูแคลณะ-
สงฆ์ ได้ตัดตัดหาขาดแล้วและชนผู้มี
ศรัทธาเป็นอันมาก จักประพฤติดังตามได้
แน่แท้ พระศาสดานี้เป็นผู้ไม่มีความอาลัย
ได้ตัดขาดจากมือมัจจุราชแล้ว จักนำหมู่
ชนเป็นอันมาก ไปสู่ฝั่งพระนิพพาน.

[๕๒๐] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า

ตถาคตมีความแกล้วกล้าใหญ่ ย่อม
นำสัตว์ไปด้วยพระสัทธรรมแล เมื่อตถาคต
นำไปอยู่โดยธรรม โฉนความริษยาจะพึงมี
แก่ท่านผู้รู้เล่า.

[๕๒๑] ลำดับนั้นแล มารธิดาทั้ง ๓ คือ นางตันทา นางอรดี นาง-
ราคาพากันเข้าไปหาพระยามารถึงที่อยู่.

พระยามารเห็นมารธิดา คือ นางตันทา นางอรดี นางราคา มาแต่
ไกล ครั้นเห็นแล้ว ได้กล่าวพ้อด้วยคาถาทั้งหลายว่า

พวกคนโง่พากันทำลายภูเขาด้วยก้อน

บัว ขุดภูเขาด้วยเล็บเดียวเหล็กด้วยฟันทั้ง

หลาย ท่านทั้งหลายจะทำพระโคตมให้

เบื่อเข้าต้องหลีกไป เป็นประจวบบุคคลวาง

หินไว้บนศีรษะแล้วแทรกลงไปในบาดาล

หรือจวบบุคคลเอาอกรกระแทกตอจะนั้น.

พระศาสดาได้จับไล่ นางตันทา นาง

อรดี และนางราคา ผู้มีรูปน่าทัศนายิ่ง

ซึ่งได้มาแล้วในทีนั้นให้หนีไป เหมือนลม

พัดปุยนุ่น ฉะนั้น.

จบมารธิดุสูตร

จบตติยวรรคที่ ๓

อรรถกถามารชิคฺคสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในมารชิคฺคสูตรที่ ๕ ต่อไป :-

บทว่า **อุปสงฺกมฺมิตฺถ** ความว่า ชิดามารเห็นบิดาเอาไม้ขีดพื้นดิน เหมือนเด็กเลี้ยงโค คิดว่าบิดานั่งเสียใจยิ่งนัก มีเหตุอะไรหนอ จำเราจักถาม ถึงเหตุ จึงรู้ได้แล้ว จึงเข้าไปหา.

บทว่า **โสจสฺส** ได้แก่คิดแล้ว. บทว่า **อรณฺณมิมิ กุณฺฑริ** ความว่า เปรียบเหมือนเหล่าช้างพังอันเป็นช้างต่อที่ความขี้ขลาดส่งไป ประเล้าประโลม ช้างป่าด้วยการแสดงมายาหญิง ผูกพันนำมาจากป่าฉันทิ พวกเราก็จักนำบุรุษ นั้นมาฉันทิ. บทว่า **มารเชยฺย** ได้แก่ วัฏฏะที่เป็นไปในภุมิ ๓.

บทว่า **อุปสงฺกมฺมิตฺถ** ความว่า ชิดามารปลอบบิดาว่า ท่านจงคอยสัก หน่อยเถิด พวกเรจักนำบุรุษนั้น มาแล้วจึงเข้าไปเฝ้า. บทว่า **อุจฺจาวจา** ได้แก่ต่าง ๆ อย่าง. บทว่า **เอกสฺตเอกสฺต** ได้แก่ แปลงตัวเป็นหญิงสาว หนึ่งร้อย โดยนัยนี้ คือ ชิดาแต่ละคนแปลงตัวเป็นหญิงสาวคนละ ๑๐๐ พระผู้มี พระภาคเจ้าตรัสเฉพาะพระอรหันต์ท่านนั้น ด้วยสองบทว่า **อตฺถสฺส ปตฺตตี หทยสฺส สนฺตตี**. บทว่า **เสนํ** ได้แก่ กองทัพกิเลส. จริงอยู่กองทัพกิเลส นั้นชื่อว่าปิยรูป สาครูป น่ารักน่าชื่นใจ. บทว่า **เอกาหิ ฌายิ** ได้แก่ เราเพ่ง ฌานอยู่ผู้เดียว. บทว่า **สุขมานุโพชฺชยิ** ได้แก่ เสวยสุขในพระอรหันต์ท่านอธิบาย ไว้ดังนี้ว่า เรา รู้จักกองทัพบิยรูปสาครูปเพ่งฌานอยู่ผู้เดียว เสวยสุขในพระอรหันต์ ที่นับได้ว่าบรรลุถึงประโยชน์เป็นธรรมสงบแห่งใจ เพราะฉะนั้น เราจึง ไม่ทำความชื่นชมฉันมิตรกับชน ด้วยเหตุที่นั่นนั่นแหละ พยาน [ความเป็นมิตร] ของเราจึงไม่ถึงพร้อมแม้ด้วยการไม่กระทำ.

บทว่า **ภค วิหารีพหุโล** ได้แก่ อยู่มากด้วยการอยู่อย่างไหน.

บทว่า **อลทฺธา** แปลว่าไม่ได้แล้ว. บทว่า **โย** เป็นเพียงนิบาต. ท่านอธิบายไว้ดังนี้ว่า กามสัญญาทั้งหลาย ไม่ได้คือไม่รุ่มล้อมบุคคลนั้น ผู้ฟังมากด้วย ฉานอย่างไหน.

บทว่า **ปสฺสทฺทกโย** ได้แก่ ที่ชื่อว่า มีกายสงบแล้วเพราะกายคือ อัสสาสปัสสาสะงบแล้วด้วยจตุตถฉาน. บทว่า **สุวิมุตฺตจิตฺโต** ได้แก่ ชื่อว่ามีจิตหลุดพ้นด้วยดี ด้วยวิมิตติสัมปยุตด้วยพระอรหัตผล. บทว่า **อสงฺขรา-**
โน ได้แก่ไม่ปรุงแต่งอกิสังขารคือกรรม ๓. บทว่า **อโนโก** แปลว่า ไม่มี ความอาลัย. บทว่า **อญฺญา ฆมฺม** ได้แก่รู้ธรรม คือ สัจจะ ๔. บทว่า **อวิตกฺกชฺฌายี** ได้แก่ฟังด้วยจตุตถฉานอันไม่มีวิตก. ในบทว่า **น กุปฺปติ** เป็นต้น เมื่อถือเอากิเลสที่เป็นมูล ๓ เหล่านี้คือ ไม่ขุ่นเคือง เพราะโทษะ ไม่ ฟุ้งซ่านเพราะราคะ ไม่หดหู่เพราะโมหะ ก็เป็นอันท่านถือเอากิเลส ๑,๕๐๐ นั้นแล. อีกนัยหนึ่ง ท่านถือเอาพยาบาทนิเวรณ ด้วยบทว่า ๑. กามฉันทนิเวรณ ด้วยบทว่า ๒. นิเวรณที่เหลือมีถีนะ เป็นต้น ด้วยบทที่ ๓ ทรงแสดงพระชินาสพ แม้ด้วยการละนิเวรณนี้ ด้วยประการฉะนี้.

บทว่า **ปญฺโจมตฺถิโย** ได้แก่ ข้ามโอฆะคือกิเลสที่เป็นไปในทวาร ทั้ง ๕. บทว่า **ฉกฺข** ได้แก่ ทรงข้ามโอฆะคือกิเลสที่ ๖ แม้ที่เป็นไปในมโน ทวาร. ฟังทราบสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ด้วยปัญญาสัมพัท สังโยชน์เบื้องบน ๕ ด้วยฉกฺขสัมพัท. บทว่า **คณฺสงฺฆจารี** ความว่า พระศาสดาชื่อว่า คณสงฆ- จารี เพราะทรงเที่ยวไปในคณะและสงฆ์. บทว่า **อทฺธา อจฺริสฺสฺสนฺติ** ได้แก่ ชนผู้มีศรัทธาแม้เหล่าอื่นเป็นอันมาก ก็จักเที่ยวไป โดยส่วนเดียว บทว่า **อโย** ได้แก่ พระศาสดานี้. บทว่า **อโนโก** แปลว่าไม่อาลัย.

บทว่า **อจุเชชฺช เนสฺสติ** ได้แก่ จักตัดขาดแล้วนำไป ท่านอธิบายว่า จักตัดขาดจากมือพระยามัจจุราชนำไปสู่ฝั่งคือพระนิพพาน. บทว่า **นยมานัน** แก่เป็น **นยมานนฺ** คือ เมื่อตถาคตนำไปอยู่.

บทว่า **เสถว ลิริสิ โอหจฺจ ปาตาเล กาธเมสฺส** ความว่า เหมือนวางหินก้อนใหญ่ขนาดเรือขนาดไว้บนศิรณะแล้วเข้าไปยืนที่บาดาล. บทว่า **ขาณฺว อฺรธาสาชฺช** ได้แก่ เหมือนเอาดอกกระทู้กอก. บทว่า **อเปถ** แปลว่า จงออกไป. ในที่นี้ท่านพระสังคิตติกาจารย์ทั้งหลาย จบเทศนาด้วยคำว่า **อิทมโวจ** แล้วกล่าวคาถาว่า **ททฺทพฺพหฺมานา** เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ททฺทพฺพหฺมานา** แปลว่า รุ่งเรืองงามยิ่งนัก. บทว่า **อาคณฺฐํ** ได้แก่ มาแล้ว. บทว่า **ปนฺนุติ** แปลว่า ขับไล่. บทว่า **ตุลฺล ภาฏจฺฉ มาตุโต** ความว่า 'ไล่ไปเหมือนลมพัดปุยจิวหรือปุยฝ้ายที่แตกออกจากผลพาไป ฉะนั้น.

จบอรรถกถามารชิตฺตสูตรที่ ๕

จบตติยวรรคที่ ๓ มารสังยุต เพียงเท่านั้น

รวมสูตรในคติยวรรคที่สามมี ๕ สูตร คือ

๑. สัมพหุสสูตร ๒. สมิทฺธิสูตร ๓. โคชิกสูตร ๔. สัตตวัสสสูตร ๕. มารชิตฺตสูตร นี้ พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐทรงแสดงแล้วกะมารชิตา พร้อมทั้งอรรถกถา

จบมารสังยุต

ภิกขุณีสังยุต

๑. อาพวิกาสูตร

ว่าด้วยมารรบกวนภิกษุณี

[๕๒๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี.

ครั้งนั้น เวลาเช้า อาพวิกาภิกษุณีนั่งห่มแล้วถือบาตรและจีวร เข้าไป. บิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี เทียบบิณฑบาตไปในกรุงสาวัตถีแล้ว เวลาปัจฉาภัต กลับจากบิณฑบาต มีความต้องการด้วยวิเวก จึงเข้าไปในป่าอันธวัน .

[๕๒๓] ลำดับนั้น มารผู้มีบาปใคร่จะให้อาพวิกาภิกษุณีบังเกิดความกลัว ความหวาดเสียว ขนพองสยองเกล้า และใคร่จะให้เคลื่อนจากวิเวก จึงเข้าไปหาอาพวิกาภิกษุณีถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้กล่าวกะอาพวิกาภิกษุณีด้วยคาถาว่า

ในโลก ไม่มีทางออกไปจากทุกข์ได้

ท่านจักทำอะไรด้วยวิเวก จงเสวยความ

ยินดีในกามเถิด อย่าได้มีความเดือดร้อน

ในภายหลังเลย.

[๕๒๔] ลำดับนั้น อาพวิกาภิกษุณีได้มีความดำริว่า นี้ใครหนอ กล่าวคาถา จะเป็นมนุษย์หรืออมมนุษย์.

ทันใดนั้น อาฬวกาฬิกษุณีได้มีความดำริว่า นี่คือมารผู้มีบาป ใครจะให้เรายังเกิดความกลัว ความหวาดเสียว ขนพองสยองเกล้า และใครจะให้เคลื่อนจากวิเวก จึงกล่าวคาถา.

ครั้นอาฬวกาฬิกษุณีทราบว่ นี่คือมารผู้มีบาปแล้ว จึงได้กล่าวกะมารผู้มีบาปด้วยคาถาว่า

ในโลกนี้มีทางออกไปจากทุกข์ได้

เรารู้ชัดดีแล้วด้วยปัญญา ดูก่อนมารผู้มี

บาปซึ่งเป็นเผ่าพันธุ์ของผู้ประมาท ท่าน

ไม่รู้จักทางนั้น กามทั้งหลายเปรียบด้วย

หอกและหลาว กองกามทั้งหลายนั้น

ประหนึ่งว่าผีร้าย เราไม่โยยถึงความยินดี

ในกามที่ท่านกล่าวถึงนั้น.

ลำดับนั้น มารผู้มีบาปเป็นทุกข์ เสียใจว่า อาฬวกาฬิกษุณีรู้จักเราดังนี้ จึงได้อันตรธานไปในที่นั่นเอง.

ภิกขุณีสังยุต

อรรถกถาอาพวิกาสูตร

ในภิกขุณีสังยุตอาพวิกาสูตรที่ ๑ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อาพวิกา ความว่า ผู้เกิดในเมืองอาพวี และออกบวชจากเมืองอาพวีนั้นแล. บทว่า อนุชวัน ความว่า ป่าที่นับว่าอันชวัน ตั้งแต่เวลาที่พวกโจร ๕๐๐ คน ควักนัยน์ตาทั้งสองของพระอริยบุคคล (อนาคามี) ผู้กล่าวธรรม นามว่าโยสธร ผู้รวบรวมทรัพย์มาเพื่อสร้างพระเจดีย์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า กัสสป ตนเองก็ตาแตกอยู่ในที่นั้นนั่นเอง. เขาว่าป่านั้นเป็นป่าสงวนในเนื้อที่ประมาณคาจูดหนึ่ง ทางด้านทิศทักษิณกรุงสววัตถิ ผู้ที่ต้องการวิเวกและภิกษุณีทั้งหลายก็พากันไปในป่านั้น. เพราะฉะนั้น แม้ภิกษุณีอาพวิกานี้ ก็มีความต้องการวิเวก จึงเข้าไปทางป่านั้น. บทว่า นิสุสรณ ได้แก่ พระนิพพาน. บทว่า ปล่อยได้แก่ด้วยปัจจเวกขณญาณ. บทว่า น ตฺว ชานาติ ตํ ปทํ ความว่า ท่านไม่รู้ทางพระนิพพาน หรือทางสวรรค์ อันไปสู่พระนิพพาน. บทว่า สติสุรูปมา ได้แก่ เสมือนกับหอกและหลาว เพราะอรรถว่า เป็นเครื่องทิ่มแทง. บทว่า ขนฺธาตํ อธิกฺกุฎานา ความว่า กองกามเหล่านั้นเป็นเหมือนฝั่วยาย.

จบอรรถกถาอาพวิกาสูตรที่ ๑

๒. โสมาสูตร

ว่าด้วยมารรบกวนโสมากิษุณี

[๕๒๕] สาวัตถินิทาน.

ครั้งนั้น เวลาเช้า โสมากิษุณีนุ่งห่มแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไป
บิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี เทียบบิณฑบาตไปในกรุงสาวัตถีแล้ว เวลาปัจฉิมภัต
กลับจากบิณฑบาตแล้ว เข้าไปยังป่าอันธวันเพื่อพักผ่อนกลางวัน ครั้นถึงป่า
อันธวันแล้ว จึงนั่งพักกลางวันทีโคนไม้ต้นหนึ่ง.

[๕๒๖] ลำดับนั้น มารผู้มีบาปใคร่จะให้โสมากิษุณีบังเกิดความกลัว
ความหวาดเสียว ขนพองสยองเกล้า และใคร่จะให้เคลื่อนจากสมาธิ จึงเข้าไป
หาโสมากิษุณีถึงที่นั่งพัก ครั้นแล้วได้กล่าวกะโสมากิษุณีด้วยคาถาว่า

สตรีมีปัญญาเพียงสองนิ้ว ไม่อาจถึง

ฐานะอันจะพึงอดทนได้ด้วยยาก ซึ่งท่าน

ผู้แสวงทั้งหลายจะพึงถึงได้.

[๕๒๗] ลำดับนั้น โสมากิษุณีได้มีความดำริว่า นี่ใครหนอกล่าว
คาถาจะเป็นมนุษย์หรืออมนุษย์

ทันใดนั้น โสมากิษุณีได้มีความดำริว่า นี่คือมารผู้มีบาป ใคร่จะ
ให้เราบังเกิดความกลัว ความหวาดเสียว ขนพองสยองเกล้า และใคร่จะให้
เคลื่อนจากสมาธิ จึงกล่าวคาถา.

ครั้นโสมากิษุณีทราบว่ นี่คือมารผู้มีบาปแล้ว จึงได้กล่าวกะมาร
ผู้มีบาปด้วยคาถาว่า

ความเป็นสตรีจะทำอะไรได้ เมื่อจิต

ตั้งมั่นดีแล้ว เมื่อญาณเป็นไปแก่ผู้เห็น
ธรรมอยู่โดยชอบ ผู้ใดพึงมีความคิดเห็น
แน้อย่างนี้ว่า เราเป็นสตรี หรือว่าเราเป็น
บุรุษ หรือจะยังมีความเกาะเกี่ยวว่า เรา
มีอยู่ มารควรจะกล่าวแก่ผู้นั้น.

ลำดับนั้น มารผู้มีบาปเป็นทุกข์ เสียใจว่า โสมาภิกษุณิรักเรา ดังนี้
จึงได้อันตรธานไปในที่นั่นเอง.

อรรถกถาโสมาสูต

ในโสมาสูตที่ ๒ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:-

บทว่า ฐานํ ได้แก่ พระอรหัต. บทว่า ทุริสฺสมภวํ ได้แก่
ทนได้ยาก. บทว่า ทฺวํกุลฺปญฺญา ได้แก่ ปัญญาเล็กน้อย อีกอย่างหนึ่ง
หญิงชื่อว่า ทฺวํกุลฺปญฺญา เพราะใช้สองนิ้วหยิบปุ๋ยฝ้ายกรอด้าย. บทว่า
ญาณมฺหิ วตฺตมานมฺหิ ความว่า เมื่อญาณในผลสมาบัติเป็นไปอยู่. บทว่า
ธมฺมํ วิปสฺสุโต ความว่า ผู้เห็นแจ้งธรรมคือสัจจะ ๔ หรือเห็นเฉพาะ
เบญจขันธ์ อันเป็นอารมณ์ของวิปัสสนาในส่วนเบื้องต้น. บทว่า กิณฺณิ วา
ปน อสฺมิติ ความว่า หรือความกังวลอื่น ๆ จะพึงมีแก่ผู้ใดด้วยตัณหามานะ
และทิฐิว่า เป็นเรา ดังนี้.

จบอรรถกถาโสมาสูตที่ ๒

๓. โคตมีสูตร

ว่าด้วยมารรบกวนกิสาคอตมีภิกษุณี

[๕๒๘] สาวัดดีนิทาน.

ครั้งนั้น เวลาเช้า กิสาคอตมีภิกษุณีนั่งห่มแล้ว ถือบาตรและจีวร เข้าไปบิณฑบาตในกรุงสาวัดดี เทียบบิณฑบาตไปในกรุงสาวัดดีแล้ว เวลา บิณฑบาต กลับจากบิณฑบาตแล้วเข้าไปยังป่าอันธวันเพื่อพักผ่อนกลางวัน ครั้น ถึงป่าอันธวันแล้ว จึงนั่งพักกลางวันทีโคนไม้ต้นหนึ่ง.

[๕๒๙] ลำดับนั้น มารผู้มีบาปใครจะให้กิสาคอตมีภิกษุณีบังเกิด ความกลัว ความหวาดเสียว ขนพองสยองเกล้า และใครจะให้เคลื่อนจาก สมาธิ จึงเข้าไปหากิสาคอตมีภิกษุณีถึงที่นั่งพัก ครั้นแล้ว ได้กล่าวกะกิสาคอตมีภิกษุณีด้วยคาถาว่า

ท่านเสียถูกไปหรือมานั่งอยู่คนเดียว

มีหน้าเหมือนคนร้องไห้ มาอยู่กลางป่า

คนเดียว กำลังแสวงหาบารุขหรือหนอ.

[๕๓๐] ลำดับนั้น กิสาคอตมีภิกษุณีได้มีความดำริว่า นี่ใครหนอ กล่าวคาถา จะเป็นมนุษย์หรืออมมนุษย์.

ทันใดนั้น กิสาคอตมีภิกษุณีได้มีความดำริว่า นี่คือมารผู้มีบาป ใคร จะให้เราบังเกิดความกลัว ความหวาดเสียว ขนพองสยองเกล้า และใครจะให้เคลื่อนจากสมาธิ จึงกล่าวคาถา.

ครั้นกิสาคอตมีภิกษุณีทราบว่ นี่คือมารผู้มีบาปแล้ว จึงได้กล่าวกะมารผู้มีบาปด้วยคาถาว่า

เราเสียบุตรไปแล้ว เหมือนความ
ตายของบุตรถึงที่สุดแล้ว บุรุษทั้งหลาย
ก็มีความตายของบุตรนี้เป็นที่สุดเหมือนกัน
เราไม่เศร้าโศก ไม่ร้องไห้ ไม่กลัวความ
ตายนั้นดอก.

ผู้มีอายุ ความเพลิดเพลिनในส่วน
ทั้งปวง เรากำจัดแล้ว กองมืดเราทำลาย
แล้ว เราชนะเสนาแห่งมัจจุแล้ว ไม่มี
อาสวะอยู่.

ลำดับนั้น มารผู้มีบาปเป็นทุกข์ เสียใจว่า กิสาโคตมีภิกษุณีรู้จักเรา
ดังนี้ จึงได้อันตรธานไปในที่นั่นเอง.

อรรถกถาโคตมีสูตร

ในโคตมีสูตรที่ ๓ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

ก็คำว่า **กิสาโคตมี** เป็นชื่อของภิกษุณีนั่น เพราะเธอมีเนื้อและ เลือดน้อย. ได้ยินว่า ครั้งก่อนทรัพย์ประมาณ ๘๐ โกฎิ ในเรือนตระกูลแห่ง หนึ่ง ณ กรุงสาวัตถี กลายเป็นถ่านไปหมด. กุฎุมพิมิได้ขนถ่านไปทิ้ง คิดว่า จักมีผู้มีบุญไร ๆ เป็นแน่ ด้วยบุญของผู้ที่ทรัพย์จักกลับเป็นปกติอีก จึงเอา ทองและเงินใส่ถาดเต็มหลายถาดเอาไปวางไว้ที่ตลาดแล้วนั่งอยู่ใกล้ ๆ. ลำดับ นั้น ธิดาของตระกูลยากจนคนหนึ่ง คิดว่า เราจักถือเอาทรัพย์ครึ่งมาสกแล้วนำ กิ่งไม้มา เดินไปตามถนน เห็นทรัพย์นั้นจึงกล่าวแก่กุฎุมพินว่า ทรัพย์ที่ตลาดมี ถึงเพียงนี้ ที่เรือนจักมีเพียงไร. กุฎุมพิดถามว่า แม่หนู เธอเห็นอะไรจึงได้ พูดยังนี้. นางตอบว่า เห็นเงินและทองนี้. กุฎุมพิดคิดว่า หญิงคนนี้จะรวย จักเป็นผู้มีบุญ จึงถามถึงที่อยู่ของนาง เก็บงำสิ่งของไว้ที่ตลาดแล้วเข้าไปหา มารดาบิดาของนาง กล่าวอย่างนี้ว่า ในเรือนของเรามีเด็กหนุ่มอยู่ ท่านจงให้ เด็กหญิงคนนี้แก่เขาเถิด มารดาบิดากล่าวว่า นายท่านจักหยอกล้อคนยากจน ทำไม. กุฎุมพิดกล่าวว่า ธรรมดาว่า ความสนิทสนมโดยฐานมิตร ย่อมมีกับคน ยากจน ท่านทั้งหลายจงให้เถิด นางจักได้เป็นเจ้าของทรัพย์แล้วพานางนำมา ครองเรือน. นางอยู่ร่วมกันจึงคลอดบุตรชาย. บุตรได้ตายในเวลาพอเดินได้. นางเกิดในตระกูลเชษฐใจ แม้ได้อยู่ในตระกูลใหญ่ ก็เกิดความเศร้าโศกอย่าง หนักว่า เราถึงความพินาศเพราะบุตร ไม่เผาศพบุตร อุ้มซากบุตรนั้นเที่ยว พริ้วเพื่อไปทวนคร.

วันหนึ่ง นางไปสำนักพระทศพลตามทางที่จะไปเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอพระองค์โปรดประทานยาเพื่อให้ลูกหายจากโรค. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เจ้าจงเที่ยวไปยังกรุงสาวัตถี จงนำเมล็ดพันธุ์ฝักกาดจากเรือนที่ไม่เคยมีคนตายมา นั้นจักเป็นยาของลูก นางเข้าไปสู่นคร ไปขอเมล็ดพันธุ์ฝักกาดโดยนัยที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสบอก ตั้งแต่เรือนหลังไกล ถูกชาวบ้านทุก ๆ หลังเรือนกล่าวว่า เธอจักพบเรือนอย่างนี้แต่ที่ไหน เที่ยวไปสองสามหลังคาเรือน คิดว่า นัยว่าความตายนี้เป็นธรรมดาของคนทุกคน ไม่ว่าเราหรือลูก ดังนี้แล้ว จึงทิ้งศพไว้ที่ศาลาแล้วขอบรรพชา. พระศาสดาทรงส่งไปสำนักนางภิกษุณีด้วยพระดำรัสว่า จงให้หญิงนี้บวชเถิด. นางบรรดูละพริบตาในขณะจรดปลายมิดโกนนั่นเอง. ท่านหมายเอาพระเถรีนี้จึงกล่าวว่า **อถ โข กิสาโคตมิ** ดังนี้.

บทว่า **เอกมาสี** ตัดเป็น **เอกา อาสี**. บทว่า **รุตมมุชชี** ได้แก่ มีหน้าดังร่องให้. **อนุต ศัพท** ในบทว่า **อจนุต หตปุตุตมฺหิ** เป็นอัจฉินตะส่วนอดีต. บทว่า **อจนุต** นั้นเป็นภวานปุงสกลิงค์. ท่านกล่าวอธิบายว่าการตายของบุตร เป็นที่สุด คือเป็นอดีต ฉันใด บุตรที่ตายแล้วก็ฉันนั้นบัดนี้เราไม่มีลูกตายอีก. บทว่า **ปฐิตาเอตทฺนฺตिका** ความว่า แม้คนเหล่านี้ก็มีความตายนี้เป็นที่สุดเหมือนกัน ที่สุดแห่งความตายของบุตรของเราทั้งหลายเป็นที่สุดแม้ของคนทั้งหลาย เราจึงไม่ควรแสวงหาบุตรที่ตายในบัดนี้. บทว่า **สพฺพุตฺต วิหตา นนฺทิ** ความว่า ความเพลิดเพลिनด้วยอำนาจค้นหาในชั้นอายุตนะ ชาติ ภูพ กำเนิด คติ ฐิติและนิवासทั้งหมด เราจัดได้แล้ว. บทว่า **ตโมกฺขนุโ** ได้แก่กองอวิชชา. บทว่า **ปทาสิโต** ความว่า ทำลายแล้วด้วยญาณ.

๔. วิชาสูตร

ว่าด้วยมารรบกวนวิชาภิกษุณี

[๕๓๑] สาวัตถีนิทาน.

ครั้งนั้น เวลาเช้า วิชาภิกษุณีนุ่งห่มแล้ว ถือบาตรและจีวร ฯลฯ
จึงนั่งพักกลางวันโคนไม้ต้นหนึ่ง.

[๕๓๒] ลำดับนั้น มารผู้มีบาปใครจะให้วิชาภิกษุณีบังเกิดความ
กลัว ความหวาดเสียว ขนพองสยองเกล้า และใครจะให้เคลื่อนจากสมาธิ จึง
เข้าไปหาวิชาภิกษุณีถึงที่นั่งพัก ครั้นแล้ว ได้กล่าวกะวิชาภิกษุณีด้วยคาถาว่า

เธอยังเป็นสาวมีรูปงาม และฉันทักยัง

เป็นหนุ่มแน่น มาเถิดนาง เรามารอิทธิฤทธิ์

กันด้วยดนตรี มีองค์ห้า.

[๕๓๓] ลำดับนั้น วิชาภิกษุณีได้มีความดำริว่า นี่ใครหนอกล่าว
คาถา จะเป็นมนุษย์หรืออมนุษย์.

ทันใดนั้น วิชาภิกษุณีได้มีความดำริว่า นี่คือมารผู้มีบาป ใครจะ
ให้เราบังเกิดความกลัว ความหวาดเสียว ขนพองสยองเกล้า และใครจะให้
เคลื่อนจากสมาธิ จึงได้กล่าวคาถา.

ครั้นวิชาภิกษุณีทราบว่ นี่คือมารผู้มีบาปแล้ว จึงได้กล่าวกะมารผู้
มีบาปด้วยคาถาว่า

ดูก่อนมาร รูป เสียง กลิ่น รส

โผฏฐัพพะ อันน่ารื่นรมย์ใจ เราขอมอบให้

ท่านผู้เดียว เพราะเราไม่ต้องการมัน เรา

อีกอัคระอาด้วยกายเนา อันจะแตกทำลาย

เปื่อยพังไปนี้ กามตัณหา เราถอนได้แล้ว

ความมืดในรูปภพที่สัตว์ทั้งหลายเข้าถึง
ในอรุภพที่สัตว์ทั้งหลายเป็นภาคี และใน
สมาบัติอันสงบทั้งปวง เรากำจัดได้แล้ว.

ลำดับนั้น มารผู้มีบาปเป็นทุกข์ เสียใจว่า วิชาภิกษุณีรู้จักเราดังนี้
จึงได้อันตรธานไปในที่นั่นเอง.

อรรถกถาวิชาสูตร

ในวิชาสูตรที่ ๔ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ปญฺจกุณฺเณ** ความว่าประกอบด้วยองค์ ๕ อย่างนี้ คือ อาตตะ
กลองที่หุ้มหนังหน้าเดียว วิตตะหุ้มทั้งสองหน้าคือตะโพน อาตตวิตตะ หุ้มทั้ง
หมดมีบัณเฑาะว์เป็นต้น ฉนะคือ ฆ้อง สุสิระปีและสังข์เป็นต้น. บทว่า
นินฺยาคตฺยามี ตฺยฺเหว ความว่า เราจะให้คนตรีทั้งหมดแก่ท่านเท่านั้น. บทว่า
มาร น หิ เตน อตฺถิกา ความว่า เราไม่ต้องการคนตรีนั้น. บทว่า **ปฺปุตฺติกายน**
ความว่ากายแม้มีวรรณะดังทองคำ ก็ยังชื่อว่าเป็นกายเน่า เพราะอรรถว่าไหลเข้า
ไหลออกเป็นนิตย์ เพราะฉะนั้น วิชาภิกษุณีจึงกล่าวอย่างนั้น. บทว่า **ภินฺนุทเนน**
ได้แก่มีอันแตกไปเป็นสภาวะ. บทว่า **ปภฺงฺคฺนฺนา** ได้แก่ถึงความแตกเป็น
สุขผงเป็นธรรมดา. บทว่า **อภฺญฺญิยามิ** แปลว่า อึดอัดอยู่. บทว่า **หฺรยฺยามิ**
แปลว่าระอาอยู่. บทว่า **สนฺตฺตา สฺมาปฺตฺติ** ความว่าโลกียสมาบัติ ๘ อย่าง
ท่านกล่าวว่างบ เพราะสงบโดยอารมณ์ และสงบโดยองค์. บทว่า **สพฺพฺพตฺต**
ได้แก่ ในรูปภพและอรุภพทั้งหมด. วิชาภิกษุณีจึงกล่าวว่า แม้ความมืดคือ
อวิชาเรากำจัดได้แล้ว ในฐานะทั้งปวงเหล่านี้คือในกามภพ ที่ยึดถือเอาแล้ว
เพราะถือเอาภพ ๒ เหล่านี้ และในสมาบัติ ๘.

จบอรรถกถาวิชาสูตรที่ ๔

๕. อุบลวรรณาสูตร

ว่าด้วยมารรบกวนอุบลวรรณาภิกษุณี

[๕๓๔] สาวัตถีนีทาน.

ครั้งนั้น เวลาเช้า อุบลวรรณาภิกษุณีนั่งห่มแล้ว ถือบาตรและจีวร
ได้ยืนอยู่ที่โคนต้นสาละพฤกษ์ซึ่งมีดอกบานสะพรั่ง ต้นหนึ่ง.

[๕๓๕] ลำดับนั้น มารผู้มีบาปใคร่จะให้อุบลวรรณาภิกษุณีบังเกิด
ความกลัว ความหวาดเสียว ขนพองสยองเกล้า และใคร่จะให้เคลื่อนจากสมาธิ
จึงเข้าไปหาอุบลวรรณาภิกษุณีถึงที่ยืนอยู่ ครั้นแล้วได้กล่าวกะอุบลวรรณาภิกษุณี
ด้วยคาถาว่า

ดูก่อนภิกษุณี ท่านคนเดียว เข้ามา

ยังต้นสาละพฤกษ์ ซึ่งมีดอกบานสะพรั่ง

ตลอดยอด แล้วยืนอยู่ที่โคนต้นสาละพฤกษ์

ฉวีวรรณของท่านไม่มีที่สอง คนทั้ง

หลายก็จะมาในที่นี้เช่นท่าน ท่านกลัวความ

เป็นพาลของพวกนักลองหรือ.

[๕๓๖] ลำดับนั้น อุบลวรรณาภิกษุณีได้มีความดำริว่า นี่ใครหนอ
กล่าวคาถา จะเป็นมนุษย์หรืออมมนุษย์.

ทันใดนั้น อุบลวรรณาภิกษุณีได้มีความดำริว่า นี่คือมารผู้มีบาป ใคร่
จะให้เรบังเกิดความกลัว ความหวาดเสียว ขนพองสยองเกล้า และใคร่จะให้
เคลื่อนจากสมาธิ จึงกล่าวคาถา.

ครั้นอุบลวรรณาภิกษุณีทราบว่ นี่คือมารผู้มีบาปแล้ว จึงได้กล่าว
กะมารผู้มีบาปด้วยคาถาว่า

แม้ทำเลงตั้งแสนมาในที่นี้ ก็ตาม

เถิด เราไม่สะเทือนชนไม่สะดุ้ง ดูก่อน
มาร ถึงเราคนเดียว ก็ไม่กลัวท่าน. เรา
นี้จะหายตัวหรือเข้าห้องของท่าน แม้จะ
ยืนอยู่ ณ ระหว่างดวงตาดังจุมูก ท่าน
จักไม่เห็นเรา.

เราเป็นผู้ชำนาญในจิต อิทธิบาทเรา

เจริญดีแล้ว เราพ้นแล้วจากเครื่องผูกทุก

ชนิด เราไม่กลัวท่านดอก ท่านผู้มีอายุ.

ลำดับนั้น มารผู้มีบาปเป็นทุกข์ เสียใจว่า อุบลวรรณาภิกษุณีรู้จักเรา
ตั้งได้อัน จึงได้อันตรธานไปในที่นั้นเอง.

อรรถกถาอุบลวรรณาสูตร

ในอุบลวรรณาสูตรที่ ๕ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **สุสุปิตคัค** ความว่า ต้นสาละดอกบานสะพรั่งตั้งแต่ยอด.
ด้วยคำว่า **น จตฺถิ เต ทุตฺติยา วณฺณชาตุ** มารกล่าววว่าวรรณาธาตุที่ ๒ อัน
เหมือนกับวรรณาธาตุของท่าน ย่อมไม่มี คือไม่มีภิกษุอื่นเหมือนกับท่าน. บทว่า
อิชาคตา ตามิสฺสิกา ภเวยฺย ความว่า ท่านมาในที่นี้ย่อมไม่ได้ความ
สนิทสนมหรือความรักอะไร ฉันทใด แม้ชนเหล่านั้นก็เป็นเสมือนท่านฉันทนั้น
เหมือนกัน. บทว่า **ปทุมมุตฺตริกาย** ความว่า แม้เราจะยืนอยู่บนดั่งจมูก
ระหว่างนัยน์ตาทั้งสอง ท่านก็ไม่เห็น. บทว่า **วสีฏฺทมฺหิ** แปลว่า ย่อมเป็น
ผู้ชำนาญ.

จบอรรถกถาอุบลวรรณาสูตรที่ ๕

๖. จาลาสูตร

ว่าด้วยมารรบกวนจาลาภิกษุณี

[๕๓๗] สาวัดถีนิทาน.

ครั้งนั้น เวลาเช้า. จาลาภิกษุณีนุ่งห่มแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไป
บิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี เทียบบิณฑบาตไปในกรุงสาวัตถีแล้ว เวลาปัจฉิมภัต
กลับจากบิณฑบาตแล้วเข้าไปยังป่าอันธวันเพื่อพักกลางวัน ครั้นถึงป่าอันธวัน
แล้วจึงนั่งพักกลางวันที่โคนไม้ต้นหนึ่ง.

[๕๓๘] ลำดับนั้น มารผู้มีบาปใคร่จะให้จาลาภิกษุณีบังเกิดความกลัว
ความหวาดเสียว ขนพองสยองเกล้า และใคร่จะให้เคลื่อนจากสมาธิ จึงเข้าไป
หาจาลาภิกษุณีถึงที่นั่งพัก ครั้นแล้วได้กล่าวกะจาลาภิกษุณีว่า คุณ่อนภิกษุณี
ท่านไม่ชอบใจอะไรหนอ.

จาลาภิกษุณีตอบว่า คุณ่อนท่านผู้มีอายุ เราไม่ชอบความเกิดเลย.

[๕๓๙] มารผู้มีบาปกล่าวว่า

เพราะเหตุไรหนอ ท่านจึงไม่ชอบ

ความเกิด ผู้เกิดมาแล้วย่อมบริโภคม

ไครหนอให้ท่านยึดถือเรื่องนี้ อย่าเลย

ภิกษุณี ท่านจงชอบความเกิด.

[๕๔๐] จาลาภิกษุณีกล่าวว่า

ผู้เกิดมาก็ต้องตาย ผู้ที่เกิดมาย่อมพบ

เห็นทุกข์ คือ การจองจำ การฆ่า ความ

เศร้าหมอง เพราะฉะนั้น เราจึงไม่ชอบ

ความเกิด.

พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเป็น
เครื่องกำลวงความเกิด พระองค์สอนให้
เราตั้งอยู่ในสัจจะ เพื่อละทุกข์ทั้งมวล สัตว์
เหล่าใดเข้าถึงรูปภพ และสัตว์เหล่าใดเป็น
ภาคีแห่งรูปภพ สัตว์เหล่านั้นเมื่อยังไม่รู้
นิโรธ ต้องมาสู่ภพอีก.

ลำดับนั้น มารผู้มีบาปเป็นทุกข์ เสียใจว่า จาตภิกษุณีรู้จักเรา ดังนี้
จึงได้อันตรธานไปในที่นั่นเอง.

อรรถกถาจาตาสูต

ในจาตาสูตที่ ๖ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า โโก นุ ตี อิทมาทปยิ ความว่า ใครหนอคือคนพาลมีความ
รู้น้อย ให้ท่านยึดถือเรื่องนี้. บทว่า ปริเกตุลลํ ได้แก่ ความวุ่นวายซึ่งมีประการ
ต่าง ๆ แม้อย่างอื่น บัดนี้มารกล่าวคำใดไว้ว่า ใครหนอจะให้เขายึดถือเอาเรื่อง
นั้นจึงแสดงคำนั้นว่า คนอันธพาลไม่ให้เรายึดถือ แต่พระศาสดาผู้เป็นอัคร-
บุคคลในโลกแสดงธรรมแล้ว จึงกล่าวว่า พุทโธ ดังนี้ เป็นต้น. บรรดาบทเหล่า
นั้น บทว่า สจฺเจ นิเวสยิ ความว่าให้ตั้งอยู่ในพระนิพพานอันเป็นปรมัตถสัจจะ.
บทว่า นิโรธํ อปฺปชานนฺตา ได้แก่ ไม่รู้นิโรธสัจจะ.

จบอรรถกถาจาตาสูตที่ ๖

๗. อุปจาลาสูตร

ว่าด้วยมารรบกวนอุปจาลาภิกษุณี

[๕๔๑] สาวัตถีนิทาน.

ครั้งนั้น เวลาเช้า อุปจาลาภิกษุณีนุ่งห่มแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี เทียบบิณฑบาตไปในกรุงสาวัตถีแล้ว เวลาปัจฉิมภัต กลับจากบิณฑบาตแล้วเข้าไปยังป่าอันธวันเพื่อพักกลางวัน ครั้นถึงป่าอันธวันแล้ว จึงนั่งพักกลางวันอยู่ที่โคนไม้ต้นหนึ่ง.

[๕๔๒] ลำดับนั้น มารผู้มีบาปใคร่จะให้อุปจาลาภิกษุณีบังเกิดความกลัว ความหวาดเสียว ขนพองสยองเกล้า และใคร่จะให้เคลื่อนจากสมาธิ จึงเข้าไปหาอุปจาลาภิกษุณีถึงที่นั่งพัก ครั้นแล้วได้กล่าวกะอุปจาลาภิกษุณีว่า
คุณก่อนภิกษุณี อย่างไรหนอท่านจึงอยากจะเกิด.

อุปจาลาภิกษุณีตอบว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุ เราไม่อยากเกิดในที่ไหน ๆ
เลย.

[๕๔๓] มารผู้มีบาปกล่าวว่า.

ท่านจงตั้งจิตไว้ในพวกเทพชั้นดาว

ดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี

และชั้นวสวัตตีเถิด ท่านจักได้เสวยความ

ยินดี.

[๕๔๔] อุปจาลาภิกษุณีกล่าวว่า

พวกเทพชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา

ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี และชั้นวสวัตตี

ยังผูกพันอยู่ด้วยเครื่องผูกคือกาม จำต้อง
กลับมาสู่อำนาจมารอีก โลกทั้งหมด
เราร้อน โลกทั้งหมดคุณเป็นควัน โลก
ทั้งหมดลวกโพลง โลกทั้งหมดสิ้นสะเทือน.

ใจของเรายินดีแน่วในพระนิพพาน
อันไม่สิ้นสะเทือน อันไม่หวั่นไหว ที่
ปุถุชนเสพไม่ได้ มีโชคติของมาร.

ลำดับนั้น มารผู้มีบาปเป็นทุกข์ เสียใจว่า อุปจาลาภิกษุณีรู้จักเรา
ดังนี้ จึงได้อันตรธานไปในที่นั่นเอง.

อรรถกถาอุปจาลาสูต

ในอุปจาลาสูตที่ ๗ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า เหนติ มารวสั ปุน ความว่า มาสู่อำนาจ มรณมาร
กิเลสมาร และเทวบุตรมาร. บทว่า ปฐปิโต ได้แก่ ให้เดือดร้อน. บทว่า
อคติ ยตุถ มารสุส ความว่า ในพระนิพพานใด ท่านผู้เป็นมารไปไม่ได้.
บทว่า ตตุถ ได้แก่ ในพระนิพพานนั้น.

จบอรรถกถาอุปจาลาสูตที่ ๗

๘. สีสุปจาลาสูตร

ว่าด้วยมารรบกวนีสุปจาลาภิกษุ

[๕๔๕] สาวัตถีนิทาน.

ครั้งนั้น เวลาเช้า สีสุปจาลาภิกษุณุ่งห่มแล้ว ถือบาตรและจีวร เข้าไปบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี เทียบบิณฑบาตไปในกรุงสาวัตถีแล้ว เวลาปัจฉิมภัต กลับจากบิณฑบาตแล้วเข้าไปยังป่าอันธวันเพื่อพักกลางวัน ครั้นถึงป่าอันธวัน จึงนั่งพักกลางวันที่โคนไม้ต้นหนึ่ง.

[๕๔๖] ลำดับนั้น มารผู้มีบาปเข้าไปหาีสุปจาลาภิกษุณึ่งที่นั่งพัก ครั้นแล้วได้กล่าวกะีสุปจาลาภิกษุณึ่งว่า คุณ่อนภิกษุณึ่ง ท่านชอบใจทิจฐิของใครหนอ.

ีสุปจาลาภิกษุณึ่งตอบว่า คุณ่อนท่านผู้มีอายุ เราไม่ชอบใจทิจฐิของใครเลย.

[๕๔๗] มารผู้มีบาปกล่าวว่า

ท่านจงใจเป็นคนโล้น ปราภฏ
ตัวเหมือนสมณะ แต่ใจท่านไม่ชอบใจ
ทิจฐิ ท่านประพฤติเรื่องนึ่ง เพราะความ
งมกายหรือ.

[๕๔๘] สีสุปจาลาภิกษุณึ่งกล่าวว่า

คนเจ้าทิจฐิ ภายนอกพระศาสนา
นึ่ง ย่อมจมอยู่ในทิจฐิทั้งหลาย เราไม่
ชอบใจธรรมของพวกเขา พวกเขาเป็น

คนไม่ฉลาดต่อธรรม ยังมีพระพุทธเจ้า
ผู้เสด็จอุบัติในศากยสกุล หาบุคคลอื่น
เปรียบมิได้ ทรงครอบงำส่วนทั้งปวง
ทรงบรรเทาเสียซึ่งมาร ไม่ปราศัยในที่
ทุกสถาน ทรงพ้นแล้วในส่วนทั้งปวง
เป็นผู้อันค้นหาและทิวาอาศัยไม่ได้ มี
พระจักขุทรงเห็นธรรมทั้งปวง ทรงบรรลุ
ธรรมเป็นที่สิ้นกรรมทุกอย่าง ทรงน้อม
ไปในธรรมเป็นที่สิ้นอุปธิ พระผู้มีพระ
ภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นศาสดาของเรา
เราชอบใจคำสอนของพระองค์ท่าน.

ลำดับนั้น มารผู้มีบาปเป็นทุกข์ เสียใจว่า สีสุปจาลาภิกษุณีรู้จักเรา
ดังนี้ จึงได้อันตรธานไปในที่นั่นเอง.

อรรถกถาสีสุปจาลาสูตร

ในสีสุปจาลาสูตรที่ ๘ มีวินิจฉัยต่อไปนี้ :-

บทว่า **สุมณิ วีย ทิสฺสติ** ความว่า ท่านปรากฏตัวเหมือนสมณะ.

บทว่า **กิมิว จริสิ โมมุหา** ความว่า เพราะเหตุไรท่านจึงประพฤติเหมือนคนงมกาย. บทว่า **อิโต พหิทฺธา** ความว่า ภายนอกพระศาสนานี้. บทว่า **ปาสนฺทา** ความว่า เจ้าลัทธิข่อมเหวียงบ่วง คือทูลลงในจิตของสัตว์ทั้งหลาย. แต่พระศาสนาข่อมปลดเปลื้องบ่วงทั้งหลาย ฉะนั้น จึงไม่กล่าวว่าเจ้าลัทธิเจ้าลัทธิมีภายนอกพระศาสนานี้ทั้งนั้น. บทว่า **ลัสสิทฺตติ** ได้แก่จน คือติด.

บัดนี้ สีสุปจาลาภิกษุณีเมื่อกล่าวแก้ปัญหาที่ว่า ท่านบวชอุทิศใคร จึงกล่าวว่า **อตุลิสฺสกุญฺเฬ ชาโต** เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สพฺพปาภิสฺส** ความว่า ครอบงำส่วนทั้งหมด มีขันธ อายตนะ ธาตุ ภพ กำเนิด ละคะเป็นต้น ชื่อว่า **มารนฺทุทะ** เพราะบรรเทา คือขับไล่มารณมารเป็นต้น บทว่า **สพฺพตฺตมฺปราชิโต** ความว่า ไม่แพ้ในกิเลสทั้งมวลมีราคะเป็นต้น หรือในการรบบมาร. บทว่า **สพฺพตฺตมฺมุจฺจโต** ความว่า น้อมไปในธรรม ทั้งปวงมีขันธเป็นต้น. บท **อสุสิโต** ความว่า อันตณฺหานิสัยและทิกฺขุณิสัย ไม่อาศัยแล้ว. บทว่า **สพฺพกมฺมุขฺยํ ปตฺโต** ความว่า บรรลุพระอรหัต กล่าวคือธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งกรรมทั้งปวง. บทว่า **อุปฺธิสฺสงฺขเย** ความว่า ทรงน้อมเป็นอารมณ์ในพระนิพพาน กล่าวคือธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปฺธิ.

จบอรรถกถาสีสุปจาลาสูตรที่ ๘

๕. เสลาสูตร

ว่าด้วยมารรบกวนเสลาภิกษุณี

[๕๔๘] สาวัตถีนิทาน.

ครั้งนั้น เวลาเช้า เสลาภิกษุณีนุ่งห่มแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไป
บิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี เทียบบิณฑบาตไปในกรุงสาวัตถีแล้ว เวลาปัจฉิมภัต
กลับจากบิณฑบาตแล้วเข้าไปยังป่าอันธวันเพื่อพักกลางวัน ครั้นถึงป่าอันธวัน
แล้ว จึงนั่งพักกลางวันที่โคนไม้ต้นหนึ่ง.

[๕๕๐] ลำดับนั้น มารผู้มีบาปใคร่จะให้เสลาภิกษุณีบังเกิดความกลัว
ความหวาดเสียว ขนพองสยองเกล้า และใคร่จะให้เคลื่อนจากสมาธิ จึงเข้า
ไปหาเสลาภิกษุณีถึงที่นั่งพัก ครั้นแล้ว ได้กล่าวกะเสลาภิกษุณีด้วยคาถาว่า

รูปนี้ ใครสร้าง ผู้สร้างรูปอยู่ที่ไหน

รูปบังเกิดในที่ไหน รูปดับไปในที่ไหน.

[๕๕๑] ลำดับนั้น เสลาภิกษุณีได้มีความดำริว่า นี่ใครนอกถ่า
คาถา จะเป็นมนุษย์หรืออมมนุษย์.

ทันใดนั้น เสลาภิกษุณีได้มีความดำริว่า นี่คือมารผู้มีบาป ใคร่จะ
ให้เราบังเกิดความกลัว ความหวาดเสียว ขนพองสยองเกล้า และใคร่จะให้
เคลื่อนจากสมาธิ จึงกล่าวคาถา.

ครั้นเสลาภิกษุณีทราบว่ นี่คือมารผู้มีบาปแล้ว จึงได้กล่าวกะมาร
ผู้มีบาปด้วยคาถาว่า

รูปนี้ ไม่มีใครสร้าง อตภาพนี้ ไม่มี

ใครก่อ รูปเกิดขึ้นเพราะอาศัยเหตุ ดับไป

เพราะเหตุดับ.

พืชชนิดใดชนิดหนึ่งที่บุคคลหว่าน
ลงในนา ย่อมงอกขึ้นเพราะอาศัยเหตุ ๒
ประการ คือ ธรณีในแผ่นดิน และยาง
ในพืช ฉันทใด ชันธ ชาติ และอายุตนะ
๖ เหล่านี้ ก็เกิดขึ้นเพราะอาศัยเหตุ ดับไป
เพราะเหตุดับ ฉันทนั้น.

ลำดับนั้น มารผู้มีบาปเป็นทุกข์ เสียใจว่า เสลาภิกษุณีรู้จักเรา ดังนี้
จึงได้อันตรธานไปในที่นั่นเอง.

อรรถกถาเสลาสูตร

ในเสลาสูตรที่ ๕ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า เกนทํ ปกตํ ความว่า ใครสร้างรูปนี้. ด้วยบทว่า พิมพํ
ท่านกล่าวหมายเอาอัทธภาพ. ด้วยบทว่า อหํ ท่านกล่าวเฉพาะอัทธภาพ เพราะ
เป็นที่ตั้งแห่งทุกข์. บทว่า เหตุภงฺกคา ได้แก่ เหตุดับ เพราะปัจจัยบกพร่อง.

จบอรรถกถาเสลาสูตรที่ ๕

๑๐. วชิราสูตร

ว่าด้วยมารรบกวนวชิราภิกษุณี

[๕๕๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี.

ครั้งนั้น เวลาเช้า วชิราภิกษุณีนุ่งห่มแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไป บิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี เทียบบิณฑบาตไปในกรุงสาวัตถีแล้ว เวลาปัจฉิมภัต กลับจากบิณฑบาตแล้ว เข้าไปยังป่าอันธวันเพื่อพักกลางวัน ครั้นถึงป่าอันธวันแล้ว จึงนั่งพักกลางวันทีโคนไม้ต้นหนึ่ง.

[๕๕๓] ลำดับนั้น มารผู้มีบาปใคร่จะให้วชิราภิกษุณีบังเกิดความกลัว ความหวาดเสียว ขนพองสยองเกล้า และใคร่จะให้เคลื่อนจากสมาธิ จึงเข้าไปหาวชิราภิกษุณีถึงที่นั่งพัก ครั้นแล้วได้กล่าวกะวชิราภิกษุณีด้วยคาถาว่า

สัตว์นี้ ใครสร้าง ผู้สร้างสัตว์อยู่

ที่ไหน สัตว์บังเกิดในที่ไหน สัตว์ดับไป

ในที่ไหน.

[๕๕๔] ลำดับนั้น วชิราภิกษุณีได้มีความดำริว่า นี่ใครนอกกล่าวคาถา จะเป็นมนุษย์หรืออมมนุษย์.

ทันใดนั้น วชิราภิกษุณีได้มีความดำริว่า นี่คือมารผู้มีบาปใคร่จะให้เรายังเกิดความกลัว ความหวาดเสียว ขนพองสยองเกล้า และใคร่จะให้เคลื่อนจากสมาธิ จึงกล่าวคาถา.

ครั้นวชิราภิกษุณีทราบวาทะนี้คือมารผู้มีบาป แล้วจึงได้กล่าวกะมารผู้มีบาปด้วยคาถาว่า

ดูก่อนมาร เพราะเหตุไรหนอ ความ
เห็นของท่านจึงหวนกลับมาว่าสัตว์ ใน
กองสังขารล้วนนี้ ย่อมไม่ได้นามว่า สัตว์
เหมือนอย่างว่า เพราะคุณสมบัติทั้งหลายเข้า
เสียดวารทย่อมมี ฉันทใด.

เมื่อขั้นทั้งหลายยังมีอยู่ การสมมติ
ว่าสัตว์ย่อมมี ฉันทนั้น ความจริง ทุกข์
เท่านั้นย่อมเกิด ทุกข์เท่านั้นย่อมตั้งอยู่และ
เสื่อมสิ้นไป นอกจากทุกข์ ไม่มีอะไรเกิด
นอกจากทุกข์ ไม่มีอะไรดับ.

ลำดับนั้น มารผู้มีบาปเป็นทุกข์ เสียใจว่า วชิราภิกษุณีรู้จักเรา
ดังนี้ จึงได้อันตรธานไปในที่นั่นเอง

จบวชิราสูตร

จบภิกขุณีสังยุต

อรรถกถาวชิราสูตร

ในวชิราสูตรที่ ๑๐ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **นยิธ สตุตฺตฺพลฺลพฺภติ** ความว่า ในกองสังขารส่วนนี้ ว่าโดย
ปรมัตถ์ จะได้แก่สัตว์ก็หาไม่. บทว่า **ขณฺเฐสุ สนฺเฐสุ** ความว่า เมื่อ
ชั้น ๕ ยังมีอยู่ ท่านกำหนดเอาด้วยอาการนั้น ๆ. บท **สมฺมุติ** คือเป็นเพียง
สมัญญาว่าสัตว์เท่านั้น. บทว่า **ทุกฺขํ** ได้แก่ ทุกข์คือ ชั้น ๕. บทว่า
นาณฺณตฺตฺร ทุกฺขา ความว่า นอกจากทุกข์ สภาวะอย่างอื่น ไม่มีเกิดไม่มีดับ.

จบอรรถกถาวชิราสูตรที่ ๑๐

จบภิกขุนี้สังยุตเพียงเท่านี้

รวมพระสูตรในภิกขุนี้สังยุตนี้มี ๑๐ สูตร คือ

๑. อาพวิกาสูตร ๒. โสมาสูตร ๓. โคตมีสูตร ๔. วิชาสูตร
๕. อุบลวรรณาสูตร ๖. จาลาสูตร ๗. อุปจาลาสูตร ๘. สีสุปจาลาสูตร
๙. เสลาสูตร ๑๐. วชิราสูตร พร้อมทั้งอรรถกถา

พรหมสังยุต

ปฐมวรรคที่ ๑

๑. อายาจนสูตร

พรหมอาราธนาให้แสดงธรรม

[๕๕๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าแรกตรัสรู้ ประทับอยู่ที่ต้นอชปาล-
นิโครธ แถบฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา อุรุเวลาประเทศ.

ครั้งนั้น ความปริวิตกแห่งพระหฤทัยบังเกิดขึ้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า
เสด็จเข้าที่สลัป ทรงพักนอนอยู่อย่างนี้ว่า ธรรมที่เราตรัสรู้แล้วนี้ ลึกซึ่ง
เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต คาคะเนเอาไม่ได้ ละเอียด รู้ได้
เฉพาะบัณฑิต ก็หมุ่สัตว์นี้แล ยังยินดีด้วยอาลัย ยินดีแล้วในอาลัย เบิกบาน
แล้วในอาลัย ก็ฐานะนี้ คือ ความเป็นปัจจัยแห่งธรรมมีสังขารเป็นต้นนี้ เป็น
ธรรมอาศัยกันและกันเกิดขึ้น อันหมุ่สัตว์ผู้ยินดีด้วยอาลัย ยินดีแล้วในอาลัย
เบิกบานแล้วในอาลัย จะพึงเห็นได้ยาก แม้ฐานะนี้ ก็เห็นได้ยาก คือ ธรรม
เป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง ธรรมเป็นที่สลละคืนอุปธิทั้งปวง ธรรมเป็นที่สิ้น
ตัณหา ธรรมเป็นที่สำรอก ธรรมเป็นที่ดับ นิพพาน ก็ถ้าเราจะพึงแสดงธรรม
แต่ชนเหล่าอื่นจะไม่พึงรู้ทั่วถึงธรรมของเรา ข้อนั้น จะพึงเป็นความเหน็ดเหนื่อย
ของเรา ข้อนั้น จะพึงเป็นความลำบากของเรา.

อนึ่ง ได้ยินว่า คาถาอันน่าอัศจรรย์เล็กน้อยเหล่านั้น ที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่เคยได้ทรงสดับมาแต่ก่อน เกิดแจ่มแจ้งกะพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า

บัดนี้ เราไม่ควรจะประกาศธรรม
ที่เราตรัสรู้แล้วโดยยาก ธรรมนี้ เหล่าสัตว์
ผู้ถูกราคะโทสะครอบงำแล้ว จะตรัสรู้ไม่
ได้ง่าย เหล่าสัตว์ผู้ยินดีแล้วด้วยความ
กำหนด ถูกหลงแห่งความมืดหุ้มห่อแล้ว
จักไม่เห็นธรรมอันทวนกระแส ละเอียด
ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก เป็นอญ.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพิจารณาเห็นดังนี้ พระหฤทัยก็ทรงโน้ม
ไปเพื่อความขวนขวายน้อย ไม่ทรงโน้มไปเพื่อทรงแสดงธรรม.

[๕๕๖] ครั้งนั้น สหัมบดีพรหม ทราบความปริวิตกแห่งพระหฤทัย
ของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยใจแล้ว ได้มีความดำริว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย
โลกจะฉิบหายหนอ ท่านผู้เจริญทั้งหลาย โลกจะพินาศหนอ เพราะพระตถาคต
อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงโน้มพระหฤทัยไปเพื่อความขวนขวายน้อย ไม่
ทรงโน้มพระหฤทัยไปเพื่อทรงแสดงธรรม.

ลำดับนั้น สหัมบดีพรหมอันตรธานไปในพรหมโลก มาปรากฏอยู่
เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า เหมือนบุรุษมีกำลังพึงเหยียดออกซึ่งแขน
ที่คู้อยู่ หรือพึงคู้เข้าซึ่งแขนที่เหยียดอยู่ ฉะนั้น.

ครั้นแล้ว สหัมบดีพรหมกระทำฝ่าห่มเจวียงป่าข้างหนึ่งแล้ว กุกชาณ-
มณฑลเบื้องขวาลงที่แผ่นดิน ประนมอัญชลีไปพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้ว
ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า

จงทรงแสดงธรรมเถิด ขอพระสุคตจงทรงแสดงธรรมเถิด สัตว์ทั้งหลายผู้มี
กิเลสศุขจุลีในดวงตาน้อยเป็นปกติก็มีอยู่ เพราะมิได้สดับยอมเสื่อมจากธรรม
สัตว์ทั้งหลายผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักมี.

สหัมบดีพรหม ได้กราบทูลดังนี้แล้ว ครั้นแล้วได้กราบทูลเป็นนิคม
คาถาอีกว่า

เมื่อก่อนธรรมที่ไม่บริสุทธิ์ซึ่งศาสดา
ผู้มีมลทินทั้งหลายคิดแล้ว ปรากฏขึ้นใน
หมู่ชนชาวมคธ ขอพระองค์จงทรงเปิด-
ประตูอมตะเถิด ขอสัตว์ทั้งหลายจงฟัง
ธรรมซึ่งพระพุทธเจ้า ผู้ปราศจากมลทิน
ตรัสรู้แล้วเถิด ขอพระองค์ผู้มีพระปัญญา
ดี มีพระจักขุโดยรอบ ปราศจากความ
โศกแล้ว จงเสด็จขึ้นสู่ปราสาทอันสำเร็จ
ด้วยธรรม จงพิจารณาชุมชนผู้จมอยู่ใน
ความโศก ถูกชาติและชราครอบงำแล้ว
อุปมาเหมือนบุคคลผู้อยู่บนยอดภูเขา อัน
ล้วนด้วยศิลา จะพึงเห็นชุมชนโดยรอบ
ฉะนั้น.

ข้าแต่พระองค์ผู้แก่ว้าก้า ผู้ทรง
ชนะสงคามแล้ว ผู้ทรงนำพวก ผู้ไม่มีหนี้
ขอพระองค์จงเสด็จลุกขึ้นเถิด จงเสด็จ
เที่ยวไปในโลกเถิด ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า
จงทรงแสดงธรรมเถิด ผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักมี.

[๕๕๗] ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบการเชื่อเชิญของพรหม และทรงอาศัยพระกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย จึงทรงสอดส่องดูโลกด้วยพระพุทฺธจักขุ.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสอดส่องดูโลกด้วยพระพุทฺธจักขุ ก็ได้ทรงเห็นสัตว์ทั้งหลาย บางพวกมีกิเลสคุณฐลีในดวงตาน้อย บางพวกมีกิเลสคุณฐลีในดวงตามาก บางพวกมีอินทรีย์กล้า บางพวกมีอินทรีย์อ่อน บางพวกมีอาการดี บางพวกมีอาการเลว บางพวกจะฟังสอนให้รู้ได้โดยง่าย บางพวกจะฟังสอนให้รู้ได้โดยยาก บางพวกมีปกติเห็นโทษในปรโลกว่าเป็นภัยอยู่.

ในกอบุบลก็ดี กอปทุมก็ดี กอบุณฑริกก็ดี ดอกอบุบลก็ดี ดอกปทุมก็ดี ดอกบุณฑริกก็ดี บางเหล่าเกิดแล้วในน้ำ เจริญแล้วในน้ำ อาศัยอยู่ในน้ำ จมอยู่ในน้ำ อันน้ำเลี้ยงอยู่ บางเหล่าเกิดแล้วในน้ำ เจริญแล้วในน้ำ ตั้งอยู่เสมอน้ำ บางเหล่าเกิดแล้วในน้ำ เจริญแล้วในน้ำ ตั้งขึ้นพ้นน้ำ อันน้ำไม่ติดแล้วแม้ฉันใด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสอดส่องดูโลกด้วยพระพุทฺธจักขุ ก็ได้ทรงเห็นสัตว์ทั้งหลาย บางพวกมีกิเลสคุณฐลีในดวงตาน้อย บางพวกมีกิเลสคุณฐลีในดวงตามาก บางพวกมีอินทรีย์กล้า บางพวกมีอินทรีย์อ่อน บางพวกมีอาการดี บางพวกมีอาการเลว บางพวกจะฟังสอนให้รู้ได้โดยง่าย บางพวกจะฟังสอนให้รู้ได้โดยยาก บางพวกมีปกติเห็นโทษในปรโลกว่าเป็นภัยอยู่ ฉะนั้นครั้งทรงเห็นแล้ว จึงได้ตรัสตอบสหัมบดีพรหมด้วยพระคาถาว่า

ประตอมตะ เราเปิดแล้วเพราะท่าน

ชนผู้ฟังจงหลังศรัทธามาเถิด ดูก่อนพรหม

เราจะไม่มีความสำคัญในความลำบาก

แสดงธรรมอันประณีตที่ขำนาญในหมู่

มนุษย์.

[๕๕๘] ลำดับนั้น สหัมบดีพรหมดำริว่า เราอันพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงทำโอกาสเพื่อทรงแสดงธรรมแล้ว จึงถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทำประทักษิณแล้วอันตรธานไปในที่นั่นเอง.

พรหมสังยุต

อรรถกถาอายุจนสูตร

ปฐมวรรคสูตรที่ ๑ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ปริวิตกโก อุทปาติ** ความว่า ความปริวิตกทางใจที่พระ-
พุทธเจ้าทุกพระองค์เคยสั่งสมอบรมมาเกิดขึ้นดังนี้. ถามว่า เกิดขึ้นเมื่อไร.
ตอบว่า เกิดในสัปดาห์ที่ ๘ ที่พระองค์เป็นพระพุทธเจ้า ทรงเที่ยวไม่ชำระฟัน
และขึ้นสมอบเป็นโอสถที่ทำวสัฏกะจอมเทพนำมาถวายที่โคนไม้เกิด ทรงบ้วน
พระโอษฐ์แล้ว เสวยปิณฑบาตของตปุสสะและภัลลิกะ ในบาตรหินที่ล้ำค่าอัน
ทำวโลกบาลทั้ง ๔ น้อมถวาย แล้วเสด็จกลับมาประทับนั่งที่ต้นอชปาลนิโครธ.

บทว่า **อริคโต** แปลว่า บรรลุแล้ว. บทว่า **ธมฺโม** ได้แก่ธรรม
คือสังขะ ๔. บทว่า **คมฺภีโร** นี้เป็นบทห้ามความตื่น. บทว่า **ทุทุทโส** ความ
ว่า เชื่อว่าเห็นได้ยาก คือเห็นได้โดยลำบากอันใครๆ ไม่อาจเห็นได้สะดวกเพราะ
ลึกซึ้ง เชื่อว่ารู้ตามได้ยาก คือฟังยังรู้ได้โดยลำบาก เพราะเห็นได้โดยยาก
ใครๆ ไม่อาจจะยังรู้ได้สะดวก. บทว่า **สนฺโต** ได้แก่ดับสนิท. บทว่า
ปณฺโฑ ได้แก่ไม่รู้จักอิม. สองบทนี้ท่านกล่าวหมายโลภุระเท่านั้น. บทว่า
อตฺถกาจโร ความว่า จะฟังคั้นฟังยังลงโดยการตรึกไม่ได้ ฟังคั้นได้ด้วย
ญาณเท่านั้น. บทว่า **นิปฺบุโณ** ได้แก่ละเอียด. บทว่า **ปญฺจิตเวทนีโย**

ได้แก่อันบัณฑิตผู้ปฏิบัติโดยชอบพึงทราบ. บทว่า อลยรามา ความว่า สัตว์ทั้งหลาย ติดอยู่ในกามคุณ ๕ เพราะฉะนั้น สัตว์เหล่านั้น ท่านจึงเรียกว่าอัลลยา. ตัณหาวิปริต ๑๐๘ ก็ติดอยู่ เพราะฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่าอัลลยา. สัตว์ทั้งหลาย ชื่อว่า อลยรามา เพราะยินดีด้วยอาลัยเหล่านั้น. ชื่อว่า อลยรตา เพราะยินดีในอาลัยทั้งหลาย. ชื่อว่า อลยสมุทิตา เพราะเบิกบานในอาลัยทั้งหลาย. เหมือนอย่างว่า พระราชาเสด็จประพาสพระราชอุทยานที่สมบูรณ์ด้วยต้นไม้มีดอก ผลเต็มไปหมดเป็นต้น ซึ่งเขาจัดไว้อย่างดี ย่อมทรงยินดี คือทรงเบิกบานรื่นเริงบันเทิงพระทัยด้วยสมบัตินั้น มิได้ทรงเบื่อ แม้เวลาเย็นก็ไม่ประสงค์จะเสด็จออกฉันใด สัตว์ทั้งหลายย่อมยินดี คือเบิกบาน ไม่เบื่ออยู่ในสังสารวัฏ ด้วยอาลัยคือกามและอาลัยคือตัณหาทั้งหลายเหล่านั้น ฉะนั้น. เหตุฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อทรงแสดงอาลัยทั้งสองอย่างของสัตว์เหล่านั้น ราวกะว่าพื้นที่พระราชอุทยาน จึงตรัสว่า อลยรามา เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยทิท เป็นนิบาต. หมายเอาฐานะของ บทว่า ยทิท นั้น คือหมายเอาว่า ย อิทนุติปฏิจฺจสมฺบุปาทํ พึงทราบ เนื้อความอย่างนี้ว่า โย อยฺ ดังนี้. บทว่า อิทปฺปจฺจยาตาปฏิจฺจสมฺบุปาโท ความว่า ปัจจยแห่งธรรมมีสังขารเป็นต้นเหล่านี้ ชื่ออิทปฺปจฺจยา อิทฺปฺปจฺจยา นั้นแหละเป็น อิทปฺปจฺจยาตา อิทปฺปจฺจยาตา นั้นด้วยเป็น ปฏิจฺจสมฺบุปาทาด้วย ชื่อว่า อิทปฺปจฺจยาตาปฏิจฺจสมฺบุปาโท ความเป็นปัจจยแห่งธรรมมีสังขารเป็นต้นเป็นธรรมอาศัยกันและกันเกิดขึ้น. คำนี้เป็นชื่อแห่งเป็นปัจจยมีสังขารเป็นต้น. บททั้งหมดมีบทว่า สทฺทฺสงฺขารสมโธ เป็นต้น ได้แก่พระนิพพานนั่นเอง. ก็เพราะอาศัยพระนิพพานนั้น ความคืนรนแห่งสังขารทั้งหลายย่อมสงบระงับได้ ฉะนั้นท่านจึงเรียกว่า เป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง. และเพราะอาศัยพระนิพพานนั้นสละคืนอุปธิทั้งปวงได้ ตัณหาทั้งปวง

สิ้นไป สรรอกราคกิเลสได้ ทุกข์ทั้งหมดดับไป ฉะนั้นท่านจึงเรียกว่า เป็น
ที่สละคืนอุปธิทั้งปวง เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่สรรอ เป็นที่ดับ. ก็ตัณหานี้
ท่านเรียกว่า วาณะ เพราะร้อยรัดเย็บภพไว้กับภพ หรือกรรมไว้กับผล ชื่อ
ว่า นิพพาน เพราะออกจากวานะนั้น. บทว่า โส มมสุส กิลมโธ ความ
ว่า การสอนคนที่ไม่รู้นั้น พึงเป็นความเหน็ดเหนื่อยของเรา พึงเป็นความลำบาก
ของเรา ท่านอธิบายว่า พึงเป็นความเหน็ดเหนื่อยกายด้วย เป็นความลำบาก
กายด้วย. แต่ในพระหทัยของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ไม่มีความเหน็ดเหนื่อยและ
ความลำบากทั้งสองอย่างนี้. บทว่า อปิสสุทฺถิ เป็นนิบาต มีเนื้อความว่าเพิ่ม
พูน. นิบาตนั้น ส่อความว่า มิใช่เกิดปริวิตกนื้ออย่างเดียว คาถาเหล่านี้ก็แจ่ม
แจ้ง. บทว่า อนจฺจริยา ได้แก่น่าอัศจรรย์เล็กน้อย. บทว่า ปญฺฉิสุ.
ความว่า คาถาเหล่านี้เป็นอารมณ์แห่งญาณกล่าวคือปฏิญาณ คือถึงความ
เป็นคาถาที่จะพึงปริวิตก.

บทว่า กิจฺจเณ ได้แก่ด้วยการปฏิบัติลำบาก. จริงอยู่ มรรคทั้ง ๘
ย่อมเป็นการปฏิบัติสะดวก สำหรับพระพุทธทั้งหลาย ก็คำนี้ ท่านกล่าวหมาย
เอาปฏิปทาที่นำมาบรรลผลมา ของพระองค์ผู้ยังมีราคะโทสะและโมหะอยู่ในคราว
บำเพ็ญบารมี ทรงตัดศีรษะที่ประดับตกแต่ง นำเลือดในลำพระศออก ควัก
พระเนตรที่หยอดดีแล้ว ประทานของรักเป็นต้น อย่างนี้คือ บุตรที่เป็นประทีปของ
วงศ์ตระกูล ภรรยาที่น่ารักและถึงการเสียสละอื่น ๆ มีการตัดอวัยวะในอวัยวะ
[ชาติ] เช่นเป็นขันฉิวที่ดาบสเป็นต้น แก่เหล่ายากที่มากขึ้นแล้ว. ห อักษร
ในบทว่า หลํ นี้เป็นเพียงนิบาต ความว่าไม่ควร. บทว่า ปกาสิตุํ ได้แก่
เพื่อแสดง. ท่านอธิบายว่า ไม่ควรแสดงธรรมที่เราบรรลโดยยาก ก็แสดง
ธรรมที่เราเรียนมาแล้ว ประโยชน์อะไรด้วยการแสดงธรรม. บทว่า รากโทส-
ปเรตฺหิ ความว่า อันราคะโทสะถูกต้องแล้ว หรือว่าไปตามราคะโทสะ.

บทว่า **ปฏิโสตกามิ** ได้แก่ธรรมคือสัจจะ ๔ ที่ทวนกระแสสภาวะ มีความเที่ยงเป็นต้น ที่ไปแล้วอย่างนี้ว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เป็นอสุภะ. บทว่า **ราครตา** ได้แก่ยินดีแล้วด้วยกามราคะภวราคะและทัญญูราคะ. บทว่า **น ทกฺขนฺติ** ความว่า สัตว์ทั้งหลายย่อมไม่เห็นโดยสภาวะอย่างนี้ว่าไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตาเป็นอสุภะ. ใคร ๆ ก็ไม่อาจทำสัตว์ที่ไม่เห็นเหล่านั้นให้ยึดถืออย่างนี้ได้. บทว่า **ตโมกฺขนฺเรน อาวุตา** ได้แก่อันกองอวิชชาทับบม.

บทว่า **อปฺปิสฺสุกฺกตฺยา** ความว่า เพื่อความเป็นผู้ไม่ประสงคฺจะแสดงโดยปราศจากความขวนขวาย. ถามว่า ก็เหตุไร พระองค์จึงน้อมพระทัยไปอย่างนี้ พระองค์ทรงตั้งความปรารถนาไว้มิใช่หรือว่า เราหลุดพ้นแล้วจักให้ผู้อื่นหลุดพ้น เราข้ามแล้ว จักให้ผู้อื่นข้าม

**เราจะมีประโยชน์อะไรด้วยเพศที่ผู้
อื่นไม่รู้จัก จะประโยชน์อะไรด้วยธรรมที่
เราทำให้แจ้งในโลกนี้ เราบรรลुพระ
สัพพัญญุตญาณแล้ว จักยังมนุษยโลก
พร้อมทั้งเทวโลกให้ข้ามฝั่ง ดังนี้**

บำเพ็ญบารมีบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ. ตอบว่า นั่นเป็นความจริง. กิจิตของพระองค์น้อมไปอย่างนี้นั้น ก็ด้วยอานุภาพปัจจุเวกขณะญาณ. จริงอยู่ เมื่อพระองค์บรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้วพิจารณาความที่สัตว์รกชฎุไปด้วยกิเลสและความที่ธรรมเป็นของลึกลับซึ่ง ความที่สัตว์รกชฎุไปด้วยกิเลสและความที่ธรรมเป็นของลึกลับซึ่ง ก็ปรากฏโดยอาการทั้งปวง ลำดับนั้น พระองค์ทรงพระดำริว่า สัตว์เหล่านี้ เหมือนน้ำเต้าที่เต็มด้วยน้ำข้าว เหมือนคุ่มที่เต็มด้วยเป็รียง เหมือนผ้าเก่าที่ชุ่มด้วยมันเหลวและน้ำมัน เหมือนมือที่เปื้อนยาหยอดตา เต็มไป

ด้วยกิเลส เสร้าหมองอย่างยิ่ง กำหนดเพราะราคะ ชัดเคื่องเพราะโทสะ ลุ่มหลงเพราะโมหะ. สัตว์เหล่านั้นจักแทงตลอดได้อย่างไร จึงทรงน้อมพระทัยไปอย่างนี้ แม้ด้วยอานุภาพการพิจารณาถึงความที่สัตว์รักษาก็คือกิเลส.

พึงทราบว่ ทรงน้อมพระทัยไปอย่างนั้น แม้ด้วยอานุภาพการพิจารณาความที่ธรรมลึกลับซึ่งว่า ธรรมนี้ลึกลับซึ่งเหมือนลำน้ำร่องแผ่นดิน เห็นได้ยาก เหมือนเมล็ดพันธุ์ฝักกาดูกฎเขาบังไว้ แทงตลอดได้ยาก เหมือนเอาปลายต่อปลายแห่งขนทรายที่แยกออก ๗ ส่วน จริงอยู่ เมื่อเราพยายามเพื่อแทงตลอดธรรมชื่อว่า ไม่ให้ทานไม่มี ชื่อว่า ไม่รักษาศีลแล้วไม่มี ชื่อว่า ไม่ได้บำเพ็ญบารมีใดๆ ก็ไม่มี เมื่อเรานั้นกำจัดกองทัพมาร เหมือนหมดความพยายาม แผ่นดินไม่ไหว แม้เมื่อระลึกลับพเนนิवासานุสสติญาณในปฐมยาม ก็ไม่ไหว แม้เมื่อชำระทิพยจักขุในมัชฌิมยาม ก็ไม่ไหว แต่เมื่อเราตรัสรู้ปฏิจสมุปบาทในปัจจุบันยามหมื่นโลกธาตุจึงหวั่นไหวแล้ว ดังนั้น แม้คนเช่นเราใช้ญาณอันแก่กล้า ก็ยังแทงตลอดธรรมนี้ได้โดยยากทีเดียว โลกียมหาชนจักแทงตลอดธรรมนั้นได้อย่างไร.

อีกอย่างหนึ่ง เมื่อพรหมทูลอาราธนาแล้ว พระองค์ก็ทรงน้อมพระทัยไปอย่างนี้ แม้เมื่อเป็นผู้ประสงค้จะทรงแสดงธรรมโปรด จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่า เมื่อจิตของเราน้อมไปเพื่อความเป็นผู้ชวนชวนน้อย มหาพรหมก็จักอาราธนาเราให้แสดงธรรม และสัตว์เหล่านี้เป็นผู้เคารพต่อพรหมสัตว์เหล่านั้นสำคัญว่า ได้ยินว่า พระศาสดาไม่มีพระประสงค้จะทรงแสดงธรรม เมื่อเป็นอย่างนี้ มหาพรหมจะอาราธนาเราให้แสดงธรรมว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมนั้นสงบหนอ ประณีตหนอ ดังนี้ ก็จักตั้งใจฟัง ฉะนั้น พึงทราบว่า เพราะอาศัยเหตุเมื่อนี้ จิตของพระองค์จึงน้อมไปเพื่อความเป็นผู้ชวนชวนน้อย มิได้น้อมไปเพื่อแสดงธรรม.

บทว่า **สหมฺปติสฺส** ความว่า ได้ยินว่า พรหมนั้นเป็นพระเถระ
ชื่อว่าสหกะ ในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่ากัสสป ทำปฐมฌาน
ให้เกิด เกิดเป็นพรหมมีอายุกับหนึ่งในปฐมฌานภูมิ. ในปฐมฌานภูมินั้น
ชนทั้งหลายรู้จักท่านว่า สหัมบดีพรหม ที่ท่านมุ่งหมายกล่าวถึงว่า **พรหมฺโน**
สหมฺปติสฺส ดังนี้. บทว่า **นสฺสติ** **วต โภ** ความว่า ได้ยินว่า พรหมนั้น
เปล่งเสียงนี้โดยที่พรหมหมื่นโลกธาตุได้ฟังแล้วมาประชุมกันหมด. บทว่า **ยตฺร**
หิ นาม ได้แก่ ในโลกชื่อใด. บทว่า **ปฺรโต** **ปาตฺรโหสิ** ความว่า ได้
ปรากฏพร้อมกับพรหมหมื่นหนึ่งเหล่านั้น. บทว่า **อปฺปรชฺกฺขชาติกา** ความว่า
สัตว์ชื่อว่า **อปฺปรชฺกฺขชาติกา** เพราะมีธาตุคืออระกะโทสะและโมหะ ใน
ดวงตาอันสำเร็จด้วยปัญญาน้อยคือนิดหน่อย เป็นสภาวะอย่างนี้. บทว่า
อสฺสวตฺตา ได้แก่ เพราะไม่ได้ฟัง. ด้วยบทว่า **ภวิสฺสฺสนฺติ** ท่านแสดงว่า
ผู้บำเพ็ญบุญเก่ามาแล้ว ด้วยอำนาจบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ ในพระ-
พุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ ถึงความแก่กล้า หวังแต่การแสดงธรรมเท่านั้น จุกดอก
ปทุม หวังแต่จะสัมผัสรัศมีพระอาทิตย์ฉะนั้น ควรหยั่งลงสู่อริยมูมิตที่สุด
แห่งคาถา ๔ บท ไม่ใช่คนเดียว ไม่ใช่สองคน จักเป็นผู้รู้ทั่วถึงธรรมจำนวน
หลายแสน.

บทว่า **ปาตฺรโหสิ** แปลว่า ปรากฏแล้ว. บทว่า **สมเลหิ** **จินฺติโต**
ได้แก่ อัครทั้ง ๖ ผู้มีมลทินติดกันแล้ว. จริงอยู่ ครุทั้ง ๖ นั้น เกิดก่อน
แสดงธรรมคือมิจชาติภูมิจึงมีมลทิน เหมือนกระจายหนาม และราดยาพิษไปทั่ว
ชมพูทวีป. บทว่า **อปาปฺเรตฺติ** ความว่า จงเปิดประตูมตนครนั้น. บทว่า
อมตสฺส **ทฺวาริ** ได้แก่ อริยมรรคอันเป็นประตูแห่งอมตนครคือพระนิพพาน.
ด้วยคำว่า **สุณฺนตฺถ** **ธมฺมํ** **วิมเลนาหุพฺพุทฺธิ** พรหมทูลอาราธนาว่า ข้าแต่
พระผู้มีพระภาคเจ้า ก่อนอื่นขอสัตว์เหล่านี้ จงสดับธรรม คือ สัจจะ ๔ ที่

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ชื่อว่า ปราศจากมลทิน เพราะไม่มีมลทินมีราคะ เป็นต้น ตามรู้แล้ว.

บทว่า **เสถยถา ปพฺพตมฺหุทฺธนิฏฺฐิโต** ความว่า เหมือนยืนอยู่ บนยอดภูเขาอันล้วนแต่หินเป็นแห่งที่บ. จริงอยู่ กิจคือการชะเง้อคอยยื่นออกไป เป็นต้น เพื่อแสดงแก่ผู้ที่ยืนอยู่ในที่นั้น ย่อมไม่มี. บทว่า **ตถูปมํ** ความว่า ส่วนเปรียบด้วยภูเขานั้น คือมีอุปมาเหมือนภูเขาหิน. ก็ความตั้งเขปในข้อนี้มี ดังนี้ บุรุษผู้มีจักขุยืนอยู่บนยอดภูเขาหิน พึงมองเห็นประชุมชนโดยรอบ ฉันทใด ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้มีเมธา ผู้มีปัญญาดี ผู้มีจักขุโดยรอบ ด้วย พระสัพพัญญุตญาณ แม้พระองค์ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน โปรดเสด็จขึ้นสู่ปราสาท อันสำเร็จด้วยธรรม สำเร็จด้วยปัญญา พระองค์เองก็ปราศจากความโสภทรงเฟ่งพิจารณาเห็น หมู่ชนผู้คลาดคล้ำด้วยความโสภ และถูกชาติชราครอบงำ. ก็ในข้อนี้มีอธิบายดังนี้. เหมือนอย่างว่า ชนทั้งหลายทำนาแปลงใหญ่โดยรอบ ณ เชิงภูเขา ปลูกกระท่อมหลายหลังที่แนวคันนาในที่นั้น ก่อไฟไว้ตลอดคืน ในราตรี และพึงมีแต่ความมืดอันประกอบด้วยองค์ เมื่อเป็นดั่งนั้น เมื่อ บุรุษผู้มีจักขุ นั้น ยืนอยู่บนยอดภูเขา มองดูพื้นดิน แนวคันนาก็ไม่ปรากฏ กระท่อมทั้งหลายก็ไม่ปรากฏ ผู้คนที่นอนอยู่ในที่กระท่อมนั้นก็ปรากฏ ปรากฏแต่เพียงแสงไฟ ในกระท่อมเท่านั้น ฉันทใด เมื่อพระตถาคตขึ้นสู่ ปราสาทคือธรรม ตรวจดูหมู่สัตว์ก็ฉันทนั้น เหล่าสัตว์ผู้ไม่กระทำคุณงาม ความดีไว้ แม้นิ่ง ณ ช้างพระชานูเมืองขวาในวิหารเดียวกัน ก็ไม่ปรากฏแก่ พุทธจักขุได้ ย่อมเป็นเหมือนลูกศรที่ยิงไปในเวลากลางคืน แต่เหล่าเวไนย- บุคคลผู้ได้ทำคุณงามความดีไว้เท่านั้น แม้จะอยู่ในที่ไกล ก็มาปรากฏแก่พุทธ จักขุ นั้นได้ เวไนยบุคคลนั้นเป็นจุไฟ และเป็นจุภูเขาหิมวันต์ สมจริง ตามที่พระองค์ตรัสไว้ว่า

อัสตบรูช ย่อมปรากฏในที่ไกล
เหมือนภูเขาหิมวันต์ อัสตบรูชอยู่ที่นั่น
ก็ไม่ปรากฏ เหมือนตูกศรที่ยิงไปในเวลา
กลางคืน.

บทว่า **อชฺเชตสนฺ** ได้แก่ การอาราธนา. บทว่า **พุกุชจกุกุชา** ได้แก่ ด้วยอินทริยปโรปริยญาณ และอาสขานุสยญาณ. จริงอยู่ คำว่า **พุกุช-จกุกุ** เป็นชื่อของญาณทั้ง ๒ นี้. คำว่า **สมนุตจกุกุ** เป็นชื่อของสัพพัญญุตญาณ. คำว่า **ธมฺมจกุกุ** เป็นชื่อของมรรคญาณทั้ง ๘. พึงทราบวินิจฉัยในบทว่า **อปฺปรชกฺเข** เป็นต้นดังต่อไปนี้ ก็ชนเหล่าใดมีฐลคือกิเลสมีรากะเป็นต้นในจักขุคือปัญญาน้อยโดยนัยดังกล่าวแล้ว ชนเหล่านั้น ชื่อว่า **อปฺปรชกฺเข** ผู้มีฐลคือกิเลสในดวงตาน้อย. ชนเหล่าใด มีฐลคือกิเลสในดวงตามาก ชนเหล่านั้น ชื่อว่า **มหารชกฺเข** ผู้มีกิเลสในดวงตามาก. ชนเหล่าใด มีอินทริย์มีศรัทธาเป็นต้น แก่กล้า ชนเหล่านั้น ชื่อว่า **ติกขินทริเย** มีอินทริย์แก่กล้า. ชนเหล่าใดมีอินทริย์เหล่านั้นน้อย ชนเหล่านั้น ชื่อว่า **มุกขินทริเย** มีอินทริย์อ่อน. ชนเหล่าใดมีอากาโร มีศรัทธาเป็นต้นดี ชนเหล่านั้น ชื่อว่า **สวาการ** มีอากาโรดี. ชนเหล่าใดกำหนดเหตุที่เขาแสดงแล้ว สามารถให้ผู้อื่นเข้าใจได้ง่าย ชนเหล่านั้น ชื่อว่า **สุวิญญูญายะ** จะพึงสอนให้รู้ได้โดยง่าย. ชนเหล่าใดเห็นปรโลกและโทษว่าเป็นภัย ชนเหล่านั้น ชื่อว่า **ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิ**. ในข้อนี้มีพระบาลีดังต่อไปนี้ บุคคลผู้มีศรัทธา ชื่อว่า **อปฺปรชกฺเข** มีกิเลสจุกุฐลในดวงตาน้อย, บุคคลผู้ไม่มีศรัทธา ชื่อว่า **มหารชกฺเข** มีกิเลสจุกุฐลในดวงตามาก, ผู้ปรารถนาความเพียร ชื่อว่า **อปฺปรชกฺเข**, ผู้เกียจคร้าน ชื่อว่า **มหารชกฺเข**, ผู้มีสติตั้งมั่น ชื่อว่า **อปฺปรชกฺเข** ผู้มีสติหลงลืม ชื่อว่า **มหารชกฺเข** ผู้มีจิต

ตั้งมั่น ชื่อว่า อัปพรชกขะ. ผู้มีจิตไม่ตั้งมั่น ชื่อว่า มหารชกขะ, ผู้มีปัญญา
ชื่อว่า อัปพรชกขะ, ผู้ทรามปัญญา ชื่อว่า มหารชกขะ ผู้มีกิเลสจตุรฐีใน
ดวงตามาก อนึ่ง บุคคลผู้มีศรัทธา ชื่อว่า ติกขินทริยะะ มีอินทรีย์แก่กล้า
บุคคลผู้มีปัญญา ชื่อว่า มีปกติเห็นปรโลกและโทษว่าเป็นภัย บุคคลผู้ทราม
ปัญญา ชื่อว่า ไม่เห็นปรโลกและโทษว่าเป็นภัย. บทว่า โลก ได้แก่
ชั้นโลก ชาติโลก อายุคนโลก สัมปัตติโลก วิปัตติภวโลก โลกหนึ่งได้
แก่สัตว์ทั้งปวงดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร โลก ๒ ได้แก่นามและรูป โลก ๓ ได้แก่
เวทนา ๓ โลก ๔ ได้แก่อาหาร โลก ๕ ได้แก่อุปาทานจันทร์ ๕ โลก ๖
ได้แก่อายตนะภายใน ๖ โลก ๗ ได้แก่วิญญาณฐิติ ๗ โลก ๘ ได้แก่โลก
ธรรม ๘ โลก ๙ ได้แก่สัตตवास ๙ โลก ๑๐ ได้แก่อายตนะ ๑๐ โลก ๑๒
ได้แก่อายตนะ ๑๒ โลก ๑๘ ได้แก่ชาติ ๑๘. บทว่า วัชช ความว่า กิเลส
ทั้งหมดชื่อว่าโทษ ทุจริตทั้งหมดชื่อว่าโทษ อภิสังขารทั้งหมดชื่อว่าโทษ
กรรมที่นำสัตว์ไปสู่ภพทั้งหมดชื่อว่าโทษ ความสำคัญว่าในโลกนี้และในโทษนี้
เป็นภัยทั้งหมดปรากฏเหมือนเพชรฆาตเงือดาบ. รู้เห็นรู้ทั่วแทงตลอดอินทรีย์
๕ เหล่านี้ โดยอาการ ๕๐ เหล่านี้ นี้ชื่อว่าอินทรีย์ปโรปริยัตตญาณของพระ-
ตถาคต.

บทว่า อุปลินิย ได้แก่ในคงอุบล. แม้ในบทนอกนี้ ก็นัยนี้
เหมือนกัน. บทว่า อนฺโตนิมฺมคฺคโปสนิ ได้แก่ ดอกบัวที่จมอยู่ใต้น้ำอัน
น้ำหล่อเลี้ยงไว้. บทว่า อทกฺ อจฺจุคฺคมฺม ติฏฺฐนิต ได้แก่ ดอกบัวที่
โผล่ขึ้นพ้นน้ำ. ในดอกบัวเหล่านั้น ดอกบัวที่โผล่ขึ้นพ้นน้ำ ย่อมรอกอยสัมผัส
รัศมีพระอาทิตย์ ซึ่งจะบานในวันนี้ แต่ดอกบัวที่ตั้งอยู่เสมอน้ำ ซึ่งจะบานใน
วันพรุ่งนี้ ดอกบัวที่ยังไม่พ้นน้ำ จมอยู่ใต้น้ำอันน้ำหล่อเลี้ยงไว้ จะบานได้ใน
วันที่ ๓ แมื่อดอกบัวที่เกิดในน้ำเป็นต้นอื่น ๆ ที่ยังไม่พ้นน้ำก็มี จักไม่บาน

จักเป็นรักษาของปลาและเต่าเท่านั้น ดอกบัวเหล่านั้นมิได้ยกขึ้นสู่บาฬี แต่ท่านนำมาแสดงไว้เข้าใจว่าควรแสดง. บุคคล ๔ จำพวก คือ อุกมตัตถัญญ วิปจิตถัญญ เนยยะ ปทปรมะ ก็เหมือนดอกบัว ๔ ชนิด เหล่านั้นนั่นเอง

ในบุคคล ๔ จำพวกเหล่านั้น บุคคลใด ตรัสรู้ธรรมพร้อมกับเวลาที่ท่านยกหัวข้อธรรมขึ้นแสดง บุคคลนี้เรียกว่า อุกมตัตถัญญ. บุคคลใด ตรัสรู้ธรรมในเมื่อท่านจำแนกอรรถแห่งธรรมที่กล่าวโดยย่อให้พิสดาร บุคคลนี้เรียกว่า วิปจิตถัญญ. บุคคลใดว่าโดยอุเทศโดยสอบถาม ใส่ใจโดยแยบคาย เสพ คบ เข้าไปนั่งใกล้กัลยาณมิตร ตรัสรู้ธรรมโดยลำดับ บุคคลนี้เรียกว่า เนยยะ. บุคคลใดสดับมากก็ดี กล่าวมากก็ดี ทรงจำได้มากก็ดี ให้ผู้อื่นสอนมากก็ดียังตรัสรู้ธรรมในชาตินั้นไม่ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ปทปรมะ. ในบุคคล ๔ จำพวกเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรวจดูหมื่นโลกธาตุซึ่งเสมือนดงอุบลเป็นต้น ได้ทรงเห็นว่า อุกมตัตถัญญเหมือนดอกบัวที่จะบานในวันนี้ วิปจิตถัญญเหมือนดอกบัวที่จะบานในวันพรุ่งนี้ เนยยะเหมือนดอกบัวที่จะบานในวันที่ ๓ ปทปรมะเหมือนดอกบัวที่เป็นรักษาแห่งปลาและเต่า. และพระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อทรงเห็น ได้ทรงเห็นโดยอาการทั้งปวงอย่างนี้ว่า สัตว์มีประมาณเท่านี้มีกิเลสจตุรฐลีในดวงตาน้อย สัตว์มีประมาณเท่านี้มีกิเลสจตุรฐลีในดวงตามากในสัตว์แม่เหล่านั้น สัตว์มีประมาณเท่านี้ เป็นอุกมตัตถัญญ

ในบุคคล ๔ เหล่านั้น พระธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมสำเร็จประโยชน์แก่บุคคล ๓ จำพวก (แรก) ในอรรถาพินิติเดียว สำหรับพวกปทปรมะ ย่อมเป็นवासนา [อบรมบ่มบารมี] เพื่อสำเร็จประโยชน์ในอนาคตกาลข้างหน้า. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่าการแสดงธรรมจะนำประโยชน์มาแก่บุคคล ๔ จำพวกเหล่านี้ จึงมีพระประสงค์จะทรงแสดงธรรม แล้วทรงแบ่งเหล่าสัตว์ในภพ ๓ ทั้งหมดเป็น ๒ ส่วน คือภพบุคคล

และอภัพบุคคลอีก ซึ่งท่านหมายถึงกล่าวไว้ว่า เหล่าสัตว์ผู้เป็นอภัพบุคคล เป็นโณ คือเหล่าสัตว์ผู้ประกอบด้วยกัมมวารณะเครื่องกรรม คือกรรม ประกอบด้วยวิปากวารณะ ประกอบด้วยกิเลสวารณะ เป็นผู้ไม่มีศรัทธา ไม่มีฉันทะ มีปัญญาทราม ไม่ควรจะหยั่งลงสู่ नियามธรรม ๆ ทำแน่นอนสู่สัมมัตตะความเป็น ธรรมชอบในกุศลธรรมทั้งหลาย นี่คือเหล่าสัตว์ผู้เป็นอภัพบุคคลนั้น เหล่า สัตว์ผู้เป็นภัพบุคคลเป็นโณ คือเหล่าสัตว์ผู้ไม่ประกอบด้วยกัมมวารณะ ฯลฯ นี่คือเหล่าสัตว์ผู้เป็นภัพบุคคลนั้น ในบุคคล ๒ เหล่านี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงละอภัพบุคคลทั้งหมด ทรงใช้พระญาณกำหนดภัพบุคคลเหล่านั้น แบ่งเป็น ๖ พวก ว่าในที่นี้มีพวกราคะจริตเหล่านี้ พวกโทสะจริตเหล่านี้ พวกโมหะจริต วิตักกจริต สัทธาจริต และพุทธจริตเหล่านี้. ครั้นทรงแบ่งอย่างนี้แล้ว จึงมี พระพุทธดำริว่า จักทรงแสดงธรรม.

บทว่า **ปจฺจภาส** ได้แก่ ใค้ตรัสตอบ. บทว่า **อปารุตา** ได้แก่ เปิดแล้ว บทว่า **อมตสฺส ทฺวารา** ได้แก่ พระอริยมรรค. จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า พระอริยมรรคนั้น เป็นทวารแห่งพระนิพพานกล่าว คืออมตนคร พระอริยมรรคนั้นเราเปิดสถาปนาไว้แล้ว บทว่า **ปมฺฤจฺจนฺตุ สทฺธิ** ความว่า ชนทั้งปวงจงหลังคือปล่อยศรัทธาของตนออกมา. ใน ๒ บท หลัง มีเนื้อความดั่งนั้นว่า จริงอยู่ เราสำคัญว่าจะลำบากกายและวาจา จึงไม่ กล่าวธรรมอันประณีตสูงสุดนี้ที่คล่องแคล่วของตน แม้ที่เราพร้อมประกาศ อยู่แล้ว ก็บัดนี้ชนทั้งปวงจงน้อมภาชนะคือศรัทธาเข้ามา เราจักทำความดำริ ของพวกเขาให้เต็ม.

บทว่า **อนุตรธายิ** ความว่า ท้าวสหัมบดีพรหมเอาของหอมและดอกไม้เป็นต้น บูชาพระศาสดาแล้วอันตรธานไป อธิบายว่า ไปยังที่อยู่ของตนนั่นเอง. ก็แลเมื่อท้าวสหัมบดีพรหมนั้นเสด็จไปแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระดำริว่า เราจะพึงแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ ทรงทราบว่าอาหารดาบสและอุททกดาบสทำกาละแล้ว และทราบว่าเหล่าภิกษุปัญจวัคคีย์มีอุปการะมาก มีพระพุทธรูปประสงคฺจะทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุปัญจวัคคีย์เหล่านั้น จึงเสด็จไปยังอิสิปตนมฤคทายวัน กรุงพาราณสี แล้วทรงประกาศธรรมจักร ดังนี้แล.

จบอรรถกถาอายุจันสูตรที่ ๑

๒. การวสูตร

ว่าด้วยทรงเคารพธรรม

[๕๕๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรู้ ประทับอยู่ที่คันทนอชपालนิโครธ แถบฝั่งแม่น้ำเนรัญจรา อรุเวลาประเทศ.

ครั้งนั้น ความปริวิตกแห่งพระหฤทัยบังเกิดแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เสด็จเข้าที่ลับ ทรงพักผ่อนอยู่อย่างนี้ว่า บุคคลผู้ไม่มีที่เคารพ ไม่มีที่ยำเกรง ย่อมอยู่เป็นทุกข์ เราจะพึงสักการะ. เคารพ อาศัยสมณะหรือพราหมณ์ใครผู้ใดอยู่หนอ.

[๕๖๐] ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้มีพระดำริว่า เราควรสักการะเคารพสมณะหรือพราหมณ์อื่นแล้วอาศัยอยู่ เพื่อความบริบูรณ์แห่งศีลชั้นที่ขังไม่บริบูรณ์ แต่ว่า เรายังไม่เห็นสมณะหรือพราหมณ์อื่นที่ถึงพร้อมด้วยศีล ยิ่งกว่าตนในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ซึ่งเราควรสักการะเคารพแล้วอาศัยอยู่ เราควรสักการะเคารพสมณะหรือพราหมณ์อื่นแล้วอาศัยอยู่ เพื่อความบริบูรณ์แห่งสมาธิชั้นที่ขังไม่บริบูรณ์ แต่ว่า เรายังไม่เห็นสมณะหรือพราหมณ์อื่นที่ถึงพร้อมด้วยสมาธิยิ่งกว่าตนในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ซึ่งเราควรสักการะเคารพแล้วอาศัยอยู่ เราควรสักการะเคารพสมณะหรือพราหมณ์อื่นแล้วอาศัยอยู่ เพื่อความบริบูรณ์แห่งปัญญาชั้นที่ขังไม่บริบูรณ์ แต่ว่า เรายังไม่เห็นสมณะหรือพราหมณ์อื่นที่ถึงพร้อมด้วยปัญญายิ่งกว่าตนในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ซึ่งเราควร

สักการะเคารพแล้วอาศัยอยู่ เราควรสักการะเคารพสมณะหรือพราหมณ์อื่นแล้ว
อาศัยอยู่ เพื่อความบริบูรณ์แห่งวิมุตติขั้นที่ยังไม่บริบูรณ์ แต่ว่าเรายังไม่เห็น
สมณะหรือพราหมณ์อื่น ที่ถึงพร้อมด้วยวิมุตติยิ่งกว่าตน ในโลกพร้อมทั้ง
เทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา
และมนุษย์ ซึ่งเราควรสักการะเคารพแล้วอาศัยอยู่ เราควรสักการะเคารพสมณะ
หรือพราหมณ์อื่นแล้วอาศัยอยู่ เพื่อความบริบูรณ์แห่งวิมุตติญาณทัสสนขั้นที่
ยังไม่บริบูรณ์ แต่ว่า เรายังไม่เห็นสมณะหรือพราหมณ์อื่นที่ถึงพร้อมด้วย
วิมุตติญาณทัสสนะ ยิ่งกว่าตน ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก
ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ซึ่งเราควรสักการะเคารพ
แล้วอยู่ อย่างกระนั้นเลย เราควรสักการะเคารพธรรมที่เราตรัสรู้นั้นแหละ แล้ว
อาศัยอยู่.

[๕๖๑] ลำดับนั้น สหัมบดีพรหม ทราบความปริวิตกแห่งพระหฤทัย
ของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยใจ ก็อันตรธานไปในพรหมโลก มาปรากฏ
เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า เหมือนบุรุษมีกำลัง ฟิงเหยียดออกซึ่งแขน
ที่คู้หรือฟิงคู้เข้าซึ่งแขนเหยียดอยู่ ฉะนั้น.

ครั้นแล้ว สหัมบดีพรหมกระทำฝ่าห่มเฉวียงบ่าข้างหนึ่ง ประนม-
อัญชลีไปทางพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่
พระผู้มีพระภาคเจ้า เรื่องนี้เป็นอย่างนั้น ข้าแต่พระสุคต เรื่องนี้เป็นอย่างนั้น ข้า
แต่พระองค์ผู้เจริญ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่าใดได้มีมาแล้วตลอดกาล
อันล่วงแล้ว แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่านั้น ก็ทรงสักการะเคารพธรรมนั้นเอง
แล้วอาศัยอยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่าใดจัก
มีตลอดกาลไกลอันยังไม่มาถึง แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่านั้น ก็จักทรงสักการะ
เคารพธรรมนั้นเองแล้วอาศัยอยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า

อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าในบัดนี้ ก็ของทรงสักการะเคารพธรรมนั้นแหละ แล้วอาศัยอยู่.

[๕๖๒] สหัมบดีพรหม ได้กราบทูลดังนี้แล้ว ครั้นแล้วได้กล่าวนิคมคาถาอีก

พระสัมพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่าใดที่
ล่วงไปแล้วก็ดี พระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่า
ใดที่ยังไม่มีมาก็ดี และพระสัมพุทธเจ้า
พระองค์ใดในบัดนี้ผู้ยังความโศกของชน
เป็นอันมากให้เสื่อมหายก็ดี พระพุทธเจ้า
เหล่านั้นทุกพระองค์ ทรงเคารพพระสัต-
ธรรมอยู่แล้ว ยังอยู่ และจักอยู่ต่อไป ข้อ
นี้เป็นธรรมดาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
เพราะเหตุนั้นแหละ กุลบุตรผู้รักคนหวัง
ความเป็นผู้ใหญ่ เมื่อระลึกถึงคำสอนของ
พระพุทธเจ้าทั้งหลาย พึงเคารพพระสัต-
ธรรม.

อรรถกถาการวสูตร

ในการวสูตรที่ ๒ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อุทปาதி** ความว่า ความตรึกนี้เกิดขึ้นในสัปดาห์ที่ ๕. บทว่า **อการโว** ความว่า เว้นการวะในบุคคลใดบุคคลหนึ่ง คือไม่ทรงตั้งใคร ๆ ไว้ในฐานะเป็นที่เคารพ. บทว่า **อปฺปติสฺโส** ความว่า เว้นจากความยำเกรง คือไม่ทรงตั้งใคร ๆ ไว้ในฐานะเป็นผู้เจริญที่สุด.

ในบทว่า **สเทวก** เป็นต้น มีวินิจฉัยว่า พร้อมด้วยเทวดาทั้งหลาย ชื่อ **สเทวกะ**. เมื่อถือเอาพวกมารและพรหมด้วยเทวศัพท์ ก็ในคำนี้ ทำวสวัตดีมารย่อมมีอำนาจเหนือมารและพรหมทั้งหมด ชรรมดาว่าพรหมมีอานุภาพมาก ใช้นิ้วมือนิ้วหนึ่งแผ่รัศมีไปในหนึ่งจักรวาล ใช้นิ้วแผ่รัศมีไป ๒ จักรวาล ฯลฯ ใช้นิ้ว ๑๐ นิ้วแผ่รัศมีไปหมื่นจักรวาล. พรหมผู้มีอานุภาพมากนั้น อย่าได้กล่าวกันว่ามิศีลดีกว่าพระผู้มีพระภาคเจ้านี้ ฉะนั้นจึงแยกตรัสว่า **สมารเก สพุรฺหมเก** ดังนี้. อนึ่ง ชรรมดาสมณะทั้งหลายเป็นพหูสูตโดยรู้นิกายหนึ่งเป็นต้น มีศีลเป็นบัณฑิต แม้พราหมณ์ทั้งหลายเป็นพหูสูตโดยรู้อาณาฬเป็นต้น สมณพราหมณ์บัณฑิตเหล่านั้นอย่าได้กล่าวกันว่าดีกว่าพระผู้มีพระภาคเจ้านี้ ฉะนั้น จึงตรัสว่า **สสุสมณพฺรหฺมณฺเญ ปชาย** ดังนี้. ก็คำว่า **สเทวมฺนุสฺสาย** นี้ ตรัสรวบรวมเพื่อแสดงโดยสิ้นเชิง. อีกอย่างหนึ่ง ในคำนี้ ๓ บทข้างต้น ตรัสโดยมุ่งโลก. ๒ บทหลังตรัสโดยมุ่งหมู่สัตว์. บทว่า **สึตฺสมฺปนฺนตฺร** ความว่า สมบูรณ์กว่าคือยิ่งกว่าโดยศีล. แม้ในบทที่เหลือก็เช่นนี้เหมือนกัน. ก็ในที่นี้ชรรม ๔ ประการมีศีล

เป็นต้น ท่านกล่าวไว้ทั้งโลกิยะทั้งโลกุตระ. วิมุตติญาณทัสสนะเป็นโลกิยะ
เท่านั้น และวิมุตติญาณทัสสนะนั้นเป็นปัจเจกขณญาณ.

บทว่า ปาตุโรหิตี ความว่า ทำวสห้ามบตีพรหมคิดว่า พระศาสดานี้
ไม่ทรงเห็นผู้ที่ยิ่งใหญ่กว่าพระองค์โดยศีลเป็นต้น ตั้งแต่เว็จจนถึงภวัคคพรหม
ทรงดำริว่า เราจักเคารพโลกุตรธรรม ๕ ที่เราบรรลุแล้วนี้แหละอาศัยอยู่
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงคิดถึงเหตุ ทรงคิดถึงประโยชน์พิเศษ จำเราจักไปทำ
อุตสาหะให้เกิดแก่พระองค์ ดังนี้แล้วได้ปรากฏองค์ต่อหน้า คือยืนในที่เฉพาะ
พระพักตร์. ในบทว่า วิหรีสุ วิหรนุติ จ นี้มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ ผู้ใดฟัง
กล่าวว่า แม้ในปัจจุบันก็มีพระพุทธรูปเจ้ามาก โดยพระบาลีว่า วิหรนุติ ดังนี้
ผู้นั้น ฟังถูกคัดค้านด้วยคำนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในบัดนี้แม้พระผู้มี
พระภาคเจ้าก็เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ฟังแสดงแก่ผู้นั้นว่าพระ-
พุทธเจ้าอื่น ๆ ไม่มี โดยพระบาลีเป็นต้นว่า

เราไม่มีอาจารย์ คนเสมือนเราไม่มี

ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก ไม่มีคนทัดเทียม

เรา ดังนี้.

บทว่า ตสุมา ความว่า เพราะเหตุที่พระพุทธรูปเจ้าทุกพระองค์เป็นผู้
เคารพพระสัทธรรม. บทว่า มหุตมภิกงฺขตา ได้แก่ปรารถนาความเป็น
ใหญ่. บทว่า สริ พุทฺธานสาสนํ ได้แก่ระลึกถึงคำสอนของพระพุทธรูปเจ้า
ทั้งหลาย.

จบอรรถกถาการวสูตรที่ ๒

๓. พรหมเทวสูตร

ว่าด้วยพระพรหมเทวะโปรดมารดา

[๕๖๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามแห่งท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี.

ก็สมัยนั้นแล บุตรแห่งนางพราหมณีคนหนึ่ง ชื่อพรหมเทวะ ออกบวชในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้งนั้นแล ท่านพระพรหมเทวะเป็นผู้เดียว หลีกออกแล้ว ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนอันส่งไปแล้วอยู่ ไม่นานเท่าไร ก็ได้กระทำให้แจ้งประโยชน์ที่กุลบุตรทั้งหลายผู้ออกจากเรือน บวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องประสงค์อันนั้น อย่างยอดเยี่ยม เป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ เพราะรู้แจ้งชัดเจนในปรตฺยฺบันนีแหละเข้าถึงอยู่ ท่านได้ทราบว่ ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่จะต้องทำ ได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกมิได้มี ก็แหละท่านพรหมเทวะได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในบรรดาพระอรหันต์แล้ว.

[๕๖๔] ครั้งนั้นแล ท่านพระพรหมเทวะ ในเวลารุ่งเช้ามุ่งห่มแล้ว ถือบาตรจีวรเข้าไปบิณฑบาตในกรุงสาวัตถี ท่านเที่ยวบิณฑบาตในกรุงสาวัตถีตามลำดับตรอก เข้าไปยังนิเวศน์แห่งมารดาของตนแล้ว .

ก็สมัยนั้นแล นางพราหมณีผู้มารดาของท่านพระพรหมเทวะถือการบูชาบิณฑะแก่พรหมเป็นนิตย์.

ครั้งนั้นแล ท้าวสหัมบดีพรหมคิดว่า นางพราหมณีผู้มารดาของท่านพระพรหมเทวะนี้แล ถือการบูชาบิณฑะแก่พรหมเป็นนิตย์ โฉนหนอ เราพึงเข้าไปหานางแล้วทำให้สลดใจ.

[๕๖๕] ลำดับนั้น ท้าวสหัมบดีพรหมหายไปในพรหมโลกปรากฏ
แล้วในนิเวศน์ของมารดาแห่งท่านพระพรหมเทวะ เปรียบเหมือนบุรุษผู้มีกำลัง
พึงเหยียดออกซึ่งแขนที่คู้เข้าแล้ว หรือพึงคู้เข้าซึ่งแขนที่เหยียดออกแล้ว ฉะนั้น .
ครั้งนั้นแล ท้าวสหัมบดีพรหมลอยอยู่ในอากาศ ได้กล่าวกะนาง
พราหมณีผู้มารดาของท่านพระพรหมเทวะด้วยคาถาทั้งหลายว่า

ดูก่อนนางพราหมณี ท่านถือการ
บูชาด้วยก้อนข้าวแก่พรหมใด มันคงเป็น
นิตย พรหมโลกของพรหมนั้นอยู่ไกลจาก
ที่นี่ ดูก่อนนางพราหมณี ภักษาของพรหม
ไม่ใช่เช่นนี้ ท่านไม่รู้จักทางของพรหม
ทำไมจึงบ่นถึงพรหม.

ดูก่อนนางพราหมณ์ ก็ท่านพระ-
พรหมเทวะของท่านนั้น เป็นผู้หมดอุปธิ
กิเลส ถึงความเป็นอติเทพ ไม่มีกิเลสเป็น
เครื่องกังวล มีปกติขอ ไม่เลี้ยงดูผู้อื่น
ท่านพระพรหมเทวะที่เข้าสู่เรือนของท่าน
เพื่อบิณฑบาต เป็นผู้สมควรแก่บิณฑบาตที่
บุคคลพื้งนำมาบูชา ถึงเวท มีदनอบรม
แล้ว สมควรแก่ทักษิณาทานของมนุษย์
และเทวดาทั้งหลาย ลอยบาปเสียแล้ว อัน
ตัณหาและทิจิไม่ฉาบทาแล้ว เป็นผู้
เยือกเย็นกำลังเที่ยวแสวงหาอาหารอยู่.

อดีตอนาคตไม่มีแก่ท่านพระพรหม
เทวะนั้น ท่านพระพรหมเทวะเป็นผู้สงบ
ระงับ ปราศจากวัน ไม่มีทุกข์ ไม่มี
ความหวัง วางอาชญาในปฐชนผู้ยังมีความ
หวาดหวั่นและในพระปิณาสพผู้มั่นคงแล้ว
ขอท่านพระพรหมเทวะนั้นจงบริโลก
บิณฑบาตอันเลิศสำหรับบูชาพรหมของ
ท่าน.

ท่านพระพรหมเทวะซึ่งเป็นผู้มีเสนา
มารไปปราศแล้ว มีจิตสงบระงับ ฝึกตน
แล้ว เทียวไปเหมือนช้างตัวประเสริฐ ไม่
หวั่นไหว เป็นภิกษุมีสีลดี มีจิตพ้นวิเศษ
แล้ว ขอท่านพระพรหมเทวะนั้น จง
บริโลกบิณฑบาตอันเลิศสำหรับบูชา
พรหมของท่าน.

ท่านจงเป็นผู้เลื่อมใสในท่านพระ-
พรหมเทวะนั้น เป็นผู้ไม่หวั่นไหว ตั้ง
ทักษิณาไว้ในท่านผู้เป็นทักษิณียบุคคล
คู่ก่อนนางพราหมณี ท่านเห็นมุณีผู้มีโอชะ
อันข้ามแล้วจงทำบุญ อันจะนำความสุข
ต่อไปมาให้.

ท่านจงเป็นผู้เลื่อมใสในท่านพระ
พรหมเทวะนั้นเป็นผู้ไม่หวั่นไหว ตั้ง

ทักษิณาไวโน ท่านผู้เป็นทักษิณียบุคคล
ดูก่อนนางพราหมณี ท่านเห็นมุนีผู้มีโอชะ
อันข้ามแล้ว ได้ทำบุญอันจะนำความสุข
ต่อไปมาให้แล้ว.

อรรถกถาพรหมเทวสูตร

ในพรหมเทวสูตรที่ ๓ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **เอโก** ความว่า เป็นผู้ผู้เดียว คืออยู่คนเดียวในอิริยาบถทั้งหลาย มียืนเป็นต้น. บทว่า **วูปกฏุโ** ได้แก่ ปลีกตัวไป คือปราศจากการคลุกคลีด้วย กาย. บทว่า **อปฺปมตฺโต** ได้แก่ อยู่ในความเป็นผู้ไม่ปราศจากสติ. บทว่า **อาตาปี** ได้แก่ ประกอบด้วยความเพียรเครื่องเผากิเลส. บทว่า **ปหิตตฺโต** ได้แก่ มีตนส่งไปแล้ว. บทว่า **กฺลปฺตุตา** ได้แก่ กุลบุตรผู้มีมารยาท. บทว่า **สมฺมเทว** ความว่า ไม่ใช่บวชเพราะเป็นหนี ไม่ใช่บวชเพราะมีภัย ไม่ใช่บวช เลี้ยงชีพ. แม้ผู้ที่บวชไม่ว่าด้วยกริใด ๆ บำเพ็ญปฏิบัติที่สมควร ก็ชื่อว่า ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบทั้งนั้น. บทว่า **พฺรหฺมจฺริยปริโยสํ** ได้แก่ อริยผลอันเป็นที่สุดแห่งมรรคพรหมจรรย์. บทว่า **ทิกฺขุเจว ฌมฺเม** ได้แก่ ในอรรถาพนี้เอง. บทว่า **สยฺ อภิญฺญา สจฺจิกฺตฺวา** ได้แก่ รู้ด้วยตนเอง คือทำให้ประจักษ์. บทว่า **อุปสมฺปชฺช** ได้แก่ ได้เฉพาะคือสำเร็จผลอยู่แล้ว. ก็ท่านพระพรหมเทวะอยู่ด้วยประการฉะนี้ ได้รู้ชัดแล้ว ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดงปัจเจกขณภูมิของท่าน ด้วยบทนี้.

ถามว่า ก็ชาติไหนของท่านพรหมเทวะนั้นสิ้นแล้ว และท่านพรหมเทวะ
รู้ชัด ชื่อนั้นได้อย่างไร. ตอบว่า ชาติส่วนอดีตของท่านพรหมเทวะนั้น ชื่อว่า
สิ้นแล้วไม่ได้ก่อน เพราะสิ้นไปในกาลก่อนเสียแล้ว ชาติส่วนอนาคต ชื่อว่า
สิ้นแล้ว ก็ไม่ได้ เพราะไม่มีความพยายามในชาตินั้น ชาติส่วนปัจจุบันก็ชื่อว่า
สิ้นแล้วไม่ได้เพราะยังมีอยู่. แต่ชาติใดโดยเป็นชั้นเดียว ชั้น ๔ และ
ชั้น ๕ ในบรรดาเอกโวการภพ จตุโวการภพและปัญจโวการภพ พึงเกิดขึ้น
เพราะยังมีได้อบรมมรรค ชาตินั้นชื่อว่าสิ้นแล้ว เพราะถึงความไม่เกิดขึ้นเป็น
ธรรมดา เพราะอบรมมรรคแล้ว. ท่านพรหมเทวะนั้นพิจารณาภิเลสทีละได้
ด้วยมรรคภาวนา ย่อมรู้ชาตินั้นว่า กรรมแม้มีอยู่ก็ไม่เป็นเหตุให้ปฏิสนธิต่อไป
เพราะไม่มีกิเลส.

บทว่า วุสิติ ความว่า อยู่แล้ว อยู่รอบแล้ว อธิบายว่า กระทำแล้ว
ประพาศแล้ว คือให้สำเร็จแล้ว. บทว่า พุรหมจริยิ ได้แก่มรรคพรหมจรรย์.
บทว่า กตฺ กรรมิยิ ความว่า กิจแม่ ๑๖ อย่าง คือ ปริญาญากิจ ปหานกิจ
สังกิริยาภิและภาวนากิจ ด้วยมรรคทั้ง ๔ ในสังจะ ๔ [$4 \times 4 = 16$] ทำ
สำเร็จแล้ว. บทว่า นาปริ อิตฺตตฺตตาย ความว่า บัดนี้ มรรคภาวนา
เพื่อความเป็นอย่างนี้ คือเพื่อความเป็นกิจ ๑๖ อย่างอย่างนี้ หรือเพื่อความ
สิ้นกิเลส ไม่มีอีก. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า อิตฺตตฺตตาย ได้แก่จากความเป็น
อย่างนี้ คือจากประการอย่างนี้ ท่านพรหมเทวะได้ทราบว่าเป็นชั้นต้นดาน
อื่นจากชั้นดานที่เป็นไปอยู่ในบัดนี้ไม่มี แต่เบญจชั้นเหล่านี้ ท่านกำหนด
รู้แล้ว ยังตั้งอยู่ได้เหมือนต้นไม้มิมีรากขาดแล้ว. บทว่า อญฺญตโร แปลว่า
องค์หนึ่ง. บทว่า อรหตี ความว่า ได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในบรรดา
พระอรหันต์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า.

บทว่า **สพทาน** ได้แก่ เทียวไปตามลำดับตรอก คือเทียวไปตามลำดับไม่เลยเรือนที่ถึงแล้ว. บทว่า **อุปสงฺกมิ** ได้แก่เข้าไปอยู่. ก็มารดาของเขามองเห็นบุตรก็ออกจากเรือนพาเข้าไปภายในที่อยู่ ให้นั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้.

บทว่า **อาหุติ นิจฺจํ ปคฺคณฺหาติ** ความว่า รับของบูชาคือบิณฑะก่อนข้าวในกาลเป็นนิจ. ก็ในวันนั้นมีพิธีกรรมเพื่ออุทิศในเรือนนั้น. ทุกเรือนทาสีเขียวมีข้าวตอกเกลือถนกลาด. แวดล้อมด้วยทรัพย์และดอกไม้ ยกรงชัยธงปฎากขึ้นตั้งหม้อน้ำมีน้ำเต็มไว้ในที่นั้น ๆ จุดประทีปสว่าง ประดับด้วยผงของหอมและดอกไม้เป็นต้น. ได้มีแวนเวียนเทียนถือส่งต่อกันไปโดยรอบ. นางพราหมณ์เมื่อนั้นลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ อาบน้ำหอม ๑๖ หม้อ ตกแต่งร่างกายด้วยเครื่องประดับพร้อมสรรพ. สมัยนั้น นางให้พระมหาชีณาสพนั่งแล้ว มิได้ถวายแม่เพียงข้าวยาคูกระบายหนึ่ง คิดว่า เราจักให้มหาชีพรหมบริโภค บรรจุข้าวปายาสเต็มถาดทอง ประดูด้วยเนยใส น้ำผึ้งและน้ำตาลกรวดเป็นต้น ที่หลังบ้านมีพื้นที่ที่ประดับด้วยของทาสีเขียวเป็นต้น นางถือถาดนั้นไปที่นั่น วางก้อนข้าวปายาสตรงที่ ๔ มุมและตรงกลางแห่งละก้อน ถูไปก้อนหนึ่ง มีเนยใสไหลลงถึงข้อศอก ลูกเข่าบนแผ่นดิน กล่าวเชิญพรหมให้บริโภคว่า ขอท่านมหาพรหมจงบริโภค ขอท่านมหาพรหมจงนำไป ขอมหาพรหมจงอิมหนา ดังนี้.

บทว่า **เอตทโหสิ** ความว่า ความคิดนี้ได้มีแก่ท้าวสหัมบดีพรหมผู้สวดกลืนศีลของพระมหาชีณาสพ ซึ่งท่วมเทวโลกฟุ้งไปถึงพรหมโลก. บทว่า **ถึเวเชยฺย** ได้แก่ฟังตักเตือน คือฟังให้ประกอบในสัมมาปฏิบัติ. อธิบายว่าจริงอยู่ นางพราหมณ์นั้น ให้พระมหาชีณาสพผู้เป็นอัครทักษิณียบุคคลเห็นปานนี้ นั่งแล้ว มิได้ถวายอาหารแม่เพียงข้าวยาคูกระบายหนึ่ง คิดว่าเราจักให้มหาพรหมบริโภค จุกทิ้งตาชั่งเสียแล้วใช้มือชั่ง จุกทิ้งกลองเสียแล้วประโคมท้อง จุกทิ้งไฟเสียแล้วเป่าหิ่งห้อย เทียวทำพิธีแก่อุทิศ เราจักไปทำลายมิจฉา-

ทิฏฐิของนาง ยกนางขึ้นจากทางแห่งอบาย จะกระทำโดยวิธีให้นางหว่านทรัพย์ ๘๐ โกฎิ ลงในพระพุทธศาสนาแล้วขึ้นสู่ทางสวรรค์.

บทว่า **ทูเร อีโต** ความว่า ไกลจากที่นี่. จริงอยู่ ก้อนศิลาขนาดเท่า เรือนยอดตกจากพรหมโลก วันหนึ่งคืบหนึ่งสิ้นระยะทาง ๔๘,๐๐๐ โยชน์ ใช้ เวลาถึง ๔ เดือนโดยทำนองนี้ จึงตกถึงแผ่นดิน พรหมโลกชั้น ที่ต่ำกว่าเขาหมด อยู่ไกลอย่างนี้. บทว่า **ยสุสาหุติ** ความว่า โลกของพรหมที่นางพราหมณี บุษาด้วยก่อนข้าว อยู่ไกล. ในบทว่า **พฺรหฺมปถิ** นี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ ท้าวมหาพรหมกล่าวว่า ชื่อว่า ทางของพรหม ได้แก่กุศลมาน ๔ ส่วน วิบากมาน ๔ ชื่อว่า เป็นทางชีวิตของพรหมเหล่านั้น เธอไม่รู้ทางของพรหม นั้น กระชับอยู่ทำไม เพื่อยู่ทำไม จริงอยู่ พรหมทั้งหลาย ย่อมยังอัตภาพให้ เป็นไปด้วยฉันทที่มีปิติ หาได้ใส่ข้าวสารแห่งข้าวสาลี และเคี้ยวกินน้ำนมที่เคี้ยว แล้วไม่ ท่านอย่าลำบากเพราะสิ่งที่ไม่ใช่เหตุเลย ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว จึง ประครองอัญชลี แล้วย่อตัวเข้าไปชี้พระเถระอีกกล่าวว่า คุณ่อนนางพราหมณี ก็ท่านพระพรหมเทวะของท่านนี้ ดังนี้เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **นิรุปรโก** ความว่า เว้นจากอุปธิ คือกิเลสอกิสังขารและกามคุณ. บทว่า **อติเทวปฺตฺโต** ความว่า ถึงความเป็นเทพยิ่งกว่าเทพ ถึงความเป็นพรหมยิ่ง กว่าพรหม. บทว่า **อนนฺยฺวปฺตี** ความว่า ชื่อว่าไม่เลียดผู้อื่น เพราะไม่ เลียดอัตภาพของผู้อื่นหรือบุตรและภรรยา นอกจากอัตภาพนี้.

บทว่า **อาหุเนยฺโย** ความว่า ควรเพื่อจะรับบิณฑนะที่เขาบูชา บิณฑนะ ที่เขาคืออันรับ. บทว่า **เวทฺถุ** ได้แก่ถึงที่สุดทุกข์ด้วยเวทคือมรรค ๘. บทว่า **ภาวิตฺตฺโต** ได้แก่อบรมตนให้เจริญทั้งอยู่. บทว่า **อนฺูปฺลิตฺโต** ได้แก่อัน เครื่องฉาบคือตัณหาและทิฐิไม่ฉาบแล้ว. บทว่า **ฆาเสสนํ อิริยติ** ได้แก่ เที่ยวแสวงหาอาหาร.

บทว่า **น ตสฺส ปจฺจนา น ปุรตฺถมตฺถิ** ความว่า ภายหลัง เรียกว่าอดีต ภายหลัง เรียกว่าอนาคต. ท่านกล่าวไว้ว่า ภายหลังหรือภายหลัง ย่อมไม่มีแก่ผู้เว้นจากฉันทราคะในชั้นส่วนอดีตและชั้นส่วนอนาคต ด้วยประการฉะนี้. ในบทว่า **สนฺโต** เป็นต้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ ชื่อว่า **สนฺโต** เพราะสงบกิเลสมีราคะเป็นต้น. ชื่อว่า **วิฐฺมะ** เพราะปราศจากฉันทราคะคือความ โกรธ. ชื่อว่า **อนิฆะ** เพราะไม่มีทุกข์. แม้ถือไม้เท้าเป็นต้นเที่ยวไป ก็ชื่อว่า วางไม้แล้ว เพราะไม่มีเจตนาจะฆ่า. ในคำว่า **ตสฺสวเรสุ** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ บุคคลทั้งหลายชื่อว่าผู้สะดุ้ง พระชินาสพทั้งหลายชื่อว่าผู้มั่นคง. พระเสขบุคคล ๗ จำพวก ไม่อาจจะเรียกว่า ผู้สะดุ้งได้ ท่านเหล่านั้นมิใช่ผู้มั่นคง แต่เมื่อ จะแบ่งพวก ก็แบ่งเป็นพวกมั่นคงนั้นแหละ. บทว่า **โส ตฺยาหุตี** ตัดบท เป็น **โส ตว อาหุตี**.

บทว่า **วิเสนฺนิฏฺโถ** ความว่า เป็นผู้ปราศจากกองทัพโดยกองทัพคือ กิเลส. บทว่า **อนนฺโ** ได้แก่ปราศจากคันทา. บทว่า **สุตฺถิโ** ได้แก่เป็นผู้มีศีลดี โดยศีลของพระชินาสพ. บทว่า **สุวิมุตฺตจิตฺโต** ความว่า มีจิต หลุดพ้นแล้วด้วยดี โดยผลวิมุตติ.

บทว่า **โอมตฺถินฺ** ได้แก่ข้ามโอมะ ๔ เสียได้ ด้วยกถามรรคเพียง เท่านั้น พรหมสรรเสริญคุณของพระเถระ ประกอบนางพราหมณีไว้ในสัมมาทิฐิ. ก็อวสานคาถา [คาถาสุดท้าย] พระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายตั้งไว้แล้ว บทว่า **ปติฏฺฐเปตี ทกฺขินฺ** ความว่า ดังทักขิณาคือปัจจัย ๔. บทว่า **สุขมายตฺกิ** ความว่า มีสุขในอนาคต คือมีสุขเป็นผลในอนาคต อธิบายว่า นำสุขมาให้.

จบอรรถกถาพรหมเทวสูตรที่ ๓

๔. พกสูตร

ว่าด้วยพระพุทธเจ้าโปรดพกรหม

[๕๖๖] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี.

ก็สมัยนั้นแล พกพรมได้เกิดทิวี่อันชั่วช้าเห็นปานดังนี้ว่า ฐานะแห่งพรมนี้ เทียง ย้งยีน ติดต่อกัน คงที่ มีความไม่เคลื่อนไหวเป็นธรรมดา ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จู้ติ ไม่อุปบัติ ก็หละอุบายเป็นเครื่องออกไปอันย้งอย่างอื่นจากฐานะแห่งพรมนี้ไม่มี.

[๕๖๗] ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบความปริวิตกแห่งใจของพกรหมด้วยพระทัยแล้ว ทรงหายไปนพระเชตวันวิหารแล้วได้ปรากฏนพรมโลกนั้น เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังฟ้งเหยียดออกซึ่งแขนที่คู้เข้า หรือคู้เข้าซึ่งแขนที่เหยียดออก ฉะนั้น.

พกรหมได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้ากำลังเสด็จมาแต่ไกลทีเดียว ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ขอพระองค์จงเสด็จมาเถิด ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ พระองค์เสด็จมาเถิดแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ นานเทียวแลพระองค์ได้กระทำปริยายเพื่อการเสด็จมา ณ พรมโลกนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ก็ฐานะแห่งพรมนี้ เทียง ย้งยีน ติดต่อกัน คงที่ มีความไม่เคลื่อนไหวเป็นธรรมดา ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จู้ติ ไม่อุปบัติ ก็อุบายเป็นเครื่องออกไปอันย้งอย่างอื่นจากฐานะแห่งพรมนี้ไม่มี.

[๕๖๘] เมื่อพกรหมกล่าวเช่นนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสค่านีกะพกรหมว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย พกรหมนั้นถึงความง้งเขลาแล้วหนอ ท่านผู้เจริญทั้งหลาย พกรหมนั้นถึงความง้งเขลาแล้วหนอ พกรหมกล่าว

ฐานะแห่งพรหมที่เป็นของไม่เที่ยงเลยว่ายั่งยืน กล่าวฐานะแห่งพรหมที่เป็นของไม่ยั่งยืนเลยว่ายั่งยืน กล่าวฐานะแห่งพรหมที่เป็นของไม่ติดต่อกันเลยว่ายึดต่อกัน กล่าวฐานะแห่งพรหมที่เป็นของไม่คงที่เลยว่ายั่งยืน กล่าวฐานะแห่งพรหมที่เป็นของความเคลื่อนไหวเป็นธรรมดาทีเดียวว่า มีความไม่เคลื่อนไหวเป็นธรรมดา และกล่าวฐานะแห่งพรหมอันเป็นที่เกิด แก่ ตาย เป็นที่จติและอุปบัติแห่งตนว่า ฐานะแห่งพรหมนี้ ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จติ ไม่อุปบัติ ก็แหละย่อมกล่าวอุบายเป็นเครื่องออกไปอันยิ่งอย่างอื่นซึ่งมีอยู่ว่าไม่มี ดังนี้

[๕๖๕] พกพรหมทูลว่า

ข้าแต่พระโคตม พวกข้าพระองค์

๗๒ คน บังเกิดในพรหมโลกนี้เพราะ

บุญกรรม ยังอำนาจให้ขึ้นไป ล่วงชาติ

ชราได้แล้ว การอุปบัติในพรหมโลก ซึ่ง

ถึงฝั่งไทรเกษนี้เป็นที่สุดแล้ว ชนมิใช่

น้อยย่อมปรารถนาเป็นดังพวกข้าพระองค์.

[๕๖๖] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

ดูก่อนพกพรหม ท่านสำคัญอายุใด

ว่ายั่งยืน ก็อายุนั้นสั้น ไม่ยั่งยืนเลย ดูก่อน

พรหม เราอายุหนึ่งแสนนริพพุท ของ

ท่านได้ดี.

[๕๖๗] พกพรหมทูลว่า

ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์

ตรัสว่า เราเป็นผู้มีปกติเห็นไม่มีที่สิ้นสุด

๑. นริพพุท เป็นสังขยาซึ่งมีจำนวนสุญ ๖๘ สุญ

ล่องชาติชราและความโศกได้แล้วดังนี้
อะไรเป็นวัตรเก่าแก่ของข้าพระองค์หนอ
ขอพระองค์จงตรัสบอกศีลวัตรซึ่งข้าพระ-
องค์ควรรู้แจ้งชัด.

[๕๗๒] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า

๑. ข้อที่ท่านยังมनुษย์เป็นอันมาก
ผู้ซึ่งระหายน้ำอันแตกแตกเผาแล้ว ใน
ฤดูร้อนให้ได้ดื่มน้ำกิน เป็นศีลวัตรเก่าแก่
ของท่าน เรายังระลึกได้อยู่ ประดุจหลับ
แล้วตื่นขึ้นฉะนั้น.

๒. ข้อที่ท่านช่วยปลดเปลื้องประ-
มุขชน ซึ่งถูกโจรจับพาไปอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำ
คงคา เป็นศีลวัตรเก่าแก่ของท่าน เรายัง
ระลึกได้อยู่ประดุจหลับแล้วตื่นขึ้น ฉะนั้น.

๓. ข้อที่ท่านข่มขี้ด้วยกำลัง แล้ว
ช่วยปลดเปลื้องเรือซึ่งถูกนาคผู้ร้ายกาจจับ
ไว้ในกระแสนองแม่น้ำคงคา เพราะความ
เอ็นดูในหมู่มนุษย์ ข้อนั้นเป็นศีลวัตรเก่า
แก่ของท่าน เรายังระลึกได้อยู่ ประดุจ
หลับแล้วตื่นขึ้น ฉะนั้น.

๔. และเราได้เป็นอันตวาสสิกของ
ท่าน นามว่ากัปปมาณพ เราได้เข้าใจท่าน

แล้วว่า มีความรู้ชอบ มีวัตร ข้อนั้นเป็น
ศีลวัตรเก่าแก่ของท่าน เรายังระลึกได้อยู่
ประดุจหลับแล้วตื่นขึ้น ฉะนั้น.

พกพรหมทูลว่า

พระองค์ทรงทราบอายุนี้ของข้า
พระองค์แน่แท้ แม้สิ่งอื่น ๆ พระองค์ก็ทรง
ทราบได้ เพราะพระองค์เป็นพระพุทธรเจ้า
ฉะนั้น อานุภาพอันรุ่งโรจน์ของพระองค์
นี้ จึงยังพรหมโลกให้สว่างไสวตั้งอยู่.

อรรถกถาพกสูตร

ในพกสูตรที่ ๔ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ปาปํ ทิฏฐิจิต्तํ ได้แก่สัสสตทิฏฐิที่ต่ำทราม. บทว่า อิทํ
นิจจํ ความว่า พกพรหมกล่าวฐานะแห่งพรหมพร้อมทั้งโอกาสนี้ซึ่งไม่เที่ยงว่า
เที่ยง. บทว่า ฐวี เป็นต้น เป็นไวยากรณ์ของบทว่า นิจจํ นั้นนั่นแหละ
บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ฐวี ได้แก่มั่นคง. บทว่า สตุสตุตํ ได้แก่มีอยู่
ทุกเมื่อ. บทว่า เกวลํ ได้แก่ไม่ขาดสายคือทั้งสิ้น. บทว่า อจวนธมฺมํ ได้
แก่มีความไม่จุติเป็นสภาวะ. ในคำว่า อิทํ ทิ น ชายติ เป็นต้น ท่านกล่าว
หมายเอาว่า ในฐานะนี้ ไม่มีผู้เกิด ผู้แก่ ผู้ตาย ผู้จุติหรือผู้อุปบัติไร ๆ บทว่า
อิโต จ ปนญฺญํ ความว่า ชื่อว่าอุบายเป็นเครื่องออกไปอันยิ่งอย่างอื่นจาก
ฐานะแห่งพรหมพร้อมทั้งโอกาสนี้ไม่มี. พกพรหมนั้นเกิดสัสสตทิฏฐิอย่างแรง

ด้วยประการเมื่อนี้. ก็แลพกรหมผู้มีทิวชื่อนี้ นั้น ย่อมปฏิเสชคุณวิเสส
ทุกอย่างคือ ภูมิฉาน ๓ ชั้นสูง มรรค ๔ ผล ๔ และพระนิพพาน. ถามว่า
ก็ทิวชื่อนี้เกิดขึ้นแก่พรหมนั้นเมื่อไร. ตอบว่า เมื่อครั้งเขาเกิดในภูมิปฐมฉาน.
อาจารย์บางพวกกล่าวว่า เกิดในภูมิทุติยฉาน.

ในข้อนี้มีอนุப்புฬกติดังต่อไปนี้. ได้ยินว่า พรหมนี้อุปบัติภายหลัง
เมื่อยังไม่มีสมัยเกิดพระพุทธเจ้าก็บวชเป็นฤาษี กระทำกสิณบริกรรมและทำ
สมาบัติให้เกิด ไม่เสื่อมฉานทำกาลแล้ว บังเกิดในพรหมโลกชั้นเวหัพผลานใน
ภูมิจตุตถฉาน. มีอายุอยู่ ๕๐๐ กัป. เขาดำรงอยู่ในพรหมโลกชั้นเวหัพผลานนั้น
ตลอดอายุชั้ย ช่วงเวลาที่เกิดภายหลัง เจริญตติยฉานให้ประณีต บังเกิดใน
พรหมโลกชั้นสุกภินหะ มีอายุ ๖๔ กัป. พกรหมนั้นรู้กรรมที่ตนทำและสถาน
ที่ที่ตนเกิดในปฐมกาลเกิดครั้งแรก เมื่อกาลล่วงไป ๆ ลืมกรรมและสถานที่ทั้ง
๒ เสีย จึงเกิดสัสสตทิฎฐิ.

บทว่า อวิชชาลโต ความว่า ไปด้วยอวิชชาคือประกอบด้วยความ
ไม่รู้ ไม่มีญาณ เป็นผู้มืดดั่งคนตาบอด. บทว่า ยตฺร หิ นาม ได้แก่ โย นาม.
บทว่า วกฺขติ แปลว่า ย่อมกล่าว. ก็เพราะประกอบศัพท์นิบาตว่า ยตฺร
คำว่า วกฺขติ ก็กลายเป็นอนาคตกาลแปลว่าจักกล่าว

เมื่อกล่าวอย่างนี้แล้ว พรหมนั้นถูกพระผู้มีพระภาคเจ้าคุกคาม ได้สติ
กล่าวว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเพ่งเราทุกฝีก้าว ประสงค์จะบีบบังคับเรา เมื่อจะ
บอกสหายของตน จึงกล่าวคำว่า ทฺวา สตุตฺติ เป็นต้น เหมือนโจรตกเข็ญ
๒ - ๓ ครั้งในระหว่างทาง ออกคั่นไม่ยอมซัดถึงพวกเพื่อน เมื่อถูกเข็ญหนักขึ้น
จึงบอกว่า คนโน้น ๆ เป็นสหายของเรา ฉะนั้น. ความข้อนี้มีอธิบายดังนี้
ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ พวกข้าพระองค์ ๗๒ คนด้วยกันทำบุญไว้ จึงเกิดใน
ที่นี่ด้วยบุญกรรมนั้น เป็นผู้ใช้อำนาจตนเอง ไม่อยู่ในอำนาจของผู้อื่น ทำผู้

อื่นให้อยู่ในอำนาจของตน ล่วงชาติและชราได้. ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า การอุปบัติในพรหมโลกเป็นครั้งสุดท้ายนี้ นับว่า เวทภู เพราะพวกข้าพระองค์ไปถึงด้วยเวททั้งหลาย. บทว่า อสุมาภิชฺปฺนฺติ ชนา อเนกา ความว่า ชนเป็นมากย่อมชอบใจพวกข้าพระองค์ ย่อมปรารถนาย่อมกระหึ่มอย่างนี้ว่า ท่านพรหมผู้นี้แล เป็นมหาพรหมผู้ยิ่งใหญ่ ไม่มีใครครอบงำได้ เป็นผู้เห็นถ่องแท้ เป็นผู้ใช้อำนาจ เป็นอิสระ เป็นผู้สร้าง เป็นผู้เนรมิต เป็นผู้ประเสริฐสุด เป็นผู้จัด เป็นผู้เชี่ยวชาญ เป็นบิดาของสิ่งที่เป็นแล้วและกำลังเป็น.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะภกพรหมนั้นว่า อปฺปิ หิ เอตํ เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เอตํ ความว่า ท่านสำคัญอายุใดของท่านในที่นี้ว่า ยืนอายุนั้นน้อย คือนิดหน่อย. บทว่า สตสฺสฺสฺสฺสฺสฺส นิสฺสฺสฺสฺสฺส ได้แก่แสนนิรพทุทะ โดยจำนวนนิรพทุทะ (นิรพทุทะเป็นสังขยาซึ่งมีจำนวนเลขสุณฺ ๖๘ สุณฺ). บทว่า อายุ ปชานามิ ความว่า เรารู้ว่าอายุของท่านในบัดนี้เหลืออยู่เพียงเท่านี้. บทว่า อนนฺตทสฺสึ ภควมมสฺสฺมิ ความว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสว่า เราเป็นผู้มีปกติเห็นไม่มีที่สิ้นสุด ล่วงชาติเป็นต้นได้แล้ว. บทว่า ก็ เม ปฺราณํ ความว่า ถ้าพระองค์เป็นผู้มีปกติเห็นไม่มีที่สิ้นสุด เมื่อเป็นเช่นนั้น ขอพระองค์จงตรัสบอกข้อนี้แก่ข้าพระองค์ คืออะไรเป็นวัตรเก่าของข้าพระองค์. คีลนํ แลละท่านเรียกว่าศีลวัตร. บทว่า ยมฺหํ วิชฺญฺญา ความว่า ภกพรหมกล่าวว่า ข้าพระองค์ควรทราบข้อใดที่พระองค์ตรัส ขอพระองค์จงบอกข้อนั้นแก่ข้าพระองค์.

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะตรัสบอกแก่ภกพรหมนั้น ได้ตรัสพระพุทฺทพจนฺ์เป็นต้นว่า ยํ ตฺวํ อปาเยสิ ดังนี้. ในข้อนี้มีอธิบายดังนี้ ได้ยินว่า เมื่อก่อน ภกพรหมนี้เกิดในเรือนมีตระกูล เห็นโทษในกาม

ทั้งหลาย คิดจักทำชาติชราและมรณะให้สิ้นสุด จึงออกบวชเป็นฤาษี ทำสมาบัติ ให้เกิดได้ฉานอันเป็นบาทแห่งอภิญา ปลูกบรรณศาลาอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา ให้เวลาล่วงไปด้วยความยินดีในฉาน. ก็ในครั้งนั้น มีพวกพ่อค้าเกวียนใช้ เกวียน ๕๐๐ เล่ม เดินทางผ่านทะเลทรายเสมอ ๆ. ก็ในทะเลทรายไม่มีใคร สามารถเดินทางกลางวันได้ เดินได้แต่ตอนกลางคืน. ครั้งนั้น โคนงานที่เทียม แอ๊กเกวียนเล่มหน้า เมื่อเดินทาง ได้วกกลับมายังทางที่มาแล้วเสีย เกวียน ทุกเล่มก็วกกลับอย่างนั้นเหมือนกัน กว่าจะรู้ได้ก็ต่อเมื่ออรุณขึ้น. แลในครั้งนั้น พวกพ่อค้าเกวียนจะข้ามพ้นทางกันดารได้ ใช้เวลาหนึ่งวัน ฝนและน้ำก็หมดสิ้น ทุกอย่าง. ฉะนั้น พวกมนุษย์เขาคิดว่า คราวนี้พวกเราตายหมด ผูกโคที่ล้อ แล้วเข้าไปนอนที่ริมเงาเกวียน.

แม้พระดาบสก็ออกจากบรรณศาลาแต่เช้าตรู่ นั่งที่ประตูบรรณศาลา แลดูแม่น้ำคงคา ได้เห็นแม่น้ำคงคาเต็มเปี่ยมด้วยห้วงน้ำใหญ่ไหลมาเหมือน. แต่งแก้วมณี ครั้นเห็นแล้วจึงคิดว่า ในโลกนี้มีเหล่าสัตว์ที่ลำบากเพราะไม่มี น้ำที่ร่อยเห็นปานนี้หรือหนอ. พระดาบสนั้นเมื่อรำพึงอยู่อย่างนั้น เห็นหมู่ เกวียนนั้นในทะเลทราย คิดว่า สัตว์เหล่านี้จงอย่าพินาศ จึงอธิษฐานด้วย อภิญาจิตว่า ขอท่อน้ำใหญ่จงเซาะข้างโน้นบ้างสู่ข้างนี้บ้าง แล้วไหลตรงไปยัง หมู่เกวียนในทะเลทราย. พร้อมด้วยจิตศุบาท น้ำได้ไปในที่นั้นเหมือนไปสู่เหมือง อันเจริญ พวกมนุษย์ลุกขึ้นเพราะเสียงน้ำ. เห็นน้ำแล้วต่างร่าเริง ยินดี อาบ ดื่ม ให้โคทั้งหลายดื่มน้ำแล้ว ได้ไปถึงที่ที่ตนปรารถนาโดยสวัสดิ. พระศาสดา เมื่อทรงแสดงบุรพกรรมของพรหมนั้น ได้ตรัสคาถาที่ ๑. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อปาเยสิ** ได้แก่ให้ดื่ม. **อ** อักษรเป็นเพียงนิบาต. บทว่า **มมฺมฺนิ** ได้แก่ ในฤดูร้อน. บทว่า **สมฺปรเต** ความว่า อันความร้อนในฤดูร้อน ถูกต้อง คือติดตาม.

สมัยต่อมา ดาบสร้างบรรณศาลาที่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา อาศัยหมู่บ้าน
ใกล้ป่าอยู่. ก็สมัยนั้น พวกโจรปล้นบ้านนั้น พาแม่โคและเชลยทั้งหลายไป
ทิ้งโคทิ้งสุนัขทั้งมนุษย์ทั้งหลายร้องเสียงดังลั่น. ดาบสได้ยินเสียงนั้นรำพึงว่า
นี่อะไรหนอ ทราบว่า พวกมนุษย์เกิดภัย คิดว่า เมื่อเราเห็นอยู่ สัตว์เหล่านั้น
จงอย่าพินาศ เข้าฆานอันเป็นบาทแห่งอภิญา ออกจากฆานแล้วใช้อภิญาจิต
เนรมิตกองทัพ ๔ เหล่า ตรงที่สวนทางพวกโจร มาเตรียมพร้อมอยู่. พวกโจร
เห็นแล้วคิดว่า ชรอยว่าพระราชาสด็จมา จึงทิ้งสิ่งของที่ปล้นมาหนีไป. พระ-
ดาบสอธิษฐานว่า ทุกอย่างจงเป็นเหมือนเดิม. สิ่งนั้นได้เป็นเช่นนั้นทีเดียว.
มหาชนก็มีความสวัสดิ. พระศาสดาเมื่อจะทรงแสดงบุรพกรรมของภพพรหม
นั้นแม่นี้ จึงได้ตรัสคาถาที่ ๒. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เอณิกุลสุมิ** ได้แก่
ใกล้ฝั่งแม่น้ำคงคา. บทว่า **คยหุกัม** นิยามัน ความว่า ถือนำไป. อธิบายว่า
พาไปเป็นเชลย ดังนี้ก็มี.

สมัยต่อมา ตระกูลหนึ่งอยู่ที่แม่น้ำคงคาค้านเหนือ ผูกสนถวไมตรีกับ
ตระกูลซึ่งอยู่ที่แม่น้ำคงคาค้านใต้ ผูกเรือนานบรรทุกของกินของใช้ของหอม
และดอกไม้เป็นต้นเป็นอันมาก มาตามกระแสแม่น้ำคงคา. พวกมนุษย์ เกี่ยวกิน
บริโภค ฟ้อนรำ ขับร้องได้เกิดโสมนัสเป็นอันมาก เหมือนได้ไปในเทพวิมาน.
คังเคยยกนาคราช เห็นเข้าก็โกรธ คิดว่า มนุษย์เหล่านี้ไม่ทำความสำคัญในเรา
คราวนี้เราจักให้พวกมันจมทะเลให้ได้ จึงเนรมิตอัทธภาพใหญ่ แยกน้ำเป็น
๒ ส่วน ชูหัวแผ่พังพานส่งเสียงขู่สุ ๆ. มหาชนเห็นเข้าพากันกลัวส่งเสียงดังลั่น.
ก็พระดาบสนั่งอยู่ที่ศาลา ได้ยินเข้า นึกว่ามนุษย์พวกนี้พากันขับร้องฟ้อนรำ
เกิดโสมนัสมา แต่บัดนี้ร้องแสดงความกลัว เหตุอะไรหนอ เห็นนาคราช คิดว่า
เมื่อเราเห็นอยู่ ขอพวกสัตว์จงอย่าพินาศ จึงเข้าฆานอันเป็นบาทแห่งอภิญา
ละอัทธภาพเนรมิตเป็นเพศครุฑแสดงแก่นาคราช. นาคราชกลัวหุดพังพาน

จนนำไป. มหาชนก็มีความสวัสดี. พระศาสดาเมื่อทรงแสดงบุรพกรรมของพวกพรหมแมน จึงกล่าวคาถาที่ ๓. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ลุทุเชน ได้แก่ผู้ร้ายกาจ. บทว่า มนุสฺสคมฺปา ความว่า เพราะความเอ็นดูต่อมนุษย์ อธิบายว่า เพราะความประสงค์จะปลดเปลื้องพวกมนุษย์.

สมัยต่อมา พวกพรหมนั้นบวชเป็นฤาษี ได้เป็นดาบสชื่อเกสวะ. สมัยนั้น พระโพธิสัตว์ของพวกเราเป็นมาณพชื่อว่า กัปปะ เป็นศิษย์ของท่านเกสวะ ปฏิบัติรับใช้อาจารย์ ประพฤติเป็นที่ชอบใจ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา ได้เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอรรถะ. เกสวดาบสไม่อาจจะอยู่แยกกับเธอได้. อาศัยเธอเท่านั้นเลี้ยงชีพ. พระศาสดาเมื่อทรงแสดงบุรพกรรมของพวกพรหมแมน จึงตรัสคาถาที่ ๔.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปญฺจโร ได้แก่ อันเตवासิก. ก็กัปปมาณพนั้นเป็นหัวหน้าอันเตवासิก. บทว่า สมฺพุทฺธิวณฺฺตํ วตินํ อมณฺฺณิ ความว่า กัปปมาณพสำคัญเขาว่า ท่านเกสวะนี้มีปัญญาสมบูรณ์ด้วยวัตรโดยชอบ จึงแสดงว่า โดยสมัยนั้น เรานั้นได้เป็นอันเตवासิกของท่าน. บทว่า อญฺเญปิ ชานาติ ความว่า มิใช่รู้เฉพาะอายุของข้าพระองค์อย่างเดียวเท่านั้น แม้สิ่งอื่น ๆ พระองค์ก็รู้. บทว่า ตถา หิ พุทฺโธ ความว่า เพราะพระองค์เป็นพระพุทฺธเจ้า ก็เพราะเป็นพระพุทฺธเจ้า ฉะนั้น พระองค์จึงทรงทราบ. บทว่า ตถา หิ ตฺวยายฺ ชลิตานฺฺภาโว ความว่า ก็เพราะพระองค์เป็นพระพุทฺธเจ้า อย่างนี้ ฉะนั้น พระองค์จึงมีอนุภาพรุ่งเรือง. บทว่า โองาสยฺมํ ติฏฺฐติ ความว่า ทำพรหมโลกทั้งปวงให้สว่างไสวดำรงอยู่.

จบอรรถกถาพุทธสูตรที่ ๔

๕. อปาทีฏฐสูตร

ว่าด้วยพระอรหันต์ ๔ ทิศทรมานพรหม

[๕๗๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี.

ก็โดยสมัยนั้นแล พรหมองค์หนึ่งได้เกิดทิฐิอันชั่วช้าเห็นปานดังนี้ว่า สมณะหรือพรหมณ์ที่จะพึงมาในพรหมโลกนี้ได้ไม่มีเลย.

[๕๗๔] ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบความปริวิตกแห่งใจของพรหมนั้นด้วยพระทัยแล้ว ทรงหายไปในพระวิหารเชตวันปรากฏแล้วในพรหมโลกนั้นเปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังพึงเหยียดออกซึ่งแขนที่คู้ไว้ หรือ พึงคู้เข้าซึ่งแขนที่เหยียดออก ฉะนั้น.

ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิในเวหาเบื้องบนของพรหมนั้น เข้าเตโชธาตุกถิตแล้ว.

[๕๗๕] ครั้งนั้นแล ท่านพระมหาโมคคัลลานะได้มีความคิดเช่นนี้ว่า บัดนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ ณ ที่ไหนหนอ.

ท่านพระมหาโมคคัลลานะ ได้เห็นแล้วแลซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ประทับนั่งขัดสมาธิในเวหาเบื้องบนของพรหมนั้น ทรงเข้าเตโชธาตุกถิตแล้ว ด้วยจักษุเพียงดังทิพย์อันบริสุทธิ์ล่งจักษุของมนุษย์ ครั้นแล้วได้หายไป ในพระวิหารเชตวัน ปรากฏแล้วในพรหมโลกนั้น ปานดังบุรุษมีกำลังพึงเหยียดออกซึ่งแขนที่คู้เข้า หรือ พึงคู้เข้าซึ่งแขนที่เหยียดออกแล้ว ฉะนั้น.

ลำดับนั้นแล ท่านพระมหาโมคคัลลานะอาศัยทิสบุรพา นั่งขัดสมาธิในเวหาเบื้องบนของพรหมนั้น ต่ำกว่าพระผู้มีพระภาคเจ้า เข้าเตโชธาตุกุสณแล้ว.

[๕๗๖] ครั้งนั้นแล ท่านพระมหากัสสปได้มีความคิดนี้ว่า บัดนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ที่ไหนหนอแล ท่านพระมหากัสสปได้เห็นแล้วแลซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ฯลฯ ด้วยจักขุเพียงดั่งทิพย์ ฯลฯ ครั้นแล้วได้หายไปนพระวิหารเชตวัน ปราภแล้วในพรหมโลกนั้น ปานดังบุรุษมีกำลัง ฯลฯ ฉะนั้น.

ลำดับนั้นแล ท่านพระมหากัสสปอาศัยทิสทัภณินั่งขัดสมาธิในเวหาเบื้องบนของพรหมนั้น ต่ำกว่าพระผู้มีพระภาคเจ้า เข้าเตโชธาตุกุสณแล้ว.

[๕๗๗] ครั้งนั้นแล ท่านพระมหากัปปินะได้มีความคิดนี้ว่า บัดนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ที่ไหนหนอแล

ลำดับนั้นแล ท่านพระมหากัปปินะได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ฯลฯ ด้วยจักขุเพียงดั่งทิพย์ ครั้นแล้วได้หายไปนพระวิหารเชตวันปราภแล้วในพรหมโลกนั้น ปานดังบุรุษมีกำลัง ฯลฯ ฉะนั้น.

ลำดับนั้นแล ท่านพระมหากัปปินะอาศัยปัจฉิมทิส นั่งขัดสมาธิในเวหาเบื้องบนพรหมนั้น ต่ำกว่าพระผู้มีพระภาคเจ้า เข้าเตโชธาตุกุสณแล้ว.

[๕๗๘] ครั้งนั้นแล ท่านพระอนุรุทธะได้มีความคิดนี้ว่า บัดนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ที่ไหนหนอแล ท่านพระอนุรุทธะได้เห็นแล้วแลซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ฯลฯ ด้วยจักขุเพียงดั่งทิพย์ ครั้นแล้วได้หายไปนพระวิหารเชตวัน ปราภแล้วในพรหมโลกนั้น ปานดังบุรุษมีกำลัง ฯลฯ ฉะนั้น.

ลำดับนั้นแล ท่านพระอนรุทธะ อาศัยทิศอุดรนั่งขัดสมาธิในเวหา เบื้องบนของพรหมนั้น ต่ำกว่าพระผู้มีพระภาคเจ้า เข้าเตโชธาตุกถุณแล้ว [๕๙๕] ครั้งนั้นแล ท่านพระมหาโมคคัลลานะได้กล่าวกะพรหมด้วย คาถาว่า

ผู้มีอายุ ทิฐิโนก่อนของท่าน แมใน
วันนี้ยังมีแก่ท่านหรือ ท่านเห็นพระผู้มี
พระภาคเจ้าผู้เป็นไปล่วงวิเศษ ผู้เป็นเบื้อง
หน้าของสัตว์ในพรหมโลกหรือ.

[๕๙๖] พรหมนั้นตอบว่า

ข้าแต่ท่านผู้นิรทุกข์ ทิฐิโนเก่า
ก่อนของข้าพเจ้ามิได้มีแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้า
ย่อมเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นไปล่วง
วิเศษ ผู้เป็นเบื้องหน้าของสัตว์ในพรหม
โลก ไฉนในวันนี้ ข้าพเจ้าจะพึงกล่าวว่า
เราเป็นผู้เที่ยงเป็นผู้ติดต่อกัน ดังนี้เล่า.

[๕๙๗] ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้ายังพรหมนั้นให้สลัดใจแล้ว ได้หายไปนพรหมโลกนั้น ปราภฏแล้วในพระวิหารเชตวันปานดังบุรุษมีกำลัง พึงเหยียดออกซึ่งแขนที่คู้เข้า หรือพึงคู้เข้าซึ่งแขนที่ได้เหยียดออกแล้ว ฉะนั้น

ลำดับนั้นแล พรหมได้เรียกพรหมปาริสาชชะ องค์กรหนึ่งมาว่า เนะ ท่านผู้นิรทุกข์ ท่านจงมา ท่านจงเข้าไปหาท่านพระมหาโมคคัลลานะจนถึงที่อยู่ ครั้นแล้วจงกล่าวกะท่านพระมหาโมคคัลลานะอย่างนี้ว่า ข้าแต่ท่านผู้นิรทุกข์

๑. คือพรหมสำหรับรับใช้ของมหาพรหม เพราะแม้มหาพรหมก็มีพรหมไว้รับใช้เหมือน พระเถระมีภิกษุหนุ่ม ๆ ไว้ช่วยถือบริวาร ฉะนั้น

สาวกทั้งหลายของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น แม้เหล่าอื่นซึ่งมีฤทธิ์มากมี
อำนาจมาก เหมือนกับท่านพระมหาโมคคัลลานะ ท่านพระกัสสป ท่านพระ-
กัปปิณะและท่านพระอนุรุทธะผู้เจริญ ก็ยังมีอยู่หรือหนอ.

พรหมปารีสัชชะนั้นรับคำของพรหมนั้นว่า อย่างนั้นท่าน ผู้นิรทุกข์แล้ว
หายไปในพรหมโลกนั้น ปรากฏแล้วข้างหน้าท่านพระมหาโมคคัลลานะ ปาน
ดังบุรุษมีกำลัง ฯลฯ ฉะนั้น.

[๕๘๒] ครั้งนั้นแล พรหมปารีสัชชะนั้น อภิวัตน์ที่ท่านพระมหาโมค-
คัลลานะแล้ว ได้ยืนอยู่ในที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

พรหมปารีสัชชะนั้นยืน ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้วได้กล่าวคำนี้กะท่าน
พระมหาโมคคัลลานะว่า ข้าแต่ท่านผู้นิรทุกข์ สาวกทั้งหลายของพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าพระองค์นั้นแม้เหล่าอื่นซึ่งมีฤทธิ์มาก มีอำนาจมากเหมือนกับท่าน
พระมหาโมคคัลลานะ ท่านพระกัสสป ท่านพระกัปปิณะ และท่านพระอนุรุทธะ
ก็ยังมีอยู่หรือหนอ.

[๕๘๓] ลำดับนั้นแล ท่านพระมหาโมคคัลลานะได้กล่าวกะพรหม
ปารีสัชชะด้วยคาถาว่า

สาวกทั้งหลายของพระพุทธเจ้า ซึ่ง

ได้วิชา ๓ บรรลุอิทธิวิญญาน และฉลาด

ในเจโตปริยญาณ หมดอสาระ ไกลจาก

กิเลส มีอยู่มาก ดังนี้.

[๕๘๔] ลำดับนั้นแล พรหมปารีสัชชะนั้นชื่นชมอนุโมทนาภาษิตของ
ท่านมหาโมคคัลลานะแล้ว เข้าไปหาพรหมนั้นถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้กล่าวคำนี้
กะพรหมนั้นว่า ข้าแต่ท่านผู้นิรทุกข์ พระมหาโมคคัลลานะกล่าวเช่นนี้ว่า

สาวกทั้งหลายของพระพุทธเจ้า ซึ่ง

ได้วิชา ๓ บรรลุอิทธิวิญญาณ และฉลาด

ในเจโตปริยญาณ หมออาสวะ ไกล

กิเลส มีอยู่มาก ดังนี้.

[๕๘๕] พรหมปาริสังขะได้กล่าวคำนี้แล้ว พรหมมีใจยินดีชื่นชม
ภายิตของพรหมปาริสังขะนั้นแล.

อรรถกถาปราทีฏฐิติสูตร

ในสูตรที่ ๕ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า เตโชธาตุ สมาปชชิตา ความว่า พระเถระทำบริกรรมใน
เตโชกสิณแล้วออกจากฌานที่เป็นบาท อธิษฐานว่า ขอเปลวไฟพุ่งออกจาก
สรีระ ด้วยอำนาจจิตอธิษฐาน เปลวไฟพุ่งออกทั่วสรีระ. พระเถระชื่อว่าเข้า
เตโชธาตุสมาบัติอย่างนี้. ครั้นเข้าสมาบัติอย่างนั้นแล้ว ก็ไปในพรหมโลกนั้น.
ถามว่า เพราะเหตุไร พระเถระจึงได้ไปในที่นั้น. ตอบว่า ได้ยินว่า พระเถระเข้า
สมาบัติมีเตโชธาตุเป็นอารมณ์เห็นพระตถาคตประทับนั่งเหนือพรหมนั้น จึงได้มี
ความคิดตั้งนี้ว่าบุคคลนี้เป็นผู้แทงทะลุปรุโปร่งถึงอัญญิ ก็เราพึงไปในที่นั้น ฉะนั้น
จึงได้ไปในที่นั้น. แม้ในการไปของพระเถระที่เหลือก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน.
แม้พรหมนั้นไม่ได้เห็นอำนาจของพระตถาคตและสาวกของพระตถาคต จึงไม่
ควรเข้าถึงการแนะนำ. ด้วยเหตุนี้ จึงได้มีประชุมกันอย่างนั้นในที่ประชุมนั้น
เปลวไฟที่พุ่งออกจากสรีระของพระตถาคตล่วงเลยพรหมโลกทั้งสิ้นแล่นไปใน
อวกาศ ก็แลวระยะเหล่านั้น ได้มี ๖ สี รัศมีของสาวกพระตถาคตก็มีวาระ
ธรรมดานั่นเอง.

ด้วยคำว่า **ปัสสสิ วิตฺตฺตุนฺตํ** นี้ พระเถระถามว่า ท่านเห็นรัศมี
ที่เปล่งออกจากพระสรีระของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าอันล่วงเสียดังรัศมีแห่ง
สรีระของพรหมวิมานและเครื่องประดับเป็นต้นอย่างอื่นในพรหมโลกนี้หรือ.
บพว่า **น เม มาริส สาทิฏฺฐิ** ความว่า ทิฏฐินั้นใจของเราว่า คนอื่นไม่ว่า
สมณะหรือพราหมณ์ก็ตามไม่สามารถจะมาในที่นี้ได้ ทิฏฐิของเรานั้นแต่ก่อนไม่
มี. บพว่า **กถํ วชฺชํ** ความว่าเพราะเหตุไร เราจึงกล่าว. บพว่า **นิจฺจโฆมิ**
สสุตฺโต ความว่า ได้ยินว่า พรหมนี้มีทิฏฐิ ๒ อย่าง คือ ลัทธิทิฏฐิและ
สัสสตทิฏฐิ. ในทิฏฐิ ๒ อย่างนั้น พรหมนั้นเมื่อเห็นพระตถาคตและสาวกของ
พระตถาคต ย่อมเป็นอันละลัทธิทิฏฐิได้ ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงพระ-
ธรรมเทศนาเป็นอันมากในเรื่องทิฏฐิ ๒ อย่างนั้น. ในที่สุดเทศนา พรหมตั้ง
อยู่ในโศคาปตติผล. อันพรหมนั้นละสัสสตทิฏฐิด้วยมรรค เพราะฉะนั้น พระ-
เถระจึงกล่าวอย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้.

บพว่า **พฺรหฺมปาริสชชํ** ได้แก่ พรหมปริจาริกาผู้ปรนนิบัติพรหม
จริงอยู่ ชื่อว่า พรหมปาริสัชชะแม่ของพรหมทั้งหลายก็เหมือนภิกษุหนุ่มและ
สามเณรผู้ถือห่อของพระเถระ. บพว่า **เตนุปลสงฺกมิ** ความว่า เพราะเหตุไร
พรหมจึงส่งพรหมปาริสัชชะ ไปสู่สำนักของพระเถระนั้นแล ได้ยินว่า พรหมนั้น
ได้เกิดความคุ้นเคยด้วยการเจรจาปราศรัยในพระเถระ เพราะฉะนั้น พรหมนั้น
จึงส่งไปยังสำนักของพระเถระนั้นแล. บพว่า **อญฺเณปิ** ความว่า คนทั้ง ๔ ก็
เหมือนพวกท่าน เหล่าสาวกแม่อื่น ๆ เห็นปานนั้นยังมีอยู่หรือ หรือมีแต่พวก
ท่านทั้ง ๔ เท่านั้นที่มีฤทธิ์มาก. บพว่า **เตวิชฺชา** ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยวิชา
๓ คือ บุปเพนิวาสนญาณ ทิพยจักขุญาณและอัสวักขยญาณ. บพว่า **อิทฺธิป-**
ปตฺตฺตา ได้แก่ บรรลูลิทธิวิธิญาณ. บพว่า **เจโตปริยายโกวิทา** ได้แก่ เป็น

พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 155

ฉลาดในวารจิตของชนเหล่าอื่น. ในที่นี้ท่านกล่าวอภิญญา ๕ ไว้โดยสรุปด้วย
ประการฉะนี้. แต่ทิพยโสตญาณได้มาด้วยอำนาจอภิญญา ๕ เหล่านั้นเหมือน
กัน. บทว่า พหู ความว่า เหล่าพุทธสาวกผู้ได้อภิญญา ๖ อย่างนี้มีมากเหลือ
คณนานับ เทียบทำชมพู่ทวีปทั้งสิ้นให้รู้เรื่องด้วยฝ่ากาสาวพัสดุ.

อรรถกถาปราฏิฐิตสูตรที่ ๕

๖. ปมาทสูตร

ว่าด้วยพรหมผู้ประมาท

[๕๘๖] สāvāṭṭhinīṭhan.

ก็สมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับพักกลางวัน. หลีกเร้นอยู่.
ครั้งนั้นแล สุพรหมปัจเจกพรหม และสุทธาวาสปัจเจกพรหมเข้าไป
ใกล้ที่ประทับของพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นได้ยื่นฟังบานประตูองค์ละข้าง.

ลำดับนั้นแล สุพรหมปัจเจกพรหมได้กล่าวกะสุทธาวาสปัจเจกพรหม
ว่า แน่ะท่านผู้นิรทุกข์ ไม่ใช่กาลอันควรที่จะเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าก่อน
พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับพักกลางวันหลีกเร้นอยู่ ก็พรหมโลกโน้นบริบูรณ์
และเบิกบานแล้ว แต่พรหมในพรหมโลกนั้น ย่อมอยู่ด้วยความประมาท แน่ะ
ท่านผู้นิรทุกข์มาไปด้วยกัน เราทั้งหลายจักเข้าไปยังพรหมโลกนั้น ครั้นแล้ว
พึงยังพรหมนั้นให้สลัดใจ.

สุทธาวาสปัจเจกพรหมได้รับคำของสุพรหมปัจเจกพรหมแล้ว.

ครั้งนั้นแล สุพรหมปัจเจกพรหมและสุทธาวาสปัจเจกพรหม ได้หายไปจากเบื้องพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ปรากฏแล้วในพรหมโลกนั้น
ปานดังนรุขมีกำลัง ฯลฯ ฉะนั้น.

พรหมนั้นได้เห็นแล้วแลซึ่งพรหมทั้งหลายเหล่านั้น ผู้มาอยู่แต่ที่ไกล
เทียว ครั้นแล้ว ได้กล่าวคำนี้กะพรหมเหล่านั้นว่า แน่ะท่านผู้นิรทุกข์ทั้งหลาย
เจริญเถิด พวกท่านมาแต่ที่ไหนหนอ.

พรหมเหล่านั้น กล่าวว่า แน่ะท่านผู้นิรทุกข์ พวกเรามาแต่สำนักของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น แน่ะท่านผู้นิรทุกข์

ก็ท่านจะไปสู่ที่บำรุงของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าบ้างหรือ.

[๕๘๗] เมื่อพรหมเหล่านั้นกล่าวแล้วเช่นนี้แล พรหมนั้นอดกลั้นค่านั้นไม่ได้ จึงนิรมิตตนเป็นพันตน แล้วได้กล่าวคำนี้กะสุพรหมปัจเจกพรหมว่า
แน่ะท่านผู้นิรทุกข์ ท่านเห็นอิทธานุภาพเห็นปานดังนี้ของเราหรือไม่.
สุพรหมปัจเจกพรหมกล่าวว่า แน่ะท่านผู้นิรทุกข์ เราเห็นอยู่แลซึ่งอิทธานุภาพเห็นปานดังนี้ของท่าน.

พรหมนั้นกล่าวว่า แน่ะท่านผู้นิรทุกข์ เรานั้นแลเป็นผู้มีฤทธิ์มากอย่างนี้ มีอานุภาพมากอย่างนี้ จักไปสู่ที่บำรุงของสมณะหรือพราหมณ์อื่นทำไม.

[๕๘๘] ลำดับนั้นแล สุพรหมปัจเจกพรหมนิรมิตตนเป็นสองพันตน แล้วได้กล่าวคำนี้กะพรหมว่า.

แน่ะท่านผู้นิรทุกข์ ท่านเห็นอิทธานุภาพ เห็นปานดังนี้ของเราหรือไม่.
พรหมนั้นกล่าวว่า แน่ะท่านผู้นิรทุกข์ เราเห็นอยู่แลซึ่งอิทธานุภาพเห็นปานดังนี้ของท่าน.

สุพรหมปัจเจกพรหมกล่าวว่า แน่ะท่านผู้นิรทุกข์ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเท่านั้นเป็นผู้มีฤทธิ์มากกว่า และมีอานุภาพใหญ่กว่าท่านและเราด้วย.

แน่ะท่านผู้นิรทุกข์ ท่านพึงไปสู่ที่บำรุงของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า.

[๕๘๙] ครั้งนั้นแล พรหมนั้นได้กล่าวกะสุพรหมปัจเจกพรหมด้วยคาถาว่า

แน่ะพรหม ครุฑ ๓๐๐ หงส์ ๔๐๐
เหยี่ยวปากตะไกร ๕๐๐ และวิมานของเรา
ผู้มีถานนั้นนั้นย่อมรุ่งโรจน์ส่องสว่างอยู่ใน
ทิศอุดร.

[๕๕๐] สุพรหมปัจเจกพรหมกล่าวว่

วิมานของท่านนั้นถึงจะรุ่งโรจน์
ส่องสว่างอยู่ในทิศอุดรก็จริง ถึงเช่นนั้น
เพราะเห็นโทษในรูป [และ] เพราะเห็นรูป
อันหวั่นไหวด้วยความหนาวเป็นต้นอยู่
เป็นนิจ ฉะนั้น พระศาสดาผู้มีเมธาดีจึงไม่
ยินดีในรูป.

[๕๕๑] ครั้งนั้นแล สุพรหมปัจเจกพรหมและสุทธาวาสปัจเจกพรหม
ยังพรหมนั้นให้สลัดใจแล้วหายไปในที่นั้นเอง.

ก็พรหมนั้น โดยสมัยต่อมาได้ไปสู่ที่บำรุงของพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้
เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วแล.

อรรถกาปมาทสูตร

ในปมาทสูตรที่ ๖ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ปจฺเจกั ทฺวารพหุ** ความว่า ได้ยื่นพึงบานประตูก์ละบาน เหมือนคนเฝ้าประตู. บทว่า **อิทฺโธ** ความว่า พรั่งพร้อมด้วยความสุขใจมาน. บทว่า **สีโต** ได้แก่ บานสะพรั่งด้วยดอกไม้คืออภิญญา. บทว่า **อนธิวาสนุโต** ได้แก่ ออกกลิ่นไม่ได้. บทว่า **เอตทโวจ** ความว่า นั่งในท่ามกลางพรหม เนมิตเหล่านั้น ได้กล่าวคำนี้ว่า **ปสฺสสิ เม เป็นต้น**

ในคาถาว่า **ตโย สุปฺภุณฺณา เป็นต้น** มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้. บทว่า **สตะ** ในบทว่า **ปญฺจสตา** พึงประกอบโดยรูปหรือโดยแถว. จะว่าโดยรูป ก่อน บทว่า **ตโย สุปฺภุณฺณา** ได้แก่ รูปครุฑ ๓๐๐. บทว่า **จตุโร จ หิสฺสา** ได้แก่รูปหงส์ ๔๐๐. บทว่า **พยฺคฺขมิณิสฺสา ปญฺจสตา** ได้แก่ มฤค- บางเหล่าเช่นกับเสื่อโครง ชื่อว่า **พยฺคฺขมิณิสฺสา**. รูปมฤคที่เหมือนเสื่อโครง เหล่านั้นมีจำนวน ๕๐๐. ว่าโดยแถว บทว่า **ตโย สุปฺภุณฺณา** ได้แก่ครุฑ ๓๐๐ แถว. บทว่า **จตุโร หิสฺสา** ได้แก่หงส์ ๔๐๐ แถว. บทว่า **พยฺคฺขมิณิสฺสา ปญฺจสตา** ได้แก่มฤคเหมือนเสื่อโครง ๕๐๐ แถว. ด้วยบทว่า **ณายิโน** พรหมแสดงว่า ในวิมานของเราผู้ใดมีความรุ่งโรจน์ขนาดนี้. บทว่า **โอภาสยั** ได้แก่ สว่างไสว. บทว่า **อตุตฺตรสฺสตั ทิสายั** ความว่า ได้ยินว่า วิมานทองใหญ่นั้น ปรากฏในทิศอุดร แต่ที่ ๆ มหาพรหมเหล่านั้นสถิตอยู่ เพราะฉะนั้น จึงกล่าวอย่างนี้. ก็พรหมนั้นมีความประสงค์ดังนี้ว่า เราอยู่ใน วิมานทองเห็นปานนี้ จักไปสู่ที่บำรุงใครอื่นเล่า. บทว่า **รฺูเป รณั ทสฺวา**

พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 160

ได้แก่เห็นโทษกล่าวคือเกิด แก่ และแตกดับในรูปะ บทว่า สทา ปเวธิตํ
ความว่า เห็นรูปที่ห้วนไหวและถูกวิโรธิปัจจัยมีความหนาวเป็นต้น กระทบอยู่
เป็นนิตย์. บทว่า ตสุมาน รูปเป รมติ สุมเอโ ความว่า เห็นโทษในรูป
และเห็นรูปที่ห้วนไหวอยู่ทุกเมื่อ เพราะฉะนั้น พระศาสดาผู้มีเมธาดี คือ
ผู้มีปัญญาดี จึงไม่ยินดีในรูป.

จบอรรถกถาปมาทสูตรที่ ๖

๗. ปฐมโกกालิกสูตร

ว่าด้วยพรหมปรารภพระโกกालิกภิกษุ

[๕๕๒] สāvāḍḍinīṭhan.

ก็สมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับพักกลางวันหลีกเร้นอยู่แล้ว.

ครั้งนั้นแล สุพรหมปัจเจกพรหมและสุทธาวาสปัจเจกพรหมเข้าไปใกล้
ที่ประทับของพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นแล้วได้ยื่นพิงบานประตอองค์ละข้าง.

[๕๒๕๓] ลำดับนั้นแล สุพรหมปัจเจกพรหมปรารภพระโกกालิกภิกขา
ได้กล่าวคาถานี้ในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า

ใครผู้มีปัญญาในโลกนี้ จะพึง

กำหนดวัดซึ่งพระชีณาสพผู้มีคุณอันใคร ๆ

ประมาณไม่ได้ เราเห็นว่าผู้นั้นไม่มีชุต-

ธรรม เป็นปุถุชน วัดอยู่ซึ่งพระชีณาสพผู้

มีคุณ อันใคร ๆ ประมาณมิได้.

อรรถกถาปฐมโกกालิกสูตร

ในปฐมโกกालิกสูตรที่ ๗ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อปฺปเมยฺยํ ปมฺินนุโต** ความว่า กำหนดนับบุคคลผู้เป็น
ชีณาสพ ผู้มีคุณอันใคร ๆ ประมาณไม่ได้ อย่างนี้ว่า ศีลมีประมาณเท่านี้
สมาธิมีประมาณเท่านี้ ปัญญา มีประมาณเท่านี้. ด้วยคำว่า **โกธ วิทฺฐว วิกฺขุเปย**
ความว่า ใครผู้มีปัญญา ผู้มีเมธาในโลกนี้พึงกำหนด ท่านแสดงว่า พระ-
ชีณาสพเท่านั้น พึงกำหนดนับพระชีณาสพ. บทว่า **นิจฺจตฺนุตฺตํ มลฺลเย** ความว่า
ก็ผู้ใดเป็นปุถุชน ปรารภจะวัดพระชีณาสพนั้น เรากล่าวผู้นั้นว่า ไม่มีชุตธรรม

คือมีปัญญาต่ำทราม.

จบบรรณกถาปฐมโลกาโลกสูตรที่ ๗

๘. ติสสกสูตร

ว่าด้วยพรหมปรารภติสกภิกษุ

[๕๕๔] สาวัตถีนีทาน.

ก็โดยสมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับพักกลางวันหลีกเร้นอยู่
แล้ว.

ครั้งนั้นแล สุพรหมปัจเจกพรหมและสุทธาวาสปัจเจกพรหมเข้าไป
ใกล้ที่ประทับของพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นแล้วได้ยื่นพิงบานประตองค์ละข้าง.

[๕๕๕] ลำดับนั้นแล สุทธาวาสปัจเจกพรหมปรารภตโมรคติสสก
ภิกษุได้กล่าวคาถานี้ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า

ใครผู้มีปัญญาในโลกนี้จะพึงกำหนด

วัดซึ่งพระชีณาสพผู้มีคุณ อันใคร ๆ

ประมาณไม่ได้ เราเห็นว่าผู้นั้นไม่มีชุต-

ธรรม เป็นคนไม่มีปัญญา วัดอยู่ซึ่งพระ-

ชีณาสพผู้มีคุณอันใคร ๆ ประมาณมิได้.

อรรถกถาติสสกสูตร

ในติสสกสูตรที่ ๘ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

ปัญหาท่านเรียกว่า กิสฺสวา ในบทว่า อกิสฺสวํ ดังนี้. อธิบายว่า
ปราศจากปัญญา.

จบอรรถกถาติสสกสูตรที่ ๘

๕. ตูฬุพรหมสูตร

ว่าด้วยตูลุพรหมเข้าไปหาโกกาลิก

[๕๕๖] สาวัตถีนินทาน.

ก็โดยสมัยนั้นแล พระโกกาลิกภิกษุ เป็นผู้อาพาธ ถึงความลำบาก เป็นไข้หนัก.

ครั้งนั้นแล ตูลุปัจเจกพรหม เมื่อราตรีปฐมยามล่วงไปแล้วมีรัศมีอันงามยิ่งนัก ยังพระวิหารเขตวันทั้งสี่ให้สว่าง เข้าไปหาพระโกกาลิกภิกษุจนถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้ขึ้นในเวหาส กล่าวคำนี้กะพระโกกาลิกภิกษุว่า

ข้าแต่ท่านโกกาลิก ท่านจงทำจิตให้เลื่อมใสในพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ เป็นผู้มึนคิดเป็นที่รัก.

พระโกกาลิกภิกษุถามว่า ผู้มีอายุ ท่านเป็นใคร

ตูลุปัจเจกพรหมตอบว่า เราคือตูลุปัจเจกพรหม.

พระโกกาลิกภิกษุกล่าวว่า ผู้มีอายุ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงพยากรณ์ท่านแล้วว่าเป็นพระอนาคามี มิใช่หรือ โฉนเล่า ท่านจึงยังมาเที่ยวอยู่ในที่นี้ จงเห็นเถิดว่า ก็นี้เป็นความผิดของท่านเพียงไร.

[๕๕๗] ตูลุปัจเจกพรหมได้กล่าวว่า

ชนพาลเมื่อกล่าวคำเป็นทูลภาษิต

ชื่อว่าย่อมตัดตนด้วยศัสตราใด ก็ศัสตรา

นั้นย่อมเกิดในปากของบุรุษผู้เกิดแล้ว.

ผู้ใดสรรเสริญผู้ที่ควรถูกติ หรือติผู้

ที่ควรได้รับความสรรเสริญ ผู้นั้นชื่อว่า

สังสมโทษด้วยปาก เพราะโทษนั้น เขา

ย่อมไม่ประสบความสุข.

ความปราศัยด้วยทรัพย์ ในเพราะ
การพนันทั้งหลาย พร้อมด้วยสิ่งของของ
คนทั้งหมดก็ดี พร้อมด้วยคนก็ดี ก็เป็น
โทษเพียงเล็กน้อย.

บุคคลใดทำให้ประทุษร้ายในท่าน
ผู้ปฏิบัติดีทั้งหลาย ความประทุษร้ายแห่ง
ใจของบุคคลนั้นเป็นโทษใหญ่กว่า บุคคล
ตั้งวาจาและใจอันลามกไว้ เป็นผู้มักติเตียน
พระอริยเจ้า ย่อมเข้าถึงนรก ซึ่งมีปริมาณ
แห่งอายุถึงแสนสามสิบหกนิริพพุท กับห้า
อัพพุท.*

อรรถกถาตุทฺพรหมสูตร

ในตุทฺพรหมสูตรที่ ๘ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อาพาธิโก ความว่า ผู้มีอาพาธด้วยอาพาธอันมาในอนันตร
สูตรโดยนัยว่า สาสปมตฺตฺติหิ ปิพฺภาหิ เป็นต้น. บทว่า พาพฺพหฺลิตาน
ได้แก่มีความป่วยไข้มีปริมาณยิ่ง. บทว่า ตฺตฺตฺ ความว่า พระอุปัชฌาย์ ของ
ภิกษุโกกาลิก ชื่อว่า ตฺตฺตฺ เถระบรรลุนาคามีผลแล้วบังเกิดในพรหมโลก.
ตุทฺพรหมนั้น ได้ทราบข่าวบาปกรรม ของภิกษุโกกาลิกตั้งตั้งแต่ภุมมัญญฐกเทวดา
โดยเล่าสืบ ๆ กันจนถึงพรหมโลกว่า ภิกษุโกกาลิกกล่าวต่อพระอัครสาวกด้วย
อันติมวัตตฺตฺ ทำกรรมอันไม่สมควรแล้ว จึงมาปรากฏต่อหน้าภิกษุโกกาลิกนั้นด้วย
* อัพพุทะ เป็นสงขยา ซึ่งมีจำนวนเลขสุณฺ ๖๑ สุณฺ

หมายใจว่า เมื่อเราเห็นอยู่ เธออย่าเป็นคนกำพรวด [ปราศจากพวก] ต้องเสีย
หายไป. เราจักเตือนเธอเพื่อให้จิตเลื่อมใสในพระเถระ ท่านหมายเอาตฤพพรหมนั้น
จึงกล่าวว่า ตฤพิจเจกพรหม. บทว่า **เปสลา** แปลว่า ผู้มีศีลเป็นที่รัก. บทว่า
โกสิ **ทฺว** **อาวุโส** ความว่า นอนลืมตาฝ้าฟาง จึงกล่าวอย่างนี้. บทว่า
ปสฺส **ยาวณฺเจเต** ความว่า โภกालิกะกล่าวว่า ท่านจงเห็นข้อที่ท่านผิด
เพียงไร ท่านไม่เห็นผีใหญ่ที่หน้าผากของตน เห็นกรรมที่ควรตัดเตือนด้วย
เพราะผีเท่าแมลงกัดพันรื้อหักกาค

ครั้งนั้น ตฤพพรหมรู้ว่า โภกาลิกนี้ได้ประสบสิ่งที่ตนไม่เคยเห็น [ไม่มี
ประสบการณ์] เป็นคนกำพรวดจักไม่เชื่อคำของใคร ๆ เหมือนกลิ่นยาพิษอยู่ใน
ในลำคอ จึงกล่าวกะโภกาลิกว่า **ปฺริสฺสฺส** **หิ** เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น
บทว่า **กฺุฑริ** ได้แก่วาจาหยาบเช่นผึ้ง [ขวาน]. บทว่า **ฉินฺหฺตติ** ได้แก่ตัด
รากกล่าวคือกุศลที่เดียว. บทว่า **นินฺหฺตฺย** ได้แก่บุคคลที่ควรตำหนิ. ด้วย
บทว่า **ปฺลฺลฺสฺสฺติ** ท่านกล่าวสรรเสริญในอรรถอันสูงสุดว่าพระชีนาสพ. บทว่า
ตฺ วา นินฺหฺตฺ **โย ปฺลฺลฺลฺย** ความว่า อีกอย่างหนึ่ง กล่าวโจทษ์พระชีนาสพ
ผู้ที่ควรสรรเสริญ. ด้วยอันติมวัตถุ ว่าผู้นี้เป็นผู้ทุศีล. บทว่า **วิฉินฺนํ** **มุขเณ**
โส **กลี** ความว่า ผู้นั้นชื่อว่าก่อความผิดด้วยปาก. บทว่า **กลินา** **เตน** ความ
ว่า ย่อมไม่ประสบความสุขเพราะความผิดนั้น. ก็การสรรเสริญผู้ที่ควรดีและ
การติผู้ที่ควรสรรเสริญ มีผลเท่ากันแล.

บทว่า **สพฺพสฺสฺสาปี** **สหาปี** **อตุตฺตนา** ความว่า ความปราศัยเสีย
ทรัพย์เพราะการพนันทั้งหลาย พร้อมทั้งสิ่งของของตนทั้งหมดก็ดี พร้อมทั้ง
ตนเองก็ดี เป็นความผิดเพียงเล็กน้อย. บทว่า **โย สฺสฺกฺเตสฺสุ** ความว่า ก็ผู้ใด
พึงมีจิตคิดประทุษร้ายในเหล่าบุคคลผู้ปฏิบัติดี ความประทุษร้ายแห่งจิตของผู้
นั้นเป็นโทษมากกว่าโทษในการพนันนั้น.

บัดนี้ เมื่อจะแสดงความประทุษร้ายแห่งจิตนั้นว่ามีโทษมากกว่า
จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า สติ สหสุสถาน ดังนี้. บรรดาเหล่านั้น บทว่า สติ
สหสุสถาน ได้แก่จำนวนแสนนิรพพุทะ. [นิรพพุทะ ๑ เท่ากับจำนวน ๑ มีสูญ
ตามหลัง ๖๓ ตัว ถ้าแสนนิรพพุทะเป็นเท่าไร]. บทว่า จตฺตีสติ ได้แก่ อีก
๓๖ นิรพพุทะ. บทว่า ปญฺจ จ ได้แก่จำนวน ๕ อัพพุทะ. บทว่า ยมริเย
ครหิ ความว่า ในข้อที่ผู้ติเตียนพระอริยะย่อมตกนรก มีอายุประมาณเท่านี้.

จบอรรถกถาสุทฺตพฺรหฺมสูตรที่ ๕

๑๐. ทุติยโกกालิกสูตร

ว่าด้วยโกกालิกภิกษุตกปทุมนรก

[๕๔๘] สาวัตถีนิทาน.

ครั้งนั้นแล พระโกกालิกภิกษุเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ครั้นแล้วถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

พระโกกालิกภิกษุนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้วแล ได้กราบทูลคำนี้ กะพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า

พระเจ้าข้า พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะมีความปรารถนาลามก ตกอยู่ในอำนาจแห่งความปรารถนาอันลามก.

[๕๔๙] เมื่อพระโกกालิกภิกษुक่กล่าวเช่นนั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ ตรัสคำนี้กะพระโกกालิกภิกษุว่า

โกกาลิก ก็เธออย่าได้กล่าวเช่นนั้น โกกาลิก ก็เธออย่าได้กล่าวเช่นนั้น โกกาลิก เธอจงทำจิตให้เลื่อมใสในภิกษุชื่อว่าสารีบุตรและโมคคัลลานะ ภิกษุ ชื่อว่าสารีบุตรและโมคคัลลานะเป็นผู้มีศีลเป็นที่รัก.

แม้ครั้งที่สองแล พระโกกาลิกภิกษुक่ได้กราบทูลคำนี้กะพระผู้มีพระ ภาคเจ้าว่า

พระเจ้าข้า บุคคลผู้มีวาจาควรเชื่อได้ควรไว้ใจได้ของข้าพระองค์จะมี อยู่ก็จริง ถึงเช่นนั้นแล พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะก็ยังคงเป็นผู้ปรารถนา ลามก ตกอยู่ในอำนาจแห่งความปรารถนาลามก.

แม้ครั้งที่สองแล พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคำนี้กะพระโกกาลิกภิกษุ ว่า

โกกาลิก ก็เธออย่าได้กล่าวเช่นนั้น โกกาลิก ก็เธออย่าได้กล่าวเช่นนั้น
โกกาลิก เธอจงทำจิตให้เลื่อมใสในภิกษุชื่อว่าสารีบุตรและโมคคัลลานะ ภิกษุ
ชื่อว่าสารีบุตรและโมคคัลลานะเป็นผู้มีศีลเป็นที่รัก.

แม้ครั้งที่สามแล พระโกกาลิกภิกษุก็ทูลคำนี้กะพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า
ฯลฯ ตกอยู่ในอำนาจแห่งความปรารถนาอันลามก

แม้ครั้งที่สามแล พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสดำนี้้กะพระโกกาลิกภิกษุว่า
ฯลฯ ภิกษุชื่อว่าสารีบุตรและโมคคัลลานะเป็นผู้มีศีลเป็นที่รัก.

[๖๐๐] ลำดับนั้นแล พระโกกาลิกภิกษุลุกจากอาสนะถวายขอภิวาท
พระผู้มีพระภาคเจ้า กระทำประทักษิณหลีกไปแล้ว.

ก็เมื่อพระโกกาลิกภิกษุหลีกไปแล้วไม่นาน ย่อมทั้งหลายขนาดเมล็ด
พันธุ์ฝักกาดได้ผุดขึ้นทั่วกายของเธอ ย่อมเหล่านั้นได้โตขึ้นเป็นขนาดถั่วเขียว
แล้วก็โตขึ้นเป็นขนาดถั่วดำ แล้วก็โตขึ้นเป็นขนาดเมล็ดพุทรา แล้วก็โตขึ้น
เป็นขนาดลูกพุทรา แล้วก็โตขึ้นเป็นขนาดผลมะขามป้อม แล้วก็โตขึ้นเป็น
ขนาดผลมะตูมอ่อน แล้วก็โตขึ้นเป็นขนาดผลมะตูม ต่อจากนั้นก็แตกทั่ว แล้ว
หนองและเลือดหลังไหลออกแล้ว.

ครั้งนั้นแล พระโกกาลิกภิกษุได้การทำกาละแล้ว เพราะอาพาธอัน
นั่นเอง ครั้นกระทำกาลแล้วก็เข้าถึงปทุมนรก เพราะจิตอาฆาตในพระสารี
บุตรและพระโมคคัลลานะ.

[๖๐๑] ครั้งนั้นแล ท้าวสหัมบดีพรหม เมื่อราตรีปฐมยามล่วงแล้ว
มีรัศมีงามยิ่งนัก ยังพระวิหารเชตวันทั้งสิ้นให้สว่าง เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า
ถึงที่ประทับ ครั้นแล้วถวายขอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วได้ยืนอยู่ ณ ที่
ควรส่วนข้างหนึ่ง.

๑.ปทุมนรก เป็นส่วนหนึ่งแห่งมหานรกอเวจี ผู้ที่เกิดในมหานรกอเวจีส่วนนี้จะต้อง
หมกไหม้อยู่สิ้นกาลปทุมหนึ่ง ปทุมนั้นเป็นสังขยาซึ่งมีจำนวนศูญ ๑๒๔ ศูญ

ท้าวสหัมบดีพรหมยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้วแล ได้ทูลคำนี
กะพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า

พระเจ้าข้า พระโกลาติกภิกษุได้กระทำกาละแล้ว และเข้าถึงแล้วซึ่ง
ปทุมนรก เพราะจิตอาฆาตในพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ.

ท้าวสหัมบดีพรหมได้กล่าวคำนี้ แล้วครั้นแล้วถวายอภิวัตพระผู้มีพระ
ภาคเจ้า กระทำประทักษิณแล้วหายไปในที่นั้นแล.

[๖๐๒] ครั้นล่วงราตรีนั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้ง
หลายว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อคืนนี้ท้าวสหัมบดีพรหมเมื่อราตรีล่วงปฐมยาม
ไปแล้ว มีรัศมีงามยิ่งนัก ยังวิหารเชตวันทั้งสิ้นให้สว่าง เข้าไปหาเราถึงที่อยู่
ครั้นแล้วไหว้เราแล้วได้ยืนอยู่ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ท้าวสหัมบดีพรหมยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง
แล้วแล ได้กล่าวคำนี้กะเราว่า พระเจ้าข้า พระโกลาติกภิกษุได้กระทำกาละแล้ว
เข้าถึงแล้วซึ่งปทุมนรก เพราะจิตอาฆาตในพระสารีบุตรและพระโมค-
คัลลานะ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ท้าวสหัมบดีพรหมได้กล่าวคำนี้แล้ว ครั้นแล้ว
ไหว้เรากระทำประทักษิณ แล้วหายไปในที่นั้นเอง.

[๖๐๓] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเช่นนี้แล้ว ภิกษุรูปหนึ่งได้ทูล
คำนีกะพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระเจ้าข้า ประมาณแห่งอายุในปทุมนรกนาน
เท่าไรหนอ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ ประมาณแห่งอายุในปทุมนรก
นานแล การที่จะนับว่าเท่านี้ปี หรือว่าเท่านี้ร้อยปี หรือว่าเท่านี้พันปี หรือ
ว่าเท่านี้แสนปี ไม่ใช่การทำได้ง่าย.

ภิกษุ นั้นทูลถามว่า พระเจ้าข้า พระองค์อาจที่จะทรงอุปมาได้หรือ.

[๖๐๔] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ เราอาจอยู่ แล้ว
ตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ เปรียบเหมือนเกวียนบรรทุกษาแห่งชาวโกศลซึ่งบรรทุกษา
ได้ ๒๐ ขาริ* บुरुยพึงเก็บงาขึ้นจากเกวียนนั้นโดยลวงร้อยปี ๆ ต่อเมล็ดหนึ่ง ๆ.

คุณก่อนภิกษุ เกวียนบรรทุกษาแห่งชาวโกศลซึ่งบรรทุกษาได้ ๒๐ ขาริ
นั้นพึงถึงความสิ้นไปหมดไป เพราะความเพียรนี้เร็วกว่า ส่วนอัพพุทธรกหนึ่ง
ยังไม่ถึงความสิ้นไปเลย.

คุณก่อนภิกษุ ๒๐ อัพพุทธรกเป็นหนึ่งในรัพพุทธรก ๒๐ รัพพุทธรก
เป็นหนึ่งในอพพนรก ๒๐ อพพนรกเป็นหนึ่งในกฏฏนรก คุณก่อนภิกษุ ๒๐ อฏฏนรก
เป็นหนึ่งในอहनรก ๒๐ อहनรกเป็นหนึ่งในกมุทนรก ๒๐ กมุทนรกเป็นหนึ่งใน
โสคันธิกนรก คุณก่อนภิกษุ ๒๐ โสคันธิกนรกเป็นหนึ่งในอุปปลกนรก ๒๐ อุปปล
กนรกเป็นหนึ่งในปุณทริกนรก ๒๐ ปุณทริกนรกเป็นหนึ่งในปทุมนรก คุณก่อนภิกษุ
ก็ภิกษุโกกาลิกเข้าถึงปทุมนรกแล้วแล เพราะจิตอาฆาตในภิกษุ ชื่อว่าสารีบุตร
และโมคคัลลานะ.

[๖๐๕] พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้พระสุคตศาสดา กรันตรัสไวยากรณณ์
ภษิตนี้จบลงแล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

ชนพาลเมื่อกล่าวคำเป็นทูปภษิต

ชื่อว่ายอมตัดตนด้วยศัสตราใด ก็ศัสตรา

นั้นยอมเกิดในปากของบुरुยผู้เกิดแล้ว ผู้

ใดสรรเสริญผู้ที่ควรถูกติ หรือติผู้ที่ควร

* ๒๐ ขาริเท่า ๑ เกวียน คือ ๔ แล่งโดยแล่งที่เป็นของชาวมคธ เป็นหนึ่งแล่งใน
แคว้นโกศล ๔ แล่งโดยนั้นเป็นหนึ่งอาพหก ๔ อาพหกเป็นหนึ่งทะนาน ๔ ทะนานเป็นหนึ่ง
มาณิกา ๔ มาณิกาเป็นหนึ่งขาริ ๒๐ ขาริเป็นหนึ่งเกวียน

ได้รับความสรรเสริญ ผู้นั้นชื่อว่าสังสมโทษ
ด้วยปากเพราะโทษนั้น เขาย่อมไม่ประสบ
ความสุข.

ความปราศด้วยทรัพย์ในเพราะ
การพนันทั้งหลาย พร้อมด้วยสิ่งของของ
คนทั้งหมดก็ดี พร้อมด้วยคนก็ดี ก็เป็น
โทษเพียงเล็กน้อย.

บุคคลใดทำให้ประทุษร้ายในท่าน
ผู้ปฏิบัติดีทั้งหลาย ความประทุษร้ายแห่ง
ใจของบุคคลนั้นเป็นโทษใหญ่กว่า.

บุคคลตั้งวาจาและใจอันลามกไว้
เป็นผู้มักคิดเตียนพระอริยเจ้า ย่อมเข้าถึง
นรกซึ่งมีปริมาณแห่งอายุถึงแสนสามสิบ
หกนรีพพุทะ กับห้าอัพพุทะ.

จบพุทธยโกกาลิกสูตร

จบปฐมวรรคที่ ๑

อรรถกถาทุติยโกกาลิกสูตร

ในทุติยโกกาลิกสูตรที่ ๑๐ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า โกกาลิโก ภิกขุ เยน ภควา เตนุปลสงฺกมิ ความว่า
ถามว่า โกกาลิกนี้เป็นใคร และเหตุไรจึงเข้าไปเฝ้า. ตอบว่า ได้ยินว่า ผู้นี้เป็นบุตรโกกาลิกเศรษฐี ในโกกาลิกนคร โกกาลิกรัฐ บวชแล้วอาศัยอยู่ใน
วิหารที่บิดาสร้างไว้ มีชื่อว่า จูพโกกาลิก มิใช่เป็นศิษย์ของพระเทวทัต.
ฝ่ายรูปที่เป็นศิษย์ของพระเทวทัตนั้นเป็นบุตรพราหมณ์ มีชื่อว่า มหาโกกาลิก.
ก็เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี พระอัครสาวกทั้งสองพร้อม
ด้วยภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป จาริกไปในชนบท เมื่อใกล้ถึงวันเข้าพรรษา
ประสงค์จะอยู่อย่างสงบ จึงส่งภิกษุเหล่านั้นไป ตนเองถือบาตรจีวร ถึงนคร
นั้นในชนบท ได้ไปสู่วิหารนั้น. แลในที่นั้น โกกาลิกภิกษุได้แสดงวัตรแก่
พระอัครสาวกทั้งสอง พระอัครสาวกทั้งสองชื่นชมกับพระโกกาลิกนั้นกล่าวว่า
อาวุโส พวกเราจักอยู่ในที่นี้ตลอดไตรมาส ท่านอย่าได้บอกแก่ใคร ๆ แล้วถือ
ปฎิญญาอยู่. ครั้นอยู่จำพรรษาปวารณาในวันปวารณาแล้ว พระอัครสาวก
ทั้งสองจึงบอกลาภิกษุโกกาลิกว่า อาวุโส เราจะไปละ. ภิกษุโกกาลิกกล่าวว่า
อาวุโส พวกท่านอยู่ในวันนี้วันเดียว พรุ่งนี้ก็จักไป ดังนี้แล้ว วันรุ่งขึ้น
จึงเข้าเมือง บอกพวกมนุษย์ว่า อาวุโส พระอัครสาวกมาอยู่ในที่นี้ พวกท่าน
ไม่รู้. ไม่มีใครถวายปัจจัยสี่เลย. พวกชาวเมืองกล่าวว่า ท่านขอรับ พระเถระ
อยู่ที่ไหน ทำไมจึงไม่บอกพวกเรา. ภิกษุโกกาลิกกล่าวว่า อาวุโส บอกแล้ว
จะมีประโยชน์อะไร พวกท่านไม่เห็นภิกษุ ๒ รูปที่นั่งบนเถระอาสน์หรือ
นั่นแหละพระอัครสาวก. พวกมนุษย์รีบประชุมกัน รวบรวมเนยใส น้ำอ้อย
เป็นต้นและผ้าจีวร.

ภิกษุโกกาลิกคิดว่า พระอัครสาวกเป็นผู้มกน้อยอย่างยิ่ง จักไม่ยินดีลาภที่เกิดขึ้นด้วยวาจาที่ประกอบขึ้น เมื่อไม่ยินดี ก็จักบอกว่า ท่านทั้งหลายจงถวายแก่ภิกษุที่อยู่ประจำอาวาส ดังนี้ ให้พวกมนุษย์พากันถือลาภนั้น ๆ ไปสำนักของพระเถระทั้งสอง. พระเถระทั้งสองเห็นดังนั้น จึงห้ามว่า ปัจจัยเหล่านี้ไม่ควรแก่พวกเรา ไม่ควรแก่ภิกษุโกกาลิก ดังนี้แล้วหลีกไป. ภิกษุโกกาลิกเกิดอาฆาตขึ้นว่า มันเรื่องอะไรกัน พระอัครสาวกทั้งสอง เมื่อตนเองไม่รับ ยังไม่ให้พวกมนุษย์ถวายแก่เราแล้วหลีกไป. แม้พระอัครสาวกทั้งสอง ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายบังคมแล้วพาบริษัทยของตนเที่ยวจาริกไปตามชนบทแล้งกลับมายังเมืองนั้นในรัฐนั้นตามลำดับ. ชาวเมืองจำพระเถระได้ ตระเตรียมทานพร้อมทั้งเครื่องบริขารทั้งหลาย สร้างมณฑปกลางเมืองถวายทาน. และน้อมบริขารทั้งหลายเข้าไปถวายพระเถระ. พระเถระได้มอบถวายแก่ภิกษุสงฆ์ ภิกษุโกกาลิกเห็นดังนั้น คิดว่า เมื่อก่อนพระอัครสาวกเหล่านี้ได้เป็นผู้ปรารธนาน้อย บัดนี้กลายเป็นผู้ปรารธนามาก แม้ในกาลก่อน ทำที่เสมือนผู้มกน้อย สันโดษและชอบสัจ จึงเข้าไปหาพระเถระกล่าวว่า อาวุโส เมื่อก่อนท่านเป็นเหมือนมกน้อย แต่บัดนี้ท่านกลายเป็นภิกษุมาก คิดว่า จำเราจักทำลายที่พึงของพระอัครสาวกเหล่านั้นขึ้นรากในทีเดียว รีบออกไปยังกรุงสาวัตถี เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ. ภิกษุโกกาลิกนี้พึงทราบว่ เข้าเฝ้าเพราะเหตุนี้เอง.

พระผู้มีพระภาคเจ้า พทอดพระเนตรเห็นภิกษุโกกาลิกกำลังมาโดยรีบด่วน ทรงรำพึงก็ทราบว่ ภิกษุโกกาลิกนี้ ประสงค์จะด่าพระอัครสาวกจึงได้มา. และทรงรำพึงว่ เราอาจห้ามได้ไหมหนอ ทรงเห็นว่าไม่อาจห้ามได้ ภิกษุโกกาลิกนี้ทำผิดในพระเถระทั้งหลายจึงมา ตายแล้วจักเกิดในปทุมนรกโดยส่วนเดียว เพื่อจะเปลื้องวาทะว่ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบบุคคลผู้

ติเตียนพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะแล้วยังห้ามไม่ได้ และเพื่อจะแสดง การกล่าวร้ายพระอริยะว่ามีโทษมาก จึงทรงห้ามว่า มา เหว่ ดังนี้ ถึง ๓ ครั้ง.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มา เหว่ ความว่า เธออย่าได้กล่าว อย่างนี้เลย. บทว่า สทุชโย ความว่า ผู้ทำตนให้เป็นที่มาแห่งศรัทธา ผู้นำมาซึ่งความเลื่อมใส อีกอย่างหนึ่ง ผู้มีคำอันบุคคลพึงเชื่อได้. บทว่า ปจฺจยโก ความว่า ผู้มีถ้อยคำที่จะพึงยึดเป็นที่อาศัยได้.

บทว่า อจิริปกฺกนฺตสฺส ความว่า เมื่อภิกษุโกกาลิกหลีกเลี่ยงไปไม่นาน นก. บทว่า สพุโพ กาโย ผุฏฺโฐ อโหสิ ความว่า ต่อมาทั้งหลายผุดขึ้น ทำลายกระดูกทั่วร่าง ไม่เว้นที่ว่างแม้เพียงปลายเส้นผม. ก็เพราะกรรมเห็น ปานนั้น ไม่ให้ผลในขณะที่อยู่เฉพาะพระพักตร์พระพุทธเจ้าทั้งหลายด้วยพุทธานุภาพ พอพ้นทัศนวิสัยไปแล้ว ย่อมให้ผล ฉะนั้น เมื่อภิกษุโกกาลิกนั้นหลีกเลี่ยงไปแล้วไม่นาน ต่อมาทั้งหลายจึงผุดขึ้น.

บทว่า ปกฺกามิ ความว่า ภิกษุโกกาลิกถูกอาณูภาพแห่งกรรมตักเตือน จึงหลีกเลี่ยง. จริงอยู่ใคร ๆ ไม่อาจที่จะห้ามกรรมที่ทำโอกาสแล้ว กรรมนั้นไม่ ให้ภิกษุโกกาลิกนั้นอยู่ในที่นั้น. บทว่า กพายมตฺตโย ได้แก่ ประมาณเท่า เมล็ดถั่วเขียว. บทว่า เวลฺลวสลาฏฺฐกตฺตโย ได้แก่ ประมาณเท่าผลมะตูมอ่อน. บทว่า ปภิชฺชิสฺสุ แปลว่า แดกแล้ว. เมื่อต่อมเหล่านั้นแตกแล้ว สรีระทั้งสิ้น ของภิกษุโกกาลิกนั้นก็สึกและ เธอมีตัวสึกและ นอนบนใบตองที่ชุ่มประดู พระเชตวันเหมือนปลาที่ถูกยาพิษ ลำดับนั้น พวกมนุษย์ที่พากันมาฟังธรรม กล่าวว่ ภิกษุโกกาลิกได้ทำกรรมที่ไม่สมควร ถึงความพินาศเพราะอาศัยปากคม ดังมีดของตนนั่นเอง. พวกอารักขเทวดาได้ฟังพวกมนุษย์เหล่านั้น ได้กระทำการติเตียน. อากาศเทวดาได้ฟังอารักขเทวดา ได้กระทำการติเตียน ได้เกิด การติเตียนอย่างเดียวกัน จนถึงอกนิฏฐภพโดยอุบายนี้ ด้วยประการฉะนี้ ครั้งนั้น อุปัชฌาย์ของเธอ มารู้ว่า เธอไม่รับโอวาทติเตียนแล้วหลีกเลี่ยงไป.

บทว่า กาลมกาลี ความว่า เมื่ออุปฆาตย์หลีกไป ภิกษุโกกาลิกได้
ทำกาละแล้ว. บทว่า ปทุมนิรยิ ความว่า ชื่อว่าปทุมนรกไม่มีเฉพาแต่
อย่างเดียว. ภิกษุโกกาลิกเกิดในที่หนึ่งในอวิจิมหานรกที่จะพึงหมกใหม่ โดย
การคำนวณปทุมหนึ่ง (ปทุมนั้นเป็นสังขยาซึ่งมีจำนวนสูญ ๑๒๔ สูญ).

บทว่า วิสติขาริโก ได้แก่ ๔ แล่งชวามคร เป็น ๑ แล่ง ในโกศล
รัฐ. ๔ แล่ง โดยแล่งนั้น เป็น ๑ อापหกะ อापหกะ เป็น ๑ โทณะ
(ทะนาน). ๔ โทณะ เป็น ๑ มานิกะ (เครื่องตวง). ๔ มานิกะ เป็น ๑ ขาริ
โดยขารินั้น เป็น ๒๐ ขาริกะ. บทว่า ติลวาโห ได้แก่ เกรียนบรรทุกงา
เมล็ดเล็ก ๆ ของชวามคระ บทว่า อพพุโท นิรโย ได้แก่ ที่ชื่อว่า อพพุทะ
มิใช่ส่วนหนึ่งแห่งนรก. แต่คำนี้เป็นชื่อสถานที่ที่จะพึงใหม่ในอวิจิมหานรก
นั่นเองโดยการนับอพพุทะ. แม้ในคำว่า นิรพพุทะเป็นต้น ถิ่นนี้เหมือนกัน

ก็แม้จำนวนปีในข้อนี้ ก็พึงทราบอย่างนี้. เหมือนอย่างว่า ร้อยแสน
เป็นโกฏิหนึ่ง ฉนั้นใด ร้อยแสนโกฏิ ชื่อว่า เป็นปโกฏิหนึ่ง ฉนั้น ร้อย-
แสนโกฏิ เป็นโกฏิปโกฏิ ร้อยแสนโกฏิปโกฏิ เป็นเหตุหนึ่ง ร้อยแสนนหุต
เป็นนินนหุต ร้อยแสนนินนหุต เป็นอพพุทะหนึ่ง จากนั้น เอยีสิบคูณเป็น
นิรพพุทะหนึ่ง. ในบททั้งปวง ก็มีถิ่นนี้เหมือนกันแล.

จบอรรถกถาทุติยโกกาลิกสูตรที่ ๑๐

จบปฐมวรรคที่ ๑

รวมพระสูตรในปฐมวรรคนี้ มี ๑๐ สูตร คือ

๑. อายาจนสูตร ๒. การวสูตร ๓. พรหิมเทวสูตร ๔. พกพรหม
สูตร ๕. อปราทิฏฐิสูตร ๖. ปมาทสูตร ๗. ปฐมโกกาลิกสูตร ๘. ติสสกสูตร
๙. ตูพุพรหมสูตร ๑๐. ทุติยโกกาลิกสูตร พร้อมทั้งอรรถกถา.

ทุติยวรรคที่ ๒

๑. สันถกุมารสูตร

ว่าด้วยคำสุภาษิตของพรหม

[๖๐๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำสัปปินี กรุง-
ราชคฤห์.

ครั้งนั้นแล สันถกุมารพรหม เมื่อราตรีปฐมยามล่วงไปแล้ว มีรัศมี
อันงดงามยิ่ง ยังฝั่งแม่น้ำสัปปินีทั้งสิ้นให้สว่างแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระ
ภาคเจ้ายังที่ประทับ ครั้นแล้วถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วได้ยืนอยู่ ณ
ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๖๐๗] สันถกุมารพรหม ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้วได้กล่าว
คาถานี้ในสำนักแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า

กษัตริย์เป็นผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่มนุษย์

ผู้รังเกียจด้วยโคตร แต่ท่านผู้ถึงพร้อมด้วย

วิชาและจรณะ เป็นผู้ประเสริฐที่สุดใน

เทวดาและมนุษย์.

[๖๐๘] สันถกุมารพรหมได้กราบทูลคำนี้แล้ว พระศาสดาได้ทรงพอ
พระทัย.

ครั้งนั้นแล สันถกุมารพรหมทราบบว่า พระศาสดาทรงพอพระทัยต่อ
เราถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำประทักษิณแล้วอันตรธานไปในที่นั้นเอง.

อรรถกถาสันงุมารสูตร

ทศยวรรคสันงุมารสูตรที่ ๑ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **สปปินีตเร** ความว่า ที่ฝั่งแม่น้ำชื่อสปปินี. บทว่า **สนงุมารโ** ความว่า ได้ยินว่า สันงุมารพรหมนั้น ในเวลาเป็นปัญจสิขกุมาร เจริญผานบังเกิดในพรหมโลก เทียวไปด้วยเพศกุมารนั่นเอง. เหตุนั้น คนทั้งหลายจึงจำเขาได้ว่ากุมาร. แต่เพราะเป็นคนเก๋า จึงเรียกกันว่า สันงุมาร. บทว่า **ชนตลุมิ** ได้แก่ในประชุมชน อธิบายว่า ในหมู่ชน. บทว่า **เยโคตตปฏิสารถโน** ความว่า ในชุมชนผู้รังเกียจนี้เรื่องโคตรเหล่านั้น ในโลก กษัตริย์เป็นผู้ประเสริฐที่สุด. บทว่า **วิชชาจรณสมุปนโน** ความว่า ประกอบด้วยวิชา ๓ มีบุพเพนิวาสานุสสติญาณเป็นต้น โดยปริยายแห่งภยเกรวสูตร หรือวิชา ๘ คือ วิปัสสนาญาณ มโนมยิทธอภิญญา ๖ โดยปริยายแห่งอัมพัฏฐสูตร และด้วยจรณะ ๑๕ ประเภท อย่างนี้ คือ ความเป็นผู้การทำให้บริบูรณ์ในศีลทั้งหลาย ความเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย ความเป็นผู้รู้จักประมาณในโภชนะ ซาคริยานุโยค สัทธรรม ๗ รูปฌาน ๔. บทว่า **โธ เสฏฺโฐเทวมานุเส** ความว่า พรหมณ์ผู้เป็นชีณาสพนัน เป็นผู้ประเสริฐที่สุดคือสูงสุด ในหมู่เทพและหมู่มนุษย์.

จบอรรถกถาสันงุมารสูตรที่ ๑

๒. เทวทัตตสูตร

ว่าด้วยสหัมบดีพรหมกล่าวตำหนิพระเทวทัต

[๖๐๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ กรุงราชคฤห์ ในเมื่อพระเทวทัตหลีกไปแล้วไม่นาน.

ครั้งนั้นแล ท้าวสหัมบดีพรหม เมื่อราตรีปฐมยามล่วงไปแล้ว มีรัศมีอันงดงามยิ่ง ยังภเขาคิชฌกูฏทั้งสิ้นให้สว่างแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ายังที่ประทับ ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๖๑๐] ท้าวสหัมบดีพรหมยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้วปรารภพระเทวทัต ได้กล่าวคาถานี้ในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า

ผลกล้วยแลย่อมมาต้นกล้วย ขุยไผ่

ย่อมมาต้นไผ่ ขุยอ้อยย่อมมาต้นอ้อย ลัก-

การะย่อมมาบุรุษชั่ว เหมือนลูกในท้องมา

แม่มี้อัสตร ฉะนั้น.

อรรถกถาเทวทัตตสูตร

ในเทวทัตตสูตรที่ ๒ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อจิรปุกนุเต ความว่า เมื่อพระเทวทัตทำลายสงฆ์แล้วจากพระเวฬุวันไปยังคยาสิสะประเทศไม่นานนัก. บทว่า อสุตริ ได้แก่ลูกเกิดแต่พ่อตาแม่มี้า.

จบอรรถกถาเทวทัตตสูตรที่ ๒

๓. อังคกวินทสูตร

ว่าด้วยสหัมบดีพรหมเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า

[๖๑๑] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในอังคกวินทคาม
ในแคว้นมคธ.

ก็โดยสมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งอยู่ในที่แจ้งในราตรี
คืนเดือนมืดและฝนกำลังตกประปรายอยู่.

ลำดับนั้นแล ท้าวสหัมบดีพรหม เมื่อราตรีปฐมยามล่วงไปแล้ว มี
รัศมีอันงดงามยิ่ง ยังอังคกวินทคามทั้งสิ้นให้สว่างแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วได้ยืนอยู่ ณ ที่ควร
ข้างหนึ่ง.

[๖๑๒] ท้าวสหัมบดีพรหมยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้
ภยิตคาถาเหล่านั้นในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า

ภิกษุพึงเสพที่นอนและที่นั่งอันสงัด

พึงประพฤติเพื่อความหลุดพ้นจากสัลโลภชน

ถ้าภิกษุไม่พึงได้ความยินดีในที่นั้นไซ้

ก็พึงเป็นผู้มีตนรักษาแล้ว มีสติ พึงอยู่ใน

หมู่ภิกษุผู้เที่ยวไปอยู่จากตระกูลสู่ตระกูล

เพื่อบิณฑบาต มีอันตรียอันคุ้มครองแล้ว

มีปัญญารักษาดน มีสติ พึงเสพที่นอนและ

ที่นั่งอันสงัด ภิกษุพ้นแล้วจากภัย น้อม

ไปแล้วในธรรมอันไม่มีภัย ปราศจากความ

สยดสยอง นั่งอยู่แล้วในที่มัตถ์แล้ว

กลาน อันน่ากลัว สายฟ้าวัดเจเวียน ผน
ตกในราตรีอันมืด ก็ข้าพระองค์ไม่อาจ
กำหนดนับในใจของข้าพระองค์ได้เลยว่า
เหตุนี้ข้าพระองค์เคยเห็นแล้วแน่ ข้าพระ-
องค์ไม่กล่าวถึงเห็นนี้เป็นอย่างไรใน
พรหมจรรย์ (คือธรรมเทศนา) คราวหนึ่ง
เถิดมีพระชีนาสผู้ละความตายได้มีจำนวน
พัน พระเสขะมากกว่าห้าร้อย และพระ-
เสขะทั้งสิบ ทั้งร้อย ทั้งหมดถึงธระแส
มรรคแล้ว ไม่ไปสู่กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน
ส่วนหมู่มสัตว์นอกนี้เป็นผู้มีส่วนบุญดังนี้
เพราะกลัวมุสาวาท.

อรรถกถาอันธกวินทสูตร

ในอันธกวินทสูตรที่ ๓ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:-

บทว่า อนธกวินท์ ความว่า บ้านมีชื่ออย่างนั้น . บทว่า อุปสงกมิ
ความว่า ท้าวสหัมบดีพรหมคิดว่า พระศาสดาทรงกระทำความเพียรอยู่แม้ใน
บัดนี้ ชนทั้งหลายประกอบความเพียรกันเนื่อง ๆ เราจะไปยืนอยู่ในสำนักแล้ว
จักกล่าวคาถาว่าด้วยเรื่องความเพียรที่เหมาะสมแก่คำสอน ดังนี้จึงเข้าไปเฝ้า.

บทว่า ปนฺตานิ ความว่า เสนาสนะที่อยู่นอกถิ่นมนุษย์เลยชุมชน
ออกไป. บทว่า สลฺโยชนวิปฺปโมกฺขา ความว่า เมื่อเสพเสนาสนะเหล่า

นั้น จะพึงเสพเพื่อต้องการจีวรเป็นต้นก็หามิได้ ที่แท้พึงประพฤติเพื่อต้องการหลุดพ้นจากสังโยชน์ ๑๐. บทว่า **สงฺฆเ วเส** ความว่า เมื่อไม่ได้ความยินดีในเสนาสนะเหล่านั้น ก็ไม่อยู่ในป่าซึ่งเกิดขึ้นเหมือนจีฬงบนหลังลา พึงอยู่ในท่ามกลางสงฆ์ เพื่อรักษาน้ำใจญาติโยมเป็นต้น. บทว่า **รกุชิตฺตฺโต สติมา** ความว่า ก็ภิกษุเมื่ออยู่ในที่นั้นไม่เสียดสีไม่กระทบกระทั่งเพื่อนพรหมจรรย์ รักษาตนมีสติปฏิฐานเป็นเบื้องหน้าอยู่เหมือนโคผู้ตัวคู้ในถิ่นของตน.

บัดนี้สัทัมบดีพรหมนั้นบอกภิกขาจารย์แก่ภิกษุผู้อยู่ในสงฆ์ จึงกล่าวคำว่า **กุลา กุลิ** เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปิณฑิกาย จรฺนุโต** ได้แก่ เทียวไปเพื่อต้องการอาหาร. บทว่า **เสเวถ ปนฺตานิ สยนาสนานิ** ความว่า แม้ยังลงสู่ท่ามกลางสงฆ์อยู่ ปลุกดันตาลและมะพร้าวเป็นต้นในบริเวณใกล้ ไม่พึงเป็นผู้อยู่คลุกคลีด้วยอุปัฏฐากเป็นต้น ทำความคู่ควรแห่งจิตให้เกิด ให้จิตราเรงยินดี จึงอยู่ในเสนาสนะอันสงัดอีกเท่านั้น เพราะฉะนั้น จึงกล่าวสรรเสริญไปอย่างเดียว. บทว่า **ภยา** ได้แก่ จากภัยในวิภวฺเ. บทว่า **อภเย** ได้แก่ พระนิพพาน. บทว่า **วิมุตฺโต** ได้แก่ พึงเป็นผู้น้อมไปอยู่.

บทว่า **ยตฺถ เภรฺวา** ความว่า สัตว์ที่มีวิญญูณครองมีสี่หะและสี่อโครงเป็นต้นที่ก่อให้เกิดภัยในที่ใด สิ่งที่ไม่มิวิญญูณมีคอกไม้และเถาวัลย์เป็นต้นมีมากในกลางคืน. บทว่า **สิริสฺปา** ได้แก่ สัตว์เลื้อยคลานมีงูเป็นต้น. บทว่า **นินฺสีทิ ตตฺถ ภิกฺขุ** ความว่า ภิกษุที่นั่งในที่เช่นนั้น. ด้วยคำว่า **นินฺสีทิ ตตฺถ ภิกฺขุ** นี้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงความไว้คั่งนี้ว่า บัดนี้พวกเธอนั่งไม่ใส่ใจถึงอารมณ์ที่น่าสะพึงกลัวที่อยู่在那里 สัตว์เลื้อยคลานและสายฟ้าแลบเป็นต้น โดยประการใด ภิกษุทั้งหลายย่อมนั่งประกอบความเพียรโดยประการนั้นเหมือนกัน.

บทว่า **ชาตุ เม ทิฏฺฐํ** แปลว่าที่เราเห็นแล้วโดยส่วนเดียว. คำว่า **อิทํ อิติห** ในคำว่า **นยิทํ อิติหิตฺติ** นี้ความว่า เรากล่าวเพราะเหตุแห่งความตริกอเอา เพราะเหตุแห่งการคาดเอาหรือเพราะเหตุอ้างปิฎก คือตำราที่หาไม่. บทว่า **เอกสุมี พุรหมจริยสุมี** ได้แก่ ในพระธรรมเทศนาอย่างหนึ่ง. **จริงอยู่** พระธรรมเทศนา ท่านประสงค์ว่า พรหมจรรย์ในที่นี้. บทว่า **มจฺจุหายิณํ** ได้แก่ พระจินาสพผู้ละความตาย.

ในคำว่า **ทสา จ ทสธา ทสา** นี้ บทว่า **ทสา** ได้แก่จำนวน ๑๐ เท่านั้น. ชื่อว่า **สตํ** เพราะเอา ๑๐ คุณด้วย ๑๐ อนึ่ง ท่านกล่าวว่า เราเห็นภิกษุเหล่าอื่นเป็นพระเสขะ ๑๑๐ รูป. บทว่า **โสตํ สมาเป็นุนา** ได้แก่บรรลุกระแสแห่งมรรค. บทว่า **อติรจฺจนคามิโน** นี้ เป็นหัวข้อแห่งเทศนา. อธิบายว่า ผู้ไม่มีความตกต่ำเป็นธรรมดา. บทว่า **สงฺขาตุ โนปี สกฺโกมิ** ความว่า เราไม่อาจนับว่าเหล่าสัตว์ที่เป็นภาคีแห่งบุญมีเท่านี้ เพราะกลัวมุสาวาท เพราะเหตุนั้น ท่านหมายเอาพรหมเทศนาเป็นอันมาก จึงกล่าวอย่างนี้.

จบอรรถกถาอันธกวินทสูตรที่ ๓

๔. อรุณวตีสสูตร

ว่าด้วยตรัสเล่าเรื่องอรุณวตีราชธานี

[๖๑๓] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในพระวิหารเชตวัน อารามของท่าน. อนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี.

ในเวลานั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย. ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว.

[๖๑๔] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคำนี้ว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว มีพระราชอาชญาว่า อรุณว ราชธานีของพระเจ้าอรุณวามีนามว่า อรุณวตี พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าสิจิ ทรงเข้าไปอาศัยราชธานีอรุณวตีประทับอยู่.

ก็พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าสิจิ ได้มีคู่พระสาวกนามว่าพระอภิกุและพระสัมภวะ เป็นคู่พระสาวกที่เจริญเลิศ.

[๖๑๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าสิจิ ตรัสเรียกภิกษุชื่อว่าอภิกุมาว่า คุณก่อนพราหมณ์มาเกิด เราจักไปพรหมโลกชั้นใดชั้นหนึ่งชั่วกาลกว่าจะถึงเวลานั้น.

ภิกษุอภิกุทูลรับ พระดำรัสของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าสิจิแล้ว.

ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าสิจิ และภิกษุอภิกุได้หายไปจากอรุณวตีราชธานี ปรากฏในพรหมโลกนั้น เหมือนอย่างบุรุษผู้มีกำลังเหยียดแขนทั้งสองเข้ามาแล้วออกไป หรืออแขนที่เหยียดออกไปแล้วเข้ามาจะนั้น

ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าสิจิ
ตรัสกะภิกษุอภิกูว่า คุณก่อนพราหมณ์ ธรรมิกถาจงแจ่มแจ้งแก่พรหม พรหม
บริษัทและพรหมปารีสัชชะทั้งหลายเถิด คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอภิกูรับ
พระคำรัสของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าสิจิแล้ว แล้ว
ยังพรหม พรหมบริษัท และพรหมปารีสัชชะทั้งหลาย ให้เห็นแจ้ง ให้สมทาน
ให้อาหาญ ให้รื่นเริง ด้วยธรรมิกถาแล้ว.

[๖๑๖] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ได้ยินว่า ในกาลนั้น พรหม พรหม
บริษัท และพรหมปารีสัชชะทั้งหลาย ยกโทษติเตียนโพนทะนาว่า เนะท่าน
ผู้เจริญ นำอัสจรรยจริง ไม่เคยมีมาเลย ก็เมื่อพระศาสดาประทับอยู่เฉพาะหน้า
เหตุไฉน พระสาวกจึงแสดงธรรม.

ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าสิจิ
ตรัสเรียกภิกษุอภิกูมาว่า คุณก่อนพราหมณ์ พรหม พรหมบริษัท และพรหม
ปารีสัชชะเหล่านั้นติเตียนว่า เนะท่านผู้เจริญ นำอัสจรรยจริง ไม่เคยมีมาเลย
ก็เมื่อพระศาสดาประทับอยู่เฉพาะหน้า เหตุไฉน พระสาวกจึงแสดงธรรม
คุณก่อนพราหมณ์ ถ้าอย่างนั้น เธอจงให้พรหม พรหมบริษัท และพรหม
ปารีสัชชะทั้งหลายสลัดใจประมาณยิ่ง.

ภิกษุอภิกูทูลรับพระคำรัสของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
พระนามว่าสิจิแล้ว มีกายปรากฏแสดงธรรมบ้าง มีกายไม่ปรากฏแสดงธรรมบ้าง
มีกายปรากฏกึ่งหนึ่งตอนล่าง ไม่ปรากฏกึ่งหนึ่งตอนบนแสดงธรรมบ้าง มีกาย
ปรากฏกึ่งหนึ่งตอนบน ไม่ปรากฏกึ่งหนึ่งตอนล่างแสดงธรรมบ้าง.

[๖๑๗] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ได้ยินว่า ในกาลนั้น พรหม พรหม
บริษัท และพรหมปารีสัชชะทั้งหลาย ได้มีจิตพิศวงเกิดแล้วว่า นำอัสจรรยจริง
ไม่เคยมีมาเลย ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ความที่สมณะเป็นผู้มีฤทธิ์มาก มีอำนาจ

มาก คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล ภิกษุอภิกุได้กราบทูลพระผู้มีพระภาค
อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าสีจีว่า พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ยอมทราบบ
ข้าพระองค์เป็นผู้กล่าววาจาเห็นปานนี้ ในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ว่า ท่านผู้มีอายุ
ทั้งหลาย เราอยู่ที่พรหมโลกสามารถยังหมื่นโลกธาตุให้รู้แจ่มแจ้งด้วยเสียงได้.

พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าสีจีตรัสว่า คุณก่อน
พราหมณ์ เป็นกาลของเธอที่เธอดำรงอยู่ที่พรหมโลก พึงยังหมื่นโลกธาตุให้รู้
แจ่มแจ้งด้วยเสียงได้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย พระอภิกุทูลรับพระดำรัสของพระ
ผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าสีจีว่า อย่างนั้นพระเจ้าข้า
ดังนี้แล้ว ดำรงอยู่ในพรหมโลก ได้ภายิตคาถาเหล่านี้ว่า

ท่านทั้งหลายจงริเริ่ม จงก้าวหน้า

จงประกอบ (ความเพียร) ในพระพุทธ-
ศาสนา จงกำจัดเสนาแห่งมัจจุเหมือนช้าง
กำจัดเรือนไม้โอ้อะนั้น ผู้ใดจักไม่ประมาท
ในพระธรรมวินัยนี้อยู่ ผู้นั้นจักละสงสาร
คือชาติ แล้วกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้.

[๖๑๘] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคอรหันต
สัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าสีจี และภิกษุอภิกุยังพรหม พรหมบริษัท และ
พรหมปารีสัชชะทั้งหลายให้สลัดใจแล้ว ได้หายไปจากพรหมโลกนั้น (มา)
ปรากฏในอรุณวตีสราชธานี เหมือนบุรุษผู้มีกำลังเหยียดแขนทิ้งอเข้ามาแล้ว
ออกไป หรืออแขนที่เหยียดออกไปแล้วเข้ามาฉะนั้น คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าสีจี ตรัสเรียก
ภิกษุทั้งหลายมาว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุอภิกุดำรงอยู่ในพรหมโลก
กล่าวคาถาทั้งหลายอยู่ เธอทั้งหลายได้ยินหรือไม่.

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า เมื่อภิกษุอภิกุอยู่ในพรหมโลก กล่าวคาถาทั้งหลายอยู่ ข้าพระองค์ทั้งหลายได้ยินแล้ว พระเจ้าข้า.

พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าสิขี ตรัสถามว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อภิกษุอภิกุดำรงอยู่ในพรหมโลก กล่าวคาถาทั้งหลายอยู่ เธอทั้งหลายได้ยินว่าอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า พระเจ้าข้า เมื่อภิกษุอภิกุดำรงอยู่ในพรหมโลกกล่าวคาถาทั้งหลายอยู่ ข้าพระองค์ทั้งหลายได้ยินอย่างนี้ว่า

ท่านทั้งหลายจงริเริ่ม จงก้าวหน้า

จงประกอบ (ความเพียร) ในพระพุทฺธ-
ศาสนา จงกำจัดเสนาแต่่มัจจุเหมือนช้าง
กำจัดเรือนไม้โอฉะนั้น ผู้ใดจักไม่ประมาท
ในพระธรรมวินัยนี้อยู่ ผู้นั้นจักละสงสาร
คือชาติ แล้วจักกระทำที่สุดทุกข์ได้

พระเจ้าข้า.

เมื่อภิกษุอภิกุดำรงอยู่ในพรหมโลกกล่าวคาถาทั้งหลายอยู่ ข้าพระองค์ทั้งหลายได้ยินแล้วอย่างนี้.

[๖๑๕] พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าสิขี ตรัสว่าดีละ ดีละ ภิกษุทั้งหลาย ดีแท้ ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุอภิกุดำรงอยู่ในพรหมโลก กล่าวคาถาทั้งหลายอยู่ เธอทั้งหลายได้ยินแล้ว.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทฺธพจน์นี้แล้ว ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้มีใจยินดีชื่นชมภษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ดังนี้แล.

อรรถกถารุณวตีสสูตร

ในอรุณวตีสสูตรที่ ๔ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อภิกุสมภว** ได้แก่ พระอภิกุและพระสัมภวะ. ในท่านทั้ง ๒ นั้น พระอภิกุเถระ เป็นผู้เลิศทางปัญญา จุพระสารีบุตรเถระ พระสัมภวะเถระ เป็นผู้เลิศทางสมาธิ จุพระมหาโมคคัลลานเถระ. บทว่า **อุชฌายนนฺติ** ได้แก่ ย่อมคูหมีน คือ ย่อมคิดทางต่ำทราม. บทว่า **จิยุยนฺติ** ได้แก่ พுகันว่า นี้อย่างไรกัน นี้อย่างไรกัน. บทว่า **วิปาเจนฺติ** ได้แก่ ย่อมพุดยี้ดยาว คือ พุดซ้ำ ๆ ซาก ๆ. บทว่า **เหฏฺฐิเมณ อุปฺพตฺตกาเยน** ได้แก่ กายเบื้องล่าง ตั้งแต่สะดือลงไป ในพระบาฬีมาเพียงเท่านั้นเอง. ฝ่ายพระเถระแสดงการทำฤทธิ์ต่าง ๆ มากประการที่มาโดยนัยเป็นต้นว่า ละเพศปกติ และเพศนาคบ้าง แสดงเพศครุฑบ้าง. บทว่า **อิมา คาลาโย อภาสิ** ความว่า ได้ยินว่า พระเถระคิดว่า แสดงธรรมอย่างไร จึงจะเป็นที่รักที่ชอบใจของคนทั้งปวง แต่นั้นเมื่อรำพึงถึงจึงรู้ว่า **เจ้าลัทธิแม่ทั้งปวง เทวดาและมนุษย์ทั้งปวง จัดสรรเสริญความเพียรของบุรุษในลัทธิของตน ผู้ที่ไม่สรรเสริญความเพียรไม่มี** เราจักแสดงให้เกี่ยวด้วยความเพียร การแสดงธรรมอย่างนี้จักเป็นที่รักที่ชอบใจของคนทุกจำพวก ได้เลือกเฟ้นในพระไตรปิฎกแล้วจึงได้กล่าวคาถาเหล่านี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อารพฺภถ** ได้แก่ จงเริ่มความเพียร. บทว่า **นิกฺกมถ** ได้แก่ จงเพียรก้าวหน้า. บทว่า **ยุญฺชถ** ได้แก่ จงประกอบเพียร คือ จงบากบั่น. บทว่า **มจฺจุโน เสนํ** ความว่า กองทัพกิเลส ชื่อว่า กองทัพมฤตยู. บทว่า **ชาติถัสสารํ** ได้แก่ ชาติและสงสาร หรือสงสารกล่าว.

คือชาติ บทว่า **ทุกขสุสนุตฺติ กริสฺสตี** ได้แก่ จักกระทำการกำหนดวิภูทุกข์.
ถามว่า ก็พระเถระทำอะไร จึงทำให้หมื่นโลกธาตुरूกัณได้. ตอบว่า ก่อนอื่น
พระเถระเข้านิลกสินแล้วแผ่ความมืดไปในที่มีแสงสว่างทั้งปวง. เข้าโธทาทกสิน
แล้วทำที่มืดให้สว่าง แสดงอาโลกกสินในเมื่อพวกสว่างเกิดคำนึงขึ้นว่า ทำไม
ถึงมืดอย่างนี้. ในที่มีแสงสว่าง ไม่มีกิจด้วยแสงสว่าง. เมื่อเหล่าสัตว์ตั้งคิดว่า
อยู่ว่า แสงสว่างนี่คืออะไร จึงแสดงตน. ครั้งนั้น เมื่อสัตว์เหล่านั้นพูดกันว่า
พระเถระ จึงได้กล่าวคาถาเหล่านั้น. สัตว์ทั้งปวงฟังเสียงพระเถระประคองนั่ง
แสดงธรรมอยู่ในท่ามกลางบริษัทผู้ประชุมกัน. แม้เนื้อความได้ปรากฏแก่สัตว์
เหล่านั้น.

จบอรรถกถาอรุณวาสสูตรที่ ๔

๕. ปรีนิพพานสูตร

ว่าด้วยพระพุทธเจ้าปรีนิพพาน

[๖๒๐] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่สาละวัน แห่ง มัลลกะตรีย์ทั้งหลาย อันเป็นทางกรุงกุสินารา ระหว่างแห่งสาละพฤกษ์ทั้งคู่ ในสมัยจะเสด็จปรีนิพพาน.

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า ลูกก่อน ภิกษุทั้งหลาย เออเถิด บัดนี้ เราขอเตือนเธอทั้งหลายว่า สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยังกิจทั้งปวงให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด ดังนี้ นี่เป็นวาทจาครั้งสุดท้ายของพระตถาคต.

[๖๒๑] ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเข้าปฐมฌาน ออกจากปฐมฌานแล้ว ทรงเข้าทุติยฌาน ออกจากทุติยฌานแล้ว ทรงเข้าตติยฌาน ออกจากตติยฌานแล้ว ทรงเข้าจตุตถฌาน ออกจากจตุตถฌานแล้ว ทรงเข้า อากาสนัญจายตนฌาน ออกจากอากาสนัญจายตนฌานแล้ว ทรงเข้าวิญญูณัญจายตนฌาน ออกจากวิญญูณัญจายตนฌานแล้ว ทรงเข้าอาภิกขุจัญญายตนฌาน ออกจากอาภิกขุจัญญายตนฌานแล้ว ทรงเข้าเนวสัณญานาสัณญายตน ฌาน ออกจากเนวสัณญานาสัณญายตนฌานแล้ว ทรงเข้าสัณญูเวทิตนโรช สมาบัติ ออกจากสัณญูเวทิตนโรชสมาบัติแล้ว ทรงเข้าเนวสัณญานาสัณญาย- ตนฌาน ออกจากเนวสัณญานาสัณญายตนฌานแล้ว ทรงเข้าอาภิกขุจัญญายตน ฌาน ออกจากอาภิกขุจัญญายตนฌานแล้ว ทรงเข้าวิญญูณัญจายตนฌาน ออกจากวิญญูณัญจายตนฌานแล้ว ทรงเข้าอากาสนัญจายตนฌาน ออกจาก อากาสนัญจายตนฌานแล้ว ทรงเข้าจตุตถฌาน ออกจากจตุตถฌานแล้ว ทรงเข้าตติยฌาน ออกจากตติยฌานแล้ว ทรงเข้าทุติยฌาน ออกจากทุติยฌาน

แล้ว ทรงเข้าปฐมฌาน ออกจากปฐมฌานแล้ว ทรงเข้าทุติยฌาน ออกจาก
ทุติยฌานแล้ว ทรงเข้าตติยฌาน ออกจากตติยฌานแล้ว ทรงเข้าจตุตถฌาน
พระผู้มีพระภาคเจ้าออกจากจตุตถฌานแล้ว เสด็จปรินิพพานในลำดับนั้น.

[๖๒๒] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพานแล้ว ท้าวสหัมบดีพรหม
ได้กล่าวคาถานี้พร้อมกับกาลเป็นที่ปรินิพพานว่า

สัตว์ทุกหมู่เหล่า จักทอดทิ้งร่างกาย
ไว้ในโลก พระตถาคตผู้เสด็จดับขันธนิพพานแล้ว
เปรียบมิได้ในโลก ถึงแม้ซึ่งกำลังพระ-
ญาณเป็นพระสัมพุทธะเช่นนี้ ยังปรินิพพาน
แล้ว.

[๖๒๓] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพานแล้ว ท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่
ของทวยเทพได้กล่าวคาถานี้ พร้อมกับกาลเป็นที่ปรินิพพานว่า

สังขารทั้งหลาย ไม่เที่ยงหนอ มี
ความเกิดขึ้น และเสื่อมไปเป็นธรรมดา
เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ความเข้าไปสงบ
สังขารเหล่านั้นเป็นสุข.

[๖๒๔] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพานแล้ว ท่านพระอานนท์
ได้กล่าวคาถานี้พร้อมกับกาลเป็นที่ปรินิพพานว่า

เมื่อพระสัมพุทธเจ้าผู้ประกอบด้วย
อาการอันประเสริฐทั้งปวงปรินิพพานแล้ว
ความสยดสยอง (และ) ความชู้ช้นแห่งชน
ได้มีแล้วในกาลนั้น.

[๖๒๕] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพานแล้ว ท่านพระอนรุทธะ
ได้กล่าวคาถานี้ พร้อมกับกาลเป็นที่ปรินิพพานว่า

ลมหัสสาสปีสสาสะ (หายใจเข้า

ออก) มิได้มีแล้วแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ผู้มีจิตตั้งมั่นคงที่ พระผู้มีพระภาคเจ้ามี
จักขุไม่ทรงหวั่นไหว ทรงปรารถสันติ
ปรินิพพานแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้ามีจิต
ไม่หวั่นไหว ทรงอดกลั้นเวทนาเสียได้ ความ
พินแห่งจิตได้มีแล้ว เหมือนความดับแห่ง
ประทีป ฉะนั้น .

จบปรินิพพานสูตร

จบพรหมปัญจกะ

อรรถกถาปรินิพพานสูตร

ในปรินิพพานสูตรที่ ๕ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อุปวัตตเน มลุลานํ สาลวนเน ความว่า สาลโนทยาน
อยู่ฝั่งโน้มแห่งแม่น้ำ ชื่อว่าหิริญญวดี เหมือนทางไปอุปัชฌาย์ทางประตูลา
มาตุวิหารแต่ฝั่งแม่น้ำกัทธัมพะ. สาลโนทยานนั้น อยู่ในกรุงกุสินารา เหมือน
อุปัชฌาย์แห่งอนุราธบุรี. แลวต้นสาละจากสาลโนทยานมุ่งไปทางทิศปรมา
ออกทางทิศอุดร เหมือนทางที่ไปสู่พระนครโดยประตูด้านทิศทักษิณ จาก
อุปัชฌาย์ตรงไปทางด้านปรมาจินต ออกทางทิศอุดรฉะนั้น. เพราะฉะนั้น สาล-

วโนทยานนั้น ท่านจึงเรียกว่า ทางโค้ง. ในศาลวันของเจ้ามัลละอันเป็นทางโค้งนั้น. บทว่า **อนุตเรน ยมกสถานิ** ความว่า ในระหว่างแห่งต้นสาละที่ยืนต้นเกี่ยวกันและกัน ทางรากล้ำต้นค่าคบและใบ. บทว่า **อปุปมาเทน สมุปาเทถ** ความว่า ท่านทั้งหลายจงยังกิจที่พึงปฏิบัติให้สำเร็จด้วยความไม่อยู่ปราศจากสติ. ดังนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบรรทมเหนือพระแท่นปรินิพพาน จึงทรงใส่พระโอวาททั้งหมดที่ทรงประทานมา ๔๕ พรรษาลงในบทอุปมาทธรรมบทเดียวเท่านั้น เหมือนอย่างกุกุมพินีสุนทรียะมาก ผู้นอนบนเตียงเป็นที่ตาย พึงบอกทรัพย์อันเป็นสาระแก่บุตรทั้งหลาย ฉะนั้น. ก็คำว่า **อโยคตาคตสฺส ปจฺฉิมวาจา** นี้ เป็นคำของพระสังคีติกาจารย์.

เบื้องหน้าแต่นี้ เพื่อจะแสดงถึงปริณิพพานที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำแล้วปรินิพพาน พระสังคีติกาจารย์จึงกล่าวว่า **อโโข ภควา ปฐมฺมานิ** ดังนี้ เป็นต้น. เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเข้าสัตถุญญาเวทิตนโรธสมาบัติ ในที่นั้น เทพดาและมนุษย์เห็นความไม่เป็นไปของลมอัสสาสปีตสาสะ จึงได้ร้องขึ้นพร้อมกันด้วยเข้าใจว่า พระศาสดาปรินิพพานเสียแล้ว. ฝ่ายพระอานนทเถระ ถามพระอนุรุทธเถระว่า ท่านอนุรุทธะเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพานแล้วหรือหนอ. พระอนุรุทธเถระ ตอบว่า อาวุโส อานนท พระตถาคตยังไม่ปรินิพพาน แต่พระองค์ทรงเข้าสัตถุญญาเวทิตนโรธสมาบัติ. ถามว่า ท่านพระอนุรุทธะ รู้ได้อย่างไร. ตอบว่า เล่ากันมาว่า พระเถระเข้าสมาบัตินั้น ๆ พร้อมกับพระศาสดาทีเดียว ไปจนถึงออกจากเนวสัตถุญญาเวทิตนโรธสมาบัติ ได้รู้ว่า บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเข้านิโรธสมาบัติ และชื่อว่า การทำกาละภายในนิโรธสมาบัติ ย่อมไม่มี.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเข้าปฐมมรรคในฐานะ ๒๔ ในคำนี้ว่า ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงออกจากสัตถุญญาเวทิตนโรธสมาบัติ แล้วเข้า

เนวสัณฺณานาสัณฺณายตนสมาบัติ ฯลฯ ออกจากตติยฌาน แล้วเข้าจตุตถฌาน. ในฐาน ๑๓ เข้าทุติยฌาน ตติยฌานก็เหมือนกัน ในฐาน ๑๕ ทรงเข้าจตุตถฌาน. เข้าอย่างไร? ก่อนอื่น ทรงเข้าปฐมฌาน ในฐานะ ๒ เหล่านี้ คือ อสุภ ๑๐ อาการ ๓๒* กสิณ ๘ เมตตา กรุณา มุทิตา อานาปานัสสติ ๑ ปริจเฉทากาสกสิณ ๑. แต่ทรงเว้นอาการ ๓๒ อสุภ ๑๐ ทรงเข้าทุติยฌานและตติยฌาน ในบรรดาฌาน ๑๓ ที่เหลือ. อนึ่ง ทรงเข้าจตุตถฌานในฐานะ ๑๕ เหล่านี้ คือ กสิณ ๘ อุเบกขาพรหมวิหาร ๑ อานาปานัสสติ ๑ ปริจเฉทากาสกสิณ ๑ อรูปฌาน ๔. ก็ถ้าโดยสังเขปเพียงเท่านี้. ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นเจ้าของแห่งธรรมเสด็จเข้าสู่ครุณีพพาน ทรงเข้าสมาบัติทั้งหมดนับได้ ๒๔ แสณโกฏิ แล้วเข้าเสวยสุขในสมาบัติทั้งหมด เหมือนคนไปสู่ต่างประเทศสวมกอดคนที่ป็นญาติ.

ก็ในคำว่า จตุตถชฺฌานา รุจฺจหิตฺวา สมณนฺตฺรา ภควา

ปรินิพฺพุโต นี้ ความว่า. มีลำดับ ๒ อย่างคือ ลำดับแห่งฌาน ๑ ลำดับแห่งปัจจุเวกขณญาณ ๑. การที่พระผู้มีพระภาคเจ้าออกจากจตุตถฌานหยั่งลงสู่ภวังคจิต แล้วปรินิพพานในขณะนั้นนั่นเอง ชื่อว่าลำดับแห่งฌาน. การที่พระผู้มีพระภาคเจ้าออกจากจตุตถฌานแล้วพิจารณาองค์ฌานซ้ำอีกหยั่งลงสู่ภวังคจิตแล้วปรินิพพานในขณะนั้นนั่นเอง ชื่อว่าลำดับแห่งปัจจุเวกขณญาณ. ลำดับ ๒ อย่างดังว่ามานี้. ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้าเข้าฌานแล้ว ออกจากฌานแล้ว ทรงพิจารณาองค์ฌานปรินิพพานด้วยอัพยาตทุกขสังขจะอันเป็นภวังคจิต. ก็เช่นเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ไม่ว่าพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าหรือพระอริยสาวก โดยที่สุคตกระทั่งมคคามคแดงทั้งหมดยอมทำกาละด้วยอัพยาตทุกขสังขจะอันเป็นภวังคจิตทั้งนั้น ฉะนี้แล.

บทว่า ภูตา แปลว่า หมูสัตว์. บทว่า อปฺปฏิบุคฺคโธ ได้แก่

เว้นจากบุคคลผู้จะเปรียบเทียบ. บทว่า พลฺปฺตฺโต ได้แก่ ผู้บรรลุผลญาณ

* อาการ ๓๒ นับเป็น ๑ ฐาน

๑๐. บทว่า **อุปาททวยธมฺมิโน** ได้แก่ มีการเกิดและการดับเป็นสภาวะ.
บทว่า **เตสํ รูปสโม สุโข** ความว่า พระนิพพานกล่าวคือการเข้าไปสงบ
แห่งสังขารเหล่านั้นนั่นเองเป็นสุข. ด้วยคำว่า **ตทาลิ** ท่านกล่าวหมายเอาแผ่นดิน
ดินไหวที่ท่านกล่าวไว้ในมหาปรินิพพานสูตรอย่างนี้ว่า แผ่นดินใหญ่ไหวย่อมมี
พร้อมกับปรินิพพาน ความจริงแผ่นดินใหญ่ไหววันนั้นให้เกิดขึ้นพองสยงเกล้า
และมีอาการน่าสะพึงกลัว. บทว่า **สพฺพภาการวรูเปเต** ได้แก่ประกอบด้วย
การกระทำอันประเสริฐโดยอาการทั้งปวง. บทว่า **นาหุอสฺสาสปฺสฺสาโส** ได้แก่
ลม **อัสสาสปัสสาสะ** ไม่เกิด. บทว่า **อนเโข** ความว่า ชื่อว่า **อเนชะ**
เพราะไม่มีกิเลสชาติเครื่องหวั่นไหวกล่าวคือตัณหา. บทว่า **สนฺติมารพฺก**
ได้แก่อาศัยคือหมายเอาอนุปาทิเสสนิพพาน. บทว่า **จกฺขุมา** ได้แก่ ผู้มีจักขุ
ด้วยจักขุ ๕. บทว่า **ปรินิพฺพุโต** ได้แก่ ปรินิพพานด้วยขั้นปรินิพพาน.
บทว่า **อสลฺลิเนน** ได้แก่ มีจิตไม่หกดุ่ ไม่คดงอ คือเบิกบานด้วยดินนั่นเอง.
บทว่า **เวทนํ อหฺมวสฺยิ** ได้แก่ อटकั้นเวทนา ไม่คล้อยตามเวทนากระสับ
กระส่ายไปข้างโน้นข้างนี้. บทว่า **วิโมกฺโข** ได้แก่ หลุดพ้น ไม่มีเครื่อง
กีดขวาง. อธิบายว่า เข้าถึงความไม่มีบัญญัติโดยประการทั้งปวง เป็นเสมือน
ไฟที่ลูกโพลงดับไป ฉะนั้นแล.

จบอรรถกถาปรินิพพานสูตรที่ ๕ วรรคที่ ๒

แห่งพรหมสังยุต เพียงเท่านี้

รวมพระสูตร

พรหมปัญจกะณี พระธรรมสังคาหกาจารย์ แสดงด้วย ๑. สันถกุมาร
สูตร ๒. เทวทัตตสูตร ๓. อ้นธกวินทสูตร ๔. อรุณวตีสสูตร ๕.
ปรินิพพานสูตร พร้อมทั้งอรรถกถา

พราหมณ์สังยุต

อรหันตวรรคที่ ๑

๑. ฌัญชานีสสูตร

ว่าด้วยผลของพระฆ่าความโกรธ

[๖๒๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในพระวิหารเวฬุวัน อันเป็นที่พระราชทานเหยื่อแก่กระแต กรุงราชคฤห์.

ก็โดยสมัยนั้นแล นางพราหมณ์ชื่อฌัญชานีแห่งพราหมณ์ ผู้ภารทวาชโคตรคนหนึ่ง เป็นผู้เลื่อมใสยิ่งในพระพุทธรเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์.

[๖๒๗] ครั้งนั้นแล นางฌัญชานีพราหมณ์ กำลังนำภัตเข้าไปเพื่อพราหมณ์ภารทวาชโคตร ก้าวเท้าพลาดจึงเปล่งอุทาน ๓ ครั้งว่า ขอนอบน้อมแต่พระผู้มีพระภาคพระอรหันตสัมมาสัมพุทธรเจ้าพระองค์นั้น ... ขอนอบน้อมแต่พระผู้มีพระภาคพระอรหันตสัมมาสัมพุทธรเจ้าพระองค์นั้น .

เมื่อนางฌัญชานีพราหมณ์กล่าวอย่างนี้แล้ว พราหมณ์ภารทวาชโคตร ได้กล่าวกะนางฌัญชานีพราหมณ์ว่า ก็หญิงถ้อยนี้กล่าวคุณของสมณะโล้นอย่างนี้ อย่างนี้ ไม่ว่าที่ไหน ๆ แน่หญิงถ้อย บัดนี้ เราจักยกวาทีต่อพระศาสดานั้นของเจ้า.

นางฌัญชานีพราหมณ์กล่าวว่า พราหมณ์ จันยังไม่เห็นบุคคลผู้จะฟังยกถ้อยคำต่อพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธรเจ้าพระองค์นั้นในโลก

พร้อมด้วยเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมด้วยสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ข้าแต่พราหมณ์ เอาเถิด ท่านจงไป แม้ไปแล้วก็จักรู้.

[๖๒๘] ลำดับนั้นแล พราหมณภราทวาชโคตรโกรชชัดใจ เข้าไป เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ครั้นแล้ว สนทนาปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

พราหมณภราทวาชโคตรนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้กล่าว กะพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาว่า

บุคคลฆ่าอะไรได้ ย่อมนอนเป็นสุข
ฆ่าอะไรได้ ย่อมไม่เศร้าโศก ข้าแต่พระ-
โคดม พระองค์ย่อมชอบใจการฆ่ากรรม
อะไรเป็นกรรมอันเอก.

[๖๒๙] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า

บุคคลฆ่าความโกรธได้ ย่อมนอน
เป็นสุข ฆ่าความโกรธได้ย่อมไม่เศร้าโศก
ดูก่อนพราหมณ์ พระอริยะเจ้าทั้งหลาย
ย่อมสรรเสริญการฆ่าความโกรธ อันมีราก
เป็นพิษ มียอดหวาน เพราะว่าบุคคลฆ่า
ความโกรธนั้นได้แล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก.

[๖๓๐] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว พราหมณภราทวาชโคตรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระโคดมผู้เจริญทรงประกาศพระธรรมโดยปริยายเป็นอันมาก เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือส่องประทีป

ในที่มืด ด้วยคิดว่า คนมีจักขุ ย่อมเห็นรูปได้ ฉะนั้น ข้าพระองค์นี้ ขอถึง พระโคตมผู้เจริญกับทั้งพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอข้าพระองค์ ฟังได้บรรพชา ฟังได้อุปสมบทในสำนักของพระโคตมผู้เจริญ.

พราหมณภราทวาชโคตรได้บรรพชาได้อุปสมบทแล้วในสำนักของ พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ท่านพระภราทวาชอุปสมบทแล้วไม่นาน หลีกไปอยู่ ผู้เดียวไม่ประมาท มีความเพียร มีจิตมั่นคงอยู่ ไม่นานเท่าไรนัก ก็กระทำ ให้แจ้งซึ่งคุณวิเศษอันยอดเยี่ยม เป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ซึ่งกุลบุตรทั้งหลาย ผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบ มีความต้องการ ด้วยปัญญาเป็น เครื่องรู้ยิ่งเองในปัจจุบันนี้เข้าถึงอยู่ ได้ทราบวาทาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่ จบแล้ว กิจที่จะต้องทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นอีกเพื่อความเป็นอย่างนี้มีได้มี ก็ແละท่านพระภราทวาชได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง ในบรรดาพระอรหันต์ ทั้งหลาย ดังนี้แล.

พราหมณสังยุต

อรรถกถาธัญชานีสสูตร

อรหันตวรรคสูตรที่ ๑ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ธนัญชานี ได้แก่นางพราหมณี สกุลธนัญชานี ได้ยินว่า นางพราหมณีมีสกุลสูง. เล่ากันมาว่า พวกพราหมณ์นอกนั้นเกิดแต่ปากของ พรหม. พราหมณ์เหล่านั้นมีลัทธิดังนี้ว่า สกุลธนัญชานีทำลายกระหม่อมออกมา. บทว่า อุทานํ อุทานนติ ความว่า ถ้ามว่าเพราะเหตุไร พราหมณีจึงได้

เปล่งวาจา ได้ยินว่า พราหมณ์สามีนั้นเป็นมิจฉาทิฎฐิ เมื่อนางกล่าวว่า พุทฺโธ
ธมฺโม สจฺโฆ ก็ปิดหูเสีย เป็นคนกระด้างเสมือนต่อไม้ตะเคียน ส่วนพราหมณี
เป็นอริยสาวกผู้โสดาบัน. พราหมณีเมื่อให้ทาน ย่อมให้ข้าวปายาสมีน้ำน้อย
แก่พราหมณ์ ๕๐๐ คน. พราหมณีได้ให้โภชนะมีรสต่าง ๆ แก่หมู่ภิกษุมิ
พระพุทฺธเจ้าเป็นประธาน. ในวันที่พราหมณีให้ทาน พราหมณีได้อังคาสด้วย
มือของตน เพราะอยู่ในอำนาจของพราหมณ์นั้น และเพราะละความตระหนักร
เสียได้. แต่ในวันที่พราหมณีให้ทาน พราหมณ์ก็หนีออกไปจากเรือนแต่เช้าตรู่
ต่อมาวันหนึ่ง พราหมณ์จึงปรึกษากับพราหมณี เชิญพราหมณ์ ๕๐๐ มาแล้ว
กล่าวกะพราหมณีว่า แม่แม่เจ้าเจริญ พຽງนี้ พราหมณ์ ๕๐๐ คน จักบริโภคน
เรือนของเราละ. นางถามว่า ฉันจะช่วยอะไรได้บ้างละพราหมณ์. พราหมณ์
กล่าวว่า ไม่มีกิจอะไรอื่นที่เจ้าจะต้องช่วยดอก คนเหล่าอื่นจักการทำกรหุงต้ม
และอังคาสทั้งหมด ข้อที่เข้ายื่นก็ดี นั่งก็ดี จามก็ดี ไอก็ดี ทำการนอบน้อม
แก่สมณะโสดานั้นว่า นโม พุทฺธสฺส นั้น พຽງนี้ เจ้าอย่าทำสิ่งนั้นสักวันหนึ่งเถิด
ด้วยว่าพราหมณ์ทั้งหลายได้ยินดังนั้นแล้วจะไม่พอใจ เจ้าอย่าให้เราให้แตก
จากพราหมณ์ทั้งหลายเลย. นางกล่าวว่า ท่านจะแตกจากพราหมณ์ก็ดี จาก
เทวดาก็ดี ส่วนฉันระลึกถึงพระศาสดา ไม่นอบน้อม ไม่สามารถที่จะอดกลั้น
อยู่ได้ พราหมณ์กล่าวว่า แม่แม่มหาเจริญ ก่อนอื่น เจ้าต้องพยายามปิด
ประตูบ้านในบ้าน ๑๐๐ ตระกูล เมื่อไม่สามารถจะปิดปากที่จะพึงปิดด้วย
ทั้ง ๒ ชั่วโมงที่พวกพราหมณ์บริโภคน. พราหมณ์นั้นแม่พูดซ้ำซาก อย่างนี้
ก็ไม่อาจห้ามได้ด้วยความรัก จึงถือเอาพระขรรค์ที่วางไว้บนหัวนอนกล่าวว่า
แม่มหาเจริญ เมื่อพราหมณ์นั่งประชุมกันพຽງนี้ ถ้าเจ้านมนัสการสมณโสด
นั้นไซ้ เราจะทำเอาพระขรรค์เล่มนี้ตีบเจ้า ตั้งแต่พื้นเท้าจนถึงปลายผม ทำให้
เป็นกองเหมือนหน่อไม้ ดังนี้แล้ว ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

ถ้าเจ้ายังอยู่ในเรือนของเรา ไม่ทำ
ตามสิ่งที่เราปรารถนา ยังจะพูดอยู่ว่า
พุทฺโธ ธมฺโม สงฺโฆ ดังนี้ เราจะเอา
พระขรรค์เล่มนี้บั่นเจ้า ตั้งแต่เท้าจนถึง
ศีรษะ เหมือนบั่นหน่อไม้.

ส่วนพราหมณ์ ผู้เป็นอริยสาวิกา ไม่มีความหวั่นไหวเหมือนแผ่นดิน
ไม่มีความสะทกสะท้านเหมือนภูเขาสินธุ. เพราะฉะนั้น นางจึงกล่าวกะ
พราหมณ์นั้น อย่างนี้ว่า

ท่านพราหมณ์ ถ้าท่านจะตัดอวัยวะ
น้อยใหญ่ของเราก็ตาม เราจะไม่เว้นจาก
ศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐเลย
ท่านไม่อาจห้ามเราจากพระชินเจ้าผู้ทรงคุณ
อันประเสริฐ เป็นที่พึ่งอาศัยของเราได้
ดอก ท่านจะตัดหรือจะตัดมเราก็ตามที่เถิด
เราก็ชื่อว่าเป็นธิดาของพระพุทธเจ้าผู้
ประเสริฐแล้ว.

ธัญยานีพราหมณ์ ชูพราหมณ์ผู้คุกคาม จึงได้กล่าวคาถา ๕๐๐ คาถา
ด้วยประการฉะนี้. พราหมณ์ไม่อาจจับต้องหรือตีพราหมณ์ กล่าวหา
จำเริญู เจ้าจงทำตามที่เราชอบใจเถิด แล้วก็โยนพระขรรค์ไปบนที่นอน. ใน
วันรุ่งขึ้น จึงให้สร้างเรือนฉาบด้วยของเจียวสด ให้ประดับด้วยข้าวดอกหม้อ
เต็มด้วยน้ำดอกไม้และของหอมเป็นต้นในที่นั้น ๆ แล้วให้จัดข้าวปายาสมีน้ำน้อย
ปรุงด้วยเนยข้นเนยใสน้ำตาลกรวดและน้ำผึ้ง แล้วให้บอกเวลาแก่พราหมณ์
๕๐๐ คน.

ฝ่ายพราหมณ์เองอาบน้ำหอมแต่เช้าตรู่ นุ่งผ้าใหม่มีราคา ๑,๐๐๐ เหา
ผ้ามีราคา ๕๐๐ เหวียงป่า ประดับด้วยเครื่องประดับทุกอย่าง ถือทัพพีทอง
อังคาสเลี้ยงดูพวกพราหมณ์ในโรงอาหาร น้อมนำอาหารไปให้พราหมณ์นั้น
ผู้นั่งในแถวเดียวกับพราหมณ์เหล่านั้น ลั่นลงที่กองไม้ที่เขาเก็บไว้ไม่เรียบร้อย.
ทุกขเวทนาเกิดขึ้นแก่นาง เพราะกระแทกในการลั่นล้มลง. ขณะนั้นนางระลึก
ถึงพระทศพล. แต่เพราะนางสมบุรณ์ด้วยสติ นางก็ไม่ทิ้งถาดข้าวปายาส ค่อยๆ
วางลงที่พื้น ประคองอัญชลีเหนือเศียร ในท่ามกลางพราหมณ์ ๕๐๐ คน
แล้วน้อมอัญชลีไปทางพระวิหารเซตวัน จึงได้เปล่งอุทานนี้.

ก็เวลานั้น บรรดาพราหมณ์เหล่านั้น บางพวกบริโภคนเสร็จแล้ว
บางพวกกำลังบริโภค บางพวกพอลงมือ บางพวกเพียงวางโภชนะไว้ข้างหน้า
พราหมณ์เหล่านั้น พอได้ยินเสียงนั้น เป็นเสมือนถูกหม้อนเท่าภูเขาติเนรุพาดลง
บนศิรชะ และเหมือนถูกหลาวแทงที่หู เสวยทุกข์โทมนัสโกรธว่า พวกเรา
ถูกคนนอกถักทอนี้ ลวงเราให้เข้าไปสู่เรือน จึงทิ้งก้อนข้าว คายสิ่งที่อมไว้
เป็นเหมือนกาเห็นธนู พลังดำพราหมณ์พากันหลีกไปคนละทิศคนละทาง.
พราหมณ์เห็นพวกพราหมณ์ต่างพากันแยกไปอย่างนั้น มองดูนางพราหมณ์ตั้ง
แต่ศิรชะ คิดว่า พวกเราเห็นภยันี้แล จึงขอร้องนางมหาจำเริญตั้งแต่วันวาน
ก็ไม่ได้ จึงดำนางพราหมณ์โดยประการต่างๆ แล้วได้กล่าวกะนางมีอาทิว่า
เออเมว ปน ดังนี้.

บทว่า **อุปสงฺกมิ** ความว่า พราหมณ์ไปด้วยคิดว่าพระสมณโคดม
ผู้อันชาวบ้านชาวนิคมและชาวแวนแคว้นบุชชาแล้ว ใคร ๆ ไม่อาจจะไปว่ากล่าว
คุกคามอย่างใด ๆ ได้ จำเราจักถามปัญหาสักข้อหนึ่ง จึงได้แต่งคาถาว่า **กิสฺสุ**

ขตฺวา เป็นต้น แล้วคิดว่า ถ้าพระสมณโคดมจักกล่าวว่า เราชอบใจการฆ่า
บุคคลชื่อโน้น เมื่อเป็นเช่นนี้ เราจักข่มท่านว่า ท่านปรารถนาจะฆ่าเหล่าชน
ที่ท่านไม่ชอบใจ ท่านเกิดมาเพื่อจะฆ่าโลก ความเป็นสมณะของท่านจะมี
ประโยชน์อะไร ถ้าพระสมณโคดมจักกล่าวว่า เราไม่ชอบใจการฆ่าใคร ๆ
เมื่อเป็นเช่นนี้ เราจะข่มท่านว่า ท่านไม่ปรารถนาจะฆ่ากิเลสมีรากะ เป็นต้น
เพราะเหตุไร ท่านจึงเป็นสมณะเที่ยวไป ดังนั้น ปัญหา ๒ เจื่อนี้ พระ-
สมณโคดมก็จะกลืนไม่เข้าคายไม่ออก ดังนี้แล้ว ก็หลีกไป. บทว่า **สมฺโมทิ**
ความว่า พราหมณ์ไม่แสดงความโกรธ เพราะคนเป็นบัณฑิต จึงกล่าวถ้อยคำ
ไพเราะชื่นชมกัน. ท่านกล่าวปัญหาไว้ในเทวตาสังยุต. แม้คำที่เหลือท่านกล่าว
ไว้พิสดารแล้วในหนหลังแล.

จบอรรถกถาชาญฺยานิสฺสูตฺรที่ ๑

๒. อักโกสกสูตร

ว่าด้วยพระพุทธเจ้าไม่รับคำค่าของพราหมณ์

[๖๓๑] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในพระวิหารเวฬุวัน
อันเป็นที่พระราชทานเหยื่อแก่กระแต กรุงราชคฤห์.

อักโกสกภวทวาชพฺรหฺมณฺ์ได้สดับมาว่า ได้ยินว่า พราหมณภวทวาช
โคตรออกจากเรือบวชเป็นบรรพชิต ในสำนักของพระสมณโคดมแล้ว ดังนี้
ก็โกรธ ขัดใจ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ครั้นแล้ว คำบริภาษ
พระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยวาจาอันหยาบคาย มิใช่ของสัตบุรุษ.

[๖๓๒] เมื่ออภิกโกสภการทวาชพราหมณ์กล่าวอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะอภิกโกสภการทวาชพราหมณ์ว่า คุณก่อนพราหมณ์ ท่านยอมสำคัญความข้อนั้นเป็นโฉน มิตรและอำมาตย์ ญาตีสาลโหิต ผู้เป็นแขกของท่าน ย่อมมาบ้างไหม.

อภิกโกสภการทวาชพราหมณ์ตอบว่า พระโคตมผู้เจริญ มิตรและอำมาตย์ ญาตีสาลโหิต ผู้เป็นแขกของข้าพระองค์ย่อมมาเป็นบางครั้ง.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนพราหมณ์ ท่านยอมสำคัญความข้อนั้นเป็นโฉน ท่านจัดของเคี้ยวของบริโภคหรือของดื่มต้อนรับมิตรและอำมาตย์ ญาตีสาลโหิต ผู้เป็นแขกเหล่านั้นบ้างหรือไม่.

อ. พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์จัดของเคี้ยวของบริโภคหรือของดื่มต้อนรับมิตรและอำมาตย์ ญาตีสาลโหิต ผู้เป็นแขกเหล่านั้นบ้างในบางครั้ง.

พ. คุณก่อนพราหมณ์ ก็ถ้าว่ามีตรและอำมาตย์ ญาตีสาลโหิต ผู้เป็นแขกเหล่านั้นไม่รับ ของเคี้ยวของบริโภคหรือของดื่มนั้นจะเป็นของใคร.

อ. พระโคตมผู้เจริญ ถ้าว่ามีตรและอำมาตย์ ญาตีสาลโหิต ผู้เป็นแขกเหล่านั้นไม่รับ ของเคี้ยวของบริโภคหรือของดื่มนั้น ก็เป็นของข้าพระองค์อย่างเดิม.

พ. คุณก่อนพราหมณ์ ข้อนี้อย่างเดียวกัน ท่านค่าเราผู้ไม่ค่าอยู่ ท่านโกรธเราผู้ไม่โกรธอยู่ ท่านหมายมั่นเราผู้ไม่หมายมั่นอยู่ เราไม่รับเรื่องมีการค่าเป็นต้นของท่านนั้น คุณก่อนพราหมณ์ เรื่องมีการค่าเป็นต้นนั้นก็เป็นอย่างท่านผู้เดียว คุณก่อนพราหมณ์ เรื่องมีการค่าเป็นต้นนั้นก็เป็นอย่างท่านผู้เดียว แล้วตรัสต่อไปว่า คุณก่อนพราหมณ์ ผู้ใดค่าตอบบุคคลผู้ค่าอยู่ โกรธตอบบุคคลผู้ไม่โกรธอยู่ หมายมั่นตอบบุคคลผู้หมายมั่นอยู่ คุณก่อนพราหมณ์ ผู้นี้เรากล่าวว่า

ย่อมบริโภคร่วมกัน ย่อมการทำตอบกัน เรานั้นไม่บริโภคร่วม ไม่กระทำตอบ
ด้วยท่านเป็นอันขาด คุณก่อนพราหมณ์ เรื่องมีการค่าเป็นต้นนั้นเป็นของท่านผู้
เดียว คุณก่อนพราหมณ์ เรื่องมีการค่าเป็นต้นนั้นเป็นของท่านผู้เดียว.

อ. บริษัทพร้อมด้วยพระราชา ย่อมทราบพระโคตมผู้เจริญ อย่างนี้
ว่าพระสมณโคตมเป็นพระอรหันต์ ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น โฉนพระโคตมผู้เจริญ
จึงยังโกรธอยู่เล่า.

[๖๓๓] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

ผู้ไม่โกรธ ฝึกฝนตนแล้ว มีความเป็น
อยู่สม่ำเสมอ หลุดพ้นแล้ว เพราะรู้ตอบ
สงบ คงที่อยู่ ความโกรธแล้ว ผู้นั้นเป็น
ผู้ใดโกรธตอบบุคคลผู้โกรธ แล้วผู้นั้นเป็น
ผู้ลามก กว่าบุคคลนั้นแหละ เพราะการ
โกรธตอบนั้น บุคคลไม่โกรธตอบบุคคล
ผู้โกรธแล้ว ชื่อว่าย่อมชนะสงครามอัน
บุคคลชนะได้โดยยาก ผู้ใดรู้ว่าผู้อื่นโกรธ
แล้วเป็นผู้มีสติสงบเสียได้ ผู้นั้นชื่อว่าย่อม
ประพฤติประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่าย คือแก่
ตนและแก่บุคคลอื่น เมื่อผู้นั้นรักษา
ประโยชน์อยู่ทั้งสองฝ่าย คือของตนและ
ของบุคคลอื่น ชนทั้งหลายผู้ไม่ฉลาดใน
ธรรมย่อมสำคัญบุคคลนั้นว่า เป็นคนเขลา
ดังนี้.

[๖๓๔] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเข้าอย่างนี้แล้ว อักโกสภการ-
ทาวชพราหมณ์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ

ภายิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภายิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระโคตมผู้เจริญทรงประกาศพระธรรมโดยปริยายเป็นอันมากเปรียบเหมือนบุคคลหงายของทีที่ว่าเปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือส่องประทีปในที่มืดด้วยคิดว่า คนมีจักขุยอมเห็นรูปฉะนั้น ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระโคตมผู้เจริญ พระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอข้าพระองค์พึงได้บรรพชา พึงได้อุปสมบทในสำนักของพระโคตมผู้เจริญ.

อภิกโกสกถาทวาทพราหมณ์ได้บรรพชาได้อุปสมบทแล้วในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ท่านอภิกโกสกถาทวาจะอุปสมบทแล้วไม่นานแล หลีกไปอยู่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีจิตมั่นคงอยู่ ไม่นานเท่าไรนัก ก็กระทำให้แจ้งซึ่งคุณวิเศษยอดเยี่ยมเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ซึ่งกุลบุตรทั้งหลายออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบมีความต้องการ ด้วยปัญญาเป็นเครื่องรู้อย่างในปัจจุบันนี้เข้าถึงอยู่ ได้ทราบวาทาตีสั้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแลกิจที่จะต้องทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นอีกเพื่อความเป็นอย่างนี้มีได้มี ก็แหละท่านพระอภิกโกสกถาทวาจะได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง ในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย ดังนี้แล.

อรรถกถาอภิกโกสกสูตร

ในอภิกโกสกสูตรที่ ๒ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อภิกโกสกถาทวาโซ ได้แก่พราหมณ์นั้น ชื่อว่าถาทวาจะ. ก็พราหมณ์นั้นได้มาค่าพระตถาคตด้วยคาถาประมาณ ๕๐๐ เพราะเหตุนี้ พระสังคิตติกาจารย์ทั้งหลาย จึงตั้งชื่อว่า อภิกโกสกถาทวาจะ. บทว่า กุปีโต อนตฺตมโน ความว่า โกรธและไม่พอใจด้วยเคืองว่าพระสมณโคตมให้พี่ชายของเราบวช ทำให้เสื่อมเสียให้แตกเป็นฝักฝ่าย. บทว่า อภิกโกสตี ความว่า ค่า

ด้วยอักษโกสวัตถุ ๑๐ คือ เจ้าเป็นโจร เป็นคนโง่ เป็นคนหลง เป็นอูฐ เป็นโค เป็นลา เป็นสัตว์นรก เป็นสัตว์เดรัจฉาน เจ้าไม่มีสुकติ เจ้าหวังแต่ทุกคิเท่านั้น. บทว่า **ปริภาสติ** ความว่า เมื่อกล่าวคำเป็นต้นว่า สมณะโสน์ข้อนั้นจงยกไว้ เจ้ายังทำว่า ข้าไม่มีโทษ บัดนี้ ข้าไปสู่ราชสกุลแล้วจะบอกเขาให้ลงอาชญาแก่เจ้า ดังนี้ ชื่อว่า **ปริภาษ**.

บทว่า **สมญุชชติ** ได้แก่ **บริโภกร่วมกัน**. บทว่า **วิตฺติหริติ** ได้แก่ ทำกิจการที่ทำมาแล้ว. บทว่า **ภวนุตฺ โข โคตมฺ** ถามว่า เพราะเหตุไรพราหมณ์จึงกล่าวอย่างนี้. ตอบว่า เพราะพราหมณ์ได้ฟังคำของพระสมณโคดม นั้นว่า คุณก่อนพราหมณ์ นั้นเป็นของท่านผู้เดียว คุณก่อนพราหมณ์ นั้นเป็นของท่านผู้เดียว โดยได้ฟังกันสืบ ๆ มาว่า ขึ้นชื่อว่าถาภิทั้งหลายโกรธแล้ว ย่อมสาปให้เป็นเหมือนลูกโคพอมเป็นต้น จึงเกิดความกลัวแต่คำสาปว่า พระสมณโคดมเห็นที่จะสาปเราก็คงได้ เพราะฉะนั้น พราหมณ์จึงได้กล่าวอย่างนี้.

บทว่า **ทนฺตสฺส** ได้แก่ผู้หมดพยศ. บทว่า **ตาทิโน** ได้แก่ผู้ถึงลักษณะผู้คงที่. บทว่า **ตสฺเสว เตน ปาปิโย** ความว่า บุคคลนั้นแลเป็นเลวกว่าบุคคลผู้โกรธนั้น. บทว่า **สโต อฺปฺสจฺกมฺติ** ความว่า บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยสติย่อมอดกลั้นไว้ได้. บทว่า **อุภินฺนํ ติจฺจฺจนฺตํ** ได้แก่ผู้อดกลั้นทั้ง ๒ ฝ่าย. อีกอย่างหนึ่ง บาลีก็อย่างนี้เหมือนกัน บุคคลใดมีสติเข้าไปสงบ ประพฤติประโยชน์อดกลั้นให้สำเร็จประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ชนทั้งหลายย่อมสำคัญบุคคลนั้นว่าเป็นชนพาล ชนทั้งหลายเป็นเช่นไร ก็เป็นผู้ไม่ฉลาดในธรรม. บทว่า **ธมฺมสฺส** ได้แก่ธรรมคือ เบญจขันธ์ หรือสังขารม ๔. บทว่า **อโภวิทฺทา** ได้แก่ผู้ไม่ฉลาดในธรรม ก็เป็นปุถุชนอันธพาล.

จบอรรถกถาอักษโกสวกสูตรที่ ๒

๓. อสุรินทกสูตร

ว่าด้วยอสุรินทกพราหมณ์ดำพระพุทธรเจ้า

[๖๓๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในพระวิหารเวฬุวัน อันเป็นที่พระราชทานเหยื่อแก่กระแต กรุงราชคฤห์.

อสุรินทกาทวาทพราหมณ์ได้สดับมาว่า ได้ยินว่า พราหมณการทวาทโคตร ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในสำนักของพระสมณโคดม โกรธขัดใจ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ครั้นแล้วก็ ดำ บริภาษพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยวาจาอันหยาบคาย มิใช่ของสัตบุรุษ.

เมื่ออสุรินทกาทวาทพราหมณ์กล่าวอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงนิ่งเสีย.

ลำดับนั้นแล อสุรินทกาทวาทพราหมณ์ได้กล่าวกะพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระสมณะ เราชนะท่านแล้ว พระสมณะ เราชนะท่านแล้ว.

[๖๓๖] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

ชนพาลกล่าวคำหยาบด้วยวาจา ย่อม

สำคัญว่าชนะที่เดียว แต่ความอดกลั้นได้
เป็นความชนะของบัณฑิตผู้รู้แจ้งอยู่ ผู้ใด
โกรธตอบบุคคลผู้โกรธแล้ว ผู้นั้นเป็นผู้
ลามกกว่าบุคคลผู้โกรธแล้ว เพราะการ
โกรธตอบนั้น บุคคลไม่โกรธตอบบุคคล
ผู้โกรธแล้ว ย่อมชื่อว่าชนะสงครามอัน
บุคคลชนะได้โดยยาก ผู้ใดรู้ว่า ผู้อื่น
โกรธแล้ว เป็นผู้มีสติสงบอยู่ได้ ผู้นั้น

ชื่อว่า ย่อมประพฤติประโยชน์แก่ทั้งสอง
ฝ่าย คือแก่ตนและแก่ผู้อื่น เมื่อผู้นั้นรักษา
ประโยชน์อยู่ทั้งสองฝ่าย คือของตนและ
ของผู้อื่น คนทั้งหลายผู้ไม่ฉลาดในธรรม
ย่อมสำคัญบุคคลนั้นว่าเป็นคนเขลา ดังนี้.

[๖๓๗] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว อสุรินทกถาภวาช-
พราหมณ์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาษิต
ของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้ง
นัก พระโคตมผู้เจริญ ทรงประกาศพระธรรมโดยปริยายเป็นอันมาก เปรียบ
เหมือนบุคคลหงายของทีคว่าเปิดของทีปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือส่อง
ประทีปในที่มืดด้วยคิดว่า คนมีจักขุยอมเห็นรูปได้ฉะนั้น ข้าพระองค์นี้ขอถึง
พระโคตมผู้เจริญ พระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอข้าพระองค์
พึงได้บรรพชา พึงได้อุปสมบทในสำนักของพระโคตมผู้เจริญ

อสุรินทกถาภวาชพราหมณ์ได้บรรพชา ได้อุปสมบทแล้วในสำนัก
ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ทำนอสุรินทกถาภวาชอุปสมบทแล้วไม่นานแล
หลีกไปอยู่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร จิตมั่นคง ไม่นานเท่าไรนัก
ก็กระทำให้แจ้งซึ่งคุณวิเศษอันยอดเยี่ยมเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ซึ่งกุลบุตร
ทั้งหลายผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบมีความต้องการ ด้วยปัญญา
เป็นเครื่องรู้ยิ่งเองในปัจจุบันนี้เข้าถึงอยู่ ได้ทราบวาทาตีสันแล้ว พรหมจรรย์
อยู่จบแล้ว กิจที่จะต้องทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี
ก็แหละท่านพระอสุรินทกถาภวาชได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง ในบรรดา
พระอรหันต์ทั้งหลาย ดังนี้แล.

อรรถกถาสุรินทกสูตร

ในอสุรินทกสูตรที่ ๓ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อสุรินทกถาภาทวาโซ ได้แก่ น้องชายของอัครโกสภการทวาชพราหมณ์. บทว่า กุปีโต ความว่า เป็นผู้โกรธ เพราะเหตุที่นั่นนั่นแล. บทว่า ขยญเจวสุส ตัม โหติ ความว่า นั่นเป็นชัยชนะของผู้ที่นั่นนั่นเอง. อธิบายว่า นั่นเป็นชัยชนะ. ถามว่า เป็นชัยชนะของบุคคลเช่นไร. ตอบว่า ความอดกลั้นอันใดของผู้รู้แจ้ง ความอดกลั้น คือ ความอดทนของผู้รู้แจ้ง คุณด้วยความอดกลั้นอันนั้น นี้เป็นชัยชนะของผู้รู้แจ้งที่นั่นนั่นแล. ส่วนชนพาลกล่าวคำหยาบ ย่อมสำคัญชัยชนะอย่างเดียวกันว่า เป็นชัยชนะของเรา.

จบอรรถกถาสุรินทกสูตรที่ ๓

๔. พิลังคิกสูตร

ว่าด้วยบาปกลับสนองผู้ประทุษร้าย

[๖๓๘] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในพระวิหารเวฬุวัน อันเป็นที่พระราชทานเหยื่อแก่กระแต กรุงราชคฤห์.

พิลังคิกการทวาชพราหมณ์ได้สดับมาว่า ได้ยินว่า พราหมณ์การทวาชโคตร ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในสำนักของพระสมณโคดม ดังนี้ โกรธ ชัดใจ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ครั้นแล้ว ได้ยินนั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๖๓๕] ลำดับนั้นแล. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบความปริวิตก
แห่งใจของพิลังกิกการทวาชพราหมณ์ด้วยพระหฤทัยแล้ว ได้ตรัสกะพิลังกิก
การทวาชพราหมณ์ด้วยพระคาถาว่า

ผู้ใดประทุษร้ายต่อคนผู้ไม่ประทุษ-
ร้ายซึ่งเป็นบุรุษผู้หมดจด ไม่มีกิเลสเป็น
เครื่องยั่วยวน บำป๋ยอมกลับสนองผู้นั้น
เป็นพาลนั่นเอง เปรียบเหมือนธูลีอัน
ละเอียด ที่บุคคลชดไปสู่วัตถุที่ทวนลม ฉะนั้น

[๖๔๐] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว พิลังกิกการทวาช-
พราหมณ์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาษิต
ของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้ง
นัก พระโคตมผู้เจริญ ทรงประกาศพระธรรมโดยปริยายเป็นอันมาก เปรียบ
เหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือส่อง
ประทีปในที่มืดด้วยคิดว่า คนมีจักขุยอมเห็นรูปได้ ฉะนั้น ข้าพระองค์นี้ขอถึง
พระโคตมผู้เจริญ พระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอข้าพระองค์
พึงได้บรรพชา พึงได้อุปสมบทในสำนักของพระโคตมผู้เจริญ.

พิลังกิกการทวาชพราหมณ์ ได้บรรพชา ได้อุปสมบทแล้วในสำนัก
ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ท่านพิลังกิกการทวาชอุปสมบทแล้วไม่นานแล
หลีกไปอยู่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร จิตมั่นคงอยู่ ไม่นานเท่าไรนัก
ก็กระทำให้แจ้งซึ่งคุณวิเศษอันยอดเยี่ยม เป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ซึ่งกุลบุตร
ทั้งหลายผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบ มีความต้องการด้วยปัญญา
เป็นเครื่องรู้ยิ่งเองในปัจจุบันนี้ เข้าถึงอยู่ ได้ทราบว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์

อยู่จบแล้ว กิจที่จะต้องทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นอีกเพื่อความเป็นอย่างนี้มีได้มี
ก็แหละท่านภราทวาชะได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง ในบรรดาพระอรหันต์
ทั้งหลาย ดังนี้แล.

อรรถกถาพิลังกิกสูตร

ในพิลังกิกสูตรที่ ๔ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า พิลงฺกิกภราทวาช ได้แก่ พราหมณ์นั้น ชื่อว่า ภราทวาชะ.
แต่เขาให้การทำน้ำข้าวสั่ว ๆ และปรุงด้วยเครื่องปรุง มีประการต่าง ๆ ไว้ขาย
รวบรวมทรัพย์ไว้เป็นอันมาก เพราะฉะนั้น พระสังกิติกาจารย์ทั้งหลาย จึง
ตั้งชื่อเขาว่า พิลงฺกิกภราทวาชะ. บทว่า ตุมฺหิฏฺโธ ความว่า เขาคิดว่า
ผู้นี้ให้พี่ชายทั้ง ๓ ของเราบวช ก็โกรธอย่างยิ่ง เมื่อไม่อาจพูดอะไรได้ จึงได้
หยุดนิ่งเสีย ท่านกล่าวคาถาไว้แล้ว ในเทวตาสังยุตแล.

จบอรรถกถาพิลังกิกสูตรที่ ๔

๕. อหิงสกสูตร

ว่าด้วยผู้ควรชื่อว่าอหิงสกะ

[๖๔๑] สาวัตถีนิทาน.

ครั้งนั้นแล อหิงสกภารทวาชพราหมณ์ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า
ยังที่ประทับ ครั้นแล้ว สนทนาปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ครั้นผ่าน
การปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

อหิงสกภารทวาชพราหมณ์ นั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้
กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์ชื่อว่า
อหิงสกะ ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์ชื่อว่าอหิงสกะ.

[๖๔๒] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

ถ้าว่าท่านมีชื่อว่าอหิงสกะ ท่านพึง

เป็นผู้ไม่เบียดเบียนด้วยกายด้วยวาจาและ

ด้วยใจ ผู้นั้นย่อมเป็นผู้ชื่อว่า อหิงสกะ

โดยแท้ เพราะไม่เบียดเบียนซึ่งผู้อื่น.

[๖๔๓] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว อหิงสกภารทวาช-
พราหมณ์ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาษิต
ของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้ง
นัก ฯลฯ ก็แหละพระอหิงสกภารทวาชะ ได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง ใน
บรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย ดังนี้แล.

อรรถกถาอหิงสกสูตร

ในอหิงสกสูตรที่ ๕ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อหิงสการทวาทโซ ได้แก่ พรหมณ์นั้น ชื่อว่า อหิงสการทวาทะ. แต่พรหมณ์นั้น ถ้ามอหิงสกปัญหา. เพราะเหตุนี้ พระสังคีติ-
กาจารย์ทั้งหลายจึงได้ตั้งชื่อเขาเช่นนั้น. อีกอย่างหนึ่ง พรหมณ์นั้นว่าโดยชื่อ
ชื่อว่า อหิงสกะ ว่าโดยโคตร ชื่อว่า การทวาทะ. บทว่า อหิงสกาห
ความว่า เขากล่าวว่า พระสมณโคดมผู้เจริญ รู้จักเราว่า เราชื่อว่า อหิงสกะ.
บทว่า ตถา จสฺส ตตฺตบพเป็น ตถา เจ อสฺส ความว่า ท่านฟังกล่าว.
บทว่า น หีสติ ได้แก่ ไม่เบียดเบียน คือไม่ให้ถึงความลำบาก.

จบอรรถกถาอหิงสกสูตรที่ ๕

๖. ขฎฐสูตร

ว่าด้วยตัณหาพายุ่ง

[๖๔๔] สāvāḍḍinīṭhan.

ครั้งนั้นแล ขฎฐการทวาทพรหมณ์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ายังที่
ประทับ ครั้นแล้ว สนทนาปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัย
พอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๖๔๕] ชฎาการทวาชพราหมณ์ นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาว่า

ตัณหาหาพายุ้งในภายใน พายุ้งในภายใน
นอก หมู่สัตว์ถูกตัณหาพายุ้งไขว่ให้สูง ข้า
แต่พระโคตม เพราะเหตุนั้น ข้าพระองค์
ขอทูลถามพระองค์ว่า ใครพึงสางตัณหา
พายุ้งมิได้.

[๖๔๖] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

ภิกษุใดเป็นคนมีปัญญา ตั้งมั่นอยู่ใน
ศีล อบรมจิตและปัญญาให้เจริญ มีความ
เพียร มีปัญญารักษาตน ภิกษุนั้นพึงสาง
ตัณหาพายุ้งนี้ได้ รากะโทสะและอวิชชา
อันชนเหล่าใด ตำรอกแล้ว ชนเหล่านั้น
เป็นพระอรหันต์ มีอาสวะสิ้นแล้วตัณหา
พายุ้งอันชนเหล่านั้นสางได้แล้ว นามและ
รูปย่อมดับไปไม่เหลือในที่ใด ปฏิฆัสสัญญา
รูปสัญญา และตัณหาพายุ้งนั้น ย่อมขาด
ไปในที่นั้น.

[๖๔๗] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ชฎาการทวาช-
พราหมณ์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาษิต
ของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ฯลฯ ก็แหละท่านชฎาการทวาชะ ได้เป็นพระอรหันต์
รูปหนึ่ง ในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย ดังนี้แล.

อรรถกถาชาฎาสูตร

ในชาฎาสูตรที่ ๖ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:-

บทว่า **ชฎาภรทวาโซ** ได้แก่ พรหมณ์นั้นชื่อภรทวาชะ แต่เพราะเขาถามปัญหาที่ยุ่งๆ พระสังคีติกาจารย์จึงกล่าวอย่างนั้น. คำที่เหลือท่านกล่าวไว้แล้วในเทวตาสังยุตแล.

จบอรรถกถาชาฎาสูตรที่ ๖

๗. สุทธิกสูตร

ว่าด้วยความหมจด

[๖๔๘] สาวัตถินิทาน.

ครั้งนั้นแล สุทธิกภรทวาชพรหมณ์ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ยังที่ประทับ ครั้นแล้วสนทนาปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๖๔๙] สุทธิกภรทวาชพรหมณ์ นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้กล่าวคาถาในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า

พราหมณ์บางคน ในโลกแม้เป็นผู้มี
ศีล กระทำบะอยู่ ย่อมหมดจดไม่ได้
พราหมณ์นั้นถึงพร้อมแล้วด้วยวิชาและ
จรณะย่อมหมดจดได้ หมู่สัตว์อื่นนอกนี้
ย่อมหมดจดไม่ได้.

[๖๕๐] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

พราหมณ์ผู้กล่าวถ้อยคำแม้มาก เป็น
ผู้นำและเศร้าหมองในภายใน อาศัยการ
โกหก (ลวงโลก) ย่อมไม่เป็นพราหมณ์
เพราะชาติ กษัตริย์ พราหมณ์ แพทย์ ชูทร
คนจัณฑาล และคนเทหยากเยื่อ มีความ
เพียรอัน ปรารถแล้ว มีจิตมั่นคง มีความ
บากบั่นมั่นเป็นนิตย์ ย่อมถึงความหมดจด
อย่างยิ่ง ท่านจงรู้อย่างนี้เถิดพราหมณ์.

[๖๕๑] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว สุทธิการทวาช-
พราหมณ์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาณิตของ
พระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาณิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก
ฯลฯ ก็แหละท่านพระการทวาชะ ได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง ในบรรดาพระ-
อรหันต์ทั้งหลาย ดังนี้แล.

อรรถกถาสุทธิกสูตร

ในสุทธิสสูตรที่ ๗ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **สุทฺถกถา** ทว่าโซ ได้แก่ พราหมณ์แม่นี้ก็ชื่อว่าภาวทวาจะ เหมือนกัน แต่เพราะเขาถามปัญหาที่หมดจด พระสังคีติกาจารย์จึงกล่าวอย่าง นั้น. บทว่า **สีลวาปี** **ตโป** **กร** ความว่าแม้เขาสมบุรณ์ด้วยศีล ก็ยังบำเพ็ญ- ตบะอยู่ ในบทว่า **วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน** นี้ บทว่า **วิชฺชา** ได้แก่เวท ๓. บทว่า **จรณ** ได้แก่ธรรมเนียมของตระกูล. ด้วยคำว่า **โส** **สุชฺฌติ** **น** **อญฺญา** **อิตรา** **ปชา** ท่านกล่าวว่า พราหมณ์นั้นได้วิชา ๓ ย่อมบริสุทธฺิ แต่หมุ่สัตว์ ที่นับว่าไม่มีความรู้ ย่อมไม่บริสุทธฺิ. บทว่า **พหุมุปี** **ปลปี** **ชปปี** ความ ว่า กล่าวถ้อยคำแม้มาก อธิบายว่า กล่าวแม้ตั้งพันคำว่า พราหมณ์เท่านั้น บริสุทธฺิ. บทว่า **ตฺนุโตกสมฺพุ** ความว่า เป็นผู้เฝ้าด้วยความเฝ้าคือกิเลส ในภายใน. บทว่า **สงฺกิลิฏฺโฐ** ความว่า ประกอบด้วยกายกรรมเป็นต้นที่ เสร้าหมอง.

จบอรรถกถาสุทธิกสูตรที่ ๗

๘. อัคคิกสูตร

ว่าด้วยผู้ถึงพร้อมด้วยไตรวิชา

[๖๕๒] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในพระวิหารเวฬุวัน อันเป็นที่พระราชทานเหยื่อแก่กระแต เขตพระนคหาชคฤห

ก็โดยสมัยนั้นแล อัคคิกการทวาชพราหมณ์ปรุงข้าวปายาสด้วยเนยใส ด้วยคิดว่า เราจักบูชาไฟ จักบำเรอการบูชาไฟ.

[๖๕๓] ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนั่งแล้ว ทรงถือบาตร และจีวรเสด็จเข้าไปสู่กรุงราชคฤห เพื่อบิณฑบาตในเวลาเช้า เสด็จไปบิณฑบาต ในกรุงราชคฤหตามลำดับตรอก เสด็จเข้าไปยังที่อยู่ของอัคคิกการทวาชพราหมณ์ ครั้นแล้วได้ประทับยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๖๕๔] อัคคิกการทวาชพราหมณ์ ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ ยืนเพื่อบิณฑบาต ครั้นแล้วได้กราบทูลกะพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาว่า

พราหมณ์ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยไตร-

วิชา มีชาติ ฟังคำภีร์เป็นอันมาก ถึง

พร้อมแล้วด้วยวิชาและจรณะ พราหมณ์

นั้นควรบริโภคปายาสนี้.

[๖๕๕] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

พราหมณ์ผู้กล่าวถ้อยคำแม้มาก เป็น

ผู้เฒ่าและเศร้าหมองในภายใน อันความ

โกหกแวดล้อมแล้ว ย่อมไม่ชื่อว่าเป็น

พราหมณ์เพราะชาติ ผู้ใ้รู้บุพเพนิวาส

และเห็นทั้งสวรรคทั้งอบาย อนึ่ง ถึงความ

สิ้นไปแห่งชาติ เป็นมุนีผู้ย่อยแล้วเพราะ
รู้ยิ่ง ผู้นั้นเป็นผู้มีไตรวิชาด้วยวิชาสาม
เหล่านี้ ชื่อว่าเป็นพราหมณ์ผู้ถึงพร้อมแล้ว
ด้วยวิชาและจรณะ พราหมณ์นั้นควร
บริโลกปายาสนิ.

อัครกถาทวาทพราหมณ์กราบทูลว่า พระโคตมผู้เจริญ ขอเชิญ
บริโลกเถิด พระโคตมเป็นพราหมณ์ผู้เจริญ.

[๖๕๖] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

เราไม่พึงบริโลกโภชนะที่ได้เพราะ
การขับกล่อม ดูก่อนพราหมณ์นั้นไม่ใช่
ธรรมของผู้พิจารณาอยู่ พระพุทธเจ้าทั้ง
หลายย่อมรังเกียจโภชนะที่ได้เพราะการขับ
กล่อม ดูก่อนพราหมณ์ เมื่อธรรมมีอยู่
ความเลียงชีพนี้ก็ยังมี อนึ่ง ท่านจงบำรุง
พระจีณาสพทั้งสิ้นผู้แสวงหาคุณอันใหญ่
ผู้มีความคนองอันสงบแล้วด้วยข้าวน้ำอัน
อื่น เพราะว่าการบำรุงนั้น ย่อมเป็นเขต
ของผู้มุงบุญ.

[๖๕๗] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว อัครกถาทวาท
พราหมณ์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาสิตของ
พระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาสิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก
ฯลฯ ก็แหละท่านพระการทวาทจะได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง ในบรรดาพระ-
อรหันต์ทั้งหลาย ดังนี้แล.

อรรถกถาอัคคิกสูตร

ในอัคคิกสูตรที่ ๘ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อคคิกการทวาโซ ได้แก่ พรามณ์แม่นี้ ก็ชื่อว่า การทวาชะ เหมือนกัน แต่โดยที่เขาบำเรอไฟ พระสังคีติกาจารย์จึงตั้งชื่อเขาอย่างนั้น. บทว่า สนฺนิหิตो ได้แก่ อันเขาปรุงอย่างดี. บทว่า อฏฺฐาติ ความว่า เพราะเหตุไร จึงยืนอยู่ในที่นั้น. เล่ากันมาว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรวจดูโลกในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นพรามณ์นี้ ทรงพระดำริว่า พรามณ์นี้ถือข้าวปายาสอันเลิศเห็นปานนี้เอาไปเผาไฟ ด้วยตั้งใจจะให้มหาพรหมบริโภคยอมกระทำการที่ไร้ผล ก้าวลงสู่ทางอบาย เมื่อไม่ละลัทธินี้ ก็จักทำอบายให้เต็มจำเราจักไปทำลายทิฏฐิของเขาด้วยธรรมเทศนาแล้วให้บรรพชา ให้มรรค ๔ ผล ๔ แก่เขา เพราะฉะนั้น ในเวลาเช้า จึงเสด็จเข้ากรุงราชคฤห์ ได้ประทับยืนอยู่ ณ ที่นั้น.

บทว่า ตีหิ วิชฺชาหิ ได้แก่ ด้วยเวท ๓. บทว่า ชาติมา ความว่า ประกอบด้วยชาติที่บริสุทธิ์ ๗ ชั่วโคตร. บทว่า สุตวา พหุ ความว่า ฟังคัมภีร์ต่างๆ เป็นอันมาก. บทว่า โสมี ญญชฺชยุ ความว่า พรามณ์กล่าววว่า พรามณ์นั้นได้วิชา ๓ ควรบริโภคข้าวปายาสนี้ แต่ข้าวปายาสนี้ไม่ควรแก่พระองค์.

บทว่า เวทิ ความว่า ฐู คือแทงตลอดด้วยบุพเพนิวาสญาณ. บทว่า สตฺถุลาปายิ ได้แก่ เห็นทั้งสวรรค์ทั้งอบายด้วยทิพยจักขุ. บทว่า ชาติกฺขยิ ได้แก่ พระอรหันต์. บทว่า อภิญญาโวสิโต ความว่า ผู้อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว

เพราะรู้อย่างนี้. บทว่า **พฺราหฺมโณ ภว** ความว่า พราหมณ์ซึ่งฉินาสพผู้สมบูรณ์ด้วยชาติเช่นพระโคตมผู้เจริญนั้น ตั้งแต่เววจินถึงภวัคคพรหมไม่มี พระองค์ผู้เจริญนี้แหละเป็นพราหมณ์.

ก็แลครั้งกล่าวอย่างนี้แล้ว พราหมณ์ได้บรรจุข้าวปายาสเต็มถาดทอง แล้วน้อมเข้าไปถวายพระทศพล. พระศาสดาทรงแสดงอุบัติเหตุเกิด ทรงห้าม โภชนะเสีย จึงตรัสคำเป็นต้นว่า **คาถาภิกิถิ เม** ดังนี้. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **คาถาภิกิถิ** ได้แก่ ขับกล่อมด้วยคาถาทั้งหลาย. บทว่า **อโภชนะยฺย** ได้แก่ไม่ควรบริโภค. ท่านกล่าวอธิบายไว้ว่า พราหมณ์ ท่านไม่อาจให้อาหารเพียงทัพพีหนึ่งแก่เรา ผู้ดำรงอยู่ด้วยภิกขาจารวัตรตลอดกาลเท่านี้ แต่บัดนี้เราประกาศพระพุทฺธคุณทั้งปวงแก่ท่าน เหมือนคนหว่านงาลงบนเสื่อลำแพน ดังนั้น โภชนะนี้เหมือนได้มาเพราะขับกล่อม ฉะนั้น เราไม่ควรบริโภคโภชนะที่ได้มาด้วยการขับกล่อม. บทว่า **สมฺปสฺสตี พฺราหฺมณ เณส ฌมฺโฆ** ความว่า พราหมณ์ ผู้ที่พิจารณาเห็นอรรถและธรรม ไม่มีธรรมเนียมนี้ว่า ควรบริโภค โภชนะเห็นปานนี้ แต่พระพุทฺธเจ้าทั้งหลาย ทรงรังเกียจสุขาโภชนะที่ได้ด้วยการขับกล่อม คือพระพุทฺธเจ้าทั้งหลายยอมทรงขจัดออกซึ่งโภชนะที่ได้มาเพราะขับกล่อม. บทว่า **สมฺปสฺสตี พฺราหฺมณ เณส ฌมฺโฆ** ความว่า พราหมณ์ เมื่อธรรมมีอยู่ เมื่อบุคคลพิจารณาธรรม ดังอยู่ในธรรม เลี้ยงชีพอยู่ นี้เป็นความพระพฤติ คือนี้เป็นการเลี้ยงชีพว่า ควรขจัดโภชนะเห็นปานนี้เสีย แล้วบริโภคโภชนะที่ได้มาโดยธรรมเท่านั้น.

ลำดับนั้น พราหมณ์คิดว่า เมื่อก่อนเราไม่รู้ถึงคุณหรือโทษของพระสมณโคตม แต่บัดนี้เรารู้คุณของพระสมณโคตมนี้แล้ว จึงปรารถนาจะโปรย ทัพพีประมาณ ๘๐ โภฏี ในเรือนของเราลงในพระศาสนา ก็พระสมณโคตมนี้จะตรัสว่า ปัจจัยที่เราถวาย เป็นอภัยปิยะ พระสมณโคตมคงไม่ทรงตำหนิเรา

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงส่งพระสัพพัญญุตญาณพิจารณาารจิตของ
พราหมณ์นั้น ทรงพระดำริว่า พราหมณ์นี้กำหนดปัจจัยที่ตนให้แม่ทั้งหมด
ว่าเป็นอกัปปิยะ ความจริง กตเกิดขึ้นเพราะปรารถนาโภชนะใด โภชนะนั้นแล
ไม่มี กตานั้นไม่มีโทษ ดังนี้ เมื่อจะทรงแสดงประตู่แห่งการถวายปัจจัย ๔
แก่พราหมณ์ จึงตรัสคำมีอาทิว่า **อญฺเณน จ** ดังนี้. บรรดาบทเหล่านั้น
บทว่า **กุกฺกุกฺจํ วูปสนฺตํ** ความว่า สงบความรำคาญเสียได้ด้วยอำนาจความ
คนองมือเป็นต้น. คำว่า **อนุเนน ปาเนน** นี้เป็นเพียงเทศนา. ก็ความนี้
พึงทราบดังต่อไปนี้ ท่านจงบำรุงด้วยปัจจัยเหล่านี้มีจิวรเป็นต้น ที่ท่านกำหนด
ว่าจักบริจาต ข้อนั้นเป็นเขตของผู้มุงบุญ. ชื่อว่าคำสอนของพระตถาคตนี้
เป็นอันท่านผู้มุงบุญคือปรารถนาบุญตกแต่งแล้ว เหมือนพืชเมล็ดน้อยที่หว่านลง
ในนาดี ย่อมให้ผลมาก ดังนี้แล.

จบอรรถกถาอัคคิกสูตฺรที่ ๘

๕. สุนทริกสูตฺร

ว่าด้วยการบูชาไฟ

[๖๕๘] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำสุนทริกา
ในโกศลชนบท.

ก็โดยสมัยนั้นแล สุนทริกภราทวาทพราหมณ์ บูชาไฟ บำเรอการ
บูชาไฟ อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำสุนทริกา.

ลำดับนั้นแล สุนทรภิกขุทวารพราหมณ์ ๒ บุชายไฟ บำเรอการบูชาไฟ แล้ว ลุกขึ้นจากอาสนะ เหลียวดูทิศทั้ง ๔ โดยรอบ ด้วยคิดว่า ใครหนอควร บริโภคปายาสอันเหลือจากการบูชาไฟ.

[๖๕๕] สุนทรภิกขุทวารพราหมณ์ ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงคลุมอวัยวะพร้อมด้วยพระเศียร ประทับนั่งที่โคนต้นไม้ต้นหนึ่ง ครั้นแล้ว ถือน้ำปายาสที่เหลือจากการบูชาไฟด้วยมือซ้าย ถือน้ำด้วยมือขวา เข้าไป เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ายังที่ประทับ.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเปิดพระเศียรด้วยเสียงเท้าของ สุนทรภิกขุทวารพราหมณ์

ครั้งนั้นแล สุนทรภิกขุทวารพราหมณ์กล่าวว่า นี้พระสมณะโสดัน ผู้เจริญ นี้พระสมณะโสดันผู้เจริญ แล้วประสงค์จะกลับจากที่นั่นทีเดียว.

ลำดับนั้นแล สุนทรภิกขุทวารพราหมณ์ได้ความดำริว่า พราหมณ์ บางพวกในโลกนี้เป็นผู้โสดันบ้างก็มี ถ้ากระไร เราพึงเข้าไปหาพระสมณะผู้โสดัน นั้นแล้ว ถามถึงชาติ.

ลำดับนั้นแล สุนทรภิกขุทวารพราหมณ์ เข้าไปหาพระผู้มีพระภาคเจ้า ยังที่ประทับ ครั้นแล้ว ได้ถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านเป็นชาติอะไร.

[๖๖๐] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

ท่านอย่าถามถึงชาติ แต่จงถามถึง

ความประพตติเกิด ไฟย่อมเกิดจากไม้แล
บุคคลแม้เกิดในตระกูลต่ำเป็นมุนี มีความ
เพียรเป็นผู้รู้ทั่วถึงเหตุ ห้ามโทษเสียด้วย
hiri ฝึกตนแล้วด้วยดีจะ ประกอบด้วย

การปราบปราม ถึงที่สุดแห่งเวท มี
พรหมจรรย์อันอยู่จบแล้ว ผู้ใดมีภัยอัน
น้อมเข้าไปแล้ว บุษยาพราหมณ์ผู้นั้น ผู้นั้น
ชื่อว่ายอมบุชาพระทักษิณบุคคลโดยกาล

[๖๖๑] สุนทรिकภรทวาชพราหมณ์กราบทูลว่า
การบุชานี้ของข้าพระองค์เป็นอัน
บุชาดีแล้ว เช่นสรวงดีแล้วเป็นแน่ เพราะ
ข้าพระองค์ได้พบผู้ถึงเวทเช่นนั้น และ
เพราะข้าพระองค์ไม่พบบุคคลเช่นพระองค์
คนอื่นจึงบริโภคนิยาสน์เหลือจากการ
บุชา.

สุนทรिकภรทวาชพราหมณ์กราบทูลว่า ท่านพระโคตมผู้เจริญท่าน
พราหมณ์ผู้เจริญ เจริญบริโภคนิยาสน์.

[๖๖๒] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า
เราไม่บริโภคนิยาสน์ที่ได้เพราะการ
จับกล่อม ดูก่อนพราหมณ์ นั้นไม่ใช่ธรรม
ของผู้พิจารณาอยู่ พระพุทธเจ้าทั้งหลาย
ยอมบริโภคนิยาสน์ที่ได้เพราะการจับ-
กล่อม ดูก่อนพราหมณ์ เมื่อธรรมมีอยู่
นั้นเป็นความประพฤติ อนึ่ง ท่านจงบำรุง
พระชีณาสพทั้งสิ้น ผู้แสวงหาคุณอันใหญ่
ผู้มีความคะนองอันสงบแล้ว ด้วยสิ่งอื่น

คือขำน้ำ เพราะว่าการบำรุงนั้นย่อมเป็น

เขตของผู้มุงบุญ.

[๖๖๓] ลำดับนั้น สุนทรภิกขารทวาชพราหมณ์กราบทูลว่า ข้าแต่
พระโคตมผู้เจริญ ถ้าเช่นนั้นข้าพระองค์จะให้ปายาสอันเหลือจากการบูชา
แก่ใคร.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า. คู่ก่อนพราหมณ์ เรายังไม่เคยเห็นบุคคล
ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์
เทวดาและมนุษย์ ซึ่งจะบริโภคน้ำปายาสที่เหลือจากการบูชาแล้ว จะพึงถึงความ
ย่อยไปโดยชอบ นอกจากตถาคตหรือสาวกของตถาคต คู่ก่อนพราหมณ์ ถ้า
อย่างนั้นท่านจงทิ้งปายาสอันเหลือจากการบูชา นั้น ณ ที่ปราศจากของเขียว
หรือทิ้งให้จมลงไปใต้น้ำที่ไม่มีตัวสัตว์.

[๖๖๔] ลำดับนั้น สุนทรภิกขารทวาชพราหมณ์ทิ้งปายาสอันเหลือจาก
การบูชา นั้น ให้จมลงไปใต้น้ำที่ไม่มีตัวสัตว์.

ครั้งนั้นแล ปายาสอันเหลือจากการบูชา นั้น อันสุนทรภิกขารทวาช-
พราหมณ์เทลงแล้วในน้ำย่อมมีเสียงดัง วิจิฏะ วิฎิฉิฏะ และเดือดเป็นควันกลุ่ม
เหมือนอย่างผาที่เผาตลอดวัน อันบุคคลใส่ลงแล้วในน้ำ ย่อมมีเสียงดัง วิจิฏะ
วิฎิฉิฏะ และเดือดเป็นควันกลุ่ม ฉะนั้น.

ลำดับนั้น สุนทรภิกขารทวาชพราหมณ์ หลากใจเกิดขนชูชัน เข้าไป
เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ายังที่ประทับ ครั้นแล้ว ได้ยืนอยู่ในที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๖๖๕] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะสุนทรภิกขารทวาชพราหมณ์ ผู้
ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ด้วยพระคาถาทิ้งหลายว่า

ดูก่อนพราหมณ์ ท่านเผาไม้ผู้อยู่ยา
สำคัญซึ่งความบริสุทธิ์ ก็การเผาไม้นี้เป็น
ของภายนอก ผู้ฉลาดทั้งหลายย่อมไม่กล่าว
ความบริสุทธิ์ด้วยการเผาไม้ นั้น ดูก่อน
พราหมณ์ เราละการเผาไม้ซึ่งบุคคล
พึงปรารถนาความบริสุทธิ์ด้วยการเผาไม้
อันเป็นของมีในภายนอก แล้วยังไฟคือ
ญาณให้โพลงภายในตนที่เดียว เราเป็น
พระอรหันต์ มีไฟอันโพลงแล้วเป็นนิตย
มิจิตตั้งไว้ชอบแล้วเป็นนิตย ประพฤติ-
พรหมจรรย์อยู่ ดูก่อนพราหมณ์ มานะแล
เป็นดุจภาระคือหาบของท่าน ความโกรธ
ดุจค้อน มุสาวาทเป็นดุจเถา ลินเป็น
ประดุจภาชนะเครื่องบูชา หทัยเป็นที่ตั้ง
กองกุศลที่ ตนที่ฝึกดีแล้ว เป็นความรุ่ง-
เรืองของบุรุษ ดูก่อนพราหมณ์ บุคคลผู้
ถึงเวททั้งหลายนั้นแล อาบให้ห้วงน้ำคือ
ธรรมของบุรุษทั้งหลาย มีทำคือศีลไม่ชุ่ม
มัว อันบัณฑิตทั้งหลายสรรเสริญแล้ว มี
ตัวไม่เปียกแล้ว ย่อมข้ามถึงฝั่ง ดูก่อน
พราหมณ์ สัจธรรม ความสำรวม
พรหมจรรย์ การถึงธรรมอันประเสริฐ
อาศัยในท่ามกลาง ท่านจงกระทำความ

นอบน้อมในพระจีณาสพผู้ตรงทั้งหลาย

เรากล่าวคนนั้นว่าผู้มีธรรมเป็นสาระ.

[๖๖๖] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว สุนทรិการทวาช-
พราหมณ์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภายตของ
พระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก
 ฯลฯ ก็แหละท่านพระภราทวาชะ ได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง ในบรรดาพระ-
อรหันต์ทั้งหลาย ดังนี้.

อรรถกถาสุนทริกสูตร

ในสุนทริกสูตรที่ ๘ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า สุนทริการทวาช ได้แก่ ผู้มีชื่ออย่างนั้นเพราะบูชาไฟที่
ฝั่งแม่น้ำ ชื่อว่า สุนทริกา. บทว่า สุนทริกาย ได้แก่แม่น้ำมีชื่ออย่างนั้น.
บทว่า อคฺคิ ชฺหติ ได้แก่ให้ไฟโพล่งขึ้นด้วยการใส่ของบูชา. บทว่า อคฺคิหฺมุตฺตํ
ได้แก่เข้าไปยังโรงไฟด้วยการจัดสีฉาบทา และพิธีกรรมเป็นต้น. บทว่า โก
นุโช อิมํ หพฺยเสตํ ภูณฺเขยฺย ความว่า ได้ยินว่า พราหมณ์นั้นเห็นข้าว
ปายาสที่เหลือจากการบูชาไฟแล้วคิดว่า ข้าวปายาสที่ใส่ลงในไฟ อันมหาพรหม
บริโภคก่อนแล้ว แต่ข้าวปายาสนี้ยังเหลืออยู่ ถ้าเราพึงให้ข้าวปายาสนั้นแก่
พราหมณ์ผู้เกิดแต่ปากพระพรหม เนื้อเป็นเช่นนี้ แม้บุตรพร้อมทั้งบิดาก็เป็น
ผู้เราเลี้ยงอิมหนาสำราญแล้ว และทางไปพรหมโลกก็เป็นอันเราทำให้บริสุทธี
ดีแล้ว. สุนทริการทวาชพราหมณ์นั้นลูกจากอาสนะ เหลียวแลดูทิศทั้ง ๔ โดย

รอบเพื่อจะดูพราหมณ์ ด้วยคิดว่า ใครหนอควรบริโภคข้าวปายาสอันเหลือจากการบูชานี้.

บทว่า **รุกขมุเล** ความว่า ที่โคนต้นไม้ใหญ่ในไพรศณท์นั้น. บทว่า **สสีถ์ ปารุถ์ นิสินุณิ** ความว่า ประทับนั่งคลุมพระวรกายพร้อมทั้งพระเศียร. ถามว่า ก็เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงประทับนั่ง ณ ที่นั้น. ตอบว่าได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรวจดูโลกในเวลาใกล้รุ่ง เห็นพราหมณ์นี้แล้วทรงพระดำริว่า พราหมณ์นี้ถือข้าวปายาสอันเลิศเห็นปานนี้เอาไปเผาไฟ ด้วยตั้งใจจะให้มหาพรหมบริโภค ชื่อว่าทำสิ่งที่ไร้ผล ฯลฯ เราจะให้มรรค ๔ ผล ๔. เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงเสด็จลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ทีเดียว ทรงชำระพระวรกายเสร็จแล้วทรงถือบาตรจีวร เสด็จไปประทับนั่ง ณ โคนต้นไม้ นั้นโดยนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล. ถามว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุไร พระองค์จึงทรงคลุมตลอดพระเศียร. ตอบว่าเพื่อป้องกันหิมะตกและลมหนาว. พระตถาคตทรงสามารถอดทนหิมะตกและลมหนาวนั้นได้ แต่ถ้ามิได้ทรงนั่งคลุมพระวรกาย พราหมณ์นี้ได้แก่ไกลก็จะกลับเสีย. เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็จะไม่ได้พูดจากัน ดังนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระดำริว่า เมื่อพราหมณ์มา เราจักเปิดศิรษะ ที่นั้นพราหมณ์ก็เห็นเรา จักได้พูดจากัน เราจักแสดงธรรมตามแนวที่พูดจากันแก่พราหมณ์ ดังนี้ จึงได้ทรงทำอย่างนั้นเพื่อจะได้พูดจากัน .

บทว่า **อุปสงฺกมิ** ความว่า พราหมณ์คิดว่า ท่านผู้นี้คลุมตลอดศิรษะประกอบความเพียรคืบยังรุ่ง เราจักถวายทักษิโณทกแล้วถวายข้าวปายาสที่เหลือจากการบูชาไฟนี้แก่ท่านผู้นี้ ดังนี้ มีความสำคัญว่าท่านเป็นพราหมณ์จึงเข้าไปหา. บทว่า **มฺหุทโธ อัย ภวฺ มฺหุทโธ อัย ภวฺ** ความว่า พอพระผู้มีพระภาคเจ้าเปิดพระเศียร พราหมณ์เห็นพระองค์มีผมสั้น จึงกล่าวว่า ผู้นี้เป็นสมณะโสดัน. เมื่อตรวจดูตระหนักรู้ยิ่งกว่านั้น ก็มีได้เห็นแม้ปลายผมพอ

จะไหว้ได้ จึงกล่าวติว่า สมณะโธ่น. บทว่า **ตโต** ได้แก่ จากประเทศที่
คนยื่นเห็นนั่นแหละ. บทว่า **มฺหุทาปี** हि ความว่า ด้วยเหตุบางอย่าง
พราหมณ์มีศรัทธาโธ่นก็มี.

บทว่า **มาชาติ ปุจฺจ** ความว่า ถ้าท่านหวังว่าท่านมีผลมาก ก็
อย่าถามถึงชาติเลย. เพราะชาติไม่ใช่เหตุแห่งความเป็นพระตักขิไณยบุคคล
บทว่า **จรณญฺจ ปุจฺจ** ความว่า อีกอย่างหนึ่ง จงถามถึงความประพฤติ
คือประเภทแห่งคุณมีศีลเป็นต้น. เพราะข้อนั้นเป็นเหตุแห่งความเป็นพระตักขิ-
ไณยบุคคล. บัดนี้ เมื่อจะทรงทำความนั้นให้แจ่มแจ้งแก่พราหมณ์นั้น จึงตรัส
ว่า **กฺกุธา** **หเว** **ชายติ** **ชาตเวโท** เป็นต้น. ในข้อนั้น มีอธิบายดังต่อไปนี้
ในที่นี้ไฟย่อมเกิดจากไม้ และไฟที่เกิดจากไม้มีศาลาเป็นต้นนั้น มิได้ทำหน้าที่
ของไฟ ไฟที่เกิดจากไม้มีรังก้าน้ำดื่มเป็นต้น มิได้ทำหน้าที่ของไฟ แต่ไฟซึ่งเกิด
แต่ที่ใดที่หนึ่งก็ตาม ย่อมทำหน้าที่ของไฟแท้ด้วยคุณสมบัติมีเปลวของตนเป็น
ต้น. ด้วยประการฉะนี้ ผู้ที่เกิดในตระกูลพราหมณ์เป็นต้น ย่อมเป็นตักขิไณย-
บุคคล ผู้ที่เกิดในตระกูลจัณฑาลเป็นต้น เป็นตักขิไณยบุคคลไม่ได้. อีกอย่าง
หนึ่ง ผู้ที่เกิดในตระกูลต่ำก็ตาม ผู้ที่เกิดในตระกูลสูงก็ตามเป็นมุนีผู้มีอาสวะสิ้น
แล้ว มีความเพียร กำจัดโทษด้วยhiri เป็นผู้รู้ทั่วถึงเหตุ ย่อมเป็นผู้มีชาติ คือ
เป็นตักขิไณยบุคคลสูงสุด ด้วยคุณสมบัติซึ่งมีความเพียรและhiriเป็นประธานนี้
ด้วยว่าเขาย่อมทรงไว้ซึ่งคุณทั้งหลายด้วยความเพียร ย่อมหักห้ามโทษทั้ง
ด้วยhiri. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **มฺหิ** ในที่นี้ ได้แก่ผู้ประกอบด้วยโมนธรรม
(ความเป็นผู้นิ่ง). บทว่า **ชิตฺติมา** ได้แก่มีความเพียร. บทว่า **อาชานีโย**
ได้แก่รู้ถึงเหตุ. บทว่า **หิรินิเสโธ** ได้แก่ห้ามจากความชั่วด้วยhiri. บทว่า
สจฺเจน **ทฺนฺโต** ได้แก่ฝึกตนด้วยปรมัตถสัจจะ บทว่า **ทมฺสา** **อุเปโต** ได้
แก่เข้าถึงด้วยการฝึกอินทรีย์. บทว่า **เวทฺนฺตฺถ** ความว่า ถึงที่สุดแห่งเวท

คือมรรค ๔ หรือถึงที่สุดแห่งกิเลสด้วยเวทคือมรรค ๔ บทว่า วุสิตปุรหม-
จริโย ได้แก่อุญจบมรรคพรหมจรรย์. บทว่า ยถุญฺญปนิโต ได้แก่น้อมน้ายัญ
หรือจัดแจงยัญ. บทว่า ตมฺบุพฺหเยถ ความว่า ผู้ที่จัดแจงยัญนั้น ชื่อว่า
บุชาพราหมณ์นั้น คือพราหมณ์โดยปรมาตม. ก็คำว่า ข้าเรียกคือเรียกพระ-
อินทร์ เรียกพระโสมพะ เรียกพระวรุณ เรียกพระอิศานะ เป็นคำเรียกร้องที่
ไร้ประโยชน์. บทว่า กาลเณ ความว่า พราหมณ์เมื่อแสดงการบูชา ฟังบูชา
พราหมณ์นั้นภายในเวลาเที่ยงเท่านั้น ด้วยคำว่า ถึงเวลาแล้วเจ้าข้า ภัตตอาหาร
สำเร็จแล้ว. บทว่า โส ชุหติ ทกฺขิณฺเญเย ความว่า ผู้ใดนิมนต์พระชินาสพ
มา ถวายทักษิณาคือปัจจัยสี่ในพระชินาสพนั้น ผู้นั้นชื่อว่าบุชาพระทักษิณ-
บุคคลในกาลด้วยประการฉะนี้ มิใช่ใส่เข้าไปไฟซึ่งไม่มีจิตใจ.

พราหมณ์ฟังพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยประการฉะนี้ เลื่อม
ใสแล้ว บัดนี้ เมื่อจะทำความเลื่อมใสของตนให้แจ่มแจ้ง จึงกราบทูลว่า
อทฺธา สฺยัญฺจํ เป็นต้น. ข้อนี้มีใจความดังต่อไปนี้ การบูชาของข้าพระองค์
นี้ บัดนี้จักเป็นการบูชาด้วยดี เช่นสรวงด้วยดีแน่แท้ แต่เมื่อก่อนข้าพระองค์
เอาเผาไฟเป็นสิ่งที่ไร้ประโยชน์. บทว่า อญฺโหล ชโน ได้แก่ ปุถุชนผู้
อันธพาลพูดอยู่ว่า เราเป็นพราหมณ์ เราเป็นพราหมณ์. บทว่า หพฺยเสถ
ได้แก่ เหลือจากการบูชา. คำว่า ภูตฺตฺถ ภูวํ เป็นต้น ฟังทราบโดยนัยที่
กล่าวแล้วในสูตรก่อน

บทว่า น ชฺวาทิ ตตฺถ เป็น น โข อหิ. ถามว่า ก็เพราะเหตุไร
พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสอย่างนั้น. ตอบว่า เล่ากันมาว่า พอพราหมณ์น้อม
โภชนะนั้นเข้าไปเท่านั้น เทวดาในทวีปใหญ่ ๔ ทวีปน้อย ๒,๐๐๐ ถือเอาดอก
ไม้ผลไม้มันและเนยใสเนยข้นน้ำมันน้ำผึ้งน้ำอ้อย เป็นต้น ด้วยสำคัญว่าพระศาสดา
จักเสวย จึงถือน้ำอ้อยที่ให้เกิดด้วยอานุภาพอันเป็นทิพย์ใส่เข้า เหมือนบีบรวง

ฝั่งถือเอาน้ำฝั่ง. เพราะฉะนั้น โภชนะนั้นจึงถึงความเป็นของละเอียด. ก็โภชนะนั้นเป็นวัตถุหยาบสำหรับมนุษย์ ฉะนั้น จึงไม่ถึงความย่อยไปโดยชอบสำหรับมนุษย์เหล่านั้น เพราะเป็นวัตถุหยาบนั่นเอง. แต่ผสมพีช ๓ อย่างลงในนมโค โภชนะนั้นจึงกลายเป็นเจือด้วยของหยาบ. อนึ่ง โภชนะนั้นเป็นวัตถุละเอียดสำหรับหมู่เทพ เพราะฉะนั้น จึงไม่ถึงความย่อยไปโดยชอบสำหรับเทวดาเหล่านั้น เพราะเป็นวัตถุละเอียด. แม้ในท้องของพระชินาสพผู้สุขขวิปัสสกก็ไม่ย่อยไป. แต่พระชินาสพผู้ได้สมาบัติแปด พึงย่อยไปด้วยอำนาจสมาบัติ. แต่สำหรับพระผู้มีพระภาคเจ้าพึงย่อยไปด้วยเหตุชราตูกเกิดแต่กรรมตามปกติอย่างเดียว.

บทว่า **อปฺปหริเต** แปลว่า ปราศจากของเขียว. ก็ถ้าพึงใส่ลงในหญ้าเขียว หญ้าทั้งหลายก็จะพึงเนาด้วยข้าวปายาสที่ละเอียด ธรรมดาพระพุทฺธเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่ล่วงละเมิดกตคามสิกขาบท เพราะฉะนั้น จึงตรัสอย่างนี้. แต่ควรใส่เข้าไปที่มีหญ้าต้นใหญ่ ๆ สูงประมาณแค่คอ.

บทว่า **อปฺปาถเก** ความว่า ค้ำยว่าเมื่อใส่ลงในน้ำน้อยที่มีตัวสัตว์ สัตว์ก็จะตาย เพราะน้ำนั้น จึงตรัสอย่างนั้น แต่ที่ใดมีน้ำลึกมาก แม้เมื่อใส่ตั้ง ๑๐๐ ถาด ๑,๐๐๐ ถาด น้ำย่อมไม่เสีย ควรใส่ในน้ำเช่นนั้น. บทว่า **โอปิลาเปลิ** ความว่า ให้จมลงพร้อมกับถาดทอง. บทว่า **วิจิฎายติ วิฎิจิฎายติ** ความว่า ย่อมทำเสียงอย่างนั้น. ถามว่า ก็นั่นเป็นอานุภาพของข้าวปายาส หรือเป็นอานุภาพของพระตถาคต. ตอบว่า เป็นอานุภาพของพระตถาคต. ก็พราหมณ์นี้ให้ข้าวปายาสจมลงแล้ว ก็จะเดินนอกลง ไม่มายังสำนักพระศาสดา เดินเลยไป. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระดำริว่า พราหมณ์เห็นชื่ออัศจรรย์นี้ แล้วจักมาสู่สำนักของเรา เมื่อเป็นเช่นนั้น เราจะทำสายการยึดถือมิจฉาทิฎฐิของเขาด้วยพระธรรมเทศนา ให้ยังลงในพระศาสนา ให้ดื่มน้ำอมฤตคั้งนี้ แล้วได้ทรงกระทำอย่างนั้นด้วยกำลังอธิษฐาน.

บทว่า ทารุสสมาทหาโน ได้แก่ เผาไม้. บทว่า พหิทฺธา หิ เอตํ
ความว่า ชื่อว่า การเผาไม้นี้ มีภายนอกแต่เอริยธรรม ถ้าความบริสุทธิ์พึงมี
ด้วยการเผาไม้นี้ พวกเผาป่าเป็นต้น เเผาไม้เป็นอันมาก ก็จะพึงบริสุทธิ์ก่อนเขา.
บทว่า กุสลา ได้แก่ผู้ฉลาดในขั้นเป็นต้น. บทว่า อชฺฌตฺตเมว ชลยามี
โชติ ความว่า เราจะยังไฟคือญาณให้โพลงภายในตน คือในสันดานของตน.
บทว่า นิจฺจกฺกนิ ได้แก่ มีไฟโพลงเป็นนิตย์ ด้วยสัพพัญญุตญาณอันเนื่อง
ด้วยอวิชชานิจิต. บทว่า นิจฺจสมาทิตฺตโต ได้แก่ ผู้มีจิตตั้งอยู่โดยชอบ
เป็นนิตย์. บทว่า พุรฺหมจฺริยํ จรามิ ได้แก่ พระองค์ทรงยึดถือพรหมจรรย์
ซึ่งทรงประพฤติที่โพธิมณฑลสถาน จึงตรัสอย่างนี้.

บทว่า มาโน หิ เต พุราหฺมณ ขาริภาโร ความว่า ภาระ คือ
หาบอันบุคคลนำไปด้วยคอแม้อยู่ข้างบน ก็ย่อมถูกต้องกับแผ่นดินในที่ที่เหยียบ
ไป ๆ ฉันทใด มานะที่ยกขึ้นเพราะอาศัยสิ่งที่ถือกันมีชาติโคตรตระกูลเป็นต้น
ฉันทนั้น เมื่อยังความริษยาให้เกิดขึ้นที่นั่น ๆ ย่อมให้จมลงในอบาย ๔. ด้วย
เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า พราหฺมณํ ก็มานะของเธอเป็นดังภาระ
คือหาบ. บทว่า โภโธ ฐโม ความว่า ความโกรธ ชื่อว่า เป็นดังควันทไฟ
เพราะอรรถว่าเป็นความเศร้าหมองแห่งไฟคือญาณของเธอ. เพราะเหตุนี้
นั่นแล ไฟคือญาณอัน เศร้าหมองของเธอ จึงไม่รุ่งเรือง. ด้วยบทว่า ภสฺสมนิมฺ-
โมสวชฺชํ ท่านแสดงว่า มุสาวาท ชื่อว่า จี๋เถ้า. เพราะอรรถว่า ปราศจาก
โอชะ ท่านอธิบายว่า เหมือนอย่างว่า ไฟที่จี๋เถ้าปิดไว้ ย่อมไม่โชติช่วง
ฉันทใด ญาณของเธออันมุสาวาทปิดไว้ก็ฉันทนั้น. ด้วยคำว่า ชิวฺหา สุขา
ท่านกล่าวว่า ท่านมีทัฬหีที่ทำด้วยทองเงินโลหะไม้และดินอย่างใดอย่างหนึ่ง
ไว้เพื่อจะบูชาขัญ ฉันทใด เรามีหินใหญ่เป็นคฤทัฬหีเครื่องบูชา เพื่อประโยชน์
แก่การบูชาธรรม ฉันทนั้น. บทว่า หทยํ โชติภูฏานํ ความว่า หทัยของ

สัตว์ทั้งหลาย เป็นที่ตั้งแห่งกองคุณท์ ด้วยอรรถว่าเป็นที่แห่งการบูชาธรรมของเรา เหมือนหทัยของท่านเป็นที่ตั้งแห่งกองคุณท์ที่ฝั่งแห่งแม่น้ำ. บทว่า อตุตา ได้แก่ จิต.

บทว่า **ธมฺโม รหฺโท** ความว่า ท่านบำเรอไฟมีร่างกายเปื้อนด้วยควัน จี้เต้าและเหยื่อ ลงอาบน้ำในแม่น้ำสุนทรिका ฉนฺได เราไม่ต้องการด้วยห้วงน้ำภายนอกเช่นแม่น้ำสุนทรिका แต่เรามีธรรมคือมรรคมีองค์ ๘ เป็นห้วงน้ำ เราให้สัตว์ ๑๐๐ บ้าง ๑,๐๐๐ บ้าง ๘๔,๐๐๐ บ้าง ให้อาบในธรรมคือมรรคมีองค์ ๘ นั้น พร้อมๆกัน ฉนฺนํ. ด้วยบทว่า **สิลฺลิตฺตฺโต** ท่านแสดงว่า ปาริสุทฺธิสิล ๔ เป็นท่าแห่งห้วงน้ำคือธรรมของเรานั้น. บทว่า **อนาวิโล** ความว่า แม่น้ำสุนทรिकाของท่าน เมื่อคน ๔ - ๕ คนอาบพร้อมกัน มีทรายทั้งข้างล่างข้างบน ชุมนม ฉนฺได ห้วงน้ำของเราหาเป็นเช่นนั้นไม่ แม้เมื่อสัตว์หลายพันลงไปอาบห้วงน้ำนั้นก็มิชุมนมคงใสอยู่. บทว่า **สพฺพิ สत् ปสฺสุโธ** ความว่า ธรรมของบัณฑิตทั้งหลาย อันพวกบัณฑิตสรรเสริญ อีกอย่างหนึ่ง ธรรมนั้นของสัตว์บุรุษทั้งหลาย ท่านเรียกว่า สัพพิ เพราะอรรถว่าสูงสุด ท่านเรียกว่า ปสฺสุโธ เพราะบัณฑิตสรรเสริญ. บทว่า **ตฺรณฺติปาริ** ได้แก่ ถึงฝั่ง คือ พระนิพพาน.

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงยกองค์แห่งห้วงน้ำคืออริยมรรคขึ้นแสดง จึงตรัสคำว่า **สจฺจํ ธมฺโม** ดังนี้ เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สจฺจํ** ได้แก่ วจีสัง. ด้วยบทว่า ธรรมนี้ทรงแสดงสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ. ด้วยบทว่า **ธมฺโม** นี้ ทรงหมายเอาสัมமாகัมมันตะและสัมมาอาชีวะ. อีกอย่างหนึ่ง ด้วยบทว่า **สจฺจํ** นี้ ทรงหมายเอามรรคสัง. ธรรมคือมรรคสังนั้น โดยอรรถได้แก่สัมมาทิฏฐิ. สมจริงดังคำที่ตรัสไว้ว่า สัมมาทิฏฐิเป็นทั้งตัวมรรค เป็นทั้งตัวเหตุ, แต่เมื่อ

หมายเอาสัมมาทิฏฐิ ก็ทรงหมายเอาสัมมาสังกัปปะเหมือนกัน เพราะมีคติเหมือนสัมมาทิฏฐินั้น. ด้วยบทว่า **ธมฺโม** นี้ ทรงหมายเอาสัมมาวายามะ สัมมาสติและสัมมาสมาธิ. ด้วยบทว่า **สฺยโม** นี้ ทรงหมายเอาสัมมาวาจา สัมมากรรมันตะและสัมมาอาชีวะ รวมความว่า ทรงแสดงมรรคมืองค์ ๘ ด้วยประการฉะนี้. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **สจฺจํ** ได้แก่ ปรมัตตสัจ. ปรมัตตสัจนั้นโดยความได้แก่พระนิพพาน. ด้วยบทว่า **ธมฺโม** ท่านหมายเอาองค์ ๕ คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ. ด้วยบทว่า **สโม** หมายเอาองค์ ๓ คือ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ ย่อมเป็นอันท่านแสดงมรรคมืองค์ ๘ แม้ด้วยประการฉะนี้. บทว่า **พฺรหฺมจฺริยํ** นี้ ก็คือ ชื่อว่าพรหมจรรย์. บทว่า **มชฺเช สิตา** ได้แก่ เว้นสัสสตทิฏฐิและอุทเทททิฏฐิ อาศัยอยู่ตรงกลาง. บทว่า **พฺรหฺมปตฺติ** ได้แก่ ถึงความเป็นผู้ประเสริฐ. **ต** อักษรในคำว่า **สตุชฺชุตฺตสฺส นโม กโรหิ** นี้ กระทำบทสนธิ. อธิบายว่า ท่านนั้นจงกระทำความนอบน้อมในพระจีณาสพทั้งหลายผู้ตรง. บทว่า **ตมฺหํ นรํ ธมฺมสํวารีติ พฺรหฺมิ** ความว่า เราเรียกบุคคลผู้ปฏิบัติอย่างนี้นั้นว่า ผู้นี้เป็นธรรมสวาริ และว่าผู้ปฏิบัติเพื่อธรรมสวาริ หรือว่า ผู้นี้จะออกุศลธรรมด้วยกุศลธรรมตั้งอยู่ ดังนี้.

จบอรรถกถาสุนทรกสูตรที่ ๕

๑๐. พหุทธิสูตร

ว่าด้วยความสุข

[๖๖๗] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในชฎุป่าแห่งหนึ่ง ในโกศลชนบท. ก็โดยสมัยนั้นแล โภงาน ๑๔ ตัว ของพราหมณภรทวาชโคตร คนหนึ่งหายไป.

[๖๖๘] ครั้งนั้นแล พราหมณภรทวาชโคตรเที่ยวแสวงหาโภงาน เหล่านั้นอยู่ เข้าไปถึงชฎุป่านั้น ครั้นแล้ว ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ในชฎุป่านั้น ทรงนั่งสมาธิ ตั้งพระกายตรง ทรงดำรงพระสติเฉพาะ พระพักตร์ ครั้นแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับแล้ว ได้กล่าว คาถาเหล่านั้นในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า

 โภงาน ๑๔ ตัว ของพระสมณะนี้
ไม่มีแน่ แต่ของเราหายไปได้ ๖๐ วันเข้า
วันนี้ เพราะเหตุนั้น พระสมณะนี้จึงเป็น
ผู้มีความสุข งามทั้งหลายอันเลวมีใบหนึ่ง
และสองใบในไร่ ของพระสมณะนี้ไม่มี
เป็นแน่ เพราะเหตุนั้น พระสมณะนี้จึง
เป็นผู้มีความสุข หนูทั้งหลายในฉางเปล่า
ย่อมไม่รบกวนแก่พระสมณะนี้ด้วยการยก
หูหางขึ้นแล้วกระโดดโลดเต้นเป็นแน่
เพราะเหตุนั้น พระสมณะนี้จึงเป็นผู้มี
ความสุข เครื่องลาดของพระสมณะนี้ใช้

ตั้งเจ็ดเดือนไม่ดาตายแล้ว ด้วยสัตว์
ทั้งหลายที่บังเกิดขึ้นเป็นแน่ เพราะเหตุนั้น
พระสมณะนี้จึงเป็นผู้มีความสุข หึงหม้าย
บุตรธิดามีบุตรคนหนึ่งและสองคนของ
พระสมณะนี้ย่อมไม่มีแน่ เพราะเหตุนั้น
พระสมณะนี้จึงเป็นผู้มีความสุข แมลงซึ่ง
มีตัวอันลาย ใต้อ้อมบุคคลผู้หลับด้วยทำ
ย่อมไม่ใต้อ้อมพระสมณะนี้เป็นแน่ เพราะ
เหตุนั้น พระสมณะนี้จึงเป็นผู้มีความสุข
ในเวลาใกล้รุ่ง เจ้าหนี้ทั้งหลาย ย่อมไม่
ทวงพระสมณะนี้ว่า ท่านทั้งหลายจงให้
ท่านทั้งหลายจงให้ ดังนี้เป็นแน่ เพราะ
เหตุนี้ พระสมณะนี้จึงเป็นผู้มีความสุข.

[๖๖๕] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ภยิตพระคาถาตอบว่า

ดูก่อนพราหมณ์ โคนาน ๑๔ ตัวของ
เราไม่มีเลย แต่ของท่านหายไปได้ ๖๐ วัน
เข้าวันนี้ ดูก่อนพราหมณ์ เพราะเหตุนี้
เราจึงเป็นผู้มีความสุข ดูก่อนพราหมณ์ งาม
ทั้งหลายอันเลวมียิบหนึ่งและสองใบในไร่
ของเราไม่มีเลย ดูก่อนพราหมณ์ เพราะ
เหตุนี้ เราจึงเป็นผู้มีความสุข ดูก่อน
พราหมณ์ หนูทั้งหลายในฉางเปล่า ย่อม
ไม่รบกวนเราเลย ด้วยการยกหูหางขึ้นแล้ว

กระโดดโลดเต้น ดูก่อนพราหมณ์ เพราะ
เหตุ^{นั้น} เราจึงเป็นผู้มีความสุข ดูก่อน
พราหมณ์ เครื่องลาดของเราใช้ตั้งเจ็ด
เดือนไม่ดาดายเลย ด้วยสัตว์ทั้งหลายที่
บังเกิดขึ้น ดูก่อนพราหมณ์ เพราะเหตุ
นั้น เราจึงเป็นผู้มีความสุข ดูก่อนพราหมณ์
หญิงหม้าย บุตรีธิดามีบุตรคนหนึ่งและ
สองคน ของเราไม่มีเลย ดูก่อนพราหมณ์
เพราะเหตุ^{นั้น} เราจึงเป็นผู้มีความสุข
แมลงซึ่งมีตัวอันลาย ใต้ตอมบุคคลผู้หลับ
ด้วยเท้า ย่อมไม่ใต้ตอมเราเลย ดูก่อน
พราหมณ์ เพราะเหตุ^{นั้น} เราจึงเป็นผู้มี
ความสุข ดูก่อนพราหมณ์ ในเวลาใกล้รุ่ง
เจ้า^{นี้}ทั้งหลายย่อมไม่ทวงเราเลยว่า ท่าน
ทั้งหลายจงให้ ท่านทั้งหลายจงให้ ดูก่อน
พราหมณ์ เพราะเหตุ^{นั้น} เราจึงเป็นผู้มี
ความสุข.

[๖๗๐] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว พราหมณภรรษาช-
โคตรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ภาษิตของ
พระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้ง
พระโคดมผู้เจริญทรงประกาศพระธรรมโดยปริยายเป็นอันมาก เปรียบเหมือน
บุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือส่องประทีป
ในที่มืดด้วยคิดว่า คนมีจักขุยอมเห็นรูปฉะนั้น ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระสมณ-

โคดมผู้เจริญ พระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ข้าพระองค์พึงได้
บรรพชา พึงได้อุปสมบทในสำนักของพระโคดมผู้เจริญ.

พราหมณภราทวาชโคตรบรรพชา ได้อุปสมบทแล้วในสำนักของพระ
ผู้มีพระภาคเจ้า ก็ท่านพระภราทวาชอุปสมบทแล้วไม่นาน หลีกไปอยู่ผู้เดียว
ไม่ประมาท มีความเพียร มีจิตมั่นคงอยู่ ไม่นานเท่าไรนัก ก็กระทำให้งั่ง
ซึ่งคุณวิเศษอันยอดเยี่ยมเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ซึ่งกุลบุตรทั้งหลายผู้ออกจาก
เรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบ มีความต้องการ ด้วยปัญญาเครื่องรู้อย่างใน
ปัจจุบันนี้เข้าถึงอยู่ ได้ทราบวาทะชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่จะ
ต้องทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นอีกเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี ก็แหละท่านพระ-
ภราทวาชได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง ในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย ดังนี้แล.

จบพหุทธิตีสสูตร

จบ อรหันตวรรคที่ ๑

อรรถกถาพหุทธิตีสสูตรที่ ๑๐

ในพหุทธิตีสสูตรที่ ๑๐ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:-

บทว่า อณฺเฏตรสุมี วนสญฺเฑ ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรง
ตรวจดูสัตว์โลกในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นธรรมอันเป็นอุปนิสัยพระอรหันต์ของ
พราหมณ์นั้น ทรงพระดำริที่จะไปสงเคราะห์พราหมณ์จึงเสด็จไปประทับอยู่ใน
ไพรสนต์นั้น. บทว่า ปลฺลลฺงกั ได้แก่ นั่งขัดสมาธิ. บทว่า อาภุชิตฺวา

ได้แก่ผูกไว้. บทว่า **อุหุ กาย ปณิชา** ความว่า ตั้งกายตอนบนให้ตรง ให้ปลายกระดูกสันหลัง ๑๘ ซี่จกดกัน บทว่า **ปริมุข สติ อุปฺภูจเปตฺวา** ความว่า ตั้งสติมุ่งต่อพระกรรมฐาน หรือทำพระกรรมฐานไว้ใกล้หน้า. ด้วย เหตุนั้นแล ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์วิภังค์ว่า สตินี้ปรากฏแล้ว ตั้งอยู่ด้วยดีแล้ว ที่ปลายจมูกหรือที่ใบหน้า เหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า คำรงพระสติเฉพาะพระพักตร์. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **ปริ** ได้แก่อาศัย. บทว่า **มุข** ได้แก่. นำออก. บทว่า **สติ** ได้แก่ บำรุง. ก็ในข้อนี้พึงเห็นเนื้อความตามนัยที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ ปฏิสัมภิตามรรคว่า **เตน วุจฺจติ ปริมุข สติ** เหตุนั้นท่านจึงกล่าวว่า คำรง สติเฉพาะหน้า ดังนี้. ในข้อนี้มีความย่อคั้งนี้ว่า ทำสติกำหนดธรรมเครื่อง นำออกจากทุกข์. ก็แลเมื่อประทับนั่งอย่างนี้ ได้ประทับนั่งเปล่งพระพุทธรศมี ที่หน้าทาบ ๖ สี. บทว่า **นญฺฐา โหนฺติ** ความว่า โคที่พราหมณ์ใช้ไถนา แล้วปล่อย เทียวไปปากคอง หนีไปเมื่อพราหมณ์ไปบริโภคอาหาร. บทว่า. **อุปฺสงฺกมิ** ความว่า พราหมณ์มีความโหม่นสครอบังงาเทียวไป คิดว่า พระสมณโคดมนี้ประทับนั่งเป็นสุขหนอ ดังนี้เข้าไปเฝ้า. บทว่า **อชฺช สญฺจि น ทิสฺสนฺติ** ความว่า หายไปประมาณ ๖๐ วัน เข้าวันนี้. บทว่า **ปาปกา** ได้แก่ ตอดันงาที่เลว. ได้ยินว่า เมื่อพราหมณ์นั้นหว่านงาในไร่ ฝนได้ตกลงในวัน นั้นเอง ทำเมล็ดงาจมลงในดินร่วน ไม่อาจผลิดอกออกผลได้. บนต้นที่เจริญ งอกงามก็มีแมลงเล็ก ๆ บินมากินใบเป็นต้นเสีย เหลือไว้ต้นละใบสองใบ. พราหมณ์ไปตรวจดูไร่เห็นดังนั้น จึงคิดว่า เราปลูกงาก็เพื่อหวังผลกำไร แต่งา เหล่านั้นเสีย เสียแล้ว ได้เกิดโหม่นส เขาถือเอาเรื่องนั้น จึงกล่าวคานา.

บทว่า **อุสุโสพฺพิกาย** ความว่า หนูทั้งหลายยกหูชูหางเป็นต้นเที่ยว กระโดดโลดเต้นด้วยอุตสาหะ ได้ยินว่า พราหมณ์นั้น เมื่อโกะสิ้นลงตาม ลำดับ มีฉางเปล่าเพราะไม่มีสิ่งที่จะพึงใส่เข้าไป. หนูทั้งหลายมาทางโน้นทางนี้

จาก ๗ หลังคาเรือน เข้าไปในฉางเปล่าของพราหมณ์นั้น กระโดดโลดเต้น เหมือนเล่นกีฬาในสวน เขากำหนดเรื่องนั้น จึงกล่าวอย่างนี้.

บทว่า **อุปฺปาทเกหิ สยฺจนฺโน** ความว่า ดาดาษไปด้วยสัตว์เล็ก ๆ ที่เกิดขึ้น ได้ยินว่าเครื่องปูลาดที่ทำด้วยหญ้าและใบไม้ ที่ปูลาดไว้ให้พราหมณ์ นั้นนอน ไม่มีใคร ๆ ปัดกวาดเป็นครั้งคราวเลย. พราหมณ์ทำงานในป่าตลอด วัน มาในเวลาเย็น นอนบนเครื่องปูลาดนั้น. ลำดับนั้น แมลงเล็ก ๆ ที่เกิดขึ้น ย่อมเกาะกินสรีระของพราหมณ์นั้นเต็มไปหมด เขาถือเอาเรื่องนั้นจึงกล่าวอย่างนี้

บทว่า **วิธฺวา** ได้แก่แห่หญิงสามิตาย. ได้ยินว่า หญิงทั้งหลายแม้เป็น หม้าย ก็ยังได้อยู่ในตระกูลสามีชั่วเวลาที่ยังมีสมบัติอยู่ในเรือนของพราหมณ์นั้น แต่เมื่อใดเขาไร้ทรัพย์ เมื่อนั้นหญิงทั้งหลายที่ถูกแม่พี่พ่อพี่เป็นต้นจับไปว่า จงไปเรือนบิดา ดังนี้ ย่อมมาอยู่เรือนของพราหมณ์นั้นแหละ. ในเวลาพราหมณ์ บริโภค ชนเหล่าใดส่งบุตรไปว่า พวกเจ้าจงไปบริโภคร่วมกับพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า เมื่อชนเหล่านั้นหย่อนมือลงในถาด พราหมณ์ใดไม่ได้โอกาสจะใช้มือ (หยิบอาหาร) เขาหมายถึงพราหมณ์นั้นจึงกล่าวคาถานี้.

บทว่า **ปิงฺกลา** ได้แก่แ่ก่มดดำมดแดงมดเหลือง. บทว่า **ติลกาหตา** ได้แก่ มีตัวตกรกระ มีสีดำและขาวเป็นต้น. บทว่า **โสตุตฺ ตปาเทน โปเตติ** ได้แก่ ใช้เท้าไต่ตอมปลุกผู้ที่นอนหลับให้ตื่น. ได้ยินว่าพราหมณ์นี้รำคาญด้วย เสียงหนูและถูกแมลงเล็ก ๆ กัด ไม่ได้หลับตลอดคืน มาหลับได้เมื่อใกล้สว่าง ลำดับนั้น พราหมณ์พอลืมตาขึ้นเท่านั้น เจ้าหนึ่คนหนึ่งก็กล่าวกะพราหมณ์นั้น ว่าจะทำอย่างไรละพราหมณ์ หนึ่ที่ท่านกู่ในภายหลังและเมื่อก่อน ดอกเบ็ยเพิ่ม พูนขึ้น ท่านยังจะต้องเลี้ยงธิดา ๗ คน บัดนี้ พวกเจ้าหนึ่มาล้อมเรือน ท่าน

จงไปทำการงาน ดังนี้แล้ว ใช้เท้าถีบปลุกให้ตื่น เขาหมายเอาเรื่องนั้นจึงกล่าวคาถานี้.

บทว่า อธิมาธิกา ได้แก่ผู้มีของให้เขาถู้นี้จากมือ. ได้ยินว่า พราหมณ์นั้น ถู้นี้จากมือของตนบางคน ๑ กหาปณะ บางคน ๒ กหาปณะ บางคน ๑๐ กหาปณะ บางคน ๑๐๐ กหาปณะ รวมความว่า พราหมณ์ได้ถู้นี้จากมือของคนหลายคน. เจ้าหนี้เหล่านั้นเมื่อไม่เห็นพราหมณ์ตอนกลางวัน ก็คิดจะจับเขากำลึงออกจากเรือนทีเดียว จึงไปทวงตอนใกล้รุ่ง พราหมณ์หมายเอาเรื่องนั้น จึงกล่าวคาถานี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อพราหมณ์นั้นพรรณานความทุกข์ด้วยคาถา ๗ คาถาเหล่านี้ เมื่อจะทรงแสดงว่า พราหมณ์ทุกข์ที่ท่านพรรณนามานั้นทั้งหมด ไม่มีแก่เรา จึงใช้คาถาตอบพราหมณ์ขยายพระธรรมเทศนา. เพื่อจะแสดงว่า พราหมณ์ฟังพระคาถาเหล่านั้น เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคเจ้า ตั้งอยู่ในสภาวะ ๓ บวชแล้วบรรลุพระอรหัต. จึงตรัสพระดำรัสว่า เอวํ วุตฺเต ภารทฺวาโห เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อลฺลุตฺต แปลว่า ได้แล้ว.

ก็แหละพระผู้มีพระภาคเจ้าให้พราหมณ์นั้นบวชแล้ว พาไปยังพระเชตวันมหาวิหาร ในวันรุ่งขึ้นมีพระเถระนั้น เป็นปัจฉาสมณะได้เสด็จไปยังทวารพระราชมนเฑียรของพระเจ้าโกศล. พระราชาทรงสดับว่า พระศาสดาเสด็จมา จึงเสด็จลงจากปราสาท ถวายบังคมแล้วทรงรับบาตรจากพระหัตถ์ อาราธนาพระตถาคตให้เสด็จขึ้นบนปราสาท ให้ประทับนั่งเหนือพระแท่น ทรงล้างพระยุคลบาทด้วยน้ำหอม ทาด้วยน้ำมันที่หุงร้อยครั้ง ให้นำข้าวยาकुมา ทรงถือทัพพีทองด้ามเงิน ทรงน้อมเข้าไปถวายพระศาสดา. พระศาสดาทรงเอาพระหัตถ์ปิด. พระราชาทรงหมอบลงแทบพระยุคลบาทของพระตถาคตกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าข้าพระองค์มีโทษ ขอพระองค์โปรดอดโทษ. พระศาสดาตรัสว่า

ไม่มีโทษคอกมหาบพิตร. พระราชาตรัสว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร พระองค์ไม่รับข้าวยาคุ. ปลิโพทความกังวล มีอยู่มหาบพิตร. ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ ก็เหตุไรเล่า ผู้ไม่รับข้าวยาคุพึงได้ปลิโพท ข้าพระองค์สามารถทำ ปลิโพทหรือ โปรดรับข้าวยาคุเถิดพระเจ้าข้า. พระศาสดาทรงรับแล้ว แม้ พระเถระแก่หิวมานานจึงดื่มข้าวยาคุตามความต้องการ. พระราชาทรงถวาย ขาเหนียวโภชนียะ. ในเวลาเสร็จกัตกิจ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้ากราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์อุบัติในวงศ์โศกากราช ซึ่งมีมาตามประเพณี ทรงละสิริราชสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ ทรงผนวชบรรลุนิพพานเป็นผู้เลิศใน โลกแล้ว พระองค์ยังมีปลิโพทอะไรอีกเล่า พระเจ้าข้า. มหาบพิตร ความ ปลิโพทของพระเถระผู้แก่รูปนี้ เป็นเช่นปลิโพทของอาตมาเหมือนกัน

พระราชา ทรงไหว้พระเถระตรัสถามว่า ท่านขอรับ ท่านมีปลิโพท อะไร. พระเถระถวายพระพรว่า มีความปลิโพทเรื่องหนึ่ง มหาบพิตร. เท่าไร ขอรับ. ทรงนับดูเถิด มหาบพิตร. เมื่อพระราชาทรงนับว่า ๑, ๒, ๑๐๐, ๑,๐๐๐ ดังนี้ นิ้วพระหัตถ์ก็ไม่พอ. ลำดับนั้น พระราชาตรัสเรียกบุรุษคนหนึ่งมารับสั่ง ว่า นายจงไปตีกลองร้องประกาศในพระนครว่า เจ้าหนี่ของพหุริติกพราหมณ์ ทั้งหมด จงประชุมกันในพระลานหลวง. พวกมนุษย์ได้ยินเสียงกลองประชุม กันแล้ว. พระราชาให้นำัญชีมาจากมือของเจ้าหนี่เหล่านั้น ได้พระราชทาน ทรัพย์ไม่หย่อนกว่าหนี่ที่กุมมาทั้งหมด. ในที่นั้นทองมีราคาหนึ่งแสน. พระราชา ตรัสถามอีกว่า ท่านขอรับ ปลิโพทอื่นยังมีอีกไหม. พระเถระถวายพระพรว่า พระมหाराชสามารถทรงใช้หนี่ให้แล้วตรัสถามจึงกล่าวว่า เด็กหญิง ๗ คนเหล่านี้ เป็นปลิโพทใหญ่ของอาตมา. พระราชาทรงส่งยานไปรับธิดาทั้งหลายของพระเถระ

พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 242

นั้นมาทรงทำเป็นธิดาของพระองค์ แล้วทรงส่งไปยังเรือนตระกูลสามีนั้น ๆ แล้วตรัสถามว่า ท่านขอรับ ยังมีปติโพธิ์อื่นอีกไหม. พระเถระถวายพระพรว่า นางพราหมณี มหาบพิตร. พระราชาทรงส่งยานไปนำนางพราหมณีมาทรงตั้งไว้ในตำแหน่งพระอัยยิกา แล้วตรัสถามอีกว่า ท่านขอรับ ยังมีปติโพธิ์อื่นอีกไหม. พระเถระถวายพระพรว่า ไม่มี มหาบพิตร. พระราชามีรับสั่งให้พระราชทานผ้าจีวร ตรัสว่า ท่านขอรับ ขอท่านจงทราบความเป็นภิกษุของท่านว่าเป็นของข้าพเจ้า. พระเถระถวายพระพรว่า ขอถวายพระพร มหาบพิตร. ถ้าคับนั้น พระราชาตรัสว่า ท่านขอรับ ปัจจัยทุกอย่างมีจีวรและบิณฑบาตเป็นต้น จักเป็นของของพวกเราจัดถวาย ขอท่านจงยึดถือพระทัยพระตถาคตบำเพ็ญสมณธรรมเถิด. พระเถระไม่ประมาณ บำเพ็ญสมณธรรมตามนั้นทีเดียว ถึงความสิ้นอาสวะต่อกาลไม่นานนักแล.

จบอรรถกถาพหุทธิสูตรที่ ๑๐

จบอรรถกถาที่ ๑

รวมพระสูตรในวรรคนี้ ๑๐ สูตร คือ

๑. ฌณฺญชานีสสูตร ๒. อัถโกสกสูตร ๓. อสุรินทกสูตร ๔. พิลังคิกสูตร ๕. อหิงสกสูตร ๖. ชฎาสสูตร ๗. สุกทิกสูตร ๘. อัคคิกสูตร ๙. สุนทริกสูตร ๑๐. พหุทธิสูตร พร้อมทั้งอรรถกถา

พราหมณสังยุต

อุปาตกวรรคที่ ๒

๑. กติสูตร

ว่าด้วยการทำนาทางธรรม

[๖๗๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จประทับ อยู่ ณ พราหมณคามชื่อว่า เอกนالا ในทักษิณาคีรีชนบท แคว้นมคธ ก็ในสมัยนั้น กติการทวาชพราหมณ์ เทียมไถมีจำนวน ๕๐๐ ในกาล (ฤดู) หว่านข้าว.

[๖๗๒] ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนั่งแล้ว ทรงถือบาตร และจีวร เสด็จเข้าไปยังที่ทำการงานของกติการทวาชพราหมณ์ในเวลาเช้า.

สมัยนั้นแล กติการทวาชพราหมณ์กำลังเลี้ยงอาหาร (มือเช้า).

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปยังที่เลี้ยงอาหาร (ของเขา) ครั้นแล้วประทับยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

กติการทวาชพราหมณ์ ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับยืนบิณฑบาต อยู่ ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระสมณะ ข้าพเจ้าไถ และหว่าน ครั้นไถและหว่านแล้ว ย่อมบริโภคน้ำ ข้าแต่พระสมณะ แม้พระองค์ ก็จงไถและหว่าน ครั้นไถและหว่านแล้ว จงบริโภคน้ำ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า คู่ก่อนพราหมณ์ แม้เราก็ไถและหว่าน ครั้นไถและหว่านแล้วก็บริโภคน้ำ.

กสิการทวาชพราหมณ์กราบทูลว่า ก็ข้าพเจ้าไม่เห็นแอก ไถ ฆาต
ประตักหรือโคทั้งหลายของท่านพระโคดมเลย เมื่อเช่นนี้ท่านพระโคดมยังกล่าว
อย่างนี้ว่า คุณก่อนพราหมณ์ แม่เราก็ไถและหว่าน ครั้นไถและหว่านแล้วก็
บริโภค.

[๖๗๓] ครั้งนั้นแล กสิการทวาชพราหมณ์ได้กราบทูลพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าด้วยคาถาว่า

พระองค์ปฏิญาณว่าเป็นชวานา แต่
ข้าพเจ้าไม่เห็นการไถของพระองค์ พระ-
องค์ผู้เป็นชวานา ข้าพเจ้าถามแล้วของ
ตรัสบอก ไฉน ข้าพเจ้าจะรู้การทำนาของ
พระองค์นั้นได้.

[๖๗๔] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า

ศรัทธาเป็นพีช ความเพียรเป็นฝน
ปัญญาของเราเป็นแอกและไถ หิริเป็น
งอนไถ ใจเป็นเชือก สติของเราเป็นฆาต
และประตัก เรามีกายคุ่มครองแล้ว มี
วาจาคุมครองแล้ว เป็นผู้สำรวจแล้วใน
การบริโภคอาหาร เราทำการตายหญ้า
(คือวาจาสับปรับ) ด้วยคำสัตย์ โสรัจจะ
ของเราเป็นเครื่องให้แล้วเสร็จงาน ความ
เพียรของเราเป็นเครื่องนำฐานะไปให้
สมหวัง นำไปถึงความเกษมจากโยคะ

ไปไม่ถอยหลัง ยังที่ซึ่งบุคคลไปแล้วไม่
เสร์้าโศก.

เราทำนอย่างนี้ นานี่เราทำนั้นยอม
มีผลเป็นอมตะ บุคคลทำนอย่างนี้แล้ว
ยอมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้.

กสิการทวาชพราหมณ์กราบทูลว่า ท่านพระโคตมผู้เป็นชาวนา ของ
บริโภคยอมฤตผลที่ท่านพระโคตมไถนนั้นเกิด.

[๖๗๕] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

เราไม่พึงบริโภคโภชนะ ซึ่งได้
เพราะความขับกล่อม ดูก่อนพราหมณ์
นี่เป็นธรรมของบุคคลผู้เห็นอรรถและ
ธรรมอยู่ ท่านผู้รู้ทั้งหลาย ย่อมรังเกียจ
โภชนะที่ได้เพราะการขับกล่อม ดูก่อน
พราหมณ์ เมื่อธรรมมีอยู่ ความเป็นไป
(อาชีวะ) นี้ก็ยังมีอยู่ แต่ท่านจงบำรุง
ซึ่งพระชินาสพทั้งสิ้น ผู้แสวงหาคุณใหญ่
มีความคะนองระงับแล้ว ด้วยข้าวน้ำอัน
อื่น ด้วยว่าการบำรุงนั้นเป็นนาบุญของผู้
มุ่งบุญ.

[๖๗๖] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเช่นนี้แล้ว กสิการทวาชพราหมณ์
ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตม ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้ง
นัก ข้าแต่พระโคตม ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระองค์ทรงประกาศ-

ธรรมโดยอเนกปริยาย คุณหายภาชนะที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คน
หลงทาง ส่องประทีปในที่มืด ด้วยหวังว่า คนมีจักขุจักมองเห็นได้ ข้าแต่
พระโคตม ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้ากับพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์
ว่าเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึง
พระรัตนตรัยเป็นสรณะจนตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

อุบาสกวรรคที่ ๒

อรรถกถาสุตต

ในกสิสุตตที่ ๑ มีวินิจนัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า มคธสุ ได้แก่ ในชนบทมีชื่ออย่างนั้น. บทว่า ทกฺขิณา
คิริสูมึ นั้นแล เป็นชื่อแม่แห่งวิหารในชนบทที่มีอยู่ด้านทิศใต้ แห่งภูเขา
ที่ตั้งล้อมกรุงราชคฤห์อยู่. บทว่า เอกนาลา ในคำว่า เอกนาลาย
พฺราหฺมณคามา นี้เป็นชื่อของบ้านนั้น. ส่วนพวกพราหมณ์อาศัยอยู่ในบ้าน
นั้นเป็นอันมาก มีความร่ำรวย ด้วยการปกครองของพราหมณ์ เพราะฉะนั้น
ท่านจึงเรียกว่า พราหมณคาม.

บทว่า เตนโฆ ปน สมเยน ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงอาศัย
พราหมณคาม ชื่อว่า เอกนาล ในมคธรัฐ ทรงรอคอยความแก่กล้าแห่งอินทรี
ของพราหมณ์ ในทักษิณาคิริวิหาร ตลอดสมัยใด โดยสมัยนั้น. บทว่า
กสิการทฺวาขสุส ความว่า พราหมณ์นั้นอาศัยกิจกรรมเลี้ยงชีพ และโคตร

สกุลของเขาชื่อว่า ภารทวาชะ. บทว่า **ปญฺอมตฺตานิ** แปลว่า มีประมาณ ๕. ท่านอธิบายไว้ว่า มีใ้ประมาณ ๕๐๐ ไม่หย่อนไม่เกิน. บทว่า **ปยุตฺตานิ** แปลว่า ประกอบแล้ว อธิบายว่า เอาเชือกผูกคอโคทั้งหลาย. บทว่า **วปฺปกาล** ได้แก่ ในเวลาหว่านคือในสมัยชดฟืช. ในการหว่านนั้น มี ๒ อย่างคือหว่าน ในเนื้อที่นาเป็นตม และหว่านในเนื้อที่เป็นฝุ่น ก็การหว่านในเนื้อที่เป็นฝุ่นนั้น ท่านประสงค์เอาในที่นี้. ก็การหว่านในพื้นที่เป็นฝุ่นนั้นแล เป็นการหว่านที่เป็นมงคลในวันแรก ในการนั้นต้องมีเครื่องอุปกรณ์พร้อมมูล คือต้องใช้โค ถึงสามพันตัว. โคทั้งหมดต้องสวมเขาทำด้วยทอง คล้องอกทำด้วยเงิน. โคทั้งหมดประดับด้วยดอกไม้ขาว เติมของหอมด้วยนิ้วทั้ง ๕ มีอวัยวะครบบริบูรณ์ สมบูรณ์ด้วยลักษณะดีทุกอย่าง บางพวกดำ มีสีคล้ายดอกอัญชัน บางพวกขาว มีสีคล้ายเมฆ บางพวกแดง มีสีคล้ายแก้วประพาฬ บางพวกต่างมีสีคล้ายแก้วลาย. คนใ้ ๕๐๐ คน ทุกคนประดับด้วยผ้าไหมสีขาวและดอกไม้ติดเทริดดอกไม้ที่บ่าขวา มีร่างกายรุ่งเรืองด้วยลายเขียนด้วยหรรดลและมโนศิลา เป็นต้น แบ่งเป็นพวก ๆ พวกหนึ่งมีใ้ ๑๐ คัน งอนใ้ แอก และปลักประดับทอง ใ้คันแรกเทียมโคงาน ๘ ตัว ใ้คันที่เหลือเทียมคันละ ๔ ตัว ใ้ถนอกนั้นนำมาสำหรับผลัดเปลี่ยนคนที่เหนื่อย

พวกหนึ่ง ๆ มีเกวียนบรรทุกเมล็ดพืชเล่มหนึ่ง คนใ้คนหนึ่ง คนหว่านคนหนึ่ง.

ฝ่ายพราหมณ์ ชั้นแรกทีเดียวให้แต่งตั้งอาบน้ำ ใ้ทำด้วยของหอม นุ่งผ้าราคา ๕๐๐ ห่มผ้าเฉวียงบ่าราคา ๑,๐๐๐ สวมแหวนนิ้วละ ๒ วง รวมเป็นแหวน ๒๐ วง ประดับคัมภูรปราสาทที่หูทั้งสอง สวมผ้าโพกอย่างประเสริฐ บนศีรษะ คล้องมาลัยทองที่คอ แวดล้อมไปด้วยหมู่พราหมณ์ ตั้งการงาน. ลำดับนั้น นางพราหมณ์ของเขาให้หุงข้าวปายาสใ้ภาชนะหลายร้อยใบ บรรทุก

เกวียนใหญ่หลายเล่ม แล้วอาบน้ำหอม ประดับด้วยเครื่องประดับทั้งปวง
แวดล้อมไปด้วยหมู่พราหมณ์ ได้ไปสู่ที่ทำงาน. แม่เรือนของพราหมณ์นั้น
ก็ทาของเขียว โปรงข้าวตอกเกลื่อนกลาด ประดับด้วยหม้อเต็มน้ำ ต้นกล้วย
ชงชวย และธงประภากร กระทำพิธีกรรมอย่างดี ด้วยของหอมและดอกไม้
เป็นต้น. และที่นาก็ได้ยกชงชวยและธงประภากรขึ้นในที่นั้น ๆ. ชนผู้เป็นบริวาร
และชนผู้ทำงานรวมเป็นบริษัทมีคนประมาณ ๒,๕๐๐ คน. คนทั้งหมดนำผ้ามา.
ทุกคนจัดเฉพาะข้าวปายาสมาเท่านั้น.

ลำดับนั้น พราหมณ์ให้ล้างถาดทองใส่ข้าวปายาสเต็ม ประดับด้วย
เนยใส น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ให้กระทำพิธีกรรมใด. นางพราหมณ์ให้แจกภาชนะ
ทองเงินสำริด ทองแดงและโลหะแก่ชวานา ๕๐๐ คน ถือกัณฑ์ทอง
เดินเลี้ยงข้าวปายาส. ฝ่ายพราหมณ์ให้กระทำพิธีกรรมแล้ว คาดกายด้วยผ้าแดง
สวมรองเท้า ถือกัณฑ์ทองสีแดงเที่ยวสั่งงานว่า ตรงนี้จึงให้ข้าวปายาส ตรงนี้
จึงให้เนยใส. ความเป็นไปในการทำงาน เท่านั้นก่อน.

ในที่ที่พระสัมพุทธเจ้าทั้งหลายประทับอยู่ในวิหาร พระสัมพุทธเจ้า
เหล่านั้นย่อมมีกิจประจำวัน ๕ อย่าง. อะไรว่าง. กิจในปุเรกัต ๑ กิจใน
ปัจฉากัต ๑ กิจในปุริมยาม ๑ กิจในมัชฌิมยาม ๑ กิจในปัจฉิมยาม ๑.

ใน ๕ อย่างนั้น กิจในปุเรกัต ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงลุก
แต่เช้าทีเดียว ทรงทำบริกรรมพระวรกายมีบ้านพระโอรชัญเป็นต้น เพื่อ
อนุเคราะห์ภิกษุผู้ปฏิญาณ และเพื่อสำราญพระวรกาย แล้วทรงให้เวลาว่าง
ณ เสนาสนะ ที่สงัดจนถึงเวลาเสด็จภิกขาจาร ถึงเวลาเสด็จภิกขาจารก็ทรง
นุ่งสบงคาดประคดเอวแล้วทรงห่มจีวร ทรงถือบาตร บางตรงเสด็จพระองค์
เดียว บางคราวแวดล้อมไปด้วยภิกษุสงฆ์ เสด็จเข้าไปยังคามหรือนิคมเพื่อ
บิณฑบาต. บางครั้งก็เสด็จเข้าไปตามปกติ บางครั้งก็มีปาฏิหาริย์หลายอย่าง

เป็นไปอยู่. คือ เมื่อพระโลกนาถเสด็จเที่ยวบิณฑบาต ลมอ่อนพัดชำระ
แผ่นดินให้สะอาดไปข้างหน้า เมฆฝนหลังน้ำลงเป็นหยด ๆ ให้ละอองใน
หนทางเรียบราบกันเป็นพาดานอยู่เบื้องบน. ลมอีกอย่างพัดเอาดอกไม้มา
เบื้องบนเกลี่ยลงในหนทาง. ภูมิประเทศที่สูงขึ้นก็ต่ำลง ภูมิประเทศที่ต่ำลงก็
สูงขึ้น ในสมัยทอดพระบาทลง พื้นแผ่นดินย่อมเรียบเสมอ. ดอกปทุม
ที่เป็นสุขสัมผัส ย่อมรับพระบาท. พอพระองค์วางพระบาทขวาภายในเสาขึ้น
รัศมีมีพรรณ ๖ สร้อยออกจากพระศรีระ กระทบเรือนยอดปราสาท ให้มี
สีเหลืองมพรายด้วยน้ำทอง และให้เป็นเหมือนแฉดล้อมด้วยแผ่นผ้าอันวิจิตร
สร้อยไปข้างโน้นข้างนี้. ช้างม้าและวิหคเป็นต้นยืนอยู่ในที่ของตน ๆ ส่งเสียง
ด้วยอาการอันไพเราะ. คนตรียมีกลองและพิณเป็นต้น และอาการที่สวมกาย
พวกมนุษย์อยู่ ก็เป็นอย่างนั้น. ด้วยสัญญานนั้น พวกมนุษย์ย่อมรู้กันว่า
วันนี้พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จเข้ามาบิณฑบาตในที่นี้. พวกเขาทุ่มหม้อมีบริวาร
ถือของหอมและดอกไม้เป็นต้น ออกจากเรือนเดินไประหว่างถนน บูชา
พระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยดอกไม้เป็นต้นโดยเคารพ ถวายบังคมแล้ว ทูลขอว่า
พระเจ้าข้า ขอพระองค์โปรดประทานภิกษุแก่พวกข้าพระองค์ ๑๐ รูป แก่พวก
ข้าพระองค์ ๒๐ รูป แก่พวกข้าพระองค์ ๑๐๐ รูป พระเจ้าข้า รับบาตรของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วให้ปลูลาดอาสนะ ต้อนรับด้วยบิณฑบาตโดยเคารพ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าเสวยพระกระยาหารเสร็จแล้วทรงตรวจดูสันดาน
ของมนุษย์เหล่านั้นแล้วทรงแสดงธรรมอย่างนั้น. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
อนุเคราะห์มหาชน โดยประการที่ชนบางพวกดำรงอยู่ในสตรณคณณ์ บางพวก
ดำรงอยู่ในศีล ๕ บางพวกดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล สกทาคามีผลและ
อนาคามีผลอย่างใดอย่างหนึ่ง บางพวกบวชแล้วดำรงอยู่ในอรัทธาซึ่งเป็นผล
อันเลิศ ทรงลุกจากอาสนะเสด็จไปพระวิหาร. ประทับนั่งเหนือบรรพพุทธานัน

ที่ปูลาดไว้ในโรงกลมใกล้พระคันธกุฎี ทรงรอคอยให้ภิกษุทั้งหลายนั้นเสร็จ ต่อแต่นั้น เมื่อภิกษุทั้งหลายนั้นเสร็จ ภิกษุผู้อุปฐากก็กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ทรงทราบ. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าพระคันธกุฎี. นี้ เป็นกิจในปุเรกัตเป็นอันค้ำแรก.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกระทำกิจในปุเรกัตอย่างนี้แล้ว ประทับนั่งในที่บำรุงที่พระคันธกุฎี ทรงให้ทาพระบาทแล้วประทับยืนบนตั้งรองพระบาท ทรงโอวาทภิกษุสงฆ์ว่า ก่อนอนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด การอุบัติแห่งพระพุทธเจ้าหาได้ยากในโลก การได้อัฏฐาเป็นมนุษย์หาได้ยาก การถึงพร้อมด้วยศรัทธาหาได้ยาก การบรรพชาหาได้ยาก การฟังพระสัทธรรมหาได้ยาก ดังนี้. ในที่นั้น บางพวกลุกลามกัมมัญฐานกะพระผู้มีพระภาคเจ้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปรารถนากัมมัญฐานอันเหมาะสมแก่จริยาของภิกษุเหล่านั้น. แต่มิใช่ภิกษุทั้งหมดถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ไปยังที่พักกลางคืนและที่พักกลางวันของตน ๆ บางพวกไปสู่ป่า บางพวกไปสู่โคนไม้ บางพวกไปสู่ภูเขาเป็นต้นแห่งใดแห่งหน บางพวกไปสู่ภพขึ้นจาตุมหาราชิกา บางพวกไปสู่ภพขึ้นวสวัตติ ดังนี้แล ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าพระคันธกุฎี ถ้าพระองค์มีพระพุทธประสงค์ ทรงมีพระสติสัมปชัญญะ สำเร็จสืหไสยาสน์ครุหนึ่งโดยพระปรวิศว์เบื้องขวา. ลำดับนั้น พระองค์ทรงมีพระวรกายกรุปรีกระเป่า ทรงลุกขึ้นตรวจดูโลกในภาคที่ ๒. ในภาคที่ ๓ ในบ้านหรือนิคมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปอาศัยประทับอยู่ ในปุเรกัต มหาชนถวายทาน ในปัจฉากัตเขานุ่งห่มเรียบริ้วถือของหอมและดอกไม้เป็นต้นประชุมกันในวิหาร. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปด้วยปาฏิหาริย์อันเหมาะสมแก่บริษัทที่ประชุมกัน ประทับนั่งเหนือบรรพตอาสน์ที่เขาปูลาดไว้ในธรรมสภาแสดงธรรม นี้

สมควรแก่กาล สมควรแก่สมัย ครั้นทรงทราบเวลาจึงทรงส่งบริษัทไป. มนุษย์ทั้งหลายพากันถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วหลีกไป. นี้ เป็นกิจในปัจฉิมกัณฑ์.

ครั้นพระองค์เสร็จกิจในปัจฉิมกัณฑ์อย่างนี้แล้ว ถ้ามีพระประสงค์จะโสทรจสงระวรกาย ทรงลุกจากพุทธอาสน์ เสด็จเข้าชूमเป็นที่สงระ ทำพระวรกายให้เหมาะแก่ฤดูกาลด้วยน้ำที่อุปัฏฐากจัดถวาย. ฝ่ายอุปัฏฐาก ได้นำพุทธอาสน์มาปูไว้ในบริเวณพระคันธกุฎี. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงนุ่งผ้าที่ย้อมแล้ว ๒ ชั้น คาคประคคเเว ทำเฉวียงบ่าเสด็จมาประทับนั่ง ณ ที่นั้น เริ่นอยู่ครู่หนึ่งแต่พระองค์เดียว. ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายมาจากที่นั้น ๆ ไปยังที่อุปัฏฐากพระผู้มีพระภาคเจ้า. บรรดาภิกษุเหล่านั้น บางพวกถามปัญหา บางพวกขอกัมมัฏฐาน บางพวกขอฟังธรรม. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำความประสงค์ของภิกษุเหล่านั้นให้สำเร็จ ให้ปรุริมยามล่วงไป. นี้ เป็นกิจในปรุริมยาม.

ก็ในเวลาทีกิจในปรุริมยามสิ้นสุดลง เมื่อภิกษุทั้งหลายถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วหลีกไป เหล่าเทวดาในหมิ่นโลกธาตุทังสิ้นได้โอกาสเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถามปัญหาตามที่แต่งขึ้น โดยทีสุดถามถึงอักษะทัง ๔ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงแก้ปัญหของเทวดาเหล่านั้น ก็ให้มัชฌิมยามล่วงไป. นี้ เป็นกิจในมัชฌิมยาม.

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแบ่งปัจฉิมยามออกเป็น ๓ ส่วนแล้ว ทรงให้ส่วนหนึ่งล่วงไปด้วยการจงกรม เพื่อจะทรงปลดเปลื้องความบอบข้าแห่งพระวรกาย ซึ่งถูการนั่งจำเดิมแต่ปุเรกัตตบิบบัน. ในส่วนที่ ๒ พระองค์เสด็จเข้าไปยังพระคันธกุฎีทรงมีพระสติ สัมปชัญญะ สำเร็จสืหไสยาสน์โดยพระปรักศว์เบื่องขวา. ในส่วนที่ ๓ พระองค์เสด็จลุกขึ้นประทับนั่ง ตรววจดูสัตว์โลก ด้วย

พุทธจักขุ เพื่อทรงเห็นบุคคลผู้ที่ได้สร้างบุญญาธิการไว้ โดยคุณมีทานและศีลเป็นต้น ในสำนักแห่งพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย. นี่เป็นกิจในปัจฉิมยาม.

แม้ในกาลนั้น พระองค์ทรงตรวจดูอย่างนี้ทรงเห็นกสิการทวาช-พราหมณ์ ถึงพร้อมด้วยธรรมอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระอรหัตแล้ว ทรงทราบ ว่าเมื่อเราไปในที่นั้น จักมีการพูดจากัน เมื่อจบการพูดจากัน พราหมณ์นั้น ฟังธรรมเทศนาแล้วพร้อมด้วยบุตรและภรรยา จักตั้งอยู่ในสภาวะ ๓ จักหว่าน ทรัพย์ ๘๐ โกฎิ ในศาสนาของเรา ภายหลังจักออกบรรพชา จักบรรลुพระอรหัต ดังนี้ จึงเสด็จไปในที่นั้น ทรงตั้งเรื่องขึ้นแล้วแสดงธรรม. เพื่อจะแสดงความ นั้น ท่านจึงกล่าวว่า **อลโข ภควา** ดังนี้เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น คำว่า **ปุพฺพผลุสมมฺย** นี้ เป็นทุติยาวิภคิ ลง ในอรรถแห่งสัจจมีวิภคิ. ความว่า เวลาเช้า. บทว่า **นิวาเสตุวา** ได้แก่ ทรงนุ่ง. คำนั้น ท่านกล่าวโดยการผลัดเปลี่ยนจีวรในวิหาร. บทว่า **ปตฺตจิวร-มาทาย** ความว่า ใช้มือถือบาตร ใช้กายถือจีวร อธิบายว่า รับผิดชอบไว้. ได้ยินว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระประสงค์จะเสด็จเข้าไปบิณฑบาต บาตรหिन มีสีดั่งแก้วอินทนิลและแก้วมณีย่อมมาสู่ท่ามกลางพระหัตถ์ทั้งสอง ของพระผู้มีพระภาคเจ้าเหมือนแมลงภู่ มาสู่ท่านกลางดอกปทุมทั้ง ๒ ที่เข็มนานฉะนั้น. อธิบายว่า รับผิดชอบนั้นที่มาถึงแล้วอย่างนี้ด้วยพระหัตถ์ทั้ง ๒ ทรงจีวรที่ห่มเป็น ปริณมทลด้วยพระวรกาย. บทว่า **เตนุปลสงฺกมิ** ความว่า พระองค์ผู้เดียวเสด็จ เข้าไปโดยหนทางที่การงานจะพึงดำเนินไป. ถามว่า ก็เพราะเหตุไรภิกษุทั้งหลายจึงไม่ติดตามพระองค์ไป. ตอบว่า เพราะในกาลใด พระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมมีพระประสงค์จะเสด็จไปในที่ไหน ๆ แต่ผู้เดียว ในเวลาภิกษาจาร พระ- องค์ทรงปิดพระทวาร ทรงประทับนั่งในภายในพระคันธกุฎิ. ภิกษุทั้งหลายรู้ ด้วยสัญญานันนั้นว่า วันนี้พระผู้มีพระภาคเจ้า มีพระประสงค์จะเสด็จเที่ยวบิณฑบาต

แต่พระองค์เดียว พระองค์ได้ทรงเห็นบุคคลที่ควรแนะนำ สักคนหนึ่งเป็นแน่แท้. ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นถือบาตรและจีวรของตน กระทำปทัชฌิมพระคันธกุฎีถวายบังคมแล้วไปอยู่ที่ศึกษาจบ. ในกาลนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงกระทำอย่างนั้น. เพราะเหตุนี้ ภิกษุทั้งหลายจึงไม่ติดตาม

บทว่า **ปริเวสนา วตฺตติ** ความว่า การเลี้ยงอาหาร ของชาวนา ๕๐๐ ผู้นั่งถือภาชนะทองเป็นต้นเหล่านั้นเป็นอันกระทำค้างไว้. บทว่า **เอกมนฺตุ อฏฺฐจฺจติ** ความว่า ประทับยืนในที่ที่คนยืนแล้วพราหมณ์จะเห็นได้ คือในที่สูงมีความผาสุกในทสสนูปจารเห็นปานนั้น.

ก็แล ครั้นพระองค์ประทับยืนแล้วทรงเปล่งรัศมีพระวรกายมีสีเหลืองดังทองธรรมชาติโดยรอบ ไพโรจน์ล่งรัศมีพระจันทร์และพระอาทิตย์ แผ่คลุมโรงงาน ฝาเรือน ต้นไม้และก้อนดิน ที่ใดเป็นต้นของพราหมณ์ ได้เป็นเสมือนทำด้วยทอง ลำดับนั้นพวกมนุษย์กำลังบริโภคน้ำอยู่ก็มี กำลังไถนาอยู่ก็มี ต่างพากันละทิ้งกิจทุกอย่าง เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีพระวรกายประดับด้วยมหาปฐิสถลักษณะ ๓๒ ประการ มีอนุพยัญชนะ ๘๐ เป็นบริวาร และคู่พระพาหาซึ่งงดงามด้วยรัศมีที่แผ่สร้านอกกวาหนึ่ง ทรงรุ่งเรืองด้วยพระสิริราวกะว่าสระปทุมที่เกิดบนแผ่นดิน เพียงดังท้องฟ้าที่มีหมู่ดาวส่องแสงระยิบระยับและเพียงดังสุวรรณบรรพตอันประเสริฐที่ห่อหุ้มด้วยสายฟ้า ต่างล้างมือและเท้าเข้าไปยืนแวดล้อมประคองอัญชลีอยู่. กสิการทวาชพราหมณ์ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าแวดล้อมไปด้วยชนเหล่านั้น เสด็จบิณฑบาตด้วยอาการอย่างนี้ ครั้นเห็นแล้ว จึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้ว่า **อหํ โข สมณ กตฺตมิมิ จ วปามิ จ** ดังนี้.

ถามว่า ก็เพราะเหตุไร พราหมณ์นี้จึงกล่าวอย่างนี้ว่า จัดข้าวปายาสแก่ชน ๒,๕๐๐ คน ด้วยความไม่เลื่อมใสในพระตถาคตผู้แม้ถึงการฝึกฝนและความ

สงบอย่างสูงสุด ผู้นำมาซึ่งความเลื่อมใสโดยรอบ เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส หรือว่าด้วยความตระหนี่ภิกษาในทัพพี. ตอบว่า ไม่ใช่ทั้ง ๒ อย่าง แต่พราหมณ์ เห็นชนไม่อ้อมด้วยการดูพระผู้มีพระภาคเจ้า ทอดทิ้งการงานจึงไม่พอใจว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาทำลายการงานของเรา ฉะนั้น พราหมณ์จึงกล่าวอย่างนั้น. และเพราะพราหมณ์ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสมบูรณ์ด้วยพระลักษณะ คิดว่าถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้านี้จักได้ประกอบกรงานไซ้รู้ พระองค์ก็จักได้เป็นจุกุพามณีนบนศีรยะของพวกมนุษย์ทั่วชมพูทวีป ประโยชน์อะไรจักไม่สำเร็จแก่พระองค์เล่า ด้วยอาการอย่างนี้แล พระองค์ไม่ประกอบกรงานเพราะความเกียจคร้านเสด็จเที่ยววิณฑชบาตในงานวัปปมงคลเป็นต้น ดังนี้ จึงเกิดความไม่พอใจ. ด้วยเหตุฉนั้น พราหมณ์จึงกล่าวว่า อหิ โข สมณ กตامي จ วปามิ จ กสิตุวา จ วิปิตุวา จ ภิญชามิ ดังนี้.

ได้ยินว่า พราหมณ์นั้นมีความประสงค์ดังนี้ว่า การงานทั้งหลายแม้ของเรายังไม่พินาศก่อน เรามิได้เป็นผู้มีลักษณะสมบูรณ์เหมือนท่าน แม้ท่านไถและหว่านแล้วจงบริโภคเกิด ประโยชน์อะไรจะไม่พึงสำเร็จแก่ท่านผู้สมบูรณ์ด้วยลักษณะอย่างนี้เล่า. อีกอย่างหนึ่ง พราหมณ์ได้ฟังว่า เล่ากันมาว่า พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เป็นกุมารเกิดในสักยราชตระกูล ละความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิทรงผนวช เพราะเหตุดังนี้ พราหมณ์รู้ในบัดนี้ว่า ผู้นี้คือผู้นั้นยกขึ้นดิเตียนว่า ท่านละความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิลำบากแล้วจึงกล่าวอย่างนี้. อีกอย่างหนึ่ง พราหมณ์นี้มีปัญญาแก่กล้าจะกล่าวกะพระผู้มีพระภาคเจ้าโดยไม่เลื่อมใสก็หาไม่. แต่ได้เห็นรูปสมบัติของพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงสรรเสริญบุญสมบัติกล่าวอย่างนี้ เพื่อให้มีการพูดจากันบ้าง. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงแสดงพระองค์ว่าเป็นผู้ไถผู้หว่านชั้นเลิศในโลกพร้อมทั้งเทวโลกโดยเป็นเวไนยสัตว์ จึงได้ตรัสว่า อหมิปิ โข พุราหุมน เป็นต้น.

ลำดับนั้น พราหมณ์คิดว่า สมณะนี้กล่าวว่า แม้เราก็ก็ไถ่หว่าน แต่เราไม่เห็นเครื่องไถมีแอกและไถเป็นต้นที่ใหญ่ๆ ของสมณะนี้ สมณะนี้กล่าวเท็จหรือหนอตรวจดูพระผู้มีพระภาคเจ้าตั้งแต่พื้นพระบาทจนถึงปลายพระเกศา เพราะตนสำเร็จวิชาคุณลักษณะ จึงรู้ว่าสมณะนั้นสมบุรณ์ด้วยลักษณะประเสริฐ ๓๒ ประการ เหตุได้สั่งสมบุญญาธิการไว้ เกิดมานะอย่างแรงกล้าว่า ข้อที่สมณะเห็นปานนี้พุดมุสามิใช่ฐานะที่จะเป็นได้ จึงละวาตะว่าสมณะในพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะเรียกพระผู้มีพระภาคเจ้าโดยโคตร จึงกล่าวว่า **น โข ปน มยํ ปสฺสตาม โภโต โคตมสฺส** เป็นต้น. ฝ่ายพระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงแสดงพุทธานุภาพ เพราะเหตุที่ขึ้นชื่อว่ากรกล่าวด้วยเป็นผู้เทียบด้วยธรรมมีมาก่อน เป็นอนุภาพของพระพุทธรเจ้าทั้งหลาย จึงตรัสคำมีอาทิว่า **สทฺฐา พิชํ** ดังนี้.

ถามว่า ก็ในข้อนี้ ความเป็นผู้มีส่วนเสมอด้วยธรรมมีมาก่อน คืออะไร พระผู้มีพระภาคเจ้าถูกพราหมณ์ถามถึงเครื่องไถมีแอกและไถเป็นต้นมิใช่หรือ แต่พระองค์ตรัสว่า **สทฺฐา พิชํ** เป็นต้น เพราะพิชังที่ไม่ถูกถามเทียบกันได้ และเมื่อเป็นเช่นนั้น แม้อ้อยค้ำก็ต่อกัน ไม่ได้ ธรรมคาว่าอ้อยค้ำของพระพุทธรเจ้าทั้งหลายที่ต่อกันไม่ได้ จะมีไม่ได้เลย. พระพุทธรเจ้าทั้งหลายจะตรัสด้วยความที่ธรรมมีมาก่อนเทียบกันไม่ได้ ก็หาไม่. ก็ในข้อนี้ พึงทราบอนุสนธิอย่างนี้ว่า จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้าถูกพราหมณ์ถามถึงการไถ โดยเครื่องไถมีแอกและไถเป็นต้น. ด้วยความอนุเคราะห์พราหมณ์นั้น พระองค์ประสงค์ให้พราหมณ์ทราบเรื่องการไถพร้อมทั้งมูล พร้อมทั้งอุปการะ พร้อมทั้งสัมภาระที่เหลือ พร้อมทั้งผล มิให้ลดน้อยลง ด้วยพระดำริว่า ข้อนี้เขามีได้ถาม เมื่อจะทรงแสดงจำเดิมแต่ต้นมา จึงตรัสคำมีอาทิว่า **สทฺฐา พิชํ** ดังนี้. พิชังในเรื่องนั้น เป็นมูลของการไถ เพราะเมื่อพิชังมีก็ควรทำ เมื่อพิชัง

ไม่มี ก็ไม่ควรทำ แต่ควรทำให้พอเหมาะแก่พีชนั้น เพราะเมื่อมีพีช ชาวนาย่อมไถนา เมื่อไม่มีก็ไม่ไถ. ชาวนาย่อมไถนาย่อมไถนาพอเหมาะแก่พีชเท่านั้น. ไม่ทำให้พร่องด้วยคิดว่า ข้าวกล้าของเราอย่าเสียหาย ไม่ทำให้เกินด้วยคิดว่า ความพยายามของเราอย่าได้ไร้ประโยชน์. ก็เพราะพีชนั้นแหละเป็นมูล ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงการไถตั้งแต่มูล คือทรงแสดงธรรมเบื้องต้นแห่งการไถของพระองค์ โดยความที่พีชคือธรรมเบื้องต้นเทียบได้กับการไถของพราหมณ์นั้น จึงตรัสว่า **สทุธา พีช** ดังนี้. ในข้อนี้แม้ความที่การไถของพราหมณ์เทียบได้ด้วยธรรมเบื้องต้น ก็พึงทราบอย่างนี้.

หากจะมีคำถามว่า เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสเฉพาะที่พราหมณ์ถามเท่านั้น ไม่ตรัสข้อที่ไม่ถามภายหลัง. แก้วว่า เพราะพระองค์เป็นผู้อุปการะแก่พราหมณ์นั้น และเพราะพระองค์เป็นผู้สามารถเชื่อมพระธรรม. จริงอยู่ พราหมณ์นี้เป็นผู้ไม่มีศรัทธาเพราะเกิดในตระกูลมิจฉาที่ปฏิญญิตระกูลหนึ่ง แต่เป็นผู้มีปัญญา ไม่ปฏิบัติในข้อที่มีวิสัยของตนที่เกี่ยวกับผู้อื่น จึงไม่ได้บรรลุคุณวิเศษ. ก็ศรัทธาของพราหมณ์นั้นเพียงปราศจากกิเลสและธรรมฝ่ายดำที่ฟูขึ้น มีลักษณะเพียงความฟ่องใส มีกำลังน้อย เป็นไปกับด้วยปัญญาซึ่งมีกำลัง จึงไม่ทำให้สำเร็จประโยชน์ เหมือนโคที่เทียมในแอกเดียวกับช้าง ดังนั้น ศรัทธาของเขาจึงเป็นเครื่องสนับสนุน ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงสถาปนาพราหมณ์นั้นไว้ในศรัทธา จึงตรัสเนื้อความนี้ที่ควรจะตรัสแม้ในภายหลัง เอาจิตรัสเสียก่อน เพราะความที่ทรงเป็นผู้ฉลาดในเทศนา. ก็ฝนเป็นอุปการะแก่พีช ฝนนั้นพระองค์ตรัสในลำดับนั่นเอง จึงเป็นธรรมชาติที่สามารถ ความข้อนี้พระองค์ควรตรัสแม้ภายหลัง เพราะความที่ทรงสามารถเชื่อมพระธรรม. เครื่องไถอื่น ๆ มีงอนไถและเชือกเป็นต้น เห็นปานนี้ พึงทราบว่า ตรัสก่อนแล้ว.

ในข้อนั้น ศรัทธามีความพอใจเป็นลักษณะ หรือมีความปักใจลง เป็นลักษณะ. บทว่า พิช ได้แก่ พิช ๕ อย่าง คือ พิชเกิดแต่รัก พิชเกิดแต่ลำต้น พิชเกิดแต่ข้อ พิชเกิดแต่ยอด พิชเกิดแต่เมล็ด เป็นที่ ๕ ทั้งหมดนั้นนับว่า พิชเกิดแต่เมล็ดทั้งนั้น เพราะงอกได้.

ในข้อนั้น พิชเป็นมูลกสิกรรมของพราหมณ์ แยกออกเป็นสอง คือ ข้างล่างออกราก ข้างบนออกหน่อ ฉันทิ ศรัทธาเป็นมูลกสิกรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้า ข้างล่างมีศีลเป็นราก ข้างบนมีสมณะและวิปัสสนาเป็นหน่อ ฉันทิ. เหมือนอย่างว่า พิชนั้นรับรสปฐวีธาตุ อาโปธาตุด้วยราก ย่อมเติบโตขึ้นเพื่อรับความแก่สุกแห่งธัญญาชาติด้วยก้าน ฉันทิ ศรัทธาที่รับรสคือสมณะและวิปัสสนาด้วยรากคือศีล เติบโตขึ้นเพื่อรับความแก่กล้าแห่งธัญญาชาติคืออริยผล ด้วยก้านคืออริยมรรค ฉันทิ. อนึ่ง พิชนั้นตั้งอยู่ในพื้นดินที่ดี เจริญงอกงามไพบูลย์ด้วยราก หน่อ ใบ ก้านเง้าและใบอ่อน ให้เกิดน้ำนม ให้สำเร็จเป็นรวงข้าวสาทิ เต็มไปด้วยเมล็ดข้าวสาทิเป็นอันมาก ฉันทิ ศรัทธาที่กัฉันทิ ตั้งมั่นอยู่ในจิตสันดาน เจริญงอกงามไพบูลย์ด้วยวิสุทธิ ๖ ให้เกิดน้ำนมคือญาณทัสสนวิสุทธิ ให้สำเร็จเป็นพระอรหันตผล อันเพียบไปด้วยปฏิสัมภิทาญาณเป็นอนเนก. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า สทุธา พิช ดังนี้

หากจะมีคำถามว่า ก็เมื่อกุศลธรรมกว่า ๕๐ เกิดร่วมกัน เหตุไรจึงตรัสว่า สทุธา พิช ดังนี้. แก้วว่าเพราะทำหน้าที่เหมือนพิช. เหมือนอย่างว่าบรรดากุศลธรรมเหล่านั้น วิญญาณนั้นแลทำหน้าที่รู้แจ้ง ฉันทิ ศรัทธาก็ทำหน้าที่เหมือนพิช (ต้นเหตุ) ฉันทิ. ก็ศรัทธานั้นเป็นมูลเหตุแห่งกุศลธรรมทั้งปวง. เหมือนอย่างทีกล่าวไว้ว่า บทว่า สทุธาธาโต อุปสงกมิ ความว่า ศรัทธาเมื่อเข้าไปหา ย่อมนั่งใกล้ ฯลฯ และแทงตลอดกุศลธรรมนั้นเห็นด้วยปัญญา.

ชื่อว่า **ตโป** เพราะเขาอกุศลธรรมและกาย. คำว่า **ตโป** นี้เป็นชื่อของอินทริยสังวร ความเพียร ชุติและทุกกรกิริยา. แต่ในที่นี้ประสงค์เอาอินทริยสังวร. บทว่า **วฺภูจิ** ได้แก่ ฝนหลายอย่าง เป็นต้นว่า น้ำฝนลมเจือฝน. ในที่นี้ประสงค์เอาน้ำฝน. เหมือนอย่างว่า ข้าวกล้าของพราหมณ์มีพืชเป็นมูล มีน้ำฝนช่วยอย่างดี ย่อมงอกไม่เหี่ยวแห้ง ย่อมผลิตผล ฉนฺไดธรรมทั้งหลายมีศีลเป็นต้น ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ฉนฺนํ มีศรัทธาเป็นมูล มีอินทริยสังวรช่วยอนุเคราะห์ ย่อมงอกงามไม่เหี่ยวแห้ง ย่อมผลิตผล เพราะเหตุฉนฺนํ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า **ตโป วฺภูจิ** ดังนี้.

เม ศัพท์ที่ท่านกล่าวไว้ในคำว่า **ปญฺญา** เม นี้ พึงประกอบแม้ใน. บทต้น ๆ ว่า **สทฺธา เม พิชฺ ตโป เม วฺภูจิ**. ด้วยคำนั้น ท่านแสดงไว้อย่างไร. ท่านแสดงไว้ว่า ลูกก่อนพราหมณ์ เมื่อนาทีท่านหว่านไว้แล้ว ถ้ามีฝน ชื่อนั้นเป็นการดี ถ้าไม่มี ก็จำเป็นต้องให้น้ำก่อน ฉนฺได เราใช้เชื้อคือใจผูกแอกและไถ ซึ่งมึงอนคือหิริให้ติดกัน เทียมโคคือความเพียร ทางด้วยประตักคือสติ เมื่อนานพืชคือศรัทธา ลงในนาคือจิตสันดานของตน ชื่อว่า ฝนไม่มี เราก็ใช้ตะบะคืออินทริยสังวรตลอดกาลเป็นนิจ เป็นน้ำฝนฉนฺนํ.

บทว่า **ปญฺญา** ได้แก่ ปัญญาหลายอย่าง ต่างโดยปัญญาฝ่ายกามาวจร เป็นต้น. แต่ในที่นี้ ท่านประสงค์มรรคปัญญา พร้อมด้วยวิปัสสนา. บทว่า **ยฺคนงฺคฺลํ** ได้แก่ แอกและไถ. เหมือนอย่างว่า พราหมณ์มีแอกและฉนฺได พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงมีปัญญา ๒ อย่าง ฉนฺนํ. ใน ๒ อย่างนั้น แอกย่อมเป็นที่อาศัยของงอนไถ ข้างหน้าติดด้วยงอนไถ เป็นที่อาศัยฉนฺนํ. ช่วยให้ไถงานเดินไปพร้อมกัน ฉนฺได ปัญญาก็ฉนฺนํ ย่อมเป็นที่อาศัยแห่งธรรมทั้งหลาย อันมีหิริเป็นประธาน ฉนฺนํ. อย่างที่ท่านกล่าวไว้ว่า กุศลธรรม

ทั้งหมดยิ่งด้วยปัญญา และว่าผู้ฉลาดทั้งหลายกล่าวว่า ปัญญาประเสริฐที่สุด
ดุจบรรดาดวงดาวทั้งหลาย พระจันทร์ประเสริฐสุด ฉะนั้น ชื่อว่า อยู่ข้างหน้า
เพราะอรรกว่า เป็นหัวหน้าแห่งกุศลธรรม. อย่างที่ท่านกล่าวไว้ว่า สิลก็ดี
สิริกี้ดี และธรรมของสัตว์บุรุษทั้งหลาย ย่อมติดตามคือเคลื่อนตามผู้มีปัญญา.
แต่ปัญญาย่อมเนื่องด้วยหิริอุจจนโถ เพราะไม่เกิดขึ้น โดยปราศจากหิริ
ย่อมเป็นที่อาศัยของเชือกทั้งหลาย โดยเป็นนิสัยปัจจัยของเชือกคือสมาธิ
กล่าวคือใจ ย่อมช่วยให้โคงงานคือวิริยะ เดินไปพร้อมกัน เพราะห้ามการ
ปรารถนารุกเริงไปและความย่อหย่อนเกินไป. โถประกอบด้วยผล ย่อมทำลาย
ความทึบของแผ่นดินในการโถ ทำลายความสืบทอดแห่งมุลดิน ฉันทิ ปัญญา
อันประกอบด้วยสติก็ฉันทินั้น ย่อมทำลายความทึบแห่งธรรมทั้งหลายซึ่งมีกิจคือ
การประชุมแห่งสันตติเป็นอารมณ์ ในเวลาเจริญวิปัสสนา ย่อมทำลายความ
สืบทอดแห่งมุลแห่งกิเลสทั้งปวง. และปัญญานั้นแลเป็นโลกุตรอย่างเดียว.
ส่วนปัญญานอกนี้ ฟังเป็นแต่โลกิยะ. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า
จึงตรัสว่า **ปญฺญา เม ยุกนฺจกฺล.**

ชื่อว่า หิริ เพราะละเอียดแต่ธรรมอันลามก. ด้วยการถือเอาหิรินั้น
แม้โอดตปปะที่ไม่ประกอบด้วยหิรินั้น ก็เป็นอันท่านถือเอาแล้วด้วยหิริศัพท์นั้น.
บทว่า **อิสฺสา** ได้แก่ท่อนแห่งต้นไม้สำหรับทรงตัวแอกและโถ. เหมือนอย่าง
งอนโถของพราหมณ์ย่อมทรงไว้ซึ่งแอกและโถฉันทิ แม้หิริของพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าก็ฉันทินั้น ย่อมทรงไว้ซึ่งแอกและโถกล่าวคือโลกิยะปัญญาและโลกุตร-
ปัญญา. ชื่อว่า ไม่มีหิริก็เพราะไม่มีปัญญา. เหมือนอย่างว่า แอกและโถ
ที่เนื่องด้วยงอนโถ กระทำหน้าที่ไม่ไหว ไม่หย่อน ฉันทิ ปัญญาแม้
เนื่องด้วยหิริก็ฉันทินั้น กระทำหน้าที่ไม่ไหว ไม่หย่อน ไม่ระคนด้วยความ
ไม่มีหิริ. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า หิริ อิสฺสา ดังนี้. ชื่อว่า **มณะ**

เพราะอรรถว่ารู้. คำว่า มนะ นี้ เป็นชื่อของจิต. แต่ในที่นี้ท่านประสงค์
เอาสมาธิที่ประกอบด้วยมนะนั้น โดยยกมนะขึ้นเป็นประธาน. บทว่า โยตุต
ได้แก่เครื่องผูกคือเชือก. เชือกนั้นมี ๓ อย่าง คือเป็นเครื่องผูกแอกกับองไถ ๑
เป็นเครื่องผูกโคงานกับแอก ๑ เป็นเครื่องล่ามโคงานต่อกันกับนายสารถี ๑.
ใน ๓ อย่างนั้น เชือกของพราหมณ์ ย่อมทำองไถแอกและโคงานให้ปฏิบัติ
ในกิจของตน ฉันทโค สมาธิของพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ฉันทนั้น ผูกธรรมคือ
หิริปัญญาและวิริยะเหล่านั้นทั้งหมดไว้ในอารมณ์เดียวกัน โดยสภาวะคือ
ไม่ขาดสาย ให้ปฏิบัติในหน้าที่ของตน. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า มโน โนตุต
ดังนี้.

ชื่อว่า สติ เพราะอรรถว่า ระลึกลงถึงความมีกิจที่ทำไว้นานเป็นต้นได้.
ชื่อว่า ผละ เพราะอรรถว่า ผ่า. ชื่อว่า ปาชนะ เพราะอรรถว่า เป็น
เครื่องขับไป. ในที่นี้ท่านกล่าวว่า ปาชนะ. บทว่า ปาชนะ นั้นเป็นชื่อ
ของประตัก. ผละและประตักชื่อว่า ผลापาชนะ. สติที่ประกอบด้วยวิปัสสนา
และประกอบด้วยมรรคของพระผู้มีพระภาคเจ้า เปรียบเหมือนผละและประตัก
ของพราหมณ์. พิงทราบวินิจฉัยในข้อนี้ดังต่อไปนี้ สติคั่นหาคติของกุศลธรรม
ทั้งหลาย หรือทำให้ปรากฏในอารมณ์ ย่อมรักษาไถคือปัญญา เหมือนผล
รักษาไถ และไปข้างหน้าไถนั้น. ด้วยเหตุนี้แหละ สตินั้นท่านจึงกล่าวว่
อารกฺโข เครื่องรักษา คุณในประโยคมีอาทิว่า สตารกฺเขน เจตสา วิหริ
มีใจมีสติเป็นเครื่องรักษาอยู่ ดังนี้. ก็ปัญญานั้นมีสติอยู่ข้างหน้า ทำให้
ไม่หลงลืม ด้วยว่าปัญญาย่อมรู้ชัดด้วยธรรมที่สติอบรมแล้ว มิใช่ด้วยความ
หลงลืม. เหมือนอย่างว่า ประตักแสดงภัย คือการแทงโคงานทั้งหลาย ไม่ให้
เกี่ยวคร้าน ป้องกันเดินนอกทาง ฉันทโค สติก็ฉันทนั้น แสดงภัยคืออบายแก่
โคงานคือวิริยะ ไม่ให้เกี่ยวคร้าน ป้องกันอโคจรกล่าวคือกามคุณ แล้วประกอบ

ไว้ในกัมมัฏฐาน ป้องกันเดินออกนอกทาง. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า
สติ เม ผาลปาจน์ ดังนี้.

บทว่า กายคุตุโต ได้แก่คุ้มครองด้วยกายสุจริต ๓ อย่าง. บทว่า
วจีคุตุโต ได้แก่คุ้มครองด้วยวจีสุจริต ๔ อย่าง. ก็ด้วยคำมีประมาณเท่านี้
เป็นอันท่านกล่าวปาติโมกขสังวรศีลแล้ว. ในชื่อว่า อาหาร อูทเร ยโต
นี้ มีความว่า สรรวมในปัจจัยทั้ง ๔ อย่าง เพราะท่านสงเคราะห์ปัจจัยทุกอย่าง
ด้วย मुखคืออาหาร อธิบายว่า สรรวมแล้ว คือปราศจากอุปกิเลส. ด้วยคำนี้
เป็นอันท่านกล่าวอาชีวาปริสุทธศีลแล้ว. บทว่า อูทเร ยโต ได้แก่ สรรวม
ในท้อง คือ สรรวม คือ บริโภคพอประมาณ. ท่านอธิบายไว้ว่า รู้จักประมาณ
ในอาหาร. ด้วย मुखคือความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคนี้ เป็นอัน
ท่านกล่าวการเสพเฉพาะปัจจัยสันนิสสิตศีลแล้ว. ถามว่า ด้วยข้อนี้ ท่าน
แสดงความอย่างไร. ตอบว่า ท่านแสดงความว่า พรหมณ์ ท่านหว่านพืช
แล้ว ล้อมด้วยรั้วหนามรั้วต้นไม้หรือกำแพง เพื่อรักษาข้าวกล้า ผุงโคกระบือ
และเนื้อทั้งหลายเข้าไปไม่ได้ แย่งข้าวกล้าไม่ได้ เพราะการล้อมนั้น ฉันท
เรตถาคตก็ฉันทนั้น หว่านพืช คือ ศรัทธาเป็นอันมากแล้ว ล้อมรั้ว ๓ ชั้น
ได้แก่ควบคุมกาย ควบคุมวาจา และควบคุมอาหาร เพื่อรักษากุศลธรรม
นานาประการ ผุงโคกระบือและเนื้อกล่าวคืออกุศลธรรมมีรากะเป็นต้น เข้าไป
ไม่ได้ แย่งข้าวกล้าคืออกุศลนานาประการของเราไปไม่ได้เพราะการล้อมรั้วนั้น.

การพูดไม่ผิดด้วยอาการ ๒ อย่าง ชื่อว่า สัจจะ ในคำว่า สจฺจ
กโรมิ นิทฺถานํ นี้. บทว่า นิทฺถานํ ได้แก่ ตัด เกี่ยว ถอน. แลคำนี้
พึงทราบว่าเป็นทุติยาวิภัตติ ใช้ในอรรถแห่งตติยาวิภัตติ. ก็ในคำนี้มีเนื้อความ
ดังนี้ว่า เราคายหญ้า (คือวาจา सबปรับ) ด้วยคำสัตย์. คำนี้มีอธิบายว่า
ท่านทำการไถภายนอก ใช้มือหรือมีดคายหญ้าที่ทำข้าวกล้าให้เสีย ฉันท

แม้เราก็นั้น ไถในภายในแล้ว ใช้สัจจะคายหญ้าคือการกล่าวตลาดเคลื่อนที่ประทุษร้าย ข้าวกล้าคือกุศล. อีกอย่างหนึ่ง ฟังทราบสัจจะในคำว่า **สจฺจํ กโรมิ นิทฺทานํ** นี้ หมายถึงเอาธาตุตัญญาณ. ท่านแสดงว่า เราทำการคายหญ้ามีอรรถตัญญาณเป็นต้นด้วยธาตุตัญญาณนั้น. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **นิทฺทานํ** ความว่า ตัด เกี่ยว ถอนขึ้น. ท่านแสดงว่า ท่านใช้ทาสหรือกรรมกรให้คายเป็นตัดเกี่ยวถอนหญ้าทั้งหลาย ด้วยคำว่า จงคายหญ้าทั้งหลาย ฉันทใด เราก็นั้นนั้นใช้สัจจะคายหญ้า. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **สจฺจํ** ได้แก่ ทิฏฐิสัจจะ ความว่า เราทำการคายหญ้านั้น คือ ตัดสิ่งที่ควรตัด เกี่ยวสิ่งที่ควรเกี่ยว ถอนสิ่งที่ควรถอน. ในวิกัปทั้ง ๒ เหล่านี้ ควรประกอบเนื้อความด้วยทุติยา-วิภัตติเท่านั้น.

ในคำว่า **โสรัจฺจํ เม ปโมจฺจํ** นี้ สัตถ์คือการไม่ล่วงละเมิดทางกาย การไม่ล่วงละเมิดทางวาจาฉันทนั้นแหละ ท่านกล่าวว่า **โสรัจฺจํ** ชื่อนั้นท่านไม่ประสงค์. ก็คำว่า **โสรัจฺจํ** นั้น ท่านกล่าวไว้ด้วยคำว่า **กายคุตุโต** เป็นต้นเท่านั้น. แต่ท่านประสงค์เอาอรหัตผล. ก็พระอรหัตผลนั้น ท่านเรียกว่า **โสรัจฺจํ** เพราะความยินดีในพระนิพพานอันดี. บทว่า **ปโมจฺจํ** ได้แก่ สละโยคกิเลสเครื่องประกอบ. คำนี้มีอธิบายว่า การปลดเปลื้องของท่าน ย่อมไม่เป็นการปลดเปลื้องเลย เพราะต้องประกอบในเวลาเย็น ในวันที่สอง หรือในปีหน้าแม้อีก ฉันทใด การปลดเปลื้องของเราหาเป็นฉันทนั้นไม่. ขึ้นชื่อว่า การปลดเปลื้องในระหว่างของเรามาไม่มี. เพราะเราเทียมโง่งานคือความเพียรที่ไถ คือปัญญา จำเดิมแต่ครั้งพระทศพลพระนามว่าทีปังกร ไถเป็นการใหญ่ สิ้นสื่อสงฆ์แสนกัป ก็ยังไม่พิน トラบเท่าที่ยังไม่บรรลุลสัมมาสัมโพธิญาณ. ก็เมื่อใดเราใช้เวลาทั้งหมดนั่งเหนือปราศิตบัลลังก์ ณ โคนโพธิพฤกษ์. พระอรหัตผลที่มีคุณทั้งปวงเป็นบริวารก็เกิดขึ้น เมื่อนั้น เราปล่อยวาง

พระอรหันต์ผลนั้นด้วยการระงับความขวนขวายทุกอย่าง บัดนี้จักไม่ประกอบต่อไป ทรงหมายเนื้อความดังว่ามานี้ จึงตรัสว่า โสจรุจ เม ปโมจัน.

บทว่า วิริย ในคำว่า วิริย เม ชุรโรชยุหิ นี้ ได้แก่ การปรารภความเพียรทางกายและทางจิต. บทว่า ชุรโรชยุหิ ความว่า นำไปในฐานะอธิบายว่า นำฐานะไป. เหมือนอย่างว่า ไถที่พราหมณ์ชักไปและดึงไปในฐานะย่อมทำลายแผ่นของดินและการสืบต่อแห่งมูลดิน ฉนั้นใด ไถคือปัญญาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าชักมาด้วยความเพียร ก็ฉนั้นนั้น ย่อมทำลายแผ่นกิเลสตามที่กล่าวแล้ว และทำลายการสืบต่อแห่งกิเลส. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า วิริย เม ชุรโรชยุหิ. อีกอย่างหนึ่ง. สภาวะที่นำฐานะเบื้องต้นไป ชื่อว่า ฐานะ สภาวะที่นำฐานะเดิมไป ชื่อว่า ุโรชยุหิ ฐานะและุโรชยุหิ ชื่อว่า ชุรโรชยุหิ ชุรโรชยุหิ อันต่างด้วยโคลงาน ๔ ตัว ในไถแต่ละไถของพราหมณ์ เมื่อนำไปทำหน้าที่กำจัดรากหญ้าที่เกิดขึ้น ๆ และทำความสมบูรณ์แห่งข้าวกล้าให้สำเร็จฉนั้นใด ชุรโรชยุหิ อันต่างด้วยความเพียรคือสัมมัปปธาน ๔ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ฉนั้นนั้น เมื่อนำมาย่อมทำหน้าที่กำจัดอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว ๆ และทำความสมบูรณ์แห่งกุศลให้สำเร็จ. เพราะเหตุนี้จึงตรัสว่า วิริย เม ชุรโรชยุหิ ดังนี้.

ในคำว่า โยคกฺขเมธาธิวาหนิ นี้มีวินิจฉัยว่า พระนิพพาน ชื่อว่า โยคกฺขเมธา เพราะเป็นแดนเกษมจากโยคะทั้งหลาย. พระนิพพานนั้น ชื่อว่า อธิวาหนะ เพราะนำไปเจาะจงหรือว่านำไปเฉพาะหน้า การนำไปเฉพาะหน้า ซึ่งธรรมอันเกษมจากโยคะ. ชื่อว่า โยคกฺขเมธาธิวาหนะ. ท่านกล่าวคำอธิบายไว้ดังนี้ว่า ชุรโรชยุหิของท่านที่นำมุ่งไปทิศใดทิศหนึ่งมีปรัตถิมทิศเป็นต้น ฉนั้นใด ชุรโรชยุหิของเรา ย่อมนำมุ่งตรงต่อพระนิพพานก็ฉนั้นนั้น. ชุรโรชยุหิที่เรานำไปอย่างนี้ ชื่อว่าไปไม่หวนกลับ คือ ไปจำเดิมแต่เวลาที่

พระพุทธเจ้าพระนามว่าที่ปึงกร ไม่หวนกลับเหมือนธูโรรัยหะ (ของท่าน) นำ
ไถไปถึงที่สุดนา ยังกลับมาอีก. อีกอย่างหนึ่ง เพราะกิเลสที่เราละได้ด้วยมรรค
นั้น ๆ ไม่จำต้องละรำไป เหมือนหญ้าที่ตัดด้วยไถของท่าน จำต้องตัดในเวลา
ต่อมาอีก ฉะนั้น ธูโรรัยหะละไม้คือกิเลสที่เห็นแล้วด้วยปฐมมรรค ละกิเลส
หายาบ ๆ ด้วยทุติยมรรค ละกิเลสที่เป็นอนุสัยด้วยตติยมรรค ละกิเลสทุกอย่าง
ด้วยจตุตถมรรค ไปไม่หวนกลับด้วยอาการอย่างนี้. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **คจฺจติ
อนิวตฺตํ** ความว่า เป็นธรรมชาติเว้นการไม่กลับไปเลย. บทว่า **ตํ โยคธูร-
โรธฺรยํ** ในคำว่า **ธูโรธฺรยํ** นี้ พึงทราบความอย่างนี้ ก็ธูโรรัยหะของ
เราเมื่อไปโดยประการที่ธูโรรัยหะของท่านไม่ไปยังที่นั่น แต่ธูโรรัยหะของ
เรานั้น ย่อมไปสู่ที่ชานาไปแล้ว ไม่เศร้าโศกปราศจากฐลี ไม่เสียใจ. บทว่า
ยตุถ คนฺตุวา น โสจติ ความว่า ชานาเช่นเราเตือนการนำธูระไปด้วย
ความเพียรนั้นด้วยประตัก คือ สติไปในที่ใด ไม่เศร้าโศก ปราศจากฐลี ไม่
เสียใจ ถึงที่นั่นทั้งหมด กล่าวคืออมตนิพพานอันเป็นที่ถอนลูกศรคือความโศก
บัดนี้ เมื่อจะทรงย่ำคำลงท้ายจึงตรัสคาถาว่า **เอวเมสา กสิ** ดังนี้
เป็นต้น. ข้อนี้มีเนื้อความสังเขปดังต่อไปนี้ จงเห็นเถิดท่านพราหมณ์ พืช
คือศรทธานี้ น้ำฝนคือตบะช่วยเหลือแม้การไถ เราใช้เชือกคือใจผูกแอกและ
ไถคือปัญญาและงอนไถคือหิริไว้ด้วยกัน ใช้ไถคือปัญญาตอกผลคือสติ ยึด
ประตักคือสติคุ้มครองด้วยการควบคุมกายวาจาและอาหาร ใช้สัจจะเป็นเครื่อง
คายนหญ้า นำธูโรรัยหะคือความเพียรซึ่งให้เกิดโสรัจจะมุ่งตรงพระนิพพานอัน
เป็นแดนเกษมจากโยคะไม่ถอยกลับ ไถแล้วการไถให้ถึงสามัญญผล ๔ อย่าง
ซึ่งเป็นที่สุดแห่งการงาน ดังนี้. บทว่า **สา โหติ อมตปฺผลา** ความว่า
การไถนี้นั้นย่อมมีผลเป็นอมตะ. พระนิพพานท่านเรียกว่าอมตะ. อธิบายว่า
การไถนี้นั้นมีพระนิพพานเป็นอนิสงส์. การไถนี้นั้นจะมีผลเป็นอมตะเฉพาะเรา

ผู้เดียวเท่านั้นก็หามิได้ ใคร ๆ จะเป็นกษัตริย์พราหมณ์แพศย์สุทรก็ตาม
คฤหัสถ์หรือบรรพชิตก็ตาม ไถอย่างนี้ ครั้นไถอย่างนี้แล้ว เขาทั้งหมด ย่อม
พ้นทุกข์ทั้งปวงโดยแท้แล.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเทศนาแก่พราหมณ์ ยกพระนิพพานแสดงเป็น
เรื่องสุดท้าย จบลงด้วยอศคือพระอรหัต ด้วยประการฉะนี้. ต่อแต่นั้น
พราหมณ์ฟังพระธรรมเทศนาซึ่งมีเนื้อความลึกซึ้งแล้ว ทราบว่าคนบริโภคผล
แห่งการไถนาของเรา ย่อมจะหิวในวันรุ่งขึ้นเป็นแน่ แต่คนบริโภคผลแห่งการ
ไถที่เป็นอมตะนี้ ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ดังนี้ มีความเลื่อมใส เมื่อจะแสดงทำ
อาการเลื่อมใส จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ภุชฺชตุ ภว โคตโม ดังนี้. คำทั้ง
หมดและคำนอกจากนั้น เราอธิบายเนื้อความไว้แล้วทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาสีสุตที่ ๑

๒. อุทัยสูตร

ว่าด้วยติดในรส

[๖๗๗] สาวัตถินิทาน.

ครั้งนั้นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนั่งแล้ว ทรงถือบาตรและ
จีวร เสด็จเข้าไปยังที่อยู่ของอุทัยพราหมณ์. ลำดับนั้น อุทัยพราหมณ์เอาข้าว
ใส่บาตรถวายพระผู้มีพระภาคเจ้าจนเต็ม.

[๖๗๘] แม้ครั้งที่ ๒ ในเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนั่งแล้ว
ทรงถือบาตรและจีวรเสด็จเข้าไปยังที่อยู่ของอุทัยพราหมณ์.

ลำดับนั้น อุทัยพราหมณ์เอาข้าวใส่บาตรถวายพระผู้มีพระภาคเจ้าจนเต็ม.

[๖๗๕] แม้ครั้งที่ ๓ เวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนั่งแล้ว ทรงถือบาตรและจีวรเสด็จเข้าไปยังที่อยู่ของอุทัยพราหมณ์ แม้ในครั้งที่ ๓ อุทัยพราหมณ์เอาข้าวใส่บาตรถวายพระผู้มีพระภาคเจ้าเต็มแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระสมณโคดมนี้คิดในรส (ติดใจในอาหาร) จึงเสด็จมาบ่อย ๆ.

[๖๗๖] พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า

กสิกรย่อมหวานพีชบ่อย ๆ ฝนย่อม
ตกบ่อย ๆ ชวานาย่อมไถนาบ่อย ๆ แวน
แคว้นย่อมบริบูรณ์ด้วยธัญชาติบ่อย ๆ ยา
จกย่อมขอบ่อย ๆ ทานบดีก็ให้บ่อย ๆ
ทานบดีให้บ่อย ๆ แล้ว ก็เข้าถึงสวรรค์
บ่อย ๆ ผู้ต้องการน้ำนมย่อมรีดนมบ่อย ๆ
ลูกโคย่อมเข้าหาแม่โคบ่อย ๆ บุคคล ย่อม
ลำบากและดิรรนบ่อย ๆ คนเขลาย่อมเข้า
ถึงครรภ์บ่อย ๆ สัตว์ย่อมเกิดและตายบ่อย ๆ
บุคคลทั้งหลายย่อมนำซากศพไปป่าช้า
บ่อย ๆ ส่วนผู้มีปัญญาถึงจะเกิดบ่อย ๆ ก็
เพื่อได้มรรคแล้วไม่เกิดอีก ดังนี้.

[๖๗๗] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว อุทัยพราหมณ์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคดม ภามิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคดม ภามิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระองค์ทรงประกาศ

ธรรมโดยอเนกปริยาย คุณงามายาชนะที่คิดว่า เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คน
หลงทาง ส่องประทีปในที่มืด ด้วยหวังว่าคนมีจักษุจกมองเห็นรูปได้ ข้าแต่
ท่านพระโคตม ข้าพระองค์ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้ากับพระธรรมและพระ
ภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ของพระองค์ทรงจำข้าพระองค์ว่า เป็นอุบาสกผู้ถึง
พระรัตนตรัยเป็นสรณะจนตลอดชีวิต ตั้งแต่วินาทีนี้เป็นต้นไป.

อรรถกถาอุทยสูตรที่ ๒

ในอุทยสูตรที่ ๒ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า โอทเนน ปุเรติ ความว่า พราหมณ์เอาข้าวพร้อมด้วยแกง
และกับที่เขาจัดไว้เพื่อคนใส่บาตรจนเต็มถวายเป็นอันดี. ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงตรวจดูโลกเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นพราหมณ์นั้น ทรงปฏิบัติพระสรีระแต่
เข้าที่เดียว เสด็จเข้าพระคันธกุฎี ทรงปิดประตูแล้วประทับนั่ง ทรงเห็นโกษณะ
ที่เขายกเข้าไปไว้ใกล้พราหมณ์ ถ้าฟังพระองค์เดียวเท่านั้นทรงคล่องบาตรที่
จะงอยบ่า เสด็จออกจากพระคันธกุฎี เสด็จถึงประตูพระนครทรงนำบาตรออก
แล้วเสด็จเข้าภายในพระนคร ทรงดำเนินไปตามลำดับ ประทับยืนอยู่ที่ซุ้มประตู
บ้านพราหมณ์. พราหมณ์เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วได้ถวายเป็นโภชนะที่เขาจัด
แถมมาเพื่อตน. คำว่า โอทเนน ปุเรติ นี้ท่านกล่าวหมายเอาโภชนะนั้น. บทว่า
ทุกฺขิมฺปิ ได้แก่แม้ในวันที่ ๒. บทว่า ตติยมฺปิ ได้แก่แม้ในวันที่ ๓ ได้ยิน
ว่า ในระหว่างที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปประตูเรือนพราหมณ์ติด ๆ กัน
ตลอด ๓ วัน ไม่มีใคร ๆ ที่สามารถจะลุกขึ้นรับบาตรได้. มหาชนได้ยืนแลดู
อยู่เหมือนกัน.

บทว่า **เอตทโวจ** ความว่า พราหมณ์แม่ถวายจนเต็มบาตรตลอด ๓ วัน ก็มีได้ถวายเป็นด้วยศรัทธา. พราหมณ์บริโภคโดยมิได้ถวายแม่เพียงภิกษาแก่ บรรพชิตที่มาขึ้นอยู่ยังประตูเรือน แต่ได้ถวายเพราะกลัวถูกติเตียนว่า บรรพชิต มาขึ้นถึงประตูเรือนแล้ว แม่เพียงภิกษาก็ไม่ถวาย กินเสียเอง ดังนี้. และเมื่อ ถวาย ๒ วันแรกถวายแล้วมิได้พูดอะไร ๆ เลย กับเข้าบ้าน. ทั้งพระผู้มีพระ ภาคเจ้ามิได้ตรัสอะไร ๆ เหมือนกัน เสด็จหลีกไป แต่ในวันที่ ๓ พราหมณ์ไม่ อาจจะอดกลั้นไว้ได้ จึงได้กล่าวคำนี้ว่า **ปกฏุโก** ดังนี้เป็นต้น. แม้พระผู้ มีพระภาคเจ้าก็ได้เสด็จไปจนถึงครั้งที่ ๓ ก็เพื่อจะทรงให้เขาเปล่งวาจาขึ้นนั่นเอง. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปกฏุโก** ได้แก่คิดในรส.

พระศาสดาทรงสดับคำของพราหมณ์แล้ว ตรัสว่า ท่านพราหมณ์ ท่านถวายบิณฑบาตตลอด ๓ วัน ยังย่อท้ออยู่ ในโลกมีกรรม ๑๖ ประการที่ ควรทำบ่อย ๆ ดังนี้ เพื่อจะทรงแสดงกรรมเหล่านั้น จึงทรงเริ่มพระกรรม เทศนาว่า **ปุนปฺปุนิ เจว วปฺนุติ พิช** ดังนี้. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปุนปฺปุนิ เจว วปฺนุติ** ท่านกล่าวไว้ในสัสสวารหนึ่งแล้ว แม้ในสัสสวารอื่น ๆ ชวนาข่อมหวานโดยไม่ท้อแท้เลยว่า เท่านั้นพอละ ดังนี้. บทว่า **ปุนปฺปุนิ วสุตติ** ความว่า มิใช่ตกวันเดียวหยุด. ตกอยู่แล้ว ๆ เล่า ๆ ทุก ๆ วัน ทุก ๆ ปี ชนบท ข่อมมั่งคั่งด้วยอาการอย่างนี้. ฟังทราบนัยแห่งเนื้อความในทุก ๆ บทโดย อุบายนี้.

ในบทว่า **ยาจกา** นี้ พระศาสดาทรงแสดงอ้างถึงพระองค์เพราะความ ที่พระองค์ทรงฉลาดในเทศนา. บทว่า **จิรณิกา** ได้แก่ผู้ริคนมโคเพราะน้ำ นมเป็นเหตุ. จริงอยู่ ชนเหล่านั้นไม่ปรารถนาคันคาวเดียวเท่านั้น อธิบาย ว่า ข่อมปรารถนาริดโคนมบ่อย ๆ. บทว่า **กิลมฺติ ผนุติ จ** ความว่า สัตว์นี้ข่อมลำบากและคืนรนด้วยอิริยาบถนั้น ๆ. บทว่า **คพฺภ** ได้แก่ท้องสัตว์

ดิรัจฉานมีสุนัขบ้านและสุนัขจิ้งจอกเป็นต้น. บทว่า สิวลิก ได้แก่ป่าช้า.
อธิบายว่า นำสัตว์ตายแล้วไปในป่าช้านั้นบ่อย ๆ. บทว่า มคฺคณฺจ ลทฺธา
อปฺนพฺภวาย ความว่า พระนิพพานชื่อว่ามรรค เพราะไม่เกิดอีก อธิบายว่า
ได้พระนิพพานนั้น.

บทว่า เอวํ วุตฺเต ความว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับยืนอยู่
ระหว่างถนนนั้นและ ทรงแสดงปฏิกุณฺณธรรม ๑๖ ประการ ได้ตรัสอย่างนี้.
บทว่า เอตทโวจ ความว่า ในที่สุดเทศนา พราหมณ์พร้อมด้วยบุตรภรรยา
พวกมิตรและญาติ เลื่อมใส ถวายบังคมแทบพระยุคลบาทของพระผู้มีพระ
ภาคเจ้า กล่าวคำนี้ว่า อภิกฺกนฺตํ โภ เป็นต้น.

จบบรรณกถาอุทฺยสูตรที่ ๒

๓. เทวहितสูตร

ว่าด้วยการให้ไทยธรรม

[๖๘๒] พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อาราม
ของอนาถปิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี.

สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประจวรด้วยโรคลม.

ท่านพระอุปัชฌายะ เป็นอุปัชฌาย์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเรียกท่านพระอุปัชฌายะมาตรัสว่า
อุปัชฌายะ เธอจงรู้ นำร้อนเพื่อฉัน ท่านพระอุปัชฌายะทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้า
แล้ว นุ่งสบงถือบาตรและจีวรเข้าไปยังที่อยู่ของเทวहितพราหมณ์ แล้วยืนนั่ง
อยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๖๘๓] เทวहितพราหมณ์ได้เห็นท่านพระอุปัชฌายะขึ้นนั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ได้กล่าวกะท่านพระอุปัชฌายะด้วยคาถาว่า

ท่านเป็นสมณะศิระโกลัน ครองผ้า
สังฆาภีขึ้นนั่งอยู่ ท่านปรารถนาอะไร
แสวงหาอะไร มาเพื่อขออะไรหรือ.

[๖๘๔] ท่านพระอุปัชฌายะตอบว่า

พระสุคตมุนีเป็นอรหันต์ในโลก
ประจวบด้วยโรคลม ถ้ามีน้ำร้อน ขอบท่าน
จงถวายแก่พระสุคตมุนีเกิดพราหมณ์ ฉัน
ปรารถนาจะเอาไปถวายพระผู้มีพระภาคเจ้า
ในบรรดาผู้ที่ควรแก่การบูชา.

[๖๘๕] ครั้งนั้น เทวहितพราหมณ์ให้บุรุษ (คนใช้) ถือกาน้ำร้อนและห่อน้ำอ้อย (ตามไป) ถวายท่านพระอุปัชฌายะ.

ลำดับนั้น ท่านพระอุปัชฌายะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ายังที่ประทับ แล้วอัญเชิญให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสนาน และละลายน้ำอ้อยด้วยน้ำร้อน แล้วถวายพระผู้มีพระภาคเจ้า.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหายประชวรนั้น.

[๖๘๖] ต่อมา เทวहितพราหมณ์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ายังที่ประทับแล้ว ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้วนั้น ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

เทวहितพราหมณ์นั้น ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาว่า

พึงให้ไทยธรรมที่ไหน ทานอัน
บุคคลให้ที่ไหนมีผลมาก ทักขิณาสำเร็จ
ในที่ไหน แก่บุคคลผู้บูชาอย่างไร.

[๖๘๗] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า

ผู้รู้ชั้นที่เคยกอาศัยมาก่อน แล
เห็นสวรรค์และอบาย บรรลุพระอรหัต
อันเป็นที่สันชาติ อยู่จบแล้วเพราะรู้ยิ่ง
เป็นมุนี พึงให้ไทยธรรมในผู้นี้ ทานที่ให้
แล้วในผู้นี้มีผลมาก ทักขิณาย่อมสำเร็จ
แก่บุคคลผู้บูชาอย่างนี้แหละ.

[๖๘๘] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว เทวहितพราหมณ์ได้
กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่ท่านพระโคตม ภามิตของพระองค์
แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่ท่านพระโคตม ภามิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระองค์
ทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย ดุจหงายภาชนะที่คว่ำ เปิดของที่ปิด
บอกทางแก่คนหลงทาง ส่องประทีปในที่มืด ด้วยหวังว่า คนมีจักษุจักมอง
เห็นรูปได้ ข้าแต่ท่านพระโคตม ข้าพระองค์ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า กับ
พระธรรม. และพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระองค์จงทรงจำข้าพระองค์ว่า
เป็นอุบาสก ผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

อรรถกถาเทวहितสูตร

ในสูตรที่ ๓ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:-

บทว่า วาเทหิ ได้แก่ ด้วยลมในท้อง. เล่ากันมาว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกระทำทุกกรกิริยา ๖ พรรรยา ทรงนำเอาถั่วเขียวและถั่วพู เป็นต้นอย่างละลายพวยมือนาเสวย ลมในพระอุทรกำเริบเพราะเสวยไม่ดีและบรรทมลำบาก. สมัยต่อมา ทรงบรรลुพระสัมโพธิญาณแล้ว แม้เสวยโภชนะประณีตอาหารนั้นก็ยังไม่ปรากฏตัวเป็นระยะ ๆ คำนี้ท่านกล่าวหมายเอาอาหารนั้น. บทว่า อุปลฐาโก โหติ ความว่า เป็นอุปลฐากในคราวยังไม่มีอุปลฐากประจำตอนปฐมโพธิกาล. ได้ยินว่า ในเวลานั้น บรรดาพระอสีติมหาเถระ ผู้ที่ไม่เคยเป็นอุปลฐากของพระศาสดาไม่มี. ก็พระเถระเหล่านี้ คือ พระนาคสมณะ พระอุปวาณะ พระสุนักขัตตะ พระจุนทะ พระสมณุตตะสะ พระสาครตะ พระเมฆิยะ เป็นอุปลฐากที่มีชื่อมาในบาลี แต่ในเวลานี้ พระอุปวาณะเถระลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ ได้อุปลฐากพระผู้มีพระภาคเจ้าทุกอย่าง เช่นกวาดบริเวณ ถวายไม้ชำระพระหนต์ จัดถวายน้ำสรง ถือบาตรจีวรตามเสด็จ. บทว่า อุปสงกมิ ด้วยยามว่า ได้ยินว่า ตลอดเวลา ๒๐ ปี ในปฐมโพธิกาล ป่าปราศจากควันไฟ แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ยังมิได้ทรงอนุญาต ที่ต้มน้ำแก่ภิกษุทั้งหลาย ก็พราหมณ์นั้นให้ทำเตาเป็นแถว ยกภาชนะใหญ่ ๆ ขึ้นตั้งบนเตา ให้ทำน้ำร้อนแล้วขายน้ำร้อนพร้อมกับผงสำหรับอาบน้ำเป็นต้นเลี้ยงชีพ. ผู้ประสงค์อาบน้ำไปในที่นั้นแล้วให้ราคา (ซื้อ) อาบน้ำลูบไล้ด้วยของหอม ประดับดอกไม้แล้วหลีกไป. เพราะฉะนั้น พระเถระจึงเข้าไปในที่นั้น.

บทว่า **กั ปตถยาน** ได้แก่ปรารถนาอะไร บทว่า **กั เอล**

ได้แก่แสวงหาอะไร. บทว่า **ปุชิต** **ปุชเนยฺยาน** ความว่า พระเถระเริ่มกล่าวสดุดีพระทศพลนี้. ท่านกล่าวคำนี้ไว้ว่า ได้ยินว่า พระเถระไปเพื่อคิลานเภสัช กล่าวสรรเสริญภิกษุไข้ ดังนี้. จริงอยู่ พวกมนุษย์ได้ฟังคำสรรเสริญแล้ว ย่อมสำคัญเภสัชที่ควรถวายโดยเคารพ. ภิกษุไข้ได้เภสัชอันเป็นสัปปายะแล้ว ย่อมหายไข้จับพลันทีเดียว ความจริงเมื่อจะกล่าว ไม่ควรกล่าวพาดพิงไปถึงฉานวิโมกข์สมบัติและมรรคผล. แต่ควรกล่าวอาคมนียปฏิบัติทาอย่างนี้ คือ ผู้มีศีล มีความสะอาด มักรังเกียจ พหูสูต ทรงไว้ซึ่งนิกายเป็นที่มาผู้ตามรักษาริยวงศ์. บทว่า **ปุชเนยฺยาน** ความว่า พระอสีติมหาเถระ ชื่อว่า **ปุชเนยฺยา** เพราะโลกพร้อมทั้งเทวโลกควรบูชา. ท่านเหล่านั้นนั่นแล ชื่อว่า **สกุเรยฺยา** เพราะควรสักการะ ชื่อว่า **อปจินฺเนยฺยา** เพราะควรทำความนอบน้อมแก่ท่านเหล่านั้นทีเดียว. พระเถระเมื่อประกาศคุณของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้อันเทวดาและมนุษย์เหล่านั้นบูชาสักการะนอบน้อม ดังนี้ จึงกล่าวอย่างนี้. บทว่า **หาคเว** แปลว่า เพื่อนำไป.

บทว่า **ผาณิตฺตส จ ปุณฺ** ได้แก่ก่อนน้ำอ้อยใหญ่ที่ปราศจากจีเฝ้า ได้ยินว่า พราหมณ์นั้น ถามว่า พระสมณโคดมทรงไม่สบายเป็นอะไร ได้ทราบว่า ลมในท้อง จึงกล่าวว่า ถ้าเช่นนั้น พวกเราจักยาในเรื่องนี้ ต่อแต่นี้ขอท่านจงเอาน้ำน้อยหนึ่งละลายน้ำอ้อยนี้ ถวายให้ทรงดื่มในเวลาทรงเสร็จพระเสโทจักชิมออกภายนอกพระสรีระด้วยน้ำร้อน ลมในท้องจักหายด้วยยานี้ ด้วยประการฉะนี้ พระสมณโคดมจักทรงสำราญ ด้วยอาการดัง ว่ามาน ดังนี้แล้ว จึงได้ถวายใส่ลงในบาตรพระเถระ.

บทว่า **อุปฺสงฺกมิ** ความว่า ได้ยินว่า เมื่ออาพาธนั้นสงบแล้ว ได้เกิดเรื่องพิสดารว่า เทวहितพราหมณ์ถวายเภสัชแก่พระตถาคต โรคสงบเพราะ

แก่ชัชนันนั่นเอง นำอัสจรรย์ ทานของพราหมณ์เป็นบรมทาน. พราหมณ์ ผู้ประสงค์ชื่อเสียง ได้ฟังดังนั้นแล้ว เกิดโสมนัสว่า กิตติศัพท์ของเราจะจรไป แม้ด้วยเหตุเพียงเท่านี้เอง ประสงค์จะให้เขารู้เรื่องที่ตนกระทำแล้ว ในขณะที่ นั้นเอง เข้าไปเฝ้าทำความคุ้นเคยในพระทศพล.

บทว่า ทชฺชา แปลว่า ฟังให้. บทว่า กถํ หิ ยชฺมานสุตฺต ได้แก่ บุษาดด้วยเหตุอะไร. บทว่า อิชฺฌติ ได้แก่มีผลมาก. บทว่า โย เวทิ ความว่า ได้กระทำผู้รู้ทั่วถึงให้ปรากฏชัด. ปาฐะว่า โย เวติ ดังนี้ก็มี. อธิบายว่า ผู้ใดยอมรู้ คือรู้ทั่วถึง. บทว่า ปสฺสติ ได้แก่ยอมเห็นด้วยทิพยจักขุ. บทว่า ชาติกุขยํ ได้แก่พระอรหันต์. บทว่า อภิญญา โวลิตฺต ความว่า อยู่จบ พรหมจรรย์ คือถึงที่สุดพรหมจรรย์ คือความเป็นผู้ทำกิจเสร็จแล้ว เพราะรู้. บทว่า เอวํ หิ ยชฺมานสุตฺต ความว่า บุษายอยู่ด้วยอาการนี้ คืออาการบูชา พระจีณาสพ.

จบอรรถกถาทวารหิตสูตรที่ ๓

๔. มหาศาลสูตร

ว่าด้วยบุตรขับบิดาออกจากเรือน

[๖๘๕] สาวัตถินิทาน.

ครั้งนั้น พราหมณ์มหาศาลคนหนึ่ง เป็นคนปอน นุ่งห่มปอน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ายังที่ประทับ สนทนาปราศรัยกับ พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้วนั้น ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะพราหมณ์มหาศาลนั้น ผู้นั้น ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้วว่า คุณก่อนพราหมณ์ ทำไมท่านจึงเป็นคนปอน นุ่งห่มก็ปอน.

พราหมณ์มหาศาลกราบทูลว่า ข้าแต่ท่านพระโคตม พวกบุตรของข้าพระองค์ ๔ คนในบ้านนี้คบคิดกับภรรยาแล้วขับข้าพระองค์ออกจากเรือน.

[๖๕๐] คุณ่อนพราหมณ์ ถ้าอย่างนั้น ท่านจงเรียนคาถานี้แล้ว เมื่อหม่อมหาชนประชุมกันที่สภา และเมื่อพวกบุตรมาประชุมพร้อมแล้ว จงกล่าวว่

เราชื่นชม และปรารถนาความเจริญ
แก่บุตรเหล่าใด บุตรเหล่านั้นคบคิดกันกับ
ภรรยารูมว่าเรา ดังสุนัขรุมเห่าสุกร เขาว่า
พวกมัน เป็นอัสตบรูษลามก ร้องเรียกเราว่า
พ่อ ๆ พวกมันประดุจยักษ์แปลงเป็นบุตร
มา ละทิ้งเราผู้ล่วงเข้าปัจฉิมวัยไว้.

พวกมันกำจัดคนแก่ไม่มีสมบัติออก-
จากที่ (อาศัย) กิน ดังม้าแก่ที่เจ้าของ
ปล่อยทิ้งฉะนั้น.

บิดาของบุตรพาลเป็นผู้เฒ่าต้องขอ
ในเรือนผู้อื่นได้ยืมว่าไม่ทำของเรายังจะ
ดีกว่า พวกบุตรที่ไม่เชื่อฟังจะดีอะไร
เพราะไม่ทำยังป้องกันโค หรือสุนัขดูได้
ในที่มืดยังใช้ยื่นไปข้างหน้าได้ ในที่ลึก
ยังใช้หยั่งดูได้ พลาดแล้วยังยืนอยู่ได้ด้วย
อานูภาพไม้เท้า.

[๖๕๑] ครั้งนั้นแล พราหมณมหาศาลนั้นเรียนคาถานี้ในสำนัก
พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว เมื่อหมู่มหาชนประชุมกันในสภา และเมื่อพวกบุตร
มาประชุมแล้วจึงได้กล่าวว่

เราชื่นชมและปรารถนาความเจริญ
แก่บุตรเหล่าใด บุตรเหล่านั้น คบคิดกัน
กับภรรยาว่าเรา ดังสุนัขรุมเห่าสุกร
เขาว่าพวกมันเป็นอัสตบรูษลามก ร้องเรียก
เราว่าพ่อ ๆ พวกมันประดุจยักษ์แปลงเป็น
บุตรมา ละทิ้งเราผู้ล่วงเข้าปัจฉิมวัยไว้
พวกมัน กำจัดคนแก่ไม่มีสมบัติออกจากที่
(อาศัย) กิน ดั่งม้าแก่ที่เจ้าของปล่อยทิ้ง
ฉะนั้น.

บิดาของบุตรพาลเป็นผู้เฒ่าต้องขอ
ในเรือนผู้อื่น ได้ยินว่าไม้เท้าของเราจะ
ดีกว่า พวกบุตรที่ไม่เชื่อฟังจะดีอะไร
เพราะไม้เท้ายังป้องกันโคหรือสุนัขดูได้
ในที่มีดยังใช้ยื่นไปข้างหน้าได้ ในที่ลึก
ยังใช้หยั่งดูได้ พลาดแล้วยังอยู่ได้ด้วย
อานุภาพไม้เท้า.

[๖๕๒] ลำดับนั้น พวกบุตรนำพราหมณมหาศาลนั้นไปยังเรือนให้
อาบน้ำแล้วให้นุ่งห่มผ้าคู่หนึ่ง ๆ ทุก ๆ คน.

พราหมณ์มหาศาลนั้น ถือผ้าคู่หนึ่งไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ายังที่ประทับ สนทนาปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคตม ข้าพเจ้าเชื่อว่าเป็นพราหมณ์ ย่อมแสวงหาทรัพย์สำหรับอาจารย์มาให้อาจารย์ ขอท่านพระโคตมผู้เป็นอาจารย์ของข้าพเจ้าจงรับส่วนของอาจารย์เถิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับด้วยความอนุเคราะห์.

[๖๕๓] ครั้งนั้น พราหมณ์มหาศาลนั้น ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่ท่านพระโคตม ภาสิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่ท่านพระโคตม ภาสิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระองค์ทรงประกาศธรรมโดยอนกปริยาย คุณงามความดีที่ควรว่า เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง ส่องประทีปในที่มืด ด้วยหวังว่าคนมีจักษุจักมองเห็นรูปได้ ข้าแต่ท่านพระโคตม ข้าพระองค์ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า กับพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระองค์จงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

อรรถกถา महाศาลสูตร

ในมหาศาลสูตรที่ ๔ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ลูโฆ ลูขปาปุโร** ได้แก่เป็นคนแก่ มีผ้าห่มเก่า. บทว่า **อุปสงฺกมิ** ความว่า เพราะเหตุไร พราหมณ์จึงเข้าไปหา. เล่ากันมาว่า ในเรือนของพราหมณ์นั้นได้มีทรัพย์ถึง ๘ แสน. พราหมณ์นั้นได้ทำอาวามงคลแก่บุตร ๔ คน จ่ายทรัพย์ถึง ๔ แสน. ถ้าคัณนั้น เมื่อนางพราหมณี

ของพราหมณ์นั้น ทำกาลแล้ว บุตรทั้งหลายปรึกษากันว่า ถ้าบิดาจักนำนางพราหมณ์อื่นมา ตระกูลจักแตก ด้วยอำนาจบุตรที่เกิดในท้องของนางเอาเถอะเราจักสงเคราะห์ท่าน. บุตรทั้ง ๔ คนนั้น บำรุงด้วยของกินและเครื่องนุ่งห่มเป็นต้นอันประณีต กระทำกรณวมือและเท้าเป็นต้น สงเคราะห์วันหนึ่ง เมื่อพราหมณ์นั้นนอนกลางวันแล้วลุกขึ้น จึงพากันนวมือและเท้ากล่าวโทษในการอยู่ครองเรือนเฉพาะอย่าง จึงอ้อนวอนว่า พวกฉันจักบำรุงท่านโดยทำนองนี้จนตลอดชีวิต ขอท่านจงให้ทรัพย์แม่ที่เหลือแก่พวกฉัน. พราหมณ์ได้ให้ทรัพย์แก่บุตรคนละหนึ่งแสนอีก แล้วแบ่งเครื่องอุปโภคบริโภคทั้งหมดออกเป็น ๔ ส่วน นอกจากฝ้านุ่งห่มของตน มอบให้ไป. บุตรคนโตบำรุงพราหมณ์นั้น ๒-๓ วัน.

ครั้นวันหนึ่ง หญิงสะใภ้ยืนอยู่ที่ซุ้มประตู พุดกะพราหมณ์ผู้อาบน้ำแล้วมาอยู่อย่างนี้ว่า เหตุไรท่านจึงให้ทรัพย์แก่ลูกคนโตเป็นร้อยเป็นพันจนเหลือเพื่อ บุตรทั้งหมดท่านให้คนละสองแสนมิใช่หรือ ท่านไม่รู้ทางไปเรือนของบุตรคนอื่น ๆ หรือ. พราหมณ์โกรธ ว่าอิหญิงถ้อย จงฉิบหาย แล้วได้ไปเรือนบุตรอื่น. แต่นั้น ๒-๓ วัน ก็หนีไปเรือนอื่นด้วยอุบายอย่างนี้ เหตุนั้น เมื่อไม่ได้เข้าไปแม้ในเรือนหลังหนึ่งก็บวชเป็นตาผ้าขาว เทียวภิกขาจาร โดยกาลล่วงไปก็แก่ชราลง มีร่างกายเหี่ยวแห้งเพราะการกินไม่ดีและนอนลำบาก กลับจากภิกขาจารนอนบนตั่งหลับไป ลุกขึ้นนั่งตรวจดูตนเมื่อไม่เห็นที่พึงในบุตร จึงคิดว่า ได้ยินว่า พระสมณโคดม มีพระพักตร์ไม่สยะยัว มีพระพักตร์เผย พุดจน่าสบายใจ ฉลาดในปฏิสันถาร เราอาจเข้าไปเฝ้าพระสมณโคดมได้ ปฏิสันถาร พราหมณ์จัดฝ้านุ่งห่มเรียบร้อย ถือภิกขาภาชนะเข้าไปเฝ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ.

บทว่า ทาเรหิ ลंपุจฺจ มฺรา นิกฺขามนฺติ ความว่า บุตรทั้งหลายถือเอาทรัพย์อันเป็นของ ๆ ข้าพระองค์ทั้งหมด รู้ว่าข้าพระองค์ไม่มีทรัพย์จึงปรึกษากับภรรยาของตนแล้วขับไล่ข้าพระองค์ออกจากเรือน.

บทว่า นนฺทิสฺสํ ความว่า เราเกิดความเพลิดเพลิน ยินดี ปราโมทย์. บทว่า ภาวมิจฺฉิสฺสํ ความว่า เราปรารถนาความเจริญ. บทว่า ฐาว วาเทฺนฺติ สฺสกริ ความว่า พวกสุนัขเป็นฝูง ๆ เหาไล่สฺสกร เหาร้องขึ้นดัง ๆ บ่อย ๆ ฉันทิโด บุตรทั้งหลายก็ฉันทันนั้น พร้อมกับภรรยาขับไล่เราผู้ร้องเสียงดัง ๆ ให้นินไป.

บทว่า อสนฺตุตา ได้แก่ อสฺตบุรุษทั้งหลาย. บทว่า ชมฺมา แปลว่า ผู้ลามก. บทว่า ภาสเร แปลว่า ย่อมกล่าว. บทว่า ปุตุตฺตฺรฺเพน ได้แก่ ด้วยเพศของบุตร. บทว่า วโยคตฺ ได้แก่ ย่อมละ คือทอดทิ้งเราผู้ล่วงวัย ทั้ง ๓ ตั้งอยู่ในปัจฉิมวัย.

บทว่า นิพฺโกลโค แปลว่า ไม่มีเครื่องบริโภค. บทว่า ขาทนา อปฺนียติ ความว่า คนทั้งหลายยอมให้ของกินมีรสต่าง ๆ แก่ม้าชั่วเวลาที่มันยังหนุ่มมีกำลังวังไว ต่อแต่นั้น พอมันแก่หมดกำลังก็ทอดทิ้ง มันไม่ได้รับการดูแล ต้องเที่ยวไปหาหญ้าแห้งในดงกับแม่โคทั้งหลาย บิดาชื่อว่า ไม่มีโภคะ เพราะทรัพย์ทั้งปวงถูกปล้นไปหมด เวลาแก่เหมือนม้านั้น พระเถระผู้เป็นบิดาของตนพาล ก็เสมือนเราต้องขออาหารในเรือนคนอื่น.

ศัพท์ว่า ยญฺเจ เป็นนิบาต. ท่านกล่าวอธิบายไว้ว่า เขาว่าไม่เท่า ยังประเสริฐกว่า ดีกว่าบุตรของเราที่ไม่เชื่อฟัง ไม่ยำเกรง มีอยู่ในปกครอง. บัดนี้ เพื่อจะทรงแสดงว่าไม่เท่านั้นเป็นของประเสริฐ จึงตรัสว่า จญฺทํปี โคณฺ์ ดังนี้ เป็นต้น

บทว่า ปุเร โหติ ได้แก้ไขนำหน้า อธิบายว่า เอาไม้เท่านั้นไว้ข้างหน้าไป ย่อมสะดวก. บทว่า คาธเมติ ความว่า เวลาลงน้ำ ใช้ไม้เท้าเป็นที่พึ่งในน้ำลึก.

บทว่า ปริยาปฺนิตฺวา ได้แก้ไขจนคล่องปาก. บทว่า สนฺนิ-
สินฺนฺสุ ความว่า ในวันที่พวกพราหมณ์ประชุมกันเช่นนั้น เมื่อพวกบุตร
ประดับด้วยเครื่องอลังการทั้งปวงเข้าที่ประชุมนั้น นั่งบนอาสนะอันคู่ควรอย่าง
ใหญ่ ท่ามกลางพวกพราหมณ์. บทว่า อภาสิ ความว่า พราหมณ์แก้คิดว่า
นี่เป็นเวลาของเราแล้ว จึงเข้าไปกลางที่ประชุม ยกมือขึ้นกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ
ทั้งหลาย เรามีความประสงค์จะกล่าวคาถาแก่ท่านทั้งหลาย เมื่อเรากล่าวแก่
พวกท่าน ท่านทั้งหลายจักฟังกันไหม เมื่อพวกพราหมณ์กล่าวว่า กล่าวเถิด
กล่าวเถิด ท่านพราหมณ์ พวกเราจักฟัง ดังนี้ จึงได้ยื่นกล่าวทีเดียว. ก็โดย
สมัยนั้นแล พวกภุมมุนีมีประเพณีอยู่ว่า ผู้ใดกินของของบิดามารดา ไม่เลี้ยงดู
บิดามารดา ผู้นั้นควรให้ตายเสีย ดังนี้ เพราะฉะนั้น บุตรพราหมณ์เหล่านั้น
จึงหมอบลงที่เท้าทั้งสองของบิดา วิงวอนว่า พ่อจ๋า ขอพ่อจงให้ชีวิตแก่พวก
ฉันเถิด. เพราะหัวใจของบิดาอ่อนโยนต่อลูก ๆ พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า
ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลายอย่าให้ลูกโง่ ๆ ของฉันพินาศเสียเลย
พวกเขาจักเลี้ยงดูเรา ดังนี้.

ลำดับนั้น คนทั้งหลายกล่าวกะลูก ๆ ของพราหมณ์นั้นว่า ผู้เจริญ
ทั้งหลาย ตั้งแต่นี้ไป ถ้าพวกเขาไม่ปรนนิบัติบิดาให้ดี พวกเราจักฆ่า
พวกเขาเสีย. ลูก ๆ เหล่านั้นมีความกลัว จึงนำบิดาไปยังเรือนปรนนิบัติ.
เพื่อจะแสดงเรื่องนั้น ท่านจึงกล่าวคำเป็นคัมภีร์ว่า อลฺโข ตํ พุราหฺมณฺมหา
สาลํ ดังนี้. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เนตุวา ความว่า ให้บิดานั่งบนตั้ง
แล้วยกขึ้น นำไปด้วยตนเอง. บทว่า นุหฺนเปตุวา ความว่า เอาน้ำมันทาตัว

แล้วนวดพื้น ให้อาบด้วยผงของหอมเป็นต้น. ให้เรียกนางพรหมณีทั้งหลายมา กล่าวว่ ตั้งแต่วันนี้ไป พวกเธอจงปรนนิบัติบิดาของเราให้ดี ถ้าพวกเธอ ประมาท พวกเราจักขับไล่พวกเธอออกจากเรือน ดังนี้แล้วให้บริโภคนิโกษนะ อย่างประณีต.

พราหมณ์ได้อาหารดี นอนสบาย สองสามวันเท่านั้นก็มีกำลัง มี ร่างกายเอิบอิม แลดูอติภาพแล้วคิดว่า เราได้สมบัตินี้เพราะอาศัยพระ- สมณโคดม จึงถือเครื่องบรรณาการไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า. เพื่อจะแสดง ความนั้น ท่านจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า อตโฆ โส ดังนี้. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เอตทโวจ ความว่า พราหมณ์วางผ้าคู่หนึ่งแทบบาทมุล แล้วได้กล่าว คำนี้ คือกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าในเวลารับสรณคมน์เสร็จนั่นเอง อย่างนี้ ว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ พวกลูกๆ ให้ภัตตาหารประจำแก่ข้าพระองค์ ๔ ส่วน ข้าพระองค์ขอถวายแก่พระองค์ ๒ ส่วนจาก ๔ ส่วนนั้น ข้าพระองค์ จักบริโภคนิโกษนะ ๒ ส่วน พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า พราหมณ์ ท่านอย่ามอบให้ เฉพาะส่วนที่ดีเลย เราตถาคตจักไปสถานที่ชอบใจของเราเท่านั้น. พราหมณ์ กราบทูลว่า ผู้เจริญ อย่างนั้นสิ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วไปเรือน เรียกพวกลูกมาบอกว่า ลูกๆทั้งหลาย พระสมณโคตมเป็นเพื่อนของพ่อ พ่อถวายภัตตาหารประจำของพ่อ ๒ ส่วนแก่พระสมณโคตมนั้น เมื่อท่านมาถึง บ้าน พวกเจ้าอย่าลืมเสียล่ะ พวกลูกพากันรับคำว่า ดีแล้วพ่อ. เช้าวันรุ่งขึ้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงถือบาตรจีวรเสด็จไปประตุนิเวศน์ ของลูกคนโต. พอ เขาเห็นพระศาสดาเท่านั้น รับบาตรจากพระหัตถ์ นิมนต์ให้เสด็จเข้าเรือน ให้ประทับนั่งเหนือบัลลังก์ซึ่งคู่ควรมากแล้ว ได้ถวายนิโกษนะอันประณีต. วัน รุ่งขึ้น พระศาสดาเสด็จไปเรือนของลูกอีกคนหนึ่ง วันรุ่งขึ้นเสด็จไปเรือนของ

ลูกอีกคนหนึ่ง พระองค์เสด็จไปเรือนของลูกพราหมณ์ทุกคนตามลำดับ ด้วยประการฉะนี้. พวกลูกพราหมณ์ทุกคนได้กระทำสักการะเหมือน ๆ กัน.

อยู่มาวันหนึ่ง ที่เรือนของลูกคนโตมีงานมงคล. ลูกคนโตนั้นกล่าวกะบิคาว่า พ่อพวกเราจะถวายมงคลแก่ใคร. พราหมณ์กล่าวว่า พวกเราไม่รู้จักใครอื่นเลย พระสมณโคดมเป็นสหายของพ่อมิใช่หรือ ลูกคนโตกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น พ่อจงนิมนต์พระสมณโคดมมาฉันภัตตาหารในวันรุ่งขึ้นพร้อมด้วยภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป พราหมณ์ได้ทำเหมือนอย่างนั้น. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับนิมนต์แล้ว แวดล้อมไปด้วยภิกษุสงฆ์ได้เสด็จไปสู่ประตูเรือนของลูกชายคนโตนั้น ในวันรุ่งขึ้น. ลูกชายคนโตนั้น เชิญเสด็จพระศาสดาให้เข้าไปสู่เรือน ซึ่งทาด้วยของเชียวประดับด้วยเครื่องประดับทุกอย่าง นิมนต์ภิกษุสงฆ์ ซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ให้นั่งบนอาสนะที่ปูลาดแล้ว ได้ถวายข้าวปายาสมีน้ำน้อย และของเคี้ยวต่างชนิด. ลำดับนั้น ลูกทั้งสี่คนของพราหมณ์นั่งเฝ้าพระศาสดา กราบทูลในระหว่างเสวยภัตตาหารว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ พวกข้าพระองค์ปรนนิบัติบิดาของพวกข้าพระองค์ มิได้ประมาท ขอพระองค์จงอภัยโทษ. พระศาสดาตรัสว่า ขึ้นชื่อว่า การเลี้ยงดูบิดามารดาที่พวกเธอทำแล้วเป็นความดี พวกโบราณบัณฑิตเคยประพุดติกันอย่างสม่ำเสมอทีเดียว แล้วตรัสนาคราชชาดก ยกอริยสัจ ๔ แสดงธรรม ในเวลาจบเทศนาพราหมณ์พร้อมด้วยลูก ๔ คน ลูกสะใภ้ ๔ คน ส่งญาณไปตามกระแสเทศนา ตั้งอยู่ในโศดาปัตติผล. จำเดิมแต่นั้น พระศาสดามีได้เสด็จไปที่เรือนของชนเหล่านั้น ในกาลทั้งปวง ดังนี้แล.

จบอรรถกถาहाสาสูตที่ ๔

๕. มานัตถัทธสูตร

ว่าด้วยการทำความเคารพในบุคคล ๔ พวก

[๖๕๔] สāvāṭṭhinīṭhan.

สมัยนั้น พราหมณ์มีนามว่ามานัตถัทธะ อาศัยอยู่ในกรุงสาวัตถี เขาไม่ไหว้มารดา บิดา อาจารย์ พี่ชาย.

[๖๕๕] สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าอันบริษัทหมู่ใหญ่แวดล้อมทรงแสดงธรรมอยู่.

ครั้งนั้น มานัตถัทธพราหมณ์มีความดำริว่า พระสมณโคดมนี้อันบริษัทหมู่ใหญ่แวดล้อมแสดงธรรมอยู่ ถ้ากระไร เราจะเข้าไปเฝ้าพระสมณโคดมยังที่ประทับ ถ้าพระสมณโคดมตรัสกะเรา เราก็จะพุดกะท่าน ถ้าพระสมณโคดมไม่ตรัสกะเรา เราก็จะไม่พุดกะท่าน ถ้าดับนั้นแล มานัตถัทธพราหมณ์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ายังที่ประทับแล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ตรัสด้วย มานัตถัทธพราหมณ์ต้องการจะกลับจากที่นั้น ด้วยคิดว่าพระสมณโคดมนี้ไม่รู้อะไร.

[๖๕๖] ที่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบความปริวิตกในใจของ มานัตถัทธพราหมณ์ด้วยพระหฤทัยแล้ว ได้ตรัสกะมานัตถัทธพราหมณ์ด้วยพระคาถาว่า

ดูก่อนพราหมณ์ ใครในโลกนี้มี

มานะไม่ดีเลย ผู้ใดมาด้วยประโยชน์ใด

ผู้นั้นพึงเพิ่มพูนประโยชน์นั้นแล.

[๖๕๗] ครั้งนั้น มานัตถัทธพราหมณ์คิดว่า พระสมณโคดมทราบจิตเรา จึงหมอบลงด้วยศีรษะที่ใกล้พระบาทพระผู้มีพระภาคเจ้า ณ ที่นั้นเอง

แล้วอุบพระบาทพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยปากและนวดด้วยมือ ประกาศชื่อว่า
ข้าแต่ท่านพระโคตม ข้าพระองค์มีนามว่า มานัตถัทธิชะ.

ครั้งนั้น บริษัทนั้นเกิดประหลาดใจว่า น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยมีหนอ
มานัตถัทธิชพรหมณ์นี้ไม่ไหว้มารดา บิดา อาจารย์ พี่ชาย แต่พระสมณโคตม
ทรงทำคนเห็นปานนี้ให้ทำนอบนบได้เป็นอย่างดียิ่ง.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะมานัตถัทธิชพรหมณ์ว่า พอละ
พรหมณ์ เชิญลุกขึ้นนั่งบนอาสนะของตนเถิด เพราะท่านมีจิตเลื่อมใสในเรา
แล้ว.

[๖๘๘] ลำดับนั้น มานัตถัทธิชพรหมณ์นั่งบนอาสนะของตนแล้วได้
กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาว่า

ไม่ควรทำมานะในใคร ควรมีความ
เคารพในใคร พึงยำเกรงใคร บูชาใคร
ด้วยดีแล้ว จึงเป็นการดี.

[๖๘๙] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า

ไม่ควรทำมานะในมารดา บิดา พี่ชาย
และในอาจารย์เป็นที่ ๔ พึงมีความเคารพ
ในบุคคลเหล่านั้น พึงยำเกรงบุคคล
เหล่านั้น บูชาบุคคลเหล่านั้นด้วยดีแล้ว
จึงเป็นการดี บุคคลพึงทำลายมานะเสีย
ไม่ควรมีความกระด้างในพระอรหันต์ผู้
เย็นสนิท ผู้ทำกิจเสร็จแล้ว หาอาสวะมิได้
ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เพราะอนุสัยนั้น.

[๗๐๐] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเช่นนี้แล้ว มานัตถัทธพราหมณ์ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่ท่านพระโคตม ภายตของพระองค์ แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่ท่านพระโคตม ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระองค์ ทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยายคอุหงายภาชนะที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทาง แก่คนหลงทาง ส่องประทีปในที่มืด ด้วยหวังว่า คนมีจักษุจกมองเห็นรูปได้ ข้าแต่ท่านพระโคตม ข้าพระองค์ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า กับพระธรรมและ พระภิกษุสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระองค์จงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึง พระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

อรรถกถามานัตถัทธสูตร

ในมานัตถัทธสูตรที่ ๕ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **มานตุลทุโธ** ความว่า ผู้กระด้างเพราะมานะ เหมือน ลูกโป่งเต็มไปด้วยลม. บทว่า **อาจารย์** ความว่า ในเวลาเรียนศิลปะ อาจารย์ ไม่ให้ศิลปะแก่ผู้ไม่ไหว. แต่ในกาลอื่น พราหมณ์นั้นไม่ไหวอาจารย์. แม้ ผู้มีพระภาคเจ้านั้นมีอยู่ พราหมณ์ก็ไม่วู้. บทว่า **นาย สมโณ** ความว่า พราหมณ์นั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า เพราะเหตุที่พระสมณะนี้ เมื่อพราหมณ์ ผู้สมบุรณ์ด้วยชาติเช่นเรานาถึงเข้า ก็ไม่ทำกิจมาตราว่าปฏิสันถาร ฉะนั้น จึง ไม่รู้อะไร.

บทว่า **อพภูตจิตตชชตา** ได้แก่ประกอบด้วยความยินดี อันไม่ เคยมีก็มาขึ้น. บทว่า **เกสุ วสุส** ความว่า ฟังเคารพในใคร. บทว่า **กฤษส** ความว่าพวกไหน เป็นที่เคารพของบุคคลนั้น. บทว่า **อปจิตา อสุส**

ความว่าพวกไหนพึงเป็นผู้ควรเพื่อแสดงความนบนอบ. ด้วยคานี้ว่า อรหันต
เป็นต้น ทรงแสดงปฐนียบุคคล โดยยกพระองค์เป็นตัวอย่าง เพราะพระองค์
เป็นผู้ฉลาดในเทศนา.

จบอรรถกถามานัตถ์ทศสูตรที่ ๕

๖. ปัจจนิกสูตร

ว่าด้วยคำอันเป็นสุภาษิต

[๗๐๑] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในพระเชตวัน
อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี สมัยนั้น พราหมณ์มีนามว่า
ปัจจนิกสาตะ อาศัยอยู่ในกรุงสาวัตถี ปัจจนิกสาตพราหมณ์มีความดำริว่า
อย่ากระนั้นเลย เราพึงเข้าไปเฝ้าพระสมณโคดมยังที่ประทับเถิด พระสมณโคดม
จักตรัสคำใด ๆ เราจักเป็นข้าศึกคำนั้น ๆ ดังนี้.

[๗๐๒] สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจงกรมอยู่ในที่แจ้ง
ลำดับนั้น ปัจจนิกสาตพราหมณ์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับแล้ว
เดินตามพระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่งกำลังเสด็จจงกรมอยู่ ได้กราบทูลพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าว่า ขอท่านพระสมณะจงตรัสธรรม.

[๗๐๓] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

คำอันเป็นสุภาษิต อันบุคคลผู้ยินดี
จะเป็นข้าศึก มีจิตเศร้าหมอง มากไปด้วย
ความแข่งดี จะรู้แจ้งด้วยดีไม่ได้ ส่วนว่า

**บุคคลใด กำจัดความแข่งดี และความไม่
เลื่อมใสแห่งใจ ถอนความอาฆาตได้แล้ว
ผู้นั้นแลพึงรู้คำอันเป็นสุภาษิต.**

[๗๐๔] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเช่นนั้นแล้ว ปัจจนิกสาตพราหมณ์
กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคตม ภาสิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก
ท่านพระโคตม ภาสิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระองค์ทรงประกาศธรรม
โดยอเนกปริยายคุณงามภษาชนะที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง
ส่องประทีปในที่มืด ด้วยหวังว่าคนมีจักษุจะมองเห็นรูปได้ ข้าแต่ท่านพระโคตม
ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า กับพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ
ขอพระองค์จงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอด
ชีวิต ตั้งแต่นี้เป็นต้นไป.

อรรถกถापัจจนิกสูตร

ในปัจจนิกสูตรที่ ๖ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

เมื่อเขากล่าวว่า สิ่งทั้งปวงขาว พราหมณ์นั้นก็ทำการขัดแย้ง โดยนัย
เป็นต้นว่าสิ่งทั้งปวงดำ ย่อมมีความสำราญ คือมีความสุข เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า
ปัจจนิกสาโต. บทว่า โย จ วิเนยฺย สารมฺภํ ความว่า ผู้ใดกำจัด
ความแข่งดีมีลักษณะทำให้เกิดหน้ากันแล้วพึง.

จบอรรถกถापัจจนิกสูตรที่ ๖

๗. นวกัมมิกสูตร

ว่าด้วยความยินดี

[๗๐๕] สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ไพรสมณที่
แห่งหนึ่งในแคว้นโกศล.

สมัยหนึ่ง นวกัมมิกภราทวาทพราหมณ์ให้คนทำงานอยู่ในไพรสมณที่
นั้น เขาได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่งประทับนั่งคู้บัลลังก์ (นั่งขัดสมาธิ)
ตั้งพระกายตรง ดำรงพระสติไว้เฉพาะหน้า ที่โคนศาลพฤกษ์ต้นหนึ่ง ครั้น
เห็นแล้ว เขามีความคิดว่า เราให้คนทำงานอยู่ในไพรสมณที่นี้จึงยินดี ส่วน
พระสมณะนี้ ให้คนทำอะไรอยู่จึงยินดี.

[๗๐๖] ลำดับนั้น นวกัมมิกภราทวาทพราหมณ์เข้าไปเฝ้าพระผู้มี-
พระภาคเจ้าถึงที่ประทับแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาว่า

ข้าแต่ท่านภิกษุ ท่านทำงานอะไร
หรือ จึงอยู่ในป่าศาลพฤกษ์ พระโคดม
อยู่ในป่าผู้เดียว ได้ความยินดีอะไร.

[๗๐๗] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

เราไม่มีกรณียกิจในป่าดอก เพราะ
เราถอนรากง่าป่าอันเป็นข้าศึกเสียแล้ว
เราไม่มีป่าคือกิเลส ปราศจากลูกศรคือ
กิเลส ละความกระสันเสียแล้ว จึงยินดี
อยู่ผู้เดียวในป่า.

[๗๐๘] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเช่นนี้แล้ว นวกัมมิกภราทวาท-
พราหมณ์ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคดม ภายิตของ

พระองค์แจ่มแจ้งนัก ท่านพระโคตม ภาสิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระองค์ทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย คุณงามความดีที่ชื่อว่า เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง ส่องประทีปในที่มืด ด้วยหวังว่า คนมีจักษุจะมองเห็นรูปได้ ข้าแต่ท่านพระโคตม ข้าพระองค์ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้ากับพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระองค์จงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

อรรถกถานวกัมมิกสูตร

ในนวกัมมิกสูตรที่ ๗ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า นวกัมมิกภารทวาโซ ความว่า เล่ากันมาว่าพราหมณ์นั้นให้ตัดต้นไม้ในป่าประกอบเป็นปราสาทและเรือนยอดในป่านั้นเอง แล้วนำมาขายยังพระนครชื่อว่า นวกัมมิก เพราะอาศัยนวกกรรมเลี้ยงชีพดังกล่าวแล้ว โดยโคตรชื่อว่า ภารทวาชะ เหตุนี้จึงชื่อว่า นวกัมมิกภารทวาชะ. บทว่า ทิสฺวานสุสฺส เอตทโหสิ ความว่า พราหมณ์นั้นได้มีความคิดดังนี้ เพราะเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่ง เปล่งพระรัศมีพรรณรังสี. บทว่า วนสุมี ได้แก่ในไพรสนธ์นี้. บทว่า อุกฺขนิหฺนฺมุลฺล เม วนํ ความว่า ป่าคือกิเลสอันเราถอนรากเสียแล้ว. บทว่า นิพฺพฺพนโถ ได้แก่ ปราศจากป่าคือกิเลส. บทว่า เอโก รเม ได้แก่ เรายินดีแต่ผู้เดียวเท่านั้น. บทว่า อรตี วิปฺปฺพหยา ความว่า ละความระอาในการเสพเสนาสนะอันสังัดและการเจริญภาวนา.

จบอรรถกถานวกัมมิกสูตรที่ ๗

๘. กัณฐหารสูตร

ว่าด้วยความเป็นพรหม

[๗๙๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ไพรสณฑ์
แห่งหนึ่งในแคว้นโกศล.

ก็สมัยนั้น พวกมาณพหลายคน ซึ่งเป็นอันตเวาสิกของพราหมณ์
การทวาชโคตรคนหนึ่ง เทียวหาพินพากันเข้าไปยังไพรสณฑ์นั้น แล้วได้เห็น
พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิ ตั้งพระกายตรง ดำรงพระสติไว้
เฉพาหน้า อยู่ในไพรสณฑ์นั้น จึงเข้าไปหาพราหมณ์ การทวาชโคตรถึงที่อยู่
แล้วบอกพราหมณ์ การทวาชโคตรว่า ขอท่านพึงทราบ พระสมณโคดมประทับ
นั่งขัดสมาธิ ตั้งพระกายตรง ดำรงพระสติไว้เฉพาหน้า อยู่ในไพรสณฑ์.

[๗๙๖] ลำดับนั้น พราหมณ์ การทวาชโคตรพร้อมด้วยมาณพเหล่านั้น
เข้าไปยังไพรสณฑ์นั้นแล้ว ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิ
ตั้งพระกายตรง ดำรงพระสติไว้เฉพาหน้า ครั้นเห็นแล้ว จึงเข้าไปเฝ้า
พระผู้มีพระภาคเจ้า ณ ที่นั้น แล้วได้ทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาว่า

ภิกษุ ท่านเข้าไปสู่ป่าที่ว่างเปล่า

ปราศจากตนในป่าหนาที่บ น้าหวาดเสียว

นัก มีกายไม่หวั่นเป็นประโยชน์ งาม

เพ่งพินิจฉานอย่างดีหนอ ท่านเป็นมุณี

อาศัยป่า อยู่ในป่าผู้เดียว ซึ่งไม่มีการ

ขับร้อง และการบรรเลง การที่ท่านมีจิต

ยินดี อยู่ในป่าแต่ผู้เดียวนี้ ปราภฏเป็น

ขอน้ำอัสจรรย์แก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้า

ปรารถนาไตรทิพย์อันสูงสุด จึงมุ่งหมาย
ความเป็นสหายกับท้าวมหาพรหมผู้เป็น
อธิบดีของโลก เหตุไร ท่านจึงชอบใจป่า
ที่ปราศจากคน ท่านทำความเพียรในที่นี้
เพื่อบังเกิดเป็นพรหมหรือ.

[๗๑๑] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

ความมุ่งหวังหรือความเพลิดเพลน
อย่างใด ๆ ในอารมณ์หลายชนิด ซึ่งมี
ประจำอยู่ทุกเมื่อ นานาประการ หรือ
ตัณหาอันเป็นเหตุให้กระชับแน่น ซึ่งมี
อวิชาเป็นมูลราก ก่อให้เกิดทั้งหมด
เราทำให้สิ้นสุดพร้อมทั้งรากแล้ว เราจึง
ไม่มีความมุ่งหวัง ไม่มีตัณหาประจำ
ไม่มีตัณหาเข้ามาใกล้ มีปกติเห็นหมดจด
ในธรรมทั้งปวง บรรลุสัมโพธิญาณอัน
สูงสุด ประเสริฐ เราควรเป็นพรหม
แก่ล้าวกล้าเฟ่งอยู่.

[๗๑๒] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเช่นนี้แล้ว พราหมณ์ ภารทวาช-
โคตรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคดม ภาสิตของพระองค์
แจ่มแจ้งนัก ท่านพระโคดม ภาสิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระองค์ทรง
ประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย ดูหงายภาชนะที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทาง
แก่คนหลงทาง ส่องประทีปในที่มืด ด้วยหวังว่า คนมีจักขุจะมองเห็นรูปได้
ข้าแต่ท่านพระโคดม ข้าพระองค์ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้ากับพระธรรมและ

พระภิกษุสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระองค์จงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึง
พระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

อรรถกถากัณฐหารสูตร

ในกัณฐหารสูตรที่ ๘ วินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อนุตฺวาติกา** ได้แก่ มีผู้ทำการขวนขวายเล่าเรียนศิลปะ ซึ่ง
ว่า ชัมมันตฺวาติกา. บทว่า **นิตินุณ** ได้แก่ ประทับนั่งเปล่งพระรัศมีมีวรัณณะ
๖. บทว่า **คมฺภีรฺรูป** ได้แก่ มีสภาพลึก.

บทว่า **พหูเธรเว** ได้แก่อันน่าสะพึงกลัวมาก เพราะสิ่งที่มีวิญญูญาณ
และไม่มีวิญญูญาณที่น่าสะพึงกลัวซึ่งอยู่ในที่นั้น. บทว่า **วิคฺคาหิย** ได้แก่ เข้า
ไปแล้วโดยลำดับ. บทว่า **อนินฺยฺมาเนน** เป็นต้นเป็นกายพิเศษ. อธิบาย
ว่าด้วยทั้งกายเห็นปานนี้. ด้วยคำว่า **สุจฺจารูรูป** วัต ท่านกล่าวว่า ท่านแห่ง
ฉานดียิ่งหนอ.

บทว่า **วนวสุตฺติโต มฺหิ** ได้แก่ พระมุนีคือพระพุทธเจ้าทรงอาศัย
ป่า. บทว่า **อิท** ความว่า เหตุที่ท่านนั่งในป่าอย่างนี้นี้ ย่อมปรากฏเป็นสิ่งที่
น่าอัศจรรย์แก่ข้าพเจ้า. บทว่า **ปีติมโน** ได้แก่ ผู้มีจิตยินดี. บทว่า **วเน วเส**
ได้แก่ อยู่ในป่า.

บทว่า **มณฺเฑวมหิ** ความว่าข้าพเจ้า ย่อมสำคัญ บทว่า **โลกาธิปติ-**
สหพฺยุต ได้แก่ ความเป็นสหยาของท้าวมหาพรหมผู้เป็นใหญ่ในโลก. บทว่า
อากงฺขมาโน แปลว่า ปรารถนาอยู่. คำว่า **ติวิธ** **อนุตฺตร** นี้ ท่านกล่าว
หมายพรหมโลกนั้นแหละ. บทว่า **กสฺมา ภว** **วิชฺนมรณฺมณฺมุตฺติโต** ความ

พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 293

ว่า ถ้าไม่เป็นอย่างนี้ เราเข้าใจว่าท่านหวังพรหมโลกอันดับแรก พรหมณ์ถามว่า เมื่อเป็นอย่างนี้ ท่านจงบอกแก่เรา เหตุไร ท่านจึงชอบอยู่ป่า. บทว่า **พฺรหฺมปตฺติยา** แปลว่า เพื่อถึงความเป็นผู้ประเสริฐในที่นี้ ข้อนี้ พรหมณ์ถามโดยอาการอื่นอีกว่า เพราะเหตุไร ท่านจึงทำความเพียร.

บทว่า **กฺงฺขา** ได้แก่ค้นหา. ด้วยบทว่า **อภินฺนุทฺตา** นี้ แม้ค้นหาท่านก็เรียกว่า อภินันทนา. บทว่า **อนฺเกราตุสุ** ได้แก่ ในอารมณ์ทั้งหลาย มีสภาวะมากมาย. บทว่า **ปฺลฺล** ได้แก่ ค้นหาหรือกิเลสที่เลื่อมมีประการต่างๆ. บทว่า **สทา สิตา** ได้แก่ อยู่ในอำนาจตลอดกาลเป็นนิตย์. บทว่า **อณฺณ-มฺลปฺปภา** ได้แก่ ค้นหาเป็นธรรมชาติมีวิชาเป็นมูลราก. ด้วยบทว่า **ปชฺชปฺปิตี** นี้ ก็ค้นหาท่านเรียกว่า **ปชฺชปฺปิตา** โดยเป็นเหตุให้กระษิรว่า **แม่นี้** เป็นของเรา **แม่นี้** เป็นของเรา. บทว่า **สพฺพทา มยา พยฺนุตฺติกตา** ความว่าค้นหาทั้งหมดอันเราทำให้สิ้นสุดคือหมดที่สุดแล้วด้วยอรหัตมรรค. บทว่า **สมฺมุติกา** ได้แก่ พร้อมด้วยสิ่งที่มีวิชาเป็นมูล.

บทว่า **อนฺุปฺโย** ได้แก่ไม่มีค้นหาเข้าไปใกล้. ด้วยบทว่า **สพฺพเพสุ ฐมฺเมสุ วิสุทฺทธสฺสโน** นี้ ทรงแสดงถึงพระสัมพัญญตญาณ. ด้วยบทว่า **สมฺโพธิมนฺุตฺตร** ตรีศหมายเอาพระอรหัต. บทว่า **สิวิ** ได้แก่ ประเสริฐสุด. บทว่า **ณฺยามิ** ความว่า เราย่อมเพ่งด้วยฌาน ๒. บทว่า **วิสารโท** ได้แก่ ปราศจากความกำหนัด.

จบอรรถกถากฎฐหารสูตรที่ ๘

๕. มาตุโปสกสูตร

ว่าด้วยการเลี้ยงมารดาและบิดา

[๗๑๓] สāvītthinīhan.

ครั้งนั้น มาตุโปสกพราหมณ์ผู้เลี้ยงมารดาเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ สนทนาปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยกันตามทำเนียมแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง มาตุโปสกพราหมณ์นั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้า ท่านพระโคตมผู้เจริญ ข้าพเจ้าแสวงหาภิกษาโดยธรรมแล้วเลี้ยงมารดาและบิดา ข้าพเจ้าทำเช่นนี้ ชื่อว่าทำกิจที่ควรทำหรือไม่.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ขอบยิ่ง พราหมณ์ ท่านทำดังนี้ ชื่อว่า ได้ทำกิจที่ควรทำแล้ว ด้วยว่า ผู้ใดแสวงหาภิกษาโดยธรรมแล้ว เลี้ยงมารดาและบิดาผู้นั้นย่อมได้บุญเป็นอันมาก.

[๗๑๔] พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้พระสุคตศาสดา ครั้นตรัสไวยาภรณ์-
ภายิตนึ่งจบลงแล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

บุคคลใดเลี้ยงมารดาและบิดาโดย

ธรรม เพราะการบำรุงมารดาและบิดานั้น

แล บัณฑิตย่อมสรรเสริญบุคคลนั้นในโลก

นี้ทีเดียว บุคคลนั้นละไปจากโลกนี้แล้ว

ย่อมบันเทิงในสวรรค์.

[๗๑๕] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเช่นนี้แล้ว มาตุโปสกพราหมณ์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคตม ภายิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ท่านพระโคตม ภายิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระองค์ทรงประกาศธรรม

โดยอเนกปริยายคุณงายภาษนะที่กล่าว เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง
ส่องประทีปในที่มืด ด้วยหวังว่า คนมีจักษุจะมองเห็นรูปได้ ข้าแต่ท่านพระ-
โคดม ข้าพระองค์ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้ากับพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์เป็น
สรณะ ขอพระองค์จงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้
เป็นต้นไป.

อรรถกถาตามาตุโปสกสูตร

ในมาตุโปสกสูตรที่ ๕ วินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-
บทว่า **เปจฺจ** ได้แก่ กลับไปจากโลกนี้.

จบอรรถกถาตามาตุโปสกสูตรที่ ๕

๑๐. ภิกขกสูตร

ว่าด้วยความเป็นภิกษุ

[๑๖๖] สāvattinīhan.

ครั้งนั้น ภิกขกพราหมณ์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ
สนทนาปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยกันตามธรรมเนียม
แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ภิกขกพราหมณ์นั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว
ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่ท่านพระโคดมผู้เจริญ ข้าพระองค์
เป็นคนขอ พระองค์ก็เป็นผู้ขอ ในความข้อนี เราจะทำอะไรกัน.

[๗๑๗] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

บุคคลหาชื่อว่าเป็นภิกษุเพียงด้วย
การขอกคนอื่นไม่ บุคคลสมาทานธรรม
เป็นพินัย หาชื่อว่าเป็นภิกษุได้ไม่ ผู้ใดใน
โลกนี้ละบุญและบาปเสียแล้ว ประพฤติ
พรหมจรรย์ด้วยถารพิจารณา ผู้นั้นแล
ชื่อว่าเป็น ภิกษุ.

[๗๑๘] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเช่นนี้แล้ว ภิกษกพรหมณ์ได้กราบ
ทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคตม ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ท่าน
พระโคตม ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระองค์ทรงประกาศธรรมโดย
ปริยาย คุณงามความดีที่คว่า เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง ส่อง
ประทีปในที่มืดด้วยหวังว่า คนมีจักษุมองเห็นรูปได้ ข้าแต่ท่านพระโคตม
ข้าพระองค์ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้ากับพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะตลอด
ชีวิต ตั้งแต่นี้เป็นต้นไป.

อรรถกถาภิกขกสูตร

ในภิกขกสูตรที่ ๑๐ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อิธ ได้แก่ ในความเป็นภิกษุนั้นนั่นแล. บทว่า วิสั ฆมมัม
ได้แก่ อกุศลธรรมที่มีกลิ่นเหม็น. บทว่า วาเหตุวา ได้แก่ ละได้ด้วยอรหัต
มรรค. บทว่า สงฺขาย ได้แก่ ญาณ. บทว่า ส เว ภิกฺขุติ วุจฺจติ ความ
ว่า ผู้นั้นแล ท่านเรียกชื่อว่า ภิกษุ เพราะทำลายกิเลสแล.

จบอรรถกถาภิกขกสูตรที่ ๑๐

๑๑. สัจจรวสูตร

ว่าด้วยการอาบน้ำล้างบาป

[๗๑๕] สาวัตถินิทาน.

สมัยนั้น สัจจรวพราหมณ์อาศัยอยู่ในกรุงสาวัตถิ มีลัทธิถือความบริสุทธิ์ด้วยน้ำ ปรารถนาความบริสุทธิ์ด้วยน้ำ ประพฤติการลงอาบน้ำชำระร่างกายทั้งเวลาเย็นเวลาเช้าเป็นนิตย์.

ครั้งนั้น ท่านพระอานนทน์งแล้วถือบาตรและจีวร เข้าไปบิณฑบาตในกรุงสาวัตถิในเวลาเช้า ครั้นเที่ยวบิณฑบาตในกรุงสาวัตถิแล้วกลับมาเวลาหลังอาหาร เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๗๒๐] ท่านพระอานนทน์งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระเจ้าข้า สัจจรวพราหมณ์อาศัยอยู่ในกรุงสาวัตถิ เขามีลัทธิถือความบริสุทธิ์ ด้วยน้ำ ปรารถนาความบริสุทธิ์ด้วยน้ำ ประพฤติการลงอาบน้ำชำระร่างกาย ทั้งเวลาเย็นเวลาเช้าเป็นนิตย์ ข้าพระองค์ขอโอกาสขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงเสด็จไปหาสัจจรวพราหมณ์ยังที่อยู่อาศัย ด้วยความอนุเคราะห์เถิด พระเจ้าข้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับด้วยคุษณิภาพ.

ครั้งนั้นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงงุ่งแล้ว ทรงถือบาตรและจีวรเสด็จเข้าไปหาสัจจรวพราหมณ์ยังที่อยู่อาศัย แล้วประทับนั่งบนอาสนะที่เขาปลูกไว้.

[๗๒๑] ลำดับนั้น สัจจรวพราหมณ์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วสนทนาปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยกันตามธรรมเนียม นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถามสังครวพราหมณ์ ซึ่งนั่งอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่งว่า คุณก่อนพราหมณ์ เขาว่า ท่านมีลัทธิถือความบริสุทธิ์ด้วยน้ำ ปรรณาคความบริสุทธิ์ด้วยน้ำ ท่านประพฤติกการลงอาบนน้ำชำระร่างกาย ทั้งเวลาเย็นเวลาเช้าเป็นนิตย์ จริงหรือ.

สังครวพราหมณ์กราบทูลว่า จริงเช่นนั้น ท่านพระโคตมผู้เจริญ.

พ. คุณก่อนพราหมณ์ ท่านเห็นอำนาจประโยชน์อะไรจึงได้มีลัทธิถือความบริสุทธิ์ด้วยน้ำ ปรรณาคความบริสุทธิ์ด้วยน้ำ ประพฤติกการลงอาบนน้ำชำระร่างกาย ทั้งเวลาเย็นเวลาเช้าเป็นนิตย์.

ส. ท่านพระโคตม บาปกรรมใดที่ข้าพระองค์ทำในเวลากลางวัน ข้าพระองค์ลอยบาปกรรมนั้นเสียด้วยการอาบนน้ำในเวลาเย็น บาปกรรมใดที่ข้าพระองค์ทำในเวลากลางคืน ข้าพระองค์ลอยบาปกรรมนั้นเสียด้วยการอาบนน้ำในเวลาเช้า ท่านพระโคตม ข้าพระองค์เห็นอำนาจประโยชน์นี้แหละ จึงได้ชื่อว่า มีลัทธิถือความบริสุทธิ์ด้วยน้ำ ปรรณาคความบริสุทธิ์ด้วยน้ำ ประพฤติกการลงอาบนน้ำชำระร่างกาย ทั้งเวลาเย็นในเวลาเช้าเป็นนิตย์.

[๗๒๒] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

คุณก่อนพราหมณ์ ห้วงน้ำคือธรรมมี

ศีลเป็นท่า ไม่ขุ่น สัตบุรุษสรรเสริญต่อ

สัตบุรุษ ซึ่งเป็นที่ที่บุคคลผู้ถึงเวทอาบ

แล้ว บุคคลผู้มีตัวไม่เปียกเท่านั้นจึงจะข้าม

ถึงฝั่งได้.

[๗๒๓] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเช่นนี้แล้ว สังครวพราหมณ์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคตม ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก

ท่านพระโคตม ภายิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระองค์ทรงประกาศธรรมโดย
อเนกปริยาย อุบายภาษาขณะที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง ส่อง
ประทีปในที่มืดด้วยหวังว่า คนมีจักษุจักมองเห็นรูปได้ ข้าแต่ท่านพระโคตม
ข้าพระองค์ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้ากับพระธรรมและภิกษุสงฆ์เป็นสรณะ ขอ
พระองค์ทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต
ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

อรรถกถาสังครวสูตร

ในสังครวสูตรที่ ๑๑ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ปจฺเจติ** ได้แก่ ย่อมปรารถนา คือ ย่อมต้องการ. **คฤหัสถ์**
อ้อนวอนอยู่ จึงกล่าวว่า **สาธุ ภนฺเต.** ได้ยินว่า คฤหัสถ์นั้นเป็นสหายของ
พระเถระ. เพราะฉะนั้น พระเถระทูลขอรับรองด้วยคิดว่า ผู้เป็นคนกำพร้าแม่ได้เรา
เป็นสหาย อย่าได้ถือมิชฌาที่ทักขิแอ้อัดอยู่ในอบายเลย. อีกนัยหนึ่ง พระเถระเข้า
ใจอยู่ว่า คฤหัสถ์ผู้นี้ มีบริวารมาก เมื่อเขาเลื่อมใส แล้ว ตระกูล ๕๐๐ ตระกูล
จักประพตตามคำสั่งสอน จึงได้ทูลขอรับรอง. บทว่า **อตุถวสฺ** ได้แก่ อานิสงส์
ของประโยชน์ คือ เหตุของประโยชน์. บทว่า **ปาปํ** ได้แก่ อกุศลกรรมมี
ปาณาติบาตเป็นต้น. บทว่า **ปวาหมิ** ได้แก่ เราลงน้ำแก้คอแล้วให้ลอยไป
คือ ให้หนีไป. คำว่า **ชฺมโม** มีใจความดังกล่าวแล้วนั้นแล.

จบอรรถกถาสังครวสูตรที่ ๑๑

๑๒. โขมทุสสุตร

ว่าด้วยธรรมของสภา

[๑๒๔] ข้าพเจ้าได้สดับแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ นิคมชื่อว่า โขมทุสสะ ของเจ้าสาकยะ ในแคว้นสักกะ.

ครั้งในเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนุ่งแล้วทรงถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังโขมทุสสนิคม.

สมัยนั้น พรหมณ์และคฤหบดีชาวโขมทุสสนิคม ประชุมกันอยู่ใน สภาด้วยกรณีกิจบางอย่าง และฝนกำลังตกอยู่ประปราย.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปยังสถานนั้น.

พรหมณ์และคฤหบดีชาวโขมทุสสนิคม ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จมาแต่ไกล ครั้นแล้วได้กล่าวกันว่า คนพวกไหนชื่อว่าสมณะโธิน และ คนพวกไหนรู้จักธรรมของสภา.

[๑๒๕] ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะพรหมณ์และคฤหบดี ชาวโขมทุสสนิคม ด้วยพระคาถาว่า

ในที่ใดไม่มีคนสงบ ที่นั้นไม่ชื่อว่า

สภา คนเหล่าใดไม่กล่าวธรรม คนเหล่า

นั้นไม่ชื่อว่าคนสงบ คนละระคะโทสะ

และโมหะแล้วกล่าวธรรมอยู่ คนเหล่านั้น

ชื่อว่าคนสงบ.

[๑๒๖] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว พรหมณ์และ คฤหบดีชาวโขมทุสสนิคม ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคตม

ภายิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ท่านพระโคดม ภายิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก
ท่านพระโคดมทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย เหมือนหงายของที่คว่ำ เปิด
ของที่ปิด บอกทางให้แก่คนหลงทาง หรือส่องประทีปในที่มืด ด้วยหวังว่าคน
มีจักขุจักเห็นรูป ฉะนั้น พวกข้าพระองค์เหล่านี้ขอถึงท่านพระโคดมผู้เจริญกับ
พระธรรมและพระภิกษุสงฆ์เป็นสรณะ ขอท่านพระโคดมทรงจำพวกข้าพระองค์
ว่า เป็นอุบาสกถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ดังนี้.

จบโฆมทุสสุตฺตที่ ๑๒

จบอุปาสกวรรคที่ ๒

อรรถกถาโฆมทุสสุตฺต

ในโฆมทุสสุตฺตที่ ๑๒ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า โฆมทุสสุตฺตํ ได้แก่ นิคมที่ได้ชื่ออย่างนี้ เพราะมีผ้า
ไหมมาก. บทว่า สภายํ ได้แก่ ในศาลา. บทว่า ผุสสายติ ความว่า หลัง
หยาดน้ำคือตก ได้ยินว่า พระศาสดา มีพระประสงค์จะเข้าสู่สถานนั้นทรงดำริว่า
เมื่อเราเข้าไปด้วยอาการอย่างนี้ จะไม่มีความสะดวก เพราะเหตุนี้ เราอาศัย
เหตุอย่างหนึ่งแล้วจักเข้าไป ดังนี้แล้ว ทรงบันดาลให้เกิดฝนตกด้วยการ
อธิษฐาน. บทว่า สภามมํ ความว่า ได้ยินว่า การไม่ทำชนผู้นั่งอย่างสบาย
ให้ลุกขึ้นแล้วเข้าไปข้างหนึ่ง และการไม่ทำมหาชนให้เข้าไปตรง ๆ ที่เดียว
ชื่อว่า สภามมํของพราหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้น. ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จ
ตรงไปที่เดียว. เพราะเหตุนี้ พราหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้นโกรธ กล่าวเย้ยหยัน

พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 302

พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ชนเหล่าไหนเล่าเป็นสมณะโสดัน และชนเหล่าไหนเล่า
จากรู้สภาวะธรรม. บทว่า สนฺโต ได้แก่ บัณฑิต คือ สัตบุรุษ. บทว่า ปหาย
ความว่า ชนที่ละราคะเป็นต้นเหล่านั้น กล่าวธรรมเพื่อกำจัดราคะเป็นต้น ชื่อว่า
สัตบุรุษ.

จบอรรถกถาโฆมทุสสสูตรที่ ๑๒ อุ ปาสกวรรคที่ ๒
แห่งพราหมณสังยุตเพียงเท่านี้

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. กสิสูตร ๒. อุทัยสูตร ๓. เทวहितสูตร ๔. มหาศาลสูตร
๕. มานัตถิยสูตร ๖. ปัจฉนิกสูตร ๗. นวกัมมิกสูตร ๘. กัญฐหารสูตร
๙. มาตุโปสกสูตร ๑๐. ภิกขกสูตร ๑๑. สังกรวสูตร ๑๒. โฆมทุสสสูตร
พร้อมทั้งอรรถกถา

จบพราหมณสังยุต

วังคีสสังยุต

๑. นิกขันตสูตร

ว่าด้วยบรรเทาความกระสัน

[๑๒๗] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง ท่านพระวังคีสะ อยู่ที่อิตตาพวจเดีย เมืองอาฬวี กับท่านพระนิโครธกัปปะผู้เป็นอุปัชฌาย์ ก็สมัยนั้น ท่านพระวังคีสะยังเป็นภิกษุใหม่ บวชได้ไม่นาน ถูกละไว้ให้เฝ้าวิหาร.

[๑๒๘] ครั้งนั้น สตรีเป็นอันมาก ประดับประดาร่างกายแล้ว เข้าไปยังอารามที่ขาคูที่อยู่ของพวกภิกษุ.

ครั้งนั้นแล ความกระสันย่อมบังเกิดขึ้น ความกำหนดย่อมรบกวนจิตของท่านพระวังคีสะ เพราะได้เห็นสตรีเหล่านั้น.

ลำดับนั้น ท่านพระวังคีสะ มีความคิดดังนี้ว่า ไม่ใช่ลาภของเราหนอ ไม่เป็นลาภของเราหนอ เราได้ชั่วเสียแล้วหนอ เราไม่ได้ดีเสียแล้วหนอ ที่เราเกิดความกระสัน ที่ความกำหนดย่อมรบกวนจิตเรา เหตุที่คนอื่น ๆ จะพึงบรรเทาความกระสันแล้ว ยังความยินดีให้บังเกิดขึ้นแก่เรา ในความกำหนดย่อมบังเกิดขึ้นแล้วนี้ เราจะได้แต่ที่ไหน อย่างกระนั้นเลย เราพึงบรรเทาความกระสันเสียแล้ว ยังความยินดีให้เกิดขึ้นแก่ตนด้วยตนเองเถิด.

[๑๒๙] ในกาลนั้นแล ท่านพระวังคีสะบรรเทาความกระสันเสียแล้ว ยังความยินดีให้เกิดขึ้นแก่ตนเองแล้ว ได้ภายิตคาถาเหล่านี้ในเวลานั้นว่า

วิตกทั้งหลายเป็นเหตุให้คะนอง
(เกิดมา) แต่ฝ่ายธรรมดำเหล่านี้ ย่อมวิ่ง
เข้ามาสู่เราผู้ออกจากเรือนบวช เป็นผู้ไม่
มีเหย้าเรือนแล้ว.

บุตรของคนชั้นสูงทั้งหลาย ผู้มีฝีมือ
อันเชี่ยวชาญ ศึกษาดีแล้ว ทรงธนูไว้
มั่นคง พึงทำคนที่ไม่ยอมหนีมีจำนวนตั้ง
พัน ๆ ให้กระจัดกระจายไปรอบด้าน
(ฉันใด) ถึงแม้ว่าสตรีมากกว่านี้จักมา
สตรีเหล่านั้นก็จักเบียดเบียนเรา ผู้ตั้งมั่น
แล้วในธรรมของตนไม่ได้เลย (ฉันนั้น)
เพราะว่า เราได้ฟังทางเป็นที่ไปสู่พระ-
นิพพานนี้ในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระ
พุทธเจ้า ผู้เป็นเฝ้าพันธุระอาทิตย์แล้ว
ใจของเรายินดีแล้วในทางเป็นที่ไปสู่
พระนิพพานนั้น.

แนะนำผู้ชั่วร้าย ถ้าท่านจะเข้ามา
หาเราผู้อยู่อย่างนี้ แนะนำมฤตยูราช เราจัก
ทำโดยวิธีที่ท่านจักไม่เห็นแม้ซึ่งทางของ
เราได้เลย ดังนี้.

วังคีสสังยุต

อรรถกถานิกขันตสูตร

ในนิกขันตสูตรที่ ๑ วังคีสสังยุต มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อคฺคาพเว เจติเย ได้แก่ ที่อัครเจติย์เมืองอาฬวี. เมื่อ
พระพุทธเจ้ายังไม่เสด็จอุบัติ ได้มีเจติย์เป็นอันมาก อันเป็นถิ่นของยักษ์และ
นาคเป็นต้น มีอัคราพเวเจติย์ และโคตมกเจติย์เป็นต้น. เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จ
อุบัติขึ้นแล้ว มนุษย์ทั้งหลายพากันรื้อเจติย์เหล่านั้นสร้างเป็นวิหาร. เจติย์
เหล่านั้นนั้นแล จึงเกิดเป็นชื่อของคนเหล่านั้น. บทว่า นิโครชกปฺเปน
ได้แก่ ด้วยพระกัปปเถระผู้อยู่ที่โคนต้นไทร. บทว่า โอบิหฺยุโย ได้แก่
ถูกเหลือไว้ บทว่า วิหารปาโล ความว่า ได้ยินว่า ในครั้งนั้นท่านยังไม่ได้
พรรษา ไม่เข้าใจในการรับบาตรจีวร. ลำดับนั้น ภิกษุผู้เถระทั้งหลาย จึงกล่าว
กะท่านว่า อาวุโส ท่านจงนั่งดูแลร่ม รongเท้าและไม้เท้าเป็นต้น ตั้งให้เป็น
ผู้เฝ้าวิหารแล้วเข้าไปบิณฑบาต. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่ วิหารปาโล.
บทว่า สมลงฺกกริตฺวา ความว่า ประดับด้วยเครื่องประดับอันเหมาะสมแก่
สมบัติของตน บทว่า จิตฺตํ อนุทฺธเสติ ความว่า กำจัดคือทำกุศลจิตให้
พินาศ. บทว่า ตํ กุเตตฺถ ลพฺภา ความว่า เมื่อราคะเกิดขึ้นจะได้เหตุนี้
แต่ที่ไหน. บทว่า ยํ เม ปเร ความว่า เพราะเหตุใดบุคคลหรือธรรมอย่างอื่น
พึงบรรเทาความกระสัน อยากรู้แล้ว ทำความยินดีในพรหมจรรย์ให้เกิดขึ้น
แก่เราในบัดนี้เล่า แม้อาจารย์และพระอุปัชฌาย์ก็ทิ้งเราไว้ในวิหารแล้วไปเสีย.

บทว่า อคารสุมา ได้แก่ ออกจากเรือน. บทว่า อนคาริยํ ความว่า
เข้าถึงบรรพชา. บทว่า กณฺหโต ความว่า แล่นมาจากธรรมฝ่ายดำ คือ

ฝ่ายมาร. บทว่า **อุคคปุตตา** ได้แก่ บุตรของบุคคลชั้นสูง เป็นเชื้อสายแห่งเจ้าผู้มั่งคั่งใหญ่. บทว่า **ทพฺพหฺมมฺมิโน** ได้แก่ ผู้ทรงธนูมั่งคั่ง. คือ ถิ่นของอาจารย์ ซึ่งมีขนาดสูงสุด. บทว่า **สทฺสฺสํ อปฺลาโย** ความว่า เมื่อแสดงจำนวนของผู้ไม่ยอมหนีไป ซึ่งเอาลูกศรสาธไปรอบด้าน จึงกล่าวว่า **สทฺสฺสํ** ดังนี้. บทว่า **เอตฺตกา ภฺยโย** ความว่า สตรีมีเกินกว่าพันนี้. บทว่า **เนว มํ พฺยาชยิสฺสนฺติ** ความว่า จักไม่อาจให้เราหวั่นไหวได้. บทว่า **หฺมเม สฺมุหิ ปตฺติจฺจติ** ความว่า ตั้งอยู่ในศาสนธรรมของตน อันสามารถบรรเทาความกระสันอยากสึก แล้วทำความยินดีอันพรหมจรรย์ให้เกิดขึ้น. ท่านกล่าวคำอธิบายไว้ดังนี้ว่า ก่อนอื่นเมื่อนายขมังธนูตั้งพินยิงกราดลูกศรมารอบด้านคนที่ศึกษาชำนาญ ก็ใช้ท่อนไม้ปิดลูกธนูทั้งหมดในระหว่างไม่ให้ถูกตัว ให้ตกลงที่ใกล้เท้า บรรดานายขมังธนูเหล่านั้น คนหนึ่งยิงลูกธนูได้ที่ละ ๒ ลูก ส่วนหญิงเหล่านี้ ยิงลูกศรได้ที่ละ ๕ ลูก โดยอารมณ์มีรูปารมณ์เป็นต้น. หญิงที่ยิงลูกศรได้อย่างนั้น แม้จะมีเกินพัน ก็จักไม่สามารถทำให้เราหวั่นไหวได้เลย.

บทว่า **สทฺธิ หิ เม สฺสํ** **เอตํ** ความว่า ทางเป็นที่ไปสู่พระนิพพานนี้ เราได้ฟังแล้วเฉพาะพระพักตร์ ท่านกล่าวว่า **นิพฺพานคฺคณํ มคฺคํ** หมายถึง วิปัสสนา. จริงอยู่ มรรคนั้นเป็นมรรคส่วนเบื้องต้นแห่งพระนิพพาน. แต่ท่านกล่าวว่า **มคฺคํ** ด้วยถึงวิปัสสนา ความคลาดเคลื่อนของลิงค์ [เพศของศัพท์]. บทว่า **ตตฺถ เม** ความว่า ใจของเราไม่ยินดีในทางไปสู่พระนิพพาน กล่าวคือ วิปัสสนาอย่างอ่อนๆ ของตนนั้น. ท่านเรียกกิเลสว่า **ปาปิมา**. เรียกกิเลสเหล่านั้นแหละว่า **มจฺจุ** ก็มี. บทว่า **น เม มคฺคฺคฺมปี** ความว่า เรา จักทำโดยประการที่ท่านมองไม่เห็นแม้ทางที่เราไปในภพและกำเนิดเป็นต้น.

๒. อรติสูตร

ว่าด้วยการบรรเทาความกระสัน

[๗๓๐] สมัยหนึ่ง ท่านวังคิสะ อยู่ที่อัคคาพเวเจตีย์ เมืองอาฬวี กับท่านพระนิโครธกัปปะผู้เป็นอุปัชฌาย์ โดยสมัยนั้นแล ท่านพระนิโครธกัปปะ กลับจากบิณฑบาตในเวลาปัจฉิมภัต เข้าไปสู่วิหาร ออกในเวลาเย็นบ้าง ในวันรุ่งขึ้นหรือในเวลาภิกษาจารบ้าง.

[๗๓๑] ก็โดยสมัยนั้นแล ความกระสันบังเกิดขึ้น ความกำหนัด ครอบงวนจิตของท่านพระวังคิสะ ลำดับนั้น ท่านพระวังคิสะมีความคิดดังนี้ว่า ไม่ใช่ลาภของเราหนอ ไม่เป็นลาภของเราหนอ เราได้ชั่วเสียแล้วหนอ เรา ไม่ได้ดีเสียแล้วหนอ ที่เราเกิดความกระสันขึ้นแล้ว ที่ความกำหนัดครอบงวน จิตเรา เราจะได้เหตุที่คนอื่น ๆ จะฟังบรรเทาความกระสันแล้วยังความยินดีให้ เกิดขึ้นแก่เรา ในความกำหนัดที่เกิดขึ้นแล้วนี้แต่ที่ไหน อย่ากระนั้นเลย เรา ฟังบรรเทาความกระสันแล้ว ยังความยินดีให้เกิดขึ้นแก่ตนด้วยตนเองเถิด.

[๗๓๒] ครั้งนั้นแล ท่านพระวังคิสะบรรเทาความกระสันแล้ว ยัง ความยินดีให้เกิดขึ้นแก่ตนด้วยตนเอง ได้ภายิตคาถาเหล่านี้ในเวลานั้น ว่า

บุคคลใดละความไม่ยินดี (ในศาสนา)

และความยินดี (ในกามคุณทั้งหลาย) และ
วิตกอันอาศัยเรือนโดยประการทั้งปวงแล้ว
ไม่พึงทำป่าใหญ่คือกิเลสในอารมณฺ์ไหน ๆ
เป็นผู้ไม่มีป่าคือกิเลส เป็นผู้ไม่หมองใจ
ไปแล้ว ผู้นั้นแลชื่อว่าเป็นภิกษุ.

รูปอย่างใดอย่างหนึ่งในโลกนี้ ที่ตั้ง
อยู่บนแผ่นดินก็ดี ทั้งตั้งอยู่ในเวหาสก็ดี
ที่อยู่ในแผ่นดินก็ดี ย่อมทรุดโทรม เป็น
ของไม่เที่ยงทั้งหมด บุคคลทั้งหลายผู้
ดำนึกตน ย่อมถึงความตกลงอย่างนี้เกี่ยว
ไป.

ชนทั้งหลายเป็นผู้ติดแล้ว ในอุปธิ
ทั้งหลายคือ ในรูปอันตนเห็นแล้ว ใน
เสียงอันตนได้ฟังแล้ว ในกลิ่นและรสอัน
ตนได้กระทบแล้ว และในโผฏฐัพพารมณ์
อันตนทราบแล้ว ท่านจงบรรเทาความ
พอใจในกามคุณ ๕ เหล่านั้น เป็นผู้ไม่
หวั่นไหว บุคคลใดไม่ติดอยู่ในกามคุณ ๕
เหล่านั้น บัณฑิตทั้งหลายเรียกบุคคลนั้น
ว่า เป็นมุนี.

วิตกของคนทั้งหลายอาศัยปิยรูปสาต
รูป ๖๐ เป็นอันมาก ตั้กลงแล้วโดยไม่เป็น
ธรรมในหมู่ปุถุชน บุคคลไม่ฟังถึงวังวน
กิเลสในอารมณ์ไหน ๆ และบุคคลผู้ไม่
พุดจาชั่วหยาบ จึงชื่อว่าเป็นภิกษุ.

บัณฑิตผู้มีจิตตั้งมั่นแล้วตลอดกาล
นาน ผู้ไม่ลวงโลก ผู้มีปัญญาแก่กล้า ผู้

ไม้ทะเยอทะยาน เป็นมุนี ถึงบทธันระงับ
แล้ว อาศัยพระนิพพาน เป็นผู้ดับกิเลสได้
แล้ว ย่อมรอคอยกาล (เป็นที่ปรินิพพาน)
ดังนี้.

อรรถกถาอรตีสูตร

ในสูตรที่ ๒ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **นิกุมมติ** ได้แก่ออกจากวิหาร. บทว่า **อปรชชฺช วา กาล** ได้แก่ในวันที่ ๒ หรือในเวลาภิกษาจาร. ได้ยินว่า พระเถระนั้นเคารพในวิหาร. บทว่า **อรตัญจ รตัญจ** ได้แก่ความไม่ยินดีในศาสนา และความยินดีในกามคุณทั้งหลาย. บทว่า **สพฺพโส เคหสิตัญจ วิตกุกั** ความว่า และละวิตกلامกซึ่งอาศัยเรือนในกามคุณห้าโดยอาการทั้งปวง. บทว่า **วนถั** ได้แก่ป่าใหญ่คือกิเลส. บทว่า **กุหฺลยฺจ** ได้แก่ในอารมณ์ไร ๆ. บทว่า **นิพฺพนโถ** ได้แก่ผู้ปราศจากป่าคือกิเลส. บทว่า **อรโถ** ได้แก่เว้นจากความยินดีด้วยอำนาจค้นหา.

บทว่า **ปรวิญฺจ เวหาสั** ความว่า รูปที่ตั้งอยู่บนแผ่นดิน ได้แก่รูปหญิงชาย ผ้าและเครื่องประดับ เป็นต้น และรูปที่ตั้งอยู่ในอากาศมีแสงจันทร์และอาทิตย์ เป็นต้น. บทว่า **รูปคตฺ** ได้แก่รูปนั่นเอง. บทว่า **ชคโถคธั** ได้แก่รูปที่อยู่ในแผ่นดิน อธิบายว่า ถึงนาคพิภพภายในแผ่นดิน. บทว่า **ปริชฺชียติ** ได้แก่ทรุดโทรม. บทว่า **สพฺพมฺนิจฺจ** ความว่า นั้นไม่เที่ยงทั้งหมด. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า นี่เป็นมหาวิปัสสนาของพระเถระ. บทว่า

เอว สเมจ ได้แก่มารวมกันอย่างนี้. บทว่า จรnuti มุตตuta ความว่า ผู้มีอศภาพอันรู้แจ้งแล้วอยู่.

บทว่า อุปธิสุ ได้แก่ชั้น กิเลส และอภิสังขาร. บทว่า คริตา ได้แก่อัตถิอยู่แล้ว. บทว่า ทิฏฐสุเต ได้แก่ในรูปที่จักขุเห็นแล้ว ในเสียงที่ โสตะได้ยินแล้ว. กลิ่นและรสท่านถือเอาด้วยบทว่า ปฎิฆะ โผฏฐัพพารมณั ทานถือเอาด้วยบทว่า มุตตะ ในคำว่า ปฎิฆะ จ มุตตะ จ นี้. บทว่า โย เอตถ น ลิมปติ ความว่า บุคคลใดไม่ข้องติดอยู่ในกามคุณ ๕ เหล่านี้ด้วยกิเลส คือ ตัณหาและทิฏฐิ.

บทว่า อถ สญฺจิสิตา สวิตกกา ปุณฺชนตยา อธมฺมนิวิฏฺฐา ความว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น วิตกฝ่ายธรรมเป็นอันมาก ที่อาศัยอารมณ์ ๖ ก็ตั้งลงในหมู่ชน. บทว่า น จ วฏฺฏคตฺตส กุหฺลยฺจ ความว่า ไม่พึง ตกไปในวนคือ กิเลสในที่ไหน ๆ ด้วยอำนาจวิตกฝ่ายธรรมเหล่านั้น. บทว่า โน ปน ทฏฺฐลลภาณิ ความว่า ไม่พึงเป็นผู้กล่าววาจาชั่วหยาบ. บทว่า ส ภิกฺขุ ความว่า ผู้มีจิตอย่างนี้นั้น ย่อมชื่อว่าเป็นภิกษุ.

บทว่า ทพฺโพ ได้แก่บัณฑิตผู้มีชาติแห่งผู้มีปัญญา. บทว่า จิรฺรตฺตสมาหิโต ได้แก่ผู้มีจิตตั้งมั่นตลอดกาลนาน. บทว่า นิปกฺโก ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยปัญญาเครื่องรักษาตน คือมีปัญญาแก่กล้า. บทว่า อปีหาลู ได้แก่ผู้ปราศจากตัณหา. บทว่า สนฺตํ ปทํ ได้แก่พระนิพพาน. บทว่า อชฺฌคมา มฺหิ ได้แก่มุณีผู้บรรลุแล้ว. บทว่า ปฎิจฺจ ปรีนิพฺพุโต กงฺขติ กาลิ ความว่า อาศัยพระนิพพาน คับด้วยการดับกิเลสรอกาลเป็นที่ ปรีนิพพาน.

จบอรรถกถาอรติสูตรที่ ๒

๓. เปสลาติมัญญาสูตร

ว่าด้วยการนึกดูหมิ่นภิกษุผู้มีศีล

[๗๓๓] สมัยหนึ่ง ท่านพระวังคีสะอยู่ที่อัคคาพเวเจตีย์ เมืองอาพวิ กับท่านพระนิโครธกัปปะผู้อุปัชฌาย์ ก็โดยสมัยนั้นแล ท่านพระวังคีสะนึกดูหมิ่นภิกษุทั้งหลาย ผู้มีศีลเป็นที่รักเหล่าอื่น ด้วยปฏิภาณของตน

ครั้งนั้นแล ท่านพระวังคีสะมีความคิดดังนี้ว่า ไม่ใช่ลาภของเราหนอ ไม่เป็นลาภของเราหนอ เราได้ชั่วเสียแล้วหนอ เราไม่ได้ดีเสียแล้วหนอ ที่เรานึกดูหมิ่นภิกษุทั้งหลาย ผู้มีศีลเป็นที่รักเหล่าอื่น ด้วยปฏิภาณของตน ดังนี้.

[๗๓๔] ครั้งนั้นแล ท่านพระวังคีสะยังความวิปถิหารให้เกิดขึ้นแก่ตนด้วยตนเองแล้ว ได้ภยิตคาถาเหล่านี้ในเวลานั้นว่า

ดูก่อนท่านโคดม ท่านจงละมานะ

เสีย ท่านจงละหนทางแห่งมานะในโลก

นี้เสีย ท่านจงเป็นผู้ละหนทางแห่งมานะ

ในโลกนี้เสีย อย่าให้มีส่วนเหลือได้

(เพราะ) หมู่สัตว์ผู้อันความลบหลู่ทำให้

มัวหมองแล้ว ย่อมเป็นผู้มีความเดือดร้อน

ตลอดกาลนาน สัตว์ทั้งหลายผู้อันมานะ

กำจัดแล้วย่อมตกนรก ชนทั้งหลายผู้อัน

มานะกำจัดแล้ว เข้าถึงนรกแล้ว ย่อม

เศร้าโศกสิ้นกาลนาน ภิกษุผู้ขำนะกิเลส

ด้วยมรรคเป็นผู้ปฏิบัติชอบ ย่อมไม่เศร้า-

โศกเลยในกาลไหน ๆ ย่อมได้รับเกียรติคุณ

และความสุข บัณฑิตทั้งหลายย่อมเรียก
ภิกษุผู้เช่นนั้นว่า เป็นผู้เห็นธรรม เพราะ-
ฉะนั้น ท่านจงเป็นผู้ไม่มีกิเลสเพียงตะปู
เครื่องตรึงใจในโลกนี้ เป็นผู้มีความเพียร
จงละนิวรณ์ทั้งหลายเสีย เป็นผู้บริสุทธี
และละมานะอย่าให้มีส่วนเหลือแล้ว ทำ
ที่สุดแห่งกิเลสด้วยวิชา เป็นผู้สงบระงับ
ดังนี้.

อรรถกถาเปสลาติมัญญาสูตร

ในเปสลาติมัญญาสูตรที่ ๓ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อติมลฺลิตฺติ** ความว่า ท่านพระวังคิสะคูหมินว่า พระแก่ ๆ
เหล่านี้จะรู้อะไร บาลิก็ไม่รู้ อรรถกถาก็ไม่รู้ ความไพเราะของบทและ
พยัญชนะก็ไม่มี ส่วนพวกเรา ทั้งบาลิทั้งอรรถกถาปรากฏตั้งร้อยนัยพันนัย.
เพราะตนเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าผู้โคตมะ จึงเรียกตนว่าโคตมะ. บทว่า
มานปฺปลํ ได้แก่อารมณ์แห่งมานะ และธรรมที่เกิดกับมานะ. บทว่า
วิปฺปฏิสสารีหฺวา ความว่า ได้เป็นผู้มีความร้อนใจ. บทว่า **มคฺคชฺชโน**
ได้แก่ผู้ชนะกิเลสด้วยมรรค. บทว่า **กิตฺตฺตฺถึจฺจ สฺขณฺณจฺจ** ได้แก่การกล่าว
สรรเสริญ และความสุขทางกายทางใจ. บทว่า **อจฺฉิโร** **ปธานฺวา** ความว่า
ในโลกนี้ เป็นผู้ไม่มีกิเลสเพียงดั่งตะปู มีความเพียร คือสมบูรณ์ด้วยความเพียร.
บทว่า **วิสุทฺโธ** ความว่า พึงเป็นผู้บริสุทธี. บทว่า **อเสถํ** ได้แก่ละมานะ

แก้อย่างไม่ให้เหลือ. บทว่า วิชฺชายนุตฺตโร ได้แก่ ผู้กระทำที่สุดแห่งกิเลส
ทั้งหลายด้วยวิชา. บทว่า สมิตาวิ ได้แก่ เป็นผู้สงบเพราะกิเลสมีราคา
เป็นต้นสงบ.

จบอรรถกถาเปสลาติมีญญาสูตรที่ ๓

๔. อานันทสูตร

ว่าด้วยวิธีแก้จิตกระสัน

[๗๓๕] สมัยหนึ่ง ท่านพระอานนทอยู่ที่พระวิหารเชตวัน อาราม
ของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี.

ครั้งนั้นแล ในเวลาเช้า ท่านพระอานนทนั่งแล้วถือบาตรและจีวร
เข้าไปเที่ยวบิณฑบาตในกรุงสาวัตถี มีท่านพระวังคีสะเป็นปัจฉาสมณะ
ก็โดยสมัยนั้นแล ความกระสันได้เกิดขึ้น ความกำหนัดย่อมนรกวนจิตของท่าน
พระวังคีสะ.

[๗๓๖] ครั้งนั้นแล ท่านพระวังคีสะได้กล่าวกะท่านพระอานนทด้วย
คาถาว่า

ข้าพเจ้าเร้าร้อนเพราะกามราคะ จิต
ของข้าพเจ้ารุ่มร้อน ขอท่านจงบอกวิธี
เป็นเครื่องดับราคะ เพื่ออนุเคราะห์แก่
ข้าพเจ้าด้วยเถิด โคดม.

[๗๓๗] ท่านพระอานนทจึงกล่าวว่า

จิตของท่านรุ่มร้อน เพราะสัญญา
อันวิปลาส ท่านจงละเว้นนิมิตอันสวยงาม
อันเกี่ยวด้วยราคะเสีย ท่านจงเห็นสังขาร

ทั้งหลาย โดยความเป็นของไม่เที่ยง โดย
เป็นทุกข์ และอย่าเห็นโดยความเป็นตน
ท่านจงดับราคะอันแรงกล้า ท่านจงอย่าถูกร
ราคะเผาผลาญบ่อย ๆ ท่านจงเจริญจิตใน
อสุภกัมมัฏฐาน ให้เป็นจิตมีอารมณ์เป็น
อันเดียวตั้งมั่นด้วยดีเถิด ท่านจงมีการ
คตาสติ ท่านจงเป็นผู้มากด้วยความหน่าย
ท่านจงเจริญความไม่มีนิमित และจงถอน
มานานุสัยเสีย เพราะการรู้เท่าถึงมานะ
ท่านจักเป็นผู้สงบระงับเที่ยวไป ดังนี้.

อรรถกถาอานันทสูตร

ในอานันทสูตรที่ ๔ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ราโค เป็นต้น ความว่า ท่านพระอานนท์เป็นผู้มีปัญหามาก
อบรมตนดีแล้ว พระราชาและมหาอำมาตย์ของพระราชาธิบดีท่านให้นั่ง
ภายในนิเวศน์. พวกสตรีประดับด้วยเครื่องประดับทั้งปวง เข้าไปหาพระเถระ
ไว้แล้วพัดด้วยพัดใบตาล. เข้าไปนั่งถามปัญหา ฟังธรรม. ในที่นั้น
เมื่อท่านพระวัชชีสะ บวชใหม่ ไม่อาจที่จะกำหนดอารมณ์ได้ ความกำหนด
ในรูปารมณ์คือสตรีรบกวนจิต. เพราะบวชด้วยศรัทธา ท่านจึงเป็นคนตรง
คิดว่า ความกำหนดของเรานี้กำเริบมากขึ้น ฟังทำประโยชน์ปัจจุบันและ
ประโยชน์ภายหน้าให้เสียไป. นั่งอยู่ถัดกันนั้นแหละ เมื่อจะเปิดเผยตนแก่
พระเถระ จึงได้กล่าวคำเป็นต้นว่า กามราเคน ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นิพฺพทาปนํ ได้แก่เหตุดับราคะ. บทว่า วิปริเยสา ได้แก่โดยคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง. บทว่า ราธูปสฺสยฺหิตํ ได้แก่อิฏฐารมณฺ์เป็นที่ตั้งแห่งราคะ. บทว่า ปฺรโต ปสฺส ความว่า จงเห็น โดยความเป็นของไม่เที่ยง. บทว่า มา จ อตฺตโต ความว่า จงอย่าเห็น โดยความเป็นอัตตา. บทว่า กายคตา ตฺยตฺถ ความว่า ท่านจงมีสติไปใน กาย. บทว่า อนิมิตฺตฺถจ ภาเวหิ ความว่า เพราะท่านเพิกนิจนิมิตฺมีเที่ยง เป็นต้นเสียได้ วิปัสสนาจึงชื่อว่าหานิมิตฺมิได้. พระอานนทเถระกล่าวกะท่าน พระวังคิสะนั้นว่า ภาเวหิ ท่านจงเจริญ ดังนี้. บทว่า มานาภิสฺมยา ได้แก่ เพราะรู้ด้วยการเห็นมานะอย่างหนึ่ง เพราะรู้ด้วยการละอย่างหนึ่ง. บทว่า อุปฺปนฺโต ได้แก่ ชื่อว่าเป็นผู้สงบเพราะราคะ เป็นต้นสงบ.

จบอรรถกถาอานันทสูตรที่ ๔

๕. สุภาสิตสูตร

ว่าด้วยวาจาสุภายิต ๔ ประการ

[๗๓๘] สāvattānītan.

ในสมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระพุทธานุญาตของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธานุญาตนี้ว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย วาจาอันประกอบด้วยองค์ ๔ เป็นวาจาสุภายิต ไม่เป็นวาจาทุภายิต เป็นวาจาไม่มีโทษ และเป็นวาจาอันวิญญูชนทั้งหลายไม่ติเตียน องค์ ๔ เป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมกล่าวแต่วาจาที่บุคคลกล่าวดีแล้วเท่านั้น ไม่กล่าววาจาที่บุคคลกล่าวชั่วแล้ว ๑ ย่อมกล่าวแต่วาจาที่เป็นธรรม

เท่านั้น ไม่กล่าววาทาที่ไม่เป็นธรรม ๑ ย่อมกล่าวแต่วาทาอันเป็นที่รักเท่านั้น
ไม่กล่าววาทาอันไม่เป็นที่รัก ๑ ย่อมกล่าวแต่วาทาจริงเท่านั้น ไม่กล่าววาทา
เท็จ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย วาทาอันประกอบด้วยองค์ ๔ เหล่านี้แล เป็นวาทา
สุภายิต ไม่เป็นวาทาทุภายิต เป็นวาทาไม่มีโทษ และเป็นวาทาอันวิญญูชน
ทั้งหลายไม่ติเตียน.

[๓๓๕] พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้พระสุคตศาสดา ครั้นตรัสไวยากรณ์-
ภายิตนี้จบลงแล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

สัตบุรุษทั้งหลาย ได้กล่าววาทา
สุภายิตว่าเป็นที่หนึ่ง บุคคลพึงกล่าววาทา
ที่เป็นธรรมไม่พึงกล่าววาทาที่ไม่เป็นธรรม
เป็นที่สองบุคคลพึงกล่าววาทาอันเป็นที่รัก
ไม่พึงกล่าววาทาอันไม่เป็นที่รัก เป็นที่สาม
บุคคลพึงกล่าววาทาจริง ไม่พึงกล่าววาทา
เท็จ เป็นที่สี่ ดังนี้.

ครั้งนั้นแล ท่านพระวังคิสะลุกขึ้นจากอาสนะ ทำผ้าห่มเฉวียงป่า
ข้างหนึ่ง ประนมอัญชลีไปทางพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มี-
พระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เนื้อความนี้ย่อมแจ่มแจ้งกะข้าพระองค์
ข้าแต่พระสุคต เนื้อความนี้ย่อมแจ่มแจ้งกะข้าพระองค์.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เนื้อความนี้แจ่มแจ้งกะเธอเถิด
วังคิสะ.

[๓๔๐] ครั้งนั้นแล ท่านพระวังคิสะได้ทูลสรรเสริญพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าด้วยคาถาทั้งหลายอันสมควร ณ ที่เฉพาะพระพักตร์ว่า

บุคคลพึงกล่าวแต่วาจาที่ไม่เป็นเหตุ
ยังตนให้เดือดร้อน และไม่เป็เหตุเบียด-
เบียนผู้อื่น วาจา นั้นแลเป็นสุภามิต บุคคล
พึงกล่าวแต่วาจาอันเป็นที่รัก ที่ชนทั้งหลาย
ชื่นชมแล้ว ไม่ถือเอาคำที่ชั่วช้าทั้งหลาย
กล่าวแต่วาจาอันเป็นที่รักแก่ชนเหล่าอื่น
คำสัตย์แล เป็นวาจาไม่ตาย ธรรมนี้เป็น
ของมีมาแต่เก่าก่อน สัตบุรุษทั้งหลาย
เป็นผู้ตั้งมั่นแล้วในคำสัตย์ ที่เป็นอรรถ
และเป็นธรรม พระพุทธเจ้าตรัสพระวาจา
ใด ซึ่งเป็นวาจาเกษม เพื่อให้ถึงพระ-
นิพพาน เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ พระวาจา
นั้นแลเป็นสูงสุดกว่าวาจาทั้งหลาย ดังนี้.

อรรถกถาสุภาสิตสูตร

ในสุภาสิตสูตรที่ ๕ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า องฺคหิ ได้แก่ ด้วยเหตุหรือด้วยส่วนทั้งหลาย. จริงอยู่
เหตุแห่งวาจาเป็นสุภามิต ๔ มีเจตนาเป็นเครื่องดเว้นจากพูดคำเท็จเป็นต้น
หรือส่วน ๔ มีสัจจวาจาเป็นต้น. ก็บทว่า จตุหิ เป็นปัญจมีวิภัตติ ลงใน
องฺค ศัพท์ ซึ่งแปลว่าเหตุ เป็นตติยาวิภัตติ ลงใน องฺค ศัพท์ ซึ่งแปลว่า
ส่วน. บทว่า สมฺนุนาคตา ได้แก่ มาตามพร้อมแล้ว ก็เป็นไปแล้วและ

ประกอบแล้ว. บทว่า วาจา ได้แก่วาจาที่สนทนากัน. วาจา ที่มาในบาลี มีอาทิอย่างนี้ว่า วาจาที่ใช้พูดกัน วาจาที่เปล่ง คำเป็นคลองดังนี้ก็ดี และว่า วาจาอันหาโทษมิได้ สบายหู ดังนี้ก็ดี ชื่อว่า วาจา. แต่วิญญูติวาจาอย่างนี้ว่า ถ้ากรรมอันบุคคลทำด้วยวาจา ดังนี้ก็ดี วิริติวาจาอย่างนี้ว่า ความมงดเว้นจาก วชิรุจิริต ๔ ๗๗ นี้เรียกว่า สัมมาวาจา ดังนี้ก็ดี เจตนาวาจาอย่างนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย วาจาหยาบอันบุคคลต้องเสพแล้ว เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นทางแห่งนรก ดังนี้ก็ดี นี้ใด วาจานั้น มาโดยชื่อว่า วาจา. วิญญูติวาจา เป็นต้นนั้น ไม่ประสงค์เอาในบทว่า วาจานี้เพราะเหตุไร. เพราะไม่ใช่วาจา ที่เขาพึงใช้พูดกัน. บทว่า สุภาสิตา ได้แก่ วาจา ที่เขาใช้พูดกันด้วยดี. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดงความเป็นนามาซึ่ง ประโยชน์. บทว่า โน ทุพฺภาสิตา ได้แก่ ไม่ใช่ทุพภายิตวาจาที่เขาพูดชั่ว. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงแสดงความเป็นนามาซึ่ง ประโยชน์มาให้. บทว่า อนวชฺชา ได้แก่ เว้น จากโทษมีรากะ เป็นต้น. ด้วย คำว่า อนวชฺชา นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงความเป็นนามาซึ่ง ประโยชน์ของ วาจานั้น และความไม่มีโทษ ประการ. บทว่า อนนฺวชฺชา ได้แก่ ฟ้นแล้วจากคำติเตียน. ด้วยคำนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงสมบัติแห่งเครื่อง ประดับทั้งปวงของวาจานั้น. บทว่า วิญฺญฺนํ ได้แก่ บัณฑิตทั้งหลาย. ด้วย เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดงว่า คนพาลถือเอาเป็นประมาณไม่ได้ ในการนิินทาและสรรเสริญ. คำว่า สุภาสิตํ ยิว ภาสติ นี้เป็นคำแสดงไป องค์แห่งวาจา ๘ ประการ อย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยเทศนาเป็นบุคลลาธิฎฐาน. บทว่า โน ทุพฺภาสิตํ นี้ เป็นการห้ามการพูดอัน เป็นปฏิปักษ์ต่อองค์ของ วาจานั้นนั่นแล. อีกอย่างหนึ่ง ด้วยคำว่า โน ทุพฺภาสิตํ นี้ พระผู้มีพระ- ภาคเจ้าทรงแสดงการละมิจฉาวาจา. ด้วยคำว่า สุภาสิตํ นี้ แสดงถึงลักษณะ

แห่งคำที่ผู้ละมิจฉาวาจาได้แล้วพึงพูด. แต่เพื่อแสดงถึงองค์ พระผู้มีพระภาคเจ้า มิได้ตรัสคำที่ไม่ควรพูดก่อนแล้ว ตรัสแต่คำที่ควรพูดเท่านั้น. แม้ในคำว่า **ธมฺมึ เยว** เป็นต้นก็นั้น. ก็ในองค์เหล่านั้น ด้วยองค์ที่หนึ่ง พระองค์ตรัสถึงคำที่กระทำความสมัคสมานอันเว้นจากโทษคือการส่อเสียด. ด้วยองค์ที่ ๒ ตรัสถึงคำประกอบด้วยเมตตา เว้นจากโทษสัมผัปปลาปะคือไม่ปราศจากกรรม. ด้วย ๒ องค์นอกนี้ ตรัสถึงการกล่าวคำสัตย์ที่น่ารัก อันเว้นคำหยาบและคำเหลวไหล. พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อทรงแสดงองค์เหล่านั้น มีคำว่า **อิเมหิ โข** เป็นต้น โดยประจักษ์ จึงตรัสย่ำคำนั้น. ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปฏิเสธ แม้การกล่าวมุสาวาท เป็นต้น อันประกอบด้วยส่วนมีปัญญาเป็นต้น ด้วยบทมีนาม เป็นต้น และด้วยสัมบัติคือลึงค์ วจนะ วิภัตติ กาล และการกเป็นต้น ที่คนเหล่านี้สำคัญว่าเป็นวาจาสุภายิต. จริงอยู่ วาจาเห็นปานนั้น แม้ประกอบด้วยส่วนเป็นต้น เป็นวาจาทุภายิต เพราะนำความเสียหายมาให้ ทั้งแก่ตน ทั้งแก่ชนเหล่านี้. ส่วนวาจาที่ประกอบด้วยองค์ ๔ นี้ แม้ถ้าเป็นวาจានับเนื่องในภาษามิลกษะก็ดี เป็นวาจានับเนื่องในเพลงขับของเด็กหญิง ผู้นำหม้อน้ำก็ดี วาจาเห็นปานนั้น ชื่อว่า เป็นวาจาสุภายิต เพราะนำมาซึ่งความสุขทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตระ. จริงอย่างนั้น ภิกษุผู้เจริญวิปัสสนา ประมาณ ๖๐ รูป กำลังเดินทางได้ยินเพลงขับของเด็กหญิงชาวสีหล ผู้รักษาไร่ข้าวกล้าข้างทาง กำลังขับเพลงขับที่เกี่ยวข้องด้วยชาติชราและมรณะด้วยภาษาชาวสีหล ก็บรรลुพระอรหัต. อนึ่ง ภิกษุผู้ปรารภวิปัสสนา ชื่อว่า ดิสสะ กำลังเดินทางใกล้สระปทุม ได้ยินเพลงขับของเด็กหญิงผู้หักดอกปทุมในสระ-ปทุมพลาถขับเพลงนี้ว่า.

ดอกปทุมชื่อ โลกนทะ บานแต่เช้า
ตรู๋ ย่อมเหี่ยวไปด้วยแสงอาทิตย์ ฉันใด
สัตว์หลายผู้ถึงความเป็นมนุษย์ ย่อมเหี่ยว
แห้งไป ด้วยกำลังกล้าแห่งชรา ฉันนั้น

แล้วบรรลุประอรหัต. อนึ่ง บุรุษผู้หนึ่งในพุทธันดร (ในเวลาว่างพระพุทธรเจ้า)
๑ กลับ จากคงพร้อมด้วยบุตร ๗ คน ฟังเพลงขับของสตรีผู้หนึ่ง ซึ่งกำลังเอา
สาธิต่าข้าวสารดังนี้ว่า

สตรีระนีอาศัยหนังมีผิวเหี่ยวแห้ง ถูก
ชราย้ายแล้ว สตรีระนีถึงความเป็นอมิส
คือเหยื่อของมฤตยู ย่อมแตกไป เพราะ
มรณะ สตรีระนีเป็นที่อยู่ของหมู่หนอน
เต็มไปด้วยซากศพต่าง ๆ สตรีระนีเป็น
ภาชนะของไม้สะอาด สตรีระนีเสมอด้วย
ท่อนต้นกล้วย

พิจารณาอยู่ที่บรรลุปัจเจกโพธิญาณ พร้อมด้วยบุตรทั้งหลาย. วาจาประกอบ
ด้วยองค์ ๔ เหล่านี้ แม้อ่านบ่นเนื่องในภาษาของชาวมัลลกะ หรือนับเนื่องใน
เพลงขับของสตรีผู้ถือหม้อน้ำไปไซริ์ ถึงกระนั้น ก็ฟังทราบว่าเป็นวาจาสุภาษิต.
วาจาชื่อว่า ไม่มีโทษ ทั้งวิญญูชนผู้มุ่งประโยชน์ อาศัยแต่ใจความ ไม่ใช่อาศัย
แต่พยัญชนะ ไม่ฟังติเตียน เพราะเป็นวาจาสุภาษิต.

บทว่า สรุปาหิ ได้แก่ สมควร. บทว่า อภิตุทวิ ได้แก่ สรรเสริญ
แล้ว. บทว่า น ตาปเย ความว่า ไม่พึงทำตนให้เดือนร้อน คือไม่พึงเบียดเบียน
ตนให้ร้อนใจ. บทว่า ปเร ความว่า ไม่ทำลายผู้อื่นให้เดือนร้อน. พระวังกิสะ

ชมเชยพระผู้มีพระภาคเจ้าโดยอปีสุณาวาจาด้วยกาลานี้ ด้วยประการฉะนี้.
บทว่า ปฐินนุทิตา ได้แก่ ประพฤติเป็นที่น่ารักใคร่. บทว่าย อนาทาย
ความว่า ท่านพระวังคีสะชมเชยด้วยอำนาจวาจาที่น่ารักกว่า บุคคลเมื่อกล่าว
วาจาใด ไม่ถือเอาคำหยาบอันลามก ไม่เป็นที่รักของตนเหล่านี้ กล่าวแต่คำ
เป็นที่รักซึ่งไพเราะทั้งอรรถและพยัญชนะเท่านั้น ฟังกล่าวแต่วาจานั้น.

บทว่า อมตา ได้แก่ เป็นวาจาเสมือนน้ำอมฤตเพราะยังประโยชน์
ให้สำเร็จ. สมจริงดังที่ตรัสไว้ว่า สจฺจํ หว สาธุตฺรํ รมานํ คำสัตย์แล
ดีกว่าสทั้งหลาย ดังนี้. อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า อมตวาจา เพราะเป็นปัจจัย
แห่งพระอมตมหานิพพาน. บทว่า เอส รมฺโฆ สนนฺตโน ความว่า ชื่อว่า
สัจจวาจานั้นเป็นธรรม เป็นจรรยา เป็นประเพณีเก่า. จริงอยู่ คำสัตย์แล
บังเกิดปางก่อนประพฤติกันมาแล้ว. ท่านเหล่านั้นไม่กล่าวคำเหลวไหล
ด้วยเหตุนี้แน่แท้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า สัตบุรุษทั้งหลายเป็นผู้ตั้งอยู่
ในสัจจะที่เป็นอรรถและเป็นธรรม ดังนี้.

ในพระบาลีนั้น ฟังทราบวา สัจจวาจานั้น ชื่อว่าตั้งอยู่ในประโยชน์
ตนและประโยชน์ผู้อื่น เพราะตั้งอยู่ในสัจจะนั้นแท้ และชื่อว่าตั้งอยู่ในธรรม
เพราะตั้งอยู่ในประโยชน์นั่นเอง. อีกอย่างหนึ่ง คำว่า อรรถ และ ธรรม
ทั้งสองนั้น เป็นวิเสสณะของคำว่า สัจจะ นั้นเอง. ความจริง ท่านกล่าวคำ
อธิบายไว้ดังนี้ว่า วาจานั้นตั้งอยู่ในสัจจะ ตั้งอยู่ในสัจจะเช่นไร. ตั้งอยู่ใน
สัจจะที่เป็นอรรถและเป็นธรรม ซึ่งให้สำเร็จประโยชน์ คือทำไม่ผิดประโยชน์
เพราะไม่ปราศจากประโยชน์ผู้อื่น ให้สำเร็จประโยชน์ที่เป็นธรรม คือประกอบ
ด้วยธรรมนั้นแท้ เพราะไม่ปราศจากธรรม. ท่านพระวังคีสะชมเชยพระผู้มี
พระภาคเจ้า โดยคำสัตย์ด้วยกาลานี้ ด้วยประการฉะนี้. บทว่า เขมํ ได้แก่
ปลอดภัย คือปราศจากอันตราย. หากจะถามว่า เพราะเหตุไร. ฟังตอบว่า

เพราะถึงความดับ เพราะทำให้สิ้นทุกข์. อธิบายว่า เพราะให้ถึงความดับกิเลส และเป็นไปเพื่อทำให้สิ้นทุกข์ในวิภูษะ. อีกอย่างหนึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสพระวาจาใด ซึ่งเป็นวาจาเกษม เพราะประกาศมรรคอันเกษม เพื่อประโยชน์ของนิพพานธาตุทั้งสอง คือเพื่อถึงพระนิพพาน เพื่อทำให้สิ้นทุกข์. ในคำว่า **ธา เว วาจาณมุตตมา** นี้ ฟังทราบเนื้อความอย่างนี้ว่า วาจาอันประเสริฐที่สุดแห่งวาจาทั้งปวง ดังนี้. ท่านพระวังคิสะเมื่อชมเชยพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยคำประกอบด้วยปัญญา ด้วยคานี้ ให้จบเทศนาด้วยยอดธรรมคือพระอรหัต ด้วยประการฉะนี้แล.

จบอรรถกถาสภาสิตสูตรที่ ๕

๖. สาริปุตตสูตร

ว่าด้วยการสรรเสริญพระสารีบุตร

[๗๔๑] สมัยหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี.

ก็สมัยนั้นแล ท่านพระสารีบุตรชี้แจงให้ภิกษุทั้งหลาย เห็นแจ้งสมาทาน อاجหาญ ร่าเริง ด้วยธรรมิกถา ด้วยวาจาของชาวเมือง สละสลวย ไม่มีโทษ ไม่เคลื่อนคลาด อาจยังผู้ฟังให้รู้เนื้อความได้แจ่มแจ้ง.

ส่วนภิกษุเหล่านั้นก็ทำกรรมนั้นให้เป็นประโยชน์ ใส่ใจกำหนดด้วยจิตทั้งปวง เจริญโสตลงฟังธรรม.

[๗๔๒] ครั้งนั้นแล ท่านพระวังคิสะมีความคิดดังนี้ว่า ท่านพระสารีบุตรนี้ แนะนำชักชวนภิกษุทั้งหลายให้อาจหาญ รื่นเริงด้วยธรรมิกถา ด้วยวาจาของชาวเมือง สละสลวย ไม่มีโทษ ไม่เคลื่อนคลาด อาจยังผู้ฟังให้รู้เนื้อความได้แจ่มแจ้ง.

ส่วนภิกษุเหล่านั้นเล่า ก็ทำกรรมนั้นให้เป็นประโยชน์ ใส่ใจกำหนด ด้วยจิตทั้งปวง เจียโสตลงฟังธรรม อย่างกระนั้นเลย เราควรสรรเสริญท่าน พระสารีบุตรด้วยคาถาทั้งหลายอันสมควรในที่เฉพาะหน้าเถิด.

ลำดับนั้นแล ท่านพระวงศ์สะลุจจากอาสนะ ทำผ้าห่มเฉวียงบ่าข้างหนึ่งแล้ว ประณมอัญชลีไปทางท่านพระสารีบุตรแล้ว ได้กล่าวกะท่านพระสารีบุตรดังนี้ว่า ท่านสารีบุตร เนื้อความนี้ย่อมแจ่มแจ้งกะข้าพเจ้า ท่านสารีบุตร เนื้อความนี้ย่อมแจ่มแจ้งกะข้าพเจ้า.

ท่านพระสารีบุตรกล่าวกะท่านพระวงศ์สะว่า เนื้อความนั้นแจ่มแจ้ง กะท่านเถิด ท่านวงศ์สะ.

[๗๔๓] ครั้งนั้นแล ท่านพระวงศ์สะได้สรรเสริญท่านพระสารีบุตร ต่อหน้าด้วยคาถาทั้งหลายอันสมควรว่า

ท่านสารีบุตรเป็นนักปราชญ์ มี
ปัญญาลึกซึ้ง ฉลาดในทางและมีไช้ทาง
มีปัญญามาก ย่อมแสดงธรรมแก่ภิกษุ
ทั้งหลาย แสดงโดยย่อก็ได้ แสดงโดย
พิสดารก็ได้ เสียงของท่านไพเราะดังก้อง
เหมือนเสียงนกสาลิกา ปฏิภาณเกิดขึ้นโดย
ไม่รู้สิ้นสุด เมื่อท่านแสดงธรรมอยู่ ภิกษุ
ทั้งหลายย่อมฟังเสียงอันไพเราะ เป็นผู้
ปลื้มจิตยินดีด้วยเสียงอันไพเราะ น่ายินดี
นำฟัง เจียโสตอยู่ ดังนี้.

อรรถกถาสารีปุตตสูตร

ในสารีปุตตสูตรที่ ๖ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า โปรिया ได้แก่บริบูรณ์ด้วยอักษรและบท. บทว่า วิสฎฺฐาย ได้แก่ อันโรคไม่เกี่ยวเกาะไม่พัวพัน. ก็เมื่อพระธรรมเสนาบดีกล่าว ย่อมมีถ้อยคำไม่พัวพันด้วยโรคคิดเป็นต้น ย่อมเปล่งเสียง เหมือนเสียงจากกังสดาลที่ถูกเกาะด้วยท่อนเหล็ก. บทว่า อนลคพาย ได้แก่ไม่มีโทษไม่คลาดเคลื่อน คือปราศจากโทษและมีบทพยัญชนะไม่คลาดเคลื่อน. จริงอยู่ เมื่อพระเถระพูดบทหรือพยัญชนะไม่เสื่อมเสีย. บทว่า อตุลฺลสฺส วิญญาปนียา ได้แก่สามารถทำผู้ฟังให้รู้เนื้อความแจ่มแจ้ง. บทว่า ภิกฺขุณฺโณ คือ แก่ภิกษุทั้งหลาย.

บทว่า สจฺจิตฺเตนปี ความว่า พระสารีบุตรเถระแสดงโดยย่ออย่างนี้บ้างว่า อาวุโส อริยสัจ ๔ เหล่านี้ อริยสัจ ๔ คืออะไรบ้าง คือทุกขอริยสัจ ฯลฯ อาวุโส อริยสัจ ๔ เหล่านี้แล เพราะเหตุนี้แหละ อาวุโส เธอพึงทำความเพียรว่า นี้ทุกขอริยสัจ. บทว่า วิตุฏฺฐาเรนปี ความว่า พระสารีบุตรเมื่อจะจำแนกอริยสัจ ๔ เหล่านี้ จึงกล่าวแม้โดยพิสดารโดยนัยมีอาทิว่า อาวุโส ทุกขอริยสัจเป็นไฉน ดังนี้. แม้ในเทศนาขั้นเป็นต้นก็นัยนี้เหมือนกัน. บทว่า สาลิกา วิย นิคฺโขมฺโส ความว่า เมื่อพระเถระแสดงธรรมย่อมมีเสียงไพเราะกังวาน เหมือนเสียงของนางนงกสาลิกาที่ลิ้มมะม่วงสุกมีรสหวานกระพือปีกเปล่งเสียงไพเราะ. บทว่า ปฏิกฺขาณฺโณ มุทฺติริยิ ความว่า ปฏิกขาณเกิดขึ้นไม่สิ้นสุดเหมือนลูกคลื่นเกิดจากทะเล. บทว่า โอเรณฺติ ได้แก่ภิกษุเหล่านั้นย่อมเงี้ยวโตตตັบ.

จบอรรถกถาสารีปุตตสูตรที่ ๖

๗. ปวารณาสูตร

ว่าด้วยการทำปวารณา

[๗๔๔] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับที่พระวิหารบุพพาราม ปราสาทของนางวิสาขาผู้เป็นมารดาภิคารเศรษฐี กรุงสาวัตถี กับพระภิกษุสงฆ์ หมู่มาก ประมาณ ๕๐๐ รูป ล้วนเป็นอรหันต์ทั้งหมด.

ก็โดยสมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้อันภิกษุสงฆ์แวดล้อม ประทับนั่งในที่แจ้ง เพื่อทรงปวารณาในวันอุโบสถที่ ๑๕ ค่ำ.

ครั้นนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรวจดูเห็นภิกษุสงฆ์เป็นผู้หนึ่งอยู่แล้ว จึงรับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เราขอปวารณา เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะไม่ติเตียนกรรมไร ๆ ที่เป็นไปทางกายหรือทาง วาจาของเราบ้างหรือ.

[๗๔๕] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระสารีบุตร ลุกขึ้นจากอาสนะ. ทำฝ่าห่มเฉียงบ่าข้างหนึ่งแล้ว ประนมอัญชลีไปทางพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายติเตียนกรรมไร ๆ อันเป็นไปทางพระกายหรือทางพระวาจาของพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ได้เลย ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยังทางที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ทรงยังทางที่ยังไม่เกิดขึ้นพร้อมให้เกิดขึ้นพร้อม ทรงบอกทางที่ยังไม่มีผู้บอก เป็นผู้ทรงรู้ทาง ทรงรู้แจ้งทาง ทรงฉลาดในทางข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สาวกทั้งหลายในบัดนี้เป็นผู้เดินตามทาง บัดนี้แลขอปวารณาพระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าจะไม่ทรงติเตียนกรรมไร ๆ อันเป็นไปทางกายหรือทางวาจาของข้าพระองค์บ้างหรือ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า สารีบุตร เราติเตียนกรรมไร ๆ อันเป็นไปทางกายหรือทางวาจาของเธอไม่ได้เลย สารีบุตร เธอเป็นบัณฑิต สารีบุตร เธอเป็นผู้มีปัญญามาก เป็นผู้มีปัญญาแน่นหนา สารีบุตร เธอเป็นผู้มีปัญญาชวนให้รำเริง เป็นผู้มีปัญญาไว เป็นผู้มีปัญญาหลักแหลม เป็นผู้มีปัญญาแหลมคม สารีบุตร โอรสพระองค์ใหญ่ของพระเจ้าจักรพรรดิ ย่อมยังจักรอันพระราชบิดาให้เป็นไปแล้ว ให้เป็นไปตามได้โดยชอบ ฉนโค สารีบุตร เธอก็นั้นเหมือนกัน ย่อมยังธรรมจักรอันยอดเยี่ยม อันเราให้เป็นไปแล้วให้เป็นไปตามได้โดยชอบแท้จริง.

ท่านพระสารีบุตรจึงกราบทูลอีกว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หากว่าพระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่ทรงติเตียนกรรมไร ๆ อันเป็นไปทางกาย หรือทางวาจาของข้าพระองค์ไซ้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าจะไม่ทรงติเตียนกรรมไร ๆ อันเป็นไปทางกายหรือทางวาจาของภิกษุ ๕๐๐ รูปเหล่านี้บ้าง หรือ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า สารีบุตร เราไม่ติเตียนกรรมไร ๆ อันเป็นไปทางกายหรือทางวาจา ของภิกษุ ๕๐๐ รูปแม้เหล่านี้ สารีบุตร เพราะบรรดาภิกษุ ๕๐๐ รูปเหล่านั้น ภิกษุ ๑๐ รูป เป็นผู้ได้วิชา ๓ อีก ๖๐ รูป เป็นผู้ได้อภิญญา ๖ อีก ๖๐ รูป เป็นผู้ได้อุภโตภาควิมุตติ ส่วนที่ยังเหลือเป็นผู้ได้ปัญญาวิมุตติ.

ครั้งนั้นแล ท่านพระวังคีสะลุกขึ้นจากอาสนะ ทำผ้าห่มเฉียงบ่าข้างหนึ่งแล้ว ประณมอัญชลีไปทางพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าดังนี้ว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เนื้อความนี้ย่อมแจ่มแจ้งกะข้าพระองค์ ข้าแต่พระสุคต เนื้อความนี้ย่อมแจ่มแจ้งกะข้าพระองค์.

พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 327

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า เนื้อความนั้นจงแจ่มแจ้งกะเธอเถิด วังคีสะ.

[๗๔๖] ครั้งนั้นแล ท่านพระวังคีสะ ได้สรรเสริญพระผู้มีพระภาคเจ้า
ในที่เฉพาะพระพักตร์ด้วยคาถาทิ้งหลายอันสมควรว่า

วันนี้เป็นวันอุโบสถที่ ๑๕ ภิกษุ ๕๐๐

รูป มาประชุมกันเพื่อความบริสุทธิ์ ล้วน
เป็นผู้ตัดกิเลสเครื่องประกอบและเครื่อง
ผูกได้แล้ว เป็นผู้ไม่มีความคับแค้น เป็น
ผู้มีภพใหม่สิ้นแล้ว เป็นผู้แสวงหาคุณอัน
ประเสริฐ พระเจ้าจักรพรรดิห้อมล้อมด้วย
อำมาตย์เสด็จเสียบพระมหาอาณาจักรนี้ ซึ่ง
มีสมุทรสาครเป็นขอบเขตโดยรอบ ฉันทใด
สาวกทั้งหลายผู้บรรลุนิโรชวิชา ผู้ละ
มฤตยูราเสียได้ ย่อมนั่งห้อมล้อมพระผู้มี
พระภาคเจ้า ผู้ชนะสงครามแล้ว เป็นผู้
นำพวกอันหาผู้นำอื่นยิ่งกว่าไม่มี ฉันทนั้น
พระสาวกทั้งหมดเป็นบุตรของพระผู้มีพระ
ภาคเจ้า ผู้ชั่วช้าไม่มีในสมาคมนี้ ข้าพระ-
องค์ขอถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้
หักถูกศรคือตัณหาเสียได้ ผู้เป็นเผ่าพันธุ์
พระอาทิตย์ ดังนี้.

อรรถกถาปวารณาสูตร

ในปวารณาสูตรที่ ๗ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ตทหุ ตัดเป็น ตสฺมี อหุ ความว่า ในวันนั้น. ชื่อว่า
อุโบสถ เพราะเป็นที่เข้าจำ. บทว่า อุปวสนฺติ ความว่า เป็นผู้เข้า
จำอยู่ด้วยศีล หรือด้วยอดข้าว. ก็วันอุโบสถนี้นั้น มี ๓ อย่างโดยแยกเป็นวัน
๘ คำ วัน ๑๔ คำ และวัน ๑๕ คำ เพราะฉะนั้น เพื่อจะห้ามวันทั้ง ๒ ที่เหลือ
จึงกล่าววว่า ปญฺณเรเส. บทว่า ปวารณาย ได้แก่ ออกพรรษาปวารณาแล้ว.
แม้คำว่า วิสุทฺธิปวารณา ดังนี้ ก็เป็นขอของปวารณานั้น. บทว่า นิลินฺโน
โหติ ความว่า ในเวลาเย็น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมอันสมควร
แก่กาล แก่บริษัทผู้มาประชุมกัน ทรงสงพระวรกายที่ชุ่มน้ำ ทรงนุ่งห่ม ทำ
สุกตมหาจีวรเฉวียงบ่า ประทับนั่งชมสิริแห่งมณฑลพระจันทร์ ที่ตั้งขึ้นใน
ปฐมทิศ บนบวรพุทธอาสน์ที่เขาจัดไว้ อิงเสากลาง. บทว่า ตฺถุหฺนฺตุ ความว่า
เป็นผู้นั่งแต่ทิศที่ทรงแลดู. ในหมู่อภิกษุเหล่านั้น แม้รูปเดียวก็ได้มีความค่นอง
มือค่นองเท้า ทั้งหมดเงยบเสียงนั่งด้วยอิริยาบถสงบ. บทว่า อนุวิโลเกตุวา
ความว่า ทรงใช้พระเนตรที่มีประสาททั้ง ๕ ปรากฏชำเลื่องดู. ศัพท์ว่า
หนุท เป็นนิบาต ลงในอรรถแห่งอุปสรรค. น อักษรในคำว่า น จ เม
กิลฺยจิ ครหฺถ นี้ ใช้ในอรรถแห่งคำถามว่า น จ กิลฺยจิ ดังนี้. อธิบายว่า
พวกเธอจะติเตียนอะไร ๆ เราหรือ ถ้าพวกเธอจะติเตียนว่ากล่าว เราต้องการ
ให้พวกเธอว่ากล่าว. ด้วยคำว่า กายิกิ วา วาจสิกิ วา นี้ พระองค์ปวารณา
กายทวารและวจีทวารเท่านั้น มิได้ปวารณาถึงมโนทวาร. เพราะเหตุไร. เพราะ
ปรากฏแล้ว. จริงอยู่ ในกายทวารและวจีทวารมีความผิดปรากฏ ในมโนทวาร

มิได้ปรากฏ แม้เมื่อนอนอยู่บนเตียงเดียวกัน ถามว่า เธอคิดอะไร จึงทราบวาระจิตได้. พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ทรงปวารณาถึงมโนทวาร เพราะความไม่ปรากฏด้วยประการฉะนี้ มิใช่ไม่ทรงปวารณาเพราะไม่บริสุทธิ์. จริ่งอยู่ มโนทวารของพระผู้มีพระภาคเจ้า แม้เป็นพระโพธิสัตว์ ในคราวเป็นภริยาคัตถ์ นัททันต์ สังขบาลและธรรมบาลเป็นต้น ก็บริสุทธิ์. บัดนี้ไม่มีคำที่จะต้องกล่าวในข้อนี้เลย.

บทว่า **เอตทโวจ** ความว่า เพราะเธอดำรงอยู่ในตำแหน่งพระธรรมเสนาบดี เธอรับหน้าที่ปกครองภิกษุสงฆ์ จึงได้กราบทูลอย่างนี้ บทว่า **น โข มยฺ ภนุเต** ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์ไม่คิดเตียนอะไร ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้า. บทว่า **กายิกํ วา วาจลิกํ วา** นี้ พระเถระกล่าวหมายเอาความบริสุทธิ์ ๔ อย่าง มีกายสมาจารที่บริสุทธิ์เป็นต้น ที่ไม่ต้องรักษา. จริ่งอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ทรงรักษาความบริสุทธิ์ ๔ อย่าง. ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า **คูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความบริสุทธิ์ที่ตถาคตไม่ต้องรักษา ๔ อย่างเหล่านี้ ๔ อย่างอะไรบ้าง คูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตมีกายสมาจารบริสุทธิ์ ตถาคตไม่มีกายทุจริตที่จะพึงรักษาว่า ผู้อื่นอย่าได้รู้สิ่งนี้ของเราเลย คูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตมีวจีสมาจารบริสุทธิ์ตถาคตไม่มีวจีทุจริตที่จะพึงรักษาว่า ผู้อื่นอย่าได้รู้สิ่งนี้ของเราเลย คูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตมีมโนสมาจารบริสุทธิ์ ตถาคตไม่มีมโนทุจริตที่จะพึงรักษาว่า ผู้อื่นอย่าได้รู้สิ่งนี้ของเราเลย คูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตมีอาชีวะะบริสุทธิ์ ตถาคตไม่มีมิฉาชีวะะที่จะพึงรักษาว่า ผู้อื่นอย่าได้รู้สิ่งนี้ของเราเลย ดังนี้.**

บัดนี้ พระเถระเมื่อสรรเสริญพระคุณตามเป็นจริงของพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **ภควา หิ ภนุเต** ดังนี้. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อนุปฺปนฺนสฺส** ความว่า อันสมณะอื่นไม่เคยให้เกิดขึ้น ตั้งแต่

พระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า. บทว่า **อสยชาติสุต** นี้ เป็นไวพจน์ของ
บทว่า **อนุปปนฺหฺสฺส** นั่นเอง. บทว่า **อนกฺชาติสุต** ได้แก่คนอื่นมิได้
แสดง. บทว่า **ปจฺจมา สมนฺนาคตา** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จ
ไปก่อนแล้ว พระสาวกมาประชุมกันภายหลัง. คัจฉัน พระเถระอาศัยพระอรหันต์-
มรรคนั้นแล สรรเสริญพระคุณ เพราะเหตุที่พระคุณทั้งหลายมีศีลเป็นต้น
ของพระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหมดมาแล้ว เพราะอาศัยพระอรหันต์มรรคเท่านั้น. ด้วย
เหตุนี้ พระคุณทั้งปวงย่อมเป็นอันท่านกล่าวแล้วแล. คำว่า **อหฺลฺย โข ภนฺเต**
นี้ พระเถระกล่าวปวารณาสมาจารทางกาย ทางวาจาทั้งของตนทั้งของสงฆ์
ต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นอัครบุคคฺลในโลกรวมทั้งเทวโลก.

บทว่า **ปีตฺรา ปวตฺตติ** ความว่า เมื่อพระเจ้าจักรพรรดิสวรรคต
หรือทรงผนวชล่วงไป ๗ วัน จักรย่อมอันตรธาน ต่อจากนั้น เมื่อพระโอรส
ทรงนั่งบำเพ็ญจักรวัตติวัตรสิบอย่างหรือสิบสองอย่าง จักรอื่นย่อมปรากฏ
พระโอรสนั้นทรงให้จักรนั้นเป็นไป แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำจักรนั้นแหละ
ให้เป็นวัตรเพราะมีอรรถอย่างเดียวกัน เหตุสำเร็จด้วยรัตนะ. ตรัสว่า **ปีตฺรา**
ปวตฺตติ คัจฉี. อีกอย่างหนึ่ง เพราะเหตุที่พระโอรสนั้นตรัสว่า ขอพระองค์
จงเป็นผู้ชวนขายน้อยเถิด ข้าพระองค์จักปกครอง ดังนี้ ฉะนั้น จึงชื่อว่า
ย่อมปกครองอาณาจักรที่พระบิดาปกครอง. บทว่า **สฺมมฺเทว อนุปวตฺเตตี**
ความว่า จงให้เป็นไปตามโดยชอบ คือโดยนัย โดยเหตุ โดยการณะนั้นแล.
ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสธรรมคือ อริยสัจ ๔ พระเถระก็กล่าวตามธรรมคือ
อริยสัจ ๔ นั้นนั่นแหละ. เหตุนี้ จึงตรัสอย่างนี้. บทว่า **อุภโตภาควิมุตฺตา**
ความว่า พันด้วยส่วนทั้ง ๒ คือพันจากรูปกายด้วยอรูปาวจรสมาบัติ พันจาก
นามกายด้วยอริยมรรค. บทว่า **ปญฺญาวิมุตฺตา** ได้แก่หลุดพ้นด้วยปัญญา.
คือ เป็นพระฉิณาสพผู้ยังมีได้วิชา ๓ เป็นต้น.

บทว่า วิสุทธิยา ได้แก่ เพื่อต้องการความบริสุทธิ์. บทว่า
สญฺโฆชนพฺนุชฺฌิตา ได้แก่ ตัดกิเลส กล่าวคือเครื่องประกอบ และกิเลส
กล่าวคือเครื่องผูกได้. บทว่า วิจิตสงฺคาม ได้แก่ ชนะสงคามคือ รากะ
โทสะ โมหะ. แม้ชนะกองทัพมาร ก็ชื่อว่าชนะสงคาม บทว่า สตุถฺวาทิ
ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่า สัตถฺวาทะ เป็นผู้นำหมู่ เพราะทรง
นำหมู่เวไนยสัตว์ ยกขึ้นบนรถคือมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ ให้ข้ามสังสารวัฏ.
ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้นำหมู่นั้น. บทว่า ปลาโป ได้แก่ภายในว่างเปล่า คือ
ทุศีล. ด้วยบทว่า อาทิจฺจนุชฺฌนํ นี้ ท่านพระวังคีสะกล่าววว่า ข้าพระองค์
ขอถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นเผ่าพันธุ์พระอาทิตย์ เป็นศาสดาผู้ทรง
ทศพลญาณ ดังนี้.

จบอรรถกถาปวารณาสูตรที่ ๗

๘. ปโรสหัสสสูตร

การสรรเสริญพระพุทธเจ้าโดยคาถาที่ไม่คิดไว้ก่อน

[๗๔๗] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ ณ พระวิหาร
เชตวัน. อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี กับภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่
๑,๒๕๐ รูป.

ก็โดยสมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้แจงให้ภิกษุทั้งหลาย
เห็นแจ้ง ให้สมาทาน อาจหาญ ระวัง ด้วยธรรมิกถาอันประกอบด้วยนิพพาน.

ฝ่ายภิกษุเหล่านั้น ได้ทำกรรมนั้นให้สำเร็จประโยชน์ ใส่ใจกำหนด
ด้วยจิตทั้งปวง เฝ้ายึดตลงฟังธรรม.

[๗๔๘] ครั้งนั้นแล ท่านพระวังคีสะมีความคิดดังนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้านี้ทรงแนะนำ ทรงชักชวนภิกษุทั้งหลายให้อาจหาญ ใ้ร่าเริง ด้วยธรรมีกถาอันประกอบด้วยนิพพาน ฝ่ายภิกษุเหล่านั้น ก็ทำกรรมนั้นให้สำเร็จประโยชน์ ใส่ใจกำหนดด้วยจิตทั้งปวง เญ่ยโสตกลงฟังธรรมนั้น อย่างกระนั้นเลย เราควรจะสรรเสริญพระผู้มีพระภาคเจ้าในที่เฉพาะพระพักตร์ ด้วยคาถาทั้งหลายอันสมควรเถิด.

ครั้งนั้นแล ท่านพระวังคีสะลุกขึ้นจากอาสนะ ทำผ้าห่มเฉียงป่าข้างหนึ่งแล้ว ประนมอัญชลีเฉพาะพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าดังนี้ว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เนื้อความนี้ย่อมแจ่มแจ้งกะข้าพระองค์ ข้าแต่พระสุคต เนื้อความนี้ย่อมแจ่มแจ้งกะข้าพระองค์.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า เนื้อความนั้นจงแจ่มแจ้งกะเธอเถิด วังคีสะ.

[๗๔๙] ครั้งนั้นแล ท่านพระวังคีสะได้กราบทูลสรรเสริญพระผู้มีพระภาคเจ้า ในที่เฉพาะพระพักตร์ ด้วยคาถาทั้งหลายอันสมควรว่า

ภิกษุมากกว่าพัน ย่อมนั่งห้อมล้อม

พระสุคตผู้ทรงแสดงธรรมอันปราศจากฐล

คือพระนิพพาน ธรรมอันหาภัยแต่ไหน

มิได้ ภิกษุทั้งหลายย่อมฟังธรรมอันปราศ-

จากมลทิน ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรง

แสดงแล้ว พระสัมพุทธเจ้าผู้อันห่มภิกษุ

ห้อมล้อมแล้ว ย่อมงามจริงหนอ ข้าแต่

พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์เป็นผู้ทรง

นามว่าพญาช่างอันประเสริฐ เป็นพระฤๅษี
ที่ ๗ แห่งพระฤๅษีทั้งหลาย เป็นผู้จ
มหาเมฆยังฝนให้ตกในพระสาวก ข้าแต่
พระองค์ผู้ทรงแก้สลักสำใหญ่ วังคิสะ
สาวกของพระองค์ ออกจากที่พักกลางวัน
ด้วยความใคร่เพื่อเฝ้าพระศาสดา ขอถวาย
บังคมพระบาท ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า วังคิสะ คาถาเหล่านี้เชอตรีกตรอง
ไว้ก่อนหรือ ๆ ว่าแจ่มแจ้งกะเชอโดยจับปล้น.

ท่านพระวังคิสะกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ คาถาเหล่านี้
ข้าพระองค์มิได้ตรีกตรองไว้ก่อนเลย แต่ยอมแจ่มแจ้งกะข้าพระองค์โดยทันที
เทียวแล.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า วังคิสะ คาถาทั้งหลายที่เชอไม่ได้ตรีกตรอง
ไว้ในกาลก่อน จงแจ่มแจ้งกะเชอโดยประมาณยิ่งเถิด.

[๗๕๐] ท่านพระวังคิสะ ทูลรับพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า
ได้พระเจ้าข้า แล้วได้ทูลสรรเสริญพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาทั้งหลายซึ่งตน
ไม่ได้ตรีกตรองไว้ในกาลก่อน โดยประมาณยิ่งว่า

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใด

ทรงครอบงำหนทางผิตตั้งร้อยของมารเสียด

ได้ ทรงทำลายกิเลสเครื่องตรึงใจเพียงดัง

ตะปูทั้งหลายเสียได้เสด็จเที่ยวไป ท่าน

ทั้งหลายจงดูพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์

นั่น ผู้ทรงทำการแก้เครื่องผูกเสียได้ ผู้อัน
กิเลสอาศัยไม่ได้แล้ว ผู้ทรงจำแนกธรรม
เป็นส่วน ๆ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์
ใดได้ทรงบอกทางมีอย่างต่าง ๆ เพื่อเป็น
เครื่องข้ามโอฆะ เมื่อหนทางนั้น ซึ่งเป็น
ทางไม่ตาย อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น
ตรัสบอกแล้ว พระสาวกทั้งหลายเป็นผู้
เห็นธรรมไม่ง่อนแง่น ตังมั่นแล้ว พระ-
สัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใด ทรงทำความ
รุ่งเรืองแห่งตลอดซึ่งธรรมแล้ว ได้ทรง
เห็นธรรมเป็นที่ก้าวล่วงทิฏฐิทั้งปวง พระ
สัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ครั้นทรง
ทราบแล้วและทรงกระทำให้แจ้ง (ธรรม
นั้น) แล้ว ได้ทรงแสดงฐานะทั้ง ๑๐
อันเลิศ ความประมาทอะไร ในธรรมอัน
พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแล้วด้วยดี
อย่างนี้ จักมีแก่ผู้รู้ทั้งหลาย เพราะฉะนั้น
แล บุคคลพึงเป็นผู้ไม่ประมาท น้อมใจ
ศึกษาในพระศาสนาของพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าพระองค์นั้นทุกเมื่อ ดังนี้.

อรรถกถาปโรสหัสสูตร

ในปโรสหัสสูตรที่ ๘ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ปโรสหัสส์** ได้แก่เกิน ๑,๐๐๐. บทว่า **อกุโตภย** ความว่า ในพระนิพพานไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ. จริงอยู่ ผู้บรรลुพระนิพพานก็ไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ ฉะนั้น พระนิพพานจึงชื่อว่า ไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ. บทว่า **อิสิน** **อิสิตตโม** ความว่า เป็นพระฤาษีองค์ที่ ๗ จำเดิมแต่พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าวิปัสสี.

คำว่า **ก็ นู เต วุจิส** นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสโดยที่เกิดเรื่องขึ้น. ได้ยินว่า เรื่องเกิดขึ้นท่ามกลางสงฆ์ว่า พระวังคีสเถระสละกิจวัตร ไม่สนใจอุทเทศปรัจจาและโยนิโสมนสิการ เทียบแต่งคาถาทำอุณณียบทเรื่อยไป. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระดำริว่า ภิกษุเหล่านี้ไม่รู้ปฏิภาณสมบัติของพระวังคีสะ เข้าใจว่า พระวังคีสะคิดแล้วคิดเล่าจึงกล่าว เราจักให้ภิกษุเหล่านั้นรู้ปฏิภาณสมบัติของท่าน ครั้นทรงพระดำริแล้ว จึงตรัสคำมีอาทิว่า **ก็ นู เต วุจิส** ดังนี้.

บทว่า **อุมุมกคตตี** ได้แก่ กิเลสที่ผุดขึ้นหลายร้อย. อนึ่ง ท่านกล่าวว่า **สต** เพราะเป็นทางดำเนินไป. บทว่า **ปภิซช จีลანი** ความว่า เทียบทำลายกิเลส ๕ อย่าง มีกิเลสเพียงดังตะปูคืออราคะเป็นต้น. บทว่า **ตปุตสส** ความว่า จงดูพระพุทธเจ้านั้นผู้เกี่ยวข้องบงทำลายอย่างนี้. บทว่า **พนุชปมุลจกริ** ได้แก่ ผู้กระทำการปลดเปลื้องกิเลสเป็นเครื่องผูก. บทว่า **อลิตตี** ได้แก่ ผู้อันกิเลสไม่อาศัยแล้ว. บทว่า **ภาคโส ปวิภซช** ความว่า

ผู้ทรงจำแนกธรรมเป็นส่วน ๆ มีสติปัญญาเป็นต้น. ปาฐะว่า ปวิภข ดังนี้ก็มี
ความว่า จงแยกเป็นส่วนน้อยใหญ่ดู.

บทว่า โอมสุส ได้แก่โอมะ ๔. บทว่า อนเนกวิหิต ได้แก่มี
หลายอย่างมีสติปัญญาเป็นต้น. บทว่า ตสุมี เจ อมเต อกฺขาเต ความว่า
เมื่อพระองค์ตรัสบอกทางอันเป็นอมตะนั้น. บทว่า ฆมฺมทุทสา ได้แก่ผู้เห็น
ธรรม บทว่า จิตา อสฺหิรา ความว่า ผู้ตั้งมั่นไม่ง่อนแง่น.

บทว่า อติวิชฺฌ ได้แก่แทงตลอดแล้ว. บทว่า สพฺพทิฏฺฐิน ได้แก่
ที่ตั้งทิฏฐิหรือวิญญาณฐิติทั้งปวง. บทว่า อติกฺกมมทุทส ได้แก่ ได้เห็น
พระนิพพานอันเป็นธรรมก้าวล่วง. บทว่า อคฺค ได้แก่ เป็นธรรมสูงสุด.
ปาฐะว่า อคฺเค ดังนี้ก็มี. ความว่า ก่อนกว่า. บทว่า ทสฺสุจฺจํ ความว่า
ทรงแสดงธรรมอันเลิศแก่ภิกษุ ๕ รูป คือ ปัญจวัคคีย์ หรือทรงแสดงธรรม
ในฐานะอันเลิศแก่ภิกษุปัญจวัคคีย์. บทว่า ตสุมา ความว่า เพราะเหตุที่ผู้รู้
อยู่ว่า ธรรมนี้ทรงแสดงดีแล้ว ไม่พึงทำความประมาท ฉะนั้น. บทว่า
อนุสสิขฺเข ได้แก่ พึงศึกษาศึกษา ๓.

จบบรรณกถาปโรสหัสสุตฺตที่ ๘

๕. โกณฑัญญสูตร

พระวังคีสระสรเสริญพระอัญญาโกณฑัญญะ

[๗๕๑] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน อันเป็นที่พระราชทานเหยื่อแก่กระแต กรุงราชคฤห์

ครั้งนั้นแล ท่านพระอัญญาโกณฑัญญะได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถึงที่ประทับต่อกาลนานนักทีเดียว ครั้นแล้วได้หมอบลงแทบพระบาททั้งสอง ของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า จูบพระบาททั้งสองของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยปาก นวดพื้นด้วยมือทั้งสอง และประกาศชื่อว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ขอว่า โกณฑัญญะ ข้าแต่พระสุคต ข้าพระองค์ ชื่อว่าโกณฑัญญะ ดังนี้.

[๗๕๒] ครั้งนั้นแล ท่านพระวังคีสระมีความคิดดังนี้ว่า ท่านพระอัญญาโกณฑัญญะนี้ นานนักทีเดียวจึงได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นเข้าเฝ้าแล้ว ได้หมอบลงแทบพระบาททั้งสองของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า จูบพระบาททั้งสองของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยปาก นวดพื้นด้วยมือทั้งสอง และประกาศชื่อว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ชื่อว่า โกณฑัญญะ ข้าแต่พระสุคต ข้าพระองค์ชื่อว่า โกณฑัญญะ อย่ากระนั้นเลย เราพึงชมเชย ท่านพระอัญญาโกณฑัญญะ ในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วย คาถาทั้งหลายตามสมควรเถิด.

ครั้งนั้นแล ท่านพระวังคีสระลุกขึ้นจากอาสนะแล้ว ประณมอัญชลีไปทางที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าดังนี้ว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เนื้อความนี้ย่อมแจ่มแจ้งกะข้าพระองค์ ข้าแต่พระสุคต เนื้อความนี้ย่อมแจ่มแจ้งกะข้าพระองค์.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า เนื้อความนั้นจงแจ่มแจ้งกะเธอเถิด
วังคีสะ ดังนี้.

[๗๕๓] ครั้งนั้นแล ท่านพระวังคีสะได้ชมเชยท่านพระอัญญาโกณ-
ทัตถะ เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาทั้งหลายอันสมควรว่า

พระโกณทัตถะเถระนี้ เป็นผู้ตรัสรู้

ตามพระพุทธรองค์ เป็นผู้มีความเพียร
เครื่องก้าวหน้าอย่างแรงกล้า เป็นผู้ได้
ธรรมเครื่องอยู่ทั้งหลายอันเกิดแต่
วิเวกเนื่องนิത്യ คุณอันใดอันพระสาวกผู้
ทำตามคำสอนของพระศาสดาพึงบรรลุ
คุณอันนั้นทุกอย่างอันพระโกณทัตถะ
เถระนั้น เป็นผู้ไม่ประมาทศึกษาอยู่บรรลุ
แล้วโดยลำดับ พระโกณทัตถะเถระเป็น
ผู้มีอนุภาพมาก เป็นผู้ได้วิชา ๓ เป็น
ผู้ฉลาดในเจโตปริยญาณ เป็นทายาทของ
พระพุทธรองค์ ไหว้อยู่ซึ่งพระบาททั้งสอง
ของพระศาสดา ดังนี้.

อรรถกถาโกณฑัญญสูตร

ในโกณฑัญญสูตรที่ ๕ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อญฺญาโกณฑญฺโฌ** ได้แก่ พระเถระที่ได้ชื่ออย่างนั้น เพราะรู้ทั่วถึงธรรมก่อนเขา. บทว่า **สุจิริสุเสว** ได้แก่ ต่อกาลนานเท่าไร. ตลอดกาลประมาณ ๑๒ ปีนี้. ถามว่าอยู่ในที่ไหน. ตอบว่าอยู่ในสถานที่อยู่แห่ง พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ใกล้สระมันทากินีโปกขรณี ในถิ่นข้างตระกูล นัททันตะ เพราะเหตุไร. เพราะเคารพในวิหาร. ก็ท่านเป็นพระมหาสาวก ผู้มีบุญ พระคุณของท่านแผ่ไปในภายในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ในหมื่น จักรวาลเหมือนพระคุณของพระผู้มีพระภาคเจ้า. เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ไปยังสำนักของพระตถาคต กระทำการบูชาด้วยของหอมและดอกไม้เป็นต้น คิดว่า ท่านเป็นพระสาวกผู้แทงตลอดธรรมเลิศ แล้วเข้าไปบูชาพระเถระถัดไป จึงอยู่ ธรรมดาว่าผู้ที่มาสู่สำนักเป็นอันท่านต้องทำธรรมกถา หรือปฏิสันถาร เห็นปานนี้. ก็พระเถระเป็นผู้หนักในวิหาร ด้วยเหตุนี้ ธรรมนั้นของท่าน จึงปรากฏเป็นประหนึ่งเน้นซ้ำ. เพราะท่านเป็นผู้เคารพในวิหารดังว่ามานี้ ท่านจึงไปอยู่ในที่นั้น.

อีกเหตุหนึ่ง ก่อนอื่นในเวลาภิกขาจาร พระสาวกทั้งปวง ย่อมไปตาม ลำดับพรรษา. ก็ในเวลาแสดงธรรม เมื่อพระศาสดาประทับนั่งบนพุทธอาสน์ ที่เขาคดแต่งไว้ตรงกลาง พระธรรมเสนาบดีนั่ง ณ ข้างพระหัตถ์เบื้องขวา พระโมคคัลลานะนั่ง ณ ข้างพระหัตถ์เบื้องซ้าย. ส่วนเบื้องหลังแห่งพระสาวก ทั้ง ๒ นั้น เขาปูอาสนะไว้สำหรับพระอัญญาโกณฑัญญะ. เหล่าภิกษุที่เหลือ นั่งแวดล้อมท่าน. พระอัครสาวกทั้ง ๒ มีความเคารพในพระเถระ เพราะท่าน

แห่งตลอดกรรมอันเลิศ และเป็นพระเถระผู้เฒ่า. ภิกษุทั้งหลายสำคัญพระเถระเหมือนท้าวมหาพรหม เหมือนกองไฟ และเหมือนอสรพิษ นั่งอาสนะในทึ่ใกล้ ก็ละอาย เกรงใจ. พระเถระคิดว่า ก็ภิกษุเหล่านั้นบำเพ็ญบารมีสนองงไขยแสนกัป เพื่อต้องการอาสนะใกล้ บัดนี้นั่งในอาสนะใกล้ จึงยำเกรง ละอายใจต่อเรา เราจะให้ภิกษุเหล่านั้นอยู่โดยความสำราญ. พระเถระเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ปรารถนาจะอยู่ในชนบท. พระศาสดาทรงอนุญาตแล้ว.

พระเถระเก็บงาเสนาสนะ ถือบาตรจีวรไปยังริมสระมันทากินีโปกขรณี ถิ่นข้างตระกูลนัททันตะ. เมื่อกาลก่อนโขลงช้างตระกูลประเสริฐประมาณ ๘,๐๐๐ เคยชำนานูการปรนนิบัติพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย พอเห็นพระเถระคิดว่า บุญเขตของพวกเรามาถึงแล้ว จึงเอาเล็บเขี้ยวที่งกรม เอาหญ้าออก นำกิ่งไม้ เครื่องกีดขวางออก จัดแจงที่อยู่ของพระเถระ ทำวัตรทั้งหมด ประชุมปรึกษากัน ตั้งเวรกันไว้ว่า ก็ถ้าเราจะเสียสละว่า ผู้นี้จักกระทำกิจที่ควรทำแก่พระเถระไซ้ พระเถระทั้งที่มีบาตรเปล่า จักไปเหมือนไปบ้านญาติโยมเป็นอันมาก โดยวาระใด ๆ เราก็จักปรนนิบัติโดยวาระนั้น ๆ แต่เมื่อเวรของช้างหนึ่งมาถึงเข้า แม้วพวกนอกนั้นก็สมควรละเลย.

ช้างตัวที่อยู่เวร ตั้งน้ำบัวนปากและไม้สีฟันทำวัตรพระเถระแต่เช้าตรู่ ก็สระโปกขรณีชื่อมันทากินีนี้กว้าง ๕๐ โยชน์. สระนั้นไม่มีสาหร่าย หรือจอกแหนในที่ประมาณ ๒๕ โยชน์. น้ำนั้นแล ย่อมใสเหมือนสีแก้วผลึก. ต่อแต่นั้นมีดงปทุมขาวแผ่ขยายไปกึ่งโยชน์ในน้ำแค่นั้น ตั้งล้อมสระ ๕๐ โยชน์ ถัดจากนั้น อันดับแรกมีดงปทุมแดงขนาดใหญ่ ถัดจากนั้นดงกุ่มแดง ถัดจากนั้นดงกุ่มขาว ถัดจากนั้นดงอุบลเขียว ถัดจากนั้นดงอุบลแดง ถัดจากนั้นดงข้าวสาติแดงมีกลิ่นหอม ถัดจากนั้นผลึกแต่ต้นไม้เถามีรสอร่อยมีฟักทอง น้ำเต้าและฟักเขียวเป็นต้น ถัดจากนั้นดงอ้อยแผ่ขยายไปกึ่งโยชน์ ในดงอ้อยนั้นมี

อ้อยแต่ละต้นขนาดเท่าต้นหมาก ถัดจากนั้นคงกล้วย ซึ่งมีต้นกินผลสุกถึง ๒ ผลย่อมลำบาก. ถัดจากนั้นคงขุ่นมีผลขนาดค่อม ถัดจากนั้นคงมะม่วง ป่าชมพู ดงมะวิด. โดยย่อ ในสภะนั้น ขึ้นชื่อว่าผลไม้ที่กินได้ ไม่พึงกล่าวว่ามี. ในเวลาดอกไม้บาน ลมหอบละอองเกสรเป็นเกลียวไปไว้บนใบกอปทุม. ในใบกอปทุมนั้นหยาดน้ำตกเป็นหยด ๆ สุกด้วยอาทิตย์แผย้อมเป็นเหมือนน้ำตาลเคี้ยว. นี้ชื่อว่าโปกขรมธุน้ำหวานบนใบบัว. ซึ่งทั้งหลายนำไปกขรมธุนั้นมาถวายพระเถระ. รากบัวขนาดเท่าหัวไถ แม้รากบัวนั้น ซึ่งทั้งหลายก็นำมาถวาย. เหง้าบัวมีขนาดเท่ากลองและใบบัวใหญ่. เหง้าบัวนั้นแต่ละข้อมีน้ำนมประมาณหม้อหนึ่ง เหง้าบัวนั้นซึ่งทั้งหลายก็นำมาถวาย ซึ่งทั้งหลายปรุงเมล็ดบัวกับน้ำตาลกรวดถวาย. เอาอ้อยวางบนแผ่นดินแล้วใช้เท้าเหยียบน้ำหวานไหลออกข้างเต็มแอ่งและบ่อ. สุกด้วยอาทิตย์เผาละลาย. เป็นนมก้อนดั่งก้อนหิน นมก้อนนั้นซึ่งทั้งหลายก็นำมาถวาย. ในขุ่นกล้วยมะม่วงสุกเป็นต้น ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึง

เทพบุตรชื่อนาคพันตะ อยู่ ณ เขาไกรลาส. พระเถระไปที่ประตูดิมานของเทพบุตรนั้น บางครั้งบางครั้ง เทพบุตรนั้นเอาข้าวปายาสไม่มีน้ำที่ปรุงด้วยเนยใสใหม่และผงน้ำหวานบนใบบัวบรรจุเต็มบาตรถวาย. ได้ยินว่า ครั้งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ท่านได้ถวายสลากน้ำนมพร้อมด้วยเนยใสหอมระรื่นตลอด ๒ หมื่นปี. ด้วยเหตุนั้น โภชนะจึงเกิดขึ้นแก่ท่านด้วยอาการอย่างนี้. พระเถระอยู่อย่างนี้ตลอด ๑๒ ปี ตรวจดูอายุสังขารของตน รู้ว่าสิ้นแล้ว คิดว่าเราจักปรินิพพานที่ไหน เหาะไปยังสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคิดว่า ซึ่งทั้งหลายบำรุงเราถึง ๑๒ ปี กระทำกิจที่ทำได้ยาก เราจักขออนุญาตพระศาสดาปรินิพพานในที่ใกล้ ๆ ซึ่งเหล่านั้นแหละ. เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า

สุจิรสฺสว เยน ภควา เตนฺอุปสงฺกมิ ดังนี้.

บทว่า **นามนฺจ** ความว่า พระเถระประกาศชื่อเพราะเหตุไร. เพราะคนบางพวกจำพระเถระได้ บางพวกจำไม่ได้. บรรดาคนเหล่านั้น พระเถระคิดว่าคนเหล่านี้ไม่รู้จักเรา จักคิดร้ายว่า พระแก่ศิระชะขาวโพลนหลังโกงซี่โครงคทรูปนี้ทำปฏิสันถารกับพระศาสดา คนเหล่านั้นจักเต็มในอบาย แต่คนเหล่านี้รู้จักเรา จักเลื่อมใสว่า เป็นมหาสาวกปรากฏในหมื่นจักรวาลเหมือนพระศาสดา คนเหล่านั้นจักเข้าถึงสวรรค์ ดังนี้ เมื่อจะปิดทางอบาย เปิดทางสวรรค์สำหรับสัตว์เหล่านั้น จึงประกาศชื่อ.

บทว่า **พทุชานุพทุช** ความว่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้สัจจะ ๔ ก่อนพระเถระตรัสรู้ภายหลัง เพราะฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า พทุชานุพทุช ผู้ตรัสรู้ตามพระพุทธองค์. บทว่า **ติพฺพนิกฺกโม** ได้แก่มีความเพียรมั่น. บทว่า **วิเวกานํ** ได้แก่วิเวก ๓. ด้วยบทว่า **เทวิหฺโซ เจโตปริยายโกวิท** นี้ท่านกล่าวถึงอภิญญา ๔ ในบรรดาอภิญญา ๖. อีก ๒ อภิญญานอกนี้ แม้มิได้กล่าวถึงก็จริง แต่พระเถระก็ได้้อภิญญา ๖ แน่นอน และบริษัทได้ประชุมกันในเวลาจบคาถานี้. พระเถระรู้ว่า บริษัทประชุมกัน จึงทำปฏิสันถารกับพระศาสดา ขออนุญาตกาลปรินิพพานว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อายุสังขารของข้าพระองค์สิ้นแล้ว ข้าพระองค์จักปรินิพพาน. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า โภณทัณฺณเยเธอจักปรินิพพานที่ไหน. ทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ช้างทั้งหลายที่เป็นอุปัฏฐากของข้าพระองค์ได้กระทำกิจที่ทำได้ยาก ข้าพระองค์จักปรินิพพานในที่ใกล้ ๆ ช้างเหล่านั้น. พระศาสดาทรงอนุญาต.

พระเถระทำประทักษิณพระทศพลแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ การเห็นครั้งนั้น เป็นการเห็นครั้งแรกของข้าพระองค์ ครั้งนี้เป็นการเห็นครั้งสุดท้าย ดังนี้ เมื่อมหาชนคร่ำครวญอยู่ ถวายบังคมพระศาสดาแล้วออกมาขึ้นที่ซุ้มประตู สั่งสอนมหาชนว่า ท่านทั้งหลาย อย่าเศร้าโศกเลย

อย่าคร่ำครวญไฉไล เป็นพระพุทธรเจ้าก็ตาม เป็นพุทธรสาวกก็ตาม สังขาร
ที่เกิดขึ้นแล้ว ชื่อว่าไม่แตกทำลาย ย่อมไม่มี ดังนี้ เมื่อมหาชนกำลังเห็นอยู่
นั้นแล ก็เหาะขึ้นไปยังเวหาส ลงที่ริมสระมันทากินี สรงน้ำในสระโบกขรณี
นุ่งสบงห่มจีวรแล้ว เก็บงำเสนาสนะ เข้าผลสมาบัติล่วง ๓ ยาม ปรีนิพพาน
เวลาจวนสว่าง. ต้นไม้ทุกต้นในหิมวันตประเทศได้โน้มโน้มออกผลบูชา
พร้อมกับเวลาพระเถระปรีนิพพาน. ช้างตัวเข้าเวรไม่รู้ว่าเป็นพระเถระปรีนิพพาน
จึงน้ำขุ่นปากและไม่ชำระฟันทำวัตรปฏิบัติแต่เช้าตรู่. น้าของควรเคี้ยวและ
ผลไม้มายืนอยู่ที่ท้ายที่จงกรม. ช้างนั้นไม่เห็นพระเถระออกมาจนพระอาทิตย์ขึ้น
คิดว่า นี้อะไรกันหนอ เมื่อก่อน พระผู้เป็นเจ้าของจงกรม ล้างหน้าแต่เช้าตรู่
วันนี้ยังไม่ออกจากบรรณศาลา จึงเข่าประคุกฎิ แลดูเห็นพระเถระกำลังนั่งจึง
เหยียดวงออกลูบคลำค้นหาลมอัสสาสปีตสาสะ รู้ว่าลมอัสสาสปีตสาสะขาด
พระเถระปรีนิพพานแล้ว จึงสอดวงเข้าไปในปากร้องเสียงดังลั่น. ทั่วหิมวันต-
ประเทศได้มีเสียงบันลือเป็นอันเดียวกัน. ช้าง ๘,๐๐๐ ประชุมกัน ยกพระเถระ
ขึ้นนอนบนกระพองของหัวหน้าโหลง ถือกิ่งไม้ที่มีดอกบานสะพรั่ง แวดล้อม
แห่ไปทั่วหิมวันต์แล้วมายังที่ของตนตามเดิม.

ท้าวสักกเทวราชปริกษาพระวิษณุกรรมเทพบุตรว่า พ่อ พี่ชายของพวก
เราปรีนิพพานแล้ว เราจักกระทำสักการะ เจริญเนรมิตเรือนยอดขนาด ๕ โยชน์
ล้วนแล้วด้วยรัตนะทุกอย่าง. พระวิษณุกรรมเทพบุตรทำตามเทวบัญชาแล้ว ให้
พระเถระนอนในเรือนยอดนั้น ได้มอบหมายให้แก่ช้างทั้งหลาย. ช้างเหล่านั้น
ยกเรือนยอดเวียนเขาหิมวันต์ประมาณ ๓,๐๐๐ โยชน์หลายรอบ. พวกอากาศ
เทวดารับจากวงของช้างเหล่านั้น แล้วเล่นสาธุกิพาแสดงการวะ. ต่อแต่นั้นวัส-
พลาหกเทวดา สัตพลาหกเทวดา วาตพลาหกเทวดา เทพชั้นจาตุมหาราช เทพชั้น
ดาวดึงส์ รวมความว่า เรือนยอดได้ไปจนถึงพรหมโลกโดยอุบายนี้ ด้วยประการ

ขณะนี้ พวกพรหมได้ให้เรือนยอดแก่พวกเทวดา พวกเทวดาได้ให้เรือนยอดแก่ช่างทั้งหลายตามเดิม โดยลำดับด้วยประการฉะนี้อีก. เทวดาแต่ละองค์ได้นำท่อนจันทน์ประมาณ ๔ องคุลีมา. ได้มีจิตกาธารประมาณ ๕ โยชน์. พวกเทวดายกเรือนยอดขึ้นสู่จิตกาธาร. ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป เหาะมาสาธยายตลอดคืน. พระอนุรุทธเถระแสดงธรรม. เทวดาเป็นอันมากได้ตรัสรู้ธรรม. วันรุ่งขึ้นเวลาอรุณขึ้นนั่นเอง เทวดาทั้งหลายให้ดับจิตกาธารแล้ว เอาพระธาตุมีสีดังดอกมะลิคลุมบรรจุผ้ากรองน้ำ นำมาวางไว้ในพระหัตถ์ของพระศาสดา ในเมื่อพระองค์เสด็จออกถึงซุ้มประตูพระวิหารเวฬุวัน. พระศาสดาทรงรับผ้ากรองน้ำบรรจุพระธาตุแล้ว ทรงเหยียดพระหัตถ์ไปที่แผ่นดิน. พระเจดีย์เหมือนฟองเงินชำแรกแผ่นดินใหญ่ออกมา. พระศาสดาทรงบรรจุพระธาตุในพระเจดีย์ด้วยพระหัตถ์ของพระองค์. ได้ยินว่า พระเจดีย์นั้นก็ยังคงดำรงอยู่จนถึงทุกวันนี้แล.

จบอรรถกถาโกณฑัญญสูตรที่ ๕

๑๐. โมคคัลลานสูตร

พระวังคีสะสรรเสริญพระโมคคัลลานะ

[๗๕๔] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ ณ กาฬสิลา ช้างภูเขาอิสิคิลิ กรุงราชคฤห์ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูป ล้วนเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด.

ได้ยินว่า ท่านพระมหาโมคคัลลานะตามพิจารณาจิตอันหลุดพ้นพิเศษ (จากกิเลส) อันหาอุปธิมิได้ ของภิกษุเหล่านั้นด้วยจิตอยู่.

[๗๕๕] ครั้งนั้นแล ท่านพระวังคีสะมีความคิดตั้งนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้านี้แลประทับที่กาฬสิลา ช้างภูเขาอิสิคิลิ กรุงราชคฤห์ พร้อมด้วย

ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ประมาณ ๕๐๐ รูป ล้วนเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด ท่านพระมหาโมคคัลลานะก็ตามพิจารณาจิตอันหลุดพ้นพิเศษ (จากกิเลส) อันหาอุปธิมิได้ของภิกษุเหล่านั้นด้วยจิตอยู่ อย่างกระนั้นเลย เราพึงชมเชยท่านพระมหาโมคคัลลานะ เฉพาะพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาทั้งหลายอันสมควรเถิด.

ครั้งนั้นแล ท่านพระวังคีสะลุกขึ้นจากอาสนะ ทำผ้าห่มเฉียงป่าข้างหนึ่ง ประนมอัญชลีไปทางที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าดังนี้ว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เนื้อความนี้ย่อมแจ่มแจ้งกะข้าพระองค์ ข้าแต่พระสุคต เนื้อความนี้ย่อมแจ่มแจ้งกะข้าพระองค์.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เนื้อความนั้นจงแจ่มแจ้งกะเธอเถิด วังคีสะ.

[๗๕๖] ครั้งนั้นแล ท่านพระวังคีสะ ได้ชมเชยท่านพระมหาโมคคัลลานะ เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาทั้งหลายอันสมควรว่า

พระสาวกทั้งหลายผู้สำเร็จไตรวิชา

ผู้ละมฤตยูเสียได้ ย่อมนั่งห้อมล้อมพระมุณี

ผู้ถึงฝั่งแห่งทุกข์ ซึ่งประทับนั่งอยู่ที่ข้าง

แห่งภูเขา พระมหาโมคคัลลานะผู้มีฤทธิ์

มาก ย่อมสอดส่องพระสาวกเหล่านั้น

ด้วยจิต ตามพิจารณาจิตอันหลุดพ้นพิเศษ

แล้ว อันหาอุปธิมิได้ของพระสาวกเหล่านี้

นั้นอยู่ พระสาวกทั้งหลายย่อมนั่งห้อมล้อม

พระโคตม ผู้เป็นมุณี ซึ่งสมบุรณ์ด้วย

พระคุณทั้งปวงอย่างนี้ ผู้ถึงฝั่งแห่งทุกข์

ผู้ประกอบด้วยพระคุณเป็นอเนกประการ

ดังนี้.

อรรถกถาโมคคัลลานสูตร

ในโมคคัลลานสูตรที่ ๑๐ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า สมนุเวสติ ได้แก่แสวงหา คือพิจารณา. บทว่า นคสุต ได้แก่ ภูเขา. บทว่า มุนี ได้แก่พุทธรุณี. บทว่า ทุขุขสุต ปารคฺฐ ได้แก่ผู้ถึงฝั่งแห่งทุกข์. บทว่า สมนุเวสฺส ได้แก่พิจารณาอยู่. บทว่า เอวํ สพุพุกสมฺปนฺนํ ได้แก่สมบูรณ์ด้วยคุณทั้งปวง ด้วยอาการอย่างนี้. บทว่า อเนการสมฺปนฺนํ ได้แก่ ประกอบด้วยคุณมากมาย.

จบอรรถกถาโมคคัลลานสูตรที่ ๑๐

๑๑. คัคคราสสูตร

ว่าด้วยพระวังคีสะสรรเสริญพระพุทธเจ้า

[๗๕๑] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่ริมฝั่งสระบัว ชื่อว่าคัคครา นครจัมปา พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ประมาณ ๕๐๐ รูป อุบาสกประมาณ ๗๐๐ คน และเทวดาหลายพันองค์.

นัยว่า พระผู้มีพระภาคเจ้ารุ่งเรื่องล่วงภิกษุ อุบาสกและเทวดาเหล่านั้น ด้วยพระวรรณะและด้วยพระยศ.

[๗๕๒] ครั้งนั้นแล ท่านพระวังคีสะ มีความคิดดังนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้านี้แล ประทับอยู่ที่ฝั่งสระบัวชื่อว่าคัคครา นครจัมปา พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ประมาณ ๕๐๐ รูป อุบาสกประมาณ ๗๐๐ คน และเทวดาหลายพันองค์ นัยว่า พระผู้มีพระภาคเจ้ารุ่งเรื่องล่วงภิกษุ อุบาสกและเทวดาเหล่านั้น ด้วยพระวรรณะและด้วยพระยศ อย่างกระนั้นเลย เราพึงชมเชยพระผู้มีพระภาคเจ้า ณ ที่เฉพาะพระพักตร์ ด้วยคาถาอันสมควรเถิด.

พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 347

ครั้งนั้นแล ท่านพระวังคีสะ ลุกขึ้นจากอาสนะ ทำฝ่าห่มเฉวียงบ่าข้างหนึ่ง ประณมอัญชลีไปทางที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่แล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เนื้อความนี้ย่อมแจ่มแจ้งกะข้าพระองค์ ข้าแต่พระสุคต เนื้อความนี้ย่อมแจ่มแจ้งกะข้าพระองค์.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า เนื้อความนั้น จงแจ่มแจ้งกะเธอเถิด วังคีสะ.

[๗๕๕] ครั้งนั้นแล ท่านพระวังคีสะ ได้ชมเชยพระผู้มีพระภาคเจ้า ณ ที่เฉพาะพระพักตร์ ด้วยคาถาอันสมควรว่า

พระจันทร์พระอาทิตย์ซึ่งปราศจาก
มลทิน ย่อมแจ่มกระจ่างในท้องฟ้า ซึ่ง
ปราศจากเมฆฝน ฝนใด ข้าแต่พระองค์
ผู้มีพระรัศมีชานออกแต่พระสรีรกาย ผู้
เป็นมทามุณี พระองค์ย่อมรุ่งเรืองล่ง
สรรพสัตว์โลก ด้วยพระยศ นั้นนั่น ดังนี้.

อรรถกถาคัคคราสูตร

ในคัคคราสูตรที่ ๑๑ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ตฺยาสฺสุทฺถิ ตັคฺคตฺถ เป็น เต อสุทฺถิ. คำว่า อสุทฺถิ เป็นเพียงนิบาต. บทว่า วณฺณเณน ได้แก่ สีแห่งสรีระ. บทว่า ยเสณ ได้แก่ ด้วยบริวาร. บทว่า วิตฺตมโลว ภานุมา ได้แก่ เหมือนพระอาทิตย์ปราศจากมลทิน.

จบอรรถกถาคัคคราสูตรที่ ๑๑

๑๒. วังคีสูตร

ว่าด้วยพระวังคีสะภายิตคาถา

[๗๖๐] สมัยหนึ่ง ท่านพระวังคีสะ อยู่ที่พระวิหารเชตวัน อาราม
ของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี.

ก็สมัยนั้นแล ท่านพระวังคีสะ เป็นผู้บรรลุพระอรหัตแล้วไม่นาน
เสวยวิมุตติสุขอยู่ ได้ภายิตคาถาเหล่านี้ ในเวลานั้นว่า

ในกาลก่อน เราเป็นผู้มัวเมาด้วย
ความเป็นกวี ได้เที่ยวไปแล้ว สู้อ่าน
จากบ้าน สู่อ่านจากเมือง ครั้นเราได้เห็น
พระสัมพุทธเจ้า ศรัทธาจึงบังเกิดขึ้น
แก่เรา พระสัมพุทธเจ้านั้น ได้ทรงแสดง
ธรรมคือขันธ อายตนะ ธาตุแก่เรา เรา
ได้ฟังธรรมของพระองค์แล้ว ก็บรรพชา
เป็นผู้หาเรือนมิได้ พระมุนิได้ตรัสรู้พระ-
โพธิญาณ เพื่อประโยชน์แก่ประมุขชน
เป็นอันมากแก่ภิกษุ และภิกษุณีทั้งหลาย
ผู้ได้ถึง ได้เห็นนิยามธรรม การมาของเรา
ในสำนักของพระพุทธรเจ้าของเรา เป็นการ
มาดีจริงหนอ วิชชา ๓ อันเราได้บรรลุ
แล้วโดยลำดับ พระศาสนาของพระพุทธร-

องค์เราได้ทำแล้ว เราย่อมรู้ชั้นธัตถันดาน
อันเราเคยอยู่ในกาลก่อน ทิพยจักขุญาณ
เราทำให้หมดจดแล้ว เราเป็นผู้สำเร็จ
ไตรวิชชา บรรลูลิทธิวิธี ฉลาดในเจโต-
ปริยญาณ ดังนี้.

จบวงศ์สสูตร

จบวงศ์สังยุต

อรรถกถาวังคีสสูตร

ในวงศ์สสูตรที่ ๑๒ มีวินิจฉัยต่อไปนี้ :-

บทว่า อายสุมา เป็นคำนารัก. บทว่า วุคฺชีโส เป็นชื่อของ
พระเถระนั้น. ได้ยินว่า ในครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ ในปางก่อน
พระเถระนั้น เห็นพระสาวกผู้สมบูรณ์ด้วยปฏิภาณจึงให้ท่าน ทำความปรารณา
บำเพ็ญบารมีถึงแสนกัป ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย เขาบัง-
เกิดในครรภ์ของปริพาชิกานางหนึ่ง ซึ่งล้อมกิ่งหว้าไว้เพราะประสงค์จะได้วาตะ
ท้วมพุกทวีปแล้วได้วาตะกับปริพาชกนางหนึ่ง เพราะขณะบ้าง แพ้บ้างในวาตะ
จึงอยู่ร่วม [เป็นสามีภรรยา] กับปริพาชกนางนั้น เจริญวัยแล้วเรียนวาตะตั้ง
๑,๐๐๐ คือฝ่ายมารดา ๕๐๐ ฝ่ายบิดา ๕๐๐ จาริกไป และท่านรู้วิชาอย่างหนึ่ง
ซึ่งร้ายแล้วเอานิ้วมือเคาะศีรษะผู้ตาย ก็รู้ว่าผู้นี้เกิดในที่โน้น. ท่านเที่ยวไปใน
บ้านและนิคมเป็นต้นโดยลำดับ ถึงกรุงสาวัตถีพร้อมมาณพ ๕๐๐ คน นั่งที่
ศาลาใกล้ประตูพระนคร.

ในครั้งนั้น เวลาก่อนอาหาร ชาวพระนครพากันให้ทาน เวลาหลังอาหาร
นุ่งห่มเรียบร้อยแล้วก็ถือของหอมและดอกไม้เป็นต้น ไปยังวิหารเพื่อฟังธรรม.
มาณพเห็นเข้า ถามว่า พวกท่านไปไหนกัน. พวกเขตอบว่า ไปฟังธรรม
ในสำนักของพระโคตม. แม้เขาพร้อมด้วยบริวารก็ไปกับชาวพระนครเหล่านั้น
กระทำปฏิสันถารแล้ว ได้ยินอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ลำดับนั้น พระผู้มี
พระภาคเจ้าตรัสกะเขาว่า วัจสิสะ ได้ยินว่าเธอรู้ศิลปะดีหรือไม่. เขาตอบว่า ข้าแต่
พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์รู้มาก พระองค์ตรัสหมายเอาศิลปะประเภทไหน.
พระศาสดาตรัสว่า ศิลปะที่เกี่ยวกับซากศพ. เจริญเถิด ท่านพระโคตม. ลำดับนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงศรัทธาของสัตว์ผู้เกิดในนรก ด้วยอานุภาพของ
พระองค์แก่เขา แล้วตรัสถามว่า วัจสิสะ ผู้ที่เกิดในที่ไหน. เขารายมนต์แล้ว
เอานิ้วเคาะดู ทูลว่า เกิดในนรก. พระศาสดาตรัสว่า ศิลปะ วัจสิสะ เธอตอบ
ดีแล้ว. พระองค์ทรงแสดงศรัทธาของสัตว์ผู้เกิดในเทวโลก แม้ศรัทธานั้นเขาก็
พยากรณ์ได้อย่างนั้นเหมือนกัน. ลำดับนั้น พระศาสดาจึงทรงแสดงศรัทธาของ
พระชินาสพแก่เขา. เขารายมนต์แล้วรายมนต์อีกก็ดี เอานิ้วเคาะก็ดี ก็ไม่รู้ที่
สัตว์เกิด.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสกะเขาว่า ลำบากไหมวัจสิสะ.
เขาทูลว่า ลำบาก ท่านโคตม. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เธอใคร่ครวญบ่อย ๆ สิ.
เขาแม้เมื่อทำอย่างนั้น ก็ไม่เห็น จึงทูลว่า ท่านพระโคตม พระองค์ทรงรู้หรือไม่.
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า รู้วัจสิสะ. บุคคลนั้น ชื่อว่าไปดีแล้ว เพราะไม่มีที่อาศัย
เรารู้คดีของเขา. ทูลถามว่า พระองค์รู้ได้ด้วยมนต์ หรือท่านพระโคตม. ถูกแล้ว
วัจสิสะ เราตถาคตรู้ได้ด้วยมนต์อย่างเดียวกับท่านนั้น. ทูลว่า ข้าแต่ท่านพระโคตม

ขอพระองค์ได้โปรดแลกเปลี่ยนมนต์กับข้าพระองค์เถิด. ตรัสว่า วังคีสะ มนต์ของเราไม่มีมูลค่าดอก. ทูลว่าข้าแต่ท่านพระโคดมขอพระองค์ได้โปรดประทานเถิด. ตรัสว่า เราไม่อาจให้มนต์แก่ผู้ที่มิได้บวชในสำนักของเราได้. วังคีเรียกพวกลูกศิษย์มาสั่งว่า คุณก่อนพ่อทั้งหลาย พระสมณโคดมรู้ศิลปะมากมาย เราจักบวชในสำนักของพระสมณโคดมนี้เรียนศิลปะ แต่ฉันจักไม่มีผู้ที่รู้ศิลปะมากกว่าเราทั่วชมพูทวีป พวกเธออย่าเป็นห่วง จงอยู่กันจนกว่าเราจะกลับมา ดังนี้ แล้วส่งลูกศิษย์เหล่านั้นไป แล้วกราบทูลว่า ขอพระองค์โปรดให้ข้าพระองค์บรรพชาเถิด. พระศาสดาทรงมอบหมายให้เถระชื่อนิโครธกัปปะ. พระเถระนำวังคีสะไปยังที่อยู่ของตนแล้วให้บรรพชา. ท่านบรรพชาแล้วมาเฝ้าพระศาสดา ยืนถวายบังคมแล้ว ทูลอาราธนาว่า ขอพระองค์โปรดประทานศิลปะแก่ข้าพระองค์เถิด. พระศาสดาตรัสว่าวังคีสะ เมื่อพวกเธอจะเรียนศิลปะ (ครั้งก่อน) ต้องทำกรรมโดยไม่บริโภคน้ำของเค็มและนอนบนแผ่นดินเป็นต้น เรียนศิลปะนั้น แม้ศิลปะนี้ก็มีกรรม เธอจงทำกรรมนั้นก่อน. พระวังคีสะกราบทูลว่า ศิละ พระเจ้าข้า. ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสบอกพระกัมมัฏฐาน คือ อาการ ๓๒ แก่เธอ. เธอมนสิการพระกัมมัฏฐานนั้นทั้งอนุโลมปฏิโลม เจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตโดยลำดับ.

บทว่า **วิมุตติสุข** ปฏิเสธว่า ความว่า เมื่อบรรลุพระอรหัตอย่างนี้แล้วเสวยวิมุตติสุข. บทว่า **กาเวยฺยมตฺตา** ได้แก่ มัวเมาด้วยความเพียรคือการแต่งกายพริ้วกลอน. บทว่า **ขนฺุเธ** อายตนาธิ ธาตุโย ความว่า เมื่อทรงแสดงธรรมประกาศขั้นเป็นต้นเหล่านี้. บทว่า **เข** นิยามคตทุกฺสา ได้แก่ ผู้ถึงนิยามธรรม และผู้เห็นนิยามธรรม. บทว่า **สุวาคฺต** ได้แก่การ

พระสูตรต้นปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 352

มาดี. ด้วยคำว่า อธิธิปุตฺโตมฺหิ นี้ หมายถึงอธิธิวิญาณ. ด้วยคำว่า
เจโตปริยายโกวิทฺโต นี้ หมายถึงเจโตปริญาณ. ส่วนทิพยโสตแม้ท่านไม่
ได้กล่าวไว้ ก็สงเคราะห์เข้าได้เหมือนกัน. พระวังคีสะนี้บรรลุนิยาม ๖
พึงทราบว่าเป็นมหาสาวก ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาวังคีตสูตรที่ ๑๒

และวังคีตสังยุตเพียงเท่านี้

รวมพระสูตรแห่งวังคีตสังยุตมี ๑๒ สูตร คือ

๑. นิกขันตสูตร ๒. อรติสูตร ๓. เป สลาติมัญญนาสูตร ๔.
อานันทสูตร ๕. สภาสิตสูตร ๖. สารีปุตตสูตร ๗. ปวารณาสูตร ๘.
โรสหัสสสูตร ๙. โภจนทัมมสูตร ๑๐. โมกคัลลิตานสูตร ๑๑. คัคคราสูตร
๑๒. วังคีตสูตร พร้อมทั้งอรรถกถา

วนสังยุต

๑. วิเวกสูตร

เทวดาเตือนภิกษุ

[๗๖๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง ภิกษุรูปหนึ่ง พำนักอยู่ในแนวป่าแห่งหนึ่ง ในแคว้นโกศล สมัยนั้นแล ภิกษุรูปนั้น พักผ่อนกลางวัน ตรีกอกุศลวิตกลามกอิงอาศัยเรื้อน

[๗๖๒] ครั้งนั้น เทวดาที่สิงอยู่ในป่านั้น มีความเอ็นดูใคร่ประโยชน์ ก็ภิกษุนั้น หวังจะให้เธอสลัดใจ จึงเข้าไปหาแล้ว กล่าวกะเธอด้วยคาถาว่า

ท่านใครวิเวก จึงเข้าป่า ส่วนใจ

ของท่านแส่ชานไปภายนอก ท่านเป็นคน

จงกำจัดความพอใจในคนเสีย แต่ฉัน

ท่านจักเป็นผู้มีความสุข ปราศจากความ

กำหนด ท่านมีสติ ละความไม่ยินดีเสียได้

เราเตือนให้ท่านระลึกถึงธรรมของสัตบุรุษ

ฐลีสือกิเลสประดุจบาดาลที่ข้ามได้ยาก

ได้แก่ความกำหนัดในกามอย่าได้ครอบงำ

ท่านเลย นกที่เปื้อนฝุ่น ย่อมสลัดฐลีสือกิเลส

แปดเปื้อนให้ตกไป ฉันทิใด ภิกษุผู้มีเพียร

มีสติ ย่อมสลัดฐลีสือกิเลสที่แปดเปื้อนให้

ตกไป ฉันทิฉัน ดังนี้.

ลำดับนั้น ภิกษุนั้นเป็นผู้อันเทวดานั้นเตือนให้สังเวช ถึงซึ่งความ
สลัดใจแล้วแล.

วนสังยุตตวรรคณา

อรรถกถาวิเวกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในวิเวกสูตรที่ ๑ แห่งวนสังยุตต่อไปนี้ :-

บทว่า โสเลสุ วิหริติ ความว่า ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง เรียน
กัมมัฏฐานในสำนักของพระศาสดาแล้วไปอยู่ในแคว้นโกศลนั้น เพราะชนบท
นั้นหาศึกษาได้ง่าย. บทว่า อัมเวชตุกามา ได้แก่ ใครเพื่อจะให้ภิกษุนั้น
ถึงวิเวก. บทว่า วิเวกกาโม คือปรารถनावิเวก ๑. บทว่า นิจุจฺจติ
พหิทฺธา คือเที่ยวไปในอารมณ์เป็นอันมากที่เป็นภายนอก. บทว่า ชโน
ชนสุมี ความว่า ท่านจงละฉันทราคะในคนอื่น. บทว่า ปชหาติ แปลว่า
จงละ. บทว่า ภวาติ แปลว่า จงเป็น. บทว่า สติ ตํ สารยามเส ความว่า
แม้เราขอมยังบิณฑิตผู้มีสติให้ระลึกถึงธรรมนั้น หรือว่า เราขอมยังผู้นั้นให้ระลึก
ถึงธรรมของสัตว์บุรุษ. บทว่า ปาตาสโร ความว่า ชุติคือกิเลสที่เรียกว่า
บาปาลเพราะอรรถว่า ไม่มีที่ตั้ง. บทว่า มา ตํ กามโร ความว่า ชุติ
คือกามราคะนี้อย่าครอบงำท่าน อธิบายว่า อย่างนำไปสู่อบายเลย. บทว่า
ปัสสุณฺณฺหิตโต แปลว่า เปื่อนฝุ่น. บทว่า วิฐุณฺ แปลว่า กำจัด. บทว่า
ปัสสุณฺณฺหิตโต ได้แก่ ฝุ่นที่ติดตัว. บทว่า อัมเวคมาปาทิ ความว่า ชื่อว่า แม่
เทวดาขอมยังเราท่านนั้นให้ระลึกถึง ฉะนั้น จึงชื่อว่า ถึงวิเวก หรือว่าประคอง
ความเพียรอันสูงสุดแล้วปฏิบัติให้เป็นวิเวกอย่างยิ่ง.

จบอรรถกถาวิเวกสูตรที่ ๑

๒. อุบัติฐานสูตร

เทวดาเตือนภิกษุผู้นอนหลับกลางวัน

[๗๖๓] สมัยหนึ่ง ภิกษุรูปหนึ่ง ฟานักอยู่ในแนวป่าแห่งหนึ่งใน
แคว้นโกศล สมัยนั้นแล ภิกษุรูปนั้น ไปนอนหลับในที่พักกลางวัน.

[๗๖๔] ครั้งนั้น เทวดาที่สิงอยู่ในป่านั้น มีความเอ็นดูใคร่ประโยชน์
แก่ภิกษุรูปนั้น หวังจะให้เธอสดลใจจึงเข้าไปหาแล้วได้กล่าวกะเธอด้วยคาถาว่า

ท่านจงลุกขึ้นเถิด ภิกษุ ท่านจะต้อง
การอะไรด้วยความหลับ ท่านผู้เร่าร้อน
ด้วยกิเลส อันลูกศรคือตัณหาเสียบแทง
คืนรนอนอยู่ จะมัวหลับมีประโยชน์อะไร
ท่านออกจากเรือนบวชด้วยความเป็นผู้ไม่มี
เรือนด้วยศรัทธาใด ท่านจงเพิ่มพูนศรัทธา
นั้นเถิด อย่าไปสู่อำนาจของความหลับเลย.

[๗๖๕] ภิกษुकกล่าวตอบว่า

คนเขลาหมกมุ่นอยู่ในกามารมณ
เหล่าใด กามารมณเหล่านั้น ไม่เที่ยง
ไม่ยั่งยืน ความหลับจะแผดเผาบรรพชิต
ผู้พ้นแล้ว ผู้ไม่เกี่ยวข้องกับกามารมณซึ่ง
ยังสัตว์ให้ติดอยู่ได้อย่างไร เพราะกำจัด
ฉันทราคะเสียได้ และเพราะก้าวล่วง
อวิชชาเสียได้ ญาณนั้นเป็นของบริสุทธิ์
อย่างยิ่ง ไฉนความหลับจะแผดเผาบรรพ-

จิตได้ ความหลับจะแผดเผาบรรพชิตผู้
ไม่มีโรค ไม่มีความแค้นใจ เพราะทำลาย
อวิชาเสียด้วยวิชา และเพราะอาสวะ
สิ้นไปหมดแล้วอย่างไรได้ ความหลับจะ
แผดเผาบรรพชิตผู้ปรารถนาความเพียร ผู้มี
คนอันส่งไปแล้ว ผู้บากบั่นมั่นเป็นนิตย์
ผู้จำนงพระนิพพานอยู่อย่างไรได้.

อรรถกถาอุปฏฐานสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอุปฏฐานสูตรที่ ๒ ต่อไปนี้ :-

บทว่า สุปติ ความว่า ได้ยินว่า ภิกษุนี้เป็นพระจีณาสพท่านไปสู่
หมู่บ้านที่ศึกษาจารในที่ไกล กลับมาแล้ว เก็บบาตรและจีวรไว้ในบรรณศาลา
ลงสระที่เกิดเองในที่ไม่ไกล พอให้ตัวแห้งแล้ว กวาดที่พักกลางวัน ตั้งเตียง
ต่ำไว้ในที่นั้นแล้วหลับ. จริงอยู่ แม้พระจีณาสพก็มีความกระวนกระวายทางกาย
เหมือนกัน เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวคำที่ไซ้อยู่ในปัจจุบัน เพื่อบรรเทาความ
กระวนกระวายทางกายนั้นว่า หลับ. บทว่า อชฺณภาสิ ความว่า เทวดาเข้าใจว่า
ภิกษุนี้เรียนกัมมัฏฐานในสำนักของพระศาสดาแล้วหลับกลางวัน ก็แกล้ง
ชื่อว่า การหลับกลางวันนั้นเจริญขึ้น แม้จะยังประโยชน์ที่เป็นไปในปัจจุบัน.
และที่เป็นไปในชาติหน้านั้นให้ฉิบหาย คิดว่า เราจักเตือนท่าน จึงได้กล่าว.

บทว่า อาตุรสฺส ความว่า ความเดือนร้อนมี ๓ อย่าง คือ เดือนร้อน
ด้วยความแค้น เดือนร้อนด้วยความเจ็บป่วย เดือนร้อนด้วยกิเลส ท่านกล่าวหมาย

ถึงความเดือดร้อนด้วยกิเลสในความเดือนร้อน ๓ นั้น. บทว่า **สลลวิทฺขสฺส** ความว่า แทนที่หัวใจด้วยลูกศรคือตัณหาที่ถูกขัดไปด้วยอวิชา เหมือนถูกแทงด้วยลูกศรคือหอกที่อาบด้วยยาพิษ. บทว่า **รูปโปโต** แปลว่า ถูกเสียดสี. บัดนี้เมื่อเทวดาจะกล่าวถึงโทษในกามของภิกษุนี้ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า "ไม่เที่ยง". ในบทเหล่านั้น บทว่า **อลิตํ** คือ ไม่อาศัยด้วยตัณหานิสัยและทัญญุณิสัย. บทว่า **กสฺมา ปพฺพชิตํ ตเป** ความว่า ท่านย่อมกล่าวว่า การหลับกลางวัน ย่อมไม่เผาพระจิณาสพเห็นปานนี้ ก็แลเพราะเหตุไร จักไม่เผาพระจิณาสพเช่นนั้น. ก็เพราะนี่เป็นคำของพระเถระ. นี่เป็นเนื้อความในข้อนี้ว่า. เมื่อถูกผูกแล้ว การหลับกลางวัน จะพึงทำบรรพชิตผู้ไม่มีอาสวะเช่นเรา ผู้หลุดแล้ว หมดกิเลส จะพึงร้อน ก็ไม่ร้อนเพราะเหตุไร. แม้ในกาลาที่เหลือก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน. จริงอยู่ ในฝ่ายถ้อยคำของเทวดามีอรรถว่า ความหลับกลางวัน ย่อมไม่เผาบรรพชิตผู้ไม่มีอาสวะเช่นนี้ ก็แลเพราะเหตุไร จักไม่เผาบรรพชิตเช่นนั้น. ในฝ่ายถ้อยคำของพระเถระมีอรรถว่า การหลับกลางวัน จะพึงเผาบรรพชิตผู้ไม่มีอาสวะเช่นเราเห็นปานนี้ ก็ชื่อว่า ไม่เดือดร้อน เพราะเหตุไร. แต่นี้เป็น การพรรณนาบทที่ลึกซึ้งในข้อนี้.

บทว่า **วินยา** แปลว่า เพราะกำจัด. บทว่า **สมตฺติกฺกมา** แปลว่า เพราะก้าวล่วงอวิชาที่เป็นรากเง่าของวัฏฏะ. บทว่า **ตํ ฌาณํ** ได้แก่ ฐิติจะ ๔ นั้น. บทว่า **ปรโมทาคํ** ได้แก่ บริสุทธหรืออย่างยิ่ง. บทว่า **ปพฺพชิตํ** คือ บรรพชิตผู้ประกอบด้วยความรู้เห็นปานนี้. บทว่า **วิชฺชาย** คือ วิชา ในมรรคที่ ๔. บทว่า **อารทฺหวิริยํ** คือ ประคองความเพียรไว้แล้ว มีความเพียรบริบูรณ์แล้ว.

๓. กัสสปโคตตสูตร

ว่าด้วยพระกัสสปโคตรกล่าวสอนพรานเนื้อ

[๗๖๖] สมัยหนึ่ง ท่านพระกัสสปโคตร ฟานักอยู่ในแนวป่าแห่งหนึ่ง ในแคว้นโกศล สมัยนั้นแล ท่านอยู่ในที่พักกลางวัน กล่าวสอนนายพรานเนื้อ คนหนึ่ง.

[๗๖๗] ครั้งนั้น เทวดาผู้สิงอยู่ในป่านั้น มีความเอ็นดูใคร่ประโยชน์ แก่ท่านพระกัสสปโคตร หวังจะให้ท่านสลดใจจึงเข้าไปหา แล้วได้กล่าวกะท่าน ด้วยคาถาว่า

ภิกษุผู้กล่าวสอนนายพรานเนื้อซึ่ง
เที่ยวไปตามซอกเขาผู้ทรมปัญญาไม่รู้เท่า
ถึงการณ์ ในกาลอันไม่ควร ย่อมปรากฏแก่
เราประจักษ์คนเขลา เขาเป็นคนพาลถึงฟัง
ธรรมอยู่ก็ไม่เข้าใจเนื้อความ แสงประทีป
โพลงอยู่ก็ไม่เห็น เมื่อท่านกล่าวธรรม
อยู่ ย่อมไม่รู้เนื้อความ ข้าแต่ท่านกัสสป
ถึงแม้ท่านจักทรงประทีปอันโพลงตั้ง ๑๐
ดวง เขาก็จักไม่เห็นรูป เพราะจักขุ (คือ
ญาณ) ของเขาไม่มี.

ลำดับนั้น ท่านกัสสปโคตร ผู้อันเทวดานั้นให้สังเวช ถึงซึ่งความสลดใจแล้ว.

อรรถกถาสตปโกตตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในกัศสปโกตตสูตรที่ ๑ ต่อไปนี้ :-

บทว่า **เจต** คือพรานล่าเนื้อคนหนึ่ง. บทว่า **โอรทิ** ความว่า ได้
ยินว่า พรานล่าเนื้อนั้นกินข้าวเช้าแล้วคิดว่า เราจักล่าเนื้อ จึงเข้าไปสู่ป่า
เห็นละมั่งตัวหนึ่ง คิดว่า เราจักประหารมันด้วยหอก ติดตามไป หลีกไปไม่
ไกลที่พระเถระนั่งในที่พักกลางวัน โดยนัยที่กล่าวแล้วในสูตรที่ ๑. ลำดับนั้น
พระเถระจึงกล่าวกะเขาว่า อุบาสก จึ้นชื่อว่า ปาณาติบาตนี้ เป็นไปเพื่ออบาย
เป็นไปด้วยเหตุให้มีอายุสั้น เขาอาจจะทำการเลี้ยงเมียดด้วยการงานอย่างอื่น มี
การกสิกรรมและพาณิชย์กรรมเป็นต้นก็ได้ ท่านอย่าทำกรรมหยาบช้ำอย่างนี้เลย.
แม้เขาก็คิดว่า พระเถระผู้ถือห้ามหาบังสุกุลพุด จึงเริ่มยืนฟังด้วยความเคารพ.
ลำดับนั้น พระเถระนั้น คิดว่า เราจักยังความใคร่พิงให้เกิดแก่เขา จึงยัง
นิ้วหัวแม่มือให้ลูกโพล่งขึ้น. เขาเห็นแม่ด้วยตา ได้ยินแม่ด้วยหู แต่จิตใจ
ของเขาแล่นไปตามรอยเท้าเนื้ออย่างนี้ว่า เนื้อจักไปสู่ที่โน้น ลงทำโน้น
เราจักไปฆ่ามันในที่นั้น กินเนื้อตามต้องการแล้ว จักหาบเนื้อที่เหลือไปฝาก
ลูก ๆ. บทว่า **โอรทติ** ดังนี้ ท่านกล่าวหมายถึงพระเถระผู้แสดงธรรมนั้น
แก่พรานผู้ฟังชานอย่างนี้. บทว่า **อชฺฐภาสิ** ความว่า พระเถระนี้ ยังการ
งานทั้งของตน ทั้งของพรานนั้นให้พินาศ เหมือนอย่างคนถากของคนอื่นที่ไม่
ใช้ไม้พิน เหมือนอย่างคนหว่านข้าวในที่ไมไช่นา คิดว่า เราจักเดือนเขา จึงกล่าว.
บทว่า **อปฺปปลฺยล** แปลว่า ไม่มีปัญญา. บทว่า **อเจตล** ได้แก่ ปราศจาก
ความคิดที่สามารถรู้เหตุการณ์. บทว่า **มนุโทว** แปลว่า เหมือนคนโง่เขลา.
บทว่า **สุณฺหาติ** ได้แก่ ฟังธรรมกถาของท่าน. บทว่า **น วิชานาติ** ได้แก่

ไม่รู้เนื้อความแห่งธรรมนั้น. บทว่า อาโลเกติ ได้แก่ ยังนิ้วหัวแม่มือที่ลูก
โพลงอยู่ด้วยฤทธิ์ของปुरुชนของท่านให้สว่าง. บทว่า น ปสฺสติ ความว่า
ย่อมไม่เห็นเหตุการณ์นี้ว่า ในที่นี้ ไม่มีน้ำมัน ไม่มีไส้ ไม่มีตะเกียง แต่นิ้ว
หัวแม่มือนี้ลูกโพลงด้วยอำนาจของพระเถระ. บทว่า ทส ปชฺโชเต คือ
ประทีป ๑๐ ดวง ในนิ้วมือ ๑๐ นิ้ว. บทว่า รูปานิ ได้แก่ รูปที่เป็นเหตุ.
บทว่า จกขุ คือ ปัญญาจักขุ. บทว่า สํเวคมาปาทิ ความว่า ท่านพระ-
กัสสปโคตรคิดว่า จะมีประโยชน์อะไรแก่เรา กับพรานนี้ จึงประคองความ
เพียรดำเนินตามอรรหัตมรรคที่เป็นธรรมวิเวก.

จบอรรถกถากัสสปโคตตสุตฺตที่ ๓

๔. สัมพหุสสุต

ว่าด้วยเทวดาครัครวญถึงภิกษุผู้จากไป

[๗๖๘] สมัยหนึ่ง ภิกษุมากด้วยกัน พำนักอยู่ในแนวป่าแห่งหนึ่งใน
แคว้นโกศล ครั้งนั้นแล ภิกษุเหล่านั้นอยู่จำพรรษาถ้วนไตรมาสแล้วหลีกไปสู่
จาริก.

[๗๖๙] ครั้งนั้น เทวดาผู้สิงอยู่ในแนวป่านั้น เมื่อไม่เห็นภิกษุ
เหล่านั้นก็คร่ำครวญถึง ได้กล่าวคาถานี้ในเวลานั้นว่า

ความสนิทสนมย่อมปรากฏประจักษ์
ความไม่ยินดีเพราะเห็นภิกษุเป็นอันมากใน
อาสนะอันสงัด ท่านเหล่านั้น เป็นพหุสสุต
มีล้อยคำไพเราะ ท่านเป็นสาวกของพระ-
โคดม ไปที่ไหนกันเสียแล้ว.

[๗๓๐] เมื่อเทวดานั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว เทวดาอีกองค์หนึ่งได้กล่าว
กะเทวดานั้นด้วยคาถาว่า

ภิกษุทั้งหลายเป็นผู้ไม่อาศัยที่อยู่
เที่ยวไปเป็นหมู่ ประจุจวนรไปสู่แคว้น
มคธและโกศล บางพวกก็บ้ายหน้าไปสู่
แคว้นวัชชี.

อรรถกถาสัมพหุลสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสัมพหุลสูตร ที่ ๔ ต่อไปนี้ :-

บทว่า สมพหุลา คือ ผู้ทรงพระสูตร ผู้ทรงพระอภิธรรม ผู้ทรง
พระวินัย เป็นอันมาก. บทว่า วิหรนฺติ ได้แก่ เรียนกัมมัฏฐานในสำนัก
พระศาสดาแล้วอยู่. บทว่า ปกฺกมฺมิตฺถ ความว่า ได้ยินว่า คนทั้งหลายเห็น
ภิกษุเหล่านั้นเข้าไปยังหมู่บ้านแห่งใดแห่งหนึ่งในชนบทนั้น ก็มีจิตเลื่อมใส ปู
ลาดผ้าขนแกะเป็นคันไว้ที่หอฉัน ถวายข้าวต้มและของขบเคี้ยวแล้วนั่งใกล้.
พระมหาเถระ กล่าวกะพระธรรมกถึกรูปหนึ่งว่า เธอจงกล่าวธรรม. พระธรรมกถึก
นั้นจึงกล่าวธรรมกถาอย่างไพเราะ. คนทั้งหลายเลื่อมใสแล้วได้ถวายโภชนะอัน
ประณีตในเวลาฉัน. พระมหาเถระได้กระทำอนุโมทนาอาหารอย่างพึงพอใจ.
คนทั้งหลายเลื่อมใสอย่างยิ่งแล้วกล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ นิมนต์จำพรรษา
อยู่ในที่นี้ตลอด ๓ เดือนเถิด ให้ท่านรับปฏิญญาแล้ว ให้สร้างเสนาสนะในที่
ซึ่งสะดวกด้วยการไปมาอุปฐากด้วยปัจจัย ๔.

พระมหาเถระสอนภิกษุในวันเข้าพรรษาว่า คุณก่อนผู้มีอายุ พวกท่าน
เรียนกัมมัฏฐานในสำนักพระศาสดาผู้เป็นครู ชื่อว่า ความปรากฏแห่งพระ-

พุทธเจ้าหายาก พวกท่านจงฟังธรรมเดือนละ ๘ วัน ละความคลุกคลีด้วยหมู่
คณะแล้วไม่ประมาทอยู่เถิด ดังนี้. จำเดิมแต่นั้นมา ภิกษุเหล่านั้น ย่อมชวน
ขวยพากเพียร บางวันก็ทำการฟังธรรมตลอดคืน บางวัน ก็แก้ปัญหา บาง
คราวก็ทำความเพียร. ในวันธรรมสวนะ ภิกษุเหล่านั้นกล่าวธรรมจนอรุณขึ้น
ในวันแก้ปัญหากระทำการถามและการแก้ คือ ภิกษุผู้ฉลาดถามปัญหา ผู้เป็น
บัณฑิตแก้ ในวันทำความเพียร ตีระฆังในเวลาพระอาทิตย์ตก ลงสู่ที่จงกรม
ทำความเพียร. ภิกษุเหล่านั้น จำพรรษาอย่างนี้ปีวารณาแล้วหลีกไป. คำนี้ท่าน
กล่าวหมายถึงความข้อนั้น.

บทว่า **ปริเทวนา** ความว่า เทวดากล่าวคำเป็นต้นว่า บัดนี้
เราจักได้ฟังธรรมและกล่าวปัญหาอันไพเราะเห็นปานนั้นแต่ไหนเล่า ดังนี้แล้ว
คร่ำครวญอยู่. บทว่า **ขายติ** แปลว่า ย่อมปรากฏ คือเข้าไปตั้งไว้. บทว่า
โกเม แปลว่า (พระสาวก) เหล่านี้ (ไป) ไหน. บทว่า **วขุชฺฌมียา** แปลว่า
ปายหน้าไปแคว้นวัชชี. บทว่า **มกฺกฏวีย** แปลว่า เหมือนลิง. ภิกษุต้อง
เที่ยวไปที่เชิงเขาหรือที่ราวป่านั้น ๆ ไม่ถือว่า ที่นี้เป็นสมบัติของมารดา. เป็น
สมบัติของบิดาของเรา ที่มาตามประเพณี ภิกษุเหล่านั้นมีความผาสุกด้วยโจร
คามและความไม่มีอันตรายอยู่ในที่ใด ก็อยู่ในที่นั้น แม้ภิกษุทั้งหลายผู้ไม่มี
เรือนอย่างนี้ จึงกล่าวว่า คู่ก่อนผู้มีอายุ นี้เป็นสมบัติของอุปัชฌาย์อาจารย์ของ
เรา ที่มาตามประเพณี ดังนี้ จึงในถ้อยเอา ภิกษุเหล่านั้นมีที่สบายด้วยอากาศ
สบายด้วยโภชนะ สบายด้วยเสนาสนะ สบายด้วยการฟังธรรม หาง่าย มีอยู่
ในที่ใด ย่อมอยู่ในที่นั้น.

จบอรรถกถาสัมพุทธสูตรที่ ๔.

๕. อานันทสูตร

ว่าด้วยเทวดาเตือนพระอานนท์

[๗๗๑] สมัยหนึ่ง ท่านพระอานนท์ พำนักอยู่ในแนวป่าแห่งหนึ่ง ในแคว้นโกศล สมัยนั้นแล ท่านพระอานนท์ เป็นผู้มากไปด้วยการรับแขก ฝ่ายคฤหัสถ์เกินเวลาอยู่.

[๗๗๒] ครั้งนั้นแล เทวดาผู้สิงอยู่ในแนวป่านั้น มีความเอ็นดู โกร่ประโยชน์แก่ท่านพระอานนท์ ใครจะให้ท่านสังเวชจึงเข้าไปหาถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้กล่าวกะท่านด้วยคาถาว่า

ท่านเข้าไปสู่ที่รกคือโคนต้นไม้แล้ว

จงใส่ใจถึงพระนิพพาน โคตมะ ท่านจง

เพ่งฌาน อย่าประมาท ถ้อยคำที่สนทนา

ของท่านจัก ทำอะไรได้.

ลำดับนั้น ท่านพระอานนท์ เป็นผู้อันเทวดานั้นให้สังเวชถึงซึ่งความ สลดใจแล้วแล.

อรรถกถาอานันทสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอานันทสูตรที่ ๕ ต่อไปนี้ :-

บทว่า อานนุโท คือ พระเถระผู้เป็นคลังพระธรรม. บทว่า อติเวฬุ แปลว่า เกินเวลา. บทว่า คิหิสญฺญตฺติพฺหุโล ความว่า ยังคฤหัสถ์ ให้รู้จักเวลาเป็นอันมาก ทั้งกลางวันและกลางคืน. จริงอยู่ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ปรีนิพพานแล้ว พระมหากัสสปเถระกล่าวกะพระเถระว่า คุณก่อน

ผู้มีอายุ เราจักไปเข้าจำพรรษาในกรุงราชคฤห์แล้วสังคายนาพระธรรม ท่านจงไป
จงเข้าไปสู่ป่ากระทำความเพียร เพื่อประโยชน์แก่มรรคทั้ง ๓ เบื้องบนเถิด.
พระอนันตเถระถือเอาบาตรจีวรของพระผู้มีพระภาคเจ้าไปยังแคว้นโกศล อยู่
ในสำนักป่าแห่งหนึ่ง รุ่งขึ้น จึงเข้าไปยังบ้านแห่งหนึ่ง. คนทั้งหลายเห็น
พระเถระแล้วกล่าวคำเป็นอันมากกว่า ข้าแต่พระอนันตผู้เจริญ ในคราวก่อน
ท่านมากับพระศาสดา วันนี้มารูปเดียวเท่านั้น ท่านทอดทิ้งพระศาสดาไว้เสีย
ไหน บัดนี้ ท่านถือบาตรและจีวรของใครมา ท่านจะถวายน้ำล้างหน้า
จะปิดกวาดบริเวณ จะทำวัตรปฏิบัติแก่ใคร ดังนี้ พวกกันคร่ำครวญแล้ว
พระเถระกล่าวคำเป็นต้นว่า คู่ก่อนท่านทั้งหลาย อยู่เสวราโศกเลย อย่า
คร่ำครวญเลย สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง ยังเขาให้รู้พร้อมแล้ว ทำภักติกิจแล้ว
ไปสู่ที่พัก. แม้ในเวลาเย็น คนทั้งหลายไปในที่นั่น พวกกันคร่ำครวญอย่างนั้น
พระเถระก็สั่งสอนอย่างนั้นเหมือนกัน. คำนี้ ท่านกล่าวหมายถึงข้อนั้น.

บทว่า **อขุณฺหาสิ** ความว่า เทวดาคิดว่า พระเถระนี้คิดว่า เรา
ฟังคำของภิกษุสงฆ์แล้วจักบำเพ็ญสมณธรรมดังนี้ แล้วเข้าไปสู่ป่า บัดนี้
ยังคลุกหัดให้รู้พร้อมกันอยู่ ยังไม่กระทำศาสนาของพระศาสดาที่ตั้งอยู่ให้เป็น
ประมวลธรรมเหมือนกองดอกไม้ที่ไม่ได้รวบรวม เราจะเตือนท่าน ดังนี้แล้ว
จึงกล่าว. บทว่า **ปสกุทฺถิ** แปลว่า เข้าไปแล้ว. บทว่า **หทยสุมิ โอบุเปย**
ได้แก่ ใส่ไว้ในหทัยด้วยกิจและด้วยอารมณ์. พระเถระคิดว่า เราจะบรรลु
พระนิพพาน ดังนี้แล้ว ทำความเพียรอยู่ ชื่อว่า ใส่พระนิพพานไว้ในหทัย
ด้วยกิจ แต่เพื่อยังสมาบัติมีพระนิพพานเป็นอารมณ์ให้แนบแน่นนั่งอยู่. (ชื่อว่า
ใส่พระนิพพานไว้ในหทัย) ด้วยอารมณ์. เทวดานี้ย่อมกล่าวหมายถึงกิจและ
อารมณ์ทั้ง ๒ นั้น. บทว่า **ณาย** คือ จงเป็นผู้เพ่งด้วยฌานทั้งสอง. บทว่า
ปีปิพิทฺธา แปลว่า นี้ถ้อยคำพูดกับคลุกหัด.

จบอรรถกถาอนันตสูตรที่ ๕.

๖. อนรุทธสูตร

ว่าด้วยภรรยาเก่าของพระอนรุทธะ

[๗๗๓] สมัยหนึ่ง ท่านพระอนรุทธะพำนักอยู่ในแนวป่าแห่งหนึ่งใน
แคว้นโกศล.

[๗๗๔] ครั้งนั้นแล เทวดาชั้นดาวดึงส์องค์หนึ่งชื่อชาลินีเป็นภรรยา
เก่าของท่านพระอนรุทธะ เข้าไปหาท่านถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้กล่าวกะท่านด้วย
คาถาว่า

ท่านจงตั้งจิตของท่านไว้ในหมู่ทวย-
เทพชั้นดาวดึงส์ ซึ่งพร้อมด้วย
อารมณ์อันน่าใคร่ทั้งปวง ที่ท่านเคยอยู่ใน
กาลก่อน ท่านจะเป็นผู้อันหมู่เทวดาแวด-
ล้อมเป็นบริวาร ย่อมงดงาม

[๗๗๕] ท่านพระอนรุทธะกล่าวว่า

เหล่านางเทพกัลยาผู้มีคติอันทราม
ดำรงมั่นอยู่ในกายของตน สัตว์ทั้งหลาย
เหล่านั้น แม้เป็นผู้มีคติอันทราม ก็ถูก
นางเทพกัลยาปรารธนา.

[๗๗๖] เทวดาชื่อชาลินีกล่าวว่า

เหล่าสัตว์ผู้ไม่เห็นที่อยู่อันเป็นที่
น่าเพลิดเพลินของนรเทพชั้นไตรทศผู้มียศ
ก็ชื่อว่าไม่รู้จักความสุข.

[๗๗๗] ท่านพระอนรุทธะกล่าวว่า

ดูก่อนเทวดาผู้เขลา ท่านไม่รู้แจ้ง

ตามคำของพระอรหันต์ว่า สังขารทั้งปวง

ไม่เที่ยง มีอันเกิดขึ้นและเสื่อมไป
เป็นธรรมดา บังเกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป
การเข้าไปประจันสังขารเหล่านั้นเสียได้
เป็นสุข บัดนี้ การอยู่ครอบครองของเรา
ไม่มีอีกต่อไป ตัณหาประจูดังว่าข้ายใน
หมู่เทพของเราก็ไม่มี สงสารคือชาติสิ้น
ไปแล้ว บัดนี้ภพใหม่ ไม่มีอีกต่อไป.

อรรถกถาอนุรุธสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในอนุรุธสูตร ที่ ๖ ต่อไปนี้ :-

บทว่า ปุราณทฤตยิกา คือ อัครมเหสีในอัทภาก่อน. บทว่า โสภติ ได้แก่ เมื่อก่อนก็งาม เดี่ยวนี้ก็งาม. บทว่า ทุกคตา ความว่า ไปชั่วด้วยคติอันชั่วก็หาไม่. จริงอยู่ เทวกัญญาอยู่ในสุคติย่อมเสวยสมบัติ. แต่ไปชั่วด้วยคติชั่วทางปฏิบัติ. เพราะว่า เทวกัญญาเหล่านั้นจุติจากสุคตินั้นแล้ว จะเกิดในนรกก็ได้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ไปชั่ว. บทว่า ปติภูจिता ความว่า จริงอยู่ เมื่อบุคคลตั้งอยู่ในสักกายทิฏฐิย่อมตั้งอยู่ด้วยเหตุ ๘ ประการ คือรักด้วยอำนาจราคะ โกรธด้วยอำนาจโทสะ หลงด้วยอำนาจโมหะ ถือด้วยอำนาจมานะ ถือผิดด้วยอำนาจทิฏฐิ เพิ่มกำลังด้วยอำนาจอนุสัยไม่สิ้นสุด ด้วยอำนาจแห่งวิจิกิจฉา ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจอุทธัจจะ แม้เทวกัญญาเหล่านั้นก็ตั้งอยู่อย่างนี้.

บทว่า นรเทวานัน ความว่า ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย. บทว่า นตฺถิทานิ ความว่า ได้ยินว่า เทพธิดานั้น ได้มีความเส่นหาเป็นกำลังใน

พระเถระ ไม่อาจจะกลับไป. นางมาตามเวลา ปัดกวาดบริเวณ เข้าไปตั้งน้ำ ช่างหน้า ไม้สีฟัน น้ำฉันทน้ำใช้ให้. พระเถระใช้สอยโดยไม่นึก. ในวันหนึ่ง พระเถระมีจิวรเก่าเที่ยวไป ขอท่อนผ้า นางวางผ้าทิพย์ไว้ที่กองขยะแล้ว หลีกไป. พระเถระเห็นผ้านั้นแล้วยกขึ้นดูเห็นชายผ้า ก็รู้ว่านี่เป็นผ้า คิดว่า เท่านั้นที่พอ ดังนี้แล้วถือเอา. จิวรของท่านสำเร็จด้วยผ้านั้นเอง. พระเถระ ๓ รูป คือพระอัครสาวก ๒ รูป และพระอนุรุทธเถระ ช่วยกันทำจิวร. พระศาสดาทรงร้อยเข็มประทานให้. เมื่อพระอนุรุทธเถระทำจิวรเสร็จแล้ว เที่ยว ไปบิณฑบาต เทวดาก็ถวายบิณฑบาต. เทพธิดานั้น บางคราวมาสู่สำนัก พระเถระองค์เดียว บางคราว ๒ องค์. แต่ครั้งนั้นมา ๓ องค์ เข้าไปหาพระเถระ ในที่พักกลางวันแล้วกล่าวว่า เราเชื่อว่า มีร่างกายน่าพอใจ จะเนรมิตรูปที่ใจ ประารถนาแล้ว ๆ. พระเถระคิดว่า เทพธิดาเหล่านี้กล่าวอย่างนี้ เราจะทดลอง เทพธิดาทิ้งปวงจงเขียวเถิด ดังนี้. เทพธิดาเหล่านั้นรู้ใจของพระเถระแล้ว ก็มีสีเขียวทั้งหมด (ทดลองว่า) มีสีเขียว สีแดง สีขาว ก็เป็นอย่างนั้น เหมือนกัน. ลำดับนั้น พวกเขาคิดว่า พระเถระจะพอใจเห็นพวกเราดังนี้แล้ว ก็เริ่มจับระบำ คือ องค์หนึ่งขบร้อง องค์หนึ่งร้ายรำ องค์หนึ่งคิดนิ้ว. พระเถระสำรวจอินทรีย์ทั้งหลาย. ลำดับนั้น เทพธิดารู้ว่า พระเถระไม่พอใจ ดูพวกเรา เมื่อไม่ได้ความเส่นหาหรือความชมเชยก็เบื่อหน่าย เริ่มจะไป. พระเถระรู้ว่า เขาจะไป จึงกล่าวว่า อย่ามาบ่อย ๆ เลย. เมื่อจะแจ้งความเป็น พระอรหันต์ จึงกล่าวคาถานี้.

ในบทเหล่านั้น บทว่า **วิกุชีโณ** แปลว่า สิ้นแล้ว. บทว่า **ชาติลัสสารโ** ความว่า การท่องเที่ยวไป ที่นับว่าเกิดในที่นั้น ๆ.

จบอรรถกถาอนุรุทธสูตร ที่ ๖

๗. นาคทัตตสูตร

ว่าด้วยเทวดาเตือนพระนาคทัตตะ

[๗๗๘] สมัยหนึ่ง ท่านพระนาคทัตตะ พำนักอยู่ในแนวป่าแห่งหนึ่ง ในแคว้นโกศล สมัยนั้นแล ท่านพระนาคทัตตะเข้าไปสู่บ้านแต่เช้าตรู่และกลับมาหลังเที่ยง.

[๗๗๙] ครั้งนั้นแล เทวดาผู้สิงอยู่ในแนวป่านั้น มีความเอ็นดูใคร่ประโยชน์แก่ท่านพระนาคทัตตะ ใครจะ让您สังเวช จึงเข้าไปหาถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้กล่าวกะท่านด้วยคาถาว่า

ท่านนาคทัตตะ ท่านเข้าไปแล้วใน
กาลและกลับมาในกลางวัน (ท่าน) มีปกติ
เที่ยวไปเกินเวลา คลุกคลีกับคฤหัสถ์
พลอยร่วมสุขร่วมทุกข์กับเขา เราย่อมกลัว
พระนาคทัตตะ ผู้คะนองลิ้นดี และพัวพัน
ในสกุลทั้งหลาย ท่านอย่าไปสู่อำนาจของ
มัจจุราชผู้มีกำลัง ผู้กระทำซึ่งที่สุดเลย.

ลำดับนั้น ท่านพระนาคทัตตะ เป็นผู้อันเทวดานั้นให้สังเวชถึงซึ่ง
ความสลัดใจแล้วแล.

อรรถกถานาคทัตตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในนาคทัตตสูตรที่ ๗ ต่อไปนี้ :-

บทว่า อติกาเลน ความว่า ภิกษุ นาคทัตตะ นอนหลับตลอดคืน
ในเวลาใกล้รุ่ง เขาปลายไม้กวาดปิดกวาดเสียหน่อยหนึ่ง ล้างหน้าแล้ว เข้าไปขอ

ข้าวต้มแต่เช้า บทว่า **อติทิวา** ความว่า รับข้าวต้มไปโรงนค้มแล้ว

นอนหลับในที่แห่งหนึ่ง คิดว่า เราจะได้อาหารอย่างดีในเวลาบริโภคของคนทั้งหลาย ดังนี้ เมื่อใกล้เที่ยง ก็ลุกขึ้นเอาเครื่องกรองน้ำตักน้ำล้างตาแล้วไปหาอาหารนั้นตามต้องการ ครั้นเลยเที่ยงแล้วก็หลีกไป. บทว่า ทิวา จ อคฺนุ ตฺวา ความว่า ชื่อว่า ผู้เข้าไปกินเวลา พึ่งมาก่อนภิกษุทั้งหลายอื่น แต่ท่านมาสายเกินไป. บทว่า ภายามิ นาคทตฺตํ ได้แก่ เรากลัวท่านนาคที่ตตะนั้น. บทว่า สุปฺลพฺภํ ได้แก่ คะนองด้วยดี. บทว่า กุเลสุ กือ ในตระกูล ผู้อุปัฏฐากมีตระกูลกษัตริย์เป็นต้น.

จบอรรถกถานาคทัตตสูตรที่ ๗

๘. กุลนรณีสสูตร

ว่าด้วยเทวดาเตือนภิกษุรูปหนึ่งผู้คลุกคลี

[๗๘๐] สมัยหนึ่ง ภิกษุรูปหนึ่ง ฟานักอยู่ในแนวป่าแห่งหนึ่งในแคว้นโกศล สมัยนั้นแล ภิกษุนั้นไปอยู่คลุกคลีในสกุลแห่งหนึ่งกินเวลา.

[๗๘๑] ครั้งนั้นแล เทวดาผู้สิงอยู่ในราวป่านั้น มีความเอ็นดูใคร่ประโยชน์แก่ภิกษุนั้น ใคร่จะให้เขอสังเวช จึงเนรมิตเพศแห่งหญิงแม่เรือนในตระกูลนั้นเข้าไปหาถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้กล่าวกะภิกษุนั้นด้วยคาถาว่า

ชนทั้งหลาย ย่อมประชุมสนทนา

กันที่ฝั่งแม่น้ำ ในโรงที่พัก ในสภา และ

ในถนน ส่วนเราและท่านเป็นดังเรือ.

[๗๘๒] แท้จริงเสียงที่เป็นข้าศึกมีมากอัน

ท่านผู้มีตบะ พึงอดทน ไม่พึงเก้อเงิน

เพราะเหตุ นั้น เพราะสัตว์หาได้เสรำหมอง
ด้วยเหตุ นั้นไม่ แต่ผู้ใดมักสะดุ้งเพราะ
เสียงประคองเนื้อทรายในป่า นักปราชญ์
กล่าวผู้ นั้นว่ามีจิตเบา วัตรของเขาย่อมไม่
สมบูรณ์.

อรรถกถากุลมรณีสสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในกุลมรณีสสูตรที่ ๘ ต่อไปนี้ :-

บทว่า **อชฺโณคาพฺหปฺตฺโต** แปลว่า ถึงความคลุกคลี. ได้ยินว่า
ภิกษุ นั้นเรียนกัมมัฏฐานในสำนักพระศาสดาแล้วเข้าไปสู่ราวป่า เข้าไปบิณฑบาต
ยังหมู่บ้านในวันที่ ๒. ด้วยมารยาทที่น่าเลื่อมใสงดงาม. บางตระกูลเลื่อมใส
ในอิริยาบถของท่าน กราบไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้ว ถวายบิณฑบาต.
ก็แล เขาได้ฟังกัตตานุโมทนาแล้ว ก็เลื่อมใสยิ่งขึ้น นิมนต์ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ
นิมนต์รับภิกษาในที่นี้ตลอดเวลาเป็นนิตย์เถิด. พระเถระ นั้นรับแล้ว เมื่อ
บริโภคอาหารของเขาก็ประคองความเพียร พากเพียรจนบรรลुพระอรหัตแล้ว
คิดว่า ตระกูลนี้มีอุปการะแก่เรามาก เราจะไปในที่อื่นทำไม ดังนี้ จึงเสวย
ความสุขแห่งผลสมาบัติอยู่ในที่นั้น .

บทว่า **อชฺณภาสิ** ความว่า ได้ยินว่า เทพธิดานั้นไม่รู้ว่า พระเถระ
เป็นพระฉิมาสพ จึงคิดว่า พระเถระนี้ไม่ไปบ้านอื่น ไม่ไปเรือนอื่น ไม่นั่ง
ในที่อื่นมีโคนต้นไม้และหอนั้นเป็นต้น เข้าไปนั่งยังเรือนเดียวตลอดกาล

เป็นนิตย์ ก็แลภิกษุทั้ง ๒ นี้ ถึงความคลุกคลี บางที่ภิกษุนี้จะพึงประทุษร้าย
ตระกูลนี้ เราจักเตือนภิกษุนั้น ดังนี้ เพราะฉะนั้นจึงกล่าว.

บทว่า **สธุจฺจเน** ความว่า ในที่ใกล้ประตูเมืองซึ่งคนทิ้งสิ่งของไว้
ระเกะระกะ. บทว่า **สจฺจมฺม** แปลว่า มาประชุมกัน. บทว่า **มฺนุเตนฺติ**
แปลว่า พูดกัน. บทว่า **มญฺจ ตญฺจ** แปลว่า กล่าวกะเราด้วย กล่าวกะ
เขาด้วย. บทว่า **กิมฺนุตฺร**. แปลว่า เพราะเหตุไร. บทว่า **พฺหุ หิ สทฺทา**
ปจฺจุหา ความว่า เสียงที่เป็นข้าศึกเหล่านี้มีมากในโลก. บทว่า **น เตน**
แปลว่า เพราะเหตุนั้น หรืออันผู้มีตบะนั้นไม่พึงเก้อเงิน. บทว่า **น หิ เตน**
ความว่า ก็สัตว์จักเสรำหมองเพราะคำที่คนอื่นกล่าวแล้วนั้นก็หาไม่. เทวดา
นั้นแสดงว่า ก็จักเสรำหมองด้วยบาปกรรมที่คนเห็นแล้วเอง. บทว่า **วาทฺมิโค**
ยถา ความว่า เนื้อสมันในป่าย่อมสะดุ้งด้วยเสียงแห่งใบไม้เป็นต้น ที่ถูกลมพัด
ฉับใด เขาเชื่อว่าเป็นผู้สะดุ้งด้วยเสียงนั้น ฉะนั้น. บทว่า **นาสฺส สมฺปชฺชเต** **วต**
ความว่า วัตรของผู้มีจิตเบา นั้น ย่อมไม่สมบูรณ์. ก็แล พึงทราบว่ พระเถระ
มีวัตรบริบูรณ์แล้ว เพราะเป็นพระชินาสพ.

จบอรรถกถากุลลฉริยสูตรที่ ๘

๘. วัชชีปุตตสูตร

ภิกษุวัชชีได้ฟังดนตรีแล้วคร่ำครวญ

[๗๘๓] สมัยหนึ่ง ภิกษุวัชชีบุตรรูปหนึ่ง พำนักอยู่ในแนวป่า
แห่งหนึ่ง ใกล้เมืองเวสาลี สมัยนั้นแล วาระแห่งมหรสพตลอดราตรีทั้งปวง
ย่อมมีในเมืองเวสาลี.

[๗๘๔] ครั้งนั้นแล ภิกษุนั้นได้ฟังเสียงก็ก้องแห่งดนตรี อันบุคคล
ตีและบรรเลงแล้วในเมืองเวสาลี คร่ำครวญอยู่ ได้ภยิตคาถานี้ในเวลานั้นว่า

เราเป็นคน ๆ เดียวอยู่ในป่า ประดุจ
ท่อนไม้ที่เขาทิ้งแล้วในป่า ฉะนั้น ใครจะ
เป็นผู้ถามกว่าเราในราตรีเช่นนี้หนอ.

[๗๘๕] ลำดับนั้น เทวดาผู้สิงอยู่ในแนวป่านั้น มีความเอ็นดู ใคร่
ประโยชน์แก่เธอ ใคร่จะยังเธอให้สลัดจึงเข้าไปหาจนถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้
กล่าวกะเธอด้วยคาถาว่า

ท่านเป็นคน ๆ เดียวเท่านั้นอยู่ในป่า
ประดุจท่อนไม้ที่เขาทิ้งแล้วในป่าฉะนั้น
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเป็นอันมากย่อม
รักท่าน ประดุจสัตว์นรกรักผู้ที่จะพาไป
สวรรคต ฉะนั้น.

ลำดับนั้นแล ภิกษุนี้เป็นผู้อันเทวดาให้สังเวชถึงซึ่งความสลัดแล้วแล.

อรรถกถาวัชชีปุตตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในวัชชีปุตตสูตรที่ ๕ ต่อไปนี้ :-

บทว่า **วัชชีปุตตโก** คือ ราชบุตรในแคว้นวัชชี. สละเสวตฉัตร
ออกบวช. บทว่า **สพฺพพรตฺติจโ** ความว่า การรื่นเริงที่เขาป่าวร้อง การ
เล่นในเดือนสิบสอง ตกแต่งด้วยธงชัยและธงแผ่นผ้าเป็นไปทั่วพระนคร ชื่อว่า
ผู้เที่ยวตลอดทั้งคืน. จริงอยู่ นักขัตฤกษ์นี้ มีติดต่อเป็นอันเดียวกันตลอด
ถึงชั้นจาตุมหาราชิกา. บทว่า **ศูรียตาพิตวาทิตนิกุโหมสสทฺ** คือ เสี่ยง
กึ่งก้องแห่งดนตรีมีกลองเป็นต้นที่เขาตีแล้ว และเครื่องสายมีพิณเป็นต้นที่เขา

บรรเลงแล้ว. บทว่า **อภาติ** ความว่า ได้ยินว่า นครุงเวสาลีมีพระราชอาอยู่ ๗,๗๐๗ องค์ อุปราชและเสนาบดีเป็นต้นของพระราชอาเหล่านั้น ก็มีเท่านั้น เหมือนกัน. เมื่อพระราชอาเหล่านั้นแต่งตัวแล้วลงสู่ถนน เพื่อประสงค์จะเล่น นักยัตร์ ภิกษุวัชชีบุตรเดินจงกรมอยู่ที่จงกรมใหญ่ประมาณ ๖๐ ศอก เห็น พระจันทร์ลอยอยู่บนท้องฟ้า ยืนอาศัยแผ่นกระดานปลายที่จงกรมกล่าวแล้ว. บทว่า **อปริภูจฺจ วนฺติ ทารุกํ** ความว่า เหมือนท่อนไม้ที่เขาทิ้งไว้ในป่า เพราะเป็นผู้เว้นจากเครื่องแต่งตัวคือผ้าโพก. บทว่า **ปาปิโย** ความว่า จะมีใครอื่นที่เร็วไปกว่าเรา. บทว่า **ปิหฺยนฺติ** ความว่า เทวดาและมนุษย์เป็นอันมากปรารถนาต่อท่านว่า พระเถระอยู่ป่า ถือผ้าบังสุกุล ถือบิณฑบาต ถือเดินบิณฑบาตตามลำดับ มีความปรารถนาน้อย มีความสันโดษ. บทว่า **ตถคฺคามินิ** คือ กำลังไปสู่สวรรค์บ้าง ไปแล้วบ้าง.

จบอรรถกถาวัชชีบุตรสูตรที่ ๕

๑๐. สัชฌายสูตร

เทวดาเข้าหาพระสาชฌายธรรม

[๗๘๖] สมัยหนึ่ง ภิกษุรูปหนึ่ง พำนักอยู่ในแนวป่าแห่งหนึ่งใน แคว้นโกศล สมัยนั้น ภิกษุนั้น นัยว่าเมื่อก่อนเป็นผู้มากไปด้วยการสาชฌาย เกินเวลาอยู่ สมัยต่อมา เธอเป็นผู้ชวนขายน้อยเป็นผู้หนึ่ง ยังกาลให้ล่วงไป.

[๗๘๗] ครั้งนั้นแล เทวดาผู้สิงอยู่ในแนวป่านั้น ไม่ได้ฟังธรรม ของเธอ จึงเข้าไปหาถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้กล่าวกะเธอด้วยคาถาว่า

ภิกษุ ท่านอยู่ร่วมกับภิกษุทั้งหลาย

ย่อมไม่สาธยายบทแห่งพระธรรม เพราะ

เหตุไร บุคคลฟังธรรมแล้วย่อมได้ความ

เลื่อมใส ผู้กล่าวธรรมย่อมได้รับความ

สรรเสริญในทิฏฐุธรรมเทียว.

[๓๘๘] ภิกษุกล่าวตอบว่า

ความพอใจในบทแห่งพระธรรมได้

มีแล้วในกาลก่อน จนถึงกาลที่เรามาพร้อม

ด้วยวิราคะ และเพราะเรามาพร้อมด้วยวิราคะ

แล้ว สัตบุรุษทั้งหลายรู้ทั่วถึง รูป เสียง

กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ อย่างไร

อย่างหนึ่งแล้ว ได้กล่าวการวางเสีย.

อรรถกถาสัชฌายสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสัชฌายสูตรที่ ๑๐ ต่อไปนี้ :-

บทว่า ยํ สุกฺกํ สักว่าเป็นนิบาต. บทว่า สชฺฌายพหุโล ความว่า

เมื่อท่องอยู่ด้วยอำนาจแห่งนิสสรณะและปริยัติ คือท่องตลอดเวลามากกว่า

ได้ยินว่า ภิกษุ นั้นปิดกวาดที่พังกกลางวันของอาจารย์แล้วขึ้นดูอาจารย์. เมื่อเห็น

อาจารย์นั้นกำลังเดินมา จึงลุกขึ้นไปรับบาตรและจีวร. เมื่ออาจารย์นั่งบน

อาสนะที่ปูไว้แล้ว ก็เอาพัดใบตาลพัดให้ บอกน้ำฉันให้ ล้างเท้า ทาน้ำมัน

ไหว้แล้วขึ้นเรียนอุเทศทำการท่องตลอดถึงพระอาทิตย์ตก. ภิกษุ นั้น เอน้ำ

เข้าไปตั้งไว้ในซุ้ม จุดไฟในเตาก่อน. เมื่ออาจารย์อาบนํ้ามาแล้ว ก็เช็ดนํ้า
ที่เท้า นวดหลัง ไหว้แล้วเรียนอุเทศ ทำการท่องในปฐมยาม พักผ่อน
ร่างกายในมัชฌิมยาม ลุกขึ้นในปัจฉิมยาม เรียนอุเทศทำการท่องจนถึง
อรุณขึ้นแล้ว จึงพิจารณาเสียงที่ดับไปแล้ว โดยความสิ้นไป. เจริญวิปัสสนา
ในชั้น ๕ คืออุปาทายรูปที่เหลือนั้น กูฏรูป นามรูปแล้วบรรลुพระอรหัต.
บพว่า **อปโปสุตฺตโก** ความว่า ไม่ขวนขวายในการเรียนอุเทศและในการ
ทำการท่อง. บพว่า **สทมายติ** ความว่า ภิกษุนี้คิดว่าบัดนี้ เราจะพึงทำการ
ท่องเพื่อประโยชน์ใด ประโยชน์ของเรานั้นถึงที่สุดแล้ว บัดนี้ จะเป็นประโยชน์
อะไรกับ การท่องของเราดังนี้แล้ว ยังเวลาให้ล่วงไปด้วยความสุขอันเกิดจากผล
สมาบัติ. บพว่า **อหุณฺณภาสิ** ความว่า เทวดาคิดว่า ความไม่สบายเกิดแก่
พระเถระ หรือว่าแก่อาจารย์ของท่าน เพราะเหตุไรหนอ ท่านจึงไม่ท่องด้วย
เสียงอันไพเราะเหมือนในก่อน ดังนี้แล้วจึงไปยืนพูดอยู่ที่ใกล้. พระพุทธ
วจนะทั้งปวงท่านประสงค์เอาในบพว่า **ธมฺมปทานิ**. บพว่า **นาธิยสิ** แปลว่า
ไม่ท่อง. บาลีว่า **นาทียสิ** บ้าง ความว่า. ไม่ถือเอา. บพว่า **ปลิสฺส** คือ
ผู้กล่าวธรรมย่อมาได้ความสรรเสริญ. ผู้ที่กล่าวธรรมนั้นย่อมีผู้สรรเสริญว่า
ผู้ทรงจำอภิธรรม ผู้ทรงจำพระสูตร ผู้ทรงพระวินัย. บพว่า **วิราเคน** ได้แก่
ด้วยอริยมรรค. บพว่า **อญฺญา** แปลว่า รู้แล้ว. บพว่า **นิกฺเขปนํ** ความว่า
ท่านแสดงแก่พระเถระนั้นว่า สัตบุรุษย่อมกล่าววิสัยนาสิ่งที่เห็นแล้วและฟัง
แล้วจะเป็นต้น. ไม่ใช่ (แสดง) แก่พระพุทธเจ้า. อธิบายว่า พระเถระให้วิสัยนา
พุทธพจน์ด้วยคำประมาณเท่านี้. ไม่เพียงเป็นผู้ท่องตลอดกาลเป็นนิตย์. แต่
ว่าภิกษุนี้ท่องแล้วรู้ว่า เราสามารถเป็นผู้ทรงจำอรรถหรือธรรมประมาณเท่านี้
ดังนี้แล้ว พึงปฏิบัติเพื่อทำที่สุดแห่งวิญญูทุกข์.

๑๑. อโยนิโสมนสิการสูตร

อกุศลวิตกเกิดเพราะไม่มนสิการโดยแยบคาย

[๗๘๘] สมัยหนึ่ง ภิกษุรูปหนึ่ง ฟานักอยู่ในแนวป่าแห่งหนึ่งใน
แคว้นโกศล สมัยนั้นแล เธอไปที่พักในกลางวัน ตรึกอกุศลวิตกอันลามก
คือกามวิตก พยาบาทวิตก และวิหิงสาวิตก.

[๗๘๙] ครั้งนั้นแล เทวดาผู้สิงอยู่ในแนวป่านั้น มีความเอ็นดู
ใคร่ประโยชน์ หวังจะให้ภิกษุนั้นสังเวช จึงเข้าไปหาถึงที่อยู่ ครั้นแล้ว
ได้กล่าวกะภิกษุนั้นด้วยคาถาว่า

ท่านอุกวิตกกิน เพราะมนสิการ
ไม่แยบคาย ท่านจงละมนสิการไม่แยบคาย
เสีย และจงใคร่ครวญโดยแยบคาย ท่าน
ปรารถนาพระศาสนา พระธรรม พระสงฆ์
และศีลของตนแล้ว จะบรรลุความปรา-
โมทย์ ปิติและสุขโดยไม่ต้องสงสัย แต่นั้น
ท่านจักเป็นผู้มากด้วยความปราโมทย์ จัก
กระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้.

ลำดับนั้นแล ภิกษุนั้น เป็นผู้อันเทวดานั้นให้สังเวชถึงซึ่งความ
สลัดใจแล้วแล.

อรรถกถาโยนิโสมนสิการสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในโยนิโสมนสิการสูตรที่ ๑๑ ต่อไปนี้ :-

บทว่า อกุสเล วิตกุเก คือ ซึ่งมหาวิตก ๓ มีกามวิตกเป็นต้น.

บทว่า โยนิโสมนสิการา แปลว่า เพราะไม่ทำไว้ในใจด้วยอุบาย. บทว่า โส แปลว่า ท่านนั้น. บทว่า โยนิโส ปฏินิสฺสชฺช คือ ท่านจงเว้นการไม่ทำไว้ในใจด้วยอุบายนั้น. บทว่า สตฺถาริ ได้แก่ กล่าวกัมมัญฐานที่น่าเลื่อมใสด้วยคานี้. บทว่า ปิติสฺสขมสฺสยิ ได้แก่ จักบรรลุปิติดอันมีกำลังและความสุขโดยส่วนเดียว.

จบอรรถกถาโยนิโสมนสิการสูตร ที่ ๑๑.

๑๒. มัชฌันติกสูตร

ว่าด้วยเวลากำลังเที่ยงวัน

[๗๕๑] สมัยหนึ่ง ภิกษุรูปหนึ่ง พำนักอยู่ในแนวป่าแห่งหนึ่งในแคว้นโกศล.

[๗๕๒] ครั้นนั้นแล เทวดาผู้สิงอยู่ในแนวป่านั้น เข้าไปหาถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้ภยิตคาถาเหล่านี้ในสำนักของภิกษุนั้นว่า

ในกาลกำลังเที่ยงวัน เมื่อนกทั้ง-
หลายจับเจ้าแล้ว ภัยนั้นย่อมปรากฏแก่เรา
ประดุจป่าใหญ่ส่งเสียงอยู่.

ภิกษุตอบว่า

ในกาลกำลังเที่ยง เมื่อนกทั้งหลาย
จับเจ้าแล้ว ความยินดีนั้นย่อมปรากฏ
แก่เรา ประคองป่าใหญ่ส่งเสียงอยู่ฉะนั้น.

อรรถกถามัชฌันติกสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในมัชฌันติกสูตรที่ ๑๒. คำใดควรกล่าว คำนั้น
เรากล่าวไว้แล้วในนันทนวรรค ในเทวดาสังยุต.

จบอรรถกถามัชฌันติกสูตร ที่ ๑๒

๑๓. ปากตินทริยสูตร

ว่าด้วยเทวดาเตือนภิกษุผู้ฟังชาน

[๗๕๓] สมัยหนึ่ง ภิกษุมากด้วยกัน พำนักอยู่ในแนวป่าแห่งหนึ่งใน
แคว้นโกศล ล้วนเป็นผู้ฟังชาน เห่อเหิม จี้อื้อ ปากกล้า พุดเหลวไหล มีสติ
ฟั่นเฟือน ไม่รู้สึกตน ไม่หนักแน่น จิตไม่มั่นคง มีอินทริย์อันเปิดเผย.

[๗๕๔] ครั้งนั้นแล เทวดาผู้สิงอยู่ในแนวป่านั้น มีความเอ็นดูใคร่
ประโยชน์แก่ภิกษุเหล่านั้น หวังจะให้พวกเธอสังเวช จึงเข้าไปหาถึงที่อยู่
ครั้นแล้วได้กล่าวกะพวกเธอด้วยคาถาว่า

ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นสาวก ของพระ-
สมณะโคดมในกาลก่อนมีปกติเป็นอยู่ง่าย
ไม่มักได้ แสวงหาบิณฑบาต [ตามได้]
ไม่มักได้แสวงหาเสนาสนะ [ตามได้] ท่าน
เหล่านั้นรู้ความไม่เที่ยงในโลกแล้ว ได้
กระทำที่สุดแห่งทุกข์แล้ว [ส่วนพวกท่าน]
ทำตนให้เป็นผู้เลี้ยวยาก ประดุจผู้เอาเปรียบ
ชาวบ้านในบ้าน กินแล้ว ๆ ก็นอนหมกมุ่น
อยู่ในเรือนของคนอื่น เราขอกระทำอัญชลี
แก่พระสงฆ์แล้ว ขอกล่าวถึงภิกษุที่ควร
กล่าวบางพวก ในพระศาสนานี้ ท่านเหล่านั้น
นั้นถูกเขาทอดทิ้งหาที่พึ่งมิได้ เหมือน
อย่างคนที่ตายแล้ว ถูกเขาทอดทิ้งไว้ใน
ป่าช้า ฉะนั้น เรากล่าวหมายถึงภิกษุจำพวก
ที่เป็นผู้ประมาทอยู่ แต่ท่านเหล่าใดเป็น
ผู้ไม่ประมาทอยู่ เราขอกระทำการนอบ-
น้อมแก่ท่านเหล่านั้น.

ลำดับนั้นแล ภิกษุเหล่านั้นเป็นผู้อันเทวดานั้นให้สังเวชถึงซึ่งความ
สลัดใจแล้วแล.

อรรถกถาปากตินทริยสูตรที่ ๑๓

ปากตินทริยสูตรที่ ๑๓ มีพิสดารอยู่ในชั้นตฺถวปุตตสูตร ในเทวปุตต-
สังยุต.

๑๔. ปทุมบุปผสูตร

ว่าด้วยภิกษุขโมยกลืนปทุม

[๗๕๕] สมัยหนึ่ง ภิกษุรูปหนึ่ง ฟานักอยู่ในแนวป่าแห่งหนึ่งใน
แคว้นโกศล สมัยนั้นแล ภิกษุนั้นกลับจากบิณฑบาตภายหลังเวลาฉัน ลงสู่
สระโบกขรณีแล้วสูดดมดอกปทุม.

[๗๕๖] ครั้งนั้นแล เทวดาผู้สิงอยู่ในแนวป่านั้น มีความเอ็นดู ใคร่
ประโยชน์แก่ภิกษุนั้น หวังจะให้เธอสดุด จึงเข้าไปหาถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้
กล่าวกะเธอด้วยคาถาว่า

ท่านสูดดมดอกไม้ที่เกิดในน้ำซึ่ง
ใคร ๆ ไม่ได้ให้แล้ว นี่เป็นองค์อันหนึ่ง
แห่งความเป็นขโมย ท่านผู้นิรทุกข์ ท่าน
เป็นผู้ขโมยกลืน.

[๗๕๗] ภิกษุกล่าวว่า

เราไม่ได้นำไป เราไม่ได้หัก เรา
ดมดอกไม้ที่เกิดในน้ำห่าง ๆ เมื่อเป็น
เช่นนี้ ท่านจะเรียกว่าเป็นผู้ขโมยกลืนด้วย
เหตุดังหรือ ส่วนบุคคลที่ขูดเง่าบัว หักดอก
บัวบุณฑริก เป็นผู้มีการงานอันเคลื่อนกล่น
อย่างนี้ ไฉนท่านจึงไม่เรียกเขาว่าเป็น
ขโมย.

[๗๕๘] เทวดากล่าวว่า

บุรุษผู้มีบาปหนา แปรเปื้อนด้วย
ราคาทิกิเลสเกินเหตุ เราไม่พูดถึงคนนั้น

แต่เราควรจะกล่าวกะท่าน บาบประมาณ
เท่าปลายขนทราย ย่อมปรากฏประจักษ์
เท่าก่อนเมฆในนภากาศแก่บุรุษผู้ไม่มีกิเลส
ดังว่าเนิน ผู้มักแสวงหาไตรสิกขาอัน
สะอาดเป็นนิจ.

[๗๕๕] ภิกษุกล่าวว่

ดูก่อนเทวดา ท่านรู้จักเราแน่ละ
และท่านเอ็นดูเรา ดูก่อนเทวดา ท่านเห็น
ธรรมเช่นนี้ในกาลใด ท่านฟังกล่าวอีก
[ในกาลนั้น] เถิด.

[๘๐๐] เทวดากล่าวว่

เราไม่ได้อาศัยท่านเป็นอยู่เลย และ
เราไม่ได้มีความเจริญเพราะท่าน ดูก่อน
ภิกษุ ท่านฟังไปสุดติได้ด้วยกรรมที่ท่าน
พึงรู้.

ลำดับนั้นแล ภิกษุนั้นเป็นผู้อันเทวดานั้นให้สลด ถึงซึ่งความสังเวช
แล้วแล.

จบปฐมบุปผสูตร
วนสังยุต จบบริบูรณ์

อรรถกถาปฐมปุฬสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมปุฬสูตร ที่ ๑๔ ต่อไปนี้ :-

บทว่า **อชฺฐภาติ** ความว่า เทวดานั้นเห็นภิกษุนั้นจับก้านดอกบัว น้อมมา (ดม) จึงคิดว่า ภิกษุนี้ เรียนกัมมัฏฐานในสำนักของพระศาสดาแล้ว เข้าป่า เพื่อบำเพ็ญสมณธรรม จะพิจารณาเอกฉินเป็นอารมณ์ ภิกษุนี้นั้นวันนี้ ดมกลิ่นแล้ว แม้ในวันพรุ่งนี้ แม้ในวันมะรืนนี้ก็จักดมกลิ่น ตัณหาในกลิ่นนั้นของภิกษุนั้น เพิ่มพูนขึ้นแล้ว จักยังประโยชน์ในชาตินี้และในชาติหน้าให้ พิณาส เมื่อเราเห็นอยู่ ภิกษุนี้อย่าพิณาสเลย เราจักเตือนท่าน ดังนี้แล้ว จึงเข้าไปพูด.

บทว่า **เอญฺจเมตฺถิ** **เอญฺยานํ** ความว่า นี้เป็นองค์หนึ่ง คือเป็นส่วนหนึ่งแห่ง ๕ ส่วน มีรูปารมณเป็นต้นที่พึงลักเอา. บทว่า **น หรามิ** แปลว่า ไม่ถือเอาไป. บทว่า **อารา** คือภิกษุกล่าวว่า เราจับก้านในที่ไกลน้อมมา ยืนดมอยู่ในที่ไกล. บทว่า **วณฺเณน** แปลว่า เพราะเหตุ. บทว่า **ยุวายํ** ตัดบทว่า โย อยํ (แปลว่า นี้ ใจ). ได้ยินว่า เมื่อภิกษุนั้นกำลังพูดกับเทวดา ศาสนคนหนึ่งก็ลงไปพูดเหงาบัวเป็นต้น. ท่านกล่าวหมายเอาความนั้น. บทว่า **อาภิณฺณกมฺมฺนุโต** คือมีการงานไม่บริสุทธิ์อย่างนี้. บาลีว่า **อภิณฺณกมฺมฺนุโต** บ้าง ความว่า มีการงานหยาบคาย. บทว่า **น วุจฺจติ** ความว่า เพราะเหตุไร จึงไม่กล่าวว่า ขโมยกลิ่น หรือว่าขโมยดอกไม้. บทว่า **อาภิณฺณลฺหุโร** คือมีความชั่วมาก หรือว่ามีความชั่วช้า. บทว่า **อติเวลฺลํ มกฺขิโต** ความว่า บุรุษนี้ผู้เปื้อนด้วยกิเลสมีราคะและโทสะเป็นต้น เหมือนอย่างผู้เสรำ้าหมองที่เม่นมุ่นแล้ว เปื้อนด้วยอุจจารปัสสาวะ ผุ่นเขม่า และเปือกตมเป็นต้น.

บพว่า อรหามิ วุตฺตเว แปลว่า ควรกล่าว. ได้ยินว่า การเตือนของเทวดา ก็เช่นกันคำสอนของพระสุคต. บุคคลเลวน้อมไปเลย และปฏิบัติผิด ย่อมไม่ได้ รับการเตือนนั้น. ส่วนบุคคลควรแก่มรรคผลในอัฐภพนั้น ย่อมได้การเตือน นั้น. เพราะฉะนั้น จึงกล่าวอย่างนี้. บพว่า สุจิตฺตเวทินฺนํ คือ ผู้แสวงหาศีล สมာธิและญาณที่สะอาด. บพว่า อพฺภามตฺตํ คือ เหมือนสักว่าก่อนเมฆ บพว่า ชานาติ ได้แก่ รู้ว่าผู้นี้บริสุทธิ์. บพว่า วชฺชาติ แปลว่า ฟังกล่าว. บพว่า เนวํ ตํ อูปชีวามิ ความว่า ได้ยินว่า ภิกษุนี้คิดว่า มีเทวดาผู้หวังดี แก่เราจักเตือนจักชี้แจงเอง ดังนี้ จึงประกอบความประมาทว่า เราจักไม่รับคำ ของเขา เพราะฉะนั้น เทวดาจึงกล่าวอย่างนี้. บพว่า ตฺวเมว แปลว่า ท่าน เอง. บพว่า ชานเยยฺย แปลว่า ฟังรู้. บพว่า เยน คือด้วยกรรมใด. ความ ว่า ท่านจะฟังไปสู่สุคติ ท่านเองจะฟังรู้กรรมนั้น.

จบอรรถกถาปทุมปุพฺพสูตร ที่ ๑๔

จบอรรถกถาวนสังยุต ด้วยประการฉะนี้.

รวมพระสูตรแห่งวนสังยุต มี ๑๔ สูตร คือ

๑. วิเวกสูตร ๒. อุปปีฏฐานสูตร ๓. กัสสปโคตตสูตร ๔. สัมพหุล
สูตร ๕. อานันทสูตร ๖. อนนฺรุทฺธสูตร ๗. นาคทตตสูตร ๘. กุลฆรณีสสูตร
๙. วัชชีปุตตสูตร ๑๐. สัชฌายสูตร ๑๑. อโยนิโสมนสิการสูตร ๑๒. มัชฌัน-
ติกสูตร ๑๓. ปากดินทริยสูตร ๑๔. ปทุมปุพฺพสูตร พร้อมทั้งอรรถกถา

ยักขสังยุต

๑. อินทกสูตร

ว่าด้วยสัตว์ตั้งอยู่ในครรภ์อย่างไร

[๘๐๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่บนภูเขาสินทภูฏ ซึ่งอินทกยักษครอบครอง ในกรุงราชคฤห์.

[๘๐๒] ครั้งนั้นแล อินทกยักษเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าได้กราบทูลด้วยคาถาว่า

ท่านผู้รู้ทั้งหลายไม่กล่าวรูปว่า
เป็นชีพ สัตว์นี้จะประสมร่างกายนี้ได้
อย่างไรหนอ กระดูกและก้อนเนื้อจะมา
แต่ไหน สัตว์นี้จะติดอยู่ในครรภ์ได้
อย่างไร.

[๘๐๓] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

รูปนี้เป็นกละล่อน จากกละเป็น
อัมพุทะ จากอัมพุทะเกิดเป็นเปสิ จากเปสิ
เกิดเป็นฉนะ จากฉนะเกิดเป็น ๕ ปุ่ม
(ปฏูจสาขา) ต่อจากนั้น มีผมนและเล็บ
(เป็นต้น) เกิดขึ้น มารดาของสัตว์ใน
ครรภ์บริโภคน้ำโภชนาหารอย่างใด
สัตว์ผู้อยู่ในครรภ์มารดานั้น ก็ยังอัมพุทะ
ให้เป็นไปด้วยอาหารอย่างนั้น ในครรภ์นั้น.

ยักขสังยุตตวัณณา

อรรถกถาอินทกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอินทกสูตรที่ ๑ แห่งยักขสังยุตต่อไปนี้ :-

บทว่า อินทกสูตร คือ ยักข์อยู่ที่เขาอินทกภู. จริงอยู่ พระสูตรนี้
ได้ชื่อจากยักข์กับยอด และจากยอดกับยักข์. บทว่า รูป น ชีวนุติ วทนุติ
ความว่า ถ้าพระพุทธรเจ้าทั้งหลายไม่กล่าวรูปอย่างนี้ว่า สัตว์ บุคคล. บทว่า
ถถิ นุขยิ ตตบถว่า ถถิ นุ อยิ. บทว่า กุตสส อญฺญิกปิณฑเมติ
ความว่า กระจกและก้อนเนื้อของสัตว์นั้นจะมาแต่ไหน. ก็ในคำนี้ ท่านถือเอา
กระจก ๓๐๐ ท่อนด้วยศัพท์ว่า อัญญิ ชินเนื่อง ๕๐๐ ด้วยศัพท์ว่า ยกปิณฑะ.

ถามว่า ถ้ารูปไม่ใช่ชีวะ เมื่อเป็นเช่นนั้น กระจกเหล่านี้และชินเนื่อง
เหล่านี้ของเขาย่อมมาแต่ไหน. บทว่า ถถิ นุขยิ สขุขติ กพฺภสฺสมี ความว่า
สัตว์นี้ติดอยู่ที่ช่องอยู่ เกิดอยู่ในครรภ์ของมารดา ด้วยเหตุไรหนอ. ได้ยินว่า
ยักข์นี้มักพูดแต่บุคคลถือว่า สัตว์เกิดในครรภ์ของมารดาโดยการร่วมครั้งเดียว
ดังนี้ จึงกล่าวอย่างนี้ตามความเห็น ว่า มารดาของสัตว์ที่เกิดในท้องย่อมกินปลา
และเนื้อเป็นต้น ปลาและเนื้อเป็นต้นทั้งปวงถูกเผาเพียงกินเดียวก็ละลายไป
เหมือนฟองน้ำ ถ้ารูปไม่พึงเป็นสัตว์ก็พึงละลายไปอย่างนี้. ลำดับนั้น เมื่อ
พระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรงแสดงแก่ยักข์นั้นว่า สัตว์ไม่ได้เกิดในครรภ์ของ
มารดาโดยการร่วมครั้งเดียวเท่านั้นว่า เจริญขึ้นโดยลำดับ จึงตรัสว่า ปจฺม
กถลั โหติ เป็นต้น.

ในบทเหล่านั้น บทว่า ปจฺม ความว่า ชื่อว่า ดิสสะ หรือว่า ปุสสะ
ย่อมไม่พร้อมกับปฏิสนธิวิญญาณทีแรก. โดยที่แท้ กลละมีประมาณเท่าหยาด
น้ำมันงาซึ่งตั้งอยู่ที่ปลายเส้นด้ายที่ทำด้วยเส้นขนสัตว์ ๓ เส้น ท่านกล่าวหมาย-
ความว่า.

หยาดแห่งน้ำมันงา เหยยใส ใสไม่
ชุ่มมัว จันใดเขาเรียกกันว่า กสละมีสี
คล้ายกัน ฉะนั้น.

บทว่า กสลาโหติ อมฺพุทฺ* ความว่า เมื่อกสละนั้นล่วงไป ๗ วัน
ก็มีสีเหมือนน้ำล้างเนื้อ จึงชื่อว่า อัมพุทะ. ชื่อว่า กสละ ก็หายไป. สมดังคำ
ที่ท่านกล่าวไว้ว่า

เป็นกสละอยู่ วัน ครั้นแก่ขึ้นขึ้น
เปลี่ยนภวะนั้นเกิดเป็น อัมพุทะ.

บทว่า อมฺพุทฺ* ชายเต เปติ ความว่า เมื่ออัมพุทะนั้นล่วงไป
๗ วัน ก็เกิดเป็นเปติ คล้ายติบูกเหลว. เปตินั้นพึงแสดงด้วยน้ำตาลเม็ดพริกไทย.
จริงอยู่ เด็กชาวบ้านถือเอาพริกไทยสุกทำเป็นห่อไว้ที่ชายผ้าขยำเอาแต่ส่วนที่ดี
ใส่ลงในกระเบื้องตากแดด. เม็ดพริกไทยนั้นแห้ง ๆ ย่อมหลุดตกเปลือกทั้งหมด.
เปติมีรูปร่างอย่างนี้. ชื่อว่า อัมพุทะก็หายไป. สมดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

เป็นอัมพุทะอยู่ ๗ วัน แก่ขึ้นขึ้น
เปลี่ยนภวะนั้น เกิดเป็นเปติ.

บทว่า เปติ นิพฺพตฺตติ มโน ความว่า เมื่อเปตินั้นล่วงไป ๗ วัน
ก่อนเนื้อชื่อ ฆนะ มีสัณฐานเท่าไข่ไก่เกิดขึ้น. ชื่อว่า เปติก็หายไป. สมดัง
ที่ท่านกล่าวไว้ว่า

เป็นเปติอยู่ ๗ วัน ครั้นแก่ขึ้นขึ้น
เปลี่ยนภวะนั้น เกิดเป็น ฆนะ สัณฐาน
แห่งฆนะเกิดขึ้นเพราะเหตุแห่งกรรม
เหมือนไข่ไก่ เกิดเป็นก้อนกลมโดยรอบ.

* บาลี เป็น อพฺพุทฺ อพฺพุทฺ

บทว่า **ภนา จ สาขา ชายนุติ** ความว่า ในสัปดาห์ที่ ๕ เกิดปุม
ขึ้น ๕ แห่ง เพื่อเป็นมือและเท้าอย่างละ ๒ และเป็นศิรยะ ๑. มีคำที่พระพุทธ
เจ้าตรัสไว้ว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ในสัปดาห์ที่ ๕ ปุมตั้งขึ้น ๕ แห่ง ตามกรรม
ดังนี้. ต่อแต่นี้ไป ทรงย่อพระเทศนาผ่านสัปดาห์ที่ ๖ ที่ ๗ เป็นต้น เมื่อจะ
ทรงแสดงเอาเวลาที่ผ่านไป ๔๒ สัปดาห์ จึงตรัสว่า ผม เป็นต้น.

ในบทเหล่านั้น บทว่า **เกสา โลมา นขาปี จ** ความว่า ผม
เป็นต้นเหล่านี้ ย่อมเกิดใน ๔๒ สัปดาห์. บทว่า **เตน โส ตตุถ ยาเปติ**
ความว่า จริงอยู่ สายสะดือตั้งขึ้นจากสะดือของเด็กนั้น ติดเป็นอันเดียวกับ
แผ่นท้องของมารดา. สายสะดือนั้นเป็นรูเหมือนก้านบัว. รสอาหารแล่นไป
ตามสายสะดือนั้น ดังรูปซึ่งมีอาหารเป็นสมุฏฐานให้ตั้งขึ้น. เด็กนั้นย่อมเป็น
อยู่ ๑๐ เดือน ด้วยประการฉะนี้. บทว่า **มาตุ กุจฺฉิตโต นโร** ความว่า
คนอยู่ในท้องมารดาคืออยู่ภายในท้อง.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า คุณก่อนยักษ์ สัตว์นี้เจริญขึ้นในท้อง
ของมารดาโดยลำดับ ไม่ใช่เกิดโดยการร่วมครั้งเดียว.

จบอรรถกถาอินทกสูตรที่ ๑

๒. สักกสูตร

ว่าด้วยการสอนคนอื่น

[๘๐๔] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่บนภูเขาภิฆณู
กรุงราชคฤห์.

[๘๐๕] ครั้นนั้นแล ยักษ์มีชื่อว่าสักกะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า
ได้กราบทูลด้วยคาถาว่า

การสั่งสอนคนอื่นนั้น ไม่เหมาะแก่
สมณะเช่นท่าน ผู้ละกิเลสได้ทั้งหมด ผู้
พ้นจากไตรภพ.

[๘๐๖] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

ดูก่อนสักกะ ธรรมเครื่องอยู่ร่วมกัน
ย่อมเกิดด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง คนมี
ปัญญาไม่ควรที่จะไหวตามเหตุนั้นด้วยใจ
ถ้าคนมีใจผ่องใสแล้วสั่งสอนคนอื่น บุคคล
นั้นย่อมไม่เป็นผู้พัวพันด้วยเหตุนั้น นอก
จากจะอนุเคราะห์เอ็นดู.

อรรถกถาสักกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสักกสูตรที่ ๒ ต่อไปนี้ :-

บทว่า สกฺกนามโก คือ ชักข์มีชื่ออย่างนี้. ได้ยินว่า ชักข์นี้เป็น
ฝ่ายมาร. บทว่า วิปฺปมุตฺตสฺส ได้แก่ พ้นจากภพ ๓. บทว่า ยทณฺณํ
ตัดบทว่า ยํ อณฺณํ (อื่นใด). บท วณฺณเณน คือเพราะเหตุ. บทว่า
ลํวาโส คืออยู่ด้วยกัน. อธิบายว่า เป็นสหાયธรรม มิตรธรรม. บทว่า
สปฺปญฺโณ คือผู้มีปัญญา ผู้รอบรู้.

จบอรรถกถาสักกสูตรที่ ๒

๓. สูจิโถมสูตร

ว่าด้วยราชาและโทสมี้อัฏฐภาพเป็นเหตุ

[๘๐๓] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับบนเตียงชนิดมีเท้าตรึงติดกับแม่แคร่ อันเป็นที่ครอบครองของสูจิโถมยักษ์ ในบ้านคยา.

สมัยนั้นแล ยักษ์ชื่อขระและยักษ์ชื่อสูจิโถมะเดินผ่านเข้าไปไม่ไกล พระผู้มีพระภาคเจ้า.

ครั้งนั้นแล ยักษ์ชื่อขระได้พูดกับสูจิโถมยักษ์ว่า นั่นสมณะ.

นั่นไม่ใช่สมณะ เป็นสมณะน้อย แต่จะเป็นสมณะหรือสมณะน้อย เราพอจะรู้ได้.

[๘๐๔] ครั้งนั้นแล สูจิโถมยักษ์ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า น้อมกายเข้าไปหาพระผู้มีพระภาคเจ้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกระเถิบถอยพระกายไปเล็กน้อย.

ครั้งนั้นแล สูจิโถมยักษ์ได้ถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านกลัวเราหรือ? สมณะ.

อาวุโส เราไม่กลัวท่านเลย แต่สัมผัสของท่านเลวทราม.

สมณะ เราจักถามปัญหาของท่าน ถ้าท่านไม่กล่าวแก้แก่เรา เราจักทำจิตของท่านให้พลุ่งพล่าน หรือจักฉีกหัวใจของท่าน หรือจักจับที่เท้าแล้วเหวี่ยงไปฝังโน้นแห่งแม่น้ำคงคา.

อาวุโส เราไม่เห็นใครเลยในโลก ทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณะ พราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ที่จะพึงทำจิตของเราให้พลุ่งพล่าน หรือฉีกหัวใจเรา หรือจับเราที่เท้าแล้วเหวี่ยงไปฝังโน้นแห่งแม่น้ำคงคาได้ อาวุโส เอาเถอะ ท่านจงถามตามที่ท่านจ้านงเถิด.

[๘๐๕] สุจิโถมยัคฆ์ จึงถามว่า

ราคะและโทสะ มีอะไรเป็นเหตุ ความ
ไม่ยินดี ความยินดี และความสยดสยองเกิด
แต่อะไรความตริกในใจเกิดแต่อะไร แล้ว
ดักจิตไว้ได้เหมือนพวกเด็กดักกา ฉะนั้น.

[๘๑๐] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า

ราคะและโทสะมีอรรถภาพนี้เป็นเหตุ
ความไม่ยินดี ความยินดี และความสยด-
สยองเกิดแต่อรรถภาพนี้ ความตริกในใจเกิด
แต่อรรถภาพนี้แล้ว ดักจิตไว้ได้ เหมือน
พวกเด็กดักกา ฉะนั้น.

อกุศลวิตกเป็นอันมาก เกิดแต่ความ
เยื่อใยคือตัณหา เกิดขึ้นในตนแล้วแผ่ซ่าน
ไปในวัตถุทุกมทั้งหลาย เหมือนย่านไทร
เกิดแต่ลำต้นไทรแล้วปกคลุมป่าไป ฉะนั้น.
ชนเหล่าใดย่อมรู้อรรถภาพนั้นว่า เกิด
แต่สิ่งใด ชนเหล่านั้นย่อมบรรเทาเหตุ
เกิดนั้นเสียได้ ดูก่อนยัคฆ์ ท่านจงฟัง
ชนเหล่านั้นย่อมข้ามห้วงกิเลสนี้ ซึ่งห้าม
ได้ยาก และไม่เคยข้าม เพื่อความไม่มีภพ
อีกต่อไป.

อรรถกถาสุจิโลมสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสุจิโลมสูตรที่ ๓ ต่อไปนี้ :-

บทว่า คยายี คือในบ้านคยา. อธิบายว่า เข้าไปอาศัยบ้านที่ตั้งไม่ไกลจากคยา. บทว่า ฐุกิตมญฺเจ ความว่า เติงที่เท่ายาวคือเติงที่เขาเจาะในท่ามกลางสอดทำด้วยแม่แครง. เติงนั้นไม่มีคำว่า นี้ข้างบน นี้ข้างล่าง. เติงนั้นจะเปลี่ยนไปเป็นเช่นนั้นก็ได้ตามต้องการ. เขาย่อมตั้งเติงนั้นไว้ในเทวสถานโรงเรือนที่เขาปูลาดแผ่นดินไว้บนแผ่นดิน ๔ แผ่น เขาเรียกว่า เติงซ้อนตั้ง. บทว่า สุจิโลมสุต คือมีชนเช่นหนามแข็ง. ได้ยินว่า ยักษ์นั้น บวชในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า กัสสป มาแต่ที่ไกล มีเหงื่อไหลท่วมตัว ไม่ลาดเติงของสงฆ์ที่เขาแต่งตั้งไว้ดีแล้ว นอนด้วยความไม่เอื้อเพื่อภิกษุผู้มีศีลบริสุทธินั้น ได้มีการกระทำนั้น เหมือนสีดำที่ผ้าขาว. เธอไม่อาจยังคุณวิเศษให้เกิดขึ้นในอรรถภาพนั้นได้ ทำกาลแล้วมาเกิดเป็นยักษ์ที่ทึงขะ ใกล้เคียงกับบ้านคยา. ก็เมื่อเขาเกิดมาแล้ว ก็มีชนแหลมแข็งทั่วตัวคล้ายขนวัว. ต่อมาวันหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแลดูโลกในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นยักษ์นั้น มาสู่ครองอาวัชชนจิตครั้งแรก จึงทรงดำริว่า ยักษ์นี้สวยทุกขใหญ่ตลอดพุทธันดรหนึ่ง ความสวัสดิจะพึงมีแก่เขาเพราะอาศัยเราหรือไม่หนอ ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งมรรคเบื้องต้น. ลำดับนั้น ทรงใคร่จะทำการสงเคราะห์ยักษ์นั้น ทรงนุ่งผ้า ๒ ชั้นที่ย้อมแล้ว ห่มจีวรใหญ่ขนาดสุดประมาณละพระคันธกุฎีจุจวิมานเทวดา เสด็จไปสู่ที่ทึงขะ เหม็นด้วยทราภพข้างขวาม้ามนุษย์และสุนัข เป็นต้น ประทับนั่งในที่นั้นเหมือนนั่งในพระคันธกุฎีใหญ่.

ท่านหมายเอาความข้อนั้นจึงกล่าวว่า ในที่อยู่ของยักษ์สุจิโลมะ ดังนี้.
บทว่า **ขโร** ความว่า มีรูปร่างแข็งทื่อเหมือนหลังจระเข้ เหมือนหลังคา
ไม่เรียบด้วยกระเบื้องมุงหลังคา. ได้ยินว่า เขาเป็นอุบาสกผู้ประกอบด้วยศีล
ในสมัยพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ วันหนึ่ง ไม่ได้บุผ้าห่มของตนบนที่ปูลาด
ของสงฆ์ นอนบนพื้นที่ปูลาดไว้ด้วยเครื่องปูลาดอันวิจิตรในวิหาร. อาจารย์
บางพวกกล่าวว่า แบ่งน้ำมันของสงฆ์ทำสรีระด้วยมือของตน. เขาไม่อาจเกิด
ในสวรรค์ด้วยกรรมนั้น มาเกิดเป็นยักษ์ที่กองขยะใกล้ประตูบ้านแห่งบ้านคยา
นั้น. ก็แลสรีระทั้งสิ้นของเขาผู้เกิดแล้ว จึงมีประการดังกล่าวแล้ว. เขาทั้ง ๒
เป็นสหายกัน. ความแข็งทื่อของยักษ์นั้น พึงทราบด้วยประการฉะนี้แล.

บทว่า **อวิทุเร อติกมฺนฺติ** ความว่า ยักษ์ ๒ คนนั้นแสวงหา
อาหารหรือไปสู่ที่สมาคม ไปในที่ใกล้กัน. ในยักษ์ ๒ คนนั้น ยักษ์สุจิโลมะ
ไม่เห็นพระศาสดา. ยักษ์ขระเห็นก่อนจึงพูดกะยักษ์สุจิโลมะว่า นั่นสมณะ. ยักษ์
สุจิโลมะจึงกล่าวว่า คุณก่อนสหาย สมณะนี้เข้ามายังที่อยู่ของท่านไปนั่งอยู่
คนเดียว. ยักษ์สุจิโลมะกล่าวว่า นั่นไม่ใช่สมณะ นั่นเป็นสมณกะ. ได้ยินว่า
เขาสำคัญว่า ผู้ใดเห็นเราแล้วกลัวหนีไป เขาเรียกผู้นั้นว่าสมณกะ. ผู้ใดไม่กลัว
เขาเรียกผู้นั้นว่า สมณะ. เพราะฉะนั้น ยักษ์สุจิโลมะสำคัญว่า ผู้นี้เห็นเรา
แล้วกลัวจักหนีไป ดังนี้ จึงกล่าวอย่างนี้. บทว่า **กายํ อุปนาเมสิ** ความว่า
เนรมิตรูปที่น่ากลัว อ้าปากกว้าง พองขนทั่วตัว น้อมเข้าไปหา. บทว่า
อุปนาเมสิ ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าหลีกไปหน่อยหนึ่ง เหมือนทองอัน
มีค่าประกอบด้วยรัตนะร้อยอย่าง. บทว่า **ปาปโก** คือเลว ไม่น่าชื่นใจ.
เขาควรจะถูกเว้นเหมือนคูด เหมือนไฟ และเหมือนงูเห่า คือไม่ควรรับด้วย
สรีระอันมีผิวพรรณดุจทองนี้. ก็เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้ ยักษ์
สุจิโลมะโกรธต่อคำว่า ได้ยินว่า สัมผัสของเราแล้ว ดังนี้ จึงกล่าวคำว่า

ปยุห์ **คัมภณ** เป็นต้น. **บทว่า จิตฺตฺวา เต จิปีสุตฺตานิ** ความว่า
จริงอยู่ อมนุษย์ต้องการจะซัดจริตของคนเหล่าใด มันก็เนรมิตอัทธภาพที่น่ากลัว
ให้มีหน้าขาว ท้องเขียว มือและเท้าแดง สีระชะโต นัยน์ตาลน แสดงแก่
คนเหล่านั้น ส่งเสียงที่น่ากลัว ยัดมือเข้าไปในปากของพวกคนกำลังพูด ขยี้หัวใจ
สัตว์เหล่านั้นยอมเป็นบ้า มีจิตฟุ้งซ่าน. **ยักษ์สูจิโละ** หมายความว่า ความข้อนั้น
จึงกล่าวอย่างนี้. **บทว่า ปารคฺคฺย** ความว่า เขากล่าวว่า หรือว่า เราจัก
จับเท้าทั้ง ๒ แห่งท่านขว้างข้ามฝั่งแม่น้ำคงคาไปอย่างที่จะกลับมาไม่ได้. **บทว่า**
สทเวเก เป็นต้น มีเนื้อความตามที่กล่าวแล้ว.

บทว่า ปจฺจ ยทา กฺขฺยติ ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
พิจารณาอย่างผู้รู้ ว่า ท่านต้องการสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ก็จึงถามได้ทั้งหมด เราจัก
ชี้แจงแก่ท่านไม่ให้เหลือ. **บทว่า กุโตะ นิทานา** ความว่า มีอะไรเป็น
เค้ามูล มีอะไรเป็นปัจจัย. **บทว่า กุมารกา ธฺกฺมิโวสุตฺตฺชนฺติ** ความว่า
ถามว่า พวกเด็กจับกามาแล้วปล่อยขว้างไปฉนั้นใด บาปวิตกที่ตั้งขึ้นจากที่ไหน
ก็ปล่อยจิตไปฉนั้นนั่น. **บทว่า อิโตนิทานา** ความว่า อัทธภาพนี้เป็นต้นเค้า
ของวิตกเหล่านั้น เหตุฉนั้น วิตกนั้นจึงชื่อว่าอิโตนิทานา (มีอัทธภาพเป็นต้นเค้า).
บทว่า อิโธชา แปลว่า เกิดจากอัทธภาพนั้น. **บทว่า อิโตะ สมฺมฺญฺจาย**
มโนวิตกฺกา ความว่า พวกเด็กผูกเชือกที่ข้อขาของมันแล้วปล่อยกาที่ผูกไว้
ด้วยเชือกยาว แม้มันไปได้ไกลก็ตกลงมาแทบเท้าของเด็กเหล่านั้นอีกฉนั้นใด.
บาปวิตกที่ตั้งขึ้นจากอัทธภาพนี้ก็ปล่อยจิตฉนั้นนั่น. **บทว่า เสฺนฺหฺชา** ได้แก่
เกิดจากยางคือตัณหา. **บทว่า อตฺตสมฺมฺญฺตา** แปลว่า เกิดในตน. **บทว่า**
นิโครฺธสุเสว ขนฺธฺชา คือ เหมือนรากที่เกิดจากต้นไทร. **บทว่า ปุณฺ**
คือ บาปวิตกและกิเลสที่ประกอบด้วยบาปวิตกนั้นมากคือหลายประการ. **บทว่า**
วิสตฺตา ได้แก่ คิด เกี่ยว ข้อง. **บทว่า กามฺสุ** ได้แก่ วัตถุกาม. **บทว่า**

มาลิวา วิตุตตา วเน ความว่า เถย่านไทรในป่าอาศัยต้นไม้ใดเกิดขึ้น
มันพันต้นไม้ที่ทาบไปมา ตั้งแต่โคนถึงยอด ตั้งแต่ยอดถึงโคน ปกคลุมห้อย
ย้อยขยายไปอยู่ไหนใด กิเลสกำเป็นอันมากข่องอยู่ในวัตถุกำหรือสัตว์เป็น
อันมากข่องอยู่ในวัตถุกำด้วยกิเลสกำนั้น ฉะนั้น . บทว่า เย น ปชานนุติ
ความว่า ก็ผู้ใด ย่อมรู้อัธภาพตามที่กล่าวไว้ในบทว่า อตุตสมภูตา
(เกิดในตน) นี้ . บทว่า ยโตนิทานิ ความว่า ย่อมรู้สิ่งที่เป็นต้นเค้าของ
อัธภาพนั้น . บทว่า เต น วิโนเทนุติ ความว่า ผู้นั้นย่อมบรรเทาคือ
นำออกซึ่งสมุทัยสังขอันเป็นต้นเค้าของทุกขสังกล่าวคืออัธภาพ ด้วยมรรคสัง
ด้วยประการฉะนี้ . บทว่า เต ทุตตริ ความว่า ผู้นั้นเมื่อนำสมุทัยสัง
ออกได้จึงข้ามโอฆะคือกิเลสที่ข้ามยากนี้ได้ . บทว่า อติณฺณปฺพุพิ ความว่า
ไม่เคยข้ามสังสารวัฏที่มีเบื้องปลายที่ใคร ๆ รู้ไม่ได้ แม้ในภายในแห่งความฝัน .
บทว่า อปฺนพฺภวาย ความว่า เพื่อประโยชน์แก่นโรธสังคือความไม่เกิดอีก .

เพราะเหตุนี้ เพื่อจะทรงประกาศอริยสัง ๔ ด้วยคถานี้ จึงทรงยัง
พระธรรมเทศนาให้จบลงด้วยธรรมมีพระอรหัตเป็นยอด . ในที่สุดแห่งเทศนา
ยักษัสสิโลมะยืนอยู่ในที่นั้นเอง ส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนาแล้ว
ตั้งอยู่ในโศคาปัตติผล . ก็ชื่อว่า พระโศคาบันทั้งหลายย่อมไม่ตั้งอยู่ในอัธภาพ
ที่เศร้าหมอง เพราะฉะนั้น หัวหูด ขนแหลมอย่างเข็มทั้งปวงที่ร่างกายของ
ยักษัสสิโลมะ จึงร่วงไปพร้อมกับได้โศคาปัตติผล . ยักษัสสิโลมะนั้นจึงนุ่งผ้า
ทิพย์ ห่มผ้าทิพย์ โปกผ้าทิพย์ ทรงเครื่องประดับของหอมและมาลัยทิพย์
มีผิวพรรณดั่งทอง ได้ปกครองภุมมเทวดา .

จบอรรถกถาสุขิโลมสูตร ที่ ๓

๔. มณิกัททสูตร

ผู้มีส่วนแห่งเมตตาไม่มีเวร

[๘๑๑] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่เจดีย์ช้อมณิมาพกะ อันเป็นที่ครอบครองของยักษ์ช้อมณิกัททะ ในแคว้นมคธ.

[๘๑๒] ครั้งนั้นแล ยักษ์ช้อมณิกัททะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้กล่าวคาถานี้ในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า

ความเจริญย่อมมีแก่คนมีสติทุกเมื่อ
คนมีสติย่อมได้ความสุข ความดีย่อมมีแก่
คนมีสติเป็นนิตย์ และคนมีสติย่อมหลุดพ้น
จากเวร.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

ความเจริญย่อมมีแก่คนมีสติทุกเมื่อ
คนมีสติย่อมได้ความสุข ความดีย่อมมี
แก่คนมีสติเป็นนิตย์ แต่คนมีสติยังไม่
หลุดพ้นจากเวร.

[๘๑๓] ผู้ใดมีใจยินดีในความไม่เบียดเบียน
ตลอดวันและคืนทั้งหมด และเป็นผู้มี
ส่วนแห่งเมตตาในสรรพสัตว์ ผู้นั้นย่อม
ไม่มีเวรกับใคร.

อรรถกถาฉนิกาย

พินทรานวณิฉนิกายในฉนิกายที่ ๔ ต่อไปนี้ :-

บทว่า สุขเมตติ ได้แก่ ย่อมได้ความสุข. บทว่า สุขเว เสยโย ความว่า ประเสริฐเป็นนิตย์. บทว่า เวรา น ปริมุจฺจติ ความว่า ย่อมไม่หลุดพ้นจากเวรด้วยเหตุเท่านี้ว่า เรามีสติ. บทว่า ยสุต ได้แก่ ของพระอรหันต์ใด. บทว่า อหิสาย ได้แก่ ในกรุณา และในส่วนเบื้องต้นแห่งกรุณา. บทว่า เมตฺตํ โส ความว่า พระอรหันต์นั้น เจริญเมตตา และส่วนเบื้องต้นแห่งเมตตา. อีกอย่างหนึ่ง ส่วนเรียกว่า อโส. ชื่อว่า ส่วนแห่งเมตตา เพราะอรรถว่า เขามีส่วนเมตตา. มีอธิบายดังนี้ว่า ใจของพระอรหันต์ใดยินดีแล้วในความไม่เบียดเบียนตลอดกาลทั้งปวง. อนึ่ง ส่วนแห่งเมตตาของพระอรหันต์ใด มีอยู่ในสรรพสัตว์ ก่อนอนัยกั ชื่อว่า เวรของพระอรหันต์นั้น จึงไม่มีกับบุคคลใดๆ.

จบอรรถกถาฉนิกายที่ ๔.

๕. สามสูตร

ว่าด้วยสามเณรถูกยักษ์สิง

[๘๑๔] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในพระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ในกรุงสาวัตถี.

สมัยนั้นแล บุตรของอุบาสิกคนหนึ่งชื่อसानุ ถูกยักษ์เข้าสิง.

[๘๑๕] ครั้งนั้นแล อุบาสิกนั้นได้ปริเวทนาการกล่าวคาถาเหล่านี้ ในเวลานั้นว่า

ฉันได้สดับต่อพระอรหันต์ทั้งหลาย

ว่า ชนเหล่าใดเข้าอยู่อุโบสถอันประกอบ
ด้วยองค์ ๘ ประการด้วยดี ตลอดดิถีที่ ๑๔
ที่ ๑๕ และที่ ๘ แห่งปีก็ ทั้งตลอดปารีหา-
ริกปีก็ ประพฤติพรหมจรรย์อยู่ ยักษ์ทั้ง
หลายย่อมไม่เล่นกับชนเหล่านั้น บัดนี้
ฉันเห็นในวันนี้ ยักษ์เล่นกับสามเณรसानุ.

[๘๑๖] ยักษ์กล่าวว่า

ท่านได้สดับต่อพระอรหันต์ทั้งหลาย

ว่า ชนเหล่าใดเข้าอยู่อุโบสถอันประกอบ
ด้วยองค์ ๘ ประการด้วยดี ตลอดดิถีที่ ๑๔
ที่ ๑๕ และที่ ๘ แห่งปีก็ ทั้งตลอดปารีหา-
ริกปีก็ ประพฤติพรหมจรรย์อยู่ ยักษ์
ทั้งหลายย่อมไม่เล่นกับชนเหล่านั้น เป็น
การชอบ ท่านพึงบอกसानุผู้ฟื้นขึ้นแล้ว

ว่า ยักษ์สังค่านี่ไว้ว่า ท่านอย่าได้กระทำ
กรรมอันลามกทั้งในที่แจ้งและที่ลับ ถ้า
ท่านจักกระทำกรรมอันลามกไซ้รู้ ถึงท่าน
จะเหาะหนีไปก็ไม่พ้นจากทุกข์.

[๘๑๗] สามเณรसानุพื้นขึ้นแล้วกล่าวว่า

โยม ญาติ และมิตรทั้งหลายย่อม
ร้องไห้ถึงคนที่ตายแล้วหรือยังเป็นอยู่แต่
หายไป โยมยังเห็นฉันเป็นอยู่ ใจนโยม
จึงร้องไห้ถึงฉัน.

[๘๑๘] อุบาสิกากล่าวว่

ลูกเอ๋ย ญาติและมิตรทั้งหลายย่อม
ร้องไห้ถึงคนที่ตายแล้วหรือยังเป็นอยู่แต่
หายไป แต่คนใดละกามทั้งหลายแล้วจะ
กลับมาในกามนี้อีก ลูกรัก ญาติและมิตร
ทั้งหลายย่อมร้องไห้ถึงคนนั้น เพราะเขา
เป็นอยู่ต่อไปอีกก็เหมือนตายแล้ว แน่พ่อ
เรยกท่านขึ้นจากถ้ำร้างที่ยังร้อนระอุแล้ว
ท่านอยากจะตกลงไปสู่ถ้ำร้างอีก แน่พ่อ
เรยกท่านขึ้นจากเหวแล้ว ท่านอยากจะ
ตกลงไปสู่เหวอีก เราจะโพนทะนาแก่

ใครเล่าว่า ขอท่านจงช่วยกัน ขอความ
เจริญจงมีแก่ท่าน ประดุจสิ่งของที่ขนออก
แล้วจากเรือนที่ไฟไหม้ แก่ท่านอยากจะ
เผามันเสียอีก.

อรรถกถาสานุสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในสาธุสูตรที่ ๕ ต่อไปนี้ :-

บทว่า ยุกเขน คหิติ โหติ ความว่า เล่ากันว่า บุตรนั้นเป็นบุตร
คนเดียวของอุบาสิกานั้น. ครั้งนั้น นางให้บุตรนั้นบรรพชาในเวลาเป็นหนุ่ม
แล. สามเณรนั้น ตั้งแต่เวลาบรรพชาแล้ว มีศีลถึงพร้อมด้วยวัตร. สามเณร
ได้ทำวัตรแก่อาจารย์ อุปัชฌายะและพระอาคันตุกะเป็นต้น เดือนละแปดวัน
ลูกแต่เช้าเข้าไปตักน้ำไว้ ในโรงน้ำ กวาดโรงฟังธรรม ตามประทีป ประกาศ
ฟังธรรมด้วยเสียงไพเราะ. พวกภิกษุทราบกำลังของสามเณรนั้น จึงเชื่อเชิญ
ว่า พ่อเณร จงกล่าวบทสรกัณฐะเถิด. สามเณรนั้น ไม่นำอะไรมาอ้างว่า ลม
เสียดแทงหัวใจของผม หรือโรคไอรบกวน ขึ้นธรรมาสัน กล่าวบทสรกัณฐะ
เหมือนยังแม่น้ำคงคาในอากาศให้ตกลงอยู่ฉะนั้น ลงมากล่าวว่า ขอส่วนบุญใน
สรกัณฐะนี้ จงมีแก่มารดาบิดาของข้าพเจ้าเถิด. ส่วนมารดาบิดาของสามเณร
นั้นไม่รู้ว่าส่วนบุญสามเณรนั้นให้แล้ว. ก็มารดาของสามเณรในอรรถกถาก่อน
นั้นเกิดเป็นนางชัณฐิณี นางมากับพวกเทวดาฟังธรรมแล้ว จึงกล่าวว่า
ลูก ข้าพเจ้าขออนุโมทนาส่วนบุญอันสามเณรให้แล้ว. ก็กรรมดาพวกภิกษุผู้ถึง
พร้อมด้วยศีล ย่อมเป็นที่รักของโลกพร้อมทั้งเทวโลกด้วยประการฉะนี้. เหล่า

เทวดามีความละเอียด มีความเคารพในสามเณรนั้น ย่อมสำคัญสามเณรนั้น เหมือนท้าวมหาพรหม และเหมือนกองไฟ ยกนางยักษิณีนั้นขึ้นเป็นที่เคารพคุณ ด้วยความเคารพในสามเณร ได้ให้อาสนะ น้ำ ก้อนข้าวอันล้ำเลิศแก่นางยักษิณีด้วยสำคัญว่า มารดาของสาธุ ดังนี้ ในสถานที่ฟังธรรมและยักษิณสมาคม เป็นต้น พวกยักษิณีผู้มีศักดิ์ใหญ่ พบนางยักษิณีนั้นหลีกทางให้ลูกจากอาสนะ.

ครั้งนั้น สามเณรนั้น ถึงความเจริญ มีอินทรียกเกล้า ถูกความไม่ยินดีบีบคั้น เมื่อไม่อาจจะบรรเทาความไม่ยินดีได้ จึงปล่อยให้ผมและเล็บยาวรุงรัง ทั้งสบงและจีวรสกปรกเหลือเกิน ไม่บอกแก่ใคร ถือบาตรและจีวรไปยังประตูเรือนของมารดาแต่ผู้เดียวเท่านั้น. อุบาสิกาเห็นสามเณรไหวแล้ว ได้กล่าวว่า ลูก เมื่อก่อน เข้ามาในที่นี้กับอาจารย์อุปัชฌายะ หรือภิกษุหนุ่มและสามเณร เพราะเหตุไร ในวันนี้ เข้ามาแล้ว แต่ผู้เดียวเล่า. สามเณรนั้นบอกความเป็นผู้กระสัน. อุบาสิกาเป็นคนมีศรัทธา แสดงโทษในการอยู่ครองเรือนโดยประการต่างๆ กล่าวสอนสามเณร เมื่อไม่อาจจะให้สามเณรนั้นยินยอมได้ คิดว่า กระไรเสีย สามเณรจักกำหนด แม้ตามธรรมดาของตนได้ จึงชักชวนกล่าวว่า ลูก เจ้าจงหยุดอยู่จนกว่าแม่จะให้จัดข้าวยาและภัตพร้อมแก่เจ้า แม่จักถวายผ้าที่พอใจแก่เจ้าผู้ดื่มข้าวยาและทำกตกิจเสร็จแล้วดังนี้ แล้วจึงจัดอาสนะถวาย. สามเณรนั่งแล้ว. อุบาสิกาให้จัดข้าวยาและของขบเคี้ยวถวายเสร็จแล้วโดยครู่เดียวเท่านั้น. ต่อมา นางคิดว่า จักให้จัดภัตให้พร้อมนั่งชาวข้าวอยู่ในที่ไม่ไกล. สมัยนั้น นางยักษิณีนั้น ราพึงอยู่ว่า สามเณรได้อาหารอะไร ในที่ไหนหนอแล หรือไม่ได้ รู้ว่า สามเณรนั้นนั่งแล้วเพราะจะสึก คิดว่า สามเณรอย่าพึงให้ความละเอียดเกิดขึ้นระหว่างเทวดาของเรา เราจะไปทำอันตราย ในการสึกของสามเณรนั้น มาแล้วสิ่งที่ร่างบิดคอกให้ล้มลงที่

พื้น. สามเณรนั้น มีนัยตาเหลือก น้ำลายไหล คืบอยู่ที่พื้น. เพราะเหตุนี้ท่าน จึงกล่าวว่า บุตรชื่อว่าสาธุของอุบาสิกาถูกยักษ์สังแล้ว.

บทว่า **อชฺฐภาติ** ความว่า อุบาสิกาเห็นอาการแปลกนั้น ของบุตรมาแล้วโดยเร็ว กอดบุตรให้นอนบนขา. ชาวบ้านทั้งสี่นมาทำพิธีมีพลีกรรมเป็นต้น. อุบาสิกา เมื่อคร่ำคราญ ได้กล่าวคาถาเหล่านี้. บทว่า **ปาริหาริกปกฺขณฺจ** ความว่า พวกมนุษย์คิดว่า เราจักทำการรับและการส่งอุโบสถคติที่ ๘ จึงสมทานองค์อุโบสถในคติที่ ๗ บ้าง คติที่ ๕ บ้าง. เมื่อทำการรับและการส่งคติที่ ๑๔ และ ๑๕ สมทานในคติที่ ๑๓ บ้าง ในวันปาฏิบพบ้าง. มนุษย์คิดว่า พวกเราจักทำการส่งการอยู่จำพรรษา เป็นผู้รักษาอุโบสถเป็นนิตย์ กิ่งเดือนระหว่างปวารณาทั้งสอง. อุบาสิกา หมายเอาข้อนี้ จึงกล่าวว่า **ปาริหาริกปกฺขณฺจ**. บทว่า **อฏฺฐจฺกฺสุตฺตมาคตฺ** ความว่า ประกอบด้วย คือ ประกอบดีแล้วด้วยองค์ ๘. บทว่า **พฺรหฺมจฺริยิ** แปลว่า ประพฤติประเสริฐ. บทว่า **น เตหิ ยฺกฺขา กิพฺนฺติ** ความว่า พวกยักษ์ ย่อมไม่สิงชนเหล่านั้นเล่น. นางยักษิณี สิ่งที่ร่างของสามเณรแล้ว จึงกล่าว คาถาเหล่านี้ว่า **จาทฺตุทฺทติ** ดังนี้อีก. บทว่า **อาวิ วายทิ วาโร** ความว่า ในที่ต่อหน้า หรือในที่ลับหลังใคร ๆ. บทว่า **ปมฺมุขฺยตฺถิ** ตัดบทว่า **ปมฺมุขฺยติ** **อตฺถิ** แปลว่า ความพื้น มีอยู่.

บทว่า **อุปฺปจฺจาปิ** แปลว่า แม่เหาะไป. นางยักษิณีกล่าวว่า ถ้าเจ้าจะเหาะหนีไป เหมือนนก แม้อย่างนั้นเจ้าก็พ้นไปไม่ได้. ก็แลครั้งกล่าวอย่างนี้แล้ว จึงปล่อยสามเณร. สามเณรลืมนตา. มารดา สยายผม ร้องให้สะอึกสะอื้น. สามเณรนั้นไม่รู้ว่า เราถูกอมมนุษย์สังแล้ว. ก็สามเณร แลดูอยู่คิดว่า ในก่อน เรานั่งบนตั่งแล้ว มารดานั่งซาวข้าวอยู่ในที่ไม่ไกลเรา แต่เดี๋ยวนี้ เรานั่งแล้วบนพื้น ส่วนมารดาของเรา ร้องให้สะอึกสะอื้นอยู่ แม้ชาว

บ้านทั้งสี่ก็ประชุมกันแล้ว นั่นอะไรกันหนอแลดังนี้ ทั้งที่นอนนั้นแหละกล่าว
คาถาว่า มตฺ วา อมฺม เป็นต้น.

บทว่า กาม จชิตฺวาน ความว่า ละกามแม้สองอย่าง. บทว่า ปฺน
อากฺขเต ได้แก่ ย่อมมาด้วยอำนาจการสึก. บทว่า ปฺน ชิวฺ มโต หิ โส
ความว่า คนใดสึกแล้ว แม้จะเป็นอยู่ต่อไปอีก ก็เหมือนตายแล้ว เพราะฉะนั้น
ญาติและมิตรทั้งหลายย่อมร้องให้ถึงบุคคลนั้น. บัดนี้ นางเมื่อแสดงโทษใน
การอยู่ครองเรือนแก่สามเณรนั้น จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า กุกฺกุพา ดังนี้.
บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กุกฺกุพา ความว่า ได้ยินว่า การอยู่ครองเรือนชื่อ
ว่าเถาร้าง เพราะอรรถว่าร้อนระอุ. บทว่า กสฺส อฺชฺฌาปฺยามเส ความว่า
มารดา กล่าวอย่างนี้ว่า ขอท่านจงช่วยกัน ขอความเจริญ จงมีแก่ท่านดังนี้
แล้วกล่าวอยู่ว่า เจ้าอยากสึกถูกยักร์สิ่ง เราจะยกโทษบอกอาการอันแปลกนี้
แก่ใครเล่า. บทว่า ปฺน ทฺยฺหิตฺตุมิจฺจติ ความว่า เจ้าออกจากเรือนบวช ใน
พระพุทธศาสนาแล้ว เหมือนสิ่งของที่เขานอนออกแล้วจากเรือนที่ไฟไหม้ แต่
ท่านยังปรารถนาจะถูกเผาในการอยู่ครองเรือน เช่นถูกเผาใหญ่อีกหรือ. เมื่อ
มารดากล่าวอยู่ สามเณรนั้น กำหนดแล้ว กลับได้หิริและโอตตปปะ จึงกล่าว
ว่า เราไม่ต้องการเป็นคฤหัสถ์. ครั้งนั้น มารดาของสามเณรนั้น ยินดีว่า ดี
ละลูกดังนี้ ถวายโภชนะอันประณีตให้ฉันแล้ว จึงถามว่า ลูก เจ้าอายุกี่ปี.
สามเณรตอบว่า แม่ ยี่สิบปีบริบูรณ์. อุบาลีกากล่าวว่า ลูก ถ้าเช่นนั้น ขอ
เจ้า จงทำการอุปสมบทเถิด ได้ถวายผ้าจีวรแล้ว. สามเณรนั้น ให้ทำจีวรแล้ว
อุปสมบท เรียนพระพุทธพจน์อยู่ ทรงพระไตรปิฎก ยังพระพุทธพจน์นั้นให้
บริบูรณ์ ในอาคตสถานแห่งศีลเป็นต้น ไม่นาน บรรลุความเป็นพระอรหันต์

พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 403
เป็นพระธรรมกถึกผู้ใหญ่ ดำรงอยู่ได้ ๑๒๐ ปี ให้ชมพูทวีปทั้งสิ้นสิ้นสู่เทียน
แล้วก็ปรินิพพาน.

จบ อรรถกถาสาธุสูตรที่ ๕

๖. ปิยักรสูตร

ว่าด้วยการปฏิบัติให้พ้นจากกำเนิดปีศาจ

[๘๑๕] สมัยหนึ่ง ท่านพระอนรุทธะอยู่ในพระวิหารเชตวัน อาราม
ของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ในกรุงสาวัตถี.

สมัยนั้นแล ท่านพระอนรุทธะลุกขึ้นในเวลาใกล้รุ่งแห่งราตรี กล่าวบท
แห่งพระธรรมอยู่.

[๘๒๐] ครั้งนั้นแล นางชัณณิณีผู้เป็นมารดาของปิยักระปลอบบุตร
น้อยอย่างนี้ว่า

ปิยักระ อย่าวอกทักไป ภิกษุกำลัง
กล่าวบทพระธรรมอยู่ อนึ่ง เราผู้แจ้งบท
พระธรรมแล้วปฏิบัติ ข้อนั้นจะพึงมีเพื่อ
ประโยชน์เกื้อกูลแก่เรา.

[๘๒๑] เราตำรวมในเหล่าสัตว์มีปราณ เรา
ไม่กล่าวเท็จทั้งที่รู้อยู่ เราศึกษา ทำตนให้
เป็นผู้มีศีลดีนั้นแหละ เราจะพ้นจากกำเนิด
ปีศาจ.

อรรถกถาปิยักรสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในปิยักรสูตรที่ ๖ ต่อไปนี้ :-

บทว่า **เซตวเน** ความว่า พระอนุรุทธะ อยู่ในวิหารชื่อโกสัมพุกฐิ
ทำยพระเชตวัน. **ธรรม ๒๖** วรรคท่านยกขึ้นรวบรวมไว้แผนกหนึ่ง ประสงค์ว่า
คัม ในบทนี้ว่า **ธมฺมปทานิ**. สมัยนั้น พระเถระ นั่งภายในวิหาร ณ ที่นั้น สวด
อัปมาทวรรคเป็นสรภัญญะ ด้วยเสียงไพเราะ. บทว่า **เอว โทเสส** ความว่า
ได้ยินว่า นางยักษิณีนัน อัมบุตระชื่อปิยักระ แสวงหาอาหารอยู่ ตั้งแต่
ข้างหลังพระเชตวัน มุ่งตรงต่อพระนคร โดยลำดับ แสวงหาอยู่ซึ่งของกินที่เสีย
คือ อูจจาระ ปัสสาวะ น้ำลาย น้ำมูก ถึงสถานที่อยู่ของพระเถระ ได้ฟังเสียง
อันไพเราะ. เสียงนั้น ตัดผิวหนังเป็นไปจดเยื่อในกระดูก เข้าไปถึงหัวใจของ
นางหยุดอยู่. ครั้งนั้น นางยักษิณีนัน ไม่คิดในการแสวงหาอาหาร นางยืน
เงี้ยวโศกลงฟังธรรม. ส่วนยกขทารก ไม่มีจิตในการฟังธรรมเพราะเป็นหนุ่ม.
เขาถูกความหิวเบียดเบียนแล้ว จึงเดือนมรดาแล้ว ๆ เล่า ๆ ว่า เพราะเหตุไร
แม่จึงยืนไม่ไหวตึงเหมือนตอ ในที่แม่มาแล้ว ไม่แสวงหาของเคี้ยว หรือของ
บริโภคสำหรับลูก. นางคิดว่า บุตรจะทำอันตรายแก่การฟังธรรมของเรา จึง
ปลอบบุตรน้อยอย่างนี้ว่า ปิยักระ อย่าส่งเสียงดัง. ในบทนั้น บทว่า **มา**
สทฺทมกริ ได้แก่ อย่าได้ส่งเสียงดัง. นางแสดงศีล ๕ ที่สมาทานแล้ว ตาม
ธรรมดาของคนด้วยคาถาว่า **ปาณสุ จ** ดังนี้. ในบทเหล่านั้น บทว่า
สญฺยมามเส ได้แก่เราสำรวม คือเป็นผู้สำรวมแล้ว. นางงดเว้นจากปาณาติบาต

พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 405

ด้วยบทนี้. งดเว้นจากมุสาวาทด้วยบทที่สอง. การงดเว้นสามอย่างที่เหลือด้วย
บทที่สาม. บทว่า อปี มุจฺเจม ปิสาจโยนินยา นางยักษิณีกล่าวว่า ลูก
เราละแวก ๕ เหล่านี้ ที่เกิดขึ้นในยักษโลกเสียแล้ว ปฏิบัติโดยอุบายอันแยบคาย
แล้ว จึงจะพ้นจากกำเนิดยักษปีศาจซึ่งมีภิกษาหายาก ทั้งจะพากันอดตาย.

จบอรรถกถาปิยักรสูตรที่ ๖

๗. ปุณฺพพฺพสุตฺร

นางยักษิณีปลอบให้ลูกฟังธรรม

[๘๒๒] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในพระวิหารเชตวัน
อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ในกรุงสาวัตถี.

สมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยังภิกษุทั้งหลายให้เห็นแจ้ง ให้
สมาทาน ให้आจหาญ ให้รื่นเริงอยู่ด้วยธรรมมีกถาอันปฏิบัติด้วยพระนิพพาน.

ภิกษุเหล่านั้นตั้งใจนสการ ประมวลไว้ด้วยใจทั้งหมด เฝ้ายโสตกลง
สดับพระธรรม.

[๘๒๓] ครั้งนั้นแล นางยักษิณีผู้เป็นมารดาของปุณฺพพสุปลอบบุตร
น้อยอย่างนี้ว่า

นิงเสยเถตฺตฺถอุตฺรา นิงเสยเถตฺตฺถ

ปุณฺพพสุ จนกว่าแม่จะฟังธรรมของพระ-

พุทธเจ้าผู้ประเสริฐ ผู้เป็นพระศาสดาจบ

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสนิพพานอันเป็น

เครื่องเปลื้องตนเสีย จากกิเลสเครื่อง

ร้อยรัดทั้งปวง เวลาที่ปรารถนาใน
ธรรมนั้นจะล่วงเลยแม่ไปเสีย ของลูกคน
เป็นที่รักในโลก ผัวของตนเป็นที่รักในโลก
แต่ความปรารถนาในธรรมนั้น เป็นที่รัก
ของแม่ยิ่งกว่าลูกและผัวนั้น เพราะลูก
หรือผู้ที่รัก พึงปลดเปลื้องจากทุกข์ไม่ได้
เหมือนการฟังธรรมย่อมปลดเปลื้องเหล่า
สัตว์จากทุกข์ได้ ในเมื่อโลกอันทุกข์
วงล้อมแล้ว ประกอบด้วยชราและมรณะ
แม่ปรารถนาจะฟังธรรม ที่พระพุทธเจ้า
ตรัสรู้ด้วยพระปัญญาอันยิ่ง เพื่อพ้นจาก
ชราและมรณะ จงนั่งเสียดิถีลูกปุนัพพสุ.

[๘๒๔] ปุนัพพสุพูดว่า

แม่จ๋า ฉันก็จักไม่พูด อุตราน้องสาว
ของฉันก็จักเป็นผู้หนึ่ง เชิญแม่ฟังธรรม
อย่างเดียว การฟังพระสัทธรรมนำความ
สุขมาให้ แม่จ๋า เราไม่รู้พระสัทธรรมจึง
ได้เที่ยวไปลำบาก พระพุทธเจ้าพระองค์นี้
เป็นผู้ ทำความสว่างไสวแก่เทวดาและ
มนุษย์ผู้ลุ่มหลง มีพระสรีระครั้งสุดท้าย
มีพระจักขุ แสดงธรรมอยู่.

[๘๒๕] ยักขิณิพุดว่า

นำขึ้นหมัก ลูกผู้นอนนอกของ
แม่เป็นคนฉลาด ลูกของแม่ย่อมรักใคร่
พระธรรมอันบริสุทธิ์ของพระพุทธเจ้าผู้
ประเสริฐ ปุณฺณพสุเจ้าจงมีความสุขเถิด
วันนี้แม่เป็นผู้ย่างขึ้นไปในพระศาสนา
แม่และเจ้าเห็นอริยสัจแล้ว แม่แม่อุตรกั
จงฟังแม่.

อรรถกถาปุณฺณพสุสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปุณฺณพสุสูตรที่ ๗ ต่อไปนี้.

บทว่า เตน โข ปน สมเยน ได้แก่ สมัยไหน. สมัยดวงอาทิตย์ตก.

ได้ยินว่า ในกาลนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมแก่มหาชนภายหลัง
เสวยพระกระยาหาร ทรงส่งมหาชนแล้ว ทรงสนานในซุ้มลงทรง ประทับนั่ง.
ตรวจดูโลกธาตุทางทิศตะวันออก บนบวรพุทธาสนะที่เขาจัดไว้ในบริเวณพระ-
คันธกุฎี. ครั้งนั้น พวกภิกษุผู้ถือผ้าบังสุกุลและบิณฑบาตเป็นวัตร จาริกไป
รูปเดียว หรือสองรูปเป็นต้น ออกจากที่พักกลางวันและที่อยู่ของตน ๆ แล้ว
มาถวายบังคมพระทศพล นั่งประหนึ่งวงอยู่ด้วยม่านแดง. ครั้งนั้น พระศาสดา
ทรงทราบอหยาศัยของภิกษุเหล่านั้น จึงตรัสธรรมมีกถา ประกอบด้วยนิพพาน.

บทว่า เอว โตเสสิ ความว่า ได้ยินว่า นางยักขิณิมารดาปุณฺณพสุ
นั้น อุ้มธิดา จูงบุตร กำลังแสวงหาอุจจาระ ปัสสาวะ น้ำลายและน้ำมูก

เป็นต้นที่ริมกำแพงและริมคู. หลังพระเชตะวัน ไปถึงซุ้มประตูพระเชตะวัน โดยลำดับ. ก็พระสุรเสียงของพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสอยู่ว่า อานนท์ เธอ นำบาตรมาเถิด นำจีวรมาเถิด จงให้ทานแก่คนกินดินเถิดดังนี้ แผลไปโดยรอบ ได้ประมาณ ๑๒ ศอกเท่านั้น. ถ้าบริษัท นั่งอยู่ถึงที่สุดจักรวาล พระสุรเสียงของพระองค์ ผู้ทรงแสดงธรรมอยู่ ย่อมไปถึงบริษัท ย่อมไม่เลยออกไปภายนอกบริษัท แม้เพียงองค์หนึ่งด้วยพระดำริว่า พระสุรเสียงอันไพเราะ อย่าเสียไปโดยไม่ใช่เหตุเลย. นางยักษิณีนี ยืนอยู่ภายนอกบริษัท จึงไม่ได้ยินเสียงในที่นั้น. เมื่อนางยืนที่ซุ้มพระทวาร ยืนเฉพาะพระพักตร์โดยพุทธวิถีสันใหญ่ พระคันธกุฎีย่อมปรากฏ. นางเห็นบริษัทไม่ไหวติง เว้นการคะนองมือเป็นต้น ด้วยความเคารพในพระพุทธเจ้า เหมือนเปลวประทีป ในที่ไม่มีลมแล้วคิดว่า ก็ในที่นี้ จักมีสิ่งของบางสิ่ง แจกแน่ เราจักได้ซึ่งเนยใส น้ำมัน น้ำผึ้งและน้ำอ้อยเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่งแน่ ที่ไหลออกอยู่จากบาตรบ้าง จากมือบ้าง ก็หรือที่ตกแล้วบนพื้น ดังนี้ จึงเข้าไปภายในวิหาร. อารักขเทวดาสั่งอยู่ที่ซุ้มประตูเพื่อห้ามอวรุทธกษัตริย์ เห็นอุปนิสัยของนางยักษิณีแล้วจึงไม่ห้าม. พระสุรเสียงอันไพเราะตัดผิวเป็นต้นไปจดเชื้อในกระดูกของนางพร้อมกับการไป โดยความเป็นอันเดียวของบริษัทตั้งอยู่. บุตรน้อยทั้งหลาย เดือนนางยักษิณีนั้น ผู้ยืนไม่ไหวติงเพื่อฟังธรรม โดยนัยก่อนนั้นแล. นางยักษิณีนึกคิดว่า บุตรน้อยทั้งหลายจะทำอันตรายแก่การฟังธรรมของเรา ดังนี้ จึงปลอบบุตรน้อยทั้งหลายอย่างนี้ว่า นิ่งเสียเถิด ลูกอุตรา ดังนี้.

ในบทเหล่านั้น บทว่า ยาว ความว่า ขอลูกจงนั่งตลอดเวลา ที่แม่ ฟังธรรมเถิด. บทว่า สพุพคนุถปโปมจัน ความว่า กิเลสเครื่องร้อยรัด ทั้งปวง ย่อมพันไปเพราะถึงนิพพาน เพราะฉะนั้น นิพพานนั้น ท่านกล่าวว่า เป็นที่พ้นไปจากกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งปวง. บทว่า อติเวลา ความว่า ล่วงเวลา

คือเกินประมาณ. บทว่า **ปิยายนา** ได้แก่ ความแสวงหาคือปรารธนา. บทว่า **ตโต ปิยตร** ความว่า ความแสวงหา ความปรารธนาธรรมนี้ใด ข้อนี้เป็นที่รักของเรากว่าลูกและผัวนั้น. อนึ่งพระบาลีว่า **ปิยตรา** ดังนี้ก็มี. บทว่า **ปาณิน** ความว่า เหมือนการฟังพระสัทธรรม ย่อมเปลื้องเหล่าสัตว์จากทุกข์ได้. ย่อมเปลื้องเหล่าสัตว์อะไระ ควรนำบทว่า **ปาณิน** มากล่าว. บทว่า **ยัม ฌมัม อภิสมฺพุช** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสรู้ธรรมใด. บทว่า **ตุณฺหิ- ภูตยา มุตฺตรา** ความว่า ปุณฺพสุกล่าว่า ฉันจักไม่พูดเลย แม้อุตตรา น้องสาวนี้ของฉันก็จักเป็นผู้หนึ่ง. บทว่า **สทฺธมฺมสฺส อนนฺถาย** ความว่า แม่ เราไม่รู้พระสัทธรรมนี้แล แม้ในกาลก่อน บัดนี้ จึงเสวยทุกข์ มีความหิว กระจายเป็นต้นนี้ เทียวไปลำบาก คืออยู่ลำบาก.

บทว่า **จกฺขุมา** ได้แก่ มีพระจักขุ ด้วยพระจักขุ ๕. พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงแสดงธรรม ทรงกำหนดบริษัท ทรงเห็นอุปนิสัยแห่ง โสคาปัตติผลของนางยักษิณีนัน และยักขทารก เปลี่ยนเทศนาแล้ว จึงมาแสดงเรื่องสัจจะ ๔. นางยักษิณีนัน ยืนฟังธรรมอยู่ในประเทศนั้นแล กับบุตรตั้งอยู่ในโสคาปัตติผล. ส่วนธิดาของนางยักษิณีนัน ก็มีอุปนิสัย. แต่ไม่อาจจะรับเทศนาได้ เพราะเป็นเด็กเกินไป.

บัดนี้ นางยักษิณีนัน เมื่อจะทำอนุโมทนาแก่บุตร จึงกล่าวคำว่าดีหนอลูกขอว่าเป็นบัณฑิตดังนี้เป็นต้น. บทว่า **อชฺชาหฺมุหิ สมฺมุคฺตา** ความว่า แม่เป็นผู้ขึ้นพร้อมแล้ว แต่วันนี้ อีกอย่างหนึ่ง เป็นผู้ยังพร้อมแล้วในพระศาสนา แม่เจ้าจงมีความสุขเถิด. บทว่า **ทิจฺจฺจฺจานิ** ความว่า แม่และเจ้าเห็นอริยสัจ ๔. บทว่า **อตุตฺตราปี สฺสุณฺตฺวา เม** นางยักษิณีกล่าวว่า ขอแม่อุตตรา จงยืนฟังสัจจะ ๔ ที่แม่แทงตลอดเถิด. นางยักษิณีนัน ละภาวะมีผีและหิดเป็นต้นทั้งหมด เหมือนสุจิโลมยักษี พร้อมด้วยการแทงตลอดสัจจะนั้นแล จึงกลับได้ทิพยสมบัติพร้อมด้วยบุตร. เมื่อมารดาและบิดาได้ความเป็นใหญ่ในโลก ความ

เป็นใหญ่นั้น ก็มีแก่บุตรทั้งหลายด้วยชื่อฉันใด ส่วนธิดาของนางได้สมบัติแล้ว ด้วยอานุภาพของมารดาฉันนั้น. จำเดินแต่นั้น นางกับด้วยบุตรน้อยทั้งหลาย ได้ตื่นไม้เป็นที่ยู่ ณ ต้นไม้ใกล้พระคันธกุฎีแล้ว ได้เฝ้าพระพุทธเจ้า ฟังธรรม ทั้งเช้าเย็น อยู่จำเพาะในที่นั้นแล ตลอดกาลนาน.

จบอรรถกถาปุนัพพสุตฺตที่ ๗

๘. สุตตตสุตฺต

อนาถบิณฑิกคฤหบดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าครั้งแรก

[๘๒๖] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับในสิทวัน กรุงราชคฤห์. สมัยนั้นแล อนาถบิณฑิกคฤหบดีไปถึงกรุงราชคฤห์ด้วยกรณียกิจ บางอย่าง.

อนาถบิณฑิกคฤหบดีได้สดับว่า เขาถือกันว่า พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติแล้วในโลก ในขณะนั้นเอง ปรรณนาจะเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า.

ครั้งนั้นแล ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีได้ดำริว่า วันนี้เป็นกาลไม่ควร เพื่อจะเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า พຽงนี้เกิด เราจึงจักเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ตามเวลา ท่านคฤหบดีนอนรำพึงถึงพระพุทธเจ้า สำคัญว่าสว่างแล้วลุกขึ้นในราตรีถึง ๓ ครั้ง.

ลำดับนั้น ท่านคฤหบดีเดินไปทางประตูป่าช้า พวกอมมนุษย์เปิดประตูให้.

[๘๒๗] ครั้นเมื่ออนาถบิณฑิกคฤหบดีออกจากเมืองไป แสงสว่างก่อนตรธานไป ความมืดปรากฏขึ้น ความกลัว ความหวาดเสียว ขนพองสยองเกล้าบังเกิดขึ้น ท่านคฤหบดีจึงใคร่ที่จะกลับเสียดจากที่นั้น.

ครั้งนั้น ยักษ์ชื่อสิวกะไม่ปรากฏร่างได้ส่งเสียงให้ได้ยินว่า

ข้างแสนหนึ่ง ม้าแสนหนึ่ง รถเทียม

ด้วยม้าอัสตรแสนหนึ่ง หญิงสาวที่สอด
สวมแก้วมณีและกุธทลแสนหนึ่ง ย่อม
ไม่ถึงเสียที่ ๑๖ อันจำแนกแล้ว ๑๖ ครั้ง
แห่งการยกย่างเท้าไปก้าวหนึ่ง ท่านจง
ก้าวหน้าไปเถิด คฤหบดี ท่านจงก้าวหน้า
ไปเถิด คฤหบดี การก้าวหน้าไปของท่าน
ประเสริฐ การถอยหลังไม่ประเสริฐเลย.

ครั้งนั้นแล ความมืดได้หายไป แสงสว่างปรากฏขึ้นแก่ท่านอนาถ
บิณฑิกคฤหบดี ความกลัว ความหวาดเสียว และขนพองสยองเกล้าก็ระงับไป.

[๘๒๘] แม้ครั้งที่ ๒ แสงสว่างหายไป ความมืดปรากฏขึ้นแก่ท่าน
อนาถบิณฑิกคฤหบดี ความกลัว ความหวาดเสียว และขนพองสยองเกล้า
บังเกิดขึ้น ท่านคฤหบดีจึงใคร่ที่จะกลับเสียจากที่นั่นอีก.

แม้ครั้งที่ ๒ ยักษ์ชื่อสิวกะไม่ปรากฏร่างได้ส่งเสียงให้ได้ยินว่า

ข้างแสนหนึ่ง ม้าแสนหนึ่ง รถเทียม

ด้วยม้าอัสตรแสนหนึ่ง หญิงสาวที่สอด
สวมแก้วมณีและกุธทลแสนหนึ่ง ย่อม
ไม่ถึงเสียที่ ๑๖ อันจำแนกแล้ว ๑๖ ครั้ง
แห่งการยกย่างเท้าไปก้าวหนึ่ง ท่านจง
ก้าวหน้าไปเถิด คฤหบดี ท่านจงก้าวหน้า
ไปเถิด คฤหบดี การก้าวหน้าไปของท่าน
ประเสริฐ การถอยหลังไม่ประเสริฐเลย.

พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 412

ครั้งนั้นแล ความมืดได้หายไป แสงสว่างปรากฏขึ้นแก่ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดี ความกลัว ความหวาดเสียว และขนพองสยองเกล้าก็ระงับไป.

[๘๒๕] แม้ครั้งที่ ๓ แสงสว่างหายไป ความมืดปรากฏขึ้นแก่ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดี ความกลัว ความหวาดเสียว และขนพองสยองเกล้าบังเกิดขึ้น ท่านคฤหบดีจึงใคร่ที่จะกลับเสียดจากที่นั้นอีก.

แม้ครั้งที่ ๓ ยักษ์ชื่อสิวกะไม่ปรากฏร่างได้ส่งเสียงให้ได้ยินว่า

ข้างแสนหนึ่ง ม้าแสนหนึ่ง ฯลฯ

ย่อมไม่ถึงเสียวที่ ๑๖ อันจำแนกแล้ว ๑๖

ครั้ง แห่งการยกย่างเท้าไปก้าวหนึ่งท่าน

จงก้าวหน้าไปเถิด คฤหบดีท่านจงก้าวหน้า

ไปเถิด คฤหบดี การก้าวหน้าไปของท่าน

ประเสริฐ การถอยหลังไม่ประเสริฐเลย.

ครั้งนั้นแล ความมืดได้หายไป แสงสว่างได้ปรากฏขึ้นแก่ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดี ความกลัว ความหวาดเสียว และขนพองสยองเกล้าก็ระงับไป.

[๘๓๐] ครั้งนั้นแล อนาถบิณฑิกคฤหบดีเดินเข้าไปถึงสี่ตวัน.

สมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จลุกขึ้นในเวลาใกล้รุ่งแห่งราตรี เสด็จจงกรมอยู่ในที่แจ้ง พระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นอนาถบิณฑิกคฤหบดีผู้มาแต่ไกล ครั้นแล้วเสด็จลงจากที่จงกรมประทับนั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้ ครั้นแล้วได้ตรัสเรียกอนาถบิณฑิกคฤหบดีว่า มานีเถิดสุทัตตะ.

ครั้งนั้นแล อนาถบิณฑิกคฤหบดีคิดว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทักเราโดยชื่อ จึงหมอบลงแทบพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้าในที่นั้นเอง แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เจริญ พระองค์ประทับอยู่เป็นสุขหรือพระเจ้าข้า.

[๘๓๑] พระผู้มีพระภาคเจ้าตอบว่า

พราหมณ์ผู้ดับกิเลสเสียได้แล้วไม่คิด

อยู่ในกามทั้งหลาย เป็นผู้เย็น ปราศจาก

อุปธิ ย่อมเป็นสุขเสมอไป ผู้ที่ตัดตัณหา

เรื่องเกี่ยวข้องได้หมดแล้ว กำจัดความ

กระวนกระวายในใจเสียได้ เป็นผู้สงบอยู่

เป็นสุข เพราะถึงสันติด้วยใจ.

อรรถกถาสุตตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสุตตสูตรที่ ๘ ต่อไปนี้ :-

บทว่า เกนจิเทว กรณีเยน ได้แก่ ประสงค์เอาพาณิชยกรรม.

อนาถบิณฑิกคฤหบดี และราชคหเศรษฐี เป็นคู่เขยกันและกัน. เมื่อใด ใน
กรุงราชคฤห์ มีสินค้าส่งออกมีค่ามาก เมื่อนั้น ราชคหเศรษฐี พาเอาสินค้านั้น
ไปกรุงสาวัตถีด้วยเกวียนร้อยเล่ม พักอยู่ที่ประมาณโยชน์หนึ่งให้ผู้อื่นรู้ว่าตน
มาแล้ว. อนาถบิณฑิกคฤหบดี ไปต้อนรับ ทำสักการะเป็นอันมากแก่เขาแล้ว
จึงขึ้นยานเดียวกันเข้าไปกรุงสาวัตถี. ถ้าว่า สินค้าจำหน่ายได้เร็ว เขาก็จำหน่าย
ถ้าจำหน่ายไม่ได้ ก็จะเก็บไว้ในเรือนพี่สาวแล้ว ก็หลีกไป. แม้อนาถบิณฑิก
คฤหบดี ก็กระทำอย่างนั้นเหมือนกัน. แม้ในกาลนั้น อนาถบิณฑิกคฤหบดีนี้

นั้น ได้ไปด้วยกรณีกัจฉนั้นแล. ข้อนั้น ท่านหมายถึงกรณีกัจฉนั้น จึงกล่าวแล้ว.

ก็ในวันนั้น ราชคหเศรษฐี ได้ฟังข่าว อโนนาคบิณฑิกคฤหบดีพัก อยู่ในที่ประมาณโยชน์หนึ่งส่งไปแล้ว เพื่อจะได้รู้ว่าคนมาแล้ว จึงได้ไปวิหาร เพื่อฟังธรรม. เขาฟังธรรมกถาแล้ว นิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข เพื่อฉันในวันพรุ่ง จึงให้ช่วยกันขุดเตาไฟ และผ้าพื้นเป็นต้น ในเรือนของตน. เมื่อนาคบิณฑิกคฤหบดีคิดว่า ท่านเศรษฐี จักทำการต้อนรับเราบัดนี้ จักทำเดี๋ยวนี้ แม้ที่ประเรือน ก็ไม่ได้การต้อนรับ จึงเข้าไปภายในเรือน ก็ได้การปฏิสันถาร ไม่มากนัก. การปฏิสันถารได้มีประมาณเท่านั้นว่า ท่านมหาเศรษฐี ท่านไม่เห็นคิดเห็นอยู่ในหนทางของรูปทวารกในตระกูลหรือ. อนาคบิณฑิกคฤหบดีนั้น เห็นการขวนขวายมากของท่านเศรษฐีนั้นแล้ว ยังถ้อยคำให้เป็นไปโดยนัยมาแล้วในชั้นธกะว่า ข้าแต่ท่านคหบดี ท่านจักมีอวาหมงคลหรือ ดังนี้ ได้ฟังเสียงว่า พระพุทธเจ้า จากปากของท่านราชคหเศรษฐีนั้น ก็ได้ปีติมีวรรณะ ๕. ปีตินั้นตั้งขึ้นที่ศีรษะของอนาคบิณฑิกคฤหบดีนั้น จนถึงหลังเท้า ตั้งขึ้นที่หลังเท้า แผ่ไปจนถึงศีรษะ. ตั้งขึ้นแต่ข้างทั้งสองรวมลงท่ามกลาง ตั้งขึ้นท่ามกลางแผ่ไปโดยข้างทั้งสอง. เขาอันปีติถูกต้องชั่วนิรันดร จึงกล่าวว่า คหบดี ขอท่านได้กล่าววาทะพระพุทธเจ้าเกิด. ข้าพเจ้ากล่าวอยู่ว่า พระพุทธเจ้า. ถ้ามสามครั้งอย่างนี้แล้ว กล่าววาทะเสียงว่า พุทฺโธ นั้นแล หาได้ยากในโลก. ท่านหมายถึงข้อนี้ จึงกล่าวว่า อนาคบิณฑิกคหบดี ได้สดับว่า เขาถือกันว่า พระพุทธเจ้า ทรงอุบัติแล้วในโลกดังนี้.

บทว่า **เอตทโหติ อกาโล โข อชฺช** ความว่า ท่านอนาคบิณฑิกคฤหบดีถามท่านเศรษฐีว่า คหบดี พระศาสดา ประทับอยู่ที่ไหน. ครั้งนั้น ท่าน

เศรษฐี จึงบอกแก่ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีว่า ชรรมดา พระพุทธเจ้าทั้งหลาย
เข้าใกล้ได้ยากเช่นกับอสรพิษ พระศาสดา ประทับอยู่ในป่าช้า ผู้เช่นท่านไม่
อาจเพื่อจะไปเฝ้าในเวสานี้ในที่นั้นได้. ครั้งนั้น ท่านเศรษฐี ได้มีความดำรินั้น.
บพว่า พุทธคตยา สติยา นิปชฺช ความว่า ได้ยินว่า ในวันนั้น แม้อจิตของ
ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดี ไม่เกิดขึ้นในเกวียนบันทุกสินค้าหรือในคนใช้ ไม่รับ
ประทานอาหารมือเย็น ได้ขึ้นปราสาท ๗ ชั้น เมื่อทำการสาธยายว่า พุทฺโธ
พุทฺโธ บนที่นอนอันประเสริฐที่จัดไว้ดีและตกแต่งไว้อย่างดี นอนหลับไป.
เพราะเหตุนั้น. ท่านจึงกล่าวว่า เมื่อมีสติถึงพระพุทธเจ้า จึงหลับไป.

บพว่า รตฺติยา ลุทฺถํ ติกฺขตฺตํ อฏฺฐาติ ปภาตนฺติ มณฺณมาโน
ความว่า เมื่อปลุกยามล่วงไป เขาลุกขึ้นระลึกถึงพระพุทธเจ้า. ในกาลนั้น ความ
เลื่อมใสของอนาถบิณฑิกนั้น ได้เกิดมีกำลัง. แสงสว่างแห่งปีติได้มีแล้ว. ความ
มีคึกคักไป. เหมือนประทีปพันดวงลูกโพลงและดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ขึ้นฉะนั้น.
อนาถบิณฑิกคฤหบดีนั้นคิดว่า เราถึงแล้วซึ่งความเลื่อมใส ถูกเขาลวงแล้ว
ดวงอาทิตย์ขึ้น ดังนี้ แล้วลุกขึ้น ยืนบนพื้นอากาศ มองดูดวงจันทร์คิดว่า ยาม
หนึ่งล่วงไปแล้วยังเหลืออยู่อีกสองยาม จึงเข้าไปนอนอีก. โดยอุบายนั้น เขาลุก
ขึ้นสามครั้งคือ ในที่สุดมัชฌิมยามครั้งหนึ่ง ส่วนในที่สุดปัจฉิมยาม ลุกขึ้นใน
เวลาจวนสว่างมายังพื้นอากาศ มุ่งหน้าต่อประตูใหญ่. ประตู ๗ ชั้นได้เปิดเอง
ลงจากปราสาทเดินไประหว่างทาง.

บพว่า วิวรีสุ ความว่า อมนุษย์ทั้งหลายคิดกันว่า มหาเศรษฐีนี้
ออกไปด้วยคิดว่า เราจักไปอุปัฏฐากพระพุทธเจ้า ตั้งอยู่แล้วในโศดาปัตติผล
ด้วยการเห็นครั้งแรกแล ได้เป็นอุปัฏฐากอันเลิศแห่งพระรัตนตรัย ทำสังฆาราม
ให้เป็นสถานที่หาที่เปรียบมิได้ แต่จักไม่เปิดประตูรับหมู่พระอริยะผู้มาจาก-
จาตุรทิศ มหาเศรษฐีนี้ ไม่ควรปิดประตูเลยดังนี้ จึงได้เปิดแล้ว. บพว่า

อนุตรธา ความว่า ได้ยินว่า กรุงราชคฤห์ มีมนุษย์เคลื่อนกล่นภายในเมือง เก้าโกฏิ ภายนอกเมือง เก้าโกฏิ รวมได้มนุษย์ ๑๘ โกฏิ เข้าไปอาศัยกรุงราชคฤห์นั้นอยู่. พวกมนุษย์ ไม่สามารถ เพื่อจะนำเอาคนตายออกไปภายนอกในมิใช่เวลาได้ วางไว้บนธรณีประตูทิ้งไปภายนอกประตู. มหาเศรษฐีพ้อออกไปภายนอกเมือง เท่าก็เหยียบซากที่ยังสด. หลังเท้า ก็กระทบซากที่ยังสด. หลังเท้า ก็กระทบซากแม่อื่นอีก. ฝูงแมลงวัน ก็บินขึ้น กระจายออกรอบ ๆ. กลิ่นเหม็น ก็กระทบโพรงจมูก. ความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า ก็ถึงความลดน้อยลง. เพราะเหตุนั้น แสงสว่างของมหาเศรษฐีนั้น ก็อันตรธานไป. ความมืดปรากฏขึ้น. บทว่า **สททมนุสุสาเวติ** ความว่า สิวักยัภษิตคิดว่า เราจักยังความอุตสาหะให้เกิดแก่เศรษฐีได้ส่งเสียงให้ได้ยินด้วยเสียงอันไพเราะเหมือนคนเคาะกระดิ่งทองฉะนั้น.

บทว่า **สตี กณฺณาสหฺสุทานิ** ความว่า แม้บทแรก เชื่อมกับบท สหฺสสนีเณ ในข้อนี้ มีอธิบายดังนี้ว่า กับหญิงสาวแสนหนึ่ง ช้างแสนหนึ่ง ม้าแสนหนึ่ง รถแสนหนึ่ง. แต่ละแสนท่านแสดงไว้แล้ว ด้วยประการฉะนี้. บทว่า **ปทวิทฺหารสุส** ได้แก่ ขนาดศอกกำมาหนึ่งในระหว่างเท้าทั้งสอง ในการเดินไปสม่าเสมอ ชื่อว่าการย่างเท้าไปก้าวหนึ่ง. บทว่า **กถิ นาคฺฆมนฺติ โสพฺถิ** ความว่า ส่วนหนึ่งอันจำแนก ๑๖ ส่วน โดย ๑๖ ครั้งอย่างนี้คือ แบ่งการย่างเท้าไปก้าวหนึ่งออกเป็น ๑๖ ส่วน จาก ๑๖ ส่วนนั้น แบ่งส่วนหนึ่งออกเป็น ๑๖ ส่วนอีก. จาก ๑๖ ส่วนนั้น แบ่งส่วนหนึ่งออกเป็น ๑๖ ส่วน ชื่อว่าเสี้ยวที่ ๑๖ สีแสนเหล่านี้ ย่อมไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ นั้น มีคำอธิบายว่า เจตนาที่เป็นไปในส่วนกล่าวคือเสี้ยวที่ ๑๖ นั้น ของบุคคลกำลังไปยังวิหาร เป็นเจตนาที่ยอดเยี่ยมกว่า การได้นี้ประมาณเท่านี้คือ ช้างแสนหนึ่ง ม้าแสนหนึ่ง รถแสนหนึ่ง

นางสาวแสนหนึ่ง ก็นางสาวเหล่านั้นแลที่สวมแก้วมณีและกุณฑลเป็นราชธิดาอยู่ในชมพูทวีปทั้งสิ้นเทียว. ถามว่า ก็การไปวิหารนี้ ท่านถือแล้วด้วยอำนาจของใคร. ตอบว่า ของผู้ไปยังวิหารแล้ว ตั้งอยู่ในโศคาปัตติผลโดยไม่มีอันตราย. ด้วยอำนาจแห่งบุคคลผู้ไปด้วยคิดว่า เราจักทำการบูชาด้วยของหอมและดอกไม้ เป็นต้น จักไหว้พระเจดีย์ จักฟังธรรม จักบูชาด้วยเทียนและธูป นิมนต์สงฆ์ ถวายทาน จักตั้งอยู่ในสิกขาบท หรือว่า สรรณะดังนี้ ย่อมควรเหมือนกัน.

บทว่า อนุชกาโร อนุตฺตขายิ ความว่า นัยว่า ท่านเศรษฐีคิดว่า เราทำความสำคัญว่า เราอยู่คนเดียว แม้การประกอบความเพียรก็มีแก่เรา เพราะเหตุไร เราจึงต้องกลัวเล่า ดังนั้น จึงได้เป็นผู้กล้า. ครั้งนั้น ความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า มีกำลังเกิดขึ้นแล้ว. เพราะฉะนั้น ความมืด จึงอันตรายกันไป. แม้ในวาระที่เหลือก็มีนัยนี้และ อีกอย่างหนึ่ง บุคคลผู้เดินไปข้างหน้า ๆ ได้เห็นซากศพหลายอย่างเป็นต้นว่า ร่างกระดูกมีเนื้อและเลือดติดอยู่ในทางป่าช้าอันน่ากลัว ได้ยินเสียงสุนัขบ้านและสุนัขจิ้งจอกเป็นต้น. เขายังความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าให้เจริญบ่อย ๆ ย่ำยีอันตรายทั้งหมดนั้นไปได้. บทว่า เอहि สุตฺตฺต ความว่า ได้ยินว่า เศรษฐีนั้นเดินคิดไปว่า ในโลกนี้มีเดียรถีย์มีปุณณกัศสปะเป็นต้นเป็นอันมาก ก็กล่าวว่าเราทั้งหลายเป็นพระพุทธเจ้า เราทั้งหลายเป็นพระพุทธเจ้า เราพึงรู้ความที่ศาสดาเป็นพุทธเจ้าได้อย่างไร หนอแล ครั้งนั้น ท่านเศรษฐีได้มีความดำรินั้นว่า มหาชน รู้จักชื่อซึ่งเกิดด้วยอำนาจคุณของเรา แต่ใครๆ ยังไม่รู้จักกุลทตติยะเป็นชื่อของเรา นอกจากเรา หากว่าพระพุทธเจ้าจักมี พระองค์ก็ทรงเรียกเราโดยชื่อว่า กุลทตติยะ. พระศาสดา ทรงรู้จักจิตของเขาแล้ว จึงตรัส อย่างนี้.

บทว่า **ปรินิพฺพโต** ความว่า พราหมณ์ ผู้ดับแล้ว ด้วยความดับกิเลส.

บทว่า **อาสฺสฺสฺสฺส** แปลว่า ตัณหา. บทว่า **สฺนฺตี** แปลว่า ความสงบ
ระงับกิเลส. บทว่า **ปฺปฺปฺย** แปลว่า ถึงแล้ว. ก็แลพระศาสดา ตรัสพระ-
คำรัสนี้ จึงตรัสอนุพุทฺธิกา แก่เศรษฐีนั้น แล้วก็ทรงประกาศสัจจะ ๔ ใน
ที่สุด. เศรษฐีฟังพระธรรมเทศนาแล้ว ตั้งอยู่ในโศดาปัตติผล นิมนต์ภิกษุ
สงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข เริ่มถวายมหาทานตั้งแต่วันรุ่งขึ้น. อิศรชนมี
พระเจ้าพิมพิสารเป็นต้น ส่งสาสน์ไปแก่เศรษฐีว่า ท่านเป็นอาคันตุกะ สิ่งใด
ไม่พอ ท่านจงให้นำสิ่งนั้นมาแต่ที่นี้เถิด. ท่านห้ามชนทั้งหมดว่า พอ พวก
ท่านมีกิจมาก ได้ถวายมหาทาน ๖ วัน ด้วยสมบัติที่ตนนำมาด้วยเกวียน ๕๐๐
เล่ม. ก็ในที่สุดแห่งการถวายทาน ทูลให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบถึง
การอยู่จำพรรษาในกรุงสาวัตถีแล้ว ได้ถวายแสนหนึ่งทุกๆ โยชน์ เมื่อให้
สร้างวิหาร ๔๐ แห่ง ระหว่างกรุงราชคฤห์กับกรุงสาวัตถี ได้ไปยังกรุงสาวัตถี
ให้สร้างเขตวันมหาวิหารเสร็จแล้ว ได้มอบถวายภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็น
ประมุข.

จบอรรถกถาสุตตสูตรที่ ๘

๕. ปฐมสุกกาสูตร

ว่าด้วยยักษัสรเสริญสุกกาภิกษุณี

[๘๓๒] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในพระวิหารเวฬุวัน อันเป็นที่ให้เหยื่อแก่กระแต กรุงราชคฤห์.

สมัยนั้นแล ภิกษุณีชื่อสุกกา อินบริษัทใหญ่แวดล้อมแสดงธรรมอยู่.

[๘๓๓] ครั้งนั้นแล ยักษ์ผู้ล้อมไสยงในสุกกาภิกษุณีจากถนนนี้ไปยัง ถนนโน้น จากตรอกนี้ไปยังตรอกโน้น ในกรุงราชคฤห์ ได้ภยิตคาถาเหล่านี้ ในเวลานั้นว่า

มนุษย์ทั้งหลายในกรุงราชคฤห์ ไม่
เข้าไปนั่งใกล้สุกกาภิกษุณี ผู้แสดงอมต-
บทอยู่ มัวทำอะไรกัน เป็นผู้ประจูดัดม
น้ำผึ้งหอมแล้วก็นอน ก็แลอมตบทนัน
ใครจะคัดค้านไม่ได้ เป็นของไม่ได้เจือ
ปรุง แต่มีโอชา ผู้มีปัญญาคงได้ตี
อมตธรรม เหมือนคนเดินทางได้ตีมน้ำฝน
ฉะนั้น.

อรรถกถาปฐมสุกกาสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมสุกกาสูตรที่ ๕ ต่อไปนี้ :-

บทว่า **รติกาย รติก** ความว่า เมื่อถือเอาถนนสายหนึ่ง ไปจาก ถนนสายนั้น ยังถนนอีกสายหนึ่ง ได้ชื่อว่า จากถนนหนึ่งเข้าไปหาถนนหนึ่ง. แม้ในตรอก ก็มีนัยนี้แล. ก็บทว่า **รติกา** ในบทว่า **รติกาย** นี้ แปลว่า ถนน. บทว่า **สิงฆาฏก** แปลว่า ทางสี่แพร่ง. บทว่า **กิมุเม** กตา ความว่า มนุษย์ทั้งหลายเหล่านั้น ทำอะไรกัน คือทำอะไรอยู่. บทว่า **มรุปีดาว** เสยเร ความว่า ย่อมนอนเหมือนคิมน้ำผึ้งมีกลิ่นหอม. นัยว่า คนคิมน้ำผึ้งมีกลิ่นหอม ไม่สามารถจะยกศีรษะขึ้นได้ นอนไม่รู้สึกละเลย เพราะฉะนั้น ยักษ์จึงกล่าวอย่างนี้.

บทว่า **ตลจ ปน** **อปปฏิวานิย** ความว่า ก็แล สุกกาภิกษุณี แสดงธรรมนั้น ใครจะคัดค้านไม่ได้. แท้จริง โภชนะข้างนอก แม้จะอร่อยจริง แต่ย่อมไม่ชอบใจแก่คนที่บริโภคบ่อยๆ พึงถูกห้าม คือ พึงถูกนำออกด้วย คำว่า ท่าน จงนำไปเถิด ประโยชน์อะไรด้วยโภชนะนี้เล่า ธรรมนี้หาเป็น อย่างนั้นไม่. แท้จริง บัณฑิตทั้งหลายเมื่อฟังธรรมนี้ ตลอดร้อยปีบ้าง พันปีบ้าง ก็ยังไม่อึ้งเลย เพราะเหตุนี้ ยักษ์จึงกล่าวว่า ใครจะคัดค้านไม่ได้. บท **อเสจนกโมชว** ได้แก่มิโชชาซึ่งไม่ได้ปรุงแต่งเหมือนอย่างว่า แม้ข้าวปายาส ไม่เจือปนสิ่งภายนอกเป็นต้น แต่เอาเนยใส น้ำผึ้งและน้ำตาลกรวดใส่ลงระคนให้ เข้ากันแล้ว ย่อมมีโอชารสอร่อยฉันใด ธรรมนี้หาเป็นฉันนั้นไม่. ก็ธรรมนี้เป็นธรรมไพเราะและมีโอชามากตามธรรมดาของตน จะเอาสิ่งอื่นมาใส่เข้าไป

พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 421

ก็ห้ามมิได้ เพราะเหตุนี้ ยักษ์จึงกล่าวว่า มีโอชาโดยไม่ได้ปรุงแต่ง บทว่า
มยุเส สุปฺปลุลา ความว่า เหมือนนบรุษผู้เป็นบัณฑิตค่อมอยู่. บทว่า
วลาหกมิว ปนุถุ ความว่า เหมือนคนเดินทางถูกร้อนจัด ค่อมน้ำไหลจาก
กลีบเมฆ ฉะนั้น.

จบอรรถกถาปฐมสุกกาสูตรที่ ๕

๑๐. ทุติยสุกกาสูตร

ยักษ์สรรเสริญผู้ถวายอาหารแก่สุกกาภิกษุณี

[๘๓๔] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในพระวิหารเวฬุวัน
อันเป็นที่ให้เหยื่อแก่กระแต กรุงราชคฤห์.

สมัยนั้นแล อุบาสกคนหนึ่งได้ถวายโภชนาหารแก่สุกกาภิกษุณี.

[๘๓๕] ครั้งนั้นแล ยักษ์ผู้เลื่อมใสยิ่งในสุกกาภิกษุณีจากถนนนี้ไปยัง
ถนนโน้น จากตรอกนี้ไปยังตรอกโน้น ในกรุงราชคฤห์ ได้ภายิตคานี้ใน
เวลานั้นว่า

อุบาสกผู้ได้ถวายโภชนะแก่สุกกา

ภิกษุณีผู้หลุดพ้นจากกิเลสเครื่องร้อยรัด

ทั้งปวง เป็นคนมีปัญญาแท้ ประสบบุญ

มากหนอ.

อรรถกถาทุติยสุกกาสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในตุติยสุกกาสูตรที่ ๑๐ ต่อไปนี้ :-
บทว่า **ปุลลัม** วต **ปสฺวิ** พหุ ความว่า อุบาสกประสพบุญมากหนอ.
จบอรรถกถาทุติยสุกกาสูตรที่ ๑๐

๑๑. จีราสูตร

ยักษัสรรเสริญผู้ถวายจิวรแก่จีราภิกษุณี

[๘๓๖] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ในพระวิหารเวฬุวัน
อันเป็นที่ให้เหยื่อแก่กระแต กรุงราชคฤห์.

สมัยนั้นแล อุบาสกคนหนึ่ง ได้ถวายจิวรแก่จีราภิกษุณี.

[๘๓๗] ครั้งนั้น ยักษ์ผู้เลื่อมใสยิ่งในจีราภิกษุณี จากถนนนี้ไปยัง
ถนนโน้น จากตรอกนี้ไปยังตรอกโน้น ในกรุงราชคฤห์ ได้ภายิตคานี้ใน
เวลานั้นว่า

อุบาสกผู้ได้ถวายจิวรแก่จีราภิกษุณี
หลุดพ้นจากกิเลสเครื่องประกอบทั้งปวง
เป็นคนมีปัญญาแท้ ประสพบุญมากหนอ.

อรรถกถาจิราสูตร

สูตรที่ ๑๑ ง่ายทั้งนั้นแล

จบอรรถกถาจิราสูตรที่ ๑๑

๑๒. อาพวกสูตร

อาพวกยักษ์ทุลธามปัญหา

[๘๓๘] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับในที่อยู่ของอาพวกยักษ์ เขตเมืองอาพวิ.

ครั้งนั้นแล อาพวกยักษ์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้กล่าวว่า ท่านจงออกมา สมณะ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดีแล้วผู้มีอายุ แล้วก็เสด็จออกมา.

ยักษ์กล่าวว่า ท่านจงเข้าไป สมณะ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดีแล้วผู้มีอายุ แล้วก็เสด็จเข้าไป.

แม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ แม้ครั้งที่ ๓ อาพวกยักษ์ได้กล่าวว่า ฯลฯ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ฯลฯ

[๘๓๙] ครั้นครั้งที่ ๔ อาพวกยักษ์ได้กล่าวว่า ท่านจงออกมา สมณะ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ผู้มีอายุ เราจักไม่ออกไปละ ท่านจะทำอะไร ก็จงทำเถิด.

สมณะ เราจักถามปัญหาของท่าน ถ้าท่านพยากรณ์แก่เราไม่ได้ เราจักทำจิตของท่านให้ฟุ้งซ่าน หรือฉีกหัวใจของท่าน หรือจักจับที่เท้าแล้วเหวี่ยงไปยังแม่น้ำคงคาฝั่งโน้น.

อาวุโส เราไม่เห็นใครเลยในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ที่จะพึงทำจิตของเราให้ฟุ้งซ่านได้ หรือฉีกหัวใจของเรา หรือจับเราที่เท้าแล้วเหวี่ยงไปยังแม่น้ำคงคาฝั่งโน้น เอาเถิด อาวุโส เชิญถามปัญหาตามที่ท่านจ้านงเถิด.

[๘๕๐] อาพวกยักษ์ทูลถามว่า

อะไรหนอ เป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจ
อันประเสริฐของตนในโลกนี้ อะไรหนอ
ที่บุคคลประพฤติดีแล้วนำความสุขมาให้
อะไรหนอเป็นรสอันล้ำเลิศกว่ารสทั้งหลาย
นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวชีวิตของผู้ที่เป็น
อยู่อย่างไร ว่าประเสริฐสุด.

[๘๕๑] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า

ศรัทธาเป็นที่ทรัพย์ อันประเสริฐของ
คนในโลกนี้ ธรรมอันบุคคลประพฤติ
ดีแล้ว นำความสุขมาให้ ความสัตย์แล
เป็นรสอันล้ำเลิศกว่ารสทั้งหลาย นัก-
ปราชญ์ทั้งหลายกล่าวชีวิตของผู้ที่เป็นอยู่
ด้วยปัญญาว่าประเสริฐสุด.

[๘๔๒] อาพวกยักษ์ทูลถามว่า

คนข้ามโอฆะได้อย่างไรหนอ ข้าม
อรรถพได้อย่างไร ล้วงทุกข์ได้อย่างไร
บริสุทธิได้อย่างไร.

[๘๔๓] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า

คนข้ามโอฆะได้ด้วยศรัทธา ข้าม
อรรถพได้ด้วยความไม่ประมาท ล้วงทุกข์
ได้ด้วยความเพียร บริสุทธิได้ด้วยปัญญา.

[๘๔๔] อาพวกยักษ์ทูลถามว่า

คนได้ปัญญาอย่างไรหนอ ทำอย่างไร
จึงจะหาทรัพย์ได้ คนได้ชื่อเสียงอย่างไร
หนอ ทำอย่างไรจึงจะผูกมิตรไว้ได้ คน
ละโลกไปสู่โลกหน้า ทำอย่างไรจึงจะ
ไม่เศร้าโศก.

[๘๔๕] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า

บุคคลเชื่อธรรมของพระอรหันต์
เพื่อบรรลุนิพพาน ฟังอยู่ด้วยดียอมได้
ปัญญา เป็นผู้ไม่ประมาท เป็นผู้ฉลาด เป็น
ผู้ทำเหมาะเจาะ ไม่ทอดธุระ เป็นผู้หมั่น
ยอมหาทรัพย์ได้ คนยอมได้ชื่อเสียงเพราะ
ความสัตย์ ผู้ให้ยอมผูกมิตรไว้ได้ บุคคล
ใดผู้อยู่ครองเรือนประกอบด้วยศรัทธา มี

ธรรม ๔ ประการนี้ คือ สัจจะ ธรรมะ
ธิดิ จาคะ บุคคลนั้นแล ละโลกนี้ไป
แล้วย่อมไม่เศร้าโศก เช่นท่านถามสมณ-
พราหมณ์เป็นอันมาเหล่าอื่นดูซิว่าในโลก
นี้มีอะไรยิ่งไปกว่าสัจจะ ทมะ จาคะ และ
ขันติ.

[๘๔๖] อาพวกยักษ์กราบทูลว่า

ทำไมหนอ ข้าพเจ้าจึงจะต้องถาม
สมณพราหมณ์เป็นอันมากในบัดนี้ วันนี้
ข้าพเจ้ารู้ชัดถึงสัมปรายิกประโยชน์ พระ-
พุทธเจ้าเสด็จมาอยู่เมืองอาฬวี เพื่อ
ประโยชน์แก่ข้าพเจ้าโดยแท้ วันนี้ข้าพเจ้า
รู้ชัดถึงทานที่บุคคลให้ในที่ได้มีผลมาก
ข้าพเจ้าจักเที่ยวจากบ้านไปสู่บ้าน จากบุรี
ไปสู่บุรี พลังนมัสการพระสัมพุทธเจ้า
และพระธรรมซึ่งเป็นธรรมที่ดี.

จบอาพวกสูตร

จบยักขสังยุตบริบูรณ์

อรรถกถาอาพวกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอาพวกสูตรที่ ๑๒ ต่อไปนี้ :-

บทว่า อาพวย ได้แก่ ที่อยู่นั้น เขาเรียกแวนแคว้นข้าง เมืองข้าง
ชื่อว่าเมืองอาพวิ. สถานที่ที่อยู่นั้นแล ตั้งอยู่ในที่ประมาณหนึ่งคาจตุไมไกลเมือง
พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ในสถานที่นั้น เข้าไปอาศัยเมืองนั้น ท่านกล่าวว่า
ประทับ อยู่ในแวนแคว้นอาพวิ. ก็ในบทว่า อาพวกสูตร ยกขสูตร ภวน นี้
มีอนุบุพพิกถาต่อไปนี้ ได้ยินว่า อาพวกราชา ทรงตั้งเครื่องใช้สำหรับนัก
ฟ้อนรำไว้หลายอย่าง เสด็จไปล่าเนื้อ ในวันที่ ๗ เพื่อปราบโจร เพื่อป้องกัน
พระราชารู้เป็นศัตรูกัน และเพื่อกระทำความพยายาม ทำกติกากับกองพลใน
วันหนึ่งว่า เนื้อหนีไปข้างผู้ใด เนื้อนั้น เป็นภาระของผู้นั้นเท่านั้น. ครั้นนั้น
เนื้อหนีไปข้างพระราชนั้นแล. พระราชาทรงถึงพร้อมด้วยเขาวัว ทรงธนู
ดำเนินตามเนื้อนั้น ไปสิ้นสามโยชน์. ส่วนเนื้อทราย มีกำลังวิ่งได้เพียงสามโยชน์
เท่านั้น. ครั้นนั้น ท้าวเธอ ทรงฆ่าเนื้อนั้นที่หมดฝีเท้าเข้าไปสู่แหล่งน้ำยืนอยู่
ตัดออกเป็นสองท่อน แม้ไม่ต้องการด้วยเนื้อแต่หาบมาเพื่อได้พ้นความผิดว่า
พระราชานี้ไม่สามารถจับเนื้อได้ ดังนี้ ทรงเห็นต้นไทรใหญ่มีใบหนาไม่ไกล
เมืองแล้ว จึงเสด็จไปถึงโคนต้นไทรนั้น เพื่อบรรเทาความเหน็ดเหนื่อย.
ณ ต้นไทรนั้น อาพวกยักษ์ ได้ที่อยู่จากสำนักมหาราช กินสัตว์ที่เข้าไปยัง
โอกาสอันร่มเงาของต้นไม้นั้นถูกต้องแล้ว ในเวลาเที่ยง. ท้าวเธอทรงเห็นยักษ์
นั้น เข้ามาเพื่อจะกิน. พระราชาได้ทรงทำกติกากับยักษ์นั้นว่า ท่านปล่อย
เราเถิด เราจักส่งมนุษย์และถาดมารับมาแก่ท่านทุก ๆ วัน. ยักษ์ทูลว่า พระองค์
มัวเมาด้วยเครื่องราชูปโภค จักทรงระลึกละไม่ได้ แต่ข้าพระองค์ไม่ได้เพื่อจะกิน

สัตว์ที่ไม่เข้าไปถึงที่อยู่ และที่ไม่ได้รับอนุญาต เข้าพระองค์นั้น พึงเสื่อมจากความเจริญดังนี้ จึงไม่ปล่อย. พระราชาตรัสว่า วันใด เราไม่ส่งไป วันนั้นท่านไปเรือนของเรา จับเรากินเถิด. ยักษ์จึงอนุญาตปล่อยพระองค์. แล้วพระองค์ได้เสด็จมุ่งทรงพระนคร.

กองพลตั้งค่ายอยู่ริมทาง เห็นพระราชาแล้วทูลอยู่ว่า ข้าแต่มหाराชา พระองค์ทรงเห็นคเห่น้อย เพราะพระองค์มีภัยมาถึงหรือ ดังนี้ ลูกขึ้นต้อนรับ. พระราชาทรงเล่าความเป็นไปนั้น เสด็จไปยังพระนคร เสวยพระกระยาหารเช้า แล้วเรียกผู้รักษาพระนครมา ทรงบอกเรื่องนั้น. ผู้รักษาพระนครทูลว่า ข้าแต่พระองค์ พระองค์กำหนดเวลาหรือเปล่า. พระราชาตรัสว่าพนาย เราไม่กำหนดไว้. ผู้รักษาพระนคร.. ข้าแต่พระองค์ พระองค์ทรงทำไม่ถูกเพราะ พวกอมมนุษย์ยอมได้เพียงการกำหนดไว้เท่านั้น เมื่อไม่กำหนดไว้ ชนบทจักถูกเบียดเบียน ข้าแต่พระองค์ จงยกไว้เถิด พระองค์ได้ทรงกระทำอย่างนี้ แม้ก็จริง ถึงอย่างนั้น พระองค์จึงทรงมีความขวนขวายน้อยเสวยรัชสุขสมบัติเถิด ข้าพระองค์จักทำสิ่ง ที่ควร ทำในข้อนี้. เขาลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ ยืนอยู่ที่ประตูเรือนจ้กกล่าวว่า ผู้ใด ต้องการมีชีวิต ผู้นั้นจงออกไปเถิด หมายถึงเหล่าชนที่ถูกประหาร ผู้ใดออกไปก่อนเขาก็นำผู้นั้นไปเรือนให้อาบน้ำให้บริโภค ส่งไปด้วยคำว่า ท่านจงให้เถาด สำหรับนี้แก่ยักษ์เถิด. ยักษ์นิรมิตอศภาพอันกล้วแล้วเคี้ยวกินผู้พอเข้าไปโคนไม้ นั้นนั้นแหละ เหมือนเหงำมันละนั้น. ได้ยินว่า ด้วยอานุภาพของยักษ์สี่ระ ทั้งสิ้นมีผมเป็นต้นของพวกมนุษย์ เป็นเหมือนก้อนเนยใส. พวกคนที่เขาใช้ให้ ถือกัดไปให้แก่ยักษ์ เห็นยักษ์นั้นแล้วกล้วแล้ว จึงบอกแก่มิตรว่า พระราชา จับพวกโจรให้ยักษ์จำเดิมแต่นั้น ดังนี้. พวกมนุษย์เลิกทำโจรกรรม. สมัยต่อมา เรือนจำว่าง เพราะโจรใหม่ไม่มี และเพราะโจรเก่าหมด.

ครั้งนั้น ผู้รักษาพระนครทูลพระราชาราชแล้ว. พระราชาจึงให้คนเอา ทรัพย์ส่วนพระองค์ไปทิ้งไว้ที่ถนนในเมืองด้วยดำริว่า ถ้ากระไร ใคร ๆ พึ่งถือเอาด้วยความโลภ ใคร ๆ ไม่ตะต่องทรัพย์นั้นแม้ด้วยเท้า. ท้าวเธอ เมื่อไม่ได้ ใจจึงตรัสบอกแก่อำมาตย์ทั้งหลาย. พวกอำมาตย์ทูลว่า พวกข้าพระองค์จะส่งคนแก่ไปที่ละคนตามลำดับตระกูล แม้ตามปกติ คนแก่นั้นใกล้จะตายอยู่แล้ว. พระราชาตรัสห้ามว่า คนทั้งหลายจักทำการก่อกวนว่า พระราชาส่งพ่อของเรา ส่งปู่ของเราไป ท่านทั้งหลายอย่าชอบใจข้อนั้นเลย. พวกอำมาตย์ทูลว่า ข้าแต่พระองค์ ถ้าอย่างนั้น พวกข้าพระองค์จะส่งเด็กที่ยังนอนแบเบาะไป ก็เด็กที่เป็นอย่างนั้น ยังไม่มีความรักว่า แม่ของเรา พ่อของเราดังนี้. พระราชาทรงอนุญาตแล้ว. พวกอำมาตย์ก็ได้ทำอย่างนั้นแล. มารดาของเด็กในเมืองอุ้มเอาพวกเด็กไปและหญิงมีครรภ์หนีไป เลี้ยงเด็กให้เจริญเติบโตในชนบทอื่นแล้วนำมา. ด้วยอาการอย่างนี้แล ล่วงไปแล้วได้ ๑๒ ปี.

ต่อมาวันหนึ่ง พวกอำมาตย์ค้นหาทั่วพระนครแล้ว ก็ไม่ได้เด็กแม่แต่คนเดียว จึงทูลพระราชาราชว่า ข้าแต่พระองค์ เด็กในพระนครไม่มีเลย นอกจาก อาพวกกุมารโอรสของพระองค์ภายในบุรี. พระราชาตรัสว่า เรายรักบุตรนั้นใด คนอยู่ในโลกทั้งหมดก็ฉันนั้นเหมือนกัน สิ่งที่น่ารักยิ่งกว่าตนไม่มีเลย ท่านจงไปจงให้บุตรแม่นั้น แล้วรักษาชีวิตของเราเถิด. สมัยนั้น มารดาของอาพวกกุมาร ให้บุตรอาบน้ำแล้วตบแต่งทำเป็นเทริดสองชั้น นั่งให้บุตรนอนบนตักอยู่. ราชบุรุษไปแล้วในที่นั้น ตามรับสั่งของพระราชาราช จับเอาบุตรนั้นกับแม่นมของมารดาผู้ร่ำไห้และของพระเทวีหนึ่งหมื่นหกพัน หลีกไปว่า พรุ่งนี้จักเป็นภิกษาของยักษ์. วันนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จลุกขึ้นในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเข้ามหากรุณาสมบัติ ในมหาคันธกุฎีเชตวันวิหาร เมื่อทรงตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ ได้ทรงเห็นอุปนิสัยของอาพวกกุมารบรรลุนาคามีผล ของยักษ์บรรลุนิโสดาปัตติผล และสัตว์ ๘๔,๐๐๐ ได้ดวงตาเห็นธรรมในที่สุดแห่งเทศนา ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เมื่อราตรีสว่างแล้ว เสวยพระกระยาหารก่อน ครั้นเสร็จเรียบร้อยแล้ว เมื่อวันอุโบสถแห่งกาฬปักข์เป็นไปอยู่ เมื่อดวงอาทิตย์ตก พระองค์เดียวไม่มีเพื่อนสอง ทรงบาตรและจีวร เสด็จจากกรุงสาวัตถีไป ๓๐ โยชน์ด้วยพระบาทที่เดียว เสด็จเข้าไปที่อยู่ของยักษ์นั้น. เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับในที่อยู่ของอาพวกยักษ์.

ถามว่า ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับที่โคนต้นไม้ หรือในที่อยู่ของอาพวกยักษ์ ตอบว่า ในที่อยู่. เปรียบเหมือนพวกยักษ์ ย่อมเห็นที่อยู่ของตนนั้นใด แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ฉันนั้น. พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เสด็จไป ณ ที่นั้น ประทับยืนอยู่ใกล้ประตูที่อยู่. ในกาลนั้น อาพวกยักษ์ได้ไปสู่ยักษสมาคมในป่าหิมวันต์ ต่อมา ยักษ์มีนามว่า คัทรกะ ผู้รักษาประตูของอาพวกยักษ์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถวายบังคมแล้ว กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จมาในเวลาวิกาลหรือ.

ภ. ใช่คัทรกะ เรามาเวลาวิกาล ถ้าท่านไม่หนักใจ เราพึงอยู่ ในที่อยู่ของอาพวกยักษ์คืบหนึ่ง.

ค. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่หนักใจพระเจ้าข้า อนึ่ง ยักษ์นั้น หยาบคายร้ายกาจไม่ทำการอภิวัตเป็นต้นแม้แก่มารดาบิดา เขาก็ไม่ชอบใจการอยู่ในที่นี้ของพระผู้มีพระภาคเจ้า.

ภ. คัทรกะ เรารู้ที่อยู่ของอาพวกยักษ์นั้น และอันตรายบางอย่างจักไม่มีแก่เรา ถ้าท่านไม่หนักใจ เราพึงพักอยู่คืบเดียว.

คัทรกะยักษ์ ได้กราบทูลคำนั้นกะพระผู้มีพระภาคเจ้า แม้ครั้งที่สองว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อาพวกยักษ์ เช่นกระเบื้องร้อนจัด ไม่รู้จักว่า มารดาบิดา ว่าสมณพราหมณ์ หรือว่าธรรม ย่อมทำจิตของบุคคลผู้มาแล้ว ในที่นี้ให้ฟังชานบ้าง ฉีกหัวใจบ้าง จับที่เท้าบ้าง เหวี่ยงไปสมุทรฝั่งโน้น หรือ

จักรวาลข้างโน้น. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแก่ครั้งที่สองว่า คัทรกะ เราสู้ ถ้าท่านไม่หนักใจ เราพึงพักอยู่คนเดียว.

ก. ทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพองค์ไม่หนักใจพระเจ้าข้า อนึ่ง ยักษ์นั้นจักพึงมาข้าพระองค์ ผู้ไม่บอกขออนุญาตเสียจากชีวิตก็ได้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพองค์จะบอกแก่ยักษ์นั้น.

ภ. คัทรกะ ขอท่านบอกได้ตามสบาย.

ก. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้น ขอพระองค์จงรู้เถิด ดังนี้ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า มุ่งหน้าต่อหิมวันต์หลีกไป. แม้ประตูที่อยู่ได้ เปิดช่องถวายพระผู้มีพระภาคเจ้าเองทีเดียว. พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไป ภายในที่อยู่ อาพวกยักษ์นั่งแล้ว ในวันมงคลเป็นต้น ที่กำหนดไว้แล้ว ณ บัลลังก์ใด เสวยสิริอยู่ ประทับนั่งแล้วบนบัลลังก์นั้น ซึ่งสำเร็จด้วยทิพยรัตนะ เปล่งรัศมีทอง. หึงทั้งหลายของยักษ์ เห็นรัศมีทอง มาถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้านั่งแวดล้อม. พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสปภินณกรรมกถาแก่หึงเหล่านั้น โดยนัยเป็นต้นว่า ในกาลก่อน พวกท่านถวายทาน สมาทานศีล บูชาผู้ควรบูชา จึงได้สมบัตินี้ แม้ในบัดนี้ ขอพวกท่านจงทำอย่างนั้นแล อย่าเป็นผู้มีอิสสาและมัจฉริยะกันและกันเลย. หึงเหล่านั้น ฟังเสียงกึกก้อง อันไพเราะของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ให้สาธุการพันหนึ่ง จึงนั่งแวดล้อมพระผู้มีพระภาคเจ้า. แม้คัทรกะยักษ์ไปป่าหิมวันต์ บอกแก่อาพวกยักษ์นั้นว่า ขอเดชะ ข้าแต่ท่านนิรทุกข์ ท่านพึงทราบ พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับนั่งแล้วในวิมานของท่าน. อาพวกยักษ์นั้น ทำสัญญาแก่คัทรกะยักษ์ว่า ท่านนี้เสียเถิด เราไปแล้วจักทำสิ่งที่ควรทำ. นัยว่า ยักษ์นั้น เกิดความอายในบริษัท เพราะฉะนั้น จึงได้ทำอย่างนั้น ด้วยคิดว่า ใคร ๆ อย่านำได้ยื่นในท่ามกลางบริษัท.

ในกาลนั้น สาตาคิริยักษ์และเหมวดายักษ์ คิดว่า เราถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าในพระเชตวันแล้วจักไปสมาคมยักษ์ พร้อมกับบริวาร

ไปทางอากาศด้วยยานต่าง ๆ กัน. ก็ในอากาศทุกแห่งไม่มีทางสำหรับพวกยักษ์เลย. ทางกับทางจกดกันถึงวิมานที่ลอยอยู่ในอากาศ. ส่วนวิมานของอาพวกยักษ์ตั้งอยู่บนพื้นดินมีผู้รักษา ล้อมด้วยกำแพงมีซุ้มประตูจัดไว้ดีแล้ว สูงสามโยชน์ เช่นหีบดินคาคด้วยข่าโยหะข้างบน เบื้องบนวิมานนั้น มีทางเดิน. ยักษ์เหล่านั้นมาถึงประเทศนั้นแล้วไม่สามารถจะไปได้. ก็ในส่วนเบื้องบนโอกาสที่พระพุทธเจ้าประทับนั่งแล้ว จนถึงภวัคคพรหม ใครๆไม่สามารถจะไปได้. ยักษ์เหล่านั้นรำพึงว่า นี้อะไร เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว จึงลงมาถวายบังคม เหมือนก้อนดินที่เขาซัดไปในอากาศแล้วตกลง ฟังธรรม ทำประทักษิณกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พวกข้าพระองค์จะไปยักขสมาคมเมื่อสรรเสริญวัตถุสามคือพระรัตนตรัยแล้ว ได้ไปยังยักขสมาคม อาพวกยักษ์เห็นยักษ์เหล่านั้นลอยไป ได้ทำโอกาสว่า ขอท่านทั้งหลายจงนั่งที่นี่. ยักษ์เหล่านั้นประกาศแก่อาพวกยักษ์ว่า อาพวกะ ลากของท่าน พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในที่อยู่ของท่าน ขอท่านผู้มีอายุ จงเข้าไปนั่งใกล้พระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด. พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ในที่อยู่อย่างนี้ มิใช่ประทับอยู่ที่โคนต้นไทร ซึ่งเป็นสถานที่อยู่ของอาพวกยักษ์. เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับในที่อยู่ของอาพวกยักษ์ ณ เมืองอาพวิ.

ครั้งนั้นแล อาพวกยักษ์ ฯลฯ ได้กล่าวคำนั้นว่า ท่านจงออกไปสมณะ. ถามว่า ก็เพราะเหตุไร อาพวกยักษ์นี้ จึงได้กล่าวคำนั้น. ตอบว่า เพราะประสงค์จะให้สมณะโกรธ. ในข้อนั้น ฟังทราบความสัมพันธ์ จำเดิมแต่ต้นไปอย่างนี้ ก็เพราะคนไม่มีศรัทธา จะพูดเรื่องศรัทธา พูดยาก. เหมือนคนทุศีลเป็นต้น จะพูดเรื่องศีลเป็นต้น พูดยาก ฉะนั้น อาพวกยักษ์นี้ ฟังการสรรเสริญพระผู้มีพระภาคเจ้าจากสำนักของยักษ์เหล่านั้นแล้ว เป็นผู้มิอาจตั้งตะถุตะถุอยู่เพราะโกรธภายใน เหมือนก้อนเกลือที่ใส่ในไฟ จึงพูดว่า ใครเล่าเป็นพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ซึ่งเข้าไปยังที่อยู่ของเรา. ยักษ์เหล่านั้น

กล่าวว่า ท่านผู้มีอายุไม่รู้จักพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นศาสดาของเรา เมื่อกล่าวโดยนัยเป็นต้นว่า ผู้อยู่ในภพดุสิตตรวจดูมหาวិโลก ๕ ครั้ง จนถึงยังธรรมจักรให้เป็นไป กล่าวถึงบุรพนิมิต ๓๒ ประการในปฏิสนธิเป็นต้นแล้ว จึงกล่าวว่า ผู้มีอายุ ท่านไม่ได้เห็นอัสจรรย์ แม่เหล่านี้. อาพวกยักษ์นั้น แม่เห็นแล้ว ก็พูดว่า ไม่เห็น ด้วยอำนาจความโกรธ. ยักษ์ทั้งหลายกล่าวว่า อาพวกะผู้มีอายุ ท่านพึงเห็น หรือไม่เห็นก็ตาม ประโยชน์อะไรด้วยท่านจะเห็น หรือไม่เห็น ท่านจักทำอะไรพระศาสดาของเราได้ ท่านเปรียบพระศาสดานั้น ปรากฏเหมือนลูกโคเกิดในวันนั้น ในที่ใกล้โคใหญ่ที่ทรงกำลัง เหมือนลูกข้างรุ่น ในที่ใกล้ข้างซบมัน โดยส่วนสาม เหมือนสุนัขจิ้งจอกแก่ ในที่ใกล้พญาเนื้อ มีคองามด้วยขนห้อยมีแสงพราวแพรว เหมือนลูกกาปีกขาด ในที่ใกล้พญาครุฑมีร่างใหญ่ ๑๕๐ โยชน์ ท่านจงไป จงทำกิจซึ่งท่านควรทำเถิด. เมื่อพวกยักษ์กล่าวอย่างนี้ อาพวกยักษ์โกรธ ลูกขึ้นกระที่บเท้าซ้าย บนแผ่นดินโมคิลา กล่าวว่า วันนี้ พวกเจ้าจะให้เห็นกัน พระศาสดาของพวกเรา มีอานุภาพมาก หรือว่า เรามีอานุภาพมากดังนี้ แล้วยกเท้าขวา เขยิบยอดภูเขาไกรลาส ประมาณ ๖๐ โยชน์. เพราะฉะนั้น ก้อนเหล็กกระจายออกสะเก็ดกระเด็นเหมือนทูปด้วยก้อนเหล็ก เขยิบบนภูเขานั้น ประกาศว่าเราเป็นอาพวกยักษ์. เสียงกระจายไปทั่วชมพูทวีป.

ได้ยินว่า คนในชมพูทวีป ได้ยินเสียง ๔ อย่างทั่วกันคือ เสนาบดี ยักษ์ ชื่อปุลณณะชนะการพันนของพระเจ้าธัญชัยโกรัพยะ ประมมือประกาศว่าเราชนะแล้ว. ท้าวสักกะ ผู้เป็นจอมเทพ เมื่อศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า กัสสปะ เสื่อมลง จึงให้วิศวกรรมเทพบุตรเป็นสุนัข ประกาศว่า เราจักกัดภิกษุชั่ว ภิกษุณีชั่ว อุบาสก อุบาสิกา และอธรรมวาทีบุคคลทั้งปวง. เมื่อพระนครถูกพระราชอา ๗ พระองค์ เข้าไปปิดแล้ว เพราะมีนางปภาวดีเป็น

เหตุ ในกุสชาดก พระมหาบุรุษ ยกนางปภาวดีขึ้นคอข้างกับตน ออกไปจาก พระนครประกาศว่า เราเป็นสีหัตสกรอุสมหาราช. อาพวกยักษ์ ยืนบนยอดเขา ไกรลาส. ความจริง ในคราวนั้นอาพวกยักษ์ได้เป็นเชนกันบุคคลอื่นประกาศที่ ประตู่ในสกลชมพูทวีป. อนึ่ง ป่าหิมพานต์กว้างสามพันโยชน์ ห้วนไหวแล้ว ด้วยอานุภาพของยักษ์.

ยักษ์นั้น บันดาลให้ลมบ้าหมู เกิดขึ้นด้วยคิดว่า เราจักให้สมณะหนีไป ด้วยลมบ้าหมูนั้นแล. ลมเหล่านั้นต่างด้วยลมตะวันออกเป็นต้น เกิดขึ้นแล้ว ทำลายยอดภูเขาได้ประมาณถึงโยชน์ หนึ่งโยชน์ สองโยชน์ สามโยชน์ ถอนก่อดันไม้ในป่าเป็นต้น ทั้งรากพัดไปยังอาพวินคร ทำลายโรงช้างเก่าให้เป็นผุยผง. กระเบื้องมุงหมุนลอยไปในอากาศ. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงอธิบายว่า อันตรายจงอย่ามีแก่ใคร ๆ เลย. ลมเหล่านั้นถึงพระทศพล ไม่อาจแล้วเพื่อจะให้ แม้แต่เพียงชายจิวรไหวได้ แต่นั้น บันดาลให้ฝนใหญ่ตก ด้วยคิดว่า เราจะให้น้ำท่วมสมณะตาย. เมฆตั้งขึ้นเบื้องบนยังฝนให้ตก ฝนร่อยห้า พันห้า เป็นต้นด้วยอานุภาพของยักษ์นั้น. แผ่นดิน เป็นช่องด้วยกำลังสายฝน. ห้วงน้ำใหญ่หลากมาบนต้นไม้ในป่าเป็นต้น ไม่อาจเพื่อจะให้แม้เพียงหยาดน้ำเปือกที่จิวรพระทศพลได้ แต่นั้น บันดาลให้ฝนแผ่นหินตก ยอดภูเขาใหญ่ ๆ มีควันลูกโพลงลอยมาทางอากาศถึงพระทศพล กลายเป็นกลุ่มดอกไม้ทิพย์. แต่นั้น บันดาลให้ฝนเครื่องประหารตก. ศัสตรามีดาบ หอก ลูกธนูเป็นต้น ที่มีคมข้างเดียว มีคมสองข้างมีควันลูกโพลงลอยมาทางอากาศถึงพระทศพล กลายเป็นดอกไม้ทิพย์. แต่นั้น บันดาลให้ฝนถ่านเพลิงตก. ถ่านเพลิงมีสีคล้ายดอกทองกวาว ลอยมาทางอากาศกระจายเป็นดอกไม้ทิพย์ใกล้พระบาทพระทศพล. แต่นั้น บันดาลให้ฝนถ้ำรังตก. ถ้ำรังร้อนจัดลอยมาทางอากาศตกลงเป็นผงจันทน์ใกล้พระบาทพระทศพล. แต่นั้น บันดาลให้ฝนทรายตก. ทรายละเอียดมาก

มีวันลูกโพลงลอยมาทางอากาศ ตกลงเป็นดอกไม้ทิพย์ใกล้พระบาทพระทศพล. แต่บัดนั้น บันดาลให้ฝนเปือกตมตก, ฝนเปือกตมนี้ มีวันลูกโพลงลอยมาทางอากาศตกลงเป็นของหอมทิพย์ใกล้พระบาทพระทศพล. แต่บัดนั้น บันดาลให้ความมีดตั้งขึ้นด้วยคิดว่า เราจักให้สมณะ กลัวแล้วหนีไป. ความมีดนั้น เช่นกับความมีดประกอบด้วยองค์สี่ถึงพระทศพลก็หายไป เหมือนลูกแสงสว่างดวงอาทิตย์กำจัดขณะนั้น.

ยักษ์ เมื่อไม่สามารถให้พระผู้มีพระภาคเจ้าหนีได้ด้วยลมบ้าหมู ฝนใหญ่ ฝนแผ่นดิน ฝนเครื่องประหาร ฝนถ่านเพลิง ฝนถ้ำร้าง ฝนทราย ฝนเปือกตม และด้วยความมีด รวม ๘ อย่างเหล่านี้ เข้าไปหาพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยตนเอง ด้วยเสนามือองค์สี่ เกือบยกถันด้วยพวกผีมีรูปหลายอย่าง เพื่อประหารมีอย่างต่าง ๆ กัน. พวกผีเหล่านั้น ทำอาการแปลกประหลาดหลายประการแล้วกล่าวว่า พวกเจ้าจงรับ จงฆ่าเสียเถิด ประหนึ่งว่า ต่างพากันมาอยู่เบื้องบนพระผู้มีพระภาคเจ้า. แต่ก็ไม่สามารถเข้าไปติดพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ เหมือนแมลงวันเกาะแท่งโลหะที่กำลังเป่าขณะนั้น. แม้เมื่อเป็นอย่างนี้ มารกลับแล้วในเวลาเวลาที่โพธิมณฑลเท่านั้น ฉันทใด พวกผีไม่กล้าฉันทนั้น ได้กระทำความยุ่งเหยิงอยู่ประมาณครึ่งคืน. อาพวกยักษ์ เมื่อไม่อาจให้พระผู้มีพระภาคเจ้าหวั่นไหวได้ แม้ด้วยการแสดงสิ่งที่น่ากลัวหลายประการประมาณครึ่งคืน ด้วยอาการอย่างนี้แล้วจึงคิดว่า ถ้ากระไร เราพึงปล่อยทุสสาวุธ อัน ใคร ๆ ทำให้แพ้ไม่ได้ดังนี้.

นัยว่าอาวุธ ๔ อย่างคือ วัชรอาวุธ

ของท้าวสักกะ ๑ คทาอาวุธของท้าวเวสวัณ ๑

นัยนาอาวุธของพญายม ๑ ทุสสาวุธของอาพวก

ยักษ์ ๑ เป็นอาวุธประเสริฐในโลก.

ก็ถ้าทำวสัฏกะโกธร ฟิงประหารวชิราวุธบนยอดภูเขาสิเนรุ ฟิงแทงทะลุลงไปภายใต้ได้ตลอด ๑๖๘,๐๐๐ โยชน์. คทาวุธอันทำเวสวัณปล่องไปในเวลาโกธร ดีศิระของยักษ์หลายพันให้ตกลงแล้ว กลับนาตั้งอยู่ยังเงื้อมมืออีกด้วยเหตุเพียงพญายมโกธร มองดูด้วยนัยนาวุธ พวกกุมภันท์หลายพัน ล้มพินาศไป เหมือนหยู๊บบนกระเบื้องร้อน. ถ้าอาพวกยักษ์โกธร ฟิงปล่องทุสสาวุธไปในอากาศ ฝนไม่ตกตลอด ๑๒ ปี ถ้าปล่องไปในแผ่นดิน รุกขชาติมีต้นไม้และหญ้าทั้งหมดเป็นต้น เหี่ยวแห้งแล้ว จะไม่งอกขึ้นอีกในระหว่าง ๑๒ ปี. ถ้าปล่องไปในสมุทร น้ำจะแห้งหมด เหมือนหยาดน้ำบนกระเบื้องร้อน. ถ้าปล่องไปที่ภูเขาแม่เช่นสิเนรุ ภูเขาฟิงกระจายออกเป็นชิ้นใหญ่ชิ้นน้อย. อาพวกยักษ์นั้น ปล่องทุสสาวุธมีอนุภาพมากอย่างนี้ทำให้เป็นฝ้าคลุมจับไว้แล้ว. โดยมากเทวดาในหมื่นโลกธาตุ รีบประชุมกันว่า วันนี้พระผู้พระภาคเจ้า จักทรมาณอาพวกยักษ์ พวกเรา จักฟังธรรมในที่นั้น. เทวดาแม้ประสงค์จะชมุทธวิธี ประชุมกันแล้ว อากาศแม้ทั้งสิ้น ได้เต็มแล้วด้วยเทวดาอย่างนี้.

ครั้งนั้น อาพวกยักษ์ เทียวไปแล้ว จึงปล่องวัดถาวรไปเบื้องบนใกล้พระผู้มีพระภาคเจ้า. วัดถาวรนั้น ส่งเสียงนำกล้วมีควันลูกโพลงในอากาศเหมือนฟ้าแลบ ถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ตกลงใกล้พระบาทกลายเป็นท่อนฝ้าเซ็ดทำ เพื่อทำลายมานะของยักษ์. อาพวกยักษ์ เห็นดังนั้น เป็นผู้หมดอำนาจ หมดความจองหอง ลดมานะอันแข็งกระด้าง เปรียบเหมือนโคเขาขาดเหมือนงูถูกถอนเขี้ยว จึงคิดว่า ทุสสาวุธของเราไม่ครอบงำสมณะ เหตุอะไรหนอ เหตุนี้ สมณะประกอบด้วยเมตตาวิหารธรรม เอาเถิด เราเค้นสมณะนั้น จะพราดเสียดจากเมตตา ข้อนั้น ท่านกล่าวไว้ด้วยสัมพันธ์ดังนี้ว่า ครั้งนั้นแลอาพวกยักษ์ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ฯลฯ ท่านจงออกไปเถิด สมณะ

ในข้อนั้น มีอธิบายดังนี้ว่า เพราะท่านไม่ได้รับอนุญาตเรา เข้าไปยังที่อยู่ของเราแล้ว ยังนั่งในท่ามกลางเรือนสนมเหมือนเจ้าของเรือน ข้อนี้คือการบริโภคสิ่งที่เขาไม่ได้ และการคลุกคลีกับหญิง ไม่ควรแก่สมณะ ฉะนั้น ถ้าท่านตั้งอยู่ในสมณธรรม ขอท่านจงออกไปเถิดสมณะ. ส่วนอาจารย์บางคนกล่าวว่า อนึ่ง อาพวกยักษ์นี้แล กล่าวคำหยาบอื่นเหล่านั้นแล้ว จึงได้กล่าวคำนี้ดังนี้.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงรู้ว่า เพราะอาพวกยักษ์ เป็นผู้กระด้าง ใครไม่อาจแนะนำด้วยความกระด้างตอบได้ เพราะว่า เขาเมื่อใครทำความกระด้างตอบ ก็กลับเป็นผู้กระด้างขึ้นกว่า เหมือนคนราคน้ำดีที่จมูกของสุนัขดุร้าย สุนัขนั้น ฟังดุร้ายขึ้นโดยประมาณยิ่งฉะนั้น ส่วนอาพวกยักษ์ อาจแนะนำได้ด้วยควาอ่อนโยนดังนี้ ทรงรับคำเป็นที่รักของอาพวกยักษ์นั้น ด้วยพระคำรัสเป็นที่รักว่า ดิละ ผู้มีอายุ แล้วจึงเสด็จออกไป. เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็เสด็จออกไป ด้วยพระคำรัสว่า ดิละ ผู้มีอายุ.

แต่นั้น อาพวกยักษ์ เป็นผู้มึนจิตอ่อนด้วยคิดว่า สมณะนี้ หนอว่าง่ายพูดคำเดียว ก็ออกไป. เราพึงครอบงำสมณะผู้ย่อยสบาย ให้ออกไปซื้ออย่างนี้ โดยไม่ใช้เหตุด้วยการรบ ตลอดคืนดังนี้ จึงคิดอีกว่า เราไม่อาจรู้ได้แม้บัดนี้ สมณะออกไป เพราะเป็นผู้ว่าง่ายหรือ หรือว่า โกรธออกไป เอาเถิด เราจักทดลองดู. ลำดับนั้น จึงกล่าวว่า ท่านจงเข้าไปหาเถิด สมณะ. ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อตรัสคำเป็นที่รักแก่อาพวกยักษ์ ผู้มีจิตอ่อนด้วยเข้าใจว่าเป็นผู้ว่าง่ายอีก เพื่อทำการกำหนดจิต จึงตรัสว่า ดิละ ผู้มีอายุ ก็เสด็จเข้าไป. อาพวกยักษ์ทดลองความเป็นผู้ว่าง่ายนั้นแลบ่อยๆ จึงกล่าวครั้งที่สอง ครั้งที่สามว่า ท่านจงออกมา ท่านจงเข้าไปดังนี้. แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงทำตามนั้น. ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่พึงทำตามปกติ จิตของยักษ์กระด้างจะกลับ

กระด้างขึ้นกว่า ไม่พึงเป็นภาชนะแห่งธรรมกถา. เพราะฉะนั้น บุตรน้อยยอม
ปรารถนาสิ่งใด มารดาให้ หรือกระทำให้สิ่งนั้นแล้ว จึงปลอบบุตรน้อยผู้ร้องไห้
ให้ยินยอมได้ ชื่อฉันใด ยักษ์นั้น กล่าวสิ่งใด พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงทำ
สิ่งนั้น เพื่อปลอบให้ยักษ์ ผู้ร้องไห้อยู่ด้วยการร้องไห้ คือกิเลสยินยอมฉันนั้น.
อนึ่ง แม่นมให้สิ่งของอย่างใดอย่างหนึ่งกอดอุบถารก ผู้ไม่ดื่มมน้ำนั้นแล้ว
ให้ดื่มฉันใด พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ฉันนั้น โอบรัดไว้ด้วยสรรหาถ้อยคำที่
กล่าวแล้วแก่ยักษ์นั้น เพื่อให้ยักษ์ได้ดื่มน้ำนมคือโลกุตระธรรม จึงได้ทรง
กระทำแล้ว. อนึ่ง บุรุษประสงคืจะบรรจุของอร้อย ๔ อย่าง ให้เต็มในน้ำเต้า
ย่อมชำระภายในน้ำเต้านั้นให้สะอาดฉันใด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประสงคืจะ
บรรจุของอร้อย ๔ อย่าง คือ โลกุตระธรรมให้เต็มในจิตของยักษ์ฉันนั้น ได้ทรง
กระทำการออกและการเข้าจนถึงสามครั้ง ก็เพื่อให้มละคือความโกรธภายในของ
ยักษ์นั้นหมดจด.

ครั้งนั้น อาพวกยักษ์ให้เกิดจิตลามกขึ้นว่า สมณะนี้ว่าง่าย เราสั่งว่า
ท่านจงออก ก็ออก. สั่งว่าท่านจงเข้าก็เข้า ถ้ากระไร เราให้สมณะนี้ลำบาก
ตลอดคืนยังรุ่งอย่างนี้แล้ว พึงจับที่เท้าเหวี่ยงไปที่ฝั่งแม่น้ำคงคาค้างนี้ จึงกล่าว
ครั้งที่ ๔ ว่า ท่านจงออก สมณะ. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบข้อนั้นแล้ว
จึงตรัสว่า น ขวาหนุต. เมื่อยักษ์นั้น กล่าวอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงทราบว่า ยักษ์แสวงหากรรมกิจที่ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น จักสำคัญปัญหาที่ควร
ถาม ข้อนั้น จักเป็นมุขธรรมกถา จึงตรัสว่า น ขวาหนุต. ศัพท์ว่า น
ในบทนั้น ลงในอรรถว่า ปฏิเสธ. ศัพท์ว่า โข ลงในอรรถว่า อวธารณะ.
บทว่า อหิ คือแสดงตน. บทว่า ตั คือคำที่เป็นเหตุ เพราะเหตุนี้แล
พึงเห็นความในข้อนี้ อย่างนี้ว่า เพราะท่านคิดอย่างนี้ ฉะนั้น ผู้มีอายุ เรา
จักไม่ออกเด็ดขาด สิ่งใด ท่านควรทำ ท่านจงทำสิ่งนั้นเถิด.

แต่นั้น เพราะอาพวกยักษ์ ได้ถามปัญหาพวกดาบสและปริพาชก ผู้มี
ฤทธิ์มาสู่วิมานของตน ในเวลาไปโดยทางอากาศ แม้ในกาลก่อนด้วยการคิด
อย่างนี้ว่า วิมานทอง หรือวิมานเงิน หรือวิมานแก้วมณีอย่างใดอย่างหนึ่งมีอยู่
อย่างไรหนอ เอาเถิด พวกเราจะดูวิมานนั้น ดังนี้ เมื่อตอบไม่ได้ จึงเบียดเบียน
ด้วยทำจิตให้ฟุ้งซ่านเป็นต้น ฉะนั้นจึงสำคัญอยู่ว่า เราจักเบียดเบียนแม่พระผู้มี-
พระภาคเจ้าอย่างนั้น จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **ปัญหํ ตํ** ดังนี้.

ถามว่า ก็ปัญหา ยักษ์นั้น เรียนมาแต่ไหน. ตอบว่า ได้ยินว่า
มารดาบิดาของเขาเข้าไปหากัสสปะพระผู้มีพระภาคเจ้า เรียนได้ปัญหา ๘ ข้อ
พร้อมด้วยคำเฉลย. ท่านเหล่านั้น ให้อาพวกยักษ์เรียนไว้แล้วในเวลาหนุ่ม. เขา
ลืมคำเฉลยหมดโดยกาลล่วงไป. ต่อแต่นั้นคิดว่า แม้ปัญหาเหล่านี้ จงอย่า
พินาศเสียดังนี้ จึงให้เขียนลงบนแผ่นทองด้วยชาด เสร็จแล้ว ก็เก็บไว้ในวิมาน.
ปัญหาเหล่านั้น ล้วนเป็นปัญหาของพระพุทธเจ้า เป็นวิสัยของพระพุทธเจ้า
เท่านั้น. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงฟังปัญหานี้ เพราะอันตรายแห่งลาภที่สละ
เพื่อพระพุทธเจ้าทั้งหลายก็ดี อันตรายชีวิตก็ดี การกำจัดพระศัพัพัญญุตญาณและ
รัศมีวาหนะก็ดี ใคร ๆ ไม่อาจทำได้ ฉะนั้น เมื่อทรงแสดงพุทธานุภาพอันไม่
ทั่วไปนั้นในโลก จึงตรัสคำเป็นต้นว่า เราไม่เห็นใครเลยในโลกพร้อมทั้ง
เทวโลก.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงห้ามความคิดเบียดเบียนของอาพวกยักษ์นั้น
อย่างนี้แล้ว เมื่อให้เขาเกิดความอุตสาหะในการถามปัญหาจึงตรัสว่าเอาเถิด ท่าน
มีอายุ เชิญถามปัญหาตามที่ท่านจำนงเถิด. เนื้อความแห่งปัญหานี้ว่า ถ้า
ท่านจำนง เชิญท่านถามเถิด ในการตอบปัญหาไม่เป็นเรื่องหนักสำหรับเรา.
อนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงปวารณาพระศัพัพัญญูปวารณาไม่ทั่วไปกับพระ-
ปัจเจกพุทธเจ้า พระอัครสาวกและมหาสาวกว่า เชิญถามตามที่ท่านจำนงเถิด

เราจักตอบปัญหานั้นทั้งหมดแก่ท่าน เมื่อพระสัพพัญญูปวารณา อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงปวารณาแล้วอย่างนี้ ลำดับนั้น อาพวกยักษ์ กราบทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถา.

บทว่า **กิสุข วิตุตฺ** ความว่า อะไร เป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจในโลกนี้. บทว่า **วิตุตฺ** แปลว่า ทรัพย์. ก็ทรัพย์นั้น ย่อมกระทำความปลื้มใจกล่าวคือปีติ เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า ทรัพย์เครื่องปลื้มใจ. บทว่า **สุฉินฺณ** แปลว่า ทำไว้ดีแล้ว. บทว่า **สุข** ได้แก่ ความยินดีทางกายและทางจิต. บทว่า **อาวหาติ** ได้แก่ ย่อมนำมา คือย่อมมา คือย่อมให้ ได้แก่ เอ็บอิม. บทว่า **หเว** เป็นนิบาตลงในอรรถว่ามั่นคง. บทว่า **สาธุตฺร** ได้แก่ ดียิ่ง. พระบาลีว่า **สาธุตฺร** ดังนี้ก็มี. บทว่า **รธาน** ได้แก่ ธรรม. ด้วยประการไรคืออย่างไร. ชีวิตของผู้เป็นอยู่อย่างไร ชื่อว่า **กถชีวีชีวิต**. ก็เรียก สาธุนาสิก เพื่อสะดวกแก่การประพันธ์คาถา. อีกอย่างหนึ่ง พระบาลีว่า **กถชีวีชีวิต** ความว่า ความเป็นอยู่อย่างไรแห่งความเป็นอยู่ของบุคคลนั้น. อาพวกยักษ์ จึงทูลถามปัญหา ๔ ข้อเหล่านี้ ด้วยคาถานี้อย่างนี้ว่า อะไรเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจอันประเสริฐของตนในโลกนี้ อะไรที่บุคคลพระพุดิฉิแล้วนำความสุขมาให้ อะไรเป็นรสอันเลิศกว่ารสทั้งหลาย นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวชีวิตของผู้เป็นอยู่อย่างไรว่า ประเสริฐสุด.

ลำดับนั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า จะทรงวิสัชนาตามนัยที่พระกัสสป-ทศพลทรงวิสัชนาแก่เขา จึงตรัสคาถานี้ว่า **สทุธิธ วิตุตฺ** เป็นต้น. ฟังทราบคำว่า ทรัพย์เครื่องปลื้มใจในคาถานั้น ทรัพย์เครื่องปลื้มใจมีเงินทองเป็นต้น ย่อมนำมาซึ่งความสุขในการใช้สอย ย่อมป้องกันความทุกข์ที่เกิดจากความหิว กระจาย เป็นต้น ย่อมระงับความยากจน ย่อมเป็นเหตุให้ได้แก้วมุกดา เป็นต้น และย่อมนำมาซึ่งความสืบทอดแห่งโลกจันใด แม้ศรัทธา ทั้งที่เป็น โลภิยะและ

โลกุตระ ย่อมนำมาซึ่งวิบากสุข ทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตระตามที่เกิดขึ้น
ย่อมป้องกันทุกข์มีชาติและชราเป็นต้นของผู้ปฏิบัติตามที่ศรัทธา ย่อมระงับ
ความยากจนแห่งคุณ และเป็นเหตุให้ได้แก่มีสติสัมโพชฌงค์เป็นต้น ฉะนั้น
ศรัทธา ท่านกล่าวว่า เป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจ เพราะจัดว่า ย่อมนำมา ซึ่ง
ความสืบทอดแห่งโลกตามพระพุทธพจน์ว่า

ผู้มีศรัทธาถึงพร้อมด้วยศีล เอิบอím

ด้วยยศ และโภคะไปสู่ถิ่นใด ๆ เขาบูชา

ในถิ่นนั้น ๆ.

ก็เพราะทรัพย์เครื่องปลื้มใจคือศรัทธานี้ เป็นเครื่องติดตามไป ไม่ทั่วไปแก่คน
อื่น เป็นเหตุแห่งสมบัติทั้งปวง เป็นเค้ามูลแห่งทรัพย์เครื่องปลื้มใจ มีเงินและ
ทองเป็นต้นที่เป็นโลกิยะ. จริงอยู่ ผู้มีศรัทธา ทำบุญมีทานเป็นต้น ย่อมได้
ทรัพย์เครื่องปลื้มใจ. ส่วนผู้ไม่มีศรัทธา ก็มีจิตใจเพียงเพื่อสิ่งอันไม่เป็น
ประโยชน์เท่านั้น เพราะฉะนั้น ทรัพย์เครื่องปลื้มใจคือศรัทธา ท่านจึงกล่าวว่า
ประเสริฐ. บทว่า **ปฐิสสุต** คือแสดงข้อกำหนดอย่างอุกฤษฏ์. เพราะฉะนั้น
ทรัพย์เครื่องปลื้มใจคือศรัทธา แม้ของหญิงเป็นต้น ก็พึงทราบว่า ประเสริฐ
ไม่ใช่ของบุรุษฝ่ายเดียวเท่านั้น. บทว่า **ธมฺโม** คือกุศลธรรม ๑๐ หรือธรรม
มีทานและศีลเป็นต้น. บทว่า **สุจิณฺโณ** ได้แก่ กระทำดีแล้ว คือประพฤติ
ดีแล้ว. บทว่า **สุขมวหาติ** ความว่านำมาซึ่งความสุขของมนุษย์เช่นความสุข
ของโสดมเสรษฐีบุตร และพระรัฐบาลเป็นต้น ซึ่งความสุขทิพย์ เช่นความสุข
ของท้าวสักกะเป็นต้น และนิพพานสุข เช่นความสุขของพระมหาปทุมเป็นต้น
ในปริโยสาน. สัจจะศัพท์นี้ ในบทว่า **สจฺจ** ย่อมปรากฏในหลายอรรถกล่าว
คือ ปรากฏในวาจาสัจจะ ในบทเป็นต้นว่า พึงกล่าวคำสัจ ไม่พึงโกธรงค์นี้.

ปรากฏในวิริตีสัจจะ ในบทเป็นต้นว่า สมณพราหมณ์ ตั้งอยู่ในความสังคังนี้.
ปรากฏในทิกฐีสัจจะ ในบทเป็นต้นว่า เพราะเหตุไร คนทั้งหลาย จึงกล่าว
สังจะต่างๆ กัน ผู้ตั้งอยู่ในความดี ย่อมขัดแย้งกันคังนี้. ปรากฏในพราหมณสังจะ
ในบทว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย พราหมณสังจะมี ๔ อย่างนี้. ปรากฏในปรมัตต
สังจะ ในบทเป็นต้นว่า ก็สังจะมีอย่างเดียวกัน ไม่มีที่ ๒ คังนี้. ปรากฏในอริยสังจะ
ในบทเป็นต้นว่า สังจะ ๔ มีกุตลเท่าไร. แต่ในที่นี้ ท่านประสงค์เอาวาจาสังจะ
ทำปรมัตตสังจะให้เป็นนิพพาน และทำวิริตีสัจจะให้เป็นภายใน. สมณพราหมณ์
ย่อมยังน้ำเป็นต้น ให้เป็นไปในอำนาจด้วยอานุภาพแห่งสังจะใด ย่อมข้ามฝั่ง
แห่งชาติชราและมรณะได้. เหมือนสังจะ (นั้น) ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า

เขากันน้ำด้วยคำสัง บัณทิต ย่อม

กำจัดแม่มพิษได้ด้วยสังจะ ฝนฟ้าคะนองตก
ลงด้วยสังจะ สมณพราหมณ์ ผู้ตั้งอยู่ใน
สังจะย่อมปรารถนาความสงบ รสอย่างใด
อย่างหนึ่งเหล่านี้ มีอยู่ในแผ่นดิน สังจะดี
กว่ารสเหล่านั้น สมณพราหมณ์ ผู้ตั้งอยู่ใน
สังจะ ย่อมข้ามฝั่งแห่งชาติชราและมรณะ
ได้.

บทว่า สาธุตรี ความว่า ดีกว่า ไพเราะกว่า ประณีตกว่า. บทว่า
รสานัน ความว่า รสเหล่านี้ใด มีลักษณะชิมทราบโดยนัยเป็นต้นว่า รสที่
เกิดจากราก รสที่เกิดจากต้น. ธรรมมีการอยู่ด้วยกำจัดกิเลส เว้นโทษและ
พยัญชนะที่เหลือเป็นต้น เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ท่านเรียกว่า ธรรมรส
โดยนัยเป็นต้นว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตรสผลไม้ทั้งปวง พระโคดม

ผู้เจริญ มีรูปไม่เป็นรส ลูกก่อนพราหมณ์ รสแห่งรูป รสแห่งเสียงเหล่าใดแล ไม่เป็นอาบัติในเพราะรสแห่งรส. ธรรมวินัยนี้ มีรสอย่างเดียวกัน มีวิมุตติ เป็นรส. พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้มีส่วนแห่งอรรถรส แห่งธรรมรส. แห่งรส เหล่านั้น. คำสัจนั้นแลดีกว่า คือความสัจเท่านั้น ดีกว่า. หรือว่า บทว่า **สาธุตรี** แปลว่า ประเสริฐกว่า ยิ่งกว่า. จริงอยู่ รสแห่งรากเป็นต้น ย่อม ยั่งร่างกายให้เติบโต. ชื่อว่า นำมาซึ่งความสุขอันประกอบด้วยสังกิเลส รส แห่งสัจจะคือรสแห่งวิริตีสัจจะและวาจาสัจจะ ย่อมเพิ่มพูนจิตด้วยสมณะและ วิปัสณาเป็นต้น ชื่อว่า นำมาซึ่งความสุขอันไม่ประกอบด้วยสังกิเลส. วิมุตติรส ชื่อว่า ดี เพราะมีรสคือปรมัตตสัจจะอบรมแล้ว. อรรถรสและธรรมรสก็ เหมือนกัน. เพราะอาศัยอรรถและธรรมที่เป็นอุบายบรรลुวิมุตติรสนั้น ย่อม เป็นไป.

ก็ในบทว่า **ปญญาชีวี** นี้ พึงทราบความอย่างนี้ว่า ในบรรดาผู้มี จักขุบอดข้างเดียวและมีจักขุสองข้าง บุคคลผู้มีจักขุสองข้างนี้นั้น ที่เป็นภคหัตถ์บำเพ็ญข้อปฏิบัติของภคหัตถ์มีการขยันทำการทำงานถึงสรณะแจก- ทานสมาทานศีล และรักษาอุโบสถเป็นต้น หรือเป็นบรรพชิตบำเพ็ญข้อปฏิบัติ ของบรรพชิตกล่าวคือ ศีลที่ไม่ให้เดือดร้อน ต่างด้วยจิตตวิสุทธิที่ยิ่งกว่านั้น เป็นต้น ด้วยปัญญาเป็นอยู่ ท่านกล่าวชีวิตของผู้เป็นอยู่ด้วยปัญญานั้น คือ ท่านกล่าวชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญานั้นว่า ประเสริฐที่สุด.

ยักษ์ได้ฟังปัญหาทั้ง ๔ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงวิสัชนาอย่างนี้แล้ว ก็พอใจ เมื่อจะถามปัญหาที่ยังเหลืออีก ๔ ข้อ จึงกล่าวคาถาว่า **กถัสสุ ตรติ โธมฺ** ดังนี้ (คนจะข้ามโอฆะได้อย่างไร) เป็นต้น. คำคัมภีร์นั้น พระผู้มีพระ- ภาคเจ้า เมื่อจะทรงวิสัชนาโดยนัยก่อนจึงตรัสคาถาว่า **สทฺธาย ตรติ** เป็นต้น

(คนจะข้ามโอฆะได้ด้วยศรัทธา). ในข้อนั้นผู้ใดข้ามโอฆะ ๔ อย่างได้ ผู้นั้นย่อมข้ามห้วงสงสารก็ได้ ล่วงพ้นวัฏทุกข์ก็ได้ ย่อมหมดจดจากมลทินคือกิเลสก็ได้ก็จริง แต่เมื่อเป็นเช่นนั้น ผู้ไม่มีศรัทธา เมื่อไม่เชื่อก็เล่นไปสู่วิถีข้ามโอฆะไม่ได้ ผู้ประมาทแล้วด้วยการปล่อยใจไปในกามคุณ ๕ ก็ข้ามห้วงสงสารไม่ได้ เพราะติดอยู่ในกามคุณนั้น. ผู้เกียจคร้านคลุกเคล้าด้วยอกุศลธรรม ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ผู้ไม่มีปัญญา ไม่รู้ทางบริสุทธิติ ย่อมไม่บริสุทธิติ เพราะฉะนั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรงแสดงข้อความที่เป็นปฏิปักษ์นั้น จึงตรัสคานานี้. ก็เมื่อตรัสคานานี้อย่างนี้แล้ว เพราะสัทธินทรีย์เป็นปทัชฐานแห่งโศคาปัตติยังคะ ฉะนั้น จึงทรงประกาศโศคาปัตติมรรคอันเป็นเครื่องข้ามโอฆะคือทิวฏฐิ และโศคาบัน ด้วยบทที่ว่า สทุชชาย ตรติ โอฆัม (คนข้ามโอฆะได้ด้วยศรัทธา). ก็เพราะพระโศคาบันประกอบด้วยความไม่ประมาท กล่าวคือการกระทำที่ติดต่อกัน ด้วยการเจริญกุศลธรรม บำเพ็ญมรรคที่ ๒ เว้นมรรคที่จะมาสู่โลกนี้เพียงครั้งเดียว ย่อมข้ามห้วงสงสารอันเป็นที่ตั้งแห่งภโวฆะที่เหลือยังข้ามไม่ได้ด้วยโศคาปัตติมรรค ฉะนั้น จึงทรงประกาศสกทาคามิมรรคอันเป็นเครื่องข้ามภโวฆะและพระสกทาคามี ด้วยบทที่ว่า อปุปมาเทน อณฺณว (บุคคลย่อมข้ามอรรณพได้ด้วยความไม่ประมาท ดังนี้. และเพราะพระสกทาคามีบำเพ็ญมรรคที่ ๓ ด้วยความเพียร ย่อมล่องแกมทุกข์อันเป็นที่ตั้งแห่งกาโมฆะและกำหนดว่าเป็นกาโมฆะที่ไม่ล่องแล้ว ด้วยสกทาคามิมรรค ฉะนั้น จึงทรงประกาศอนาคามิมรรคอันเป็นเครื่องข้ามกาโมฆะและพระอนาคามีด้วยบทที่ว่า วิริเยน ทุกฺขมจฺเจติ (บุคคลย่อมล่องแกมความทุกข์ได้ด้วยความเพียรดังนี้). แต่เพราะพระอนาคามีบำเพ็ญปัญญาแห่งมรรคที่ ๔ อันบริสุทธิติโดยส่วนเดียว ด้วยปัญญาอันบริสุทธิติ ปราศจากเปือกตมคือกาม ละมลทินอย่างยิ่ง กล่าวคืออวิชาที่ยังละไม่ได้ด้วยอนาคามิมรรค ฉะนั้น จึงทรงประกาศอรหัตมรรค และความ

เป็นพระอรหันต์ อันเป็นเครื่องข้ามอวิชชา ด้วยบทที่ว่า **ปลุณาย ปริสุขมฺติ** (บุคคลย่อมบริสุทธิ์ด้วยปัญญา) ดังนี้. ก็แลในที่สุดแห่งคาถาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสด้วยธรรมมีพระอรหัตเป็นยอดนี้ ยักษ์ตั้งอยู่ในโศคาปัตติผล.

บัดนี้ ยักษ์ถือเอาบทว่า ปัญญา ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในบทนี้ว่า **ปลุณาย ปริสุขมฺติ** นั้น เมื่อจะถามปัญหาที่เจือด้วยโลกุตระด้วยปฏิภาณของตน จึงทูลถามคาถา ๖ บทนี้ว่า **กถิสฺส ลภเต ปลุณํ** (บุคคลย่อมได้ปัญญาอย่างไรเล่า) เป็นต้น. ในบทเหล่านั้น บทว่า **กถิสฺส** เป็นคำถามที่ไม่ยุติในที่ทั้งปวง. จริงอยู่ ยักษ์นี้รู้ธรรมมีปัญญาเป็นต้นแล้ว จึงถามยุดิแห่งธรรมนั้นว่า บุคคลย่อมได้ปัญญาอย่างไร คือด้วยยุดิอะไร ด้วยเหตุไร.

ในทर्พย์เป็นต้น ก็มีนัยนี้แล. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงแสดงการได้ปัญญาด้วยเหตุ ๔ อย่างแก่ยักษ์นั้น จึงตรัสคำว่า **สทฺทหาโน** เป็นต้น. พึงทราบเนื้อความแห่งธรรมนั้น (ดังต่อไปนี้) พระอรหันต์ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระสาวกของพระพุทธเจ้าถึงนิพพานด้วยธรรมอันต่างด้วยกายสุจริตเป็นต้นในเบื้องต้น และต่างด้วยโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการในเบื้องปลายอันใด บุคคลเชื่อธรรมของพระอรหันต์นั้น จึงได้ปัญญาทั้งที่เป็นโลกียะและโลกุตระเพื่อบรรลुพระนิพพาน. ก็แลการได้นั้น ย่อมไม่ได้ด้วยธรรมเพียงศรัทธาเท่านั้น. ก็เพราะบุคคลเกิดศรัทธาแล้วก็เข้าไปหา เมื่อเข้าไปหา ก็เข้าไปนั่งใกล้ เมื่อเข้าไปนั่งใกล้ ย่อมเงี้ยว เงี้ยวแล้ว ย่อมฟังธรรม ฉะนั้น จำเดิมแต่เข้าไปหา จนถึงการฟังธรรม ฟังด้วยดีย่อมได้ (ปัญญา). ท่านกล่าวไว้อย่างไร. ท่านกล่าวไว้ว่า แม้เขาเชื่อธรรมนั้นแล้ว เข้าไปหา อาจารย์อุปัชฌาย์ตามกาลเวลา เข้าไปนั่งใกล้ไว้ด้วยการกระทำวัตรปฏิบัติ เมื่อใดมีจิตใจยินดีในการเข้าไปนั่งใกล้ ย่อมเป็นผู้ใคร่จะกล่าวอะไร ๆ เมื่อนั้นเขาเงี้ยวฟังเพราะความเป็นผู้ใคร่ฟังย่อมได้ (ปัญญา). ก็แล แม้เมื่อเขาตั้งใจ

ฟังอย่างนี้ ไม่ประมาทโดยไม่อยู่ปราศจากสติ เป็นผู้พิจารณาด้วยความเป็นผู้รู้ คำสุภาษิตและทพภาษิตก็ย่อมได้(ปัญญา) เหมือนกัน. ไม่ใช่คนนอกนี้. เพราะเหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า เป็นผู้ไม่ประมาท เป็นผู้พิจารณา ดังนี้. เพราะเขาปฏิบัติตามข้อปฏิบัติอันเป็นไปเพื่อได้ปัญญาด้วยศรัทธา ฟังอุบายเป็นเครื่องเข้าถึงปัญญาด้วยการตั้งใจฟัง คือด้วยความเคารพ ไม่หลงลืมข้อที่รับไว้ แล้วด้วยความไม่ประมาท ถือเอาไม่ยั้งไม่หย่อนและความไม่ผิตทำให้พิสดาร ด้วยความเป็นผู้พิจารณา หรือเป็นผู้เงี่ยหูลงด้วยความตั้งใจฟังแล้ว ฟังธรรมอันเป็นเหตุได้ปัญญา ครั้นฟังด้วยความไม่ประมาทแล้วทรงจำธรรม ใคร่ครวญ เนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้แล้วด้วยความพิจารณา ทำปรมัตถสัจจะให้แจ้ง โดยลำดับ เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าถูกถามว่า **กถัสสุ ลภเต ปญญํ** (บุคคลจะได้ปัญญาอย่างไรเล่า) เมื่อจะทรงแสดงเหตุ ๔ อย่างนี้แก่อาฬวกยักษ์ นั้น จึงตรัสคานานี้ว่า **สพฺพทาโน** ฯลฯ **วิจฺขุโณ** ดังนี้. บัดนี้ เมื่อจะทรงวิชันนาปัญหา ๓ ข้ออื่นจากนั้น จึงตรัส คานานี้ว่า **ปฏฺฐุปการี** เป็นต้น. ในคานานั้น บุคคลใดไม่ทำทศะและกาละ เป็นต้นให้เสียหาย ทำการงานให้เหมาะสมคือให้เป็นอุบายที่จะได้ทรัพย์อันเป็นโลกิยะหรือโลกุตระ เหตุ นั้น บุคคลนั้นจึงชื่อว่า ปฏฺฐุปการี (ผู้ทำการงานให้เหมาะสม). บทว่า **ธูรวา** คือไม่ทอดธุระด้วยอำนาจความเพียรทางใจ. บทว่า **อฏฺฐาตา** ความว่า ประกอบด้วยความขยันด้วยอำนาจความเพียรทางกาย มีความบากบั่นไม่ย่อหย่อนโดยนัยเป็นต้นว่า ก็ผู้ใดไม่สำคัญความเย็นและความร้อนให้ยิ่งไปกว่าหญ้า. บทว่า **วิทุเท** ฌนฺ ความว่า บุคคลย่อมได้โลกิยทรัพย์เหมือนลูกน้องของจุลลกเศรษฐีได้ทรัพย์ ๔ แสนโดยไม่ช้า ด้วยหนูตัวเดียว และได้โลกุตระทรัพย์ เหมือนพระมหาตีสสระผู้เฒ่า. เขาคิดว่า เราจักอยู่ด้วยอิริยาบถ ๓ อย่างเท่านั้น ดังนี้แล้วทำวัตรปฏิบัติ ในเวลาว่างนอนก็เอาใบไม้หุบน้ำวางไว้บน

ศีระะ ลงน้ำประมาณคอป้องกันความง่วงนอน บรรลุพระอรหัตโดยพรรษา ๑๐. บทว่า **สจฺเจน** ความว่า บุคคลย่อมได้รับชื่อเสียงอย่างนี้ว่า เป็นผู้กล่าวคำสัตย์ กล่าวคำจริงด้วยจิตจะบัง ว่าพระพุทฺธเจ้า พระปัจเจกพุทฺธเจ้า พระอริยสาวกด้วยปรมัตตสัจจะบัง. บทว่า **ททฺ** ความว่า ผู้ให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เขาต้องการปรารถนา ย่อมผูก ย่อมเพิ่มพูน ย่อมกระทำไมตรีได้. หรือว่า ผู้ให้ของไม่ดี ก็ย่อมได้ของไม่ดี. หรือว่า สังคหวัตถุ ๔ พึงทราบว่ ท่านก็จัดเอาท่านเป็นหัวหน้า. ท่านกล่าวไว้ว่า บุคคลย่อมทำไมตรีด้วยสังคหวัตถุ ๔ นั้น.

ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงวิสังขนาปัญหา ๔ ข้อ โดยนัยที่เจือโลกิยะและโลกุตรระปะปนกันทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิตอย่างนี้แล้ว บัดนี้ จะทรงวิสังขนาปัญหาที่ ๕ นี้ ว่า **ถลฺ เปจฺจ น โสจติ** (บุคคลตายไปแล้วจะไม่เสรำาโสภกอย่างไร) ด้วยอำนาจคฤหัสถ์ จึงตรัสคำเป็นต้นว่า **ยสุเสเต** ดังนี้.

พึงทราบเนื้อความแห่งข้อนั้น (ดังนี้) คฤหัสถ์ผู้บริโภคกามมีศรัทธา เพราะประกอบด้วยศรัทธาที่ก่อให้เกิดกัลยาณธรรมทั้งปวง ที่ตรัสไว้ในบทนี้ว่า **สทฺทหาโน อรหตฺ** (เชอธรรมของอรหันต์) เป็นผู้แสวงหาการครองเรือนหรือกามคุณทั้ง ๕ ในคำนี้ว่า **สทฺทสุตฺต ฆรเมลิโน** (ผู้ครองเรือน) มีธรรม ๔ อย่างนี้ คือสัจจะอย่างที่ตรัสไว้แล้วในบทนี้ว่า **สจฺเจน กิตฺติ ปปโปติ** (บุคคลย่อมได้รับชื่อเสียงด้วยคำสัตย์) ธรรมดังที่ตรัสไว้แล้วด้วยชื่อแห่งปัญญาที่ได้ด้วยการตั้งใจฟังในบทนี้ว่า **สุตฺตสุตฺตํ ลภเต ปญฺญํ** (ผู้ตั้งใจฟังย่อมได้ซึ่งปัญญา) ธิติที่ตรัสไว้แล้วด้วยชื่อว่าธุระและด้วยชื่อว่าขັນ ในบทนี้ว่า **ธุรวา อฏฺฐาตา** (มีธุระ ขัน) และจาจะอย่างที่ตรัสไว้แล้วในบทนี้ว่า **ททฺ มิตุทานิ คนฺนุติ** (ผู้ให้ยอมผูกไมตรีไว้ได้. บทว่า **ส เว ปจฺจ น โสจติ** ความว่า เขาละไปสู่โลกนี้และโลกอื่น ย่อมไม่เสรำาโสภก.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงวิชันนาปัญหาที่ ๕ อย่างนี้แล้ว จะเตือน
ยักษ์นั้น จึงตรัสคำเป็นต้นว่า **อิงฺฆ อญฺเฌปี** (เจิญถาม) ธรรมแม้อย่างอื่น.
ในบทเหล่านั้น บทว่า **อิงฺฆ** เป็นนิบาตในอรรถแห่งคำเตือน. บทว่า **อญฺเฌปี**
ความว่า จงถามธรรมแม้อย่างอื่นกะสมณพราหมณ์เป็นอันมาก. หรือว่า จง
ถามสมณพราหมณ์เป็นอันมาก ที่ปฏิญาณตนว่าเป็นสัตัพัญญู มีปุณณกัตถปเป็น
ต้น แม้เหล่าอื่น. หรือว่า หากจะมีเหตุที่ได้รับชื่อเสียงยิ่งไปกว่าสัจจะอย่าง
ที่เรากล่าวไว้แล้วในบทนี้ว่า **สจฺเจน กิตฺติ ปปฺโปติ** (บุคคลย่อมได้รับชื่อ
เสียงด้วยคำสัตย์). หรือว่ายังมีเหตุได้โลกียปัญญาและโลกุตระปัญญายิ่งกว่าพระ
ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ด้วยอ้างถึงปัญญา ว่า **สุสุสุสา** ในบทว่า **สุสุสุสุ**
ลภเต ปญฺญ (ผู้ตั้งใจฟังย่อมได้ปัญญา). หรือว่า เหตุเป็นเครื่องผูกไมตรี
ยิ่งกว่าจากะ อย่างที่ตรัสไว้แล้วในบทนี้ว่า **ทํ มิตฺตานิ คนฺถติ** (ผู้ให้ยอม
ผูกไมตรีไว้ได้). หรือว่าเหตุที่เป็นเครื่องได้โลกียะทรัพย์และโลกุตระทรัพย์ยิ่ง
กว่าขันติกกล่าวคือความเพียรที่ถึงความพากเพียรโดยอรรถว่านำของหนักหน่วงไป
ตามที่ทรงอาศัยอำนาจแห่งเหตุ นั้น ๆ ตรัสไว้ด้วยชื่อว่า **ฐุระ** และด้วยความขยัน
ในบทนี้ว่า **ฐุรวา อญฺจาทา**. หรือว่า เหตุที่ไม่เสร้างาโลก เพราะละจากโลก
นี้ไปสู่โลกอื่นยิ่งกว่าธรรม อย่างนี้ ที่ตรัสไว้อย่างนี้ว่า **สจฺจํ ฆมฺโม ธิติ**
จาโค นี้เป็นพรรณนาความพร้อมกับการเชอความโดยย่อในบทนี้ว่า **อิห**
วิหฺขติ ดังนี้ (มีอยู่ในโลกนี้) แต่พึงแยกบทหนึ่ง ๆ โดยนัยที่ยกอรรถ ยก
บทและพรรณนาบทแล้วทราบการพรรณนาอรรถโดยพิสดาร.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ยักษ์จะพึงถามสมณพราหมณ์
อื่นด้วยความสงสัยใครเพราะเป็นผู้ละความสงสัยนั้นแล้ว จึงกล่าวว่า บัดนี้
ข้าพระองค์จะพึงถามสมณพราหมณ์เป็นอันมากอย่างไรเล่า ดังนี้ เมื่อจะให้คน

ที่ยังไม่รู้เหตุที่ไม่ถามให้รู้ จึงกล่าวว่า โยหิ อชฺช ปชานามิ โย อตุโธ
สมุปรายิโก ดังนี้ (วันนี้เราได้รู้แล้วว่า ประโยชน์ใดมีอยู่ในสัมปรายภพ).

ในบทเหล่านั้น บทว่า อชฺช อธิบายว่า กำหนดเวลาที่มีในวันนี้เป็น
ต้น. บทว่า ปชานามิ คือรู้โดยประการตามที่ตรัสแล้ว. บทว่า โย อตุโธ
ความว่า ทรงแสดงข้อปฏิบัติในปัจจุบันที่ตรัสไว้แล้วโดยนัยว่า สุตฺตฺตฺ สภเต
ปญฺญํ (ผู้ตั้งใจฟังย่อมได้ปัญญา) ด้วยคำมีประมาณเท่านี้. ทรงแสดงข้อ
ปฏิบัติในโลกหน้า ซึ่งกระทำการละไปแล้ว ไม่มีความเศร้าโศก ซึ่งตรัส
ไว้แล้วว่า ยสุเสเต จตุโร ธมฺมา (ผู้ใดมีธรรม ๔ อย่างนี้) ด้วยบทว่า
สมุปรายิโก ดังนี้. ก็บทว่า อตุโธ นี้เป็นชื่อของเหตุ. จริงอยู่ศัพท์ว่า
อตุถ นี้ ย่อมเป็นไปในอรรถแห่งปาฐะ ในบททั้งหลายเป็นต้นอย่างนี้ว่า
สาตุถฺ สพฺยุถฺชนํ (พร้อมด้วยอรรถ พร้อมด้วยพยัญชนะ). เป็นไปใน
ความต้องการในบทเป็นต้นว่า อตุโธ เม คหปติ หิรญฺญสุวณฺเณน คู
ก่อนคฤหบดี เราต้องการเงินและทอง. เป็นไปในความเจริญในบทเป็นต้นว่า
โหติ สีลวตฺ อตุโธ (ความเจริญย่อมมีแก่ผู้มีศีล). เป็นไปในทรัพย์ ในบท
เป็นต้นว่า พหุชฺชน ภาชฺชเต อตุถเหตุ (คนเป็นอันมากแตกกันเพราะทรัพย์).
เป็นไปในประโยชน์เกื้อกูล ในบทเป็นต้นว่า อุกินฺนฺมตฺถ จรติ (ย่อม
ประพฤติประโยชน์แก่โลกทั้งสอง). เป็นไปในเหตุในบทเป็นต้นว่า อตุถ
ชาเต จ ปญฺหิตฺ (ก็เมื่อเหตุเกิดขึ้นย่อมต้องการบัณฑิต). ก็แลศัพท์ว่า อตุถ
ในที่นี้ เป็นไปในเหตุ. เพราะฉะนั้น เหตุแห่งการได้ปัญญาเป็นต้นที่เป็นไป
ในปัจจุบันอันใด และเหตุแห่งความละไปแล้วไม่มีความเศร้าโศกเป็นไปใน
สัมปรายภพอันใด เราย่อมรู้เหตุเหล่านั้นเองตามนัยที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วใน
วันนี้ บัดนี้ เรานั้นจะฟังถามสมณพราหมณ์เป็นอันมากอย่างไรเล่า ดังนี้ ฟัง
ทราบเนื้อความโดยสังเขปในข้อนี้ดังนี้.

ยักร์จึงกล่าวอย่างนี้ว่า ปชานามิ โย อตุโธ สมปรายิโก (เหตุใด
ที่มีในสัมปรายภพเรา) เมื่อจะแสดงความที่ญาณนั้นเป็นเค้ามูลของพระผู้มี
พระภาคเจ้า จึงกล่าวว่า อตุถาย วต เม พุทฺโธ (พระพุทธรเจ้าเสด็จมาประทับ
ณ เมืองอาฬวีเพื่อความประโยชน์แก่เรา).

ในบทเหล่านั้น บทว่า อตุถาย คือเพื่อประโยชน์เกื้อกูล หรือเพื่อ
ความเจริญ. บทว่า ยตุถ ทินฺนํ มหปฺผลํ ความว่า ทานที่ให้ในพระ-
พุทธรเจ้าพระองค์ใดมีผลมาก เราจักพระพุทธรเจ้าผู้เป็นยอดทักษิณะบุคคล
พระองค์นั้น ด้วยจาคะที่ตรัสไว้ในบทว่า ยสุเสเต จตุโร ธมฺมา (ผู้ใด
มีธรรม ๔ อย่างนี้). แต่อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ทรงหมายเอาพระสงฆ์จึง
ตรัสอย่างนี้. ครั้นยักร์แสดงการบรรลุประโยชน์แก่ตนด้วยกาลานี้อย่างนี้แล้ว
บัดนี้จะแสดงปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า เรานั้นจัก
ท่องเที่ยวไป.

ในบทเหล่านั้น บทว่า คามา คามิ ความว่า จากเทวคามสู่เทวคาม
จากเทวนครสู่เทวนคร. บทว่า นมฺสฺสฺมาโน สมฺพุทฺธํ ธมฺมฺสฺส จ
สุทฺทมฺมตํ ความว่า ซึ่งความตรัสรู้ดีของพระพุทธรเจ้าและซึ่งความเป็นธรรมดี
แห่งพระธรรม โดยนัยเป็นต้นว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์
เองหนอ พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว. ด้วยอำนาจ จ ศัพท์ก็
เป็นอันกล่าวว่ ข้าพเจ้าจักเที่ยวชมเชยแล้ว ๆ ซึ่งความปฏิบัติดีของพระสงฆ์
นัมัสการประกาศธรรมด้วยบทเป็นต้นว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า
ปฏิบัติดีแล้วหนอ ดังนี้ .

การสิ้นสุดแห่งกาลานี การแจ้งสว่างแห่งราตรี การส่งเสียงสาธุการ
การนำอาพวกุมารมายังที่อยู่ของยักร์ ได้มีในขณะเดียวกันด้วยประการฉะนี้.
พวกราชบุรุษได้ยินเสียงสาธุการแล้ว นึกว่า เสียงสาธุการเห็นปานนี้ ย่อมไม่

บันลือลั่นแก่คนเหล่าอื่น เว้นพระพุทธรเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาแล้วหนอ
ได้เห็นรัศมีพระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่ยื่นอยู่ข้างนอกเหมือนก่อน
หมดความสงสัย หลบเข้าไปอยู่ข้างใน เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งอยู่
ในที่อยู่ของยักษ์และเห็น ยักษ์ยื่นประคองอัญชวลีอยู่ จึงกล่าวกะยักษ์ว่า ดูก่อน
มหายักษ์ พระราชกุมารนี้เขานำมาเพื่อปลีกรรมแก่ท่าน เชิญท่านจงเคี้ยวกิน
หรือเชิญกินเขาหรือทำตามต้องการเถิด. ยักษ์นั้นละอายเพราะความเป็น
พระโสดาบันและ เมื่อถูกเขากล่าวอย่างนี้ต่อพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคำ
แปลกประหลาด จึงเอามือทั้งสองประคองพระกุมารนั้นน้อมเข้าไปหาพระผู้มี
พระภาคเจ้าโดยกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กุมารนี้เขาส่งมาให้ข้าพระองค์
ข้าพระองค์ขอถวายกุมารนี้แด่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระพุทธรเจ้าทั้งหลายเป็นผู้
อนุเคราะห์ด้วยประโยชน์เกื้อกูล ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดรับเด็กนี้ เพื่อ
ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อประโยชน์สุขแก่เด็กนี้เถิด พระเจ้าข้า. ก็แลยักษ์นั้นกล่าว
คาถานี้ว่า

ข้าพระองค์เต็มใจยินดีถวายกุมารนี้ผู้มี
ลักษณะบุญตั้งร้อยทั่วสรรพางค์กาย มีทรวด
ทรงบริบูรณ์ แต่พระองค์ ขอพระองค์ผู้มี
จักขุโปรดรับไว้เพื่อเกื้อกูลแก่ชาวโลกเถิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับกุมารไว้แล้ว. ก็แล เมื่อจะทรงรับก็กล่าวคาถาหย่อน
บาท เพื่อทำมงคลแก่ยักษ์และแก่กุมาร. ยักษ์ยังกุมารนั้นให้ถึงพระองค์ เป็น
สรวณะ ให้บริบูรณ์ด้วยบาทที่ ๔ ถึง ๓ ครั้ง คือ

กุมารนี้ จงมีอายุยืน ดูก่อนยักษ์
เขอจงเป็นผู้เจริญและมีความสุข จงเป็นผู้

ไม่เจ็บไข้ดำรงอยู่เพื่อเกื้อกูลแก่ชาวโลก

กุมารนี้เข้าถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ.

กุมารนี้ จงมีอายุยืน ดูก่อนยักษ์ เธอ

จงเป็นผู้เจริญและมีความสุข จงเป็นผู้ไม่

เจ็บไข้ดำรงอยู่ เพื่อเกื้อกูลแก่ชาวโลก

กุมารนี้ เข้าถึงพระธรรมเป็นสรณะ.

กุมารนี้ จงมีอายุยืน ดูก่อนยักษ์ เธอ

จงเป็นผู้เจริญและมีความสุข จงเป็น

ผู้ไม่เจ็บไข้ดำรงอยู่เพื่อเกื้อกูลแก่ชาวโลก

กุมารนี้เข้าถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ประทานกุมารแก่พวกราชบุรุษด้วยพระดำรัสว่า
ท่านทั้งหลายจงยังกุมารนี้ให้เจริญแล้วส่งให้เราอีก. กุมารนั้นเกิดมีชื่อว่า
หัตถกะอาพวกะ เพราะไปสู่มือยักษ์จากมือของพวกราชบุรุษ ไปสู่พระหัตถ์ของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าจากมือยักษ์ แล้วไปสู่มือของพวกราชบุรุษจากพระหัตถ์ของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าอีก. ชาวนาและคนทำงานในป่าเป็นต้น เห็นพวกราชบุรุษ
นำกุมารนั้นกลับมา กลัวแล้วถามว่า ยักษ์ไม่ต้องการกุมารเพราะเป็นเด็กเกินไป
หรือ. พวกราชบุรุษบอกเรื่องทั้งหมดว่า ท่านทั้งหลายอย่ากลัวเลย เพราะพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าทำความปลอดภัยให้แล้ว ดังนี้. แต่นั้นมา ชาวนครอาฬวีทั้งหมด
ก็กล่าวว่า ดีแล้ว ๆ หันหน้าเข้าหาัยักษ์ด้วยเสียงอึกทึกกึกก้องเป็นอันเดียวกัน.
เมื่อถึงเวลาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปภิกขาจาร แมื่อยักษ์ก็ถือบาตรจีวรมาครึ่ง
ทางจึงกลับ. เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเที่ยวไปบิณฑบาต ทรงทำภักติกแล้ว
ประทับนั่งบนบวรพุทธอาสนะที่ปูลาดไว้ดีแล้วที่โคนไม้อันเงิบสงัดแห่งใดแห่ง
หนึ่งใกล้ประตูเมือง. ต่อจากนั้น พระราชาและชาวเมืองพร้อมด้วยชนหมู่มาก

รวมเป็นอันเดียวกันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถวายบังคมแล้ว นั่งแวดล้อมแล้วทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ทรงทราบณัยกัษัฏ์ผู้ร้ายกาจได้อย่างไร. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำการรณรงค์ของราชบุรุษเหล่านั้นให้เป็นต้นแล้ว ตรัสว่า ยักขัณณ ๕ ชนิดให้ตกอย่างนี้ ทำให้น่าสะพึงกลัวอย่างนี้ ถ้ามปัญหาอย่างนี้ เราวิสันนาแก่ยักขัณณอย่างนี้แล้ว จึงตรัสอาพวกสูตรนั้น.

ในที่สุดแห่งถ้อยคำ ธรรมภิกษุได้มีแก่ประชาชน ๘๔,๐๐๐. แต่นั้นมา พระราชาและชาวเมืองกระทำที่อยู่ของยักขัณณในที่ใกล้ที่อยู่ของท้าวเวสวัณมหาราช เปลี่ยนเป็นเครื่องสักการะมีดอกไม้ออกหอมเป็นต้น ให้เป็นเครื่องเช่นประจำ. และเขาปล่อยกุมารนั้นผู้ถึงความเป็นวิญญูชนแล้วว่า เธออาศัยพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้ชีวิต จงไป เข้าไปนั่งใกล้พระผู้มีพระภาคเจ้าและภิกษุสงฆ์. หัตถกะอาพวกะนั้น เข้าไปนั่งใกล้พระผู้มีพระภาคเจ้าและภิกษุสงฆ์ไม่นานก็ตั้งอยู่ในอนาคามีผลเรียนพระพุทธพจน์ทั้งปวง มีอุบาสก ๕๐๐ เป็นบริวาร. ก็แลพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศเข้าไปไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลายยอดของอุบาสกสาวกของเรา ผู้สงเคราะห์ชุมชนด้วยวัตถุ ๔ คือ หัตถกะอาพวก.

จบอรรถกถาอาพวกสูตรที่ ๑๒

จบอรรถกถายักขสังยุต ด้วยประการฉะนี้.

รวมพระสูตรแต่งยักขสังยุต ๑๒ สูตร คือ

๑. อินทกสูตร ๒. สักกสูตร ๓. สุจิโลมสูตร ๔. มณิกัททสูตร
๕. สานุสูตร ๖. ปิยังกรสูตร ๗. ปุณัปปสุสูตร ๘. สุตตตสูตร ๙. ปรมสุกกาสูตร
๑๐. ทุติยสุกกาสูตร ๑๑. จีราสูตร ๑๒. อาพวกสูตร พร้อมทั้งอรรถกถา.

สักกสังยุต

ปฐมวรรคที่ ๑

๑. สุวีรสูตร

ว่าด้วยสุวีรเทพบุตรมัวประมาท

[๘๔๗] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี.

ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย.

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว.

[๘๔๘] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสั่งว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว พวกอสูรได้รับกับพวกเทวดา คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล ท้าวสักกะจอมเทวดาตรัสเรียกสุวีรเทพบุตรมาบัญชาว่า พ่อสุวีระ พวกอสูรเหล่านี้ กำลังพากันมารบพวกเทวดา พ่อจงไปป้องกันพวกอสูรไว้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย สุวีรเทพบุตรรับบัญชาของท้าวสักกะจอมเทวดาว่า ขอเดชะ ขอพระองค์จงทรงพระเจริญ ดังนี้ แล้วมัวประมาทเสีย คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้ครั้งที่ ๒ แล ท้าวสักกะจอมเทวดาก็ได้ตรัสเรียกสุวีรเทพบุตรมาสั่งว่า พ่อสุวีระ พวกอสูรเหล่านี้ กำลังพากันมารบพวกเทวดา พ่อจงไปป้องกันพวกอสูรไว้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้ครั้งที่ ๒ สุวีรเทพบุตรรับบัญชาของท้าวสักกะจอมเทวดาว่า ขอเดชะ ขอพระองค์จงทรงพระเจริญ แล้วมัวประมาทเสีย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้ครั้งที่ ๓ ท้าวสักกะจอมเทวดาก็ได้ตรัสเรียก
สุวิรเทพบุตรมาสั่งว่า พ่อสุวีระ พวกอสูรเหล่านี้กำลังพากันมารบพวกเทวดา
พ่อจงไปป้องกันพวกอสูรไว้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้ครั้งที่ ๓ สุวิรเทพบุตร
รับบัญชาของท้าวสักกะจอมเทวดาว่า ขอเดชะ ขอพระองค์จงทรงพระเจริญ
แล้วมัวประมาทเสีย.

[๘๔๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้นแล ท้าวสักกะจอมเทวดา
ตรัสกะสุวิรเทพบุตรด้วยคาถาว่า

บุคคลไม่หมั่น ไม่พยายาม จะ
ประสบสุขได้ ณ ที่ใด ดูก่อนสุวีระ เจ้า
จงไป ณ ที่นั้น และจงพาเราไปให้ถึง ณ
ที่นั้นด้วยเถิด.

[๘๕๐] สุวิรเทพบุตรทูลว่า

บุคคลเป็นผู้เกียจคร้าน ไม่หมั่น
และไม่ใช้ใคร ๆ ให้กระทำการทั้งหลาย
อีกด้วย เขาพึงพรั่งพร้อมด้วยกามทุกอย่าง
ข้าแต่ท้าวสักกะ ขอพระองค์จงตรัสบอก
ฐานะอันประเสริฐนั้น แก่ข้าพระองค์.

[๘๕๑] ท้าวสักกะตรัสตอบว่า

ที่ใด บุคคลเกียจคร้าน ไม่หมั่น
ถึงความสุขล่วงส่วนได้ สุวีระ เจ้าจงไป
ณ ที่นั้น และจงพาเราไปให้ถึง ณ ที่นั้น
ด้วยเถิด.

[๘๕๒] สุวีระเทพบุตรทูลว่า

ข้าแต่ท้าวสักกะผู้ประเสริฐกว่าเทวดา
ข้าพระองค์ทั้งหลายจะพึงได้ความสุขใจ
โดยไม่ต้องทำงาน ข้าแต่ท้าวสักกะ
ขอพระองค์จงตรัสบอกความสุขนั้นอัน
ประเสริฐ ที่ไม่มีความแหยงใจ ไม่มีความ
คับแค้นแก่ข้าพระองค์เถิด.

[๘๕๓] ท้าวสักกะตรัสตอบว่า

หากความสุขจะมีได้โดยไม่ต้องทำ
การงาน ไม่ว่าในที่ไหน ๆ ใคร ๆ ย่อม
ทรงชีพอยู่ไม่ได้ เพราะนั่นเป็นทางแห่ง
นิพพาน สุวีระ เจ้าจงไป ณ ที่นั่น และ
จงพาเราไปให้ถึง ณ ที่นั่นด้วยเถิด.

[๘๕๔] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ท้าวสักกะจอมเทวดาพระองค์นั้น
อาศัยผลบุญของพระองค์เป็นอยู่ เสวยรัชสมบัติอันมีความเป็นใหญ่ยิ่งด้วยความ
เป็นอิสระแห่งเทวดาชั้นดาวดึงส์ จึงพรรณนาคุณแห่งความเพียรคือความ
หมั่น คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอบวชในธรรมวินัยที่เรากล่าวชอบแล้วอย่างนี้
พึงหมั่น เพียรพยายาม เพื่อบรรลุผลที่ยังไม่บรรลุ เพื่อได้มรรคผลที่
ยังไม่ได้ เพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งมรรคผลที่ยังไม่ได้กระทำให้แจ้ง ข้อนี้จะพึง
งดงามในธรรมวินัยนี้โดยแท้.

สักกสังยุตตวันทนา

อรรถกาสุวีรสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสุวีรสูตรที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๑ ต่อไปนี้ :-

บทว่า อภियสุ คือ เตรียมไปต่อสู้. มีกำลังเมื่อใด ในสูตรนั้นมี
อนุบุพพิกา ดังนี้ ได้ยินว่า ท้าวสักกะเป็นมาณพชื่อ มมะ ในอจลคามใน
แคว้นมคธ พานุกรุช ๓๐ คน ทำกัลยาณกรรมบำเพ็ญวัตรบพ ๗ ทำกาละใน
ที่นั่นแล้วไปเกิดในเทวโลก. เทวดาพวกเขาเข้าถิ่นเห็นมมะมานพนั้นพร้อมด้วย
บริษัทรประกอบไปด้วยฐานะ ๑๐ ด้วยอนุภาพแห่งกรรมอันแรงกล้า คิดว่า
เทวบุตรผู้เป็นอาคันตุกะมาแล้ว จึงเตรียมน้ำคั้นธวานเพื่อดื่ม. ท้าวสักกะได้
ให้คำเตือนแก่บริษัทบริวารของตนว่า คุณก่อนผู้บริษัทรทุกซ์ อย่าดื่มน้ำคั้นธวาน
จงแสดงเพียงอาการดื่มเท่านั้น. พวกเขาได้ทำอย่างนั้น. เทวบุตรเข้าถิ่นดื่มน้ำ
คั้นธวานที่เข้านำเข้าไปให้ด้วยจอกทองตามต้องการ เมาล้มลงนอนอยู่บนแผ่นดิน
ทองนั้น ๆ. ท้าวสักกะกล่าวว่า จงจับพร้อมทั้งแม่ทั้งลูกไปดังนี้แล้ว จับที่เท้า
ขว้างไปที่เชิงภูเขาสิเนรุ. เทวบุตรทั้งปวงแม้ยังเป็นอยู่อย่างนั้น ก็ไปตกลงใน
ที่นั่น ด้วยเดชแห่งบุญของท้าวสักกะ. เทวบุตรเหล่านั้นได้ความรู้สึกรัดตัวใน
เวลาที่อยู่กลางภูเขาสิเนรุ จึงกล่าวว่า พวกเราไม่ดื่มสุราละพ้อ. จำเดิมแต่นั้น
จึงได้ชื่อว่า อสุร. ภายหลังแดนอสุรมีประมาณหมื่นโยชน์ ซึ่งตั้งขึ้นตามฤดู.
เพราะปัจฉิมแห่งกรรมของพวกเขา ก็เกิดขึ้นในพื้นภายใต้แห่งภูเขาสิเนรุ.
ท้าวสักกะตั้งอารักขาเพื่อต้องการไม่ให้เทวบุตรเหล่านั้นกลับมา. ท่านกล่าว
หมายความว่า

**การคุ้มครองรักษา อย่าง ตั้งอยู่
ในระหว่างเมืองที่ไม่มีใครรบได้ทั้งสอง
คือ นาค ครุฑ กุมภภัณฑ์ ยักษ์และ
มหाराชทั้ง ๔.**

จริงอยู่ เมืองทั้งสองคือ เทวนครและอสุรนคร ชื่อว่า เป็นเมืองที่ไม่มีใครรบได้ ก็เพราะเป็นเมืองที่ไม่อาจถูกยึดเอาด้วยการรบ ก็แล คราวใดพวกอสูรมีกำลัง คราวนั้น เมื่อประตูกถูกพวกเทวดาหนีเข้าไปสู่เมืองและปิดเสียแล้ว แม้พวกอสูรตั้งแสนก็ไม่อาจจะทำอะไรได้. คราวใด พวกเทวดามีกำลัง คราวนั้น เมื่อประตูกถูกพวกอสูรหนีเข้าไป ปิดเสียแล้ว แม้พวกท้าวสักกะตั้งแสนก็ไม่อาจจะทำอะไรได้. เมืองทั้ง ๒ นี้ จึงชื่อว่า กรุงอยุธยา ด้วยประการฉะนี้.

ท้าวสักกะตั้งอารักขาไว้ในที่ ๕ แห่ง มีนาคเป็นต้นนี้ ระหว่างเมืองทั้ง ๒ นั้น ในสถานที่ ๕ แห่ง. ในที่นั้น พวกนาค ท่านถือเอาด้วยศัพท์ว่า น้ำ. จริงอยู่ พวกนาคนั้นมีกำลังอยู่ในน้ำ. การป้องกันของพวกนาคนั้นอยู่ที่แนวที่ ๑ แห่งภูเขาสิเนรุ นั้น พวกครุฑถือเอาด้วยศัพท์ว่า กโรฎิ. ได้ยินว่า น้ำและข้าวของพวกครุฑนั้นชื่อ กโรฎิ. พวกครุฑได้ชื่อตามน้ำและข้าวนั้น. การป้องกันของพวกครุฑนั้นอยู่ที่แนวที่ ๒. พวกกุมภภัณฑ์ถือเอาด้วยศัพท์ว่า ปยสุตฺตริ. ได้ยินว่า พวกกุมภภัณฑ์นั้นเป็นพวกทานพและรากษส. การป้องกันของพวกนี้อยู่ที่แนวที่ ๓. พวกยักษ์ถือเอาด้วยศัพท์ว่า ทมณยุทฺธ. ได้ยินว่า พวกยักษ์นั้นเป็นนักรบกองโจร. การป้องกันของพวกยักษ์นี้อยู่ที่แนวที่ ๔. บทว่า จตุโร จ มหตฺถา คือ มหาราชทั้ง ๔ ที่กล่าวแล้ว. การป้องกันของมหาราชเหล่านี้ อยู่ที่แนวที่ ๕. เพราะฉะนั้น ถ้าพวกอสูร โกรธ มีใจขุ่นมัว เข้าไปบุกรุกเมืองของพวกเทวดา

ในการรบ. ที่ใด เป็นขอบเขตแรกแห่งภูเขา พวกนาคย่อมป้องกันที่นั่น. พวกอื่นที่ยังเหลือก็ป้องกันที่อื่นที่ยังเหลือ. ก็แล พวกอสูรนั้น เช่นเดียวกับเทวดาชั้นดาวดึงส์ ด้วยสมบัติคืออายุ ผิวพรรณ เกียรติยศ และความเป็นใหญ่ เพราะฉะนั้น พวกเขาจึงไม่รู้ตัว ในระหว่างเมื่อคอกแคลฝอยบานจึงรู้ว่า นี่ไม่ใช่เมืองของเทวดา คอกปาริฉัตรบานในเมืองของเทวดานั้น แต่ในที่นี้มีต้นแคลฝอย พวกเราถูกพวกสักกะแก่หลอกลวงให้ดื่มสุรา ก็แลเราจะไปยังเทวนคร พวกเราจักยึดไว้ เราจักรบกับเทวนครนั้น ดังนี้แล้ว ขึ้นช้างม้าและรถ จัดทองเงินแก้วมณีและแก้วผลึก เตรียมรบ ลั่นกลองอสูร แยกน้ำในมหาสมุทร ออกเป็น ๒ ส่วน เตรียมพร้อมอยู่. พวกอสูรนั้นเริ่มขึ้นภูเขาติเนรุ คล้ายแมลงเม่าขึ้นจอมปลวกเมื่อฝนตก. ในเวลานั้น พวกอสูรนั้นรบกับพวกนาคเป็นครั้งแรก. ก็ในการรบนั้น ผิวหรือหนังของใคร ๆ ไม่ขาด. เลือดก็ไม่ออก. เป็นเพียงย้งกันและกันให้ร้อน เหมือนพวกเด็กเอาแพะไม้ชนกันอย่างเดียวเท่านั้น. พวกนาคตั้งร้อยโกฏิ พันโกฏิรบกับพวกอสูรนั้น จับไล่พวกอสูรนั้น ไปสู่เมืองอสูรแล้วกลับมา.

ก็เมื่อใด พวกอสูรมีกำลัง เมื่อนั้น พวกนาคก็ล่าถอยไปร่วมกับพวกครุฑ รบในแนวที่ ๒. แม้ในครุฑเป็นต้นกันอย่างนี้. แต่เมื่อใดพวกอสูรเหยียบย่ำที่ทั้ง ๕ แห่งนั้นได้ เมื่อนั้น ๕ กองพล ล่าถอยลงมารวมเป็นอันเดียวกัน ที่นั่นมหาราชทั้ง ๔ จึงไปกราบทูลความเป็นไปแก่ท้าวสักกะ. ท้าวสักกะฟังคำกราบทูลของมหาราชนั้นแล้ว จึงเสด็จขึ้นเวชยันตรถ ๑๕๐ โยชน์ออกไปเอง หรือส่งพระโอรสองค์หนึ่งไป. ก็แลในเวลานั้น ท้าวสักกะผู้ต้องการจะส่งพระโอรสไป จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **ดูก่อนพ่อสุวีระ** ดังนี้.

บทว่า **เอวํ ภทฺทหนฺตฺวาติ โข** ความว่า (สุวีรเทวบุตรกล่าวว่)
ได้พระเจ้าข้า ดังนี้แล. บทว่า **ปมาทํ อาปาเทสิ** แปลว่า ได้ทำความ
ประมาท. อธิบายว่า สุวีรเทวบุตรมีนางอัปสรพันหนึ่งแวดล้อม ลงสู่ถนนวนใหญ่
สำเร็จด้วยทองยาว ๖๐ โยชน์ เทียบเล่นนักร้องอยู่ในสวนนั้นทวันเป็นต้น.
บทว่า **อนฺุญฺจหํ** แปลว่า ไม่ขยัน. บทว่า **อวายามํ** แปลว่า ไม่พยายาม.
บทว่า **อลฺสุวํยํ** ตัดบทว่า **อลฺโส อยํ** แปลว่า นี้ เกียจคร้าน. บทว่า
น จ กิจฺจฺจาณิ การเย แปลว่า ไม่กระทำกิจอะไร ๆ. บทว่า **สพฺพกาม-**
สมิทฺทสุส แปลว่า พึงเป็นผู้สำเร็จด้วยกามคุณทั้งปวง. บทว่า **ตมฺเม สกฺก-**
วรี ทิส ความว่า สุวีรเทวบุตรกล่าวว่ ข้าแต่ท้าวสักกะผู้ประเสริฐสุดของ
พวกเทวะ โปรดแจ้ง คือ บอกกล่าวซึ่งสิ่งประเสริฐ คือฐานะอันสูงสุด โอกาส
นั้นแก่ข้าพเจ้า. บทว่า **นิพฺพานสุส หิ โส มคฺโค** ความว่า ทางแห่ง
นิพพาน ชื่อว่า ฐานะที่ไม่ทำกรรมเป็นอยู่.

จบอรรถกถาสุวีรสูตรที่ ๑

๒. สุตฺติมฺสูตร

การได้ความสุขเพราะความหมั่น

[๘๕๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหาร
เชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี.

ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย.

ข้าแต่ท้าวสักกะ ขอพระองค์จงตรัสบอก
ฐานะอันประเสริฐนั้นแก่ข้าพระองค์.

[๘๕๕] ท้าวสักกะตรัสตอบว่า

ที่ใด บุคคลเกียจคร้าน ไม่หมั่น
ถึงความสุขส่วนได้ สุนิมะ เจ้าจงไป
ณ ที่นั้น และจงพาเราไปให้ถึง ณ ที่นั้น
ด้วยเถิด.

[๘๖๐] สุนิมเทพบุตรทูลว่า

ข้าแต่ท้าวสักกะ ผู้ประเสริฐกว่า
เทวดา ข้าพระองค์ทั้งหลาย จะพึงได้
ความสุขใจ โดยไม่ต้องทำการงาน ข้าแต่
ท้าวสักกะ ขอพระองค์จงตรัสบอก
ความสุขนั้นอันประเสริฐ ที่ไม่มีความ
แห่งใจ ไม่มีความคับแค้นแก่ข้าพระองค์
เถิด.

[๘๖๑] ท้าวสักกะตรัสตอบว่า

หากความสุขจะมีได้โดยไม่ต้องทำ
การงาน ไม่ว่าในที่ไหน ๆ ใคร ๆ ย่อม
ยังชีพอยู่ไม่ได้ เพราะนั่นเป็นทางแห่ง
นิพพาน สุนิมะ เจ้าจงไป ณ ที่นั้น และ
จงพาเราไปให้ถึง ณ ที่นั้น ด้วยเถิด.

[๘๖๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ท้าวสักกะจอมเทวดาพระองค์นั้น อาศัยผลบุญของพระองค์เป็นอยู่ เสวยรัชสมบัติมีความเป็นใหญ่ยิ่งด้วยความ เป็นอิสระแห่งเทวดาชั้นดาวดึงส์ จึงพรรณานาคูณแห่งความเพียร คือ ความหมั่น ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอบวชแล้วในธรรมวินัยอันเรากล่าวชอบแล้ว อย่างนี้ ฟังหมั่นเพียร พยายาม เพื่อบรรลุมรรคผลที่ยังไม่บรรลุ เพื่อได้ มรรคผลที่ยังไม่ได้ เพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งมรรคผลอันตนยังมีได้ทำให้แจ้ง ข้อนี้อจะพึงดงามในธรรมวินัยนี้โดยแท้.

อรรถกถาสุติมสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสุติมสูตร ที่ ๒ ต่อไปนี้ :-

บทว่า สุติม คือ บุตรองค์หนึ่งมีชื่ออย่างนี้ ในระหว่างบุตรพันองค์ ของท้าวสักกะ.

จบอรรถกถาสุติมสูตรที่ ๒

๓. ธชัคคสูตร

อานูภาพแห่งการระลึกถึงพระรัตนตรัย

[๘๖๓] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ ณ พระวิหาร เขตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี.

ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า คู่ก่อน ภิกษุทั้งหลาย.

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว.

[๘๖๔] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสพระพุทฺธพจน์นี้ว่า คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว สงครามระหว่างเทวดากับอสูรประชิดกันแล้ว คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล ท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเทวดาตรัสเรียกเทวดาชั้นดาวดึงส์มาสั่งว่า แน่ะท่านผู้บริบูรณ์ทั้งหลาย หากความกลัวก็ดี ความหวาดเสียวก็ดี ความขนพองสยองเกล้าก็ดี จะพึงเกิดขึ้นแก่พวกเทวดาผู้ไปในสงคราม สมัยนั้น พวกท่านพึงแลดูยอดธงของเราทีเดียว เพราะว่าเมื่อพวกท่านแลดูยอดธงของเราอยู่ ความกลัวก็ดี ความหวาดเสียวก็ดี ความขนพองสยองเกล้าก็ดี ที่จักมีขึ้น ก็จักหายไป ถ้าพวกท่านไม่แลดูยอดธงของเรา ที่นั้นพวกท่านพึงแลดูยอดธงของท้าวปชาบดีเทวราชเถิด เพราะว่าเมื่อพวกท่านแลดูยอดธงของท้าวปชาบดีเทวราชอยู่ ความกลัวก็ดี ความหวาดเสียวก็ดี ความขนพองสยองเกล้าก็ดี ที่จักมีขึ้น ก็จักหายไป หากพวกท่านไม่แลดูยอดธงของท้าวปชาบดีเทวราช ที่นั้นพวกท่านพึงแลดูยอดธงของท้าววรุณเทวราชเถิด เพราะว่าเมื่อพวกท่านแลดูยอดธงของท้าววรุณเทวราชอยู่ ความกลัวก็ดี ความหวาดเสียวก็ดี ความขนพองสยองเกล้าก็ดี ที่จักมีขึ้น ก็จักหายไป หากพวกท่านไม่แลดูยอดธงของท้าววรุณเทวราช ที่นั้นพวกท่านพึงแลดูยอดธงของท้าวอิสานเทวราชเถิด เพราะว่าเมื่อพวกท่านแลดูยอดธงของท้าวอิสานเทวราชอยู่ ความกลัวก็ดี ความหวาดเสียวก็ดี ความขนพองสยองเกล้าก็ดี ที่จักมีขึ้น ก็จักหายไป.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อพวกเทวดาแลดูยอดธงของท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเทวดาก็ดี แลดูยอดธงของท้าวปชาบดีเทวราชอยู่ก็ดี แลดูยอดธงของท้าววรุณเทวราชอยู่ก็ดี แลดูยอดธงของท้าวอิสานเทวราชอยู่ก็ดี ความกลัวก็ดี ความหวาดเสียวก็ดี ความขนพองสยองเกล้าก็ดี ที่จักมีขึ้น พึงหายไปได้บ้าง

ไม่ได้บ้าง ข้อนั้นเป็นเหตุแห่งอะไร คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุว่า ท้าวสักกะ
ผู้เป็นจอมแห่งเทวดา ยังเป็นผู้ไม่ปราศจากราคะ ไม่ปราศจากโทสะ
ไม่ปราศจากโมหะ ยังเป็นผู้กลัว หวาดสะอึ้ง หนีไปอยู่.

[๔๖๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ส่วนเราแลกล่าวอย่างนี้ว่า คุณก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย หากความกลัวก็ดี ความหวาดสะอึ้งก็ดี ความขุ่นพองสยของเกล้าก็ดี
พึงบังเกิดแก่พวกเธอผู้อยู่ในป่าก็ดี อยู่ที่โคนไม้ก็ดี อยู่ในเรือนที่ว่างเปล่าก็ดี
ที่นั่นพวกเธอพึงตามระลึกถึงเรานี้แหละว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระ
ภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์เป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ เป็นผู้ถึงพร้อม
ด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว เป็นผู้รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่
ควรฝึกไม่มีผู้อื่นจะยิ่งไปกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้
ตื่นแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม ดังนี้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะว่า เมื่อพวกเธอ
ตามระลึกถึงเราอยู่ ความกลัวก็ดี ความหวาดสะอึ้งก็ดี ความขุ่นพองสยของเกล้า
ก็ดี ที่จักมีขึ้นก็จักหายไป หากพวกเธอไม่ตามระลึกถึงเรา ที่นั่นพวกเธอพึง
ตามระลึกถึงพระธรรมว่า พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว บุคคล
พึงเห็นได้เอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้าไปในตน
อันวิญญูชนพึงรู้แจ้งได้เฉพาะคน ดังนี้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะว่า
เมื่อพวกเธอตามระลึกถึงพระธรรมอยู่ ความกลัวก็ดี ความหวาดสะอึ้งก็ดี
ความขุ่นพองสยของเกล้าก็ดี ที่จักมีขึ้นก็จักหายไป หากพวกเธอไม่ตามระลึกถึง
พระธรรม ที่นั่นพวกเธอพึงตามระลึกถึงพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์สาวกของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว เป็นผู้ปฏิบัติตรง เป็นผู้ปฏิบัติเป็นธรรม
เป็นผู้ปฏิบัติชอบยิ่ง พระสงฆ์นั้นคือใคร ได้แก่คู่แห่งบุรุษสี่รวมเป็นบุรุษ
บุคคลแปด นี้อือพระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ควรแก่สักการะ
ที่เขานำมาบูชา เป็นผู้ควรแก่ของต้อนรับ เป็นผู้ควรแก่ทักษิณา เป็นผู้ควร

แก่การทำอัญชลี เป็นบุญเขตของโลก ไม่มีบุญเขตอื่นยิ่งไปกว่า เพราะว่า
เมื่อพวกเธอตามระลึกถึงพระสงฆ์อยู่ ความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี
ความขนพองสยองเกล้าก็ดี ที่จักมีขึ้นก็จักหายไป ชื่อนั้นเป็นเพราะเหตุแห่ง
อะไร เพราะว่า พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้ปราศจากราคะ
ปราศจากโทสะ ปราศจากโมหะ ไม่เป็นผู้กลัว ไม่หวาด ไม่สะดุ้ง ไม่หนีไป.

[๘๖๖] พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้สุคตศาสดา ครั้นได้ตรัสไวยากรณภาษิต
นี้จบลงแล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอยู่
ในป่าก็ดี อยู่ที่โคนไม้ก็ดี อยู่ในเรือนว่าง
เปล่าก็ดี พึงระลึกถึงพระสัมพุทธเจ้าเถิด
ความกลัวไม่พึงมีแก่เธอทั้งหลาย ถ้าว่าเธอ
ทั้งหลายไม่พึงระลึกถึงพระพุทธเจ้าผู้เจริญ
ที่สุดในโลก ผู้่องอาจว่านรชน ที่นั่นเธอ
ทั้งหลายพึงระลึกถึงพระธรรมอันนำออก
จากทุกข์ อันพระพุทธรเจ้าทรงแสดงดีแล้ว
ถ้าเธอทั้งหลายไม่พึงระลึกถึงพระธรรมอัน
นำออกจากทุกข์ อันพระพุทธรเจ้าทรงแสดง
ดีแล้ว ที่นั่น เธอทั้งหลายพึงระลึกถึงพระ-
สงฆ์ผู้เป็นบุญเขต ไม่มีบุญเขตอื่นยิ่งไปกว่า
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อเธอทั้งหลายระลึก
ถึงพระพุทธรเจ้าพระธรรมและพระสงฆ์
อย่างนี้ ความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี
ความขนพองสยองเกล้าก็ดี จักไม่มีเลย.

อรรถกถาธัมมคสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในธัมมคสูตรที่ ๓ ต่อไปนี้ :-

บทว่า **สมุปพุทฺโห** คือ ประชุมกัน รวมกันเป็นกอง. บทว่า **ชชคฺคิ อุลฺลเกยฺยาถ** ความว่า ได้ยินว่า รถของท้าวสักกะยาว ๑๕๐ โยชน์ ตอนท้ายรถนั้น ๕๐ โยชน์ ตอนกลางเป็นตัวรถ ๕๐ โยชน์ ตั้งแต่ฝาอกถึงหัวรถ ๕๐ โยชน์. อาจารย์บางคนขยายประมาณนั้นเป็น ๒ เท่า กล่าวว่ายาว ๓๐๐ โยชน์บ้าง. ในรถนั้นปูลาดแทนนั่งได้โยชน์หนึ่ง ตั้งฉัตรขาวขนาด ๓ โยชน์ ไว้ข้างบน. ที่แอกอันเดียวกันเทียมม้าอาชาไนย ๑,๐๐๐ ตัว เครื่องตกแต่งที่เหลือ ไม่มีประมาณ. ก็ธงของรถนั้นยกขึ้น ๒๕๐ โยชน์. ธงที่ถูกลมพัดก็มีเสียงเจื้อยแจ้ว คล้ายครุฑยาค์ทั้ง ๕ ท้าวสักกะตรัสว่า พวกเธอจงดูธงนั้น. ถามว่า เพราะเหตุไร. ตอบว่า เพราะเมื่อทิวเขาเห็นธงนั้น คิดว่า พระราชาของเรามาขึ้น อยู่ในที่ท้ายบริษัท เหมือนเสาที่เขาปักไว้ เราไม่กลัวใคร ดังนี้ จึงไม่กลัว. บทว่า **ปชาปติสฺส** ความว่า ได้ยินว่า ท้าวปชาปตินั้น มีผิวพรรณเหมือนกับท้าวสักกะ มีอายุเท่ากันได้ที่นั่งที่ ๒. ถัดมาก็ท้าววรุณและท้าวอิสาน ก็แล ท้าววรุณได้ที่นั่งที่ ๓ ท้าวอิสานได้ที่นั่งที่ ๔. บทว่า **ปลาโย** ความว่า แพ้ พวกอสูรแล้วขึ้นที่รถนั้น หรือเห็นธงแม้มีประมาณน้อยก็มีความหนีไปเป็นธรรมดา.

บทว่า **อิติปิ โส ภควา** เป็นต้น มีเนื้อความพิสดารแล้วในคัมภีร์ วิสุทฺธิมรรค บทว่า **อิทฺมวโจ** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสธัมมคปริตนี้. อานุภาพของปริตรใดย่อมเป็นไปในอาณาเขต คือ ในแดนโกฏิจักรวาล. จริงอยู่ บุคคลทั้งหลายนี้ถึงปริตรนี้ย่อมพ้นจากทุกข์ มีภัยขภัยและโจรภัยเป็นต้น

ไม่มีจำนวนสิ้นสุด. ความสงบจากทุกข์อื่นจงยกไว้. จริงอยู่ ผู้มีจิตเลื่อมใส
แล้วนึกถึงปริตรนี้ย่อมใดที่พึงแม้อากาศ. ในข้อนั้น มีเรื่องดังนี้.

ได้ยินว่า เมื่อเขากำลังฉาบปูนขาวที่ทิวาปีเจติย์ ชายหนุ่มคนหนึ่ง
ตกจากเชิงเวทีชั้นบนลงมาในโพรงพระเจติย์. ภิกษุสงฆ์ยืนอยู่ข้างล่าง จึง
กล่าวว่า นึกถึงธชัคคปริตฺตชคฺคณ. เขาตกใจ กลัวตาย จึงกล่าวว่า ธชัคคปริตฺต
ช่วยผมด้วย ดังนี้. อริฏฺฐ ๒ ก้อนหลุดจากโพรงเจติย์ตั้งเป็นบันไดให้เขาทันที.
คนทั้งหลายก็หย่อนบันไดเถาว์วัลย์ที่อยู่ข้างบน. อริฏฺฐที่บันไดนั้น ก็ตั้งอยู่ตามเดิม.

จบอรรถกถาธชัคคสูตรที่ ๓

๔. เวปจิตติสูตร

พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญขันติธรรม

[๘๖๗] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ ณ พระวิหาร
เชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ฯลฯ

[๘๖๘] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้ว่า คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว สงครามระหว่างเทวดากับอสูรประชิดกันแล
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล ท้าวเวปจิตติจอมอสูรตรัสกะพวกอสูรว่า
คู่ก่อนท่านผู้เฒ่าทั้งหลาย ถ้าเมื่อสงครามระหว่างเทวดากับอสูรประชิดกัน
พวกอสูรพึงชนะ พวกเทวดาพึงปราศรัยไซริ์ ท่านทั้งหลายพึงมัดท้าวสักกะ
จอมเทวดา ด้วยการมัดห้าแห่งอันมีคอเป็นที่ ๕ แล้วพืงนำมายังอสูรบุรี ใน
สำนักของเรา คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้ท้าวสักกะจอมเทวดาก็บัญญัติกะเทวดา

ชั้นดาวดึงส์ทั้งหลายว่า คุณก่อนท่านผู้บริบูรณ์ทั้งหลาย ถ้าเมื่อสงความระหว่าง
เทวดากับอสูรประชิดกัน พวกเทวดาพียงชนะ พวกอสูรถึงปราชัยไซริ์ ท่าน
ทั้งหลายพียงมัดท้าวเวปจิตติจอมอสูร ด้วยการมัดห้าแห่งอันมีคอเป็นที่ ๕ แล้ว
พียงนำมายังสุทธรรมาสภา ในสำนักของเรา คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็แลในสงความ
ครั้งนั้น พวกเทวดาชนะ พวกอสูรปราชัย ครั้งนั้น เทวดาชั้นดาวดึงส์ได้จับ
ท้าวเวปจิตติจอมอสูรมัดด้วยการมัดห้าแห่ง อันมีคอเป็นที่ ๕ แล้วนำมายัง
สุทธรรมาสภา ในสำนักของท้าวสักกะจอมเทวดา.

[๘๖๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ได้ทราบว่ ในครั้งนั้น ท้าวเวปจิตติ
จอมอสูรถูกมัดด้วยการมัดห้าแห่งอันมีคอเป็นที่ ๕ ได้คำบริภาษท้าวสักกะ
จอมเทวดา ซึ่งกำลังเสด็จเข้าและออกยังสุทธรรมาสภา ด้วยวาจาอันหยาบคาย
มิใช่ของสัตบุรุษ.

[๘๖๐] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล มาตลีเทพบุตร ผู้สงเคราะห์
ได้ทูลถามท้าวสักกะจอมเทวดาด้วยคาถาว่า

ข้าแต่ท้าวสักกะมขมาพ พระองค์
ได้ทรงสดับถ้อยคำอันหยาบคาย เฉพาะ
หน้า ของท้าวเวปจิตติจอมอสูร ยังทรง
อดทนได้ เพราะความกลัว หรือเพราะ
ไม่มีกำลัง พระเจ้าข้า.

[๘๖๑] ท้าวสักกะตรัสตอบว่า

เราอดทนถ้อยคำอันหยาบคายของ
ท้าวเวปจิตติได้ เพราะความกลัวหรือ
เพราะไม่มีกำลัง ก็หาไม่ วิญญูชนผู้เช่นเรา
ไหนจะพียงโต้ตอบกับคบพาลเล่า.

[๘๗๒] มาตลีเทพบุตรทูลว่า

คนพาลไม่มีผู้กำราบ มันยิ่งกำเริบ
เพราะฉะนั้น ชีรชนพึงกำราบคนพาลด้วย
อาชญาอย่างรุนแรง.

[๘๗๓] ท้าวสักกะตรัสตอบว่า

ผู้ใดรู้ว่าคนอื่นโกรธแล้ว เป็นผู้มึสติ
สงบระงับได้ เราเห็นว่าการสงบระงับได้
ของผู้นั้นแล เป็นการกำราบคนพาลละ.

[๘๗๔] มาตลีเทพบุตรทูลว่า

ข้าแต่ท้าววาสวะ ข้าพระองค์เห็น
โทษในความอดทนนี้แล เมื่อใด คนพาล
ย่อมตำคัลญบุคคลนั้นว่า ผู้นี้ย่อมอดกลั้น
ต่อเราเพราะความกลัว เมื่อนั้น คนมี
ปัญญาทราวมยิ่งข่มขู่ผู้นั้น เหมือนโคยิ่ง
ข่มขู่โคตัวแพ่ที่หนีไป ฉะนั้น.

[๘๗๕] ท้าวสักกะตรัสตอบว่า

บุคคลจงสำคัญเห็นว่า ผู้นี้อดกลั้น
ต่อเราเพราะความกลัวหรือหาไม่ก็ตามที่
ประโยชน์ทั้งหลายมีประโยชน์ของตนเป็น
อย่างยิ่ง ประโยชน์ยิ่งกว่าขันติไม่มี ผู้ใด
แลเป็นคนมีกำลังอดกลั้นต่อคนผู้ทรพ
ไว้ได้ ความอดกลั้นของผู้นั้น บัณฑิต

ทั้งหลายกล่าวว่าเป็นขันตอย่างยิ่ง คน
ทुरुพลจำต้องอดทนอยู่เป็นนิตย์ บัณฑิต
ทั้งหลายกล่าวกำลังของผู้ซึ่งมีกำลังอย่าง
คนพาลว่ามีใช้กำลัง ไม่มีผู้ใดที่จะกล่าว
โต้ต่อผู้มีกำลังผู้ซึ่งธรรมคุ้มครองแล้วได้
เลย เพราะความโกรธนั้น โทษที่ลามก
จึงมีแก่ผู้ที่โกรธตอบต่อผู้ที่โกรธ บุคคลผู้
ไม่โกรธตอบต่อผู้ที่โกรธ ย่อมชื่อว่าชนะ
สงครามซึ่งเอาชนะได้ยาก ผู้ใคร่รู้ว่าผู้อื่น
โกรธแล้ว เป็นผู้มึนสติระงับไว้ได้ ผู้นั้น
ชื่อว่าประพฤติประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่าย
คือ ทั้งฝ่ายตนและคนอื่น คนที่ไม่ฉลาด
ในธรรม ย่อมสำคัญเห็นผู้รักษาประโยชน์
ของทั้งสองฝ่าย คือ ของตนและของคน
อื่น ว่าเป็นคนโง่ ดังนี้.

[๘๗๖] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ท้าวสักกะจอมเทวดาพระองค์นั้น
เข้าไปอาศัยผลบุญของพระองค์เป็นอยู่ เสวยรัชสมบัติมีความเป็นใหญ่ยิ่งด้วย
ความเป็นอิสระแห่งเทวดาชั้นดาวดึงส์ ยังพรรณนาคุณของขันติ และโสร็จจะ
ได้.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พวกเธอบวชแล้วในธรรมวินัยที่เรากล่าว
ชอบแล้วเช่นนี้ เป็นผู้อดทนและสงบเสงี่ยมนี้ จะพึงงามในธรรมวินัยนี้โดยแท้.

อรรถกถาเวปจิตติสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในเวปจิตติสูตรที่ ๔ ต่อไปนี้ :-

บทว่า **เวปจิตต์** ความว่า ได้ยินว่า เขาเป็นหัวหน้าของพวกอสูร. บทว่า **เยน** สักว่า เป็นนิบาต. บทว่า **นํ** แปลว่า **นั่น**. บทว่า **กณฺฐปฺลฺยเจเมหิ** ความว่า ที่มัด ๕ แห่ง คือที่มือ ๒ ที่เท้า ๒ และที่คอ ๑ ก็เครื่องมัดนั้นย่อมมาสู่คลองจักษุ คือ ปิดกั้นอิริยาบถเหมือนใยบัว และเหมือนใยแมลงมุม. ก็ถูกเขามัดด้วยเครื่องมัดเหล่านั้นไว้ด้วยจิต ก็ยอมหลุดด้วยจิต. บทว่า **อกุโอสติ** ความว่า เขาย่อมดำด้วยอักษโกสวัตถุ ๑๐ เหล่านั้นว่า เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นพาล เจ้าเป็นคนหลง เจ้าเป็นอูฐ เจ้าเป็นวัว เจ้าเป็นลา เจ้าเป็นสัตว์นรก เจ้าเป็นสัตว์ดิรัจฉาน เจ้าไม่มีสுகติ เจ้าหวังแต่ทุกคติเท่านั้น. บทว่า **ปริภาสติ** ความว่า กล่าวคำเป็นต้นเหล่านี้ ชูว่า ลูกอ่อนเฒ่าสักกะ ท่านจักชนะทุกเวลาไม่ได้เมื่อใดพวกอสูรจักชนะ. เมื่อนั้นเราจะมัดท่านอย่างนี้บ้าง จักให้นอนที่ประตูของแดนอสูรแล้วตี. ท้าวสักกะมีชัยชนะแล้ว ก็ไม่ใส่ใจคำของจอมอสูรนั้น. ก็แลมีการรับของอย่างใหญ่ท้าวสักกะนุคที่หัวของจอมอสูรนั้น เข้าไปสู่เทวสภาซึ่งสุธัมมาและกลับออกมา. บทว่า **อชฺฌภาสิ** ความว่า มาตลีเทพบุตรพิจารณาว่า ท้าวสักกะนี้อดทนต่อคำหยาบเหล่านี้ เพราะความกลัวหรือ หรือว่า เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยอธิวาสนขันติ จึงทูลแล้ว.

บทว่า **ทพฺพฺพลฺเยน** แปลว่า ด้วยความอ่อนแอ. บทว่า **ปฏฺฐิตฺยฺเช** แปลว่า จะพึงสมคบ คือจะพึงคลุกคลี. บทว่า **ปฺลฺิขฺเขยฺยฺมฺ** แปลว่า จะพึงร้ายราน. บาลีว่า **ปฺลฺุขฺเขยฺยฺมฺ** บ้าง. บทว่า **ปฺริ** แปลว่า ข้าศึก. บทว่า **โย สโต อฺปฺสฺมฺมฺติ** ความว่า ผู้ใดมีสติเข้าไปประจบ อธิบายว่า เราเข้าไป

ระงับ คือห้ามคนพาลนั้น. บทว่า **ยทา น มณฺญติ** ความว่า สำคัญโทษ
นั้น เพราะเหตุใด. บทว่า **อชฺฌมารุหติ** แปลว่า กดขี่. บทว่า **โคว ภิกฺขุโย**
ปลายินิ ความว่า พวกวัวย่นควัว ๒ ตัวกำลังชนกันในฝูงเพียงที่ตัวหนึ่งยัง
ไม่หนี แต่เมื่อใดตัวหนึ่งหนี เมื่อนั้นพวกวัวทั้งปวง ก็ช่วยกันไล่กวาดวัวตัวที่
หนีนั้นยิ่งขึ้น ฉนฺได คนโง่ก็ข่มทับผู้อวดตน ฉนฺนนั้น. บทว่า **สทตฺตอปรมา**
แปลว่า มีประโยชน์ตนเป็นอย่างยิ่ง. บทว่า **ขนฺตุยา ภิกฺขุโย น วิขุชติ**
ความว่า ในประโยชน์ที่มีประโยชน์ของตนเป็นอย่างยิ่งนั้น ประโยชน์ที่ยิ่งกว่า
ขันติไม่มี. บทว่า **ตมาหุ ปรมํ ขนฺติ** ความว่า ผู้ใดมีกำลังข่มอดทนได้
ท่านกล่าวขัตตินั้นของผู้นั้นว่า เป็นอย่างยิ่ง. กำลังที่เกิดจากความไม่รู้ ชื่อ
กำลังของคนโง่. กำลังของคนโง่นั้น เป็นกำลังของผู้ใด กำลังนั้นไม่เป็นกำลัง
ท่านไม่กล่าว คือ บอกแสดงกำลังนั้นว่า เป็นกำลัง. บทว่า **ธมฺมคฺคตฺตสฺส**
ความว่า ผู้อันธรรมรักษาแล้ว หรือผู้รักษาธรรม. บทว่า **ปฏิวตฺตา** แปลว่า
ผู้กล่าวโต้แย้ง. หรือว่า ฟังกล่าวโต้แย้งว่า อย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม. แต่ว่า
ชื่อว่า ผู้สามารถจะยังผู้ตั้งอยู่ในธรรมไม่หวั่นไหวไม่มี. บทว่า **ตสฺเสว เตน**
ปาปิโย ความว่า ความชั่วของบุคคลนั้นย่อมมี เพราะความโกรธนั้น. ถามว่า
เป็นความชั่วของใคร. ตอบว่า ของคนผู้โกรธตอบบุคคลผู้โกรธ. บทว่า
ติกิจฺจนฺตานิ เป็นพหุจนะใช้ในเอกจนะ. อธิบายว่า รักษาประโยชน์ไว้ได้.
บทว่า **ชนา มณฺญนฺติ** ความว่า ปุถุชนผู้โง่เขลาข่มสำคัญว่า คนโง่เขลา
ข่มสำคัญบุคคลผู้แก้ไขยังประโยชน์ ทั้ง ๒ ฝ่าย คือของตนและของผู้อื่นเห็น
ปานนี้ ให้สำเร็จ. บทว่า **ธมฺมสตฺโถวิทา** ความว่า ไม่ฉลาดในอริยสัจ ๔.
บทว่า **อิธ** แปลว่า ในศาสนานี้. บทว่า **โฆ ตํ** เป็นเพียงนิบาต.

จบอรรถกถาเวปจิตติสูตรที่ ๔

๕. สุภาสิตขยสูตร

ว่าด้วยการแข่งขันคำสุภาสิต

[๘๗๗] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ ณ พระวิหาร-
เชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล ฯลฯ

[๘๗๘] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสพระพุทธพจน์นี้ว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
เรื่องเคยมีมาแล้ว สงครามระหว่างพวกเทวดากับอสูรได้ประชิดกันแล้ว
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล ท้าวเวปจิตติจอมอสูรได้ตรัสกะท้าวสักกะจอม
เทวดาว่า แน่จอมเทวดา เราจงเอาชนะกันด้วยการกล่าวคำสุภาสิตเถิด.

ท้าวสักกะจอมเทวดาตรัสว่า แน่ท้าวเวปจิตติ ตกลงเราจงเอาชนะ
กันด้วยการกล่าวคำสุภาสิต.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พวกเทวดาและพวกอสูรได้ร่วมกัน
ตั้งผู้ตัดสินว่า ผู้ตัดสินเหล่านี้จักรู้ทั่วถึงคำสุภาสิต คำสุภาสิตของพวกเรา.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้นแล ท้าวเวปจิตติจอมอสูรได้ตรัสกะท้าว
สักกะจอมเทวดาว่า แน่จอมเทวดา ท่านจงตรัสคาถา คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
เมื่อท้าวเวปจิตติตรัสเช่นนี้ ท้าวสักกะจอมเทวดาได้ตรัสกะท้าวเวปจิตติจอมอสูร
ว่า แน่ท้าวเวปจิตติ ในเทวโลกนี้ท่านเป็นเทพมาก่อน ท่านจงกล่าวคาถาเถิด.

[๘๗๙] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อท้าวสักกะตรัสเช่นนี้แล้ว ท้าวเวป-
จิตติจอมอสูรได้ตรัสคาถานี้ว่า

พวกคนพาลไม่มีผู้กำราบ มันยิ่ง
กำเริบ ฉะนั้น นักปราชญ์ผู้มีปัญญา พึง
กำราบคนพาลเสียด้วยอาญาอันรุนแรง.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อทำเวปจิตติจอมอสุระได้ตรัสคาถาแล้ว เหล่า
อสุระพากันอนุโมทนา พวกเทวดาต่างก็พากันนิ่ง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ลำดับ
นั้นแลทำเวปจิตติจอมอสุระได้กล่าวกะทำวสักกะจอมเทวดาว่า แน่ะจอมเทวดา
ท่านจงกล่าวคาถาเถิด.

[๘๘๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อทำเวปจิตติตรัสเช่นนี้แล้ว ทำว-
สักกะจอมเทวดาได้ตรัสคาถาว่า

ผู้ใคร่รู้ว่าผู้อื่นโกรธแล้ว เป็นผู้มึสติ

ระงับไว้ได้ เราเห็นว่าการระงับไว้ได้ของ

ผู้นั้น เป็นการกำราบคนพาล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อทำวสักกะจอมเทวดาได้ภยิตคาถาแล้ว พวก
เทวดาพากันอนุโมทนา เหล่าอสุระต่างก็นิ่ง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้นแล
ทำวสักกะจอมเทวดาตรัสกะทำวเวปจิตติจอมอสุระว่า ดูก่อนทำวเวปจิตติ ท่าน
จงตรัสคาถาเถิด.

[๘๘๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อทำวสักกะตรัสเช่นนี้ ทำวเวปจิตติ
จอมอสุระได้ตรัสคาถาว่า

ดูก่อนทำววาสวะ เราเห็นโทษของ

การอดกลั้นนี้แหละ เพราะว่าเมื่อใดคน

พาลสำคัญเห็นผู้นั้นว่า ผู้นี้อดกลั้นต่อเรา

เพราะความกลัว เมื่อนั้น คนพาลผู้ทราม

ปัญญายิ่งข่มขี้ผู้นั้นเหมือนโคยิ่งข่มขี้โคตัว

แพ้ที่หนีไป ฉะนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อทำวเวปจิตติจอมอสุระภยิตคาถาแล้ว เหล่า
อสุระพากันอนุโมทนา พวกเทวดาต่างก็นิ่ง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้นแล
ทำวเวปจิตติจอมอสุระได้ตรัสกะทำวสักกะจอมเทวดาว่า แน่ะจอมเทวดา ท่านจง
ตรัสคาถาเถิด.

[๘๘๒] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อท้าวเวปจิตติจอมอสูรตรัสเช่นนั้น
ท้าวสักกะจอมเทวดาได้ตรัสคาถาเหล่านั้นว่า

บุคคลจงสำคัญเห็นว่า ผู้นี้ดอกฉัน
ต่อเราเพราะความกลัว หรือหาไม่ก็ตามที่
ประโยชน์ทั้งหลายมีประโยชน์ของตนเป็น
อย่างยิ่ง ประโยชน์ยิ่งกว่าขันติไม่มี ผู้ใด
แลเป็นคนมีกำลังอดกลั้นต่อคนทुरुพลไว้
ได้ ความอดกลั้นไว้ได้ของผู้นั้นบัณฑิตทั้ง
หลายกล่าวว่าเป็นขันติอย่างยิ่ง คนทुरुพล
ย่อมอดทนอยู่เป็นนิตย์ บัณฑิตทั้งหลาย
เรียกกำลังของผู้ที่มีกำลังอย่างคนพาลว่ามี
ไซ้กำลัง ไม่มีผู้ใดที่จะกล่าวโต้ต่อผู้มี
กำลังอันธรรมคุ้มครองแล้วได้เลย เพราะ
ความโกรธนั้น โทษอันลามกจึงมีแก่ผู้ที่
โกรธตอบผู้ที่โกรธแล้ว บุคคลผู้ไม่โกรธ
ตอบผู้ที่โกรธแล้ว ย่อมชื่อว่าชนะสงคราม
ซึ่งเอาชนะได้ยาก ผู้ใดรู้ว่า ผู้นั้นโกรธ
แล้ว เป็นผู้มิสติระงับไว้ได้ ผู้นั้นชื่อว่า
ประพฤติประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่าย คือ ทั้ง
ฝ่ายตนและคนอื่น คนผู้ที่ไม่ฉลาดในธรรม
ย่อมสำคัญเห็นผู้ที่รักษาประโยชน์ของทั้ง
สองฝ่าย คือ ของตนและคนอื่น ว่าเป็น
คนโง่ ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อทำวสัฏกะจอมเทวดาได้ภยิตคาถาเหล่านี้ แล้ว
พวกเทวดาพากันอนุโมทนา เหล่าอสูรต่างก็นิ่ง.

[๘๘๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล ผู้ตัดสินทั้งของพวกเทวดา
และพวกอสูรได้กล่าวกันว่า ทำวเวปจิตติจอมอสูรได้ตรัสคาถาทั้งหลายแล้วแล
แต่คาถาเหล่านั้นมีความเกี่ยวเกาะด้วยอาชญา มีความเกี่ยวเกาะด้วยศาสตรา
เพราะเหตุเช่นนี้ จึงมีความหมายมั่น ความแก่งแย่ง ความทะเลาะวิวาท ทำ
วสัฏกะจอมเทวดาได้ตรัสคาถาทั้งหลายแล้วแล ก็คาถาเหล่านั้นไม่เกี่ยวเกาะด้วย
อาชญา ไม่เกี่ยวเกาะด้วยศาสตรา เพราะเหตุเช่นนี้ จึงมีความไม่หมายมั่น
ความไม่แก่งแย่ง ความไม่ทะเลาะวิวาท ทำวสัฏกะจอมเทวดาชนะเพราะได้ตรัส
คำสุภายิต.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ชัยชนะด้วยการกล่าวคำสุภายิตได้เป็นของทำ
วสัฏกะจอมเทวดาด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถาสุภายิตชยสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสุภายิตชยสูตรที่ ๕ ต่อไปนี้ :-

บทว่า อสูรินุทฺ เอตทโวจ ความว่า ได้กล่าวคำนี้ ด้วยความเป็น
ผู้ฉลาด. ได้ยินว่า จอมอสูรนั้น ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า การกล่าวแก่การถือของผู้
อื่นก่อน เป็นการหนัก แต่การกล่าวคล้อยตามคำของผู้อื่นในภายหลัง สบาย.
บทว่า ปุพฺพเทวา ความว่า ผู้อยู่มานานในเทวโลก ย่อมเป็นเจ้าของก่อน.
อธิบายว่า ท่านทั้งหลายจงกล่าวคำที่มาจากประเพณีของท่านก่อน. บทว่า
อทญฺฐาจรา ความว่า เว้นจากการถือตะบอง. อธิบายว่า ไม่มี เช่นใน
คำนี้ว่า พึงถือตะบองหรือมีด.

จบอรรถกถาสุภายิตชยสูตรที่ ๕.

๖. กุลาวกสูตร

ท้าวสักกะชนะอสูรโดยชอบธรรม

[๘๘๔] สาวัตถีนิทาน.

คู่ออนภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว สงครามระหว่างพวกเทวดา และอสูรได้ประชิดกันแล้ว คู่ออนภิกษุทั้งหลาย ก็ในสงครามคราวนั้น พวกอสูรเป็นฝ่ายมีชัย พวกเทวดาเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ คู่ออนภิกษุทั้งหลาย พวกเทวดาผู้พ่ายแพ้ต่างพากันหนีไปทางทิศอุดร พวกอสูรได้ชวนกันไล่พวกเทวดาเหล่านั้นไปแล้ว.

[๘๘๕] คู่ออนภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล ท้าวสักกะจอมเทวดาได้ตรัสกะมาตลีสังคาหกเทพบุตรด้วยคาถาว่า

คู่ออนมา เธอจงหลีกเลี่ยงรังนก
ในป่าไม้จิว โดยพายหน้าองรถกลับ ถึง
เราจะต้องเสียสละชีวิตในพวกอสูรก็ตามที
นกล่าเนื้ออย่าได้ปราศจากรังเสียเลย.

คู่ออนภิกษุทั้งหลาย มาตลีสังคาหกเทพบุตรรับพระดำรัสของท้าวสักกะจอมเทวดาว่า ขอความเจริญจงมีแด่พระองค์ ดังนี้แล้ว ให้รถซึ่งเทียมด้วยม้าอาชาไนยพันตัวหันหลังกลับ.

[๘๘๖] คู่ออนภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พวกอสูรคิดว่า บัดนี้รถซึ่งเทียมด้วยม้าอาชาไนยพันตัวของท้าวสักกะจอมเทวดาหันกลับมาแล้ว พวกเทวดาจักทำสงครามกับพวกอสูรแม้เป็นครั้งที่สองแล พวกอสูรต่างตกใจกลับเข้าไปสู่อสูรบุรี คู่ออนภิกษุทั้งหลาย ชัยชนะโดยธรรมแท้ ๆ ได้เป็นของท้าวสักกะจอมเทวดาแล้ว ด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถากุลาวกสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในกุลาวกสูตร ที่ ๖ ต่อไปนี้ :-

บทว่า **อชฺฌภาสิ** ความว่า ได้ยินว่า เสียงรถ เสียงม้าอาชาไนย เสียงฆ้อง เหมือนเสียงฟ้าผ่ารอบด้านมีแก้วท้าวสักกะผู้บ่ายหน้าเข้าป่าไม่จี่วันนั้น พวกครุฑผู้มีกำลังในป่าจี่วันนั้น ได้ยินเสียงนั้นแล้ว ก็พากันหนี พวกครุฑที่แก้วแต่่า ที่หมดแรงเพราะโรค และลูกนกที่ยังไม่เกิดขนิปีก ไม่อาจจะหนีได้ กลัวตายตกใจร้องกันระเบ็งเซ็งแซ่. ท้าวสักกะได้ยินเสียงนั้นแล้วจึงตรัสถามสารถิมาตลีว่า เสียงอะไรพ่อ. สารถิมาตลิกราบทูลว่า ข้าแต่ท้าวะ พวกครุฑได้ยินเสียงรถของพระองค์ ไม่อาจจะหนีได้จึงร้อง. ท้าวสักกะได้ฟังคำนั้นแล้ว มีพระทัยประกอบด้วยพระกรุณา จึงตรัส.

บทว่า **อิสฺสามุเขน** คือ ทางนอนของรถ. รถจะไม่บดขยี้รังนกทางนอน ฉันทใด ท่านจงหลีกรังนกนั้นด้วยทางนอนรถ ฉันทนั้น. เพราะว่า รถที่เกิดด้วยบุญเป็นปัจจัยมุ่งหน้าไปที่ภูเขจักรวาลก็ดี ที่ภูเขาสินธุภูก็ดี ย่อมไม่ขัดข้อง ย่อมไปด้วยอำนาจการไปในอากาศ. ถ้าจะฟังไปทางป่าจี่วันนั้น เมื่อเกวียนใหญ่ไปกลางป่าง่าก็ดี กลางป่าลูหุงก็ดี ป่าทั้งหมดก็ถูกเหยียบย่ำแหลกฉันทใด แม้ป่าจี่วันนั้น ก็ฟังเป็น ฉันทนั้น.

จบอรรถกถากุลาวกสูตรที่ ๖

๗. นทพภยสูตร

ว่าด้วยการไม่ควรประทุษร้าย

[๘๘๗] สāvātthinīhan.

คูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว ท้าวสักกะจอมเทวดา ผู้หลีกเร้นออกอยู่ในที่ลับ ได้เกิดความตริกนึ่กคิดขึ้นว่า เราไม่ควรประทุษร้าย แม่แก่ผู้ที่เป็นข้าศึกต่อเรา คูก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล ท้าวเวปจิตติ จอมอสูร ได้ทราบความดำริของท้าวสักกะจอมเทวดาด้วยใจของตนแล้ว เข้าไปหาท้าวสักกะจอมเทวดาจนถึงที่ประทับ .

[๘๘๘] คูก่อนภิกษุทั้งหลาย ท้าวสักกะจอมเทวดาได้ทอศพระเนตร เห็นท้าวเวปจิตติจอมอสูรผู้มาแต่ไกลทีเดียว ครั้นแล้วจึงตรัสกะท้าวเวปจิตติ จอมอสูรว่า หยุดเถอะ ท่านท้าวเวปจิตติ ท่านถูกจับเสียแล้ว.

ท้าวเวปจิตติตรัสถามว่า แน่ะท่านผู้นิรทุกข์ ท่านละทิ้งความคิด เมื่อก่อนของท่านเสียแล้วหรือ.

ท้าวสักกะตรัสว่า ท้าวเวปจิตติ ก็ท่านจงสาบานเพื่อที่จะไม่ประทุษร้าย ต่อเรา.

[๘๘๙] ท้าวเวปจิตติตรัสภาว่า

แน่ะท้าวสุขัมบดี บาบของคนพุดเทจ
بابของคนผู้ตีเตียนพระอริยะเจ้า บาบ
ของคนผู้ประทุษร้ายต่อมิตร และبابของ
คนอกัตถัญญ จงถูกต้องผู้ที่ประทุษร้าย
ต่อท่าน.

อรรถกถานทพภยสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในนทพภยสูตรที่ ๗ ต่อไปนี้ :-

บทว่า **อุปสงฺกมิ** ความว่า ท้าวสักกะนั้นดำริว่า เราไม่ควรประทุษร้าย
แม้แก่ผู้เป็นข้าศึกต่อเรา. คิดต่อไปว่า ชื่อว่า ผู้ที่เป็นข้าศึกต่อท้าวเวปจิตตินั้น
นอกจากเราไม่มี เราจักทดลองดูท้าวเวปจิตตินั้นก่อน เขาเห็นเราแล้วจะ
ประทุษร้าย หรือไม่ประทุษร้าย จึงเข้าไปหา. บทว่า **ติฏฺฐ เวปจิตฺติ**
คหิโตสิ ความว่า ท้าวสักกะตรัสว่า ดูก่อนท้าวเวปจิตติ ท่านจงหยุด ณ
ที่นี้เถิด ท่านถูกเราจับแล้ว. พร้อมกับคำรัสของท้าวสักกะนั้น ท้าวเวปจิตติ
ก็ถูกผูกมัด โดยผูกมัดมีคอเป็นที่ ๕. บทว่า **สปลฺลสุ จ เม** ความว่า
ท้าวสักกะตรัสว่า ท้าวเวปจิตติ ท่านจงสาบานเพื่อที่จะไม่ประทุษร้ายในเรา.
บทว่า **ยิ มุสา ภณฺโต ปาปี** ความว่า ท่านกล่าวหมายถึงบาปของพระเจ้า
เจติยราชในปฐมกัปในกัปนี้. บทว่า **อริยุปวาทีโน** ได้แก่ บาปดุจบาปของ
ภิกษุโกกาลิกะ. บทว่า **มิตฺตทุทฺโท จ ยิ ปาปี** ได้แก่ บาปของผู้มีจิต
ประทุษร้ายในพระมหาสัตว์ ในมหากัปชาดก. บทว่า **อกตญฺญโน** ได้แก่
บาปของคนอกตัญญู เช่น เทวทัต. นัยว่า ในกัปนี้ มี ๔ มหากัป.

จบอรรถกถานทพภยสูตรที่ ๗.

๘. วิโรจนอสุรินทสูตร

จอมอสุรกับท้าวสักกะแสดงคำสุภาษิต

[๘๕๐] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี สมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า กำลังเสด็จเข้าที่พักกลางวัน ครั้งนั้นแล ท้าวสักกะจอมเทวดากับท้าววิโรจนะ- จอมอสุร เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ยื่นพินพานพระทวารองค์ละข้าง.

[๘๕๑] ลำดับนั้นแล ท้าววิโรจนะจอมอสุรได้ตรัสภาณนี้ ในสำนัก ของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า

เป็นชายควรพยายามไปจนกว่าประ-
โยชน์สำเร็จ ประโยชน์งดงามอยู่ที่ความ
สำเร็จ นี่เป็นถ้อยคำของวิโรจนะ.

[๘๕๒] ท้าวสักกะจอมเทวดาตรัสว่า

เป็นชายควรพยายามไปจนกว่าประ-
โยชน์สำเร็จ ประโยชน์ทั้งหลายงดงามอยู่
ที่ความสำเร็จ ประโยชน์ยิ่งกว่าขันติไม่มี.

[๘๕๓] ท้าววิโรจนะจอมอสุรตรัสว่า

สรรพสัตว์ย่อมเกิดความต้องการใน
สิ่งนั้น ๆ ตามควร ส่วนการบริโภคของ
สรรพสัตว์มีการปรุงประกอบเป็นอย่างยิ่ง
ประโยชน์ทั้งหลายงดงามอยู่ที่ความสำเร็จ
นี่เป็นถ้อยคำของวิโรจนะ.

[๘๕๔] ท้าวสักกะจอมเทวดาตรัสว่า

สรรพสัตว์ย่อมเกิดความต้องการใน
สิ่งนั้น ๆ ตามควร ส่วนการบริโภคนของ
สรรพสัตว์ มีการปรุงประกอบเป็นอย่างยิ่ง
ประโยชน์ทั้งหลายงดงามอยู่ที่ความสำเร็จ
ประโยชน์ยิ่งกว่าขันติไม่มี.

อรรถกถาวิโรจนอสูรินทสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในวิโรจนอสูรินทสูตรที่ ๘ ต่อไปนี้ :-

บทว่า อฏฺฐิสฺส ได้แก่ ยืนคจรูปคนเฝ้าประตู. บทว่า นิปฺปทา
แปลว่า ความสำเร็จ. ท่านอธิบายว่า เป็นชายควรพยายามไปจนกว่าประโยชน์
จะสำเร็จทีเดียว. คาถาที่ ๒ เป็นของท้าวสักกะ. ในบทเหล่านั้น บทว่า
ขมฺมุตา ภิชฺชโย ความว่า บรรดาประโยชน์ทั้งหลายงามอยู่ที่ความสำเร็จ
ไม่มีประโยชน์ยิ่งกว่าขันติ. บทว่า อตุฏฺฐาตา ได้แก่ มีกิจเกิดแล้ว.
จริงอยู่ ขึ้นชื่อว่า สัตว์ ที่ไม่มีกิจเกิดแล้ว แม้กระทั่งสุนัขบ้านและสุนัขจิ้งจอก
เป็นต้น ย่อมไม่มี. แม้เพียงเดินไปข้างนี้ ข้างโน้น ก็เป็นกิจเหมือนกัน .
บทว่า ลโยคปรมาเตวฺว สมฺโลกา สพฺพปาณินฺ แปลว่า การบริโภค
ของสัตว์ทั้งปวงมีการปรุงเป็นอย่างยิ่ง อธิบายว่า เพราะข้าวค้ำคินเป็นต้น
ไม่ควรบริโภค. แต่ข้าวเหล่านั้น อุ่นให้ร้อน กระจายออกปรุงด้วยเนยใส

น้ำผึ้งน้ำอ้อยเป็นต้น เป็นของควรบริโภค. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า
ธัญโคปรมาเตวว สมฺโกลา สพุพปาณินฺ ดังนี้. บทว่า นิปฺพนฺโสตฺธิโน
อตุลา ความว่า ชื่อว่าประโยชน์เหล่านี้สำเร็จแล้ว จึงงาม. คาถาที่ ๔
ก็เป็นของทำวตักกะอีก แม้ในคาถาที่ ๔ นั้น พึงทราบความโดยนัยที่กล่าวแล้ว.

จบอรรถกถาวิคฺรจนอสุรินทสูตรที่ ๘

๘. อรัญญกสูตร

ว่าด้วยกลิ่นของผู้มีศีล

[๘๕๕] สāvattinīhan.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว ฤาษีผู้มีศีลมีกัลยาณธรรมมาก
รูปด้วยกัน อาศัยอยู่ในกุฎิที่มุงบังด้วยใบไม้ ในราวป่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
ครั้งนั้นแล ทำวตักกะจอมเทวดากับทำวเวปจิตติจอมอสูร เข้าไปหาฤาษีผู้มีศีล
มีกัลยาณธรรมเหล่านั้นถึงที่อยู่.

[๘๕๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล ทำวเวปจิตติจอมอสูร
สวมรองเท้าหนาหลายชั้น สะพายดาบ มีผู้กั้นร่มให้ เข้าไปสู่อาศรมทางทวาร
อันเลิศ เข้าไปใกล้ฤาษีผู้มีศีลมีกัลยาณธรรมเหล่านั้นห่างไม่ถึงวา คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ครั้งนั้นแลทำวตักกะจอมเทวดาทรงถอดฉลองพระบาท ประทาน
พระขรรค์ ให้แก่ผู้อื่นรับสั่งให้ลดฉัตร เสด็จเข้าไปทางอาศรมโดยทางทวารเข้า
ประทับยืน ประคองอัญชลินมัสการฤาษีผู้มีศีลมีกัลยาณธรรมเหล่านั้นอยู่ได้ลม.

[๘๕๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้น แลฤาษีผู้มีศีลมีกัลยาณธรรม
เหล่านั้นได้กล่าวกะทำวตักกะจอมเทวดาด้วยคาถาว่า

กลิ่นของพวกฤๅษีผู้ประพฤติพรตมา
นาน ย่อมจะฟุ้งจากกายไปตามลม ดูก่อน
ท้าวสหัสันย์ พระองค์จึงลอยไปเสียดจาก
ที่นี่ ดูก่อนท้าวเทวราช กลิ่นของพวก
ฤๅษีไม่สะอาด.

[๘๕๘] ท้าวสักกะตรัสตอบว่า

กลิ่นของพวกฤๅษีผู้ประพฤติพรต
มานาน ย่อมจะฟุ้งจากกายไปตามลม
ท่านเจ้าข้า พวกข้าพเจ้าต่างก็มุ่งหวังกลิ่น
นี้เหมือนกับบุคคลมุ่งหวังระเบียบดอกไม้
อันวิจิตร งดงาม บนสิริระยะ ฉะนั้น
ก็พวกเทวดาหามีความสำคัญในกลิ่นของ
ผู้มีศีลนี้ว่าเป็นกลิ่นปฏิกูลไม่.

อรรถกถาอารัญญกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอารัญญกสูตรที่ ๕ ต่อไปนี้ :-

บทว่า **ปณฺณกุฎฺฐิสุ สมฺมมฺหติ** ความว่า ฤๅษีทั้งหลายอาศัยอยู่ ใน
บรรณศาลา สมบูรณ์ด้วยที่พักกลางคืนที่พักกลางวัน และที่จงกรมเป็นต้น
ในราวป่า อันน่ารื่นรมย์ในหิมวันตประเทศ. เทพทั้งสองเหล่านั้นคือ ท้าวสักกะ
จอมเทพและท้าวเวปจิตติเป็นลูกเขยพ้อตากัน บางครั้งก็ทะเลาะกัน บางครั้งก็
เที่ยวไปด้วยกัน แต่ในครั้งนี้เที่ยวไปด้วยกัน. บทว่า **อภฺลฺลิโย** ได้แก่ รongเท้า

หนาหลายชั้น. บทว่า **ขลุ่ โอลุเคตุวา** ได้แก่ สะพายดาบ. บทว่า **จตุเตน** ได้แก่ กั้นเสวตฉัตรทิพย์ไว้เบื้องสูง. บทว่า **อปพยามโต กริตฺวา** แปลว่า ห่างไม่ถึงวา. บทว่า **จิรทกฺขิตานํ** แปลว่า ประพฤติปรตมานาน. ฤาษีทั้งหลายกล่าวว่า ท่านจงถอยไปเสียจากนี้ จงเว้น เสียจากที่นี่ อย่ายืนเหนือ ลม. บทว่า **น เหตุท เทวา** ความว่า พวกเทวดาหาความสำคัญในกลิ่นของ ผู้มีศีลนี้ว่า ปฏิภูณไม่. ท่านแสดงไว้ว่า ก็พวกเทวดามีความสำคัญในกลิ่น ของผู้มีศีลว่า น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าชอบใจทั้งนั้น.

จบอรรถกถาอารัญญกสูตรที่ ๕

๑๐. สมุททกสูตร

ว่าด้วยท้าวสมพรจอมอสูรถูกสถาป

[๘๕๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล ฯลฯ

[๕๐๐] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทฺธพจนนี้ว่า ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว ฤาษีผู้มีศีลมีกัลยาณธรรมมารูปด้วยกัน อาศัยอยู่ใน กุฎีที่มุงบังด้วยใบไม้แทบฝั่งสมุทร ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยนั้นแล สงคราม ระหว่างพวกเทวดากับ อสูรได้ประชิดกันแล้ว ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พวกฤาษีผู้มีศีลมีกัลยาณธรรมเหล่านั้นพากันคิดเห็นว่า พวกเทวดาตั้งอยู่ใน ธรรม พวกอสูรไม่ตั้งอยู่ในธรรม ภัยนั้นพึงเกิดแก่พวกเราเพราะอสูรโดยแท้ อย่างกระนั้นเลย พวกเราควรเข้าไปหาท้าวสมพรจอมอสูรแล้วขอภัยทานเถิด.

[๕๐๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล ฤาษีผู้มีศีลมีกัลยาณธรรม
เหล่านั้น ได้อันตรายไปในบรรณกุฎีแทบฝั่งสมุทร ไปปรากฏอยู่ตรงหน้าท้าว
สมพรจอมอสูรเหมือนบุรุษมีกำลังเหยียดแขนที่คู้ หรือคู้แขนที่เหยียด ฉะนั้น
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้น พวกฤาษีผู้มีศีลมีกัลยาณธรรมเหล่านั้น ได้
กล่าวกะท้าวสมพรจอมอสูรด้วยคาถาว่า

พวกฤาษีมาขออภัยทานกะท้าวสมพร
การให้ภัยหรือให้อภัย ท่านกระทำได้
โดยแต่.

[๕๐๒] ท้าวสมพรจอมอสูรได้กล่าวตอบว่า
การอภัยไม่มีแก่พวกฤาษี ผู้ชั่วช้าคบ
หาท้าวสักกะ เราให้เฉพาะแต่ภัยเท่านั้น
แก่พวกท่านผู้ขออภัย.

[๕๐๓] พวกฤาษีกล่าวว่า
ท่านให้เฉพาะแต่ภัยเท่านั้นแก่พวก
เราผู้ขออภัย พวกเราขอรับเอาแต่ภัย
อย่างเดียว ส่วนภัยจงเป็นของท่านเถิด
บุคคลหว่านพืชเช่นไผ่ย่อมได้ผลเช่นนั้น
คนทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วก็ย่อมได้ชั่ว แน่ะ
พ่อ ท่านหว่านพืชลงไปไว้แล้ว ท่านจัก
ต้องเสวยผลของมัน.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล ฤาษีผู้มีศีลมีกัลยาณธรรมเหล่านั้น ได้
สาปแช่งท้าวสมพรจอมอสูร แล้วอันตรธานหายไปในที่ตรงหน้าท้าวสมพรจอม
อสูรแล้วไปปรากฏอยู่ในบรรณภูกิเฑาะฟุ้งสมุทร เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลัง
เหยียดแขนที่คู้ หรือคู้แขนที่เหยียด ฉะนั้น.

[๕๐๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล ท้าวสมพรจอมอสูรถูกฤาษี
ผู้มีศีลมีกัลยาณธรรมเหล่านั้นสาปแช่งแล้ว ได้ยินว่า ในคืนวันนั้น ตกใจ
หวาดหวั่นถึงสามครั้ง.

จบสมุททกสูตร

จบวรรคที่ ๑

อรรถกถาสมุททกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสมุตตกสูตรที่ ๑๐ ต่อไปนี้ :-

บทว่า สมุทททีเร ปณฺณภูกิเฑสุ ความว่า พวกฤาษีอาศัยอยู่ใน
บรรณศาลา มีประการดังกล่าวแล้วบนหาดทราย มีสีเหมือนแผ่นเงินหลังมหา-
สมุทรในจักรวาล. บทว่า ลียาปี นํ แก่เป็น ลิสยาปี อมุหาคํ แปลว่า
แม้พึงมีแก่พวกเรา บทว่า อภยทุกฺขิณฺ ยาจฺเจยฺยาม ได้แก่ พึงขอรักษาทน.
นัยว่า สงความระหว่างเทวดาและอสูร โดยมากมีขึ้นที่หลังมหาสมุทร. ชัยชนะ
มิได้มีแก่พวกอสูรในทุกเวลา. พวกอสูรเป็นฝ่ายแพ้เสียหลายครั้ง.

พวกอสูรเหล่านั้น แพ้เทวดาแล้วพากันหนีไปทางอาศรมบทของพวก
ฤาษี โกรธว่า ท้าวสักกะ ปรึกษากับ พวกฤาษีเหล่านี้ ทำให้พินาศ โดยพวก
ท่านจับทั้งแม่ทั้งลูก. พวกอสูรจึงพากัน ทำลายหม้อน้ำดื่มและศาลาที่จงกรม
เป็นต้นในอาศรมบทนั้น. พวกฤาษีถืออาผลาจากปากกลับมาเห็นช่วยกันทำ

ให้เหมือนเดิมด้วยความลำบากอีก. แม้พวกอสูรเหล่านั้นก็ทำให้พินาศอย่างนั้นบ่อยๆ. เพราะฉะนั้น พวกฤาษีสดับว่า บัดนี้ สงครามระหว่างเทวดาและอสูรปรากฏขึ้นดังนี้ จึงคิดอย่างนั้น. บทว่า **กาม โกร** ได้แก่ กระทำตามความปรารถนา. บทว่า **ภยสุส อภยสุส วา** แก่เป็น **ภย วา อภย วา** แปลว่า ภัย หรือ อภัย. ท่านอธิบายข้อนี้ไว้ว่า หากท่านประสงค์จะให้ภัยก็พอให้ภัยได้ หากท่านประสงค์จะให้ภัยก็พอจะให้ภัยได้ แต่สำหรับพวกอาตมาท่านจงให้ภัยท่านเถิดดังนี้. บทว่า **ทฎฺจน** แปลว่า ผู้ประทุษร้ายแล้ว คือผู้โกรธแล้ว. บทว่า **ปวุตฺต** คืออันเขาหว่านไว้ในนา. บทว่า **ติภฺขตฺตํ อพฺพิหฺขติ** ความว่า จอมอสูรบริโภคน้ำในตอนที่เย็นแล้วขึ้นที่นอน นอนพอจะงีบหลับ ก็ลุกขึ้นยืนร้องไปรอบๆ เหมือนถูกหอกร้อยเล่มทิ่มแทง. ภพอสูรหนึ่งหมิ่นโยชน์ถึงความปั่นป่วนว่า นี้อะไรกัน. ลำดับนั้น พวกอสูรพากันมาถามจอมอสูร นี้อะไรกัน. จอมอสูรไม่พูดอะไรเลย. แม้ในยามที่สองเป็นต้นก็มีนัยนี้แล. ด้วยประการฉะนี้ เมื่อพวกอสูรพากันปลอบจอมอสูรว่า อย่างกลัวเลยมหาราชดังนี้ จนอรุณขึ้น. ตั้งแต่นั้นมา จอมอสูร ก็มีใจหวนไหวเกิดอาการไข้ ด้วยประการฉะนี้. ด้วยเหตุนี้แหละ จอมอสูรนั้น จึงเกิดชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า เวปจิตติ.

จบ อรรถกถาสุมทกสูตรที่ ๑๐

จบ วรรคที่ ๑

รวมพระสูตรแห่งสักกสังยุตมี ๑๐ สูตร คือ

๑. สุวีรสสูตร ๒. สุติมสูตร ๓. ชชคคสูตร ๔. เวปจิตติสูตร
๕. สุกาสิตชยสูตร ๖. กุลาวกสูตร ๗. นทพภยสูตร ๘. วิโรจนอสูรินทสูตร ๙. อารัญญกสูตร ๑๐. สมุทกสูตร พร้อมทั้งอรรถกถา

พุดิยวรรคที่ ๒

๑. ปฐมเทวสูตร

ว่าด้วยวัตรบท ๗

[๕๐๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี ในกาลครั้งนั้นแล ฯลฯ

[๕๐๖] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทฺธพจน์นี้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ท้าวสักกะจอมเทพเมื่อยังเป็นมนุษย์อยู่ในกาลก่อน ได้สมาทานวัตรบท ๗ ประการบริบูรณ์ เพราะเป็นผู้สมาทานวัตรบท ๗ ประการ จึงได้ถึงความเป็นท้าวสักกะ วัตรบท ๗ ประการ เป็นไฉน คือ เราพึงเลี้ยงมารดาบิดาจนตลอดชีวิต ๑ เราพึงประพฤดิอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลจนตลอดชีวิต ๑ เราพึงพูดวาจาอ่อนหวานตลอดชีวิต ๑ เราไม่พึงพูดวาจาส่อเสียดตลอดชีวิต ๑ เราพึงมีใจปราศจากความตระหนี่อันเป็นมลทินอยู่ครองเรือน มีการบริจาคน้ำปล้อยแล้ว มีฝ่ามืออันชุ่มยินดีในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต ๑ เราพึงพูดคำสัตย์ตลอดชีวิต ๑ เราไม่พึงโกรธตลอดชีวิต ถ้าแม้ความโกรธพึงเกิดขึ้นแก่เรา เราพึงกำจัดมันเสียโดยนัยปล้นทีเดียว ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ท้าวสักกะจอมเทพ เมื่อยังเป็นมนุษย์อยู่ในกาลก่อน ได้สมาทานวัตรบท ๗ ประการนี้บริบูรณ์ เพราะเป็นผู้สมาทานวัตรบท ๗ ประการ ดังนี้ จึงได้ถึงความเป็นท้าวสักกะ.

[๕๐๗] พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้สุคตศาสดา ครั้นตรัสไวยาकरणภาษิตนี้จบลงแล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

เทวดาชั้นดาวดึงส์ กล่าวถึงนรชน
ผู้เป็นบุคคล เลี้ยงมารดาบิดามีปกติประ-
พฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล เจริญ
อ่อนหวาน กล่าวคำสमानมิตรสหาย ละ-
คำส่อเสียด ประกอบในอุบายเป็นเครื่อง
กำจัดความตระหนี่ มีวาจาสัตย์ ครอบงำ
ความโกรธได้ นั่นแลว่า เป็นสัพบุรุษดังนี้.

อรรถกถาปฐมเทวสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในปฐมเทวสูตรที่ ๑ แห่งทุติยวรรค ต่อไปดังนี้ :-

บทว่า วุตตปทานิ ได้แก่ ส่วนแห่งวัตร. บทว่า สมตตานิ คือ
บริบูรณ์แล้ว. บทว่า สสมาทินุหนานิ คือถือเอาแล้ว. บทว่า กุเล เชฏฐา-
ปจายี ความว่า กระทำความขำเกรงผู้เป็นใหญ่ในตระกูลเป็นต้นว่า ปู่ ย่า อา
น้ำ ลุง ป้า. บทว่า สณฺหฺวาโจ ได้แก่ มีวาจนารักอ่อนหวาน. บทว่า
มุตฺตาจาโค ได้แก่ เสียสละ. บทว่า ปยตปาถิ ได้แก่ ล้างมือเพื่อให้ไทย
ธรรม. บทว่า โวสุสฺสฺสฺครโต ได้แก่ ยินดีในการสละ. บทว่า ยาจโยโค
ได้แก่ เป็นผู้ควรที่คนอื่นจะพึงขอ หรือว่า ผู้ประกอบด้วยการบูชา นั่นแล ชื่อว่า
ยาจโยโค. บทว่า ทานลฺวิภาครโต ได้แก่ ยินดีแล้วในการให้และการแจก.

จบ อรรถกถาปฐมเทวสูตรที่ ๑

๒. ทุตยเทวสูตร

ว่าด้วยวัตรบท ๙

[๕๐๘] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี ในกาลครั้งนั้นแล ฯลฯ

[๕๐๙] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทฺธพจน์นี้ว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ทำวสัฏกะจอมเทพเมื่อยังเป็นมนุษย์อยู่ในกาลก่อน เป็นมาณพชื่อว่ามฆะ เพราะเหตุนั้น จึงเรียกว่า ทำวฆมา คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ทำวสัฏกะจอมเทพเมื่อยังเป็นมนุษย์อยู่ในกาลก่อนได้ให้ทานมาก่อน เพราะเหตุนั้น จึงเรียกว่า ทำวปุรินททะ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ทำวสัฏกะจอมเทพเมื่อยังเป็นมนุษย์อยู่ในกาลก่อนได้ให้ทานโดยเคารพ เพราะเหตุนั้น จึงเรียกว่า ทำวสัฏกะ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ทำวสัฏกะจอมเทพเมื่อยังเป็นอยู่ในกาลก่อน ได้ให้ที่พักอาศัย เพราะเหตุนั้น จึงเรียกว่า ทำววาสวะ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ทำวสัฏกะจอมเทพย่อมทรงคิดเนื้อความได้ตั้งพันโดยครู่เดียว เพราะเหตุนั้น จึงเรียกว่า ทำวสหัสสนัยน์ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ทำวสัฏกะจอมเทพทรงมีนางอสุรกายญานามว่า สุชาเป็นปชาบดี เพราะเหตุนั้น จึงเรียกว่า ทำวสุชัมบดี คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ทำวสัฏกะจอมเทพเสวยราชสมบัติเป็นอิสราธิบดีของทวยเทพชั้นดาวดึงส์ เพราะเหตุนั้น จึงเรียกว่า เทวานมินทะ.

[๕๑๐] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ทำวสัฏกะจอมเทพเมื่อยังเป็นมนุษย์อยู่ในกาลก่อน ได้สมาทานวัตรบท ๙ ประการบริบูรณ์ เพราะเป็นผู้สมาทานวัตรบท ๙ ประการบริบูรณ์ จึงได้ถึงความเป็นทำวสัฏกะ วัตรบท ๙ ประการเป็นไฉน ก็เราพึงเล็งมารดาบิดาจนตลอดชีวิต ๑ ฯลฯ ถ้าแม้ความโกรธพึง

พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 493

เกิดขึ้นแก่เรา เราพึงกำจัดมันเสียโดยนับพลังที่เดียว ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
ท้าวสักกะจอมเทพเมื่อยังเป็นมนุษย์อยู่ในกาลก่อน ได้สมาทานวัตรบท ๗
ประการนี้บริบูรณ์ เพราะเป็นผู้สมาทานวัตรบท ๗ ประการ ดังนี้ จึงได้ถึงความเป็น
เป็นท้าวสักกะ.

[๕๑๑] พระผู้มีพระภาคเจ้า ฯลฯ จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

เทวดาชั้นดาวดึงส์กล่าววรชนผู้เป็น
บุคคลเลื่องมารดาบิดา...ว่าเป็น สัปบุรุษ
ดังนี้.

อรรถกถาทุติยเทวสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในทุติยเทวสูตรที่ ๒ ต่อไปนี้ :-

บทว่า สหุสสุตฺโต ได้แก่ มฆมาณพเป็นมนุษย์ในหมู่บ้านจลคาม
แคว้นมคธ. บทว่า อวสฺสํ อาทาสิ ความว่า มฆมาณพได้สร้างที่พักให้แก่
มหาชนในทางสี่แพร่ง. บทว่า สหสฺสมฺปิ อตุถานํ ได้แก่เหตุแม่พันหนึ่ง.
หรือว่าเมื่อคำพูดพันคำรวมลงด้วยคนพันคน ท้าวสักกะจอมเทพทั้งอยู่ในบท
เดียววินิจฉัยว่า นี้ ประโยชน์ของชนนี้ นี้ประโยชน์ของชนนี้.

จบ อรรถกถาทุติยเทวสูตรที่ ๒

๓. ตติยเทวสูตร

ว่าด้วยวัตรบท ๙

[๕๑๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูเขาศาลา ในป่ามหาวัน กรุงเวสาลี.

ครั้งนั้นแล เจ้าลิฉณวิพระนามว่ามหาลี เสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นแล้วทรงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง เมื่อประทับนั่ง ที่ควรส่วนข้างหนึ่งเรียบร้อยแล้ว ได้ตรัสถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ทรงเห็นท้าวสักกะจอมเทพหรือ พระพุทธเจ้าข้า.

พระผู้ที่พระภาคเจ้าตรัสตอบว่า คู่ก่อนมหาลี อาตมาเห็นท้าวสักกะจอมเทพ ถวายพร.

ม. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ผู้ที่พระองค์ทรงเห็นนั้น จักเป็นรูปเปรียบของท้าวสักกะเป็นแน่ เพราะว่าท้าวสักกะจอมเทพยากที่ใคร ๆ จะเห็นได้ พระพุทธเจ้าข้า.

[๕๑๓] พ. คู่ก่อนมหาลี อาตมารู้จักท้าวสักกะด้วย ฐัชรธรรมเครื่องกระทำให้เป็นท้าวสักกะด้วย และรู้ถึงธรรมที่ท้าวสักกะได้ถึงความเป็นท้าวสักกะเพราะเป็นผู้สมาทานธรรมนั้นด้วย คู่ก่อนมหาลี ท้าวสักกะจอมเทพเมื่อยังเป็นมนุษย์ในกาลก่อน เป็นมาณพชื่อว่ามณะ เพราะเหตุนั้น จึงเรียกว่าท้าวมณฑา คู่ก่อนมหาลี ท้าวสักกะจอมเทพเมื่อยังเป็นมนุษย์อยู่ในกาลก่อน ได้ให้ทานมาก่อน เพราะเหตุนั้น จึงเรียกว่า ท้าวปุรินททะ คู่ก่อนมหาลี ท้าวสักกะจอมเทพเมื่อยังเป็นมนุษย์อยู่ในกาลก่อน ได้ให้ทานโดยเคารพ

เพราะเหตุ นั้น จึงเรียกว่า ท้าวสักกะ. คุณก่อนมหาตี ท้าวสักกะจอมเทพเมื่อยัง เป็นมนุษย์อยู่ในกาลก่อน ได้ให้ที่พักอาศัย เพราะเหตุ นั้น จึงเรียกว่า ท้าว วาสะวะ คุณก่อนมหาตี ท้าวสักกะจอมเทพยอมทรงคิดเนื้อความ ได้ตั้งพัน โดย ครู่เดียว เพราะเหตุ นั้น จึงเรียกว่า ท้าวสหัตถ์สนันท์ คุณก่อนมหาตี ท้าวสักกะ จอมเทพทรงมีนางอสุภักัญญานามว่าสุชาเป็นปชาบดี เพราะเหตุ นั้น จึงเรียกว่า ท้าวสุชมบัติ คุณก่อนมหาตี ท้าวสักกะจอมเทพเสวยรัชสมบัติเป็นอิสราธิบดีของ ทวยเทพชั้นดาวดึงส์ เพราะเหตุ นั้น จึงเรียกว่า เทวานมินทะ.

[๕๑๔] คุณก่อนมหาตี ท้าวสักกะจอมเทพเมื่อยังเป็นมนุษย์อยู่ใน กาลก่อน ได้สมาทานวัตรบท ๗ ประการบริบูรณ์ เพราะเป็นผู้สมาทานวัตร บท ๗ ประการ จึงได้ถึงความเป็นท้าวสักกะ วัตรบท ๗ ประการ เป็นไฉน คือ เราพึงเลี้ยงมารดาบิดาจนตลอดชีวิต ๑ เราพึงประพฤดิอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ ในตระกูลตลอดชีวิต ๑ เราพึงพูดวาจาอ่อนหวานตลอดชีวิต ๑ เราไม่พึงพูด วาจาต่อเสียดตลอดชีวิต ๑ เราพึงมีใจปราศจากความตระหนี่อันเป็นมลทินอยู่ ครองเรือน มีการบริจาคน้อยแล้ว มีฝ่ามืออันชุ่ม ยินดีในการสละ การ แก่การขอ ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต ๑ เราพึงพูดคำสัตย์ตลอดชีวิต ๑ เราไม่พึงโกรธตลอดชีวิต ถ้าแม้ความโกรธพึงเกิดขึ้นแก่เรา เราพึงกำจัด มันเสียโดยฉับพลันทีเดียว ๑ คุณก่อนมหาตี ท้าวสักกะจอมเทพเมื่อยังเป็นมนุษย์ อยู่ในกาลก่อน ได้สมาทานวัตรบท ๗ ประการนี้บริบูรณ์ เพราะเป็นผู้สมาทาน วัตรบท ๗ ประการดังนี้ จึงได้ถึงความเป็นท้าวสักกะ.

[๕๑๕] พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้สุคตศาสดา ครั้นตรัสไวยากรณภาษิต นี้จบลงแล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

เทวดาชั้นดาวดึงส์ กล่าวสรรชนผู้
เป็นบุคคลเลื่องมารดาบิดา มีปกติประพฤติก
อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล เจริจา
อ่อนหวาน กล่าวแต่คำสมานมิตรสหาย
ละคำส่อเสียด ประกอบในอุบายเป็นเครื่อง
กำจัดความตระหนี่ มีวาจาสัตย์ ครอบงำ
ความโกรธได้ นั้นแลว่า เป็นสัพบุรุษ
ดังนี้.

อรรถกถาตติยเทวสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในตติยเทวสูตรที่ ๓ ต่อไปนี้ :-

บทว่า อุปสงฺกมิ ความว่า เข้ามาลึลิจนวิคิตว่า ชนทั้งหลายพูด
กันว่า ท้าวสักกเทวราช เราจักทูลถามความนี้กะพระทศพลว่า ท้าวสักกะมีอยู่
หรือหนอ ผู้ใดเคยเห็นท้าวสักกะนั้นี่ดังนี้ จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า.
บทว่า ตณฺจ ปชานามิ เป็นเอกพจน์ลงในพหูพจน์. อธิบายว่า เรารู้ธรรม
ทั้งหลายเหล่านั้นด้วย. ได้ยินว่า ท้าวสักกะได้เป็นมาณพชื่อว่ามมะ ในบ้าน
อจลคามแคว้นมคธในอัทธภาพก่อน เป็นบัณฑิต เป็นคนฉลาด. มมะมาณพนั้น
ได้มีจริยาเหมือนจริยาของพระโพธิสัตว์ เขาพาคน ๓๓ คนไปทำกรรมดี.
วันหนึ่ง เขาใคร่ครวญด้วยปัญญาของตน ขนหยากเยื่อออกทั้งสองข้าง ในที่
ที่มหาชนประชุมกันท่ามกลางบ้าน แล้วได้ทำที่นั้นให้เป็นที่น่ารื่นรมย์. เขา
สร้างมณฑป ณ ที่นั้นอีก. เมื่อกาลล่วงไป เขาได้สร้างศาลาอีก. อนึ่ง เขาออก

จากบ้านเที่ยวไป คาวุตหนึ่ง กิ่งโยชน์ สามคาวุตบ้าง โยชน์หนึ่งบ้าง ได้ทำ
ที่ไม่เรียบให้เรียบกับสหายเหล่านั้น.

สหายทั้งหมดเหล่านั้น ร่วมใจกันสร้างสะพานในที่ที่ควรมีสะพาน
ในที่นั้น ๆ สร้างมณฑปเป็นต้นในที่ที่ควรแก่มณฑป ศาลา สระโบกขรณี
สวนดอกไม้เป็นต้น ได้กระทำบุญมาก. มณะบำเพ็ญวัตรบทเจ็ด ครั้นถึง
แก่กรรมได้ไปเกิดบนภพดาวดึงส์กับพวกสหาย. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบ
เหตุทั้งปวงนั้น. ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสว่า ท้าวสักกะได้ถึงความเป็น
ท้าวสักกะ เพราะถือธรรมเหล่าใด เรารู้ธรรมเหล่านั้นด้วย. นี้เป็นสังเขปกถา
ในการถึงความ เป็นท้าวสักกะของท้าวสักกะ. ส่วนความพิสดาร ท่านกล่าวไว้
แล้ว ในสักกปัญหาวรรณนา อรรถกถาทีฆนิกาย ชื่อสมังคลวิลาสินี.

จบอรรถกถาศตยเทวสูตรที่ ๓

๔. ทพิททสูตร

ว่าด้วยผู้ไม่ขัดสน

[๕๑๖] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน
กัลลันทนิวาปสถาน กรุงราชคฤห์ ในกาลนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส
เรียกภิกษุทั้งหลายว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าว่า พระพุทธเจ้าข้า.

[๕๑๗] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้ว่า คุณก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว กรุงราชคฤห์นี้แล ได้มีบุรุษคนหนึ่งเป็นมนุษย์
ขัดสน เป็นมนุษย์กำพร้า เป็นมนุษย์ยากไร้ เขายึดมั่นศรัทธา คีล สุตะ

จาอะ ปัญญา ในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ครั้นเขายึดมั่นศรัทธา สีล
สุตะ จาอะ ปัญญา ในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว เมื่อแตกกายตายไป
ได้อุบัติยังสุคติโลกสวรรค์ ถึงความเป็นสหายของเทวดาชั้นดาวดึงส์ เทพบุตร
นั้น รุ่งเรืองล่งเทวดาเหล่าอื่นด้วยรัศมีและยศ.

[๕๑๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ได้ยินว่า ในกาลครั้งนั้น พวกเทวดา
ชั้นดาวดึงส์พากันยกโทษตำหนิติเตียนว่า คู่ก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย นำ-
อัครรรยัณิก คู่ก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย ยังไม่เคยมีมาเลย เทพบุตรผู้นี้เมื่อ
ยังเป็นมนุษย์อยู่ในกาลก่อน เป็นมนุษย์ขี้ดสน เป็นมนุษย์กำพร้า เป็นมนุษย์
ยากไร้ เมื่อแตกกายตายแล้ว เขาอุบัติยังสุคติโลกสวรรค์ ถึงความเป็นสหาย
ของเทวดาชั้นดาวดึงส์ ย่อมรุ่งเรืองล่งเทวดาเหล่าอื่นด้วยรัศมีและยศ คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล ท้าวสักกะจอมเทพตรัสกะเทวดาชั้นดาวดึงส์ว่า
คู่ก่อนท่านผู้บริสุทธิ์ทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่ายกโทษต่อเทพบุตรนี้เลย
คู่ก่อนท่านผู้บริสุทธิ์ทั้งหลาย เทพบุตรนี้แล เมื่อยังเป็นมนุษย์อยู่ในกาลก่อน
ยึดมั่นศรัทธา สีล สุตะ จาอะ ปัญญา ในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตทรง
ประกาศแล้ว ครั้นยึดมั่น ศรัทธา สีล สุตะ จาอะ ปัญญา ในพระธรรมวินัย
ที่พระตถาคตประกาศแล้ว เมื่อแตกกายตายลง จึงอุบัติยังสุคติโลกสวรรค์ ถึง
ความเป็นสหายของเทวดาชั้นดาวดึงส์ ย่อมรุ่งเรืองล่งเทวดาเหล่าอื่นด้วยรัศมี
และยศ.

[๕๑๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้นแล ท้าวสักกะจอมเทพเมื่อ
จะทรงพลอยยินดีกะพวกเทวดาชั้นดาวดึงส์ จึงได้ตรัสคาถาเหล่านี้ในเวลานั้นว่า

บุคคลใด มีศรัทธาตั้งมั่นไม่หวั่นไหว

ในพระตถาคต มีศีลงามที่พระอริยะเจ้า

พอใจสรรเสริญ มีความเลื่อมใสในพระ-

สงฆ์และมีความเห็นตรง บัณฑิตทั้งหลาย
เรียกบุคคลนั้นว่า เป็นคนไม่ขัดสน ชีวิต
ของบุคคลนั้นไม่เปล่าประโยชน์ เพราะ
เหตุนั้น บุคคลผู้มีปัญญา เมื่อระลึกถึง
คำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย พึง
ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งศรัทธา คีล ความ
เลื่อมใส และความเห็นธรรมเกิด.

อรรถกถาทพิททสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในทพิททสูตรที่ ๔ ต่อไปนี้ :-

บทว่า มนุสฺสทพิทฺโท คือ คนขัดสน. บทว่า มนุสฺสทกปโณ
คือ ถึงความเป็นมนุษย์ควรกรุณา. บทว่า มนุสฺสสุวราโก คือเป็นคนเลว.
บทว่า ตตฺร แปลว่า ในที่นั้น . หรือในความรุ่งเรืองนั้น. บทว่า อูขุฌายนฺติ
แปลว่า เฟ้งโทษ ได้แก่ คิดแต่ความลามก. บทว่า จิยุยฺนฺติ คือประกาศ.
บทว่า วิปาเจนฺติ คือพูดเปิดเผยในที่นั้น ๆ. ในบทนี้ว่า เอโส โข มาริส
มีอนุปฺพพิทกถาคังต่อไปนี้

ได้ยินว่า เทวบุตรนั้น เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่ทรงอุบัติ ได้เป็น
พระเจ้ากรุงพาราณสี ในแคว้นกาสิ ทรงกระทำประทักษิณพระนคร ซึ่งยกธงชัย
และธงแผ่นผ้าขึ้น ประดับด้วยเครื่องประดับพระนครอย่างดี ด้วยสิริสมบัติ
ของพระองค์ อันฝูงชนจ้องมองเป็นตาเดียวกัน. ก็สมัยนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้า
องค์หนึ่ง มีอินทรีย์สงบ มีใจสงบ ถึงพร้อมด้วยการฝึกตนอย่างดี มาจาก

เขาคันธมาทน์ เทียวไปบิณฑบาตในเมืองนั้น. ฝ่ายมหาชน ละความยำเกรง พระราชา มองดูพระปัจเจกพุทธเจ้าอย่างเดียว. พระราชาทรงดำริว่า เดียวนี้ ในหมู่ชนนี้ แม้คนหนึ่ง ก็ไม่มองดูเรา นี่เรื่องอะไรกัน เมื่อมองดู ก็เห็น พระปัจเจกพุทธเจ้า. พระปัจเจกพุทธเจ้าเมื่อนั้นก็ชราอายุมาก. แม้จิวรของท่าน ก็คร่ำคร่า. เส้นด้ายห้อยย้อยจากที่นั้น ๆ. พระราชาทอดพระเนตรเห็นพระ-
ปัจเจกพุทธเจ้า ผู้บำเพ็ญบารมีมาตลอดสองอสงไขยยิ่งด้วยแสนกัป. เพียงจิต เลื่อมใส หรือเพียงยกมือไหว้ก็ไม่มี. พระราชานั้น ทรงโกรธว่า ผู้นี้เห็นจะ เป็นนักบวชไม่มองดูเราด้วยความริษยา ทรงดำริว่า นี่ใครห้ามผ้าจีเรื่อนแล้ว ทรงถ่มขะเสด็จหลีกไป. ด้วยวิบากของกรรมนั้น พระราชา จึงไปเกิดใน มหานรก ด้วยวิบากที่เหลือ มาสู่มนุษยโลก ถือปฏิบัติในครรภ์ของหญิงที่ ยากจนข้นแค้น ในกรุงราชคฤห์. ตั้งแต่เวลาที่ถือปฏิบัติ หญิงนั้น ไม่ได้ อาหารเต็มท้องเพียงน้ำข้าว. เมื่อทารกนั้นอยู่ในห้อง หูและจมูกแหง้งวัน. เมื่อเด็กออกจากท้องมารดา เป็นโรคเรื้อน มีผมหงอกขาวโพลน. ชื่อว่า มารดาบิดาเป็นผู้กระกำลังปาก. ด้วยเหตุนี้ มารดาของทารกนั้น ได้นำ น้ำข้าวบ้าง น้ำบ้างให้แก่ทารกตลอดเวลาที่ไม่สามารถจะถือกระบือึงเที่ยวไปได้ ก็เมื่อถึงคราวที่ทารกนั้น สามารถเที่ยวขอทานได้ มารดา จึงมอบกระบือึง ไว้ในมือกล่าวว่า เจ้าจ้กรับผิดชอบตามกรรมของตนแล้วหลีกไป. ตั้งแต่ นั้นมา เนื้อของทารกนั้นขาดไปจากตัวทั่วทั้งร่างกาย. น้ำเหลืองก็ไหล. ได้รับเวทนาหนัก. อาศัยตรอกนอนร้องโหยหวนตลอดคืน. ด้วยเสียงปริเทวนา น่าสงสารของเด็กนั้น พวกมนุษย์ในทุกถนนไม่ได้นอนตลอดคืน. ตั้งแต่ นั้นมา เขาจึงมีชื่อว่า สุปปพุทธะ เพราะอรรถว่า ทำคนนอนสบายให้ตื่น.

ครั้นสมัยต่อมา เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จถึงกรุงราชคฤห์
ชาวเมืองนิมนต์พระศาสดาสร้างมหายานพ ท้ามกลางพระนคร ได้พากัน
ถวายทาน. แม้นายสุปปพุทธะ เป็นโรคเรื้อนก็ได้ไปนั่ง ณ ที่ใกล้โรงทาน
ชาวเมืองอังคาสพระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ด้วยของเคี้ยวของฉัน
อันประณีต ได้ให้ข้าวยาสุ และภัตแก่สุปปพุทธะบ้าง. เมื่อสุปปพุทธะบริโภคน
โภชนะอันประณีตแล้ว ก็มีจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง. ในที่สุดกตกิจ พระศาสดา
ทรงกระทำอนุโมทนาแล้ว ทรงแสดงสังขารม. นายสุปปพุทธะนั่งในที่ที่ตน
นั่งนั้น เมื่อจบเทศนาส่งญาณไปตามกระแสของเทศนา ได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล.
พระศาสดาทรงลุกขึ้นเสด็จไปสู่พระวิหาร. แม้นายสุปปพุทธะนั้น ก็สวมรองเท้า
มีเชิงถือกระบือ ยันไม้เท้าไปที่อยู่ของตน ถูกแม่โคขวิดตาย ไปบังเกิดใน
เทวโลกในวาระจิตที่สอง จุจทำลายหม้อดินแล้วได้หม้อทองคำอาศัยบุญของตน
จึงรุ่งเรืองล่วงเทวดาเหล่าอื่น. ท้าวสักกะจอมเทพ เมื่อจะแสดงถึงเหตุนี้
จึงกล่าวคำมีอาทิว่า เอโส มาริส ดังนี้. บทว่า สทุธา ได้แก่ ศรัทธา
อันมาแล้วโดยมรรค. บทว่า สีลญจ ยสุส กฤษณัม ได้แก่ กัลยาณศีล
ที่ท่านกล่าวว่า อริยกันตศีลของพระอริยสาวก. ในลำดับนั้น สีลแม้ข้อหนึ่ง
ของพระอริยสาวก ชื่อว่า ไม่น่าใคร่ ย่อมไม่มี ก็จริง ถึงดังนั้น ในความ
นี้ท่านประสงค์เอาเบญจศีลที่ไม่ละแม้ในภพต่าง ๆ.

จบอรรถกถาพิททสูตรที่ ๔

๕. รามณยยกสูตร

ว่าด้วยภูมิสถานอันน่ารื่นรมย์

[๕๒๐] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี.

ครั้งนั้นแล ท้าวสักกะจอมเทพเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นแล้วทรงถวายบังคมแล้วประทับอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ประทับ เรียบร้อยแล้ว ได้ตรัสถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า สถานที่เช่นไรหนอ เป็น ภูมิสถานอันน่ารื่นรมย์.

[๕๒๑] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบด้วยพระคาถาว่า

อารามอันวิจิตร ป่าอันวิจิตร สระ

โบกขรณีที่สร้างอย่างดี ย่อมไม่ถึงเสียวที่

๑๖ อันแบ่งออก ๑๖ ครั้ง แห่งภูมิสถาน

อันรื่นรมย์ของมนุษย์ พระอรหันต์ทั้งหลาย

อยู่ในที่ใด เป็นบ้านหรือป่าก็ตาม เป็น

ที่ลุ่มหรือที่ดอนก็ตาม ที่นั่นเป็นภูมิสถาน

อันน่ารื่นรมย์.

อรรถกถารามณียกสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในรามณียกสูตรที่ ๕ ต่อไปนี้ :-

บทว่า อารามเจตยา ได้แก่ เจตีย์ในสวน. บทว่า วนเจตยา ได้แก่ เจตีย์ที่ภูเขาและป่า. แม้ในบททั้งสองนั้น ฟังทราบว่า ชื่อว่า เจตีย์ เพราะอรรถว่า ทำให้เกิดความเคารพ. บทว่า มนุสฺสตรามณียุสฺส คือ ความเป็นสถานที่ที่น่ารื่นรมย์ของมนุษย์. บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงถึงพื้นที่อันน่ารื่นรมย์ด้วยสามารถเป็นพื้นที่อันน่ารื่นรมย์ของมนุษย์ จึงตรัสว่า คาเม วา คังนี้เป็นต้น .

จบอรรถกถารามณียกสูตรที่ ๕

๖. ยชมานสูตร

ว่าด้วยทานที่ให้ในอริยสงฆ์มีผลมาก

[๕๒๒] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ กรุงราชคฤห์ ครั้งนั้นแล ท้าวสักกะจอมเทพเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงถวายบังคมแล้ว ประทับอยู่ ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง.

[๕๒๓] ท้าวสักกะจอมเทพประทับ ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง เรียบร้อยแล้ว ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาว่า

เมื่อมนุษย์ทั้งหลายผู้เป็นสัตว์

ปรารถนาบุญบูชาอยู่ กระทำบุญมีอุปธิ

เป็นผล ทานที่ให้แล้วในทีโหนมีผลมาก

พระพุทธเจ้าข้า.

[๕๒๔] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า

ท่านผู้ปฏิบัติ ๔ จำพวก ท่านผู้ตั้งอยู่

ในผล ๔ จำพวก นั่นคือพระสงฆ์ เป็น

ผู้ชื่อตรง ประกอบด้วยปัญญาและศีล

เมื่อมนุษย์ทั้งหลายผู้เป็นสัตว์ปรารถนาบุญ

บูชาอยู่ กระทำบุญมีอุปธิเป็นผล ทานที่

ให้แล้วในสงฆ์มีผลมาก.

อรรถกถาขมานสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในขมานสูตรที่ ๖ ต่อไปนี้ :-

บทว่า ขมานัน แปลว่า บูชาอยู่. มีเรื่องเล่าว่า ในครั้งนั้นพวกชาวอังคะและมคธ. ได้ถือเอาเนยใส น้ำผึ้งและน้ำอ้อยเป็นต้นอย่างเลิศเป็นประจำปี เอาพืชนบรทุกเกวียนประมาณ ๖๐ เล่ม กองสุมไว้ในที่แห่งหนึ่งแล้วก่อไฟ ขณะที่ไฟลุก ใสของเลิศทั้งหมดนั้นด้วยหมายว่า พวกเราจะบูชาท้าวมหาพรหม. นับว่าเป็นความเชื่อถือของพวกเขาว่า ใสลงไปครั้งหนึ่งจะให้ผลแสนเท่า.

ท้าวสักกเทวราชดำริว่า พวกคนทั้งหมดนี้ถือเอาของเลิศทั้งปวงเผาในไฟด้วยหมายว่า พวกเราจะบูชาท้าวมหาพรหม ทำสิ่งไรผล เมื่อเราเห็นอยู่พวกเขาอย่าได้พินาศเสียเลย เราจักกระทำโดยที่ให้พวกเขาถวายแด่พระพุทธเจ้า

และพระสงฆ์เท่านั้น แล้วจะประสพบุญมากดังนี้ เมื่อพวกคนทำกองฟืน ให้
โชติช่วง แลดูอยู่จึงทรงแปลงเป็นพรหมในวัน ๑๕ ค่ำ เมื่อมหาชนแลดูอยู่
นั่นเอง ได้ทำเป็นเหมือนแหวกจันทมณฑลออกไป. มหาชน ครั้นเห็นแล้ว
ต่างก็คิดว่า ท้าวมหาพรหม เสด็จมารับเครื่องบูชานี้ จึงคุกเข่าลงกับพื้น
ประคองอัญชลี นอบน้อมอยู่. พวกพราหมณ์กล่าวว่า พวกท่านสำคัญว่า
เราพูดเล่นหรือ บัดนี้พวกท่านจงดูซิ พระพรหมองค์นี้ มารับเครื่องบูชา
ของพวกเราด้วยมือตนเอง. ท้าวสักกะเสด็จมายืนอยู่บนอากาศ เบื้องบน
กองฟืน ตรัสถามว่า สักการะนี้เพื่อใครกัน มีคนทูลว่า ข้าแต่ท้าวมหาพรหมผู้
เจริญ เพื่อพระองค์นี้ซิ ขอพระองค์จงทรงรับ เครื่องบูชาของพวกข้าพเจ้าเถิด.
มหาพรหมตรัสว่า ถ้ากระนั้น พวกท่านจงมา อย่าทิ้งเครื่องซึ่งเสียแล้วซึ่ง
ด้วยมือ พระศาสดาประทับอยู่ที่วิหารใกล้ ๆ พวกเราก็จักทูลถามพระองค์ว่า
ให้ทานแก่ใคร จึงจะมีผลมากดังนี้. ท้าวสักกะทรงพาพวกชาวแคว้นทั้งสอง
ไปเฝ้าพระศาสดา เมื่อจะทูลถามจึงตรัสอย่างนี้. ในบทเหล่านั้น บทว่า
ปุณฺณเปกฺขานํ ได้แก่ ปรารธนาบุญ คือมีความต้องการบุญ. บทว่า
โอปธิกํ ปุณฺณํ ได้แก่ บุญมีอุปธิเป็นวิบาก. บทว่า สัมเม ทินฺนํ มหปุณฺณํ
ความว่า ทานที่ถวายในพระอริยสงฆ์ ย่อมมีผลกว้างขวาง. เมื่อเทศน์จบ
ชนแปดหมื่นสี่พันได้ดื่มน้ำคืออมฤตธรรม. ตั้งแต่นั้นมา พวกคนได้พากัน
ถวายทานอันเลิศทั้งปวงแก่ภิกษุสงฆ์.

จบอรรถกถาชาดกสูตรที่ ๖

๗. วันทนสูตร

ท้าวสักกะและท้าวสหัมบดีพรหมกล่าวคำสุภาษิต

[๕๒๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี.

ก็โดยสมสมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหลีกเร้นอยู่ในมราพักกลางวัน. ครั้งนั้นแล ท้าวสักกะจอมเทพ และท้าวสหัมบดีพรหมเสด็จเข้าไป เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นแล้ว ได้ประทับยืนฟังبانพระทวารอยู่องค์ละบาน.

[๕๒๖] ลำดับนั้นแล ท้าวสักกะจอมเทพได้ตรัสพระคาถานี้ ใน สำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้แก่วักล้า ทรงชนะ
สงครามแล้ว ทรงปลงภาระลงแล้ว ไม่
ทรงมีหนี้ ขอเชิญพระองค์เสด็จลุกขึ้น
เที่ยวไปในโลกเถิด อนึ่ง จิตของพระองค์
หลุดพ้นดีแล้ว เหมือนพระจันทร์ในราตรี
วันเพ็ญ ฉะนั้น.

[๕๒๗] ท้าวสหัมบดีพรหมตรัสค้ำว่า คุณก่อนจอมเทพ พระองค์ไม่
ควรกราบทูลพระตถาคตอย่างนี้เลย แต่ควรจะกราบทูลพระตถาคตอย่างนี้แล้วว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้แก่วักล้า ทรงชนะ
สงครามแล้ว ทรงเป็นผู้นำพวก ไม่ทรง
มีหนี้สิน ขอเชิญพระองค์เสด็จลุกขึ้น
เที่ยวไปในโลก ขอเชิญพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงแสดงธรรม จักมีผู้รู้ทั่วถึงพระธรรมเป็น
แน่.

อรรถกถาวันทสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในวันทสูตรที่ ๗ ต่อไปนี้ :-

บทว่า อฏฺฐาหิ แปลว่า จงลุกขึ้น คือจงเพียรพยายาม. บทว่า วิชิตสงฺคาม ความว่า ท้าวสักกะเรียกพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้ เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงชำนาญกิเลสมีรากะเป็นต้น และไพร่พลของมารประมาณ ๑๒ โยชน. บทว่า ปนฺนภาโร ได้แก่ มีภาระคือขันธ กิเลส อภิสังขาร อัน ปลงลงแล้ว. บทว่า ปญฺณรสา ย รตฺตี คือกลางคืนขึ้น ๑๕ คำ.

จบอรรถกถาวันทสูตรที่ ๗

๘. ปฐมสักกนัมสนสูตร

ท้าวสักกะทรงไหว้ผู้มีศีลธรรม

[๕๒๘] สาวัตถิณีทาน.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว ท้าวสักกะจอมเทพตรัสกะ มาตลีสังคาหกเทพบุตรว่า คู่ก่อนสหายมาตลี ท่านจงเตรียมจัดรถม้าอาชาไนย ซึ่งเทียมด้วยม้าพันตัว เราจะไปยังพื้นที่อุทยานเพื่อชมภูมิภาคอันงดงาม คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตลีสังคาหกเทพบุตรทูลรับพระดำรัสท้าวสักกะจอมเทพ ว่า ขอเดชะ ขอความเจริญจงมีแด่พระองค์ ดังนี้แล้ว เตรียมจัดรถม้าอาชาไนย ซึ่งเทียมด้วยม้าพันตัวเสร็จแล้ว กราบทูลแต่ท้าวสักกะจอมเทพว่า ข้าแต่ พระองค์ผู้บริบูรณ์ รถม้าอาชาไนยซึ่งเทียมด้วยม้าพันตัวสำหรับพระองค์เตรียม จัดไว้เสร็จแล้ว ขอพระองค์ทรงทราบกาลอันควรในบัดนี้เถิด คู่ก่อนภิกษุ

ทั้งหลาย ครั้งนั้นแล ได้ทราบว่ ท้าวสักกะจอมเทพขณะเสด็จลงจากเวชยันต-
ปราสาท ทรงประนมอัญชลินมัสการทิศเป็นอันมาก.

[๕๒๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล มาตลีสังคาหกเทพบุตร
ได้ทูลถามท้าวสักกะจอมเทพด้วยคาถาว่า

พราหมณ์ทั้งหลายผู้บรรลุไตรวิชา
กษัตริย์ทั้งหลาย ณ ภูมิภาคทั้งหมด ท้าว
มหाराชทั้งหลาย ๔ และทวยเทพชาวไตรทศผู้
มียศ ย่อมนอบน้อมพระองค์ ข้าแต่ท้าว
สักกะ เมื่อเป็นเช่นนั้น พระองค์ทรง
นอบน้อมท่านผู้ควรบูชาคนใด ท่านผู้ควร
บูชาคนนั้นชื่อไรเล่า ขอเดชะ.

[๕๓๐] ท้าวสักกะตรัสตอบว่า

พราหมณ์ทั้งหลายผู้บรรลุไตรวิชา
กษัตริย์ทั้งหลาย ณ ภูมิภาคทั้งหมด ท้าว
มหाराชทั้ง ๔ และทวยเทพชาวไตรทศผู้
มียศ นอบน้อมท่านผู้ใดซึ่งเป็นผู้สมบูรณ์
ด้วยศีล มีจิตตั้งมั่นตลอดกาลนาน ผู้บวช
แล้วโดยชอบ มีพรหมจรรย์เป็นเบื้องหน้า
คฤหัสถ์เหล่าใดเป็นผู้ทำบุญ มีศีล เป็น
อุบาสกเลี้ยงดูภรรยาโดยชอบธรรม ดูก่อน
มาตลี เรานอบน้อมคฤหัสถ์เหล่านั้น.

[๕๓๑] มาตลีเทพบุตรทูลว่า

ข้าแต่ท้าวสักกะ ได้ยินว่าพระองค์

ทรงนอบน้อมบุคคลเหล่าใด บุคคล

เหล่านั้นเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในโลกเทียว

ข้าแต่ท้าววาสวะ พระองค์ทรงนอบน้อม

บุคคลเหล่าใด ถึงข้าพระองค์ก็ขอนอบน้อม

บุคคลเหล่านั้น.

[๕๓๒] ท้าวมฆวาสุชัมบดีเทวราชผู้เป็น

ประมุขของเทวดาทั้งหลาย ครั้นตรัสดังนี้

แล้ว ทรงน้อมนมัสการทิศเป็นอันมาก

แล้วเสด็จขึ้นรถ.

อรรถกถาปฐมสักกนัมมสนสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมสักกนัมมสนสูตรที่ ๘ ต่อไปนี้ :-

บทว่า ปุณฺณทิสฺสา ได้แก่ ทิศใหญ่ ๔ และทิศน้อย ๔. บทว่า

ภุมฺมา ได้แก่ ผู้อยู่บนพื้นดิน. บทว่า จิรฺรตุตฺถํ สนาหิตํ ได้แก่ ผู้มีจิต

ตั้งมั่น แล้วด้วยอุปะการะและอัปปนา ตลอดราตรีนาน. บทว่า วนฺนุเท ได้แก่

ข้าพเจ้าขอไหว้. บทว่า พรหมฺจริยฺปรายเน อธิบายว่า อยู่ประพฤติ-

พรหมจรรย์ อันเป็นความประพฤติประเสริฐสุด เป็นต้นว่า นอนคนเดียว

นั่งคนเดียว ในที่สุดชีวิตตลอด ๑๐ ปีบ้าง ๒๐ ปีบ้าง ฯลฯ ๖๐ ปีบ้าง. บทว่า

ปุณฺณกรฺา ได้แก่ ผู้ทำบุญมีอาทิอย่างนี้ว่า ถวายปัจจัย ๔ บูชาด้วยดอกมะลิตูม

จุดประทีปพันดวง. บทว่า สีสวนุโต ความว่า ตั้งอยู่ในความเป็นอุบาสก ประกอบด้วยศีล ๕ บ้าง ศีล ๑๐ บ้าง. บทว่า ฐมฺเมน ทาริ โปเสนฺติ ได้แก่ ไม่กระทำให้กรรมมีการทำลายอุโมงค์เป็นต้นแล้ว เลี้ยงดูบุตรภรรยา ด้วยกสิกรรม โครักรกรรมและวานิชกรรมเป็นต้น. บทว่า ปมฺโข รตฺมารุหิ ได้แก่ เป็นประมุขคือเป็นผู้ประเสริฐ ของเทพทั้งหลาย เสด็จขึ้นรถ.

จบอรรถกถาปฐมสักกนัมมสนสูตรที่ ๘

๕. ทุตติยสักกนัมมสนสูตร

ท้าวสักกนัมมการพระพุทธเจ้า

[๕๓๓] สāvācānītanān.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว ท้าวสักกะจอมเทพได้ตรัสกะ มาตลีสังคาหกเทพบุตรว่า ดูก่อนสหายมาตลี ท่านจงเตรียมจัดรถม้าอาชาไนย ซึ่งเทียมด้วยม้าพันตัว เราจะไปยังพื้นที่อุทยานเพื่อชมภูมิภาคอันงดงาม ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย มาตลีสังคาหกเทพบุตรทูลรับพระดำรัสท้าวสักกะจอมเทพว่า ขอเดชะ ขอความเจริญจงมีแต่พระองค์ ดังนี้แล้ว จัดเตรียมรถม้าอาชาไนย ซึ่งเทียมด้วยม้าพันตัวเสร็จแล้ว กราบทูลแก่ท้าวสักกะจอมเทพว่า ข้าแต่ พระองค์ผู้นิรทุกข์ รถม้าอาชาไนยซึ่งเทียมด้วยม้าพันตัวสำหรับพระองค์ จัด เตรียมไว้เสร็จแล้ว ขอพระองค์ทรงทราบกาลอันควรในบัดนี้เถิด ดูก่อนภิกษุ ทั้งหลาย ได้ทราบว่า ครั้งนั้นแล ท้าวสักกะจอมเทพขณะเสด็จลงจากเวชยันต-ปราสาท ทรงประณมอัญชลินัมมการพระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่.

[๕๓๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล มาตลีสังคาหกเทพบุตร
ได้ทูลถามท้าวสักกะจอมเทพด้วยคาถาว่า

ข้าแต่ท้าววาสวะ เทวดาและมนุษย์
ทั้งหลายยอมมอบน้อมพระองค์นั้นเทียว
ข้าแต่ท้าวสักกะ เมื่อเช่นนั้น พระองค์
ทรงมอบน้อมท่านผู้ควรบูชาคนใด ท่าน
ผู้ควรบูชาคนนั้น คือ ใครเล่า.

[๕๓๕] ท้าวสักกะตรัสตอบว่า

คู่ก่อนมาตลี พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
พระองค์ใดในโลกพร้อมทั้งเทวโลก เรา
มอบน้อมพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์
นั้น ผู้เป็นศาสดามีพระนามไม่ทราบ
คู่ก่อนมาตลี ท่านเหล่าใดตำราคราคะ
โทสะและอวิชาแล้ว เป็นพระอรหันต
จีณาสพ เรามอบน้อมท่านเหล่านั้น
คู่ก่อนมาตลี ท่านเหล่าใดกำจัดคราคะ และ
โทสะก้าวล่วงอวิชา ยังเป็นพระเสขะ
ยินดีในธรรมเครื่องปราศจากการสังสม
เป็นผู้ไม่ประมาท ตามศึกษาอยู่ เรา
มอบน้อมท่านเหล่านั้น.

[๕๓๖] มาตลีเทพบุตรทูลว่า

ข้าแต่ท้าวสักกะ ได้ยินว่าพระองค์
ทรงมอบน้อมบุคคลเหล่าใด บุคคล

เหล่านั้นเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในโลกเทียว

ข้าแต่ท้าวवासวะ พระองค์ทรงนอบน้อม

บุคคลเหล่านี้ใด แม้ข้าพระองค์ก็ขอนอบ-

น้อมบุคคลเหล่านั้น.

[๕๓๗] ท้าวมฆวาสุชัมบดีเทวราช ผู้เป็น
ประมุขของเทวดาทั้งหลาย ครั้นตรัสดังนี้
แล้ว ทรงน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคเจ้า
แล้วเสด็จขึ้นรถ.

อรรถกถาทุติยสังกนัมมสนสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในตุติยสังกนัมมสนสูตรที่ ๕ ต่อไปนี้ :-

บทว่า ภควนฺตุ นมสฺสตี ความว่า ท้าวสักกะ พาดฟ้าสองชั้น
เฉวียงบ่านั่งคุกเข่าแบบพรหม ประณมมือเหนือพระเศียร. บทว่า โส ยกุโฆ
ได้แก่ สัตว์นั้น. บทว่า อโนมนามํ ได้แก่ มีพระนามไม่ทราบด้วย
พระนามอันเป็นนิमितแห่งคุณ เพราะไม่มีความทราบด้วยคุณทั้งปวง. บทว่า
อวิชฺชาสมตฺกุกมา ได้แก่ ก้าวล่วงอวิชาอันมีวิภูฏะเป็นมูล อันปกปิด
อริยสัง เป็นต้น. บทว่า เสกฺขา ได้แก่ พระเสกขะ ๗ จำพวก. บทว่า
อปจฺจุยารามา ก็ยินดีในการกำจัดวิภูฏะ. บทว่า ลิกฺขเร แปลว่า ช่อม
ศึกษา.

จบอรรถกถาทุติยสังกนัมมสนสูตรที่ ๕

๑๐. ตติยสักกนมนัสสนสูตร

ท้าวสักกนมนัสการพระสงฆ์

[๕๓๘] สāvāṭṭhinīṭhan.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว ท้าวสักกะจอมเทพได้ตรัส
กะมาตีสั่งคหาเทพบุตรว่า ดูก่อนสหายมาตลี ท่านจงเตรียมจัดรถม้าอาชาไนย
ซึ่งเทียมด้วยม้าพันตัว เราจะไปยังพื้นที่อุทยานเพื่อชมภูมิภาคอันงดงาม ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลายมาตลีสั่งคหาเทพบุตรทูลรับพระดำรัสท้าวสักกะจอมเทพว่า ขอ
เดชะ ขอความเจริญจงมีแต่พระองค์ ดังนี้แล้ว จัดเตรียมรถม้าอาชาไนยซึ่ง
เทียมด้วยม้าพันตัวเสร็จแล้ว กราบทูลแก่ท้าวสักกะจอมเทพว่า ข้าแต่พระองค์
ผู้นิรทุกข์ รถม้าอาชาไนยซึ่งเทียมด้วยม้าพันตัวสำหรับพระองค์ จัดเตรียมไว้
เสร็จแล้ว ขอพระองค์ทรงทราบกาลอันควรในบัดนี้เถิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ได้ทราบว่า ครั้งนั้นแล ท้าวสักกะจอมเทพขณะเสด็จลงจากเวชยันตปราสาท
ทรงประณมอัญชลีน้อมนมนัสการพระภิกษุสงฆ์อยู่.

[๕๓๙] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล มาตีสั่งคหาเทพบุตรได้
ทูลถามท้าวสักกะจอมเทพด้วยคาถาว่า

นรชนผู้นอนทับกายอันเปื่อยเน่าเหล่า

นี้ พึงนอบน้อมพระองค์นั้นที่เยว พวกเขา

จมอยู่ในซากอันเต็มไปด้วยความหิวและ

ความกระหาย ข้าแต่ท้าวवासวะ เพราะ

เหตุไรหนอ พระองค์จึงทรงโปรดปรานท่าน

ผู้ไม่มีเรือนเหล่านั้น ขอพระองค์ตรัสบอก

มรรยาทของฤๅษีทั้งหลาย ข้าพระองค์ขอ
ฟังพระดำรัสของพระองค์.

[๕๔๐] ท้าวสักกะตรัสตอบว่า

ดูก่อนมาตลี เราโปรดปรานมรรยาท
ของท่านผู้ไม่มีเรือนเหล่านั้น ท่านเหล่านั้น
เป็นผู้ไม่มีความห่วงใยในบ้านที่ท่านหลีก
ออกไป บุคคลผู้จะเก็บข้าวเปลือกของท่าน
เหล่านั้นไว้ในฉางก็ไม่มี ผู้จะเก็บไว้ใน
หม้อก็ไม่มี ผู้จะเก็บไว้ในกระเช้าก็ไม่มี
ท่านเหล่านั้นมีวัตรอันงาม แสวงหาอาหาร
ที่ผู้อื่นทำเสร็จแล้วเหยียวยำอัตภาพด้วย
อาหารนั้น ท่านเหล่านั้น เป็นนักปราณู
กล่าวคำสุภาษิต เป็นผู้หนึ่งประพฤติสม่า
เสมอ ดูก่อนมาตลี พวกเทวดายังโกรธ
กับพวกอสูร และสัตว์เป็นอันมากยังมี
โกรธกันและกัน เมื่อเขายังโกรธกัน ท่าน
เหล่านั้นไม่โกรธ ดับเสียได้ในบุคคลผู้มี
อาชญาในตน เมื่อชนทั้งหลายยังมีความ
ถือมั่น ท่านเหล่านั้นไม่ถือมั่น ดูก่อน
มาตลี เราน้อมนมัสการท่านเหล่านั้น.

[๕๔๑] มาตลีเทพบุตรทูลว่า

ข้าแต่ท้าวสักกะ ได้ยินว่าพระองค์
ทรงนอบน้อมบุคคลเหล่าใด บุคคล

เหล่านั้นเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในโลกเทียว
ข้าแต่ท้าวवासวะ พระองค์ทรงนอบน้อม
บุคคลเหล่านี้ใด แม้ข้าพระองค์ก็ขอ
นอบน้อมบุคคลเหล่านั้น.

[๕๔๒] ท้าวมหาวาสุขัมบดีเทวราช ผู้เป็น
ประมุขของเทวดาทั้งหลาย ครั้นตรัสดังนี้
แล้ว ทรงน้อมนมัสการพระภิกษุสงฆ์แล้ว
เสด็จขึ้นรถ ฉะนั้นแล.

จบตติยสังกนัมมัสสนสูตรที่ ๑๐
จบวรรคที่ ๒

อรรถกถาตติยสังกนัมมัสสนสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในตติยสังกนัมมัสสนสูตรที่ ๑๐ ต่อไปนี้ :-

บทว่า **อหฺมภาติ** ความว่า เพราะเหตุไร มาตลิสังกาหกเทพบุตร
นี้ จึงได้กล่าวอย่างนี้บ่อย ๆ. นัยว่าท้าวสักกะเทวราชมีพระสุรเสียงไพเราะใน
เวลาดำรงชองพระทนต์สนิท เปล่งพระสุรเสียงดุจเสียงกระดิ่งทอง. มาตลิสัง-
กาหกเทพบุตรพูดว่า เราจักได้ฟังพระสุรเสียงนั้นบ่อย ๆ. บทว่า **ปฺุตฺติเทหสยา**
ความว่า ชื่อว่า นอนทับกายเนาเพราะนอนทับบนร่างกายของมารดาที่เนา หรือ
สรีระของตนเอง. บทว่า **นิมฺมุคฺคา** **กฺุณฺปเสฺวมเต** คือคนเหล่านี้จ่อมอยู่ใน
ซากกล่าวคือห้องมารดาตลอด ๑๐ เดือน. บทว่า **เอตฺ เตสํ ปิหยา มิ** ได้แก่
เราขอใจมารยาทของท่านผู้ไม่มีเรือนเหล่านั้น. บทว่า **น เตสํ โกฏฺเฐ**

โอปนุติ ความว่า บุคคลจะไม่เก็บข้าวเปลือกของท่านเหล่านั้นไว้ในฉางคือ
ข้าวเปลือกของท่านเหล่านั้นไม่มี. บทว่า น กุมฺภา ได้แก่ ไม่เก็บไว้ใน
หม้อ. บทว่า น กโฬปิยฺย ได้แก่ ไม่เก็บไว้ในกระบุง. บทว่า ปฺรนิฏฺฐิตเมสฺสา
ได้แก่ เสาะแสวงหาของที่สุดแล้วในเรื่องนั้น ๆ ที่สำเร็จเพื่อคนเหล่านี้ด้วย
ภิกขาจารวัตร. บทว่า เตน ได้แก่ ด้วยการแสวงหาอย่างนั้นนั้น. บทว่า
สุพฺพตา ได้แก่ สมทานวัตรงามดีแล้ว ตลอด ๑๐ ปีบ้าง ๖๐ ปีบ้าง. บทว่า
สุมนฺตฺตฺติโน คือมีปกติกล่าวคำสุภายิตตอย่างนี้ว่า เราจะสาธยายธรรม จัก-
ปฏิบัติธุดงค์ จักบำเพ็ญสมณธรรมดังนี้. บทว่า ตฺถุหฺมิฏฺฐตา สมญฺจรา
ความว่า แม้กล่าวธรรม ก็ยังกังวลอยู่เสมอตลอดทั้ง ๓ ยามเหมือนเสียงฟ้าร้อง.
ถามว่า เพราะเหตุไร. ตอบว่า เพราะไม่มีคำที่ไร้ประโยชน์. บทว่า ปฺลุมฺจฺจา จ
ได้แก่ สัตว์เป็นอันมากคิดใจกันและกัน. บทว่า อตฺตทณฺฑเตสฺสุ นิพฺพตา
ได้แก่ คับเสียได้ในอาชญาที่ถือเอาแล้ว เพื่อเบียดเบียนผู้อื่น คือสละอาชญา
เสียแล้ว. บทว่า สาทาเนสฺสุ อนาทานา ความว่า เมื่อสัตว์ทั้งหลายมีความ
ถือมั่น ไม่มีความถือมั่นเพราะไม่ถือมั่น แม้ส่วนหนึ่งของกำเนิดภพเป็นต้น.

จบอรรถกถาสักกนัมมัสสนสูตรที่ ๑๐

จบ ทุคฺยวรรคที่ ๒

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ปฐมเทวสูตร ๒. ทุคฺยเทวสูตร ๓. ตติยเทวสูตร ๔. ทฬิทฺทสูตร
๕. รามณฺยยกสูตร ๖. ขชฺมานสูตร ๗. วันทนสูตร ๘. ปฐมสักกนัมมัสสนสูตร
๙. ทุคฺยสักกนัมมัสสนสูตร ๑๐. ตติยสักกนัมมัสสนสูตร พร้อมทั้งอรรถกถา.

สักกปัญจกะที่ ๓

๑. ฌัตวาสูตร

ว่าด้วยผลการฆ่าความโกรธ

[๕๔๓] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี.

ครั้งนั้นแล ท้าวสักกะจอมเทพเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นแล้วทรงถวายบังคม แล้วประทับอยู่ ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง.

[๕๔๔] ท้าวสักกะจอมเทพประทับอยู่ ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง เรียบร้อยแล้ว ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาว่า

บุคคลฆ่าอะไรแล้ว จึงจะอยู่เป็นสุข
ฆ่าอะไรแล้ว จึงจะไม่เศร้าโศก ข้าแต่
พระโคตม พระองค์ทรงชอบการฆ่าอะไร
อันเป็นธรรมอย่างเอก.

[๕๔๕] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า

บุคคลฆ่าความโกรธเสียแล้ว ย่อม
อยู่เป็นสุข ฆ่าความโกรธเสียแล้วย่อมไม่
เศร้าโศก ดูก่อนท้าววาสวะ พระอริยะเจ้า
ทั้งหลายย่อมสรรเสริญ การฆ่าความโกรธ
อันมีรากเป็นพิษมียอดหวาน เพราะ

บุคคลฆ่าความโกรธนั้นเสียแล้ว ย่อมไม่

เศร้าโศก.

ฉัตตวาสุตรที่ ๑ แห่งตติยวรรคมีเนื้อความกล่าวมาแล้ว.

๒. ทุพพัฒนียสูตร

ว่าด้วยความโกรธทำให้ผิวพรรณทราม

[๕๔๖] สาวัตถินิทาน.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว ยักษ์ตนหนึ่งมีผิวพรรณทราม
ดำเตี้ย พุงพลุ้ย นั่งอยู่บนอาสนะแห่งท้าวสักกะจอมเทพ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
ได้ยินว่า ในที่นั้น พวกเทวดาชั้นดาวดึงส์พากันยกโทษดำหนิติเตียนว่า คู่ก่อน
ท่านผู้เจริญทั้งหลาย นำอศจรรย์หนอ คู่ก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย ไม่เคยมีมา
แล้วหนอ ยักษ์นี้มีผิวพรรณทราม ดำเตี้ย พุงพลุ้ย นั่งอยู่บนอาสนะแห่งท้าว-
สักกะจอมเทพ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเทวดาชั้นดาวดึงส์ยกโทษดำหนิติเตียน
ด้วยประการใด ๆ ยักษ์นั้นยังเป็นผู้มีรูปงามทั้งนำคู่น่าชมและนำเลื่อมใสยิ่งขึ้นกว่า
เดิมด้วยประการนั้น ๆ.

[๕๔๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พวกเทวดาชั้นดาวดึงส์พา
กันเข้าไปเฝ้าท้าวสักกะจอมเทพถึงที่ประทับ ครั้นแล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่
พระองค์ผู้บริบูรณ์ ขอประทานโอกาสขอพระองค์ ยักษ์ตนหนึ่งมีผิวพรรณ
ทราม ดำเตี้ย พุงพลุ้ย นั่งอยู่บนอาสนะของพระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ได้ทราบว่ ณ ที่นั้นพวกเทวดาชั้นดาวดึงส์พากันยกโทษดำหนิติเตียนว่า คู่
ก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย นำอศจรรย์หนอ คู่ก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ไม่เคย

มีมาหนอ ยักษ์นี้มีผิวพรรณทราม ดำเตี้ย พุงพลุ้ย นั่งอยู่บนอาสนะของท้าว-
สักกะจอมเทพ ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ พวกเทวดาชั้นดาวดึงส์ยกโทษตำหนิ
ติเตียนด้วยประการใด ๆ ยักษ์นั้นยังเป็นผู้มีรูปงามทั้งนำคุณ่าชมและนำเลื่อมใส
ยิ่งกว่าเดิม ด้วยประการนั้น ๆ ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ยักษ์นั้นจักเป็นผู้มี
ความโกรธเป็นอาหารเป็นแน่เทียว ขอเดชะ.

[๕๔๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล ท้าวสักกะจอมเทพเสด็จ
เข้าไปหายักษ์ผู้มีความโกรธเป็นอาหารนั้นจนถึงที่อยู่ ครั้นแล้วทรงห่มผ้าเฉวียง
พระอังสาข้างหนึ่ง ทรงคุกพระชานุมณฑลเบื้องขวา ลง ณ พื้นดิน ทรงประนม
อัญชลีไปทางที่ยักษ์ตนนั้นอยู่ แล้วประกาศพระนาม ๓ ครั้งว่า คู่ก่อนท่านผู้
นิรทุกข์ เราคือท้าวสักกะจอมเทพ... คู่ก่อนท่านผู้นิรทุกข์ เราคือท้าวสักกะ
จอมเทพ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ท้าวสักกะจอมเทพทรงประกาศพระนามด้วย
ประการใด ๆ ยักษ์ตนนั้นยังมีผิวพรรณทรามและดำเตี้ยพุงพลุ้ยยิ่งกว่าเดิม ยักษ์
นั้นเป็นผู้มีผิวพรรณทรามและดำเตี้ยพุงพลุ้ยยิ่งกว่าเดิมแล้ว ได้หายไป ณ ที่นั้น
นั่นเอง.

[๕๔๙] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล ท้าวสักกะจอมเทพประทับ
นั่งบนอาสนะของพระองค์แล้ว เมื่อจะทรงยังพวกเทวดาชั้นดาวดึงส์ให้ยินดี
จึงได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ไว้ในเวลานั้นว่า

เราเป็นผู้มีจิตอันโทสะไม่กระทบ

**กระทั่ง เป็นผู้อันความหมุน (มาร) นำ
ไปไม่ได้ง่าย เราไม่โกรธมานานแล ความ
โกรธ ย่อมไม่ตั้งอยู่ในเรา ถึงเราโกรธ
ก็ไม่กล่าวคำหยาบ และไม่กล่าวคำไม่ชอบ
ธรรม เห็นประโยชน์ของคนจึงข่มตนไว้.**

อรรถกถาทุพพณณิสสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในตุพพณณิสสูตรที่ ๒ ต่อไปนี้ :-

บทว่า **ทุพฺพณฺโณ** ได้แก่ มีผิวเหมือนตอถูกไฟเผา. บทว่า **โอบโกฏฺมิโก** ได้แก่ ต่ำเตี้ยพุงพลุ้ย. บทว่า **อาสนเณ** ได้แก่ บัณทุกัมพลศิลา. บทว่า **โกชภฺโก โย โย** นี้ เป็นชื่อที่ท้าวสักกะตั้งให้. ก็ยักษคนหนึ่งนั้นเป็นรูปาวจรพรหม. นัยว่า ท้าวสักกะสดับมาว่า ยักษถึงพร้อมด้วยกำลังคือขันติ จึงเสด็จมาเพื่อทดลองดู. ก็อรุทธกยักษ ไม่อาจเข้าไปยังที่ที่อารักขาไว้เห็นปานนี้ได้. บทว่า **อุปฺสงฺกมิ** ความว่า ท้าวสักกะฟังพวกเทวดาแล้วคิดว่า ไม่สามารถให้ยักษนี้ห้วนไหวได้ ด้วยถ้อยคำหยาบ อันผู้ประพฤติก่อมตณตั้งอยู่ในขันติ จึงจะสามารถให้ยักษหนีไปได้ดังนี้ มีพระประสงค์จะให้ยักษนั้นหนีไปด้วยประการนั้น จึงเสด็จเข้าไปหา. บทว่า **อนฺตรธา** ความว่า เมื่อท้าวสักกะทรงดำรงอยู่ในขันติ ทำความเคารพอย่างแรงกล้าให้ปรากฏแสดงความถ่อมตน ยักษนั้น ไม่อาจจะอยู่บนอาสนะของท้าวสักกะได้ จึงหนีไป. คำว่า **สุ** ในบทนี้ว่า **น สุปฺหตฺติโตมฺหิ** เป็นเพียงนิบาต. ท่านกล่าวว่า เราเป็นผู้มีจิตอันโทษะไม่กระทบแล้ว. บทว่า **นาฏฺเณ สฺวานโย** ท่านกล่าวว่า เราเป็นผู้อันความหม่นไปด้วยความโกรธนำไปไม่ได้ง่าย คือเราเป็นผู้ไม่กระทำง่ายเพื่อเป็นไปในอำนาจด้วยความโกรธ. คำว่า **โว** ในบทว่า **น โว จิราหิ** เป็นเพียงนิบาต. ท่านกล่าวว่า เราไม่โกรธมานานแล้ว.

จบอรรถกถาทุพพณณิสสูตรที่ ๒

๓. มายาสูตร

ว่าด้วยมายาเป็นเหตุให้ตกนรก

[๕๕๐] สาวัตถีนินทาน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว ท้าวเวปจิตติจอมอสูรป่วย ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล ท้าวสักกะจอมเทพ เสด็จไปเยี่ยมท้าวเวปจิตติจอมอสูรถึงที่ประทับ ตรัสถามถึงความเจ็บไข้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ท้าวเวปจิตติจอมอสูรทรงเห็นท้าวสักกะจอมเทพกำลังเสด็จมา แต่ไกลเทียว ครั้นแล้วได้ตรัสกะท้าวสักกะจอมเทพว่า ข้าแต่พระองค์ผู้จอมเทพ ของช่วยรักษาหม่อมฉันด้วยเถิด.

ท้าวสักกะตรัสว่า ข้าแต่ท้าวเวปจิตติ ขอเชิญตรัสบอกสัมพรินายา กะหม่อมฉันก่อน.

เว. ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ หม่อมฉันยังกราบทูลไม่ได้จนกว่าจะได้ สอบถามพวกอสูรดูก่อน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้นแล ท้าวเวปจิตติจอมอสูรตรัสสอบถาม พวกอสูรว่า ดูก่อนท่านผู้นิรทุกข์ทั้งหลาย เราจะบอกสัมพรินายากะท้าวสักกะ จอมเทพนะ.

พวกอสูรทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ พระองค์อย่าตรัสบอก สัมพรินายากะท้าวสักกะจอมเทพเลย

[๕๕๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล ท้าวเวปจิตติจอมอสูรได้ ตรัสกะท้าวสักกะจอมเทพด้วยคาถาว่า

ข้าแต่ท้าวมฆวสาธุชัมบดีสักกเทวราช
บุคคลผู้มีมายาย่อมเข้าถึงนรกครบร้อยปี
เหมือนสัมพริจอมอสูร ฉะนั้น.

อรรถกถามายาสูต

พึงทราบวินิจฉัยในมายาสูตที่ ๓ ต่อไปนี้ :-

บทว่า **อาพาธิโก** ได้แก่ มีความเจ็บไข้ ด้วยอาพาธ อันเกิด
แล้วในเวลาหมู่ฤษีสาปแช่ง. บทว่า **วาเจหิสิ ม** ความว่า ท้าวสักกะตรัสว่า
หากท่านบอกสัมพริมาเยกะเรา เราจึงจะเยียวยาท่าน. บทว่า **มา โข ตู**
มาริส วาเจสิ ความว่า พวกอสูรกล่าวว่ จดสัมพริมาเยไว้ก่อน ท้าวสักกะ
จะเบียดเบียนพวกเรา ก็พิว่ ท้าวสักกะจักรู้สัมพริมาเยนั้น พวกเราจะพากัน
ฉิบหาย ท้าวสักกะอย่าทำให้พวกเราฉิบหาย เพื่อประโยชน์ของคนผู้เดียวเลย
จึงห้ามไว้. บทว่า **สมุพรโร สติ สม** ความว่า เวปจิตติจอมอสูรกล่าวว่
ก็พวกท่านเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม พวกท่านไม่ควรพอใจมายา จะหมกไหม้
เหมือนจอมอสูรมิมาเยประกอบมายาเผาไหม้ในนรกตลอดร้อยปี. ถาถามว่
ก็ท้าวสักกะสามารถ จะเยียวยาความโกรธของเวปจิตติจอมอสูรได้หรือ. ตอบว่
สามารถซิ. ถาถามว่ อย่างไร. ตอบว่ เล่ากันมาว่ ในกาลนั้น หมู่ฤษี
ยังดำรงอยู่ เพราะฉะนั้น ท้าวสักกะ ก็จะนำเวปจิตติจอมอสูรไปหาฤษีให้ยกโทษ
ด้วยอาการอย่างนี้ ท้าวเวปจิตติจะพึงมีความผาสุก แต่ไม่ทำอย่างนั้นหลีกไป
เพราะถูกลง.

จบอรรถกถามายาสูตที่ ๓

๔. อัจฉยสูตร

ว่าด้วยคนพาลและบัณฑิต

[๕๕๒] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี.

ก็โดยสมัยนั้นแล ภิกษุสองรูปได้เถียงกัน ในการโต้เถียงกันนั้น ภิกษุรูปหนึ่งได้พูดล่วงเกิน.

ครั้งนั้นแล ภิกษุผู้พูดล่วงเกินนั้นแสดงโทษโดยความเป็นโทษ (รับผิดและขอโทษ) ในสำนักของภิกษุนั้น ภิกษุนั้นไม่รับ.

[๕๕๓] ครั้งนั้นแล ภิกษุเป็นอันมากพากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่งอยู่ ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง เมื่อนั่ง ณ ที่ควรส่วนหนึ่งเรียบร้อยแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส ภิกษุสองรูปได้เถียงกัน ในการโต้เถียงกันนั้น ภิกษุรูปหนึ่งได้พูดล่วงเกิน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ลำดับนั้น ภิกษุผู้พูดล่วงเกินแสดงโทษโดยความเป็นโทษในสำนักของภิกษุนั้น ภิกษุนั้นไม่รับ พระพุทธเจ้าข้า.

[๕๕๔] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คนพาลมี ๒ จำพวกนี้ คือ ผู้ไม่เห็นโทษโดยความเป็นโทษ . ผู้ไม่รับตามสมควรแก่กรรมเมื่อผู้อื่นแสดงโทษ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คนพาลมี ๒ จำพวกนี้แล. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตมี ๒ จำพวกนี้ คือ ผู้เห็นโทษโดยความเป็นโทษ ๑ ผู้รับตามสมควรแก่กรรมเมื่อผู้อื่นแสดงโทษ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตมี ๒ จำพวกนี้แล.

[๕๕๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว ท้าวสักกะจอมเทพ
เมื่อจะทรงยังเทวดาชั้นดาวดึงส์ให้พลอยยินดี ณ สุธรรมาสภา จึงได้ตรัส
พระคาถานี้ในเวลานั้นว่า

ขอความโกรธ จงอยู่ในอำนาจ
ของท่านทั้งหลาย ขอความเสื่อมคลายใน
มิตรธรรมอย่าได้เกิดมีแก่ท่านทั้งหลาย
ท่านทั้งหลายอย่าได้ติเตียนผู้ที่ไม่ ควร
ติเตียน และอย่าได้พูดคำส่อเสียดเลย
ก็ความโกรธ เปรียบปานดังภูเขา ย่อมย่ำยี
คนลามก.

อรรถกถาอัจจยสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอัจจยสูตรที่ ๔ ต่อไปนี้ :-

บทว่า สมบุโยเชตุ แปลว่า ทะเลาะกัน. บทว่า อจฺจสฺรา ได้แก่
ล่วงเกิน. อธิบายว่า ภิกษุรูปหนึ่ง ได้กล่าวคำล่วงเกินภิกษุรูปหนึ่ง. บทว่า
ยถาธมฺมํ น ปฏิคฺคณฺหาติ ได้แก่ ไม่ยกโทษ. บทว่า โภโช โว
วสฺมายาตุ ท่านแสดงว่า ความโกรธจงมาสู่อำนาจของพวกท่าน พวกท่าน
อย่าไปสู่อำนาจของความโกรธ. คำว่า หิ ในบทนี้ว่า มาจ มิตฺเต หิ โว
ชฺรา เป็นเพียงนิบาต. ความเสื่อมในมิตรธรรม อย่าเกิดแก่พวกท่าน. อีก
อย่างหนึ่ง ตติยาวิภัตติลงในอรรถแห่งสัตตมวิภัตติ. อธิบายว่า ความเสื่อม
ในมิตรธรรมอย่าเกิดแล้ว ก็ว่าความเป็นโดยประการอื่นจากความเป็นมิตรจง

อย่ามี. บทว่า อครหิย มา ครหิตุ ความว่า อย่าติเตียนผู้ไม่ควรติเตียน
คือบุคคลผู้เป็นจีณาสพ.

จบอรรถกถาอภัยสูตรที่ ๔

๕. อักโกธสูตร

ว่าด้วยความไม่โกรธ

[๕๕๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อาราม
ของอนาถปิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี ในกาลครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลาย ฯลฯ

[๕๕๗] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้ว่า ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว ท้าวสักกะจอมเทพ เมื่อจะทรงยังเทวดาชั้น
ดาวดึงส์ให้พลอยยินดี ณ สุทธมาสภา จึงได้ตรัสพระคาถานี้ในเวลานั้นว่า

ความโกรธ อย่าได้ครอบงำท่าน
ทั้งหลาย และท่านทั้งหลายอยู่ได้โกรธ
ตอบต่อบุคคลผู้โกรธ ความไม่โกรธและ
ความไม่เบียดเบียน ย่อมมีในท่านผู้ประ-
เสริฐทุกเมื่อ ก็ความโกรธเปรียบปานดัง
ภูเขา ย่อมย่ำยีคนลามก ฉะนี้แล.

จบอักโกธสูตรที่ ๕

จบสักกปัญจกะ

อรรถกถาอังกโธสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอังกโธสูตรที่ ๕ ต่อไปนี้ :-

บทว่า มา โว โโกโธ อชฺฌณฺวิ ความว่า ความโกรธอย่าได้ครอบงำ
พวกท่าน พวกท่านนั้นแหละ จงครอบงำความ โกรธ. บทว่า มา จ กุชฺฌิตฺต
กุชฺฌิตฺ ความว่า เมื่อเขาโกรธ อย่าโกรธตอบ. บทว่า อโกโธ ได้แก่
เมตตาและธรรมเป็นบุพภาคของเมตตา. บทว่า อหีสา ได้แก่ กรุณาและ
ธรรมเป็นบุพภาคของกรุณา. บทว่า อถ ปาปชนฺ โโกโธ ปพฺพโตวา-
ภิมฺมทฺติ ความว่า ความโกรธ ย่อมย้ายคนลามก เหมือนภูเขายี่ฉะนั้น.

จบอรรถกถาอังกโธสูตรที่ ๕ ตติยวรรค

จบอรรถกถาสักกสังยุต ด้วยประการฉะนี้

จบวรรณนาสารัตถปกาสินี อรรถกถาสังยุตตนิกาย สคาถวรรค

ด้วยประการฉะนี้.

รวมพระสูตรที่มีในวรรคที่ คือ

๑. ฌตฺวาสูตร ๒. ทุพฺพันฺณียสูตร ๓. มายาสูตร ๔. อัจจยสูตร
๕. อังกโธสูตร พร้อมทั้งอรรถกถา สักกสูตร ๕ สูตรนี้ พระพุทธเจ้า
ผู้ประเสริฐทรงแสดงไว้แล้ว.

จบสักกสังยุตบริบูรณ์

รวมสังยุตที่มีในสคาถวรรคนี้ ๑๑ สังยุต คือ

๑. เทวตาสังยุต ๒. เทวปุตตสังยุต ๓. โภสลสังยุต ๔. มารสังยุต
๕. ภิกขุณีสังยุต ๖. พรหมสังยุต ๗. พราหมณสังยุต ๘. วังคีสสังยุต ๙. วนสังยุต
๑๐. ชักขสังยุต ๑๑. สักกสังยุต

จบศกาวรรค